

Universitätsbibliothek Wuppertal

Avctores Latinae Lingvae In Vnvm redacti corpvs

Godefroy, Denis

[Genevae], 1585

Isidori Hispalensis episcopi Originum sive etymologiarum libri viginti

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.

Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

[urn:nbn:de:hbz:468-1-85](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:468-1-85)

ISIDORI HISPALENSIS
EPISCOPI ORIGINVM
SIVE ETYMOLOGIARVM

LIBRI VIGINTI, EX

antiquitate eruti.

SVMMA CAPITVM QVÆ SINGVLIS
ISIDORI LIBRIS CONTINENTVR.

Capita libri primi.

1 De disciplina & arte.	37 De prosa.
2 De septem liberalibus disciplinis.	38 De metris.
3 De literis communibus.	39 De fabula.
4 De literis Latinis.	40 De vocabulo historia.
5 De Grammatica.	41 De primis auctoribus historia.
6 De partibus orationis, & de nomine.	42 De utilitate historia.
7 De pronomine.	43 De generibus historia.
8 De verbo.	
9 De aduerbio.	<i>Capita libri secundi.</i>
10 De participio.	1 De Rhetorica & eius nomine.
11 De coniunctione.	2 De inuentoribus rhetoricae artis.
12 De propositione.	3 De nomine oratoris, & partibus rhetori-
13 De interiectione.	4 De tribus generibus causarum. (ca.
14 De voce.	5 De gemino statu causarum.
15 De syllaba.	6 De tripartita controuersia.
16 De pedibus.	7 De quatuor partibus orationis.
17 De accentibus.	8 De quinque modis causarum.
18 De figuris accentuum.	9 De syllogismis.
19 De positura.	10 De lege.
20 De notis sententiarum.	11 De sententia.
21 De notis vulgaribus.	12 De cataceua & anafceua.
22 De notis iuridicis.	13 De prosopopeia.
23 De notis militaribus.	14 De ethopia.
24 De notis literarum.	15 De generibus questionum.
25 De notis digitorum.	16 De elocutione.
26 De orthographia.	17 De trimodo genere dicendi.
27 De analogia.	18 De colo, commate & periodis.
28 De etymologia.	19 De vitiis literarum & verborum & sen-
29 De glossis.	tentiarum cauendis.
30 De differentiis.	20 De iuncturis verborum.
31 De barbarismo.	21 De figuris verborum & sententiarum.
32 De solœcismo.	22 De Dialectica.
33 De ceteris vitiis.	23 De differentia dialecticae & rhetoricae
34 De metaplasmis.	artis.
35 De schematibus.	24 De diffinitione Philosophia.
36 De tropis.	25 De isagogis Porphyrij.
	26 De categorijs Aristotelis.

- 27 De peri hermenis Aristotelis
 28 De syllogismis dialecticis.
 29 De diuisione definitionū ex Marij Victorini libro, abbreviata.
 30 De topicis.
 31 De oppositis.
Capita libri tertij. in quo Mathematica.
 1 De vocabulo *Arithmetice* disciplina.
 2 De auctoribus eius.
 3 Quid sit numerus & vnde dicatur.
 4 Quid præsent numeri.
 5 De prima diuisione parium & imparium.
 6 De secunda diuisione totius numeri.
 7 De tertia diuisione totius numeri.
 8 De differentia arithmetica, geometriae & musica.
 9 Quod numeri infiniti existunt.
 10 Quid sit *Geometria* : & de inuentoribus & vocabulo eius.
 11 De quadripartita diuisione geometriae.
 12 De figuris geometriae.
 13 De numeris secundum geometriam quaerendis.
 14 De *Musica* & eius nomine.
 15 De inuentoribus eius.
 16 Quid possit musica.
 17 De tribus partibus musicae.
 18 De triformi musicae diuisione.
 19 De prima diuisione musicae quæ harmonica dicitur.
 20 De secunda diuisione quæ organica dicitur.
 21 De tertia diuisione quæ rythmica nuncupatur.
 22 De musicis numeris.
 23 De *Astronomia*.
 24 De inuentoribus eius.
 25 De scriptoribus astronomiae.
 26 De differentia astronomiae & astrologiae.
 27 De astronomiae ratione.
 28 De mundo & eius nomine.
 29 De forma mundi.
 30 De caelo & eius nomine.
 31 De situ sphaerae caelestis.
 32 De motu eiusdem.
 33 De cursu eiusdem sphaerae.
 34 De celeritate caeli.
 35 De axe caeli
 36 De caelestibus polis.
 37 De cardinibus caeli.
 38 De conuexis caeli.
 39 De ianuis caeli.
 40 De gemina caeli facie.
 41 De quatuor partibus caeli.
 42 De hemisphaeriis.
 43 De quinque circulis caeli.
 44 De zodiaco circulo.
 45 De candido circulo.
 46 De magnitudine solis.
 47 De magnitudine lunæ.
 48 De natura solis.
 49 De cursu solis.
 50 De defectu solis.
 51 De itinere solis.
 52 De lumine lunæ.
 53 De formis lunæ.
 54 De interlunio lunæ.
 55 De cursu lunæ.
 56 De vicinitate lunæ ad terras.
 57 De eclipfi solis.
 58 De eclipfi lunæ.
 59 De differentia stellarum, siderum & astrorum.
 60 De lumine stellarum.
 61 De situ stellarum.
 62 De cursu stellarum.
 63 De vario cursu stellarum.
 64 De interuallis stellarum.
 65 De numero circulari stellarum.
 66 De stellis planetis.
 67 De praecedentia & antegradatione stellarum.
 68 De remotione vel retrogradatione stellarum.
 69 De statu stellarum.
 70 De nominibus stellarum quibus ex causis nomina acceperunt.
Capita libri quarti. in quo de Medicina.
 1 De *Medicina*.
 2 De nomine eius.
 3 De inuentoribus eius.
 4 De tribus haeresibus medicorum.
 5 De quatuor humoribus corporum.
 6 De acutis morbis.
 7 De chronicis morbis.
 8 De morbis qui in superficie cutis videntur.
 9 De remediis & medicaminibus.
 10 De libris medicinalibus.
 11 De instrumentis medicorum.
 12 De odoribus & vnguentis.
 13 De initio medicinae.
Capita libri quinti. in quo, quæ ad ius pertinent.
 1 De auctoribus legum.
 2 De legibus diuinis & humanis.
 3 Quid differunt inter se ius, leges & mores.
 4 Quid sit ius naturale.
 5 Quid sit ius ciuile.
 6 Quid sit ius gentium.
 7 Quid sit ius militare.
 8 Quid sit ius publicum.
 9 Quid sit ius *Quiritium*.
 10 Quid lex.
 11 Quid scita plebeium.
 12 Quid senatus consultum.
 13 Quid constitutio & edictum.
 14 Quid responsa prudentum.
 15 De legibus consularibus & tribunitiis.

- 16 De lege satyra.
 17 De legibus Rhodiis.
 18 De priuilegiis.
 19 Quid possit lex.
 20 Quare lex facta sit.
 21 Qualis debeat fieri lex.
 22 De causis.
 23 De testibus.
 24 De instrumentis legalibus.
 25 De rebus.
 26 De criminibus in lege constitutis.
 27 De poenis in legibus constitutis.
 28 De *Chronica* vocabulo.
 29 De momentis & horis.
 30 De diebus.
 31 De nocte.
 32 De hebdomada.
 33 De mensibus.
 34 De solstitiis & æquinoctiis.
 35 De temporibus anni.
 36 De annis.
 37 De olympiadibus & lustris & iubileis.
 38 De seculis & ætatibus.
 39 De discretione temporum.
Capita libri sexti. in quo Theologica tractat.
 1 De veteri & nouo Testamento.
 2 De scriptoribus & vocabulis sanctorum librorum.
 3 De bibliothecis.
 4 De interpretibus.
 5 De eo qui primum Romã libros aduexit.
 6 Qui apud nos bibliothecas instituerunt.
 7 Qui multa scripserunt.
 8 De generibus opusculorum.
 9 De ceris.
 10 De chartis.
 11 De pergamenis.
 12 De libris conficiendis.
 13 De librorum vocabulis.
 14 De librariis & eorum instrumentis.
 15 De canonibus euangeliorum.
 16 De canonibus conciliorum.
 17 De cyclo paschali.
 18 De reliquis festiuitatibus.
 19 De officiis.
Capita libri septimi.
 1 De deo.
 2 De filio Dei.
 3 De Spiritu sancto.
 4 De eadem Trinitate.
 5 De angelis.
 6 De hominibus qui quodã præfatio nomina acceperunt.
 7 De patriarchis.
 8 De prophetis.
 9 De apostolis.
 10 De reliquis in Euangelio nominibus.
 11 De martyribus.
 12 De clericis.
 13 De monachis.

- 14 De cæteris fidelium nominibus.

Capita libri octauis.

- 1 De ecclesia & synagoga.
 2 De religione & fide.
 3 De hæresi & schismate.
 4 De hæresibus Iudæorum.
 5 De hæresibus Christianorum.
 6 De philosophis gentium.
 7 De poetis.
 8 De sibyllis.
 9 De magis.
 10 De paganis.
 11 De diis gentium.
Capita libri noni. in quo de iis quæ ad personas.
 1 De linguis gentium.
 2 De gentium vocabulis.
 3 De regnis & militiæ vocabulis.
 4 De ciuibus.
 5 De affinitatibus & gradibus.
 6 De agnatis & cognatis.
 7 De prædictis affinitatibus.
 8 De coniugiis.

Liber decimus tractat de quibusdã vocabulis per alphabetum distinctis.

Capita libri undecimi in quo de homine.

- 1 De Homine & partibus eius.
 2 De ætatibus hominis.
 3 De portentis.
 4 De transformatis.
Capita libri duodecimi in quo de brutis animalibus.
 1 De pecoribus & iumentis.
 2 De bestiis.
 3 De minutis animantibus.
 4 De serpentibus.
 5 De vermibus.
 6 De piscibus.
 7 De auibus.
 8 De minutis volatibus.

Capita libri tertijdecimi in quo de Mundo.

- 1 De Mundo.
 2 De atomis.
 3 De elementis.
 4 De celo.
 5 De partibus cæli.
 6 De circulis cæli.
 7 De aere & nube.
 8 De tonitruo.
 9 De fulminibus.
 10 De arcu & nubium effectibus.
 11 De ventis.
 12 De aquis.
 13 De diuersitate aquarum.
 14 De maris nomine.
 15 De oceano.
 16 De mediterraneo mari.
 17 De finibus maris.

- 18 De æstibus & fretis.
 19 De lacis & stagnis.
 20 De abyſſo.
 21 De fluminibus.
 22 De diluviis.

Capita libri quattidecimi. in quo Geogra-

- 1 De terra.
 2 De orbe.
 3 De Asia & partibus eius.
 4 De Europa.
 5 De Libya.
 6 De insulis.
 7 De promontoriis.
 8 De montibus ceterisque terre vocabulis.
 9 De inferioribus terra.

*Capita libri quindidecimi. in quo de locis
 publicis & priuatis.*

- 1 De ciuitatibus.
 2 De ædificiis publicis.
 3 De habitaculis.
 4 De ædificiis sacris.
 5 De repositoriis.
 6 De operariis.
 7 De aditibus.
 8 De partibus ædificiorum.
 9 De munitionibus.
 10 De tentoriis.
 11 De sepulchris.
 12 De ædificiis rusticis.
 13 De agris.
 14 De finibus agrorum.
 15 De mensuris agrorum.
 16 De itineribus.

*Capita libri sextidecimi. in quo de metallis,
 ponderibus & mensuris.*

- 1 De pulueribus & glebis terræ.
 2 De glebis ex aqua.
 3 De lapidibus vulgaribus.
 4 De lapidibus insignioribus.
 5 De marmoribus.
 6 De gemmis.
 7 De viridioribus gemmis.
 8 De rubris gemmis.
 9 De purpureis.
 10 De candidis.
 11 Denigris.
 12 De variis.
 13 De crystallinis.
 14 De aureis.
 15 De vitro.
 16 De metallis.
 17 De auro.
 18 De argento.
 19 De arte.
 20 De ferro.
 21 De plumbo.
 22 De stanno.
 23 De electro.
 24 De ponderibus.
 25 De mensuris.
 26 De signis.

*Capita libri decimiseptimi. in quo
 de re Rustica.*

- 1 De auctoribus rerum rusticarum.
 2 De cultura agrorum.
 3 De frumentis.
 4 De leguminibus.
 5 De vitibus.
 6 De arboribus.
 7 De propriis nominibus arborum.
 8 De arboribus aromaticis.
 9 De herbis aromaticis siue communibus.
 10 De oleribus.
 11 De odoratis oleribus.

*Capita libri decimoctauis. in quo de re mili-
 tari & ludis veterum.*

- 1 De bellis.
 2 De triumphis.
 3 De signis.
 4 De buccinis.
 5 De armis.
 6 De gladiis.
 7 De hastis.
 8 De sagittis.
 9 De pharetris.
 10 De fundis.
 11 De ariete.
 12 De clypeis.
 13 De loriceis.
 14 De galeis.
 15 De foro.
 16 De spectaculis.
 17 De ludo gymnico.
 18 De generibus gymnycorum.
 19 De saltu.
 20 De cursu.
 21 De iactu.
 22 De virtute.
 23 De luctatione.
 24 De palaestra.
 25 De agone.
 26 De generibus agonum.
 27 De ludis circensibus.
 28 De circo.
 29 De ornamentis.
 30 De metis.
 31 De obeliseo.
 32 De carceribus.
 33 De aurigis.
 34 De quadrigis.
 35 De curru.
 36 De equis quibus currunt.
 37 De septem spaciis.
 38 De equitibus.
 39 De defultoribus.
 40 Depeditibus.
 41 De coloribus equorum.
 42 De theatro.
 43 De scena.
 44 De orchestra.
 45 De tragædis.
 46 De comædis.

- 47 De themelidibus.
 48 De histrionibus.
 49 De mimis.
 50 De saltatoribus.
 51 Quid pro patrono agatur.
 52 De amphitheatro.
 53 De ludo equestri.
 54 De retiariis.
 55 De secutoribus.
 56 De laqueatoribus.
 57 De velitibus.
 58 De ferali certamine.
 59 De horum execratione ludorum.
 60 De alea.
 61 De pyrgis.
 62 De calculis.
 63 De tesseriis.
 64 De figuris aleæ.
 65 De vocabulis tesserarum.
 66 De iactibus tesserarum.
 67 De calculorum motu.
 68 De interdictione aleæ.
 69 De pila.

*Capita libri decimonomi. in quo de iis
 quæ ad naues, ædificia & vestes.*

- 1 De nauibus.
 2 De partibus nauium & armamentis.
 3 De velis.
 4 De funibus.
 5 De retibus.
 6 De fabricis siue fornacibus.
 7 De instrumentis fabrorum.
 8 De fabricis parietum.
 9 De dispositione.
 10 De constructione.
 11 De venustate.
 12 De laqueariis.
 13 De crustis.
 14 De lithostratis.

- 15 De plastis.
 16 De pictura.
 17 De coloribus.
 18 De instrumentis ædificiorum.
 19 De lignariis.
 20 De inuentione lanificij.
 21 De veste sacerdotali.
 22 De nominibus vestium cæterarum.
 23 De vestibus quarundam gentium.
 24 De palliis virorum.
 25 De palliis fœminarum.
 26 De stratu & reliquis vestibus quæ in vsu
 habentur.
 27 De lanis.
 28 De coloribus vestium.
 29 De instrumentis vestium.
 30 De ornamentis.
 31 De ornamentis capitis fœminarum.
 32 De anulis.
 33 De cingulis.
 34 De calciamentis.

*Capita libri vigesimi & vltimi. in quo de iis
 quæ ad victum, sedes & iustumenta.*

- 1 De mensis.
 2 De escis.
 3 De potu.
 4 De vasis escariis.
 5 De vasis potatoriis.
 6 De vasis vinariis & aquariis.
 7 De vasis oleariis.
 8 De vasis coquinariis.
 9 De vasis repositoriis.
 10 De vasis luminarium.
 11 De lecticis & sellis.
 12 De vehiculis.
 13 De reliquis quæ in vsu habentur.
 14 De instrumentis rusticis.
 15 De instrumentis hortorum.
 16 De instrumentis equorum.

ISIDORI HISPAN-
 LENSIS EPISCOPI, ORI-
 GINVM SIVE ETYMOLOGIARVM
 LIBER I.

DE DISCIPLINA ET ARTE.

CAPVT PRIMVM.

DISCIPLINA à discē-
 do nomen accepit: vnde &
 scientia dici potest. Nam
scire dictum est à discere:
 quia nemo nostrum scit,
 nisi qui discit. Aliter *disci-*
plina, quia discitur plena.

¶ *Ar*s verò dicta est, quòd artis præceptis re-
 gulisque consistat. Alij dicunt à Græcis hoc

tractum esse vocabulum *δὴ τῆς ἀρετῆς*, id est,
 à virtute, quam scientiam vocauerunt. In-
 ter artem & disciplinam Plato & Aristoteles
 hanc differentiam esse voluerunt, dicentes,
Artem esse in iis quæ se & aliter habere pos-
 sunt: *disciplina* verò est quæ de iis agit, quæ
 aliter euenire non possunt. Nam quando ve-
 ris disputationibus aliquid disseritur, *discipli-*
na erit: quando aliquid verisimile atque opi-

nabile tractatur, nomen *artis* habebit.

De septem liberalibus disciplinis.

CAP. II.

Disciplinæ liberalium artium septem sunt. Prima *Grammatica*, id est, loquendi peritia. Secunda *Rhetorica*, quæ propter nitorem & copiam eloquentiæ suæ, maximè in civiliibus quæstionibus necessaria existimatur. Tertia *Dialectica* cognomento *Logica*, quæ disputationibus subtilissimis veram æternitatem à falsis. Quarta *Arithmetica*, quæ continet numerorum causas & diuisiones. Quinta *Musica*, quæ in carminibus cætibûsque consistit. Sexta *Geometria*, quæ mensuras terræ, dimensionesque cõplectitur. Septima *Astronomia*: quæ continet legem astrorum.

De literis communibus.

CAP. III.

Primordia Grammaticæ artis, *literæ* communes existunt, quas librarij & calculatores sequuntur, quorû disciplina velut quædam Grammaticæ artis infantia est. vnde & eam Varro *literationem* vocat. Literæ autem sunt indices rerum, signa verborum, quibus tanta vis est, vt nobis dicta absentium sine voce loquantur. Verba enim per oculos non per aures introducuntur. Vfus literarum repertus est propter memoriam rerum. Nam ne obliuione fugiant, literis alligantur. In tanta enim rerum varietate nec disci audiendo poterant omnia, nec memoria contineri. Literæ autem dictæ quasi legitæ, quod iter legentibus præstent, vel quod in legendo iterentur. Literæ Latinae & Græcæ ab Hebræis videntur exortæ. Apud illos enim prius dictum est *aleph*, deinde ex simili enunciatione apud Græcos tractum est *alpha*, idem apud Latinos A. Translator enim ex simili sono alterius linguæ: literam condidit, vt nosse possimus linguam Hebraicam omnium linguarum ac literarum esse matrem. Sed Hebræi viginti duobus elementis literarum secundum veteris Testamenti libros vtuntur: Græci verò, xxiiij. Latini inter vtamque linguam progredientes, xxiiij. elementa habent. Hebræorum literas à lege cepisse per Moysen: Syrorum autem & Chaldeorum per Abraham. Vnde cû Hebræis & numero & sono concordant, solis characteribus discrepant. Aegyptiorum literas Ysis regina Inachi filia de Græcia veniens in Ægyptum, reperit, & Ægyptiis tradidit. Apud Ægyptios autem alias habuisse literas sacerdotes dicunt, alias vulgus, sacerdotales *hieroglyphicæ*, vulgares *hieroglyphicæ*. Græcorum literarum usum primi Phœnices inuen-

runt: vnde & Lucanus: Phœnices primi (farmæ si creditur) ausi Mansuram rudibus vocem signare figuris. Phœnices dicti à rubro mari, quod profluit in Syriam, qui Sidonem urbem inibi condiderunt. Hinc est quod & Phœniceo colore librorum capita describuntur, quia ab ipsis literæ initium habuerunt. Cadmus Agenoris filius Græcas literas à Phœnice in Græciam xvij. primus attulit: A. B. Γ. Δ. Ε. Ζ. Ι. Κ. Α. Μ. Ν. Ο. Π. Ρ. Σ. Τ. Φ. His Palamedes Troiano bello tres adiecit H. X. Ω. Post quem Simonides miles similiter tres alias adiecit, ξ. θ. ς. Y literam Pithagoras Samius ad exemplum vitæ humanæ primus formauit, cuius virgula subterior significat primam ætatem, incertam quippe, & quæ adhuc se nec vitii nec virtutibus dedit. Biuium autem quod superest, ab adolescentia incipit: cuius dextera pars ardua est, sed ad vitam beatam tendens: sinistra faciliior, sed ad labem interitumque deducens. De qua sic ait Pers. Et tibi quæ Samios deduxit litera ramos, Surgentem dextro monstrauit limite callem. Quinque autem esse apud Græcos *mysticas* literas, prima y, quæ humanam vitam significat, de qua nunc diximus. Secunda θ, quæ mortem significat. Nam iudices eandem literam theta apponebant ad eorum nomina quos supplicio afficiebant. Et dicitur theta *θὸν τὸ θανάτῳ*, id est, à morte. Vnde & habet per medium telum, id est, mortis signum. De qua quidam sic ait: O multum ante alias infelix litera theta. Tertia T figuram demonstrans dominicæ crucis. Vnde & Hebraicè signum interpretatur. de qua dictum est in Ezechiele angelo: Transi per medium Ierusalem, & signa thau in fronte virorum gementium & dolentium. Reliquas verò duas summam & ultimam sibi vendicat Christus. Ipse est enim principium & finis, dicens: Ego sum A & Ω. Concurrentibus enim in se inuicem A ad Ω vsque deuoluitur: & rursus Ω ad A replicatur: vt ostenderet in se Dominus & initij decursum ad finem, & finis decursum ad initium. Omnes autem literæ apud Græcos & verba componunt & numeros faciunt. Nā alpha litera apud eos vocatur in numeris vnum. Vbi autem scribunt beta, vocantur duo, vbi scribunt gamma, vocantur in numeris ipsorum tria. vbi scribunt delta, vocantur quatuor: & sic omnes literæ apud eos numeros habent. Latini autem numeros ad literas nō computant, sed sola verba componunt, exceptis I, quæ vnum, & X, litera, quæ & in figura crucem significat, & in numero decem demonstrat.

De literis Latinis. CAP. IV.

Latinae literas Carmentis nympha prima Italica tradidit. Carmentis autem dicta,

dicta, quia carminibus futura canebat. Ceterum proprie vocata Nicotrata. ¶ Litera autem, aut sunt communes aut liberales. *Communes* dicenda, quia multi eis vtuntur in comune, vt in scribere & legere. *Liberales*, quia eas tantum illi nouerunt, qui libros conscribunt; recteque loquendi, dictandique rationem nouerunt. ¶ Literarum duplex modus est: diuiduntur enim principaliter in duas partes, in vocales & consonantes. *Vocales*, sunt quae directo hiatu faucium sine vlla collisione variè emittuntur. Et dictae vocales, quod per se vocem impleant, & per se syllabam faciunt nulla adherente consonante. *Consonantes* sunt, quae diuerso motu linguæ vel impressione labiorum efficiuntur. Et dictae consonantes, quia per se non sonant, sed iunctis vocalibus consonant. Hæ in duabus partibus diuiduntur: in semiuocalibus & in mutis. *Semiuocales* dictæ, eo quod quiddam semisonum de vocalibus habeant. Ab e quippe vocali incipiunt, & desinunt in naturalè sonum. vt f, l, m. *Mutæ* autem dictæ, quia nisi subiectis sibi vocalibus nequaquam erumpunt. Si enim eis extremū vocalis detraxeris sonum, inclusum literæ murmur sonabit, vt b, c, d. *Vocales* autem & semiuocales, & mutæ à veteribus *sonæ* & *semisonæ* & *insonæ* dictæ sunt. ¶ Inter vocales autem apud Grammaticos, I & V varias habent significationes, nam modò vocales sunt, modò semiuocales, modò mediæ sunt. *Vocales* ideo sunt, quia solæ positæ syllabas faciunt, & aliis consonantibus coniunguntur. *Consonantes* habentur ideo, quia interdum habent post se vocales in eisdem syllabis constitutas. vt Iuno, vates. & habentur pro consonantibus. *Mediæ* autem idcirco dicuntur, quoniam naturaliter solæ medium sonum habent, vt illius, vnus. Coniunctæ aliis pinguis sonant, vt Ianus, vanus. Solæ autem positæ aliter sonant, aliter iunctæ. ¶ I verò propterea interdum duplex dicitur, quia quotiescunque inter duas vocales inuenitur, pro duabus consonantibus habetur, vt Troia. Geminatur enim ibi sonus eius. V quoque litera proinde interdum est nihil, quia alicubi nec consonans est, vt quis. Vocalis enim non est, quia i sequitur. consonans non est, quia q præcedit. ideoque quando nec vocalis nec consonans est, sine dubio nihil est. Eadē & digamma à Græcis vocatur. quando sibi met aliiisque vocalibus iungitur: quæ ideo digamma dicitur, quia duplex est instar F literæ quæ duplex gamma habet. ad cuius similitudinem coniunctas vocales digamma appellari Grammatici voluerunt, vt votum, virgo. ¶ Inter semiuocales quædam *liquide* dicuntur, quia interdum in vna syllaba postpositæ aliis consonantibus deficiunt, & à metro excluduntur: ex quibus duæ apud Lati-

nos liquefcunt, & L & R, vt fragor, & flatus. reliquæ M & N apud Græcos liquefcunt: vt Mnicsteus. ¶ Decem & septem autem Latinis literis vetus scriptura constabat. Vnde & Latine nominatur illa ratione, scilicet vel quod ab E vocali incipiunt, & in mutum sonum desinunt, vt sunt semiuocales, vel quod à suo sono incipiunt, & in vocalem E desinunt, vt sunt mutæ. ¶ H autē litera pro sola aspiratione adiecta est postea. Vnde & à plerisque aspiratio putatur esse, non litera: quæ proinde aspirationis nota dicitur, quia vocem eleuat. *Aspiratio* enim est sonus vberius eleuatus, cui contraria est *profodia* sonus aequaliter flexus. ¶ K literam Sallustius ludimagister postea Latinis adiecit, vt in sono discrimen faceret duarum literarum C & Q. quæ ideo superuacua dicitur, quia exceptis karta, kalendis superflua iudicatur. per C enim vniuersa exprimimus. ¶ Q literam nec Græci resonant, nec Hebræi: exceptis enim Latinis nulla alia lingua hanc habet. Hæc prius non erat. Vnde & ipsa superuacua est vocata, quia per C cuncta veteres scripserunt. ¶ X litera vsque ad Augusti tempora nondum apud Latinos erat, sed pro ea C & S scribebant. vnde & duplex vocatur, quia pro C & S ponitur. vnde & ex eisdem literis compositum nomen habet. ¶ A Græcis duas literas mutuauit Latinas, Y & Z. propter nomina Græca. & hæ apud Romanos vsque ad Augusti tempus non scribebantur. sed pro Z sponebant, vt hilarissat. pro y verò i scribebant. ¶ Vnicuique autem litera tria accidunt, *nomen*, quomodo vocetur. *figura*, quo caractere signetur. *potestas*, quæ vocalis, quæ consonans habeatur. A quibusdam & *ordo* adiecitur, quæ præcedat, quæ sequatur: vt a prior sit, sequens b. A autem in omnibus gentibus ideo prior est litera, pro eo quod ipsa prior nascentibus vocem aperiat. ¶ *Nomina* autem literarum gentes ex sono propria linguæ dederunt notatis oris sonis atque discretis. Nam postquam eas animaduertent, & nomina illis & figuras imposuerunt: *figuras* autem partim ex placito, partim ex sono literarum formauerunt: vtputa i & o, quarum vnus sicut exilis sonus est, ita tenuis virgula: alterius pinguis sonus, sicut & plena figura. *Potestatem* autē natura: voluntas *ordinem* dedit. ¶ Inter figuras literarum & *apices*, veteres dixerunt, apicem dictum pro eo quod longè sit à pedibus, sed in cacumine literarum apponitur. Est enim linea iacens super literam aequaliter ducta.

De Grammatica. CAP. V.

Grammatica est scientia rectè loquendi, & origo & fundamentum liberalium artium. Hæc autem in disciplinis post lite-

ras communes inuenta est, vt iam qui didicerant literas, per eam recte loquendi rationem sciant. Grammatica autem à literis nomen accepit, vt *γρημα* cuius Græci literas vocant. *Arts* verò dicta est quòd artis præceptis regulisque consistat. Alij dicunt à Græcis hoc tractum esse vocabulum *ἄρτις ἀρτινῆς*, id est, à virtute, quam scientiam vocauerunt. *Oratio* dicta est quasi oris ratio. nam orare est loqui & dicere. Est autem oratio contextus verborum cum sensu. Contextus autem sine sensu non est oratio, quia non est oris ratio. Oratio autem plena est sensu, voce, & litera. *Diuisiones* autem *Grammaticæ artis* à quibusdam triginta dinumerantur, & partes orationis octo: vox articulata, litera, syllaba, pedes, accentus, positura, nota, orthographia, analogia, etymologia, glossæ, differentia, barbarismi, solæcismi, vitia, metaplasmata, schemata, tropi, prose, metra, fabulæ, historie.

De partibus orationis, & de Nomine.

C A P. VI.

Partes orationis primus Aristoteles duas tradidit, *nomen & verbum*. deinde Donatus octo definiuit, sed omnes ad illa duo principalia referuntur, hoc est, ad nomen & verbum, quæ significant personam & actum. Reliquæ appendices sunt, & ex his originem trahunt. Nam *pronomen* ex nomine nascitur, cuius officio fungitur: vt Orator ille. *Adverbium* de nomine nascitur: vt doctus, docte. *Participium* de nomine & verbo: vt lego, legens. *Coniunctio* verò & *prepositio*, vel *interiectio* in complexum istarum cadunt. Ideò & nonnulli quinque partes definiunt: quia istæ superflue sunt. *Nomen* dictum quasi notamen, quòd nobis vocabulo suo notas efficiat. Nisi enim nomen scieris, cognitio rerum perit. *Propria nomina* dicta sunt, quia specialia sunt. Vnius enim tamen personam significant. *Species propriorum nominum* quatuor sunt: *prænomen*, *nomen*, *cognomen*, *agnomen*. *Prænomen* dictum, eo quòd nomini preponatur, vt Lucius, Quintus. *Nomen* vocatū quia notat genus, vt Cornelius. Cornelij enim omnes in eo genere vocantur. *Cognomen*, quia nomini coniungitur, vt Scipio. *Agnomen* verò, quasi accedens nomen, vt Metellus Creticus: quia Cretam subegit. *Extrinsæcus* enim venit agnomen ab aliqua ratione. *Cognomen* autem vulgò, eo quòd nomini cognitionis causa superadditur, siue quòd cum nomine est. *Appellativa nomina* inde vocantur, quia communia sunt, & multorum significatione consistunt. Hæc in viginti octo species diuiduntur, ex quibus *corporalia* dicta, quia vel videntur vel tanguntur, vt cælum, terra *Incorporalia*, quia carent corpore, vnde nec videri, nec

neque tangi possunt, vt veritas, iustitia, &c. *Generalia*, quia multarum rerum sunt, vt animal. Nam & homo, & equus, & auis animalia sunt. *Specialia*: quia partem demonstrant, vt homo. *Species* enim animalium homo. *Principalia*: quia primam positionem habent, nec aliunde nascuntur, vt mons, fons. *Deriuatiua*, eo quòd ex alio nomine deducuntur: vt à monte, montanus. *Diminutiua*, quia minuuntur sensu: vt græculus, scholasticulus. *Senno diminutiua*, quia sonant sicut diminutiua, sed intellectu principalia sunt, vt fabula, tabula: *Tota græca*, quia ex toto Græcè declinantur: vt Calisto. Sic enim Græcus & Latinus dicit. *Tota latina*, quia ex toto in latinum vertuntur, Græcus dicit Odysseus, Latinus Vlysses. *Media* dicta, quia ex parte græca sunt, & ex parte latina. Eadem & *notha*, quia contrum sunt vltimas syllabas manentibus prioribus, vt apud Græcos, Alexander, Menander: apud Latinos verò Alexander, Menander. Dicta autem *notha*, quemadmodum *nothus* dicitur quisquis de dispari genere nascitur. *Synonyma*, hoc est plurinomina: eo quòd sit in pluribus nominibus significatio vna: vt terra, humus, tellus. Idem enim sunt nomina. *Homonyma*, hoc est vniomina, eo quòd sit in vno nomine significatio plurima: vt tumulus, nunc mons breuis est, nunc tumens tellus, nunc sepulchrum. Est enim in vno nomine significatio diuersa. *Relatiua* dicta, eo quòd ad aliam referantur personam: vt magister, pater, Dominus. Illa autem quæ dicuntur ad aliquid aliter se habentia: à contraria significatione dicta sunt, vt dexter. Dicit enim dexter non poterit, nisi sinister fuerit. Porro *qualitatis* nomina ex eo dicta, quia per ea qualis quisque sit ostenditur: vt sapiens, formosus, diues. *Quantitatis*, quia à mensura trahuntur: vt longus, breuis. *Patronymica* dicuntur, eo quòd trahuntur à patribus: vt Titydes, Tidei filius: *Æneades* *Æneæ* filius, quæuis & à maioribus & à matribus ducuntur. *Thetica*, vel *possessiva*, à possessione dicuntur, vt Euandrius ensis. *Epitheta*, quæ latine adiectiua vel supposita appellantur, eo quòd ad implendam sui significationem nominibus adiciuntur: vt magnus, doctus. Adice ea personis, vt magnus philosophus, doctus homo, & plenus est sensus. *Actualia* ab actu descendunt: vt rex, dux, cursor, nutritor, orator. *Gentis*, à gente veniunt, vt Græcus, Romanus. *Patriæ*, à patria descendunt: vt Atheniensis, Thebanus. *Loci*, à loco: vt suburbanus. *Verbalia* dicuntur, quia de verbo nascuntur, vt lector. *Participalia*, quæ sic sonant sicut participia: vt clemens, prudens. *Verbis similia*: à verbi similitudine dicta, vt contemplator. Nam & verbum est imperatiui modi, futuri temporis, & nomen, quia comparationem recipit.

Hæc au-

Hæc autem omnes species à nominum appellatione descendunt. ¶ Secunda pars nominis *Comparatio*. Comparatio dicta, quia ex alterius comparatione alterum præfert. Cuius gradus tres sunt: positivus, comparativus, & superlativus. *Positivus* dictus, quia primus ponitur in comparationis gradu, ut doctus. *Comparativus*, ab eo quod comparatus positio præfertur illi: ut doctior. Plus enim doctior novit, quam doctus. *Superlativus*, eo quod comparatio superferatur, ut doctissimus, plus enim scit quam doctior. ¶ *Genera* dicta sunt eo quod generent: ut masculinum, femininum. Cetera nomina non sunt genera, sed hoc nominum ratio & autoritas voluit. *Neutrum* dictum, quia nec hoc est, nec illud, id est, nec masculinum nec femininum. *Commane* dictum, quod duobus generibus nomini communicat: ut hic & hæc canis. Cui contrarium est *Epicænum*, quia utrunque sexum sub vno genere enunciat, ut hic passer. Est enim incerti sexus, quod nec natura nec oculis discernitur, sed sensus tamen peritiam. *Omne* genus dictum, quia cunctis generibus servit: masculino, & feminino, neutro & communi. ¶ *Numerus* dictus, quia per eum vel singularia vel pluralia nomina ostenduntur. ¶ *Figura*, quia vel simplicia vel composita sunt. ¶ *Casus* à cadendo dicti, per eos enim inflexa nomina variantur & cadunt. *Nominativus* casus dictus: quia per eundem aliquid nominamus, ut hic magister. *Genitivus*, quia per eum genus cuiuscunque querimus: ut huius magistri filius, vel quod rem significamus: ut huius magistri. *Dativus*, quia per eum alicui aliquid nos dare demonstramus, ut da huic magistro. *Accusativus*, quia per eum aliquid accusamus: ut, accuso hunc magistrum. *Vocativus*, quia per eum aliquem vocamus, ut ô magister. *Ablativus*, quia per eum nos auferre aliquid cuiquam significamus, ut auferam à magistro. ¶ *Hexaptota* nomina dicta, quia per sex casus varietates habent, ut est vnus. *Pentaptota*, quod tantum in quinque casibus variantur, ut doctus. *Tetraptota*, quod tantum in quatuor casibus declinantur, ut latus. *Triptota*, quod tantum in tribus, ut templum. *Diptota*, quod tantum in duobus, ut Iupiter. *Monaptota*, quod vno tantum casu vtuntur, ut frugi.

De pronomine. CAP. VII.

Pronomen dictum, quia pro vice nominis ponitur, ne fastidium faciat nomen ipsum dum iteratur. Nam cum dicimus, Virgilius scripsit Bucolica, addimus pronomen, ipse scripsit & Georgica, sic varietas significationis, & fastidium tollit, & ornatum in-

ducit. ¶ Pronomina autem finita sunt, aut infinita: *Finita pronomina* dicta, eo quod definiunt certam personam: ut ego, me enim statim intelligis. *Infinita* dicuntur, quia non sunt certæ personæ. De absentibus enim dicitur & incertis: ut quis, quæ, quod. *Minus quam finita* appellantur, quia commemorationem faciunt notæ personæ, ut ipse, iste. Certum est enim de quo dicitur. *Possessiva* vocantur, eo quod nos aliquid possidere ostendunt. Nam cum dico meus, diffinitio aliquid meum esse vel tuum. *Relativa* dicuntur, quia ad interrogationem referuntur, ut quis est? respondetur, is est. *Demonstrativa*, eo quod habent demonstrationis significationem. Aliquem enim præsentem his demonstramus: ut hic, hæc, hoc: quæ tria & articuli nominantur. ¶ *Articuli* autem dicti, quod nominibus coarctantur, i. colligantur, cum dicimus, hic orator. Inter articulum autem & pronomen hoc interest, quod *articulus* tunc est, quando nomini iungitur: ut hic sapiens. Cum verò non coniungitur, demonstrativum *pronomen* est: ut hic & hæc & hoc. ¶ *Omnia* autem pronomina aut primigenia aut deductiva sunt. *Primigenia* dicta sunt, quia aliunde originem non trahunt. Hæc viginti vnum sunt. *Finita* tria: ego, tu, ille. *Infinita* vij. quis, qualis, talis, quantus, tantus, quotus, totus. *Minus quam finita* sex: Iste, ipse, hic, is, idē, sui. *Possessiva* quinque: Meus, tuus, suus, noster, & vester. Reliqua autem *deductiva* dicuntur, quia ex illis deducta atque composita existunt: ut quispiam, aliquis, &c.

De verbo. CAP. IIX.

Verbum dictum eo quod verberato aere sonet: vel quod hæc pars frequenter in oratione versetur. ¶ Sunt autem verba metris signa, quibus homines cogitationes suas inuicem loquendo demonstrant. Sicut autem *nomen* significat personam: ita *verbum* dictum factumque personæ. ¶ In persona verbi, agentis & patientis *significatio* est. Nam scribo, personæ factum est. Item scribor non personæ factum indicat, sed eius à quo patitur. ¶ *Verborum genera duo* sunt: Grammaticorum atque Rhetorum. *Grammaticorum* in tria cadunt tempora: instans, præteritum, & futurum. ut facit, fecit, faciet. *Rhetorum* autem vniuersa oratio. Verba dicuntur, veluti, Verbis bonis nos cepit. verba bona habuit. Vbi non tantum verba quæ in tria cadunt tempora: sed vniuersa oratio est. ¶ *Verborum species* sunt: formæ, modi, conjugationes, & genera. ¶ *Forma* verborum inde dicta, eo quod nos ad vnamquæque rem

informant. per has enim ostendimus quid agamus. *Perfecta forma* dicitur à perficiendo: vt lego. tunc enim dicendum est quando in presenti tempore legimus. *Meditativa* dicta à meditantis sensu, vt lecturio, id est, legere meditor. *Inchoativa* post meditationem ab inchoantis iudicio: vt caleſco. *Frequentativa* à sæpius agendo, vt lecturo. Formæ enim sensum tenent: modi declinationem. Nam necis quid sit declinatio, nisi prius didiceris quid sit sensus. *Modi* dicti ab eo: quem admodum sunt in suis significationibus.

Indicativus modus dicitur: quia significationem indicandi habet, vt lego. *Imperativus*, quia sonum habet imperandi, vt lege. *Optativus*, quia per ipsum optamus aliquid agere, vt vtinam legerem. *Coniunctivus*, quia ei coniungitur aliquid, vt locutio plena sit. Nam quando dicis, cum clamem, pendet sensus: quod si dicam, cum clamem, quare putas quod tacem? plenus est sensus. *Infinitiuus* dicitur, eo quod tempora definiens personam verbi non definit: vt clamare, clamasse. Cui si adiungas personam: clamare debeo, debes, debet, sit quasi finitum. *Impersonalis* dicitur, quia indiget persona nominis vel pronominis: vt legitur, addis personam à me, à te, ab illo, & plene sentitur. Sed *infinitiuus* modus persona tantum verbi eget: *Impersonalis* verò vel pronominis persona, vel nominis. *Coniunctio* dicitur eo quod per eam ad vnum sonum multa coniunguntur. Docet enim in quam syllabam exeat futurum tempus, ne per imperitiam quis dicat legibo, pro legam. Harum prima & secunda mittunt futurum tempus in bo, & in bor: tertia in am, & in ar. *Genera* verborum ideo dicta, quia gignunt. Nam actiuo adiectis r, & gignit passiuum. rursus passiuo adimis r & parit actiuum. Ipsa autem *actiua* dicuntur, quia agunt: vt verbero. Et *passiua*: quia patiuntur, vt verberor. *Neutra*, quia nec agunt nec patiuntur, vt iaceo, sedeo. His si r literam adiectis, non sonant Latine: *Communis* autem dicuntur, quia & agunt & patiuntur, vt amplector. Hæc similiter deposita r litera Latina non sunt. *Deponentia* verò dicuntur, quia deponunt futuri temporis participium à significatione passiuæ, quod exit in dus, vt gloriandus.

De Aduerbio. CAP. IX.

Aduerbiu dictum est eo quod verbis accidat. vt puta, bene legi. Bene aduerbiu est, legi verbum. Inde ergo dictum aduerbiu quod semper verbo iunctum adimpletur. Verbum enim solum sensum implet, vt scribo. Aduerbiu autem sine verbo non

habet significationem plenam vt hodie. Adiectis illi verbum, hodie scribo. & iuncto verbo impleti sensum.

De Participio. CAP. X.

Participium dictum quod nominis & verbi capiat partes, quasi participium. A nomine enim vendicat sibi genera & casus. à verbo tempora & significationes: ab utroque numerum & figuram.

De Coniunctione. CAP. XI.

Coniunctio dicta quod sensus sententiæque coniungat. Hæc enim per se nihil valet: sed in copulatione sermonum quasi quoddam exhibet glutinum. Aut enim nomina sociat, vt Augustinus & Hieronymus: aut verba, vt scribit & legit. *Vna* autem vis omnium, siue copulent, siue disiungant: vt que. *Copulativa* autem coniunctiones dictæ, eo quod sensum vel personas coniungant: vt ego & tu eamus ad forum ipsum, & sensum coniunxit. *Disiunctiva* dictæ, quia disiungunt res aut personas: vt ego aut tu faciamus. *Subiunctiva* dicuntur, quia subiunguntur: vt que. dicimus enim regique hominique Deoque: non dicimus, que regique hominique Deo. *Expletiva* dictæ, quia expleant propositam rem, vt puta, si hoc non vis, saltem illud fac. *Communes* nominantur: quia vbi vis præponuntur & subiunguntur: vt igitur hoc faciam, hoc igitur faciam. *Causales* dicuntur à causa: eo quod aliquid cogitent facere, vt puta, Occido illum, quia habet aurum: causa est. *Rationales* dicuntur à ratione, quia quisque vitur in faciendo: vt quomodo eum occidam ne agnoscar, veneno an ferro?

De Prepositiombus. CAP. XII.

Præpositio dicta, quod nominibus præponatur & verbis. *Accusatiua* autem & *ablatiua* præpositiones à casibus quibus seruiunt dictæ. *Loquelaes* verò, quia loquelis, id est, verbis semper coherent, nec aliquid valent solæ positæ: vt di, dis. *Coniunctæ* verò verbis figuram faciunt, vt diduco, distraho.

De Interiectione. CAP. XIII.

Interiectio est vocata, quia sermonibus interiecta, id est, interposita affectum commoti animi exprimit: sicut cum dicitur ab exultante eia. à dolente heu. ab irascente hem. à timente

à timente hei. Quæ voces quaruncumque linguarum propriæ sunt, nec in aliam linguam facile transferuntur.

De voce. CAP. XIV.

Vox est aer ictus sensibilis auditu quantum in ipso est. Omnis vox aut est articulata aut confusa. *Articulata* est hominū: *confusa* animalium. *Articulata* est quæ scribi potest: *confusa* quæ scribi non potest.

De syllaba. CAP. XV.

Syllaba Græcè, Latine conceptio dicitur, siue completio. Nam syllaba dicta est *σύνθεσις συλλαβῶν* *σύνθεσις*, id est, à conceptio-
ne literarum, *σύνθεσις* enim dicitur concipere. Vnde verè illa est syllaba quæ ex pluribus nascitur literis. Nam vnâ vocalem pro syllaba abusuè, non propriè dicimus: quæ non tam syllaba dicenda est, quam ratio temporum. Syllabæ autem aut breues, aut longæ, aut communes sunt. *Breues* vocatæ, quia nunquam produci possunt. *Longæ*, quia semper producantur: & nunquam corripuntur. *Communes* autem quia pro scribentis arbitrio cum necessitas cogit & producantur, & corripuntur. Lege Donatum. Ideo autem syllabæ longæ breuesque dicuntur, quia varias vocum moras aut dupla aut simplicia spatia temporis habere videtur. *Diphthongæ* syllabæ Græco nomine dicuntur, quod in eis binæ vocales iungantur. Ex his apud nos *veras* esse scimus quatuor *ae, oe, au, eu*. Ei verò *apud maiores* tantummodo celebrata sunt. Syllaba autem apud metricos *ideo semipes* nominatur, quod sit dimidius pes. Nam pes duabus constat syllabis. Cum ergo syllaba vna est, quasi dimidius pes est. *Dionysius Lintius* syllabarum omnium singulas formas aptissimas fecit, & ob id statua honoratus est.

De Pedibus. CAP. XVI.

Pedes sunt qui certis syllabarum temporibus consistunt, nec à legitimo spatio vnquã recedunt. *Pedes* dicti eo quod p ipsos metra ambulēt. Nā sicut nos pedibus incedimus, ita metra quasi pedibus gradiuntur. *Pedes* autem omnes cxxiij. sunt. *disyllabi* iij. *trisyllabi* viij. *tetrasyllabi* xvj. *pentasyllabi* xxxij. *hexasyllabi* lxxij. *Vsq; ad* iij. autē syllabas pedes dicuntur. relique *σύνθεσις* vocantur. *Ipsi* autē pedes habent speciales causas nominū quare ita vocantur. *Pyrrichius* dicitur, quia hic affiduet vel in certamine vel in ludo puerili sepius frequētabatur, siue ab igne appellat, qui Græcè *πύρ* dicitur, quia veluti ignis celeriter la-

bitur. *Spondeus* dicitur, quia tractim sonat. Nam *spondeus* tractus quidam dicitur, id est, sonus, qui fundebatur circa aures sacrificantium. Vnde hi & qui tibiis caneant, in sacris gentilium *spondiales* nominabantur. *Trocheus* verò ab eo dicitur, quod celerè conuersionem faciat cantilenæ, & quasi rota velociter currat in metris. *πρόχοι* enim Græcè rota dicitur. *Iambus* dicitur, quod *ἰαμβός*.

Græci detrahere dixerunt. Huiusmodi enim carmine omnes inuersiones vel detractiōnes implere poetæ sunt soliti. Dictum autem nomē ab eo quod velut venenum quodammodo maledicti aut lioris infundat. *Tribrachus* qui & *Chorius* appellatur, dicitur, quia fit ex tribus breuibus. *Molossus* dicitur à saltatione molossorum, quam exercuerunt armati. *Anapestus* Græcè dicitur repercellus. Græci enim *ἀναπέσει* repercellionem dicunt. Qui *ideo* dicitur repercellus, eo quod repercutiatur à dactylo. Est enim illi contrarius. *Dactylus* à digito dicitur, quod à longiore nodo inchoans in duas desinat breues. Sic & iste pes iuncturam vnâ habet longam, & duas breues. Vnde & manus oppantia palma dicitur, & pendentes digiti dactyli. *Amphibrachus*, quod in vtraque parte breuem habeat in medio longa interiacente. *βραχὺς* enim breuis dicitur. *Amphimacrus* dicitur, quod duæ hinc inde longæ habeant in medio inclusam breuem. *μακρὸς* enim Græcè longus dicitur. *Bacchius* appellatus est, eo quod isto pede *Bacchia*, id est, Liberi sacra celebrabantur. *Antibacchius*, vel *Palimbacchius* dicitur, quia tractus à Bacchio est. *Proceleumaticus* eo quod sit ad celeuma canendum aptus. *Dispondeus* autem & *ditrocheus*, & *diambus* dicitur, quod geminis constat iambis, spondæis vel trochæis. *Antispastus*, quod sit ex contrariis syllabis, ex breui & longa, ex longa & breui. *Choriambus* verò, quia ex hoc pede compositum carmen choris aptissimum sit. *Ionicus* sanè propter numerorum inæqualem sonum dicti. habent enim binas longas syllabas binasque breues. *Pæones* autem à *Pæone* poeta suo inuentore vocati sunt. Constant ipsi ex vna longa & tribus breuibus: quæ longa iuxta nomina eorū variatim est constituta. *Epiritri* quatuor ex diuisione sua nomina acceperunt, & ideo *Epiritri* vocati, quod semper tres longas habeat syllabas & vnâ breuem. *Syzygia* autem sunt pentasyllabi & hexasyllabi pedes, dicti apud Græcos *σύνθεσις*, quasi quædam declinationes, sed hi non sunt pedes, sed appellantur pentasyllabi & hexasyllabi: quia vltra v & vj syllabas non procedunt. vnde non oportet in carmine has syllabas quodlibet excedere nomen. vt Carthaginensium Hierosolimitanorum, & Constantinopolitanorum.

Accidunt vnicuique pedī *arsis* & *thesis*, id

est eleuatio & positio vocis. Neque enim inter dirigere poterunt pedes; nisi alterna vice leuentur & deponantur, vt arma: ar, eleuatio est. ma, positio. In his duobus per diuisionem pedes legitimi colliguntur. *Aequa diuisio* est quoties artis & thesis æquali temporum diuisione ceduntur. *Dupla* quoties ex his vnum alterum duplo vincit. *Sescupla* verò est quoties vnum alterum sescuplo superat. In simpla enim eius parte vnum plus inuenitur: in dupla vno minus habetur. Sescuplum enim dimidium dicitur. Triplum est quando maior pars ter continet totum minus, id est tria & vnum. *Epitrita* est quando minus continetur à maiore & eius tertia pars. Ceduntur enim pedum membra vel per æqualitatem, vel per duplum, vel per sescuplum, vel per triplum, vel epitritum. Patimur ergo inæquales hos pedes.

<i>Pyrnichium</i> vj vj	vt fuga. aqua.
<i>Spondeum</i>	vt estus. aqua.
<i>Dactylum</i>	vt Menalus. aqua.
<i>Anapestum</i>	vt Erato. aqua.
<i>Disspondeum</i>	vt oratores. aqua.
<i>Proceleumaticum</i>	vt auicula. aqua.
<i>Ditambum</i>	vt propinquitus. aqua.
<i>Ditrocheum</i>	vt cantilena. aqua.
<i>Antispastum</i>	vt Salominus. aqua.
<i>Choriambum</i>	vt armipotens. aqua.

Item in dupla partimur hos pedes.

<i>Trocheum</i> , vt meta	dupla
<i>Lambum</i> , vt parens	dupla
<i>Molossus</i>	vt Aeneas. dupla
<i>Tribrachium</i>	vt macula. dupla
<i>Ionicum maiorem</i>	Iunonis. dupla
<i>Ionicum minorem</i>	vt Diomedes. dupla
<i>Vnus</i> verò tantum est qui tripla partitione diuiditur, quæ est maxima, atque ideo minime metris adest.	
<i>Amphibrachus</i> vt carina	tripla

Sescupli autem ij sunt.

<i>Amphimacrus</i>	vt insula. sescupla
<i>Bacchius</i>	vt Achates. sescupla
<i>Antibacchius</i>	vt natura. sescupla
<i>Peon primus</i>	vt legitimus. sescupla
<i>Peon secundus</i>	vt colonia. sescupla
<i>Peon tertius</i>	vt Menedemus. sescupla
<i>Peon quartus</i>	vt celeritas. sescupla

Restant quos epitrita partitione diuidimus.

<i>Epitritus primus</i> ,	vt sacerdotes. epitri.
<i>Epitritus secundus</i> ,	vt conditores. epitri.
<i>Epitritus tertius</i> ,	vt Demosthenes. epitri.
<i>Epitritus quartus</i> ,	vt Fescennius. epitri.

Sunt igitur equi x. dupli verò vj. triplis vnus. sescupli vj. Epitriti iij.

NVmerus syllabarum in pedibus à duabus vsque ad sex protenditur. vterius enim non procedit: quia ad vsque sex syllabas tenditur pedes. *Tempora* in pedibus sunt vt quanta vnusquisque pes habeat. *Resolutio* est pedum quando pro vna longa duæ breues ponuntur, aut pro duabus longis quatuor breues ponuntur: vt Virgilius. *Sextaque intexunt abiete costas.* Abiete nunc resolutio est spondæi in proceleumaticum: in qua resolutione semper epifynalepha sequitur. Ex vna autem longa duæ breues fiunt. Ex duabus autem breuibibus longa nunquam fit. Findi autem solida possunt, solidari scissa non possunt. *Figura* est, cuius nota syllabæ agnoscuntur. Vbi enim circuli partem inferiorem bis positam aspicias, pirrichius est v v vbi i geminum iacens spondeus--ij--ij.

Nam nota breuis inferior semicirculus v. nota longa j iacens.--

¶ *Metra* pedibus accidunt, vt à trocheo trochaicum à dactilo dactilicum, à iambo iambicum, de quibus paulo post dicendum est.

De accentibus. CAP. XVII.

Accentus, qui Græcè profodia dicitur. Ex Græco nomen accepit. Nam Græcè ὀρθή Latine ad, ὀρθὴ Græcè, Latine cantus est. Hoc enim nomen de verbo ad verbum expressum est. Latini autem habent & alia nomina. Nam accentus, & tonos, & tenores dicitur, quia ibi sonus crescit & definit: *Accentus* autem dicitur, quod iuxta cantum fit; sicut aduerbium, quia iuxta verbum est. *Acutus* accentus dicitur, quod acuat & erigat syllabam. *Gravis* quod deprimat & deponat. Est enim contrarius acuto *circumflexus*, quia de acuto & graui constat. Incipiens enim ab acuto in grauem definit: atque ita dum ascēdit & descendit circumflexus efficitur. *Acutus* autē & circumflexus similes sunt. Nam vtraque leuat syllabam. grauis contrarius est ambobus. Nam semper deprimat syllabas eum ille leuent, vt, Vnde venit Titan, & nox vbi sidera condit. vnde hic grauis est. minus enim sonat quàm acutus & circumflexus. ¶ *Monosyllaba* autem pars orationis si naturaliter breuis est, vt vir, aut positione longa, vt ars, acutum accentum habebit. Si verò naturaliter longa, vt res, circumflexum. ¶ *Disyllaba* pars orationis si priorem naturaliter longam habet, & vltimam breuem, circumflexitur, vt Musa. aliter acuitur. ¶ *Trisyllaba* pars orationis si mediam breuem habet, vt tibia, tunc primam acuumus. Si verò naturaliter longam habet secundam, & vltimam

ultimam breuem, vt Merellus, tunc mediam circumflectimus. ¶ Tetrasyllaba autem & pentasyllaba ratione trisyllabarum retinentur. ¶ Grauis accentus cum vno accentu poni potest in dictione vna: cum vtrisque numquam, vt Catullus. In composita dictione vnus accentus est, vt armipotens, omnipotens. Accentus autem reperti sunt vel propter distinctionem: vt Viridique in littore conspicitur sus, ne dicas vsus. vel propter pronuntiationem, ne dicas meta breuiter, & non producta me. vel discernende ambiguitatis causa, vt ergo. Nam cum producitur go, causam significat, cum corrigitur, coniunctionem.

De figuris accentuum. CAP. XIIII.

Figura accentuum decem sunt, quae à Grammaticis pro verborum distinctionibus apponuntur. *Oxiac*, id est, acutus accentus, linea à sinistra parte in dexteram partem sursum ducta: fit ita *ˊ*. *Bareia*, id est, grauis linea, à summo sinistrae in dexteram deposita, fit ita *ˋ*. *Περισπωμένη*, id est circumflexus, linea de acuto & graui facta exprimitur ita *ˆ*. *Μακρά*, autem, id est longa virgula iacens, est ita *—*. *Βραχύς*, id est breuis, pars est circuli inferior iacens ita *⋄*. *Ῥαί*, id est coniunctio, quia duo verba coniungit, subiecta virgula versui circumflexa fit ita *ˊˋ*. *Διαστολή*, id est distinctio, quae è contrario separat, dextera pars circuli supposita versui, fit ita *ˊˋ*. *Ἀποστροφός*, pars item circuli dextra, & ad summam literam apposita, fit ita *ˋˊ* qua nota deesse ostenditur in sermone vltimas vocales, vt tribunal^l, pro tribunale. *Δασεία*, quod interpretatur aspiratio, id est, vbi h litera poni debet, tali figura notatur *ϕ*. *Ψιλά*, quod interpretatur siccitas, siue purum: id est vbi h litera esse non debet, tali nota ostenditur *ϕ*. Quorum duorum accentuum figuram Latini ex ipsa litera aspirationis fecerunt. Vnde si iungas has: facis eandem aspirationis notam, h. Rursum si medium eius apicem scindis, *δασεία* & *ψιλά* facis.

De positura. CAP. XIX.

Positura est figura ad distinguendos sensus per cola, & commata, & periodos. quae dum ordine suo apponitur, sensum nobis lectionis ostendit. ¶ Dicta autem *positura*, vel quia punctis positus annotantur: vel quia ibi vox pro interuallo distinctionis deponitur. Has Graeci *ῥήματα* vocant, Latini posituras. ¶ *Prima positura subdistinctio* dicitur. eadem & *καμάρα*. *Media distinctio* sequens est. ipsa & *καμάρα*. *Vltima distinctio*

quae totam sententiam claudit ipsa est *καμάρα*: cuius vt diximus partes sunt *καμάρα* & *καμάρα*: quarum diuersitas punctis diuerso loco positus demonstratur. Vbi enim in initio pronuntiationis necdum plena pars sensus est, & tamen respirare oportet, fit *comma*, id est particula sensus, punctusque ad vnam literam ponitur, & vocatur subdistinctio *o*, ab eo quod punctus subtrus, id est, ad vnam literam accipit. vbi autem in sequentibus iam sententia sensum praestat, sed adhuc aliquid superest de sententiae plenitudine, fit *colon*, mediamque literam puncto notamus, & mediam distinctionem vocamus, quia punctum ad mediam literam ponimus. Vbi verò iam per gradus pronuntians plenam sententiae clausulam facimus, fit *periodus*: punctumque ad caput literae ponimus, & vocatur *distinctio*, id est *disiunctio*: quia integram separat sententiam. Hoc quidem apud oratores. ¶ Ceterum apud poetas vbi in versu post duos pedes syllaba remanet, *comma* est, quia ibi post scansionem praescriptio verbi facta est. Vbi verò post duos pedes de parte orationis nihil superest, *colon* est. Totus autem versus *periodus* est.

De notis sententiarum. CAP. XX.

Praeterea, quaedam sententiarum notae apud celeberrimos auctores fuerunt, quales antiqui ad distinctionem scripturarum carminibus & historiis apposuerunt. Nota, est figura propria in litera modum posita, ad demonstrandam vnamquamque verbi sententiarumque ac versuum rationem. Notae autem versibus apponuntur numero xxvj. quae sunt nominibus infra scriptis.

Asteriscus, apponitur in iis quae omissa sunt, vt illucescant per eam notam quae deesse videntur. Stella enim *αστήρ* Graeco sermone dicitur. à quo Asteriscus stellula est deriuatus.

Obelus, id est virgula iacens apponitur in verbis vel sententiis superflue iteratis, siue in iis locis vbi lectio aliqua falsitate notata est. vt quasi sagitta iuguler superuacua, atque falsa confodiat. Sagitta enim Graece *ὀβελός* dicitur.

Obelus, supernè appunctatus ponitur in iis de quibus dubitatur vtrum tolli debeant necne.

Limiscus, id est virgula inter geminos punctos iacens, apponitur in iis locis quae sacra Scripturae interpretes eodem sensu, sed diuersis sermonibus transfulerunt.

Antigraphus, cum puncto apponitur, vbi in translationibus diuersus sensus habetur.

***-** *Asteriscus* cum obelo: hac proprie Aristarchus utebatur in iis versibus qui non suo loco positi erant.

Γ *Paragraghus*, ponitur ad separandas res à rebus quæ in connexu concurrunt, quemadmodum in catalogo loca à locis, & regiones à regionibus, in agone præmia à præmiis, certamina à diuersis certaminibus separantur.

⌈ *Postura*, est figura paragrapho contraria, id eo sic formata, quia sicut ille principia notat, ita ista fines à principiis separat.

⊂ *Cryphia*, circuli pars inferior cum puncto ponitur in iis locis ubi quæstio dubia & obscura aperiri vel solui non potuit.

⊃ *Antisigma*, ponitur ad eos versus quorum ordo permutandus est, sicut & in antiquis auctoribus positum inuenitur.

⊄ *Antisigma*, cum puncto ponitur in iis locis ubi in eodem sensu duplices versus sunt, & dubitatur qui potius eligendus sit.

∨ *Diple*, hanc scriptores nostri apponunt in libris ecclesiasticorum virorum ad separanda vel demonstranda testimonia sanctarum scripturarum.

∧ *Diple*, *πλεικτὴ* vel *σπείσινα*, hanc primus Leogaras Siracusanus apposuit Homericis versibus ad separationem Olympi à celo.

∨ *Diple*, *σπεισινα*, id est, cum geminis punctis, hanc antiqui in iis apponebant, quæ Zenodotus Ephesius non rectè adiecerat, aut detraxerat aut permutauerat, in iis & nostri ea vsi sunt.

∧ *Diple*, *σπεισινα* interponitur ad separandas in comædiis vel tragædiis periodos.

∩ *Versa* obelismene quoties strophe & antistrophus infertur.

∩ *Aduersa* cum obelo ad ea ponitur quæ ad aliquid respiciunt, vt, Nos ne tibi fluxas Frigix res vertere fundo Conamur nos, an miseros qui Troas Achiuis Obiecit.

∩ *Diple*, supernè obelata ponitur ad conditiones locorum, ac temporum, personarum, que mutatas.

∩ *Recta* & aduersa supernè obelata ponitur finita loco suo monade significante similem sequentem quoque esse.

∩ *Ceraunium*, ponitur quoties multi versus improbantur, nec per singulos obelantur, *κέραυνος* enim fulmen dicitur.

Κεραυνος, hæc sola ex voluntate vniuscuiusque ad aliquid notandum ponitur.

PHIETRO, id est fortis vel frontes, hæc ubi aliquid obscuritatis est ob sollicitudinem ponitur.

Anchora, superior ponitur, ubi aliqua res magna omnino est.

Anchora inferior ubi aliquid vilissimè aut inconuenientius denuntiatur est.

Κεραυνος, nota tantum in fine libri apponitur.

20 *Κλερον*, nota quæ ad mendas adhibetur. Fuerunt & aliæ librorum notæ pro agnoscendis iis quæ per extremitates paginarum exponuntur. vt ubi lector in liminari huiusmodi signum inuenit ad textum recurrès eiusdem sermonis vel versiculi, sciat esse expositionem cuius similem superiacentem notam inuenit.

De notis vulgaribus. CAP. XXI.

Vulgares notas Ennius primus mille & centum inuenit. Notarum vsus erat, vt quicquid pro concione vel contentione, aut in iudiciis diceretur, librarij scriberent complures simul astantes, diuisis inter se partibus, quot quisque verba, & quo ordine exciperet. Romæ primus Tullius Tiro Ciceronis libertus commentatus est notas, sed tantum præpositionum. Post eum Tertius Perfannius, Philargius, & Aquila libertus Mecænatius alius alias addiderunt. Deinde Seneca, contracto omnium digestoque & aucto numero, opus effecit in quinque millia. Notæ autem dictæ, eo quod verba vel syllabas præfixis characteribus notent, & ad notitiam legentium reuocent, quas qui didicerunt proprie iam notarij appellantur.

De notis in iudiciis. CAP. XXII.

Quædam autem literæ in libris iuris verborum suorum notæ sunt, quo scriptio celebris breuior fiat. Scribebatur enim verbi gratia per B & F bonum factum. per S & C senatus consultum. per R & P respublica. per P & R populus Romanus. per D & T duntaxat: per supinam ut literam mulier. per p secundum naturam pupillus: per P verso capite, pupilla. per vnum k kaput. per duo kk iuncta kalumnig kaufas: per I & E iudex esto. per D & M dolum malum. Cuius generis plurimæ confimiles notæ in libris antiquis inueniuntur. Has

⊂

⊃

∩

∩

∩

∩

N

S

iuris notas nouitij imperatores à codicibus legum abolendas sanxerūt: quia multos per has callidi ingenio ignorantes decipiebant, atque ita iusserunt scribendas in legibus literas, vt nullos errores, nullas ambages afferant, sed sequenda & vitanda aperte demonstrant.

De notis militariibus.

C A P. XXIII.

IN breuiculis quoque quibus militum nomina continebantur, propria nota erat apud veteres, quæ inspiceretur, quanti ex militibus superessent, quanti que in bello eecidissent. T nota in capite versiculi posita superstitem designabat. Θ verò ad vniuscuiusque defuncti nomen apponebatur. Vnde & habet per medium telū, id est mortis signum, de qua Persius ait, Er potis est nigrum vitio præfigere theta. Cùm autem pueritiam significare vellent, A litera vsi sunt: sicut mortem significabant cùm ponebant theta ad caput. In stipendiorum quoque largitione propriæ erant notæ.

De notis literarum.

C A P. XXIV.

NOtas etiam literarum inter se veteres faciebant, vt si quid occulte inuicem scriptura significare vellent mutuo scriberent. testis est Brutus, qui vsus iis literis ea quæ acturus erat, notabat, ignorantibus aliis quid sibi vellent eæ literæ. Cæsar quoque Augustus ad filium, cùm inquit, Innumera-bilia incidunt assidue quæ scribi ad alterum oportet, & esse secreta. habeamus ergo inter nos notas si vis tales, vt cùm aliquid notis scribendum erit, pro vna quaque litera scribamus sequentem hoc modo, pro a, b, pro b, c. & deinceps eadem ratione cæteras. pro z autem litera redeundum erit ad duplex aa. Quidam etiam versis verbis scribebant.

De notis digitorum: C A P. XXV.

Sunt quædam & digitorum notæ, sunt & Socolorum, quibus secum taciti proculque distantes colloquuntur: sic mos est militaris, vt quoties consentiat exercitus, quia voce non potest, manu promittat. alij quia voce non possunt, gladiorum motu salutant. Ennius de quadam impudica, Quasi in choro-pila ludens, dotatim dat sese, & communem facit. Alium tener, alij adnutat, alibi manus

est occupata, alij peruellit pedem, alij dat anulum spectandum, & à labris alium inuocat. cum alio cantat, attamen aliis dat digito literas. Et Salomon: Annuuit oculo, terit pede, digito loquitur.

De orthographia. C A P. XXVI.

O Orthographia Græcè, Latine recta scriptura interpretatur. ὀρθὸς enim Græcè recta: ἔργον, scriptura dicitur. Hæc disciplina docet quemadmodum scribere debeamus. Nam sicut ars tractat de partium declinatione, ita orthographia de scribendi pericia: vtputa ad, cùm est præpositio, d literam, cùm est coniunctio, t literam accipit. ¶ *Haud*, quando aduerbium est negandi, d litera terminatur, & aspiratur in capite, quando autem coniunctio disiunctiua est, per t literam sine aspiratione scribitur. ¶ *Apud* præpositio per d scribitur, sicut ad, vt apud patrem, quoniam veteres sæpe apud pro ad vsi sunt, duabus ex iis mediis literis subtractis. ¶ Interdum autem alia litera in locum aliarum literarum ritè ponuntur. B & p literis quædam cognatio est. Nam pro Pyrho dicimus Birrhum. C & g quandam cognationem habent. Nam cùm dicimus centum & trecentos, postea dicimus quadringentos, g ponentes pro c, porò inter c & q quædam cognatio est. nam huiusce per c. cuiusque per q scribimus. Cùm autem præpositio per c scribenda est, si autem aduerbium fuerit, per q. ¶ Dicimus enim quum lego, Deus per e solam: dæmon per æ diphthongum est notandus. ¶ Equus quod est animal, per e scribendus. Equus, quod est iustus, per æ diphthongum est scribendus. ¶ Exul addita s debet scribi: quia exsul dicitur, qui extra solum est. ¶ Exultat, melius sine s litera scribitur. Nam cùm ipsa x ex c & s constat, quomodo cùm in ea sit s rursus ei additur alia? ¶ Equor per diphthongum scribendum, quia non ab aqua, sed ab æqualitate nomen est factum. ¶ Fortitan per n in fine scribendum, quia integrum eius est Fortè si tandem. ¶ Fedus quod est deformis, per e solam scribendum: fœdus quod est pactum, cum œ diphthongo scribendum. ¶ Formosus sine n scribitur: quia à forma vocatur. ¶ Gnatus quod est filius, per g scribendum: quia facit generatus. ¶ H quæ aspirationis nota est, in Latino tantum vocalibus iungitur: vt honor, homo, humus. Aspiratur autem & consonantibus, sed in Græcis & Hebræis nominibus. Heus autem & heu interiectiones per h scribendæ. ¶ I literam inter duas vocales constitutam bis scribi quidam existimabant, vt Troia Maia, sed hoc ratio non permittit. dd ij.

Nunquam enim tres vocales in vna syllaba scribuntur. Sed I litera inter duas vocales constituta, pro dupla habetur. ¶ Id pronomen neutri generis per d scribitur, ab eo quod est is, ea, id: quia facit idem. Quod si verbum est tertiae personae, per t notabitur, ab eo quod est eo, is, it: quia facit itur. ¶ k literam antiqui praeponebant quoties a sequebatur, vt kaput, kama, kalamus. Nunc autem karrago & 10 kalendae per eandem tantum scribuntur. Omnia autem Graeca nomina qualicumque sequente vocali per k sunt scribenda. ¶ Lætus per æ diphthongon scribitur: quia læticia à latitudine vocata est, cui contraria est tristitia, quæ angustiam facit. ¶ L autem litera interdum pro d litera vitur: vt latum pro datum & calamitate pro cadamitate. à cadendo enim nomen assumpsit calamitas. ¶ Maximus, 20 an maximus, & si quæ similia sunt, qualiter scribi debeant, quaesitum est. Varro tradidit Casarem per i huiusmodi verba enunciare & scribere solitum esse. inde propter auctoritatem tanti viri consuetudinem factam, vt maximus, optimus, pessimus scribatur. ¶ Malo per vnū l scribendum: quia magis est volo, Malle per duo ll, quia est magis velle. Volo, nolo per vnū l. velle & nolle per duo. Nolo enim, non volo est, nolle non velle. ¶ Os si vultum aut ossa significat per o 30 solam scribendum est, si personam h praeponebenda est. ¶ Ora finium per o. hora diei, per h scribendum. ¶ Onus si de onere venit per o solā scribendū, si de honore, cum h aspiratione. ¶ Prepositio, & praeterea, per æ diphthongon scribendum. ¶ Penē verò quod est coniunctio per e. ¶ Pœna quod est supplicium, per œ. ¶ Q litera tunc recte praeponebatur, cum illam statim u litera 40 sequitur, & alia qualibet vna plurēve vocales iunguntur, ita vt vna syllaba fiat. Cetera per c scribuntur. ¶ Qua, pronomen cum a scribendum. que coniunctio, sine a. ¶ Quid, per d literam scribitur cum pronomen est, per t, cum verbum: cuius positio prima est queo, quis, quit, & ia compositione nequeo, nequis, nequit. ¶ Quod quando Pronomen est, per d scribendum. quando numerus, per t: quia totidem per t scribitur. ¶ Quotidie, per q scribendum non per c, vt sit quot diebus. ¶ R litera communionem habet cum s li- 50 tera. Itaque apud antiquos honos, labos, arbos dicebatur. nunc honor, labor, arbor. ¶ Sat per t scribi oportet, quia integrum eius facit satis. ¶ Sed, per d oportet scribi. apud antiquos enim sedum dicebatur, nos finales duas literas absci-

dimus. ¶ Tantus, sicut & quantus, in medio m habebant. Quam enim & tam. vnde & quantitas, quantus, tantus. ¶ Væ, interiectio cum a scribenda. Væ coniunctio, sine a. ¶ Christus, quia Graecum est, per X, id est Ch scribendum. ita Chrisma. ¶ Y & Z literis sola Graeca nomina scribuntur. Nam cum iusticia z litera sonum exprimat, tamen quia Latinum est, per t scribendum est. Sicut militia, malitia, nequitia, & cetera similia. In dubiis quoque verbis consuetudo veterum erat, vt cum eadem litera alium intellectum correpta, alium producta haberet, longæ syllabæ apicem apponebant. vtputa populus an arborem significaret, an hominum multitudinem, apice distinguebatur. sic & vbi litera consonantes geminabantur. Sicilicum superponebant, vt sella, ferra, asseres. Veteres enim non duplicabant literas, sed supra sicilicos apponebant. qua nota admoneretur lector geminandam esse literam: & Siciliens, quia in Sicilia inuentus est primò.

De Analogia.

CAP. XXVII.

Analogia Graecè, Latine similitum comparatio, siue proportio nominatur. Cuius hæc vis est, vt quod dubium est, ad ali- quod simile quod non est dubium referatur, vt incerta certis probentur. ¶ Octo autem modis comparatio analogiæ colligitur, id est qualitate, comparatione, genere, numero, 10 figura, casu, extremitatibus similitum syllabarum, & similitudine temporum. Siquidem de iis vnum de iis defuerit, iam non est analogia, id est similitudo, sed est anomaliam, id est, extra regulam, vt lupus & lepus, torum conuenit, sed dissentiant casu: facit enim lupi, leporis. Nam regulariter est, dum quæris vtrum trames masculinum an fœmininum sit, similis est illi in omni declinatione limes, & erit masculinum. Item funis si incerti generis esse credis, similis est illi panis in declinatione, & erit masculinum. Item ex comparatione positiuorum: vt si dicas, doctus, magnus, positiui sunt & sui similes. Fit & per diminutionem, vtputa funem masculinum esse funiculus ostendit. sicut marmor neutri generis esse, marmusculum indicat. Nam quod genus in principalitate est, id esse solet in diminutione. sed hoc non semper, vt pistrinum pistrilla. sed scire debemus expositione, id est, primitiuo, declinationem, & ex diminutione genus colligere. 60

De Etyma-

De Etymologia. CAP. XXVIII.

Etymologia, est origo vocabulorum, cum vis verbi vel nominis per interpretationem colligitur. Hanc Aristoteles *ετυμολογία*, Cicero *annotationem* nominavit: quia nomina & verba rerum nota facit exemplo proposito, ut puta *flumen*, quia fluendo creditur, à fluendo dictum. Cuius cognitio saepe usum necessarium habet in interpretatione sua. Nam cum videris unde ortum est nomen, citius vim eius intelligis. Omnis enim rei inspectio etymologia cognita planior est. Non autem omnia nomina à veteribus secundum naturam imposita sunt, sed quaedam & secundum placitum: sicut & nos seruis & possessionibus interdum secundum quod placet nostrae voluntati nomina damus. Hinc est quod omnium nominum etymologia non reperiuntur: quia quaedam non secundum qualitatem qua genita sunt, sed iuxta arbitrium humanae voluntatis vocabula acceperunt. Sunt autem etymologia nominum, aut ex causa data, ut reges à recte agendo: aut ex origine, ut homo, quia sit ex humo: aut ex contrariis, ut à lauando *lutum*, dum lutum non sit mundum, & *lucus*, quia umbra opacus, parum luceat. Quaedam etiam facta sunt ex nominum derivatione, ut à prudentia *prudens*. quaedam etiam ex vocibus, ut à garrulitate *garrulus*. quaedam ex Graeca etymologia orta & declinata sunt in Latinum, ut *sylva*, *domus*, Graecè *ὕλη*, *δῶμα*. Alia quoque ex nominibus locorum, urbium vel fluminum traxerunt vocabula. Multa etiam ex diversarum gentium sermone vocantur. Unde & origo eorum vix cernitur. Sunt enim pleraque barbara nomina incognita Latinis & Graecis.

De Glossis. CAP. XXIX.

Glossa, Graeca interpretatione linguae locuti nomen. Hanc Philosophi *aduerbium* dicunt: quia vocem illam de cuius qualitate requiritur, vno & singulari verbo designat. Quid enim illud sit in vno verbo positum declarat, ut *Conticescere* est tacere. Item, *Latus* haurit apertum: haurit, percudit. Item cum terminum dicimus finem: aut *populatas* interpretamur esse vastatas, & omnino cum vnius verbi rem vno verbo manifestamus.

De differentiis. CAP. XXX.

Differentia, est species definitionis, quam scriptores artium de eodem & de altero nominant. Hae enim duo quaedam inter se communiōne confusa, coniecta differentia secerantur, per quam quid sit vtrumque

cognoscitur: ut cum quaeritur, quid inter regem sit & tyrannum, adiecta differentia quid vterque sit definitur, ut *Rex* modestus & temperans, *tyrannus* verò crudelis. Inter haec enim duo differentia cum posita fuerit, quid sit vtrumque cognoscitur. sic & caetera

De barbarismo. CAP. XXXI.

Barbarismus, est verbum corrupta littera vel sono enunciaturum. *littera*, ut *floriet*, dum *florebit* dicere oporteat. *sono*, si pro media, prima syllaba producat, ut *latebrae*, *tenebrae*. Appellatus autem barbarismus à barbaris gentibus, dum Latinae orationis integritatem nescirent. vna quaeque enim gens facta Romanorum cum suis operibus, vitia quoque & verborum & morum Romam transtulit. Inter barbarismum autem & *barbarolexismum* hoc interest, quod *barbarismus* in verbo Latino fit, dum corrumpitur: quando autem barbara verba Latinis eloquiis inferuntur, *barbarolexis* dicitur. Item quando in prosa vitium fit sermonis, *barbarismus* vocatur: quando in metro, *metaplasmus* dicitur. Barbarismus autem fit scripto & pronuntiatione. Scripto iij. modis, si quis in verbo litteram vel syllabam adiciat, mutet, transmutet, vel minuat. Pronuntiatione autem fit in temporibus, tonis, aspirationibus, & reliquis quae sequuntur. Per tempora quippe fit barbarismus, si pro longa syllaba breuis ponatur, aut pro breui longa. Per tonos, si accentus in alia syllaba commutetur. Per aspirationem, si adiciatur h littera vbi non debet, aut detrahatur vbi esse oportet. Per hiatus, quoties in pronuntiatione scinditur versus antequam compleatur: siue quoties vocalis vocalem sequitur. ut *Musae Aoniades*. Fit barbarismus & per *Motacismos*, *Iotacismos*, & *Labdacismos*. *Motacismus*, est quoties in m litteram vocalis sequitur: ut *bonum aurum*, *iustum amicum*, sed & hoc vitium aut suspensione m litterae, aut detractatione vitamus. *Iotacismus* est, quoties in iota littera duplicatur sonus, ut *Troiia*, *Maiia*. vbi earum litterarum aded exilis erit pronuntiatione ut vnum iota non duo sonare videatur. *Labdacismus* est, si pro vno l duo pronuntientur, ut *Afri* faciunt. sicut *Colloquium* pro *conloquium*: vel quoties vnum l exilius, duo largius proferimus, quod contra est. Nam vnum largius, duo exilius proferre debemus. *Collisio* est, quoties nouissima syllabae finis in alterius principio est, ut *marertera*.

De solacismo. CAP. XXXII.

Solacismus est plurimorum verborum in se inconueniens compositio: sicut *bardd iij*

barifinus vnus verbi corruptio. Verba enim non recta lege coniuncta *solæcismus* est. vt si quis dicat, inter nobis, pro inter nos. aut dare veniam sceleratorum, pro sceleratis. Dicitur autem *solæcismus* à ciuibus Sicilibus: qui ex vrbe Solæ quæ nunc Pompeiopolis appellatur, profecti, cum apud Italos commorantes, suam & illorum linguam vitiose inconuenienterque confunderent, solæcismo nomen dederunt. Vnde & similiter loquentes, solæcismos facere dicuntur. ¶ *Solæcismus* autem apud poetas schema dicitur, quoties in versu necessitate metri factus inuenitur. Cum autem non inuenitur necessitas, permanet solæcismi culpa. ¶ *Solæcismus* sic duobus modis: aut per partes orationis, aut per accidentia partium orationis. Per partes orationis fit, si alteram pro altera ponamus: vtputa si præpositiones aduerbiis applicemus. Per accidentia fit, id est per ea quæ accidunt partibus orationis, vtputa per qualitates, genera, numeros, figuram, casus. Per ista igitur omnia fiit solæcismi, sicut Donatus exposuit. fiunt præterea & plurimis modis. Nam Lucilius centum genera *solæcismorum* dixit, quos omnes vitare potius quàm sequi debet, qui regulam rectè loquendi studet tenere.

De vitis. CAP. XXXIII.

Vitis apud Grammaticos illa dicuntur quæ in eloquio cauere debemus. Sunt autè hæc, barbarismus, solæcismus, acyrologia, cacemphaton, & reliqua. *Barbarismus*, est corruptio verbi vnus. vt si tertiam syllabam quis producat in Ignoscere. *Solæcismus* compositio vitiosa verborum. vt si aliquis dicat, inter hominibus, pro inter homines. *Acyrologia*, non propria dictio, vt Licet sperare timenti. Proprium est autem timenti formidare, non sperare: & gramineo in campo. Proprium est gramineo dicere campum, non gramineum. *Cacemphaton*, dictio obscæna vel incompositè sonans. Obscæna, vt His animum arrecti dictis. Incomposita, vt, Iuuat ire & Dorica castra videre. Mala enim compositio fit ab ea syllaba incipere, qua superior finierat, sed & si alio modo quolibet incomposita dictio proferatur, cacemphaton dicitur. *Pleonasmus*, adiectio vnus verbi superuacua: vt in Virgilio: Haftenus aruorum cultus & sidera cæli. Neque enim alibi nisi in cælo sunt sidera. *Perissologia*, adiectio plurimorum verborum superuacua, vt viuat Ruben & non moriatur: dum non fit aliud viuere quàm non moti. Est in Elsaia, Aure audietis. Et apud Ioannem, Quod vidimus oculis no-

stris, dum non aliter videmus nisi oculis. Et, Locutus sum lingua mea. *Macrologia*, longiloquium, res non necessarias comprehendens, vt Legati non impetrata pace retrò vnde venerant domum reuersi sunt. *Tautologia*, id est eloquium iteratum, vt Si fata virum seruant, si vescitur aura etherea, neque adhuc crudelibus occupat vmbriis. Totum enim quod reperitur vna res est, sed crebro sermone enunciata. *Eclipsis*, est defectus dictionis, in quo necessaria verba defunt, vt, Cui pharetra ex auro: deest enim, erat. *Tapinosis*, est humilitas, statum magnæ rei dictis infirmans: vt, Apparent rari nantes in gurgite vasto. Gurgitem posuit pro mari. *Cacisyntheton*, vitiosa compositio, vt, Verbaque iuuécum Terga fatigamus hasta. *Amphibologia*, ambigua dictio: quæ fit aut per casum accusatiuum, vt illud responsum Apollinis ad Pyrrhum: Aio te Æacida Romanos vincere posse. In quo non est certū, quem in illo versu monstrauerit esse victorem. Fit & amphibologia per incertam distinctionem: vt, Bellum ingens geret Italia. Incerta distinctio, vtrum bellum ingens, aut ingens Italia. Fit & per commune verbum, vt si quis dicat, Criminatur Cato: vadatur Cicero: præstolatur Brutus: delignatur Antonius, nec addat quem, vel à quo. Cato enim Philosophus aliorum erimina reprehendebat: Cicero defensor causarum erat. Vades enim dicuntur, qui legaliter causas agunt. Sed in hac ambiguitate non ostendit quem criminetur Cato, pro quo agat Cicero. Vadat enim id est causam agit, & non dicit cuius. Fit & per homonymiã, quando vno nomine multa significantur: vt acies, & non addas aut ferri, aut oculorum aut militum.

De metaplasms. CAP. XXXIII.

Metaplasmsus, Græca lingua, Latinè dicitur transformatio. qui fit in vno verbo propter metri necessitatem, & licentiam poetarum, cuius species hæc sunt. *Prothesis*, appositio in principio verbi, vt gnato pro nato. *Epenthesis*, appositio in medio, vt reliquias, pro reliquias. & maneat in religione nepotes, pro religione. *Paragoge*, appositio in fine, vt admittit, pro admitti, & potestur, p potest. *Apheresis*, abscisio de principio, vt temno pro contemno. *Syncope*, abscisio de medio, vt forsitan, pro forsitan. *apocope*, abscisio de fine, vt sat pro satis. *Eclasis*, productio contra naturam, vt, Italiam fato profugus. &, Exercet Diana choros. *Systole*, correctio contra naturam. Aquosus Orion, &, Vrbemque Fidenam, cum prima syllaba produci debeat. *Dieresis*, discussio vnus syllabæ in

bae in duas, vt Dines pictai vestis, pro picta,
& aulai, pro aula. *Episynalæphe*, congluti-
natio duarum in vnam, vt prede coronas,
& ianua pro ianua. *Synalæphe*, collisio vo-
calium adiuncta vocalibus: vt, Atque ea di-
uerfa penitus dum parte geruntur. *Eli-
psis*, collisio consonantium cum vocalibus:
vt, Multum ille & terris iactatus & alto.
Antithesis, contraria positio literæ pro alia li-
tera, impete pro impetu, & olli pro illi. *Me-
tathesis*, transpositio literæ, vt Euandre pro E-
tander, Timbre pro Timber. *Inter bar-
barismum, & figuræ*, hoc est latinam & perfe-
ctam elocutionem esse dicunt Metaplasmi,
qui in vno sermone, ratione fit vitiosus. Item
inter *solæcismum, & schema*, id est, perfectam
connexionem sermonum, figura est, quæ fit
contextu sermonum ratione vitiosa. Ergo
metaplasmi & schemata media sunt: & dis-
cernuntur peritia & impericia. Fiunt autem
ad ornatum.

Deschematibus. CAP. XXV.

Schemata, ex Græco in Latinum eloquium.
Figuræ interpretantur, quæ sunt in verbis
vel sententiis per varias distinctionum for-
mas propter eloquij ornatum. Hæc dū mul-
ta sunt apud Grammaticos, ista inveniuntur.
Prolepsis, est præsumptio, vbi ea quæ sequi di-
cunt, anteponuntur: vt, Interea reges ingenti
mole Latinus. Debit enim sic dicere, In-
terea reges ingenti mole, & statim adicere
quod sequitur, Proce dunt castris. deinde di-
cere Latinus, &c. sed facta est pro ornamen-
to præsumptio rei, & qui sequi debueret re-
ges interpositi sunt in septem versibus, & po-
stea additum est, Procedunt castris. Inde præ-
sumptio, qui a anteposita sunt quæ sequi de-
bueret. *Zeugma*, est clausula, cum plures sen-
sus vno verbo clauduntur, quæ fit tribus mo-
dis. Nam aut in primo, aut in postremo, aut
in medio id verbum ponitur, quod senten-
tias iungit. In primo, vt, Vertitur cenophori
fundus sententia nobis. In medio, vt, Græcia
Sulpiio sorti data, Gallia Cottæ. In postre-
mo, vt, Namque hoc tempore ob sequium a-
micos, veritas odium parit. *Hypozexxis*,
est figura superiori contraria, vbi in singulis
sentibus propria vnicuique clausula est: vt,
Regem adit, & regi memorat nomēque, ge-
nūque. *Syllepsis*, est in dissimilibus clausu-
lis, aut pluralis dictio singulari verbo finita,
vt, Sociis & rege recepto. aut singularis di-
ctio plurali verbo expleta, vt, Sūt nobis mitia
poma, Castaneq; molles, & pressi copia lactis.
Supra. n. sunt dixit Hic debuit dicere. Est præ-
si copia lactis. Fit aut Syllepsis nō solum per
partes orationis, sed & per accidētia partib;
orationis. Nam vbi & pro multis vnus, & pro
vno multi ponuntur, syllepsis est. pro mul-

10 tis vnus, vt est illud, Vterūque armato mi-
lite complent. cum non vno, sed multis mi-
litibus. Item pro vno multi, vt in Euangelio,
Latrones qui crucifixi erant cum eo impro-
perabant ei. vbi pro vno vterque inducitur
blasphemasse. *Anadiplosis*, est quando ab
codem verbo quo prior versus finiuit, sequēs
versus incipit, vt est illud, Certent & cignis
vlulæ, fit Tiryus Orpheus, Orpheus in syl-
uis, inter delphinus Orion. *Anaphora*, est re-
petitio eiusdem verbi per principia versuum
plurimorū, vt, Nos te Dardania incensa tua
qui arma secuti, Nos tumidum sub te per-
mensi classibus æquor. *Epanaphora*, est in
vno versu per principia sententiarum eiusdē ver-
bi repetitio, vt Te nemos Angitia vitrea te
Focinus vnda, Te liquidi fleuere lacus. *Epi-
zeusis*, in vno sensu congemmatio verbi, vt,
Sic sic iuuat ire sub vni bras. *Epanalepsis*, est
20 sermonis in principio versus positi, eiusdem
in fine replicatio, vt este illud, Crescit amor
nummi quantum ipsa p cunia crescit. *Para-
nomasia*, est in significatione diuersa dictio
penē ipsa, vt illud, Abire an obire te conue-
nit, id est exulem fieri, an mori. *Schesis ono-
maton*, multitudo nominum coniunctorum
quodam ambitu copulata, vt, Nubila, nix,
grando, procellæ, fulmina, venti. *Paramezon*,
est multitudo verborum ex vna litera incho-
antium, quale est apud Ennium, O Tite tute
Tati tibi tanta tiranne tulisti. Sed hoc bene
temperat Virgilius dum non toto versu v-
titur hac figura, vt Ennius, sed nunc in prin-
cipio versus tantum, vt est illud. Sæua sedes
super arma. nunc in medio, vt, Quæque la-
cus latē liquidos, quæque aspera dumis. Nūc
autem in fine, vt Sola mihi tales casus Cas-
sandra canebat. *Homoptoton*, est cum plu-
rima nomina per vnum casum denuncian-
tur, vt est illud, Sed neque currentem, sed nec
40 cognoscit euntem, Tollentēque manus sa-
xūmque immane mouentem. *Homoteleu-
ton*, est cum vno modo verba plurima finiun-
tur, vt abiit, abcessit, euasit, erupit: *Polyptoton*,
est cum diuersis casibus sententia variatur. vt,
Ex nihilo nihil, in nihilum nil posse reuerti.
Marci dona papæ Marco spondente recusas.
Marcus dixit ita est, assigna Marce tabellas.
Hirmos, est sententia continuatæ orationis,
tenorem suum vsque ad vltimum seruans, vt
50 Est in secessu longo locus, insula portum, &
reliqua. Hinc enim in longum vadit sensus
vsque ad illud, Desuper hori edis atrū nemus
imminet vmbriis. *Polythytheton* est dictio mul-
tis concatenata coniunctionib; vt, Tectūm-
que, larēmq; armāque, Amiclēūmq; ca-
nem. *Dialyton* vel *asyncheton* figura est, quæ
ē contrario sine coniunctionibus solute ac
simpliciter effertur, vt, Venimus, vidimus, pla-
60 cuit. *Antitheton* est, vbi contraria contrariis
dd iij

opponuntur, & sententiæ pulchritudinem reddunt, vt illud. Frigida pugnabant calidis, humentia siccis: Mollia cum duris: sine pondere, habentia pondus. *Hypallage*, est quotiescunque per contrarium verba intelliguntur, vt, Dare classibus Austros, cum ventis nauis demus, non nauibus ventos.

De tropis. CAP. XXXVI.

T*Ropos*, Græco nomine Grammatici vocant, qui Latine modi locutionum interpretantur. Fiunt autem à propria significatione ad non propriam similitudinē. Quorum omnium nomina difficillimum est annotare, sed ex omnibus Donatus xiiij. vsui tradendos conscripsit. ¶ *Metaphora*, est verbi alicuius vsurpata translatio, sicut dicimus, fluctuare segetes, gemmare vites, dum in iis rebus fluctus & gemmas non inuenimus, in quibus hæc verba aliunde transferuntur: sed hæc atque alia tropicæ locutiones ad ea quæ intelligenda sunt propterea figuratis amictibus obteguntur, vt sensum legentis exerceant, & ne nuda atque in promptu posita vilescant. Fiunt autem metaphoræ quatuor modis. *Ab animali, ad animale*, vt, Aligeros conleccendit equos. Metaphoricè loquens miscuit quadrupedi alas auis, & quo cursu deserta petiuit, miscuit volatili cursum quadrupedis. *Ab inanimati, ad inanimale*, vt, Pontum pinus arat, sulcum premit alta carina. Miscuit vsuum terræ aquis, dum arare & sulcum premere, ad terram pertineat, non ad mare. *Ab inanimati ad animale*, vt florida iuuentus: miscuit flores inanimales, iuuentuti quæ animam habet: *Ab animali ad inanimale*, vt, Tu Neptune pater cui tempora cana crepanti Cinctæ salo resonant, magnus cui perpete mento Profluit Oceanus, & flumina crinibus errant. Mentum enim & tempora & crines non ad Oceanum pertinent, sed ad homines. Sic & alia rerum nomina de alio genere in aliud genus decentissimè decoris gratia transferuntur. vt oratio perornetur. Metaphora autem aut *partis vnus* est, vt fluctuare segetes, non potes dicere segetare fluctus: aut *antistrophæ* est, id est, reciproca, vt remigium alarum. Nam & alarum nauium & alarum remigia dicuntur. ¶ *Catachresis*, est alienæ rei nomen appositum: & eo à metaphora differt, quod illa vocabulum habenti largitur aliud: hæc quia non habet proprium, alieno vitur: vt, Faciémque simillima lauro: &, Nunc vna ambæ iunctisque feruntur, Frontibus, & longa sulcant vada falsa carina: Dum facies, & frons, tantum animalium & hominum sint. Quod nomen si poeta non apposuisset nauis, quid

proprium eidem parti diceret non haberet. *Metalepsis*, tropus à præcedente indicâs quod sequitur. Inque manus cartæ nodosæque venit arundo. Nam per manum verba, per arundinem literæ significata sunt. ¶ *Metonymia*, est transnominatio ab alia significatione ad aliam proximitatem translata. Fit autem multis modis. aut enim *per id quod continet, id quod continetur ostendit*, vt theatra plaudunt, patria mugiunt: dum illic homines plaudant, hic boues mugiant: aut contrâ, *per id quod continetur id quod continet*, vt, Iam proximus ardet Vcalegon, dum non ille sed domus eius arderet. Item *per inuentorem id quod inuentum est*, vt, Sine Cerere & Libero friget venus: & Commixtam Vulcanus mittit ab astra fauillam. Vult enim per Cererem frumenti inuentricem intelligere panem: per Liberum inuentorem vitis, vinum: per Venere liberum libidinem: per Vulcanum, ignem. At contrâ *per Inuentum inuentorem demonstrant*, vt, vinum precamur pro Libero qui vinum apud Græcos inuenit. Item *per efficiens, id quod efficitur*, sicut Pigrum frigus, quod pigros homines faciat: & timor pallidus, eò quod pallidos homines reddat. At contrâ *per id quod efficitur efficiens*: vt, Iungit equos auri genitor, spumantiaque addit frena loris. Spumantia frena dixit, cum vtique non ipsa faciant spumas, sed equus, qui ea gerit, spumis conspergat infusus. ¶ *Antonomasia*, est pro nomine, id est vice nominis posita, vt Maia genitus pro Mercurio. Qui tropus fit tribus modis. ab animo, vt magnanimusque Anchisades. à corpore: vt ipse arduus: extrinsecus. vt, Infelix puer atque impar congressus Achilli. ¶ *Epitheton*, suprapositum nomen, præponitur enim proprio nomini: vt Alma Ceres, obscœnique canes, importunæque volucres. Inter antonomasian autem & epitheton hoc differt, quod antonomasia, pro vice nominis ponitur: Epitheton autem nunquam sine nomine est. Quibus duobus tropis vel vituperamus aliquem, vel ostendimus, vel laudamus. ¶ *Synecdoche*, est conceptio: cum à parte totum, vel à toto pars intelligitur. Eo enim & per speciem genus, & per genus species demonstratur: sed species pars est, genus autem totum. *A toto enim pars intelligitur*, vt, Quum multæ glomerantur aues, vbi frigidus annus Transpontum fugat. Non enim totus annus est frigidus. sed pars anni, id est hiems. At contrâ *à parte totum*, vt Flammæ cum regia puppis Extulerat. Vbi non solum puppis, sed nauis: & nō nauis, sed qui in ea: & non omnis, sed vnus flammæ extulit. ¶ *Onomatopœia*, nomen fictum ad imitandum sonum vocis confusæ, vt stridor valuarum, mugitus bouum, balatus ouium.

¶ *Peri-*

¶ Periphrasis est circūloquium: dum res vna plurimis verbis significatur, vt auras vitales carpit. Significatur enim per copulationem verborum vnam rem, hoc est, viuūt. Hic autē tropus geminus est. Nam aut veritatē splendide producit, aut fœditatem circuitu euitat. *Veritatem splendide producit*, sicut, Et iam prima nouo spargebat lumine terras Titoni croceum linquens aurora cubile. Vult enim dicere, iam luceſcebat, aut dies ortus erat.

¶ Fœditatem circuitu denitat: sicut, Placitūmq; petiuit Coniugis infusus gremio per membra soporem. Hoc enim circuitu euitat obscenitatem & decenter ostendit concubitū.

¶ Hyperbaton est transcensio, cūm verbum aut sententia commutatur. Huius species quinque sunt, Anastrophe, Hysteron proteron, Parenthesis, Tmesis, Synthesis. *Anastrophe* verborū ordo præposterus: vt, littora circum, pro circum littora. *Hysteron proteron*,

sententia ordine commutata: vt, Postquam altos tetigit fluctus, & ad æquora venit. Ante enim ad æquora venit, & sic tetigit fluctus.

Parenthesis, vbi interponimus sententiā nostram, quæ ex medio remota integer sensus perdurat, vt *Æneas* (neque enim patrius cōſistere mētem Pallas amor) rapidum ad naues præmittit Achatem. Est enim ordo, *Æneas* rapidum præmittit Achatem. Nam illud in medio parenthesis est. *Tmesis* est sectio vnius nominis per interpositionem verborum: vt, Multum nebulae circum Dea fudit amictum, Pro circumfudit. *Synthesis* est, vbi ex omni parte confusa sunt verba, vt illud, Iuuenes, fortissima frustra Pectora, si vobis audendi extrema cupido est. Certa sequi, quæ sit rebus fortuna videtis. Excessere omnes aditis arisque relictis Dij quibus imperium hoc steterat, succurritis vrbī Incensæ, moriamur, & in media arma ruamus. Ordo talis est, Iuuenes fortissima pectora, frustra succurritis vrbī incensæ, quia excessere dij quibus hoc imperium steterat. Vnde si vobis cupido certa est me sequi, audentem extrema, ruamus in media arma & moriamur.

¶ Hyperbole est excelsitas fidem excedēs vltra quā credendum est: vt, sydera verberat vnda: & Terram inter fluctus aperit. Hoc enim modo vltra fidem aliquid angetur: nec tamen à tramite significandæ veritatis erratur, quamuis verba quibus indicatur excedant, vt voluntas loquentis non fallentis appareat. quo tropo non solum augetur aliquid, sed & minuitur: *augetur*, vt velocior aura: *minuitur*, vt, mollior pluma durior saxo.

¶ Allegoria est alieniloquium. aliud enim sonat, aliud intelligitur: vt, Tres in littore ceruos Conspicit errantes. Vbi tres duces belli Punici, vel tria bella Punica significantur. Et in Bucolicis, Aurea mala decem misit, id est

ad Augustum decem eglogas pastorum. Huius tropi plures sunt species, ex quibus eminent vij. Ironia, Antiphrasis, Ænigma, Charientismos, Parcemia, Sarcasmos, Astysmos.

Ironia est sententia per pronunciationem contrarium habens intellectum. Hoc enim tropo callidè aut per accusationem, aut per insultationem aliquid dicitur. vt est illud, Vestras Eure domos, illa se iactet in aula Æolus, & clauso ventorū carcere regnet. Et quomodo aula, si carcer est? Soluitur enim pronunciatione. Nam carcer pronuntiatio est: iactet in aula, Ironia est, & totum per contrariā pronunciationem enuntiat per Ironia speciem, quæ laudando deridet. *Antiphrasis* est sermo è contrario intelligendus: vt lucus, quia caret luce per nimiam nemorum vmbra. & manes, id est mites & modesti, cūm sint terribiles & immanes, & Parca & Eumenides,

id est, Furia quod nulli parcant vel benefaciant. Hoc tropo & nani Athlantes, & cæci videntes, & vulgo Æthiopes argentei appellantur. Inter Ironiam autem & Antiphrasim hoc distat, quod Ironia pronunciatione sola indicat quod intelligi vult, sicut cū dicimus homini agenti male, Bonum est quod facis. Antiphrasis verò non voce pronuntiantis significat contrariū, sed iis tantum verbis quorum origo contraria est. *Ænigma* est questio obscura, quæ difficilè intelligitur, nisi aperitur: vt est illud, De comedente exiuit cibus, & de forti egressa est dulcedo: significans ex ore leonis fauam extractum. Inter allegoriā autem & enigma hoc interest: quod allegoria bis gemina est: & sub re alia aliud figuratiter indicat, Ænigma verò tantum sensus obscurus est, & per quasdam imagines adumbratus est: vt, Quædam filia mater matris, & mater filiarum filia suæ. *Charientismos* est tropus, quo dura dictū gratius proferuntur vt cū interrogantibus nobis, numquid nos quaesierit aliquis? respondetur, bona fortuna. Vnde intelligitur, neminem nos quaesierit. *Paræmia* est rebus & temporibus accommodatū proverbium. Rebus, vt, Contra stimulum calces: dum significatur aduersis resistendum. Temporibus, vt, Lupus est in fabula. Aiunt enim rustici vocem hominē perdere, si eum prior lupus viderit. Vnde & subito tacenti dicitur illud proverbium, Lupus in fabula. *Sarcasmos* est hostilis irrisio, cum amaritudine: vt, Referes ergo hæc & nuntius ibis Pelidæ genitori, illi mea tristia facta, Degeneremque Neoptolemem narrare memento. Huic contrarius est *Astysmos*, id est, vrbinitas sine iracundia: vt id, Qui Bauium non odit, amet tua carmina Mei, Atque idem iungat vulpes & mulgeat hircos. id est, qui Bauium non odit, pro pœna ei contingat vt diligit Meū. Fuerit autē Meuius & Bauius poetæ pessimi, & in i-

10

20

30

40

50

60

mici Virgilij. Qui hos ergo diligit, faciat que contra naturam sunt, id est, iungat vulpes & intergeat hircos. ¶ *Quidam* est, quæ Latinè interpretatur similitudo, per quã minus notæ rei per similitudinem eius quæ magis nota est panditur demonstratio. Huius species sunt tres, icon, parabola, paradigma, id est cõparatio, exemplum. *Icon* est imago, cum figuram rei ex simili genere conamur exprimere, vt, Omnia Mercurio similia, vocemq; colorémque, Et crines flauos, & membra decora iuuentæ. Congrua enim est similitudo de specie, cuius persona inducitur. *Parabola* est comparatio ex dissimilibus rebus: vt, Qualis in aruis est ferè Lybiæ visus leo, cominus hostem confedit: vbi leoni Cæsare comparauit, non ex suo, sed ex alieno genere cõparatione faciens. *Paradigma* est exemplũ dicti vel facti alicuius, aut ex simili, aut ex dissimili genere, conueniens ei, quam proponimus rei. ita, Tam fortiter periit apud Hipponam Scipio, quam Vtiæ Cato. Similitudo autem tribus modis fit, à pari, à maiore, à minore. *A pari*, Ac veluti magno in populo cum saepe coorta est Seditio, à maiore ad minus, Qualiter expressum ventis per nubila fulmen, à minore ad maius. Si potuit manes arcessere coniugis Orpheus, Threicia fretus cithara, fidibusque canoris, quasi dicat, re parua & breui, id est, si ille cithara fretus, ego pietate.

De prosa. CAP. XXXVII.

Prosa est producta oratio, & à lege metri soluta. *Prosum* enim antiqui productum dicebãt & rectũ. Vnde ait Varro, Apud Plautum prosis lectis significare rectis. vnde etiã quæ non est perflexa numero: sed recta, *prosa oratio* dicitur, in rectum producendo. Alij *prosam* aiunt dictam ab eo, quod sit profusa, vel ab eo quod spatiosius proruat & excurrat, nullo sibi termino præfinito. Præterea sciendum tam apud Græcos, quàm apud Latinos longè antiquiorem cutam fuisse carminum, quàm prosæ. Omnia enim prius versibus cõdebantur, prosæ autem studium serò viguit. Primus apud Græcos Pherecides Syrus soluta oratione scripsit. apud Romanos autem Appius Cæcus aduersus Pyrrhum solutã orationem primus exercuit. Iam exhinc & ceteri *prosam* orationem condiderunt.

De Metris. CAP. XXXVIII

Metra vocata, quia certis pedum mēsuris atque spacijs terminantur, neq; vltra dimensionē temporũ cõstitutã procedũt. Mēsuram enim Græcè *μέτρον* dicitur. *Metris* dicti ab eo, quod pedibus in ordine suo dispositis, certo sine moderantur per articulos: qui

cæsa, & membra nominantur. Qui ne lōgius prouoluerentur, quàm iudiciũ posset sustinere, modũ statuit ratio vnde reuerteretur, & ab eo ipso versum vocatũ dicitũ, quod reuertatur. Huic adhæret *rhythmus*, qui nõ est certo sine moderatus: sed tamẽ rationabiliter ordinatis pedibus currit: qui Latinè nihil aliud quàm numerus dicitur. de quo est illud, Numeros memini si verba tenerem. *Carmẽ* vocatur quicquid pedibus cõtinetur: cui datũ nomen existimãt, seu quod carptim pronuntiaretur, vnde hodie lanã quã purgãtes discerpũt, carminare dicimus: seu quod qui illa canerẽt, ea ree mēte existimabãtur. ¶ *Metra* vel à pedibus nũcupata, vel à numero syllabarũ, vel ab inuẽtoribus, vel à frequentatoribus, vel à rebus quæ scribuntur. *A pedibus* metra vocata, vt dactilica, iãbica, trochaica. A trocheo enim trochaicũ metrũ nascitur, à dactilo dactilicũ sic & alia à suis pedibus. *A numero* verò exametrum, pẽtametrũ, trimetrũ. Nã senarios versus nos ex numero pedũ vocam. Hos Græci geminos ferũt, trimetros dicunt. Exametros autẽ Latinos primũ fecisse Ennius traditur, eosq; lōgos vocat. *Ab inuẽtoribus* metra vocata dicitur, vt Anacreonticũ, Sapphicũ, Archiloicũ. Nã Anacreontica metra Anacreõ Teius cõposuit. Sapphica, Sappho mulier edidit. Archiloicũ, Archilochus quidã scripsit. Colophoniu, Colophonius quidã exercuit. Sora deorũ quoq; repertor est Sotades genere Cretesis. Simonidia quoq; metra Simonides poeta lyricus cõposuit. *A frequentatoribus*, vt Asclepiadea. Non enim ea Asclepius inuenit: sed proinde ita vocata sunt, quod eis idẽ frequentissimè, & elegantissimè vsus sit. *A rebus* quæ scribũtur, vt heroicũ, elegiacũ, bucolicũ. *Heroicum* enim carmẽ dicitũ, quod eo virorũ fortium res & facta narrẽtur. Nã heroes appellãtur viri quasi acij, & cælo digni propter sapientiã & fortitudinẽ: quod metrũ auctoritate cetera metra præcedit, vnũ ex omnibus, tã maximis operibus aptũ quàm paruis: suauitatis & dulcedinis æquẽ capax. Quibus virtutibus nomẽ solum obtinuit, vt heroicum vocaretur ad memorãdas scilicet herorũ res, hoc est fortium. Nã & præ cæteris simplicissimũ habetur, cõstãtq; duobus pedibus, dactilo & spondæo, ac saepe penè vel ex hoc, vel ex illo, nisi quod temperatius sit vtriusq; mixtura, quàm si instituatur à singulis. Omnibus quoque metris prius est. Hoc primũ Moyses in cãtico Deuteronomij, lōgè ante Pherecidẽ & Homerũ cecinisse pbatur. Vnde & apparet antiquiũ fuisse apud Hebræos studiũ carminũ, quàm apud Gentiles. Siquidẽ & Iob Moyse tẽporibus ad equatũ hexametro versũ dactilo spondæoq; decurrat. Hoc apud Græcos Achatesius Milesius fertur primũ cõposuisse: vel, vt alij putãt, Pherecides Syrus. quod metrũ ante Homerũ Pythium

dictum est: post Homerum heroicum nominatum. Pythium autem vocatum volunt, eo quod hoc genere metri oracula Apollinis sint edita. Nam cum in Parnasso monte Pythonem serpentem in vindictam matris sagittis insequeretur, accola Delphici hoc illi metro hortati sunt, ut ait Terentianus. *Elegiacum* autem dictum, eo quod modulatio eiusdem carminis conueniat miseris. Terentianus hoc elegos dicere solet: quod clausula talis tristibus, ut tradunt, aptior esset modis. Hoc autem vix omnino constat a quo sit inuentum: nisi quia apud nos Ennius eo prior usus est. Nam apud Græcos sic adhuc lex Grammaticorum pendet: ut sub iudice res relegata sit. Nam quidam eorum Colofoniū quendam, quidam Archilochum auctorem atque inuentorem volunt. *Bucolicum*, id est, pastorale carmen plerique Syracusis primum compositum a pastoribus opiantur: nonnulli Lacedæmone. Namque transfugite in Thraciam. Xerxe lege Perlarum, cum Spartanæ virgines, sub hostili metu neque egredi urbem auderent, neque pompam chorūque agrestem Dianæ deæ pro more exerecerent: turba pastorum ne religio periret, eundem in conditis cantibus celebrarunt. Appellatur autem Bucolicum de maiore parte: quamuis opilionum capratorūque sermones in iis & cantica inferantur. *Hymnos* primum Dauid propheta in laudem Dei composuisse, ac cecinisse manifestum est. Deinde apud Gentiles prima Memmia Timotee fecit in Apollinem & Musas, quæ fuit temporibus Ennij longe post Dauid. Hymni autem ex Græco in Latinum laudes interpretantur. *Epithalamia* sunt carmina nubentium, quæ decantantur a scholasticis in honorem sponsi & sponsæ. Hæc primum Salomon edidit in laudem ecclesiæ & Christi. Ex quo Gentiles sibi Epithalamium vendicarunt, & istius generis carmen assumptum hæsit. Quod genus primum a Gentilibus in scenis celebrabatur, postea tantum in nuptiis hæsit. Vocatur autem epithalamium, eo quod super thalamum decanteretur. *Threnos*, quod Latine lamentum vocamus, primum Ieremias versu composuit super urbem Hierusalem & populum, quando captiuus ductus est. Post hunc apud Græcos Simonides poeta Lyricus. Adhibebantur autem funeribus atque lamentis: similiter & nunc. *Epitaphium* Græcè, Latine supra tumulum. Est enim titulus mortuorum, qui in dormitione eorū fit qui iam defuncti sunt. Scribuntur enim ibi vita & mores & ætas eorum. *Poesis* dicitur Græco nomine opus multorum librorum: poema vnus. *Idilion* paucorum versuum. *distichon* duorum: *monostichon* vnus. *Epigramma* est titulus, quod in Latinum superscriptio interpretatur: *omni* e-

nim super, *verbum* litera vel scriptio nominatur. *Epodon* in poemate clausula breuis est. Dictum autem epodon quod adunatur ad speciem elegiaci, vbi præmisso vno longiori, aliter breuior componitur, atque ita in singulis quibusque maioribus sequentes minores quasi clausula recinunt. *Clausulas* autem Lyrici appellant, quasi præcisos versus integris subiectos, ut est apud Horatium: *Beatus ille qui procul negotiis*, deinde sequitur præcisus, *æ præcisæ gens mortalium*: sic & deinceps alterni. quibus aliqua pars deest: & ipsi præcedentibus similes, sed minores: *Centones* apud Grammaticos vocari solent, qui de carminibus Homerij vel Virgilij ad propria opera more centenario, ex multis hinc inde compositis, in vnu sarcuntur corpus ad facultatem cuiusque materia. Denique Proba vxor Adelphi centone ex Virgilio de Fabrica mundi, & euangelij plenissime expressit. materia coposita secundum versus, & versibus secundum materiam concinnatis: sic quoque & quidam Pomponius ex eo demum poemate inter cætera stili sui otia Tityrum in Christi honorem composuit: similiter & *Æneidos*.

De fabula. CAP. XXXIX.

Fabulas poetæ a fando nominauerunt: quia non sunt res factæ, sed tantum fando fictæ. Quæ ideo sunt inductæ, ut ficto mutorum animalium inter se colloquio imago quædam vitæ hominū nosceretur. Has primus inuenisse traditur Alcmon Crotoniensis: appellantur *Æsopica*, quia is apud Phrygiam in hac re pollebat. Sunt autem fabule aut *Æsopica*, aut *Libyistica*. *Æsopica* sunt, cum animalia muta inter se sermocinasse finguntur, vel quæ animam non habent: ut vrbes, arbores, montes, petra, flumina. *Libyistica* autem dum hominum cum bestiis, aut bestiarum hominibus fingitur vocis esse commercium. Fabulas poetæ quasdam delectandi causa finxerunt: quasdam ad naturas rerum: nonnullas ad mores hominum interpretari sunt. *Delectandi* causa fictas, ut eas quas vulgò dicunt, vel quas Plautus & Terentius composuerunt. *Ad naturam rerum fabulas* fingunt: ut, Vulcanus claudus, quia per naturam nunquam rectus est ignis, ut illa triformis bestia, prima leo, postrema draco, media ipsa Chimera: id est caprea, ætates hominum per eam volentes distinguere: quarum ferox & horrens prima adoleſcentia, ut Leo: dimidium vitæ tempus lucidissimum, ut caprea, eo quod acutissimè videat: tunc fit senectus casibus inflexis, ut draco. Sic & Hippocentauri fabulam esse confictam, id est, hominem equo mixtum ad exprimendam humanæ vitæ velocitatem: quia equum constat esse velocissi-

mum. *Ad mores*, ut apud Horatium mus loquitur muri: mustella vulpecula: ut per narrationem fictam ad id quod agitur verax significatio referatur. Vnde & *Æsopi* tales fabulæ sunt ad morum finem relatae, vel sicut in libro Iudicum ligna sibi regem requirunt, & loquuntur ad oliuam, & ad ficum, & ad vitem, & ad rubum, quod totum vtiq; ad mores finguntur: ut ad rem quæ intenditur, ficta quidem narratione, sed veraci significatione veniatur. Sic & Demosthenes orator fibula abusus est aduersus Philippum, qui cū ab Atheniensibus postularer, ut sibi decem oratores darentur, vel discederet, finxit ille hanc fabulam, qua dissuaderet, dicens: lupos aliquorum pastoribus, quorum diligentiam decipere voluissent, suasisse, ut in amicitiam conuenirent: ea tamen conditione, ut canes in quibus erat causa iurgiorum, iure illis traderentur: annuisse pastores, & in spem securitates dedisse canes, quos ouium suarum vigilantissimos custodes habebant. Tunc lupi adempta omni formidine, omne quod in gregebus illis erat, nō profarietate tantū, verū etiam pro libidine lacerauerunt. Philippum hoc quoque princeps populi postulare, quo facilius posset opprimere spoliata custodiam urbem.

De historia. CAP. XL.

Historia est narratio rei gestæ, per quam ea quæ in præterito facta sunt dignoscuntur. Dicta autem Græcè Historia *ἱστορία*, vel à videre, vel à cognoscere. Apud veteres enim nemo conscribebat Historiam, nisi is qui interfuisset, & ea quæ scribenda essent vidisset. Melius enim oculis quæ sunt deprehendimus, quàm ea quæ auditione colligimus. Quæ enim videntur, sine mendacio proferuntur. Hæc disciplina ad Grammaticam pertinet, quia quicquid dignū memoria est, literis mandatur. Historiæ autem ideo *monimenta* dicuntur, quod memoriam tribuunt rerum gestarum. *Series* autem dicta per translationem à fertis florum inuicem comprehensorum.

De primis auctoribus historiarum.

CAP. XLI.

Historiam autē primus apud nos Moyses de initio mundi conscripsit. Apud Gentiles verò primus Dares Phrygius de Græcis & Troianis historiam edidit: quam in foliis palmarum ab eo conscriptam esse ferunt. Post Daretē autem in Græcia Herodotus primus historiographus habitus est. Post quē Phæreides claruit iis temporibus quibus Esdras legem conscripsit.

De utilitate historiae. CAP. XLII.

Historiæ gentium non impediunt legentes in iis quæ vitia dixerunt. Multi enim sapientes præterita hominum gesta ad institutionem præsentium historiis tradiderunt. Siquidem & per Historiam summa retrō temporum annorumque supputatio comprehenditur: & per consulum regumque successum multa necessaria perferuntur.

De generibus historiae. CAP. XLIII.

Genus historiæ triplex est. *Ephemeris* nante appellatur vnius diei digestio: hoc apud nos *Diarium* vocatur. Nam quod Latini diurnum, Græci Ephemerida dicunt. *Kalendaria* appellantur, quæ in menses singulos digeruntur. *Annales*, sunt res singulorum annorum. Quæcunque enim digna memoria domi militiæque maris ac terræ per annos in commentariis acta sunt, ab anniuersariis gestis annales nominauerunt. *Historia* autem multorum annorum vel temporum est: cuius diligentia annui commentarij in libris delati sunt. Inter *Historiam* autem & *Annales* hoc interest: quod *historia* est eorum temporum quæ vidimus: *annales* verò sunt annorum quos ætas nostra non nouit. Vnde Sallustius ex historialibus, Eusebius & Hieronymus ex annalibus & historia constat. Inter *Historiam*, & argumentum & fabulam interest. Nam *Historia* sunt res veræ, quæ factæ sunt. *Argumenta* sunt, quæ etsi facta non sunt, fieri tamen possunt. *Fabula* verò sunt, quæ nec facta sunt, nec fieri possunt, quia contra naturam sunt.

LIBER

ISIDORI HISPAN-
LENSIS EPISCOPI, ORI-
GINVM SIVE ETYMOLOGIARVM

LIBER II.

CAPITA SECVNDI LIBRI.

1	De Rhetorica cuiusque nomine.	11	De sententia.
2	De inuentoribus Rhetorice.	12	De Catafeneu & Anafeneu.
3	De nomine oratoris & partibus Rhetorice.	13	De prosopopeia.
4	De tribus generibus causarum.	14	De Ethopoeia.
5	De gemino statu causarum.	15	De generibus questionum.
6	De tripertita controuersia.	16	De locutione.
7	De quatuor partibus orationis.	17	De trimodo genere dicendi.
7	De quinque modis causarum.	18	De colo, & commate, & periaidie.
9	De syllogismis Rhetoricis.	19	De vitis literarum, & verborum & sententiarum cauendis.
10	De Lege.	10	20 De iuncturis verborum.
			21 De figuris verborum & sententiarum.

DE RHETORICA.

Caput I.

RHETORICA est bene dicendi scientia, in ciuilibus questionibus, ad persuadendum iusta & bona in reu personarumque negotio, & causa. ¶ Dicta autem Rhetorica Græca appellatio ne dicitur à *ῥητορικός*, id est, à copia locutionis. ¶ Coniuncta est autem Grammaticæ arti Rhetorica. In Grammatica enim scientiam rectè loquendi discimus. In Rhetorica verò percipimus qualiter ea quæ didicimus proferamus.

De inuentoribus Rhetoricæ artis.

CAP. II.

HÆC autem disciplina à Græcis inuenta est à Gorgia, Aristotele, Hermagora: & translata in Latinū à Tullio videlicet & Ticiano, & Quintiliano, sed ita copiosè, ita variè, vel pro sciētia, vel pro loquacitate verborum, vt eam lectori admirari in promptu sit, comprehendere impossibile. Nam membranis retētis, quasi accreuit memoriæ series dictio-

nis: ac mox repositis recordatio omnis elabatur. Huius disciplinæ perfecta cognitio oratorem facit.

20 De nomine oratoris & partibus Rhetoricæ.

CAP. III.

ORATOR est igitur vir bonus dicendi peritus. ¶ Vir bonus consistit natura, moribus, vita, artibus. ¶ Dicendi peritus consistit artificiosa eloquentia, quæ constat partibus quinque, Inuentione, Dispositione, Elocutione, Memoria, Pronunciatione, & fine officij, quod est aliquid persuadere. Ipsa autem peritia dicendi in tribus rebus consistit, natura, doctrina, vsu. Natura, ingenio: doctrina, scientia: vsus, assiduitate. Hæc sunt enim quæ non solum in oratore, sed in vnoquoque homine artifice spectantur, vt aliquid efficiat.

De tribus generibus causarum.

CAP. IV.

GENERA causarum tria sunt, deliberatiuum, demonstratiuum, iudiciale. Deliberatiuum genus est, in quo de quibuslibet vtilitatibus vita: quod aut debeat aut nō debeat fieri tractatur. Demonstratiuum, in quo laudabilis persona aut reprehensibilis ostenditur. Iudiciale,

in quo de ipsius personæ facti: aut pœnæ aut præmij sententia datur. ¶ *Dictum autem iudiciale*, eò quòd iudicet hominem, & sententia sua ostendat, vtrum laudabilis præmio dignus sit, aut certè reus condemnari, liberari, ve supplicio debeat. ¶ *Deliberatiuum* genus vocatur, eò quòd de vnaquaque re in eo deliberatur. Huius generis duplex est, suasio & dissuasio, id est, de expectando & fugiendo, id est, de faciendo & non faciendo. Suasoria autem in tribus locis diuiditur, honesto, vtili, & possibili. Hæc differt aliquid à deliberatiua: quia *suasoria* eget altera persona, *deliberatiua* interdum & apud se agit. In suasoria autem duæ sunt, quæ plus valent, spes & metus. ¶ *Demonstratiuum* dictum quòd vnamquamque re aut laudando aut vituperando demonstrat. quod genus duas habet species, laudem & vituperationem. *Laudis ordo tribus temporibus* distinguitur, ante ipsum, in ipsum, post ipsum. *Ante ipsum*: vt, quæ tam læta tulerunt Secula. *In ipsum*: vt, O sola infandos Troiæ misera labores, *Post ipsum*: vt, In freta dum fluiuij curreret, dum montibus vmbrae Lustrabūt, conuexa polus dum sydera pascet: Semper honos nomēque tuum laudescq; manebūt. Pari ordine è contrario & in vituperatione hominis hæc forma seruanda est, an hominē, in hominem, post hominem. ¶ *Locus communis*, locus rhetoricus nullus est alius, nisi argumenti sedes. Hæc verò communitas ad inquisitionem pertinet: vt nunquam manducaui commune, etiam immundum. Locus communis ad demonstratiuum vituperationis genus pertinet. Quod tamen ab eo in aliquo differt. Nā vituperatio quæ contraria est laudi, specialiter ad certam facientis personam adhibetur. Communis verò locus generaliter in facti crimine præponitur. Vnde & communis locus dicitur: quia absente persona nō tantum in hominem, quantum in ipsum crimen exponitur. Omne enim vitium non in vno tantum, sed etiam commune in plurimis inuenitur.

De gemino statu causarum.

CAP. V.

Status causarum, apud Rhetores dicitur ea res, in qua causa consistit, id est, constitutio. Græci enim statum à contentione *ισαον* dicunt. Latini autem non solum à pugna per quam expugnent propositionem aduersarij, sed quòd in eo pars vtraque consistat. Fit autem ex intentione & depulsiōe. ¶ Status autem causarum duo sunt, *rationalis* & *legalis*. De rationali oriuntur coniectura, finis, qualitas, translatio. De fine, iudicialis & negocialis. De iudiciali absolutiua & assumptiua. De assumptiua, concessio, remotio criminis, rela-

tiō criminis, compensatio. De concessione, purgatio & deprecatio. *Coniecturalis status* est cum factum quod alij obiicitur, ab alio pernegatur. *Diffinitiuus status* est, cum id quod obiicitur, non hoc esse contenditur, sed quid illud sit adhibitis diffinitionibus approbatur. *Qualitas* est dum qualis sit res quaritur: & quia de vi & genere negotij controuersia agitur, constitutio generalis appellatur. *Translatio* est, cum caula pendet ab eo: quod aut non is agere videtur quem oportet, aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua pœna oporteat. Translatiua constitutio est: quòd actio translationis & commutationis indigere videtur. ¶ *Iudicialis* est, in qua æqui & recti natura & præmij aut pœnæ ratio quaritur. *Negocialis* est in qua quid iuris ex civili more & æquitate sit consideratur. ¶ *Assumptiua* est, quæ ipsa ex se nihil dat firmi ad reculationem, foris autem aliquid defensionis affumit. *Concessio* est, cum reus omnis non id quod factum est defendit, sed vt ignoscatur postulat. quod nos ad pœnitentes probauimus pertinere. *Remotio criminis* est, cum id crimen quod inferitur ab se & ab sua culpa, vi & potestate in alium reus dimouere conatur. *Relatio criminis* est: cum ideo iure factum dicitur, quòd aliquis ante iniuria lacessitus sit. *Comparatio* est, cum aliud aliquid alterius factum honestum aut vtile contenditur, quod vt fieret illud quod arguitur, dicitur esse commissum. ¶ *Purgatio* est, cum factum quidem conceditur, sed culpa remouetur. Hæc partes habet tres, imprudentiam, casum, necessitatem. *Deprecatio* est, cum & peccasse se, & consultu peccasse reus constitetur, & tamen vt ignoscatur postulat: quod genus petrarò potest accidere. ¶ *Itē ex legali statu hæc oriuntur*, id est, scriptum & voluntas, leges contrariæ, ambiguitas, collectio siue ratiocinatio & diffinitio legalis. *Scriptum & voluntas* est, quando verba ipsa videntur cum sententia scriptoris dissidere. *Legis contraria status* est: quando inter se duæ leges aut plures discrepare videntur. *Ambiguitas* est, cum id quod scriptum est, duas aut plures res significare videtur. *Collectio vel ratiocinatio* est: quando ex eo quod scriptum est, aliud quoque quod non scriptum est, inuenitur. *Diffinitio legalis* est, cum vis verbi quasi in diffinitiuâ constitutione in qua posita sit queritur. ¶ Status ergo tam rationales quàm legales à quibusdā certius xvij. connumerati sunt. cæterum secundum rhetoricos libros Tullij xix. reperiuntur propterea, quia translationem inter rationales principaliter affixit status. Inde se ipse etiam Cicero reprehendens, translationem legalibus statibus applicauit.

De triper-

De tripertita controuersia. CAP. LXI.

Tripertita controuersia, iuxta Ciceronē aut simplex est, aut iuncta. Et si iuncta est, considerandum est, vtrum ex pluribus quæstionibus iuncta sit, an ex aliqua comparatione. *Controuersia simplex* est, quæ absolutam continet vnam quæstionem hoc modo: Corinthiis bellum indicimus, an non? *Iuncta* est ex pluribus quæstionibus, in qua plura quæ-
10 runtur hoc pacto: Vtrum Carthago diruatur, aut Carthaginensibus reddatur, an eò colonia deducatur? *Ex comparatione*, in qua per cōtentionem vtrum potius, aut quid potissimū quæritur, ad hunc modum: Vtrum exercitus in Macedoniam contra Philippum mittatur, quis sociis sit auxilio, an teneatur in Italia, vt quam maximæ contra Hannibalem posita copia sint.

De quatuor partibus orationis.
CAP. VII.

Partes orationis in Rhetorica arte quatuor sunt, Exordium, Narratio, Argumentatio, Cōclusio. *Harum prima* auditoris animum prouocat *secunda* res gestas explicat. *tertia* fidem assertionibus facit. *quarta* finem totius orationis complectitur. *Inchoandum* est itaque taliter, vt beneuolum, docilem vel attea-
20 tum auditorem faciamus, *beneuolum*, precando; *docilem* instruendo; *attentum* excitando. *Narrandum* est ita, vt breuiter atque aperte loquamur. *Argumentandum* ita, vt primum nostra firmemus, dehinc aduersa constringamus. *Concludendum* est ita, vt concitemus animum audientis implere quæ dicimus.

De quinque modis causarum.
CAP. VIII.

Species causarum sunt quinque, id est, honestum, admirabile, humile, anceps, obscurū. *Honestum* causæ genus est, cui statim sine oratione nostra fauet animus auditoris. *Admirabile* est, quò attentus sit animus eorum qui audituri sunt. *Humile* est, quod negligitur ab auditore, & non magnopere attenden-
30 dum videtur. *Anceps* est, in quo aut iudicatio dubia est, aut causæ honestatis & turpitudinis particeps, vt & beneuolentiam pariat & offensam. *Obscurum* est, in quo aut tardi auditores sunt, aut difficilioribus ad cognoscendum negocius causæ cernitur implicata.

De syllogismis. CAP. IX.

Syllogismus Græcè, Latine argumentatio appellatur. *Argumentatio* autem dicta est,

quasi argutè mentis oratio, qua inuentum probabile exequimur. *Syllogismus* igitur est propositionis & assumptionis, confirmationisque extrema conclusio: aut ex ambigentis incerto, aut ex fiducia comprobatis. *Cōstat* enim tribus partibus, propositione, assumptione, cōclusionione. *Propositio*, vtputa, quod bonum est, turpem vsum habere non potest. *Consentit* audiens, assumpsit ille: Pecunia turpem vsum habet. *Concluditur*, Ergo pecunia non est bonum. *Syllogismus* autem non solum rhetores, sed maxime Dialectici vtuntur, licet Apostolus saepe proponat, assumat, confirmet, atque concludat: quæ, vt diximus, propriæ artis Dialecticæ atque Rhetoricæ sunt. *Syllogismorum* apud rhetores principaliter genera duo sunt, *Inductio* & *ratiocinatio*. *Inductionis* membra tria sunt, prima
20 *propositio*: secunda *illatio*, quæ & assumptio dicitur: tertia *conclusio*. *Inductio* est, quæ rebus non dubiis captat assensionem eius cum quo instituta est: siue inter Philosophos, siue inter Rhetores, siue inter sermocinantes. *Propositio inductionis* est, quæ similitudines concedendæ rei necessariò vnius inducit aut plurimorum. *Illatio inductionis* est: quæ & assumptio dicitur, quæ rem de qua contenditur, & cuius causæ similitudines habitæ sunt, introducit. *Conclusio inductionis* est, quæ aut concessionem illationis confirmat: aut quid ex ea conficiatur declarat. *Ratiocinatio* est oratio, qua id, de quo quæstio, comprobatur. *Ratiocinationis* duo sunt modi. Primus *enthimema*, qui est imperfectus syllogismus atque rhetoricus. Secundus *Epichirima*, qui est in Rhetoricis latior syllogismus. *Enthimema* igitur Latine interpretatur mentis conceptio, quam imperfectum syllogismum solent Artigraphi nuncupare. Nam in duabus partibus eius argumenti forma consistit, quando eo quo ad fidem pertinet faciendam vtitur syllogismorum lege præterita, vt est illud: Si tempestas vitanda est, non igitur nauigandū. Ex sola enim propositione constat esse perfectum: vnde magis Rhetoribus quàm Dialecticis cōuenire iudicatum est. *Enthimematis* membra sunt quinque, primum conuincibile: secundum ostentabile: tertium sententiale: quartum exemplabile: quintum collectiuum. *Conuincibile* est, quod euidenti ratione cōuincit, sicut fecit Cicero pro Milone: Eius igitur mortis sedetis vltores, cuius vitam si putaretis per vos restitui posse, nolletis. *Ostentabile* est, quod certa rei demonstratione constringit: sicut Cicero in Catilina: Hic tamen viuit, imò viuit, & iam in senatum venit. *Sententiale* est, quod sententia generalis adiicit: vt apud Terentiū, Obsequium amicos, veritas odium parit. *Exemplabile* est, quod alicuius exempli compa-

ratione euentum similem cominatur: sicut Cicero in Philippic. Te miror Antoni, quorum exempla imitaris, eorum exitus non permittere. *Collectivum* est, cum in vnum quæ argumenta sunt, colliguntur, sicut ait Cicero pro Milone: Quem igitur cum gratia noluit, hunc voluit cum aliquorum querela. Quem iure, quem loco, quem tempore non est ausus: hunc iniuria, alieno tempore, cum piaculo capitis non dubitavit occidere. Præterea secundum Victorinum *enthimematis* est altera *diffinitio ex sola propositione*, sicut iam dictum est: quæ ita constat: Si tempesta vitanda est, non est navigatio requirenda. *Ex sola assumptione*, ut est illud: Si inimicus est, occidit, inimicus autem est. Et quia illi deest conclusio, enthimema vocatur. Sequitur *epichirema*, descendens de ratiocinatione latior & executione rhetoricis syllogismis, latitudine distans & productione sermonis à Dialecticis syllogismis propter quod rhetoribus datur. Hic autem constat modis tribus. primus modus tripertitus est. secundus quadripertitus: tertius quinque partitus. *Tripertitus epichirema* est syllogismus est, qui constat membris tribus: id est, propositione, assumptione, conclusione. *Quadripertitus* est: qui constat ex membris quatuor: prima propositione: secunda assumptione, & vna propositionis siue assumptionis coniunctione: tertia probatione & conclusione. *Quinque partitus* est, qui constat ex membris quinque, id est: prima propositione: secunda eius probatione: tertia assumptione: quarta eius probatione: quinta conclusione. Hunc Cicero ita facit in arte Rhetorica: Si deliberatio & demonstratio genera sunt causarum, non possunt rectè partes alicuius generis causæ putari. eadem enim res alij genus, aliis pars esse potest. Idem genus & pars non potest. cætera quousque syllogismi huius membra clauduntur.

De Lege. CAP. X.

Lex est constitutio populæ, quam maiores natu cum plebibus sanxerunt. Nam quid Rex aut Imperator edicit, Constitutio vel Edictum vocatur. *Institutio æquitatis* duplex est, nunc in legibus, nunc in moribus. Inter legem autem & mores hoc interest, quod lex scripta est: mos verò est veritate probata consuetudo: siue lex non scripta: Nam lex à legendo vocata, quia scripta est. Mos autem longa consuetudo est, de moribus tracta tantandè. *Consuetudo* autem ius quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur cum deficit lex, nec scriptura aut ratione consistat: quando & legem ratio commendat. Porro si ratione lex consistat, lex erit omne iam quod

ratione constiterit, duntaxat quod religioni congruat, quod disciplina conueniat, quod saluti proficiat. Vocata autem *consuetudo* quia est in communi vsu. Omnis autem lex aut *permittit* aliquid, ut est illud, Vir fortis petat præmium: aut *vetat*, ut Sacrarum virginum nuptias nulli petere liceat: aut *pmittit*, ut, Qui eadem fecerit, capere plectatur. Factæ sunt autem leges, ut earum metu humana coerceatur audacia, tutaque sit inter improbos innocentia: & in ipsis improbis formidato supplicio refrenetur nocendi facultas. Legis enim præmio aut pœna vita moderatur humana. Erat autem lex honesta, iusta, possibilis, secundum naturam, secundum consuetudinem patriæ, loco temporisque conueniens, necessaria, utilis, manifestaque, ne aliquid per obscuritatem captionem contineat, nullo priuato commodo, sed pro communi civium utilitate conscripta.

De sententia & Chria.

CAP. XI.

Sententia est dictum impersonale, ut, Obsequium amicos, veritas odium parit. Hinc si persona fuerat adiecta, id est, iudiciû, *chria* erit: ita offendit Achilles Agamemnonem vera dicendo: Metrophanes promeruit gratiam Mithridatis obsequendo. Nam inter *chrian* & *sententiam* hoc interest, quod *sententia* sine persona profertur, *chria* sine persona nunquam dicitur. Vnde si sententiæ persona adiciatur, fit *chria*: si detrahatur, fit *sententia*.

De Catafene & Anafene.

CAP. XII.

Catafene est confirmatio propositæ rei. *Anafene* autem contraria superiori est. Reuincit enim non fuisse aut non esse quod natum, aut factum, aut dictum esse proponitur: ut si quis Chimeram neget fuisse: aut fuisse confirmet. Inter has & *thesin* hoc interest, quod *thesis* quamuis & ipsa habeat disputationem in vtramque partem scilicet negandi & confirmandi, tamen incertæ rei quasi quædam deliberatio vel coarctatio est. *Catafene* autem & *anafene* in his rebus quæ verisimiles non sunt, sed pro veris ponuntur, plerumque versantur. *Anafene* prima diuisio est, *inconueniens* & *mendacium*. *Inconuenientis* species sunt, quod inhonestum est, & quod inutile. Item inhonestum tractatur, aut in dictis, aut in factis. In dictis, ut si quis indecora & non respondètia auctoritati dixisse dicatur, velut si aliquis infamem Catonem illum Censurum, iuuentem illam ad nequitiam & luxuriam coartatum. In factis, ut si quis

si quis abhorrens aliquid à sanctimonia & nomine suo fecisse dicatur, vt est fabula de adulterio Martis & Venæris. *Mendacium* autem tres habet species: *incredibile*, quod factum non esse credatur: vt adolescentem qui de Siculo litore ingredientes Africam classes videret. *Impossibile* est, vt Clodius insidias Miloni fecerit, & idem occisus sit à Milone. *Contrarium* est; Nam si insidias fecit, occidit. Qui occisus est, non fecit insidias. Hæc distributio in contrarium, vt Clodius insidias fecit Miloni, & occidit. Confirmatio est. Reformata catastrophe proderit. Oportebit tamen principia sic ordinare, vt aut credendum esse veterum auctoritati, aut fabulis fidem non habendam esse dicamus. Et id postremum in anafæce requiramus, ne quid aliud significare voluerint, qui ista fixerunt: vt, Scillam non marinam, sed maritimam forminam: nec succinctam canibus, sed rapacem aliquam & inhospitalem venientibus extitisse.

De prosopopæia. CAP. XIII.

Prosopopæia, est cum in animalium rerum & persona & sermo fingitur: sicut Cicero in Catilina: Etenim si mecum patria mea, quæ mihi vita mea multo est charior loqueretur, dicens, &c. Sic & montes, & flumina vel arbores loquentes inducimus, personam imponentes rei, quæ non habet naturam loquendi: quod & tragædis vsitatum est, & in orationibus frequentissimè inuenitur.

De Ethopæia. CAP. XIII.

Ethopæiam verò illam vocamus, in qua hominis personam fingimus, pro exprimendis affectibus ætatis, studij, fortunæ, lætitiæ, sexus, meroris, audaciæ. Nam cum pirata persona suscipitur, audax, abrupta, temeraria erit oratio: cum sceminæ sermo simulatur, sexui conuenire debet oratio: iam verò adolescentis improuida: & senis, debilis: & militis fortis: & imperatoris, grauis: & parastri suauisibilis: & rustici, inculta: & philosophi perornata, diuersa oratio dicenda est. Aliter enim loquitur gaudio affectus, aliter vulneratus. In quo genere dictionis illa sunt maximè cogitanda, quis loquatur, & apud quem, & de quo, & vbi, & quo tempore: quid egerit, quid acturus sit, aut quid pati possit, si hæc consulta neglexerit.

De generibus questionum. CAP. XV.

Genera questionum duo sunt: quorum vnum est finitum, alterum infinitum. *Finitum* hypothesis Græcè, Latine causa dicitur, vbi cum certa persona controuersa est.

Infinitum quod Græcè thesis, Latine propositum nominatur. hoc personam non habet certam, nec inest in aliqua certa circumstantia, id est, nec locus, nec tempus. In causa verò certa omnia sunt, vnde quasi pars causa est propositum.

De elocutione. CAP. XVI.

Iam verò in elocutionibus illo vt oportebit, vt res, locus, tempus, persona audientis efflagitat, ne profana religiosis, ne inuerecunda castis, ne leuia grauibus, ne lasciuia seriis, ne ridicula tristibus misceantur. Latine autè & perspicue loquendum. *Latine* autem loquitur, qui verba rerum vera & naturalia persequitur, nec à sermone atque cultu præsentis temporis discrepat. Huic non sit satis videre quid dicat: nisi id quoque suauiter & apertè dicere. ne id quidem tantum: nisi id quod dicit & facere.

De trimodo dicendi genere. CAP. XVII.

Dicenda sunt quoque summissa leniter, incitata grauiter, inflexa moderatè. Hoc est enim illud trimodum genus dicendi, humile, medium, grandiloquum. Cum enim magna dicimus, *granditer* proferenda sunt: cum parua *subtiliter*: cum mediocria *temperatè*. Nam in paruis causis nihil grande, nihil sublime dicendum est, sed leni ac pedestri more loquendum. In causis autem maioribus, vbi de Deo vel hominum salute referimus, plus magnificentiæ & fulgoris exhibendum. In temperatis verò causis vbi nihil agitur vt agat, sed tantummodo vt delectetur auditor, inter vtrumque est moderatè dicendum: sed & quamuis de magnis rebus quisque dicat, non tamen semper granditer docere debet, sed summissè cum docet, temperatè cum aliquid vel laudat, vel vituperat: granditer cum ad conuersionem auersos animos prouocat. Vtenda tamè verba in summissio genere sufficientia, in temperato splendèntia, in grandi vehementia.

De colo, themate, & periodis.

CAP. XVIII.

Componitur autem instruiturque omnis oratio verbis, comate, colo & periodo. *Coma* particula est sententiæ. *Colon* membrum. *Periodos* ambitus vel circuitus. Fit autem ex cõiunctione verborum comma, ex commate colon, ex colis periodos. *Comma* est iuncturæ finitio. vtputa, Etsi vereor iudices, ecce vnum comma. sequitur & aliud comma, ne turpe sit pro fortissimo viro dicere: & factum est colon, id est, membrum, quod intellectum sensui præstat, sed adhuc pendet

tem, Non feram, non patiar, non sinam.

Epinados, quam regressionem nostri vocant, Principium dignitatis erat penè par, non par fortalite eorum quæ sequebantur. *Antipodosis*, quoties media primis & vltimis conueniunt, vt ibi: Vestrum hoc factum reprehendo Patres conscripti, non meum, ac pulcherrimum quidem factum: verum, vt dixi, non meum sed vestrum. *Paradiastole* est, quoties id quod dicimus interpretatione discernimus, cum te pro astuto sapientem appellas: pro inconsiderato fortem, pro inliberali diligenter. *Antanaclasis*, est quæ eodem verbo contrarium exprimit sensum. Querebatur quidam de filio cur mortem suam expectaret: respondente, Non expecto: imò peto, inquit, vt expectes. *Antimetabole*, est conuersio verborum, quæ ordine mutato contrarium efficit sensum: Non vt edam vivo, sed vt viuam edo. Et illud: Si consul Antonius, Brutus hostis: Si conseruato reipublicæ Brutus, hostis Antonius. *Exoche*, Quis eos appellauit? Appius. Quis produxit? Appius. *Nunc figuræ sententiarum*, quas opere pretium est cognoscere, persequamur. *Sententia*, est dictum impersonale, vt, Obsequium amicos, veritas odium parit. Huic si persona fuerit adiecta, *Chria* erit, ita: Offendit Achilles Agamemnonem vera dicendo. *Metrophanes* promeruit gratiam Mithridatis, obsequendo. Nam inter chriam & sententiam hoc interest, quod *sententia* sine persona profertur, *chria* sine persona nunquam dicitur. Vnde si sententia persona adiuciat, fit *chria*: si detrahatur, fit sententia. *Sententiarum species* multæ sunt: *Alia* enim *indicatina*, *alia* *pronunciatina*: vt, Nusquam tuta fides. *alia* *imperatiua*: vt, Vade, age nate, voca zephyros, & labere pennis. *Alia* *admiratiua*: vt, Tantæne animis cœlestibus ira? *Alia* *comparatiua*, vt est: Si vinco & pereor, quid ibi me vincere præstat? *Alia* *superlatiua*, quæ cum aliquo motu animi & indignatione promuntur, vt ibi: Quid non mortalia pectora cogis Auri sacra fames. *Alia* *interrogatiua*: vt, iuuenes quæ causa subegit Ignoras tentare vias? Quod genus, vnde domus? pacemne huc fertis arma? *Alia* *responsiua*, vt illinc, istinc. *Alia* *deprecatiua*, vt, Eripe me his iniecte malis. *Alia* *promissiua*, vt, Parce metu Cytheræ, manent immota tuorum. *Alia* *concessiua*, quæ cum impulsione prohibeant: vt, Sequere Italiam venis pete regna per vndas. quæ tamen ne non intellecta sit persuasio, permixta sunt aliqua quæ vetent latenter, vt, venis pete regna per vndas *Alia* *demonstratiua*: vt, en, ecce. *Alia* *optatiua*: vt, O mihi præteritos referat si Iupiter annos. *Alia* *derogatiua*: vt nequaquam. *Alia* quæ cum exclamatione proferuntur: vt, Quis furor & ciues pacem conuertit in arma? Et Cicero, O dii immortales, vbinam

gentium fumus? *Alia* *exhortatiua*, cum ad sententiam prouocamus: vt, Aude hospes contemnere opes. *Alia* *dehortatiua*, cum à contrario vitio peccatoque reducimur. *Sunt & affirmatiua*: vt, quidni, quippe. *Præceptiua*: vt, Nudus ara, sere nudus, habebis frigore menses. *Vt utiua*: vt, Nève inter vites corilum sere, nève flagella Summa pete. *Negatiua*: vt, non, minimè. *Sunt & miratiua*, vt Pape, viuere non licet, & fornicari libet? *Dolenti*, Hæu mihi quod nullis amor est sanabilis herbis. *Fletus* similitudinis fiet, vt, Creta vt fertur quondam labyrinthus in alta. *Admonenti*, *irridenti*, *gementis*, *exhortatiua*, *consolatiua*, *comiseranti*: quorum quot sunt genera vel figura, tot & in pronunciando voces. *Sunt & Amphidoxæ*: quarum pars honesta est, pars inhonesta: vt, non est tua tuta voluntas: Magna petis Phaëton. *Sunt & alia*, *procatolepsis*: cum id quod nobis obiici poterat, antè præsumimus ad diluendum: vt, Si quis vestrum iudices, aut eorum qui assunt fortè mirantur. *Sunt & aporia*, dubitatio simulantis nescire se quæ scit, aut quomodo dicatur. *kænosis* autem dicitur communicatio consilij cum iudicibus aut aduersariis, vt si dicas: Vos consulo iudices, aut vos aduersarij: quid me facere conuenit, aut quid vos facturi fueritis. *Paradoxon*, est cum dicimus inopinatum aliquid accidisse, vt pro Flacco Cicero: Cuius laudis prædicator esse debuerit, eius periculi deprecatorum se esse factum. *Epitrope*, id est, permissio, cum aliquid ipsis iudicibus aut aduersariis permittimus existimada: vt Caluus in Vaticinio: Perfica frontem, & dic te digniorem qui prætor fieres quàm Catonè. *Parthesia*, est oratio libertatis & fiducia plena: vt ibi, Occidi non Spurium Melium, & cætera. *Qua* figura cautè vtendum est, vt Cicero: præmisit enim rationem. *Ethopatia* est, cum sermonem ex aliena persona inducimus: vt pro Cælio Tullius facit Appium Cæcum cum Clodio loquentem. *Energia*, est rerum gestarum aut quasi gestarum sub oculis inductio, de qua locuti iam sumus. *Metabes* est, quæ mittit animos iudicum in res præteritas aut futuras, hoc modo: Reuocate mentes ad spectaculum expugnata miseræ ciuitatis, & videre vos credite incendia, cædes, rapinas, direptiones, liberorum corporum iniurias, captiuitates matronarum, trucidationes senum. In futurum autem, anticipatio eorum quæ diciturus est aduersarius: vt Tullius pro Milone, cum mittit animos iudicum in eum reipublicæ statum, qui futurus est, etiam si occiso Milone Clodius videret. *Apostopesis* est, cum id quod dicturi videbamur, silentio intercipiimus, ita: Quos ego, sed motos præstat componere structus. *Epanalepsis*, est digressio, ita:

Tulit calor me dicendi, & dignitas rerum paulò longiùs quàm volebam: sed redeo ad causam. *Anamnesis* est, commemoratio eius rei quam oblitos fuisse nos fingimus. *Aporetis* est, cum id quod in animos iudicum quasi deposueramus, oportune reposcimus. *A Etiologia* est, cum proponimus aliquid, eiusq; causam & rationē reddimus. *Characterismus*, est descriptio figuræ alicuius expressa: vt, Omnia Mercurio similis vocem que colorem, Et crines & flauos & membra decora iuuenta. *A Spoiuā*, cum plures sensus breuiter expeditos in vnum locum coaceruat, & cum quadam festinatione decurrit: vt Cicero, sic: Rempublicam Quirites vitamque omnium vestrum, bona, fortunas, coniuges, liberòsq; vestros, &c. *Ironia* est, cum per simulationem diuersum, quàm dicit, intelligi cupit. Fit autem, aut cum laudamus eum quem vituperare volumus, aut vituperamus quem laudare volumus. Vtriusque exemplum erit: si dicas, Amatorem reipubli-

cæ Catilinam: hostem reipublicæ Scipionem. *Diasyrmus*, ea quæ magna sunt verbis minuit: aut minima extollit. *Hyphe* est, quoties in eodem sensu diutius immoramur, sic: Cui tandem pepercit? cuius amicitia fidem custodiuit? cui bono inimicus non fuit? quando non aut accusauit aliquem, aut verberauit, aut prodidit? *Epangelia* est promissio, qua iudicem attentum facimus: pollicentes nos aliqua magna aut minima dicturos. *Prosopopœia* est, cum in animalium & persona & sermo fingitur. Cicero in Catilina: Etenim si mecum patria mea, quæ mihi vita mea multo est charior loqueretur, dicēs, &c. *Parathesis* est, cum quasi deponimus aliquid imperfectum apud memoriam iudicum repetituros nos dicentes cum opportunum fuerit. *Pennis*, id est, soliloquium, cum ad interrogata ipsi nobis respondemus. *Synaresis* est, cum differimus aliquid petentes, vt aliud interim nos non permittant dicere.

Incipiunt capitula de Dialectica.

- 22 De Dialectica.
23 De differentia Dialecticæ & Rhetoricæ artis.
24 De Diffinitione Philosophiæ.
25 De Isagogis Porphyry.

- 26 De categoriis Aristotelis.
27 De perihermeniis Aristotelis.
28 De syllogismis Dialecticis.
29 De dimensionibus diffinitionum.
30 De topicis.
31 De oppositis.

De Dialectica. CAP. XXI I.

Dialectica est disciplina ad discernendas rerum causas inuenta. Ipsa est Philosophiæ species, quæ *Logica* dicitur, id est, rationalis, diffiniendi, querendi & disserendi potens. Docet enim in pluribus generibus questionum, quemadmodum disputando vera & falsa diiudicentur. Hanc quidam primi Philosophi in suis dictionibus habuerunt, non tamen ad artis rede gere peritiam. Post hos Aristoteles ad regulas quasdam huius doctrinæ argumenta produxit, & *Dialecticam* nuncupauit, pro eo quod in ea de dictis disputatur. Nam *alge* dictio dicitur. Ideò autem post Rhetoricam disciplinam Dialectica sequitur: quia in multis vtrique communia existunt.

De differentia Dialecticæ & Rhetoricæ artis. CAP. XXI II.

Dialecticam verò & Rhetoricam Varro in nouem disciplinarum libris, tali similitudine diffiniuit. *Dialectica & Rhetorica* est quod in manu hominis pugnus astrictus & palma distensa: illa verba contrahens, ista

distendens. *Dialectica* quidem ad differendas res acutior. *Rhetorica* ad illa quæ nititur docenda facundior. Illa ad scholas nonnunquam venit: ista iugiter procedit in forum. Illa requirit rarissimos studiosos: hæc autem frequenter & populos. Solent autem Philosophi antequam ad isagogen veniant exponendam, diffinitionem Philosophiæ ostendere: quòd facilius ea, quæ ad eam pertinent, demonstrantur.

De diffinitione philosophiæ. CAP. XXI V.

Philosophia, est rerum humanarum diuinarumque cognitio cū studio bene viuendi cōiuncta. Hæc autē duabus ex rebus constare videtur, scientia & opinione. *Scientia* est cum res aliqua certa ratione percipitur. *Opinatio* autē cum adhuc incerta res lateret, & nulla ratione firmata videtur, vtrūta: Sol vtrūmne tantus quantus videretur, an maior sit quàm omnis terra: itē luna globosa sit an cōcaua. & stellæ vtrūmne adhæreant cœlo an per aerem libero cursu ferantur: cœlū ipsum qua magnitudine, qua materia constet: vtrū quietum & immobile sit: an incredibili celeritate voluatur: quanta sit terræ crassitudo: aur

do: aut quibus fundamentis librata & suspē-
 sa permaneat. Ipsum autem nomen *Philosofia*
 Latine interpretatum, amorem sapientie proficitur, Nam Græci φιλοσοφία amicum, σοφία sapientiam dicunt. *Philosophia*
 species tripartita est: vna naturalis, quæ Græcè
Physica appellatur: in qua de naturæ inquisi-
 tione discribitur: altera moralis, quæ Græcè
Ethica dicitur, in qua de moribus agitur:
 tertia rationalis, quæ Græco vocabulo *Lo-
 gica* appellatur, in qua disputatur quem-
 admodum in rerum causis vel vitæ moribus
 veritas ipsa queratur. In *Physica* igitur cau-
 sa querendi, in *Ethica* ordo viuendi, in *Lo-
 gica* ratio intelligendi versatur. *Physica* a-
 pud Græcos primus perscrutatus est Thales
 Milesius, vnus ex septem sapientibus. Hic
 enim ante alios celi causas atque vim rerum
 naturalium contemplata ratione suspexit,
 quam postmodum Plato in quatuor diffini-
 tiones distribuit, scilicet *Arithmetica*, *Geo-
 metria*, *Musica*, & *Astronomia*. *Ethica*
 Socrates primus ad corrigendos compo-
 nēdosq; mores instituit, atq; omne studium
 eius ad bene viuendi disputationem perdu-
 xit: diuidens eam in quatuor virtutes, id
 est, prudentiam, iustitiam, fortitudinem &
 temperantiam. *Prudentia* est in rebus, qua
 discernuntur à bonis mala. *Fortitudo*, qua
 aduersa æquanimiter tolerantur. *Temperan-
 tia*, qua libido, concupiscentiæque frenatur.
Iustitia, qua rectè iudicando sua cuique di-
 stribuuntur. *Logica*, quæ rationalis vo-
 catur, Plato subiunxit, per quam discul-
 sus rerum morumque causis, vim earum ra-
 tionabiliter perscrutatus est: diuidens eam
 in *Dialecticam* & *Rheticam*. dicta autem
Logica, id est, rationalis. λόγος enim apud Græ-
 cos & sermonem significat & rationem.
 In his quippe tribus generibus *Philosofia*,
 etiam eloquia diuina consistunt. Nam aut de
 natura disputare solent, vt in *Genesi* &
Ecclesiaste: aut de moribus, vt in *Pro-
 uerbiis* & in omnibus sparsim libris: aut de
Logica, pro qua nostri *Theologicam* sibi vè
 dicant, vt in *Cantico canticorum*, & *Euan-
 geliiis*. Item aliqui doctorum *Philosophiã*
 in nomine & partibus suis ita diffiniunt.
Philosophia est diuinarum, humanarumq; rerum,
 in quantum homini possibile est, probabilis
 scientia. Aliter: *Philosophia* est ars artium, &
 disciplina disciplinarum. Rursus: *Philoso-
 phia* est meditatio mortis: quod magis con-
 uenit Christianis, qui seculi ambitione calca-
 ta, conuersatione disciplinabili, similitudine
 futuræ patriæ viuunt. *Philosophia* diuidi-
 tur in duas partes: prima in speculatiua: secū-
 da in actuale. Alij diffiniunt *Philosophiã*
 rationē in duabus consistere partibus, quarum
 prior inspectatiua est, secūda actualis. In spe-

ctatiua diuiditur in tribus modis, id est, pri-
 ma in naturalem: secunda in doctrinalem:
 tertia in diuinale. *Doctrinalis* diuiditur in
 quatuor partes, id est, prima in *Arithmetica*,
 secunda in *Musica*, tertia in *Geometria*,
 quarta in *Astronomia*. *Actualis* diuiditur
 in tribus, id est, prima in moralem, secunda
 in dispensatiuam, tertia in ciuilem. *Inspecta-
 tiua* dicitur qua supergressi visibilia, de diui-
 nis aliquid & cœlestibus contemplamur, eã-
 que mente solummodo inspicimus, quæ cor-
 poreum supergrediuntur obtutum. *Natura-
 lis* dicitur, vbi vniuscuiusque rei natura dis-
 cutitur, quia nihil generatur in vita: sed v-
 numquodque in iis vsibus deputatur, in quib-
 us à creatore diffinitum est: nisi fortè cum
 voluntate Dei aliquod miraculum proneni-
 re monstratur. *Doctrinalis* dicitur scientia,
 quæ abstractam considerat quãtitatem. *Ab-
 stracta* enim quantitas dicitur, quam intelle-
 ctu à materia separates, vel ab aliis acciden-
 tibus, vt est par, impar, vel ab huiuscemodi,
 in sola ratiocinatione tractamus. Cuius spe-
 cies sunt quatuor, scilicet, *Arithmetica*, *Geo-
 metria*, *Musica*, & *Astronomia*. *Arithmetica*
 est disciplina quantitatis numerabilis secū-
 dum se. *Geometria*, est disciplina magnitudi-
 nis immobiliumque formarum. *Musica*, est
 disciplina quæ de numeris loquitur, qui ad a-
 liquid sunt his qui inueniuntur in sonis. *A-
 stronomia*, est disciplina, quæ cursus cœlestium
 syderumq; figuras contemplatur omnes, &
 habitudines stellarum circa se & circa terrã
 indagabili ratione percurrit. *Diuinale* di-
 citur, quando aut ineffabilem naturam Dei:
 aut spirituales creaturas ex aliqua parte pro-
 fundissima qualitate differimus. *Porro actualis*
 dicitur, quæ res propositas operationi-
 bus suis explicat. Cuius partes sunt tres, mor-
 ralis, dispensatiua, & ciuilis. *Moralis* dici-
 tur, per quam viuendi mos honestus appeti-
 tur, & instituta ad virtutem tendentia præ-
 parantur. *Dispensatiua* dicitur, cum domesti-
 carum rerum sapienter ordo disponitur. *Ci-
 uilis* dicitur, per quam totius ciuitatis vtilitas
 administratur.

De Isagogis Porphyry. CAP. XXV.

Post *Philosophiæ* diffinitiones, in quibus
 generaliter omnia continentur, nunc *I-
 sagogas* Porphyry expediamus. *Isagogã*
 quippe Græcè, Latine introductio dicitur, eo-
 rum scilicet qui *Philosophiã* incipiunt: con-
 tinens in se demonstrationem primarum ra-
 tionum de qualibet re quid sit, suãque certa
 ac substantiali diffinitione declaratur. Nam po-
 sito primo genere, deinde species & alia quæ
 vicina esse possunt subiungimus, ac discretis
 communibus separamus: tandem interpo-

nentes differentias, quousq; ad proprium de quo quarimus signata eius expressione perueniamus, vt puta: Homo est animal rationale, mortale, terrenū, bipes, risūque capax. *Genus* animal cū dictum est, substantia ipsius hominis declarata est. Est enim ad hominem genus animal. sed quia latē patebat, adiecta est *species*, terrenum: & iam exclusum est id quod aut æthereum aut humidum. *Differentia* verò, vt bipes, quæ propter animalia posita est, quæ multis pedibus innituntur. Item rationale, propter illa quæ ratione egeant. mortale autem propter id quod non angelus est. Postea discretis atque discretis adiectum est *proprium* in parte postrema, risus capax: est enim solum hominis quod ridet. sic perfecta est omnis ex parte diffinitio, ad hominem declarandum. ¶ Cuius disciplinæ diffinitionem plenam existimant Aristoteles & Tullius ex genere & differentiis consistere. ¶ Quidam postea pleniores in docendo, eius perfectam *substantialem diffinitionem* in quinque partibus velut in membris suis diuiserunt. Quarum prima est de genere: secunda de specie: tertia de differentia: quarta de proprio: quinta de accidente. *Genus*, vt animal. Est enim animal commune & generale omnium animam habentium. *Species*, vt homo. est enim specialitas, quæ separatur à cæteris animantibus. *Differentia*, vt rationale, mortale. His enim duobus differt homo à cæteris. Cū enim dicitur rationale: discernitur ab irrationabilibus & mutis, quæ non habent rationem. Cū mortale, discernitur ab angelis, qui nesciunt mortem. *Proprium*, vt risibile. Homo est enim qui ridet, & hoc præter hominem nullius animalis est. *Accidens*, vt color in corpore, doctrina in animo. Hæc enim temporum varietate & accedunt & mutantur: vt est ex omnibus his quinque partibus oratio plenæ sententiæ, ita: Homo est animal rationale, mortale, risibile, boni malique capax. sic enim in omni oratione substantiali tam diu interponere debemus species & doctrinas, quàm diu seclusis omnibus, quæ hoc idem possunt esse: ad id perueniatur, vt proprietas iam certa teneatur. ¶ *Isagogas* autem ex Græco in Latinum transtulit Victorinus orator, commentumque eius quinque libris Boetius edidit.

De categoriis Aristotelis.

CAP. XXVI.

Sequuntur Aristotelis categoriæ: quæ Latine *prædicamenta* dicuntur: quibus per varias significationes omnis sermo conclusus est. ¶ *Instrumenta categoriarum* sunt tria, sci-

licet prima æquiuoca: secunda vniuoca: tertia denominatiua. *Æquiuoca* sunt, quando multarum rerum nomen vnum est: sed non eadem diffinitio, vt leo. Nam quantum ad nomen pertinet, & verus & pictus & cælestis leo dicitur. Quantum ad diffinitionem pertinet, aliter verus diffinitur, aliter pictus, & aliter cælestis. *Vniuoca* sunt, quando duarum aut plurimarum rerum vnum nomen est & diffinitio, vt vestis. nam & birrus & tunica nomen vestis possunt accipere & eius diffinitionem. Ergo hoc vniuocum in generibus esse intelligitur: quia & nomen & diffinitionem dant formis suis. *Denominatiua & derivatiua* dicuntur quæcūque ab aliquo solo differentia casu secundum nomen habent & appellationem: vt à bonitate bonus, à malitia malus. ¶ *Categoriarum* autem species decem sunt, scilicet *Substantia, quantitas, qualitas, relatio, situs, locus, tempus, habitus, agere & pati*. *Substantia*, est quæ proprie & principaliter substare dicitur, quæ neque de subiecto prædicatur, neque in subiecto est, vt aliquis homo, aliquis equus. *Secundæ* autem *substantia* dicuntur, in quibus illæ quæ principaliter substantiæ primò dictæ insunt atque clauduntur: vt in homine Cicero. *Quantitas* est mensura, per quam aliquid vel magnum vel minus ostenditur: vt longus, breuis. *Qualitas* est: vt qualis sit orator, aut rusticus niger, aut candidus. *Relatio* est, quæ refertur ad aliquid. Cū enim dicitur filius: demonstratur & pater. Hæc relatiua simul incipiunt. Nam seruus & dominus vno tempore exordium nominis sumunt: nec ali quādo inuenitur dominus prior seruo, nec seruus prior domino. Alterum enim alteri præesse non potest. Porro *situs* à positione dictus est, vt quis aut stet, aut sedeat, aut iaceat. *Locus* est vbi sit, in foro, in platea. Loci autem motus habet sex partes, dexteram & sinistram, antè & retrò, sursum & deorsum. Partes quoque istæ sex duo habent, longè & propè. *Tempus*: vt hodie, heri. *Habitus* ab habendo aliquid dictus, vt habere scientiam in mente, virtutem in corpore. circa corpus vestimentum & cætera quæ ad habendi modum designato à doctoribus numero comprehenduntur. Iam verò *agere & pati* ab agentis & patientis significatione consistunt. Nam scribo vocis actum habet: quum facientis rem indicat. Scribor patientis est, quum pati se ostendit. In his enim nouem generibus, quorum exempli gratia quædam posita sunt, vel in ipso substantiæ genere, quod est *overta*, innumerabilia reperiuntur. Nam & ea quæ intellectu capimus, id ad alterum horum decem prædicamentorum sermone vulgamus. Plena enim sententia de his ita est, Augustinus magnus prædicator, filius illius

illius, stans in templo, hodie infulatus, prædicando fatigatur. *Ubi* autem substantia est, id est, proprium, quæ cæteris subiacet: reliqua nouem accidentia sunt. *Substantia* autem dicitur ab eo, quod omnis res ad se ipsam subsistit. Corpus enim subsistit, & ideo substantia est. Illa uero accidentia, quæ in subsistente atque subsistunt: substantiæ non sunt: quia non subsistunt, sed mutantur, ut color vel forma. *De subiecto* autem & *in subiecto*: quasi de ipso & in ipso. Vbi enim dicitur *de subiecto*, substantia est, quasi dicatur de substantia. Vbi autem dicitur *in subiecto*, accidentia sunt, id est, quæ accidunt in substantia, ut quantitas, qualitas, vel figura. *De subiecto* igitur genera & species. *in subiecto* accidentia sunt. Ex his nouem accidentibus tria *intra* *ousiam* sunt, scilicet quantitas, qualitas & situs. Hæc enim sine *ousia* esse non possunt. *Extra ousiam* uero sunt locus, tempus & habitus. *intra*, & *extra ousiam* sunt relatio, facere & pati. Appellatas autem *categorias* constat: quia non possunt nisi ex subiectis agnosci. Quis enim quid sit homo possit agnoscere, nisi aliquem hominem sibi ponat ante oculos, quasi subiectum nomini? Hoc opus Aristotelis intelligendum est, quoniam sicut dictum est, quicquid homo loquitur, inter decem prædicamenta haberetur. Proficiet etiam ad libros intelligendos, qui sine Rhetoribus & Dialecticis apponuntur.

De perihermenis Aristotelis.

C A P. X X V I I.

Sequitur dehinc liber *Perihermenis* subtilissimus nimis, & per varias formas iterationisque cautissimus, de quo dicitur: Aristoteles quando perihermenias scriptabat, calamum in mente tingebat. *Omnis* quippe res quæ una est, & uno significatur sermone, aut per *nomen* significatur, aut per *uermum*: quæ duæ partes orationis interpretantur totum quicquid concepit mens ad eloquendum. Omnis enim elocutio conceptæ rei mentis interpretis est. Hanc Aristoteles uir in rerum expressione & faciendis sermonibus peritissimus, *Perihermeniam* nominat, quam Interpretationem nos appellamus, scilicet quod res mente conceptas prolatis sermonibus interpretatur per *cataphasim*, & *apophasim*, id est, per affirmationem & negationem. *Per affirmationem*, ut homo currit: *per negationem*, ut homo non currit. In his itaque perihermenis, supradictus philosophus de septem speciebus tractat, id est, de *Nomine*, de *Verbo*, de *Oratione*, de *Enunciatione*, de *Affirmatione*, de *Negatione*, de *Contradictione*. *Nomen* est vox significa-

tiua secundum placitum, sine tempore: cuius nulla pars significatiua separata, ut Socrates. *Uermum*, est quod significat tempus, cuius pars nihil extra significat: sed semper eorum quæ de altero dicuntur notata, ut cogitat, disputat. *Oratio*, est vox significatiua ad placitum: cuius partium aliquid separatim significatiuum est, ut Socrates disputat. *Enunciatiua oratio* est vox significatiua, de eo quod est aliquid vel non est: ut Socrates est, Socrates non est. *Affirmatio*, est enunciatio alicuius de aliquo, ut Socrates est. *negatio* est alicuius ab aliquo, ut Socrates non est. *Contradictio*, est affirmationis & negationis oppositio, ut Socrates disputat, Socrates non disputat. *Utilitas perihermeniarum* hæc est, quod ex his interpretamentis *sylogismi* fiunt. Vnde & *analytica* pertractantur.

De sylogismi Dialecticis.

C A P. X X V I I I.

Sequitur dehinc *Dialectici sylogismi*, ubi Scotius eius artis utilitas & uirtus ostenditur: quorum conclusio plurimum adiuuat lectorem ad ueritatem inuestigandam: tantum ut absit ille error decipiendi aduersarium per *sophismata* falsarum conclusionum. *Formula categoricorum*, id est, prædicatiuorum *sylogismorum* sunt tres. *Primæ formulæ* modi sunt nouem: *Primus* modus est, qui conducit, id est, qui colligit ex uniuersalibus *dedicatiuis*, *dedicatiuum* uniuersale directum: ut, Omne iustum honestum: omne honestum bonum: ergo omne iustum bonum. *Secundus* modus est, qui conducit ex uniuersalibus *dedicatiuo* & *abdicatiuo*, *abdicatiuum* uniuersale directum: ut, Omne iustum est honestum: nullum honestum turpe: ergo nullum iustum turpe. *Tertius* modus est, qui conducit ex *dedicatiuis* particulari & uniuersali, *dedicatiuum* particulare directum: ut, quoddam iustum honestum: omne honestum uile: ergo quoddam iustum uile. *Quartus* modus est, qui conducit ex particulari *dedicatiua*, & uniuersali *abdicatiua*, *dedicatiuum* particulare directum: ut, Quoddam honestum iustum: nullum honestum turpe: ergo quoddam iustum non est turpe. *Quintus* modus est, qui conducit ex uniuersalibus *dedicatiuis* particulare *dedicatiuum* per reflexionem: ut, Omne iustum honestum: omne honestum bonum: ergo quoddam bonum iustum. *Sextus* modus est, qui conducit ex uniuersali *dedicatiua* & uniuersali *abdicatiua*, *abdicatiuum* uniuersale per reflexionem: ut, Omne iustum honestum: nullum honestum turpe: ergo nullum turpe iustum. *Septimus* modus est, qui

conducit ex particulari & vniuersali dedica-
 tiuis, dedicatiuum particulare per reflexio-
 nem: vt, Quoddam iustum honestum: omne
 honestum vtile: igitur quoddam vtile iustū.
Octauus modus est, qui conducit ex vniuersali-
 bus, abdicatiuo & dedicatiuo, particulare
 abdicatiuum per reflexionem: vt, Nullum
 turpe honestum: omne honestum iustum: ergo
 quoddam turpe non est iustum. *Nonus*
 modus est, qui conducit ex vniuersali
 abdicatiuo & particulari dedicatiuo, dedica-
 tiuū particulare per reflexionem: vt, Nullū
 turpe honestum: quoddam honestum iustū:
 igitur quoddam iustum non est turpe. *Formu-
 lare* secundi modi sunt quatuor. *Primus*
 modus est, qui conducit ex vniuersalibus dedi-
 catiuis & abdicatiuis, abdicatiuum vniuersale
 directum: vt, Omne iustum honestum:
 nihil turpe honestum: ergo nullum turpe ius-
 tum. *Secundus* modus est, qui conducit ex
 vniuersalibus abdicatiuis & dedicatiuis, ab-
 dicatiuum vniuersale dictum: vt, Nullum tur-
 pe honestum: omne iustum honestum: ergo
 nullum turpe iustum. *Tertius* modus est,
 qui conducit ex particulari dedicatiuis & v-
 niuersali abdicatiuis, particulare abdicatiuū
 directum: vt, Quoddam iustum honestū: nul-
 lum turpe honestum: igitur quoddam iustū
 non est turpe. *Quartus* modus est, qui con-
 ducit ex vniuersali dedicatiuis, & particula-
 ri abdicatiuis, abdicatiuum particulare dire-
 ctum: vt, Omne iustum est turpe: quoddam
 malum non est turpe, quoddam ergo malū
 non est iustum. *Formule* tertij modi
 sunt sex: *Primus* modus, qui conducit ex dedi-
 catiuis vniuersalibus, dedicatiuum particu-
 lare tam directum quam reflexum. vt, O-
 mne iustum honestum: omne honestum ius-
 tum: omne iustum bonum: quoddam ergo
 honestum bonum, quoddam bonum honestum.
Secundus modus est, qui conducit ex
 dedicatiuis particulari & vniuersali, dedi-
 catiuum particulare directum. vt, Quoddam
 iustum honestum: omne iustum bonū: quod-
 dam ergo honestum bonum. *Tertius* modus
 est, qui conducit ex dedicatiuis vniuersali &
 particulari, dedicatiuū particulare directum.
 vt, Omne iustum honestum: quoddam ius-
 tum bonum: ergo quoddam honestum bonum.
Quartus modus est, qui conducit ex v-
 niuersali dedicatiuis, & particulari abdicati-
 uo, abdicatiuum particulare directum. vt,
 Omne iustum honestum: nullum iustum
 malum: ergo quoddam honestum non est
 malum. *Quintus* modus est, qui conducit ex
 dedicatiuis particulari & abdicatiuis vniuersa-
 li, abdicatiuum vniuersale directum. vt,
 Quoddam iustum honestum: nullum ius-
 tum malum: ergo quoddam iustum non est

malum. *Sextus* modus est, qui conducit ex
 dedicatiuis vniuersali, & abdicatiuis particu-
 lari, abdicatiuum particulare directum. vt,
 Omne iustum honestum: quoddam iustum
 non est malum: Ergo quoddam honestum
 non est malum. Has formulas categoricorum
 syllogismorum, qui plene nosse desiderat,
 librum legat qui inscribitur Peri hermenias
 Apulei, & quæ subtilius sunt tractata
 cognoscet. *Distincta* enim atque
 considerata ad magnas intelligentiæ vias
 lectorem præstante Domino, vtiliter intro-
 ducunt. *Nunc* ad *Hypotheticos syllogismos*
 ordine sequenti veniamus. *Modi syllogis-
 morum* Hypotheticorum qui sunt cum ali-
 qua conclusione sunt sex. *Primus* modus est,
 Si dies est, lucet: Est autem dies: Ergo lu-
 cet. *Secundus* modus est, Si dies est, lucet:
 Non autem lucet: Ergo non est dies. *Tertius*
 modus est ita, Non est dies, ergo non
 lucet. atqui dies est, lucet igitur. *Quartus*
 modus est ita: Aut dies est aut nox, Vtique
 dies est: nox ergo non est. *Quintus* modus
 est ita: Aut dies est aut nox: Vtique nox non
 est, Igitur dies est. *Sextus* modus est ita:
 Non est dies: Ergo non lucet: Dies autem
 est: Nox ergo non est. *Septimus* modus est
 ita: Non est dies & nox: Vtique nox non
 est: Ergo dies est. *Modos* autem syllogis-
 morum Hypotheticorum si quis plenius nosse
 desiderat, librum legat Marij Victorini,
 qui inscribitur de Syllogismis hypotheticis.
Hinc ad *Dialecticas diffinitionum* spe-
 cies accedamus, quæ tanta dignitate præ-
 cellunt, vt possint iudiciorum aperte ma-
 nifestationes & quædam indicia dictionum
 ostendere.

*De diuisione diffinitionum ex Marij Victorini
 libro abbreviata. C A P. X X I X.*

Diffinitio, est Philosophorum, quæ in re-
 bus exprimendis explicat quod res ipsa
 sit, qualis sit, & quemadmodum mēbris suis
 constare debeat. Est enim oratio breuis v-
 niuscuiusque naturam à communione diui-
 sam propria significatione concludens. *Di-
 uisio* diffinitionum in partes xiiij. habetur.
Prima species diffinitionis est *uotiuā*, id est,
substantialis: quæ propriè & verè dicitur dif-
 finitio, vt est: Homo est animal rationale,
 mortale, sensus disciplinæque capax. Hæc en-
 nim diffinitio per species & differentias de-
 scendens venit ad proprium, & designat ple-
 nissimè quid sit homo. *Secunda species*
 diffinitionis est, quæ Græcè *ειρηματικὴ* dicitur,
 Latine *notio* nuncupatur: quam notionē
 communi non proprio nomine possumus
 dicere. Hæc isto modo semper efficitur.
 Homo

Homo est quod rationali conceptione & exercitio præest animalibus cunctis. Non enim dixit quid sit homo, sed quid agar; quasi quodam signo in notitiam deuocato. Ista enim & reliquis notitia rei profertur, nõ substantialis explicatio declaratur. & quia illa substantialis est, diffinitionum omnium obtinet principatum. ¶ *Tertia species diffinitionis est, quæ Græcè ποίησις dicitur, Latine qualitatina vocatur: quia ex qualitate nomen accepit pro eo quod, quale sit id quod queritur, euidenter ostendit. Cuius exemplum tale est: Homo est qui ingenio valet, artibus pollet, & cognitione rerum: aut quod agere debet, eligit, aut animaduersione quid inutile sit contemnit. His enim qualitatibus expressus ac diffinitus est homo.* ¶ *Quarta species diffinitionis est, quæ Græcè ἰστορικὴ dicitur, Latine à Tullio descriptio nuncupatur: quæ adhibita circuitione dictorum factorumque rem, quæ sit, descriptione declarat. Queritur enim, quid sit auarus, quid crudelis, quid luxuriosus, & vniuersa luxuriosi, auari & crudelis natura describitur. vt si luxuriosum volumus diffinire, dicimus: Luxuriosus est victus non necessarij, sed sumptuosi & honoris appetens, in deliciis affluens, in libidine promptus. Hæc & alia diffiniunt luxuriosus: sed per descriptionem diffiniunt. Quæ species diffinitionis Oratoribus magis apta est quàm Dialecticis: quia latitudines habet, quæ simili modo in bonis rebus ponitur & malis.* ¶ *Quinta species diffinitionis est, quam Græcè ἰσχυρισμὸς dicitur, Latine aduerbium dicimus. Hæc vocem illam de cuius re queritur, alio sermone designat, vno & singulari, & quodammodo quid illud sit in vno verbo positum, vno verbo alio declarat: vt, Conticescere est tacere. Item eam terminum dicimus finem: aut populas interpretamur esse vastatas.* ¶ *Sexta species diffinitionis est, quam Græcè ἰσχυρισμὸς dicitur, nos per differentiam dicimus. Scriptores verò artium de eodem & de altero nominant: vt cum queritur, quid sit inter Regem & tyrannum: adiecta differentia quid vterque sit diffinitur, id est, rex est modestus & temperans: tyrannus verò impius & immitis.* ¶ *Septima species diffinitionis est, quam Græcè ἰσχυρισμὸς dicitur, Latini per translationem dicunt: vt Cicero in Topicis: Littus est, quia fluctus elidit, hoc variè tractari potest. Modò enim vt moneat, modò vt designet, modò vt laudet ac vituperet. Vt moneat, Nobilitas est virtutis, modorum apud posteros sarcina. Vt designet, Apex est arx corporis. Vt laudet, Adolescentia est flos ætatis. Vt vituperet, Diuitiæ sunt breuis vitæ longum viaticum.* ¶ *Octaua species diffinitionis est, quam Græcè ἰσχυρισμὸς dicitur, Latini per priuantiam contrarij eius quod diffinitur, dicunt: Bonum est, quod malum non*

est. Iustum est, quod iniustum non est, & his similia. Hoc autem genere diffinitionis vti debemus cum contrarium est notum: vt, Si bonum est quod prodest cum honestate, id quod tale non est, malum est. ¶ *Nonæ species diffinitionis est, quam Græcè ἰσχυρισμὸς dicitur, Latini per quandam imaginationem dicunt: vt, Aeneas est Veneris & Anchisæ filius. Hæc semper in diuiduis versatur, quæ Græci ἀπομυθεῖν appellant. ¶ *Decima species ipsius diffinitionis est, quam Græci ἰσχυρισμὸς dicitur, Latini per indigentiam pleni ex eodem genere dicunt. vt si queratur, Quid sit thesaurus: respondeatur, Cui vis deest, vt sit arsis.* ¶ *Vndecima species diffinitionis est, quam Græci ἰσχυρισμὸς dicitur, Latini iuxta rationem dicunt, vt si queratur, Quid sit animal? respondeatur, vt homo. Rem enim quælitam prædictum declarauit exemplum. Hoc est autem proprium definitionis, quid sit illud quod queritur declarare.* ¶ *Duodecima species diffinitionis est, quam Græci ἰσχυρισμὸς dicitur, id est, per laudem: vt Tullius pro Cluentio: Lex est mens & consilium, & animus, & sententia ciuitatis. Et alter: Pax est tranquilla libertas. Fit & per vituperationem, quam Græci ἰσχυρισμὸς dicitur, vt, Seruitus est postremum omnium malorum, non modò bello, sed morte quoque repellenda.* ¶ *Tertiadecima species diffinitionis est, quam Græci ἰσχυρισμὸς dicitur, Latini ad aliquid vocant, vt est illud, Pater est, cui est filius. Dominus est, cui est seruus.* ¶ *Quartadecima species diffinitionis est, quam Græci ἰσχυρισμὸς dicitur, Latine generalis. Cicero in Rhetoricis: Genus est, quod plures amplectitur partes. Item pars est, quæ subest generi.* ¶ *Quintadecima species diffinitionis est, quam Græci ἰσχυρισμὸς dicitur, Latini secundum rei rationem vocant: vt, Dies est sol supra terras. nox est sol sub terris.* ¶ *Scire autem debemus prædictas species diffinitionum topicis meritò esse sociatas: quoniam inter quædam argumenta sunt positæ, & nõnullis locis commemorantur in Topicis. Nunc autem ad Topica veniamus, quæ sunt argumentorum sedes, fontes sensuum, & origines dictionum.**

De Topicis. CAP. XXXI.

50 **T**opica est disciplina inueniendorum argumentorum. ¶ *Diuisio Topicorum siue locorum, ex quibus argumenta ducuntur, triplex est. Nam alia in eo ipso de quo agitur hærent: alia quæ dicuntur effecta, quæ quodammodo ex rebus alijs tracta noscuntur: alia quæ assumuntur extrinsecus.* ¶ *Argumenta quæ in eo ipso de quo agitur, hærent in tribus diuisa sunt. Prima à toto: secunda à parte: tertia à nota.* ¶ *Argumentum à toto, cum diffinitio adhibetur ad id quod queritur, si*

cur ait Cicero: Gloria est laus rectè factorū, magnorūque in republica fama meritō. *A partibus* est argumentū, cūm is qui se defendit, aut negat factum, aut factum esse iure defendit. *A nota* est argumentum, cūm sui nominis argumento aliquod dicitur, vt Cicero: Cōsulem, inquit, querebam, quem in isto magali inuenire non poteram. *Effecta* argumenta sunt, quæ quodammodo ex rebus aliis tracta noscuntur. Sunt autem numero xiiii, id est, primū à coniugatis argumentum est, cūm declinatur à nomine & fit verbum, vt Cicero Verrem dicit evertisse pro uinciam: vel nomen à verbo, cūm latrocinari dicitur Iarro. Nomen est à nomine, Terentius: Inceptio est amentium, aut amantium. dummodo distat vnus appellationis postremitas, in alia vocis declinatione formata. Secundum argumentum à genere est, cūm de eodem genere sententia dicitur, vt Virgilius: Varium & mutabile semper fœmina. Tertium à specie argumentum est, cūm generali quaestioni fidem species facit: vt, At non sic Phrygius penetrat Lacedæmona pastor. *A simili* argumentum est, quando rebus aliquibus similia proferuntur: vt, Suggere tela mihi, non illum dextera frustra Torserit in Rutulos, steteritque in corpore Graiūm Iliacis campis. *A differentia* argumentum est, quando per differentiam aliqua separantur, vt Virgilius, Nō Diomedis equos, nec currum cernis Achillis. *A contrariis* argumentum dicitur, quando res discrepantes sibi met opponuntur: vt Virgilius, Mortali ne manu factæ, immortale carinæ Fas habeant, certūque incerta pericula lustret *Aeneas*. *A consequentibus* argumentum ducitur, quando positam rem aliquid inuitabiliter consequitur, vt Virgilius: Non ea vis animo, nec tanta superbia victis. *Ab antecedentibus* argumentum est, quando aliqua ex iis que prius gesta sunt, comprobantur, vt Cicero pro Milone, Cūm non dubitauerit aperire quod cogitauerit, vos potestis dubitare quid fecerit? *A repugnantibus* argumentum est, quādo illud quod obicitur, aliqua contrarietate destruitur, vt Cicero: Is igitur non modò de tali periculo liberatus, sed honore amplissimo ditatus; domi te interficere voluisset? *A coniugatis* argumentū est, cum probabiliter ostenditur quid sit ex re quaque venturum, vt Virgilius: Nos si pellant, nihil abfore credunt, Quin omnē Hesperiam sua sub iuga mittant. *A causis* argumentum est, quando consuetudine communi res quæque tractatur, vt Terentius, Ego non nihil veritus sum dudum abs te cauere: Ne faceres quod vulgus seruatorum solet, dolis vt me deluderet. *Ab effectis* argumentum est: cum ex iis quæ facta sunt aliquid approbatur, vt Virgilius: Degeneres a-

nimos timor arguit. *A comparatione* argumentum est, quando per collationem periorum siue caularum, sententiæ ratio sub imputatione formatur, vt Virgilius: Tu potes *Aeneam* manibus subducere Graiūm, Nos aliquid contrā Rutulos iuuasse nefandum est? *Item* argumenta quæ ducuntur extrinsecus, quæ Græcè ἀλλοτρία, id est, artis expertia vocantur, vt est testimonium. *Testimonium* verò constat re: & diuiditur quinq; modis, id est, primo ex persona, secundo ex natura auctoritate, tertio ex temporibus auctoritatum, quarto ex dictis factisque maiorum, quinto ex tormentis. Tertius ergo superior modus qui est ex temporibus; in octo species deriuatur. Prima ingenio, secunda opibus, tertia ætate, quarta fortuna, quinta arte, sexta usu, septima necessitate, octaua concursione fortuitarum. Testimonium omne est quod ab aliqua externa re sumitur ad faciendam fidem. *Persona* non qualiscunq; est, quæ testimonij pondus habet ad faciendam fidem, sed morum probitate debet esse laudabilis. *Nature auctoritas* est, quæ maxima virtute consistit. Testimonia multa sunt quæ afferunt auctoritatem, id est, ingenium, opes, ætas, fortuna, ars, usus, necessitas & concursio rerum fortuitarum. *A dictis factisque maiorum* petitur fides, cūm priscorum dicta factaque memorantur. *A tormentis* fides præbetur, post quæ nemo creditur velle mentiri. Ea verò quæ tractantur in tempore, quia suis nominibus plena sunt, diffinitione non indigent. *Memoria* quoque condendum est, *Topica* oratoribus, dialecticis, poetis, & iurisperitis communiter quidem argumenta præitare: sed quando aliquid specialiter probant, ad rhetores, poetas, iurisperitosque pertinet: quando verò generaliter disputat, ad philosophos pertinere manifestum est. *Mirabile* planè genus operis, in vnum potuisse colligi quicquid mobilitas ac varietas humanæ mentis in sensibus exquirendis per diuersas causas poterat inuenire conclusum liberum ac voluntarium intellectum. Nam quocunq; se verterit, quascunq; cogitationes intrauerit: in aliquid eorum quæ prædicta sunt necesse est vt cadat ingenium.

De oppositis. CAP. XXXI.

Contrariorum genera quatuor sunt: quæ Aristoteles ἀντιθέτα, id est, opposita vocat. Propter quod sibi velut ex aduerso videntur obistere, vt contraria: nec tamen omnia quæ sibi opponuntur, contraria sunt, sed omnia contraria opposita sunt. *Primū* genus est contrariorum, quod iuxta Ciceronē diuersum vocatur, pro eo quod tantū contraria sibi op-

sibi opponuntur, vt non eorū sint quibus opponuntur, vt sapientia, stultitia. Quod genus in tres species diuiditur. Nam sunt quædam ex eis quæ medium habent: & sunt quædam quæ sine medio sunt: & quædam sunt quæ habent medium, & tamen sine nomine sunt: nisi vtrumque contrariorum ei vocabulum creet. Candidū & nigrum medium habent. quia inter eos sæpe color pallidus vel fuscus inuenitur. sine medio sunt quoties vnum de duobus accidit, vt sanitas vel infirmitas. Horum nihil est medium. Ea autem quorum media sine nomine sunt, vt felix, infelix, medium habent: videlicet, neque à toto felix, neque in toto infelix. ¶ Secundum genus est relatiuorum: quæ ita sibi opponuntur, vt ad se conferantur, sicut duplum, simplum. Horum solum oppositorum genus ad se refertur. Non enim est maius, nisi referatur ad minus, & simplum nisi ad duplum: aut eius cui opponitur. Nam relatiuum relatio ita opponitur: vt hoc ipsum quod opponitur, aut eius sit cui opponitur, aut ad id quocunque modo referatur. Dimidium enim opponitur duplo, eiusque dupli medium est: sed ita illi opponitur, vt eius sit cui opponitur. Sic & paruum opponitur magno: ita vt ipsum paruum ad magnū cui opponitur, sit paruum. Nam quæ superiora dicuntur contraria ita sibi opponuntur: vt eorum non sint quibus opponuntur, nec ad ea quocunque modo referantur. Siquidē

iniquitas iustitiæ ita contraria est, vt non eiusdem iustitiæ iniquitas sit, aut ad illam sit iniquitas. ¶ Tertium genus oppositorum est habitus vel oratio. Quod genus Cicero priuationem vocat, qua ostendit aliquid quempiā habuisse, vnde priuat^o est. Cuius species sunt tres: quarum prima est in re, secunda in loco, tertia in tempore congruo. In re, vt cæcitas & visio in oculis. In loco, vt cæcitas & visio in oculis locus est. In tempore congruo, vt infantem non dicere, sine dentibus: cum cui dentes ætas adhuc parua negauit. Non enim est priuatus dentibus quos nondum habuit. ¶ Quartum verò genus ex confirmatione & negatione opponitur, vt: Socrates disputat, Socrates non disputat. Hæc à superioribus ideo differunt, quòd illa sigillatim dici possunt, hæc nisi connexè dici non possunt. Quod genus quartum apud Dialecticos multum habet conflictum, & appellatur ab eis valde oppositum: siquidem & tertium non recipit. Nam ex illis quædam habere tertium possunt, vt in contrariis, candidum & nigrum. Tertium eius nec candidum nec nigrum, sed fuscum vel pallidum. In relatiuis quoque, vt multa & pauca. Tertium eius, nec multa nec pauca, sed mediocra. In habitu vel oratione, vt visio, & cæcitas. Tertium eius, nec cæcitas, nec visio, sed lippitudo. Hic ergo legit, non legit. tertium nihil habet.

ISIDORI HISPANENSIS EPISCOPI, ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM LIBER III.

Præfatio lib. Tertij de quatuor sequentibus disciplinis.

Mathematica Latine dicitur doctrinalis sciētia, quæ abstractā considerat quantitātē. Abstracta enim quāntitas est, quā intellectu à materia separantes vel ab aliis accidentibus, vt est, par, impar: vel ab aliis huiusmodi in sola ratiocinatione tractamus. Cuius species sunt quatuor, id est, Arithmetica, Musica, Geometria & Astronomia. Arithmetica est disciplina quāntitatis numerabilis secundū se. Musica est disciplina quæ de numeris loquitur, qui inueniuntur in sonis. Geometria est disciplina magnitudinis & formarum. Astronomia est disciplina quæ cursus cælestium siderum atque figuras contemplatur, atque omnes habitudines stellarum. Quas disciplinas deinceps paulò latius indicabimus, vt earum causæ competentèr possint agnosci.

Incipiunt capitula de Arithmetica.

- 1 De vocabulo Arithmetica disciplina.
- 2 De autoribus eius.
- 3 Quid sit numerus.
- 4 Unde numeri sunt dicti.
- 5 Quid præsent numeri.

- 6 De prima diuisione parium & imparium.
- 7 De secunda diuisione totius numeri.
- 8 De doctrina Arithmetica, Musica & Geometria artis.
- 9 Quot numeri infiniti existunt.

DE VOCABVLO ARITHMETICÆ DISCIPLINÆ. CAP. I.

Arithmetica est disciplina numerorum. Græci enim numerum ἀριθμὸν dicunt. Quam scriptores secularium literarum inter disciplinas mathematicas idcirco primam esse voluerunt, quoniam ipsa ut sit, nulla alia indiget disciplina. Musica autem & Geometria, & Astronomia quæ sequuntur, ut sint, atque subsistant, istius egent auxilio.

De autoribus eius. CAP. II.

Numeri disciplinarum apud Græcos primum Pythagoram autumant conscripisse: ac deinde à Nicomacho diffusus esse compositam: quam apud Latinos primus Apuleius, deinde Boetius transfulerunt.

Quid sit numerus, & unde dicatur.

CAP. III.

Numerus autem est multitudo ex unitatibus constituta. Nam vnum semen numeri esse non numerum volunt. Numero nomen dedit, & à sui frequentatione vocabulum indidit. Vnus ex Græco nomen trahit. Græci enim unitatem μονάδα dicunt: sic duæ & tres, quos illi δύο & τρία appellant. Quatuor verò à figura quadrata nomen sumptulerunt. Quinque autem non secundum naturam: sed secundum placitum voluntatis vocabulum acceperunt ab eo, qui numeris nomina indidit. Sex autem & septem à Græco veniunt. Multis enim nominibus quæ in Græco aspirationem habent, nos aspiratione sibiliteram ponimus. Inde pro ἑξ sex, pro ἑπτα septem, sicut pro herpillo herba, serpillum. Octo verò per translationem, sicut illi οὐδύη, & nos octo: illi ἑννα, nos novem: illi δέκα, nos decem. Dicti autem decem à Græca etymologia, eo quòd ligent & coniungant infra iacentes numeros. Nam δεκάς, coniungere vel ligare apud eos dicitur. Porro viginti dicti, quòd sine decem bis geniti, v pro b, litera posita. Triginta, quòd à ternario denario gignantur: sic viginti ad nonaginta. Centum verò vocati à canto, quòd est circulus. ducenti à duo & centum.

sic & reliqui vsque ad mille. Mille autem à multitudinæ, unde & militia, quasi multicia: inde & milia, quæ Græci mutata litera scilicet pro l. myriades vocant.

Quid præsent numeri, & quid eorum vtilitas. CAP. IIIII.

Ratio numerorum contemnenda non est. In multis enim sacrarum scripturarum locis, quantum mysterium habeant, elucet. Non enim frustra in laudibus Dei dictum est, Omnia in mensura & numero & pondere facti. Senarius namque qui partibus suis perfectus est, perfectionem mundi quadam numeri sui significatione declarat. Similiter & xl. dies quibus Moyses & Helias, & ipse Dominus ieiunauerunt, sine numerorum cognitione non intelliguntur. Sic & alij in scripturis sanctis numeri existunt: quorum figuras non nisi huius artis scientia soluere possumus. Datum est etiam nobis ex aliqua parte sub numerorum consistere disciplina: quando horas per eam discimus, quando de mensium curriculo disputamus, quando anni spacium redeuntis agnoscimus. Per numerum siquidem ne confundamur instruimur. Tolle numerum in rebus omnibus, & omnia pereunt. Adime seculo computum, & cuncta ignorantie cæcatio completitur. nec differre potest à cæteris animalibus qui calculi nescit rationem.

De prima diuisione parium & imparium.

CAP. V.

Numerus diuiditur paribus & imparibus. Par numerus diuiditur in iis, pariter par, & pariter impar, & impariter par, & impariter impar. Impar numerus diuiditur in iis, primum & simplicium, secundum & compositum, tertium medioerem, qui quodammodo primus & incompositus est. Alio verò modo secundus & compositus est. Numerus par est, qui in duabus æquis partibus diuidi potest, ut ij. iij. viij. Impar verò numerus est, qui diuidi æquis partibus nequit, vno medio vel deficiente vel superante, ut iij. v. vij. ix. & sic de aliis. Pariter par numerus est, qui secundum parem numerum pariter diuiditur, quousque ad indiuisibilem perueniat unitatem: ut puta sexaginta quatuor habet medium xxxij. hic autem xvj. Sedecim verò, viij. octonarius iij. quaternarius ij. binarius vnum, qui singularis indiuisi-

indivisibilis est, *Pariter impar* est: qui in partes æquas recipit sectionem, sed partes eius mox indiffecabiles permanent. vt vj. & x. & xij. triginta & quinquaginta. Mox enim vt hunc numerum diuisis, incurris in numerum quem secare non possis. *Impariter par* numerus est, cuius partes etiam diuidi possunt: sed vsque ad vnitatem non perueniunt, vt xxiii. Hij autem in medietatem diuisi, faciunt xij. rursumque in aliam medietatem, vj. dein de in aliam tres. & vltra diuisionem non recipit sectio illa, sed ante vnitatem inuenitur terminus quem secare non possis. *Impariter impar* est, qui ab impari numero impariter mensuratur, vt xxv. xlix. qui dum sint impares numeri: ab imparibus etiam partibus diuiduntur, vt septies septem, quadragies nouies, & quinquies quini xxv. *Imparium* numerorum: alij simplices sunt, alij compositi, alij mediocres. *Simplices* sunt qui nullam aliam partem habent nisi solam vnitatem, vt ternarius solam tertiam, & quinarium solam quintam, & septemarius solam septimam. His enim vna pars sola est. *Compositi* sunt qui non solum vnitatem metiuntur, sed etiam alieno numero procreantur: vt nouem, xv. xxj. & xxv. Dicimus enim ter ter nouem: & septies ter xxj. ter quini xv. & quinquies quini xxv. *Mediocres* numeri sunt, qui quodammodo simplices & incompositi esse videntur. Alio vero modo secundi & compositi. Verbi gratia: Nouem ad xxv. dum comparatus fuerit, primus est & incompositus: quia non habet communem numerum, nisi solum monadicum. xv. vero si comparatus fuerit: secundus est & compositus: quonia inest illi communis numerus præter monadicum, id est ternarius numerus: quia nouem mensurat ter terni. & quindecim ter quini. *Itē* partium numerorum alij sunt superflui, alij diminuti, alij perfecti. *Superflui* sunt quorum partes simul ductæ plenitudinem suam excedunt: vt puta duodenarius. habet enim partes quinque. Duodecimam, quod est vnum: sextam quod duo: quartam quod tria: tertiam quod quatuor: dimidiam quod sex. Vnum enim & duo & tria, & quatuor, & sex simul ductæ faciunt xvj. & longè à duodenario excedunt: sic & alij similes plurimi, vt duodeuicesimus, & multi superflui tales. *Diminuti* numeri sūt, qui partibus suis computati, minorem summam efficiunt: vt puta denarius, cuius partes sunt tres: Decima quod est vnum: quinta, quod duo: dimidia quod quinque. Vnum enim & duo & quinque simul ductæ, octonarium faciunt, longè à denario minorem. Similis est huic octonarius vel alij plurimi: qui in partes redacti infra consistunt. *Perfectus* numerus est, qui suis partibus adimpletur, vt senarius, habet enim tres partes, sextam, tertiam & dimidiam. Sexta enim eius est v-

num, tertia duo, dimidia tres. Hæ partes in summam ductæ, id est, vnum & duo & tres simul eundem consummant perficiuntque senarium. Sunt autem perfecti numeri inter denarium sex, inter centenarium xxviij. inter millenarium. CCCcxvj.

De secunda diuisione totius numeri.

CAP. VI.

OMnis numerus aut secundum se consideratur, aut ad aliquid refertur. *Iste* qui est secundum se, diuiditur sic: Alij enim sunt æquales, vt duo: alij sunt, *inequales*, vt tres. *Iste* qui refertur ad aliquid diuiditur sic: Alij sunt *maiores*, vt duo, alij sunt *minores*, vt vnum. Duo enim ad vnum duplum. Maiores diuiduntur sic, multiplices, superparticulares, superpartientes, multiplices superparticulares, multiplices superpartientes. Minores diuiduntur sic, submultiplices, subsuperparticulares, subsuperpartientes, submultiplices, subsuperparticulares: submultiplices subsuperpartientes. *Per se numerus* est, qui sine relatione aliqua elicitur: vt, j. ij. iij. iij. v. vj. & ceteri similes. *Ad aliquid est numerus* qui relatiuè ad alios numeros comparatur. Verbi gratia, iij. ad ij. dum comparatus fuerit duplex dicitur & multiplex. sex ad iij. octo ad iij. & iterum tres ad vnum triplex. sex ad ij. ix. ad tria, &c.

Æquales numeri dicuntur, qui secundum quantitatem æquales sunt. Verbi gratia, duo ad ij. tria ad tria. x. ad x. d. ad c. *Inæquales numeri* sunt, qui ad inuicem comparati inæqualitatem demonstrant, vt iij. ad ij. iij. ad iij. v. ad iij. x. ad vij. & vniuersaliter maior minori, aut minor maiori. huiuscemodi dū comparatus fuerit inæquales dicitur. *Maiores numerus* est qui habet in se illum minorem numerum ad quem comparatur, & aliquid plus: vt, verbi gratia: quinarium numerus trinario numero fortior est, eo quod quinarium numerus habet in se trinarium & alias partes eius duas, & reliqui tales. *Minor numerus* est qui continetur à maiore ad quem comparatur cum aliqua parte sui, vt ternarius ad quinarium continetur ab eo cum duabus partibus suis. *Multiplex numerus* est, qui habet in se illum minorem numerum bis aut ter aut quater, aut multipliciter. Verbi gratia, duo ad vnum dum comparati fuerint, duplex est iij. ad vnum triplex. iij. ad vnum, quadruplex, & reliqui. *Econtra* & illi superiores qui continent intra se minores, appellantur *duces*, isti verò *comites*. *Submultiplex numerus* est, qui inter multiplicem continetur bis, aut ter, aut quater, aut multipliciter. Verbi gratia, Vnus à duobus bis continetur, à tribus ter, à quatuor quater, & ab aliis multipliciter. *Superparticularis numerus* est, dū fortior continet inter se inferiorum numerum circa quem comparatur,

similiter & vnam partem eius. Verbi gratia, iij. ad. ij. dū comparati fuerint, continent inter se duos & alium vnum, qui media pars est duorum. Quatuor ad iij. dum comparati fuerint, continent in se iij. & aliū vnum qui est tertia pars trium. Item quinque ad iij. dū comparati fuerint, habent in se quaternariū numerum, & alium vnum qui quarta pars esse dicitur quaternarij numeri, & ceteri tales. *Superpartiens numerus* est, qui in se inferiorem numerum totum continet, & super hoc alteras partes eius duas, aut iij, aut iij, aut v. aut alias. Verbi gratia, v. ad iij, dum comparati fuerint, habet in se quaternarius numerus trinarius, & super hoc alias partes eius duas. vij. ad iij, dum comparati fuerint, habent in se quatuor, & alias tres partes eius, & vocatur *supertripartiens* quartas. Nouem ad v, dū comparati fuerint, habent in se quinque, & alias quatuor partes eius. Iste dicitur *supertripartiens quintus*. *Subsuperpartiens numerus* est, qui continetur in numero superpartienti cum aliquibus partibus suis duabus aut tribus aut pluribus. Verbi gratia, Tria continentur à v, cum aliis duabus partibus suis: v, à ix, cum iij partibus suis. *Subsuperparticularis numerus* est minor, qui continetur in foriori numero cum aliqua parte sua, aut media, aut tertia, aut quarta, aut quinta. Verbi gratia, Duo ad iij. iij. ad iij. iij. ad v. & ceteri similes. *Multiplex superparticularis numerus* est, qui dum comparatus fuerit ad numerum sibi inferiorem, continet in se totum inferiorem numerum multipliciter, aut dupliciter, aut tripliciter, aut quadrupliciter cum aliqua parte eius. Verbi gratia, v. ad duo dū comparati fuerint, continet in se bis binos & vnam partem eius. Nouem ad iij, dum comparati fuerint, continent in se bis quaternos octo, & vnam partem eius, videlicet quæ est vnum. *Submultiplex superparticularis numerus* est, qui dum comparatus ad inferiorem sibi numerum fuerit, continet eum multipliciter cum aliis partibus eius. Verbi gratia, vij. ad tria dum comparati fuerint, continent in se bis ternos, cum aliis duabus partibus eius. xij. ad xij. dum comparati fuerint, continent in se bis senos cum aliis duabus partibus eius: xvj. ad vij. dum comparati fuerint continent inter se bis vij. cum aliis tribus partibus eius: xxj. ad ix. dum comparati fuerint, continent inter se bis ix. cum aliis tribus partibus eius. *Submultiplex superpartionalis numerus* est, qui dum ad fortiorem sibi comparatus fuerit, continetur ab eo multipliciter, cum aliquibus partibus suis. Verbi gratia, iij. ad vij. continentur bis cum duabus partibus eius. iij. ad xj. continentur bis cum tribus partibus suis.

De tertia diuisione totius numeri.

CAP. VIII.

Numeri aut discreti sunt, aut continentes. Iste diuiditur sic, *linealis*, vt vnus, duo. *Superficialis*, vt tres. Ternarius enim primus latitudinem pandit. *Solidi*, vt octo. Is enim est primus cubus. *Discretus numerus* est, quia discretis monadibus continetur. Verbi gratia, ij. iij. v. vj. & reliqui. *Continens numerus* est, qui coniunctis monadibus continetur. Vt verbi gratia, Ternarius numerus in magnitudine intelligitur, id est linea aut spatiū, aut solidum dicitur. Continens similiter: vt quaternarius & quaternarius numeri. *Linealis numerus* est, qui inchoans à monade linealiter describitur vsque ad infinitum. Vnde alpha ponitur pro designatione linearū, quoniam hæc litera vnum significat apud Græcos. ista est figura linealis. *Superficialis numerus* est, qui non solum longitudine, sed & latitudine continetur, vt trigonus, quadratus, quinquangulus vel circularis numeri, & ceteri: qui semper in plano pede, id est superficie continentur. *Circularis* dum similiter multiplicatus fuerit, à se inchoans ad se conuertitur. Verbi gratia, quinquies quini, vicies quinq. *Solidus numerus* est qui longitudine & altitudine continetur, vt sunt pyramides, qui in modum flammæ consurgunt. Cubus sunt tessera. Sphæra quibus est æqualis vndique rotunditas. *Sphæricus* autem numerus est, qui circulato numero multiplicatus à se inchoat, & in se cōuertitur, vt quinquies quini, viginti quinquæ. Hic circulus dum in seipso multiplicatus fuerit: facit sphæra, id est, quinquies xxv, Cxxv.

De differentiâ Arithmetica, Geometria, & Musica, in medio inueniendo proportionem Arithmetica, Geometrica, Musica.

CAP. VIII.

Inter Arithmetica autem, & Geometria, & Musica hoc interest, vt media inuenias. In *Arithmetica* primo sic queris. Coniungis extrema, & diuidis, & facis mediū: vt puta fac extrema esse vj. & xij. simul iungis & faciunt xvij. partitis media & facis ix. quod est analogiū arithmetica, vt medius, quot monadibus superat primum, iis superetur ab extremo. Superant enim ix. vj. tribus monadibus. iis superatur à xij. *Secundum verò geometriam* ita queris. Extrema multiplicata tantū faciunt, quantum & media multiplicata, vt puta, vj. & xij. multiplicata faciunt septuagesies dipondius, media, vij. & ix. multiplicata tantūdem faciunt. *Secundum musicam* ita: Quæ parte superat medius primū, eadem parte superatur medius ab extremo, vt puta, vj. & vij. duabus partibus media superat: quæ duæ partes tertia media vij. superatur ab vlt. nona.

Quot

Quot numeri infiniti existunt.
CAP. IX.

Numeros autem infinitos esse certissimum est. quoniam in quocunque numero finem faciendum putaueris, id est, posse non de uno addito augeri: sed quamlibet sit magnus, & quamlibet ingentem multitudinem continens, in ipsa ratione atque scientia numerorum non solum duplicari, verum etiam multiplicari potest. Ita vero suis quisque numerus proprietatibus terminatur, ut nullus eorum par esse cuicunque alteri possit. Ergo & *disparis* inter se atque *diversi* sunt, & singuli quique *finiti* sunt, & omnes *infiniti* sunt.

Capita Geometriæ.

- 10 De inventis Geometriæ & vocabulo eius.
11 De quadripartita divisione Geometriæ.
12 De figuris Geometriæ.
13 De numeris Geometriæ.

DE GEOMETRIÆ INVENTORIBUS & VOCABULO EIUS.
CAP. X.

Geometria disciplina primum ab Ægyptiis reperta dicitur. quia inundante Nilo & omnibus possessionibus eius limbo obductis, initium terræ diuidendæ per lineas & mēsuras nomen arti dedit. Quæ deinde longius acumine sapientum producta, & maris & cæli, & aeris spacia metitur. Nam prouocati studiosi ceperunt post terræ dimensionem & cæli, spacia querere: quanto interuallo luna à terris, à luna sol ipse distaret, & vsque ad verticem cæli quanta se mensura distenderet. sicque interualla ipsa cæli, orbisque ambitum per numerum stadiorum ratione probabiliter distinxerunt. ¶ Sed quia ex terræ dimensione hæc disciplina cepit: ex initio sui & nomen seruaui. Nam *geometria* de terra & de mensura nuncupatur. Terra enim Græcè γῆ, vocatur. μέτρον mensura. ¶ Huius discipline ars continet in se lineamenta, interualla & magnitudines, & figuras, & in figuris dimensiones & numeros.

De quadripartita divisione artis Geometriæ.
CAP. XI.

Geometriæ quadripartita diuisio est, in planam, in magnitudinem numerabilem, in magnitudinem rationabilem, & in figuras solidas. Plane figure sunt quæ longitudine & latitudine continentur, quæ sunt iuxta Platonem

numero quinque: Trigonus, tetragonus, pentagonus, hexagonus heptagonus. Iam octonarius in cubum, id est, in solidam pergit figuram. Numerabilis magnitudo est: quæ numeris arithmetice diuidi potest. Magnitudines rationales sunt, quarum mensuram scire possumus: irrationales vero sunt, quarum mensuræ quantitas cognita non habetur.

De planis & solidis figuris Geometriæ.
CAP. XII.

Figure solide sunt: quæ longitudine & latitudine & altitudine continentur, ut est cubus, cuius species sunt quinque in plano. Quarum prima circulus est, plano pede figura plana, quæ vocatur circumducta. cuius in medio punctus est, quo cuncta cōuergunt, quod centrum Geometriæ, Latini punctum circuli nuncupant. Quadrilatera figura est plano pede quadrata quæ sub quatuor lineis rectis iacet. Dianatheton grammaton, figura plana. Orthogonium, id est rectangulum figura plana in plano pede. Est enim triangulum, & habet angulum rectum. Isopleuros: figura est plana, recta & subtiliter constituta in solidum, ¶ Sphæra est figura in rotundum formata, partibus cunctis æqualis in solidum. Cubus est figura propria solida: quæ longitudine & latitudine & altitudine cōtinetur in solidum. ¶ Cylindrus est figura quadrata, habes superius semicirculum in solidum. Conon: figura quæ ab amplo in angustum finit, sicut orthogoniū Pyramis est figura, quæ in modum ignis ab amplo in acumen confurgit. Ignis enim apud Græcos αἴρῃ appellatur. Sicut enim intra x omnis est numerus, ita intra circulum omnium figurarum concluditur ambitus. ¶ Prima autem figura huius artis punctus est, cuius pars nulla est. Secunda est linea præter latitudinem. Longitudo recta linea est: quæ ex æquo in suis punctis iacet. Superficies vero, quod longitudines & latitudines solas habet. Superficiæ vero fines lineæ sunt, quorū forma ideo in superioribus x. figuris positæ non sunt, quia inter eas inueniuntur.

De numeris Geometriæ. CAP. XIII.

Numeros autem secundum Geometriam ita quæris: Extrema quippe eius multiplicata tantum faciunt, quantum & media multiplicata: ut puta, vij & xij multiplicata faciunt septuages dipondo, media viij & ix multiplicata tantundem faciunt.

Incipiunt capitula Musicæ artis.

- 14 De Musica & eius nomine, id est,
15 De inventis eius.

- 16 *Quid possit Musica.*
 17 *De tribus partibus Musicae.*
 18 *De triformi Musica diuisione.*
 19 *De prima diuisione Musicae quae harmonica dicitur.*
 20 *De secunda diuisione, quae organica dicitur.*
 21 *De tertia, quae rhythmica nuncupatur.*
 22 *De numeris Musicae.*

De Musica & eius nomine.

CAP. XIII.

Musica est peritia modulationis sono cantuque consistens: Et dicta Musica per deriuationem à Musis. *Musa* autem appellata dicitur à *μῦσος*, id est, à querendo, quod per eas, sicut antiqui voluerunt, vis carminū & vocis modulatio quaereretur. Quorum sonus, quia sensibilis res est, praeterfluit in praeteritum tempus, inprimisque memoriae. Inde à poetis Iouis & Mineruae filias Musas esse confectum est. Nisi enim ab homine memoria teneantur soni, pereunt, quia scribi nō possunt.

De inuentoribus eius. CAP. XV.

Moyses dicit repertorē Musicae artis fuisse *Tubal*, qui fuit de stirpe Caim ante diluuium. Graeci verò *Pythagoram* dicunt huius artis inuenisse primordia, ex malleorum sonitu & cordarum extensione percussa. Alij *Linum Thebeum* & *Zetum* & *Amphionem* in arte musica primos claruisse ferunt. Post quos paulatim directa est praecipue haec disciplina & aucta multis modis. eratque tam turpe Musicam nescire, quam literas. Interponebatur autem non modò sacris, sed & omnibus solemnibus, omnibusque laetis, vel tristioribus rebus. Ut enim in veneratione diuina *hymni*, ita in nuptiis *Hymenaei*, & in funeribus *threni*, & lamenta ad tibias canebantur. In conuiuio verò lira vel cithara circumferebatur, & accubantibus singulis ordinabatur coniuuiale genus canticorum.

Quid possit Musica. CAP. XVI.

Itaque sine Musica nulla disciplina potest esse perfecta: nihil enim est sine illa. Nam & ipse mundus quadam harmonia sonorum fertur esse compositus, & caelum ipsum sub harmoniae modulatione reuoluitur. Musica mouet affectus, prouocat in diuersum habitum sensus. In praeliis quoque tubae concertus pugnantem accendit, & quanto vehementior fuerit clangor, tanto fit fortior ad certamen animus. Siquidem & remiges cantus

hortatur. ad tolerandos quoque labores musica animum mulcet, & singulorum operum fatigationem modulatio vocis solatur. Excitos quoque animos, musica sedat, sicut legitur de Dauid, qui à spiritu immundo Saullem arte modulationis eripuit. Ipsas quoque bestias, necnon & serpentes, volucres, atque delphinos ad auditum suae modulationis musica prouocauit. Sed & quicquid loquimur, vel intrinsecus venarum pulsibus commouemur, per musicos rythmos harmoniae virtutibus probatur esse sociatum.

De tribus partibus Musicae.

CAP. XVII.

Musica partes sunt tres, id est, harmonica, rhythmica, metrica. *Harmonica* est quae discernit in sonis acutum & grauem. *Rhythmica* est quae requirit incurtionem verborū, vtrum bene sonus an malè cohaereat. *Metrica* est, quae mensuram diuersorum metrorū probabili ratione cognoscit: vt verbi gratia, heroicū iambicū, elegiacū, &c.

De triformi Musica diuisione.

CAP. XVIII.

Ad omnem autem sonum qui materies cantilenarum est, triformem constat esse naturam. Prima *harmonica*, quae ex vocum cantibus constat. Secunda *organica*, quae ex statu consistit. Tertia *rhythmica*, quae impulsu digitorum numeros recipit. Nam aut *voce* editur sonus, sicut per fauces: aut *statis*, sicut per tubam, vel tibiam: aut *impulsu*, sicut per citharam: aut per quodlibet aliud quod percutiendo sonorum est.

De prima diuisione musicae, quae Harmonica dicitur. CAP. XIX.

Prima diuisio Musicae quae *harmonica* dicitur, id est, modulatio vocis, pertinet ad comædos, tragædos, vel choros, vel ad omnes qui voce propria canunt. Haec ex animo & corpore motum facit, & ex motu sonum, ex quo colligitur Musica, quae in homine *vox* appellatur. *Vox* est aer spiritu verberatus, unde & verba sunt nuncupata. Proprie autem vox hominum est, seu irrationabilium animantium. Nam in aliis abusuē non proprie sonitus vox vocatur: vt, *Vox tubae* infremuit, fractasque ad littora voces. Nam proprium est vt littore resonent scopuli: & At tuba terribilem sonitum procul ære canoro. *Harmonica* est modulatio vocis & concordantia plurimorum sonorum, vel coaptatio. *Symphonia* est moderationis temperamentum ex graui & acuto concordantibus sonis, siue in voce, siue in

siue in statu, siue in pulsu. Per hanc quippe voces acutiores, grauiorēque concordant, ita vt quisquis ab ea dissonerit, sensum auditoris offendat. Cuius contraria est *diaphonia*, id est voces discrepantes vel dissona. *Euphonia* est suauitas vocis. Hæc & melos à suauitate & melle dicta. *Diastema*, est vocis spatium ex duobus vel pluribus sonis aptatum. *Diesis*, est spatium quoddam, & deductiones modulandi atque vergentes de vno in alterum sonum. *Tonus*, est acuta enunciatio vocis. Est enim harmoniæ differentia & quantitas, quæ in vocis accentu vel tenore consistit: cuius genera in xv. partibus musici diuiserunt: ex quibus *hyperlidius* nouissimus & acutissimus, *hypodorius* omnium grauissimus est. *Cantus*, est inflexio vocis: nam sonus directus est. præcedit autem sonus cantum.

Asis, est vocis eleuatio, id est initium. *Thesis*, vocis positio, hoc est finis. *Suauis*, voces sunt subtiles & spissæ, claræ atque acutæ. *Perispicua*, voces sunt quæ longius protrahuntur: ita vt omnem impleant cōtinuū locum, sicut clangor tubarū. *Subtiles*, voces sunt quibus non est spiritus spissus, qualis est infantium, vel mulierum, vel ægrotantium, sicut in neruis. Quæ enim subtilissimæ cordæ sunt, subtiles ac tenues sonos emittunt. *Pingues*, sunt voces, quando spiritus multus simul egreditur, sicut virorum. *Acuta*, vox tenuis, alta, sicut in chordis videmus. *Dura*, vox est, quæ violenter emittit sonos, sicut tonitruū, sicut incudis sonus, quoties in durum malleus percutit ferrum. *Aspera* vox, est rauca, & quæ dispergitur per minutos & indistinctos pulsus. *Cæca*, vox est quæ mox vt emissã fuerit, conticescit, atque suffocata nequaquam longius producit, sicut est in fistilibus. *Vinnolata* vox, est leuis & mollis atque flexibilis. Et vinnolata dicta à vinno, hoc est cincinno mollior flexo. *Perfecta* autem vox, est alta suavis & clara. *Alta*, vt in sublimi sufficiat: *Clara*, vt aures impleat: suavis, vt animos audientium blandiat. Si ex his aliquid defuerit, vox perfecta non erit.

De secunda diuisione quæ Organica dicitur.

C A P. XX.

Secunda diuisione organica est in iis quæ spiritui restant completa, in sonum vocis animantur: vt sunt tubæ, calami, fistulæ, organa, pandoria, & iis similia instrumenta. *Organum*, vocabulum est generale vasorum omnium musicorum. Hoc autem cui folles adhibentur, alio Græci nomine appellant. Vt autem organum dicatur: magis ea vulgaris est consuetudo Græcorum. *Tuba*, primum à Tyrthenis inuenta, de quibus Virgilius: Tyrthenisque tubæ mugire per æthera clāgor.

Adhibebatur autem non solum in præliis: sed & in omnibus festis diebus propter laudes vel gaudij claritatem. Vnde & in Psalterio dicitur, Canite initio mensis tuba, in die insigni solemnitatis vestra. Præceptum enim fuerat Iudæis, vt initio nouæ lunæ tuba clāgerent, quod etiam hucusque faciunt. *Tibias* excogitatas in Phrygia ferunt: has quidem diu funeribus tantum adhibitas: mox & sacris gentilium. Tibias autem appellatas putant, quod primum de ceruinis tibiis cruribusque hinnulorum fieret: deinde per abusionem ita captas vocari etiam, quæ non de cruribus ossibusque essent. Hinc & *tibicen* quasi tibiarius cantor. *Calamus*, nomen est arboris proprium, à calendo, id est, fundendo voces vocatum. *Fistulam* quidam putant à Mercurio inuentam: alij à Fauno, quem Græci vocant Pana. Nonnulli eam ab Idi pastore Agrigentino ex Sicilia. Fistula autem dicta, quod vocem emittat. *Sambuca*, in musicis species est symphoniarum. Est enim genus ligni fragilis, vnde & tibiæ componuntur. *Pandorius* ab inuentore vocatus. de quo Virgilius, Pan primus calamos cera coniungere plures instituit, Pan curat oues, ouiumque magistros. Fuit enim apud gentiles Deus pastoralis, qui primus dispares calamos ad cantum aptauit, & studiola arte composuit.

De tertia diuisione, quæ Rhythmica nuncupatur. C A P. XXI.

Tertia est diuisione rhythmica pertinens ad neruos & pulsus, cui dantur species cithararum diuersarum, tympanum, & cymbalum, sistrum, acitabula aenea & argentea, vel alia quæ metallico rigore percussa reddunt cum suauitate tinnitum, & cætera huiusmodi. *Cithara* ac psalterij repertor Tubal, vt prædictum est, perhibetur. Iuxta opinionem autem Græcorum citharæ vsus repetitus fuisse ab Apolline creditur. Forma citharæ initio similis fuisse traditur pectori humano, quod veluti vox de pectore, ita ex ipsa cantus ederetur, appellatæque eadem de causa. Nam pectus Dorica lingua *xyloce* vocatur. Paulatim autem plures eius species extiterunt, vt psalteria, *lira*, *barbita*, *phœnices*, & *pektides*, & quæ dicuntur *Indica*, & feruntur à duobus simul. Item alia autem & alia, & quadrata forma vel trigonali. *Cordarum* etiã numerus multiplicatus est, & commutatum genus. Veteres autem citharam fiduciam, vel fidicem nominauerunt: quia tam concinnit inter se corda eius, quam bene conueniunt inter quos fides sit. Antiquitus autem *cithara septemcordis* erat. Vnde Virgilius, Septem discrimina vocum. *Discrimina* autem ideò, quod nulla corda vicina cordæ simi-

lem vocem reddat. sed ideo vij corda, vel quia totam vocem implēt: vel, quōd septem moribus sonat cælum. *Cordae* autem dictas à corde: quia sicut pulsus est cordis in pectore, ita pulsus corda in cithara. Has primus Mercurius excogitauit: idēq; prior in nervos sonum strinxit. *Psalterium*, quod vulgo *canticum* dicitur, à psallendo nominatū: quōd ad eius vocem chorus consonando respondeat. Est autem similitudo citharæ barbaricę in modum Δ literæ: sed psalterij & citharæ hæc est differentia, quōd psalterium lignum illud concavum vnde sonus redditur superius habet, & deorsum feriuntur corda; & desuper sonant. *Cithara* autem econtrā concavitatem ligni inferius habet. Psalterio autem Hebræi decachordo vsi sunt propter numerum decalogi legis. *Lyra* dicta à varietate vocum, quōd diuersos sonos efficiat. *Lyræ* primum à Mercurio dicunt inuentam fuisse, hoc modo. Cū regrediens Nilus in suos meatus varia in campis reliquisset animalia, relicta etiam testudo est. Quæ cū esset putrefacta, & nervi eius remansissent exteri inter corium: percussa à Mercurio sonitum dedit, ad cuius speciem Mercurius lyræ fecit, & Orpheo tradidit, qui erat huius rei maxime studiosus. Vnde & æstimatur eadem arte nō feras tantū, sed & saxa atq; silvas cantus modulatione applicuisse. Hanc musici propter studij amorē & carminis laudem, etiam inter sidera suarum fabularū commentis collocatam esse sinxerūt. *Tympanū* est pellis vel corium ligno ex vna parte extensum. Est enim pars media symphonix in similitudinē cribri. *Tympanum* autem dictum, quod medium est. Vnde & margaritum medium tympanum dicitur, & ipsum vt symphonia ad virgulam percutitur. *Cymbala* & *acitabula* quedam sunt, quæ percussa inuicem se tan-

gunt & sonum faciunt. Dicta autem cymbala, quia cum ballematica simul percutiuntur. Ita enim Græci dicunt cymbala ballematica. *Sistrum* ab inuentrice vocatum. Ihs enim Ægyptiorum regina id genus inuenit se probatur. Iuuenalis, Ihs & irato feriat mea lumina sistro. Inde & hoc mulieres percutiunt, quia inuentrix huius generis est mulier. Vnde & apud Amazonas sistro ad bellū fœminarum exercitus vocabatur. *Tintimabulum* de sono vocis nomē habet, sicut & plausus manuum, stridor valuarum. *Symphonia* vulgo appellatur lignum cauum ex vtraque parte: pelle extensa, quam virgulis hinc & inde musici feriunt. Fitque in ea ex concordia grauis & acuti suauissimus cantus.

De musicis numeris. CAP. XXII.

Numeros autem secundum musicam ita quaeris. Positis extremis, vtputa vj & decies dipondius, vides quot monadibus superetur, vj à xij. & vj monadibus dictis per quadratum, sexies seni faciunt xxxvj. Coniungis extrema illa, vj ad xij: simul efficiunt xvij. Partitis tricies sexies per decies octo, efficit dipondius. Hos iungis cum summa minore scilicet, sexies, erunt viij. & erit mediū inter vj & xij. Quapropter viij superant vj, duabus monadibus, id est, tertia de sexies, & superantur viij. à xij. iij. monadibus, tertia portione. Qua parte ergo superat, eadem superatur. Sed hæc ratio quemadmodum in mundo est ex volubilitate circulorum: ita & in microcosmo in tantum præter vocem valet, vt sine ipsius perfectione etiam homo symphonix carens non consistat. Eiusdem musicæ perfectione, etiam metra constant, in arsi & thesi, id est, eleuatione & positione.

De Astronomia.

22	De Astronomia nomine.	39	De gemina facie calis.
23	De inventoribus eius.	40	De quatuor partibus calis.
24	De scriptoribus astronomie.	41	De hemisphaeriis.
25	De differentia astronomie & astrologie.	42	De quinque circulis calis.
26	De astronomie ratione.	43	De zodiaco circulo.
27	De mundo, & eius nomine.	44	De candido circulo.
28	De forma mundi.	45	De magnitudine solis.
29	De celo eiusque nomine.	46	De magnitudine lune.
30	De situ sphaera celestis.	47	De natura solis.
31	De motu eiusdem.	48	De cursu solis.
32	De cursu eiusdem sphaera.	49	De defectu solis.
33	De celeritate calis.	50	De itinere solis.
34	De axe calis.	51	De lumine lune.
35	De celestibus polis.	52	De formis lune.
36	De cardinibus calis.	53	De interuio lune.
37	De conuexis calis.	54	De cursu lune.
38	De ianuis calis.	55	De vicinitate lune ad terras.

- 57 De eclipsi solis.
 58 De eclipsi lunæ.
 59 De differentia siderum, stellarum atque astrorum.
 60 De lumine stellarum.
 61 De situ stellarum.
 62 De cursu stellarum.
 63 De vario cursu stellarum.
 64 De intervalis stellarum.

De Astronomiæ nomine.

CAP. XXIII.

Astronomiæ est astrorum lex, quæ cursus siderum ac figuras & habitudines stellarum circa se, & circa terram indagabiliratione percurrit.

De inuentoribus eius. CAP. XXIV.

Astronomiam primi Ægyptij inuenerunt. Astrologiam verò & nativitatibus observantiam Caldæi primi docuerunt. Abraham autem instituisse Ægyptios Astrologiam, Iosephus asseruerat. Græci autem dicunt, hanc artem ab Athlante prius excogitatam: ideòque dictus est sustinuisse cælum. Quisquis autem ille fuit motu cœli & ratione animæ excitatus per temporum vices, per astrorum rotatus diffinitisque cursus, per interuallorum spacia moderata, considerauit dimensiones quædam & numeros, quæ diffiniendo ac discernendo in ordinem necens, Astrologiam reperit.

De scriptoribus Astronomiæ. CAP. XXV.

In utraque autem lingua diuersorum quidem sunt de astronomia scripta volumina: inter quos tamen Ptolemaeus rex Alexandriæ apud Græcos habetur præcipuus: hic etiam & canones instituit: quibus cursus astrorum inueniatur.

De differentia Astronomiæ & Astrologiæ.

CAP. XXVI.

Inter Astronomiam autem & Astrologiam aliquid differt. Nam Astronomia conuersionem cœli ortus, obitus, motusque siderum continet: vel qua ex causa ita vocentur. Astrologia verò partim naturalis, partim superstitiosa est. Naturalis dum exequitur solis & lunæ cursus, vel stellarum, certasque temporum stationes. Superstitiosa verò est illa quam mathematici sequuntur, qui in stellis augurantur, qui etiam xij. cœli signa per singula animæ vel corporis membra disponunt, siderumque cursu necessitates hominum & mores prædicere conantur.

- 65 De circulari numero stellarum.
 66 De stellis planetis.
 67 De præcedentiæ & antegradatione stellarum.
 68 De remotione vel retrogradatione stellarum.
 69 De statu stellarum.
 70 De nominibus stellarum quibus ex causis nomina acceperunt.

De Astronomiæ ratione. CAP. XXVII.

Astronomiæ ratio modis plurimis constat. Diffinit enim quid sit mundus, quid cælum, quid sphaera situs & cursus, & quid axis cœli & poli, quæ sint climata cœli, qui cursus solis & lunæ atque astrorum, &c.

De mundo & eius nomine.

CAP. XXVIII.

Mundus est hic, qui constat ex cælo & terra, & mari, cunctisque sideribus. Qui idcirco mundus est appellatus, quia semper in motu est: nulla enim requies eius elementis concessa est.

De forma mundi. CAP. XXIX.

Formatio mundi ita demonstratur. Nam quemadmodum erigitur mundus in septentrionalem plagam, ita declinat in australem. Caput autem eius & quasi facies, orientalis regio est, vltima pars septentrionalis.

De cælo & eius nomine.

CAP. XXX.

Cælum physici rotundum, volubile atque ardens esse dixerunt: vocatumque hoc nomine, eò quòd tanquam vas cœlatum impressas habeat figuras stellarum. Distinxit enim id Deus claris luminibus, & impleuit sole scilicet, & lunæ orbe fulgenti, & astrorum micantium splendentibus signis adornauit. Hoc autem Græcè *ὀραρον* dicitur: id est, à videndo, eò quòd aer perspicuus sit, & ad ad speculandum purior.

De situ sphaeræ cœlestis.

CAP. XXXI.

Sphaera cœli est species quædam in rotundum formata, cuius centrum terra est ex omnibus partibus æqualiter conclusa. Hanc sphaeram nec principium habere dicunt, nec terminum, ideò quòd in rotundum quasi circulus, vnde incipiat, vel vbi desinat non facile comprehenditur. Philosophi autem

mundi septem cœlos, id est, planetas globorum confono motu introduxerunt, quorum orbibus connexa memorant omnia, quos sibi innoxos & velut insertos versari retro, & e contrario cæteris motibus suis ferri arbitrantur.

De motu eiusdem. CAP. XXXII.

Sphæra motus duobus axibus voluitur: Quorum vnus est *septentrionalis*, qui nunquam occidit: appellaturque *Borealis*: alter *Australis*, qui nunquam videtur, & *Austronotus* dicitur. His duobus polis moueri sphæram cœli dicunt, & cum motu eius sidera in ea fixa ab oriente vsque ad occidentem circumire: septentrionibus breuiores giros iuxta cardinem peragentibus.

De cursu eiusdem sphere.
CAP. XXXIII.

Sphæra cœli ab oriente & occidente semel in die & nocte vertitur xxiiij horarū spacis, quibus sol cursum suum supra terras & sub terra sua volubilitate concludit.

De celeritate cœli. CAP. XXXIII.

Tanta celeritate cœli sphæra dicitur currere, vt nisi aduersus præcipitè eius cursum astra currerent, quæ eam remorarentur, mundi ruinam facerent.

De axe cœli. CAP. XXXV.

Axis, est septentrionalis linea recta, quæ per mediam pilam sphærae tendit, & dicta axis, quod in ea sphæra, vt rota voluitur, vel quia ibi plaustrum est.

De polis cœlestibus. CAP. XXXVI.

Polis sunt circuli qui currunt per axem. Horum alter est *Septentrionalis*: qui nunquam occidit, appellaturque *Boreus*: alter *Australis*, qui nunquam videtur. Et *Austronotus* dicitur, & dicti *poli*, quod sint axium cœli ex vsu plaustrorum, à polièdo scilicet nominati: sed *polus Boreus* semper videtur, *Austronotus* nunquam: quia dextra cœli altiora sunt pressa Austri.

De cardinibus cœli. CAP. XXXVII.

Cardines cœli extremae partes sunt axis. Et dicti cardines, eò quod per eos vertitur cœlum, vel quia sicut cor voluuntur.

De conuexis cœli. CAP. XXXVIII.

Conuexa autem cœli, extrema eius sunt, à curuitate dicta, vt est illud: *Conuexū quories claudit nox humida cœlum*. *Conuexum enim curuum est quasi conuersum seu inclinatum, & ad modum circuli flexum.*

De ianuis cœli. CAP. XXXIX.

Ianua cœli duæ sunt, oriens & occidens. *Nam vna parte sol procedit, alia se recipit.*

De gemina facie cœli. CAP. XL.

Facies cœli vel caput, orientalis regio: vltima, septentrionalis. De qua *Lucanus*, *Sic mundi pars ima iacet, quam zona niualis Perpetuae que premunt hiemes.*

De quatuor partibus cœli.
CAP. XLI.

Limitata cœli, id est, plage, vel partes quatuor sunt, ex quibus prima pars *orientalis* est, vnde aliqua stellæ oriuntur. *Secunda, occidentalis*, vbi nobis aliqua stellæ occidunt. *Tertia, septentrionalis*, vbi peruenit sol in diebus maioribus. *Quarta, Australis*, vbi sol peruenit noctibus maioribus. *Oriens* autem exortu solis est nuncupatus. *Occidens* quod diè faciat occidere & interire. Abcondit enim lumen mundo, & tenebras superinducit. *Septentrio* autem, à septem stellis axis vocatus, quæ in ipso reuolutæ rotantur. Hic propriè & *vertex* dicitur, eò quod vertitur. *Meridies* autem vocatur, vel quod ibi sol facit medium diè quasi medidies, vel quia tunc purius micat æther. *Merum* enim purum dicitur. Sunt & alia vij *limitata cœli* quasi vij lineæ ab oriente in occidentem, sub quibus & mores hominum dispares, atque animalia specialiter diuersa nascuntur: quæ vocata sunt à locis quibusdam famosis, quorum primum est *Merois*, secundum *Somis* vel *Sienes*, tertium *catacorus*, id est, *Aphrica*, quartum *Rhodus*, quintum *Hellepontus*, sextum *Mesopotus*, septimū *Borisphenes*.

De hemisphæris. CAP. XLII.

Hemisphærium, dimidia pars sphærae est. *Hemisphærium supra terras* est ea pars cœli, quæ à nobis tota videtur. *Hemisphærium sub terra* est, quæ videri non potest, quam diu sub terra fuerit.

De quinque circulis cœli. CAP. XLIII.

Zona cœli quinque sunt: quarum distinctionibus quædam partes temperie sua incoluntur, quædam immanitate frigoris aut caloris inhabitabiles existunt. Quæ idè & zona

zonæ vel circuli appellantur, eo quòd in circumductione sphaeræ existunt. Quorum *primus circulus* ideo *Arcticus* appellatur, eo quòd inter eum Arcturi signa inclusa prospiciuntur. *Secundus circulus* *Tropicus*, qui & *tropicus* dicitur, quia in eo circuitens sol Aquilonis finibus æstatem facit, & ultra eum circumulum non transit, sed statim reuertitur, & inde *tropicus* appellatur. *Tertius circulus*, *himerinus*, qui à Latinis ideo *æquinoctialis* appellatur, eo quòd sol cum ad eum orbem peruenit, æquinoctium facit. *Quartus* enim Latine, dies dicitur atque nox: quo circulo dimidia sphaeræ pars constituta perspicitur. *Quintus circulus* *Antarcticus* vocatur: eo quòd contrarius sit circulo, quem Arcticum nominamus. *Quintus circulus* *æquinoctialis*, qui à Latinis *hiemalis* siue *brumalis* appellatur. ideo sol cum ad eum circumulum peruenit, hyemæ iis qui ad Aquilonem sunt facit, & æstatem iis qui in Austri partibus commorantur.

De circulo zodiaco. CAP. XLIIII.

Zodiacus autem circulus est, qui ex linearum quinque angulis & ex vna linea constat.

De candido circulo. CAP. XLV.

Lætens circulus via est, quæ in sphaera videtur, à candore dicta, quia alba est. quæ aliqui dicunt viam esse qua circuit sol, & ex splendoris ipsius transitu ita luceat.

De magnitudine solis. CAP. XLVI.

Magnitudo solis fortior est terra, vnde & eodem momento quo oritur, & orienti simul & occidit æqualiter apparet. Quia verò tanquam cubitalis nobis videtur, considerare oportet quatuor sol distat à terris: quæ longitudo facit, vt parvus videatur nobis.

De magnitudine lune. CAP. XLVII.

Magnitudo quoque lune minor fertur esse quam solis. Nam dum sol superior sit à luna, & tamè à nobis maior quam luna videatur: iam si prope nos accessisset: multo maior quam luna conspiceretur. Sicut autem fortior est sol terra, ita terra fortior est luna per aliquam quantitatem.

De natura solis. CAP. XLVIII.

Sol dum igneus sit: præ nimio motu conuersionis suæ amplius incalefcit. Cuius ignem dicunt philosophi aqua nutriti, & e contrario elemento virtutem luminis & caloris accipere. Vnde dicimus eum sæpius madidum & torantem.

De cursu solis. CAP. XLIX.

Solem per seipsum moueri, non cum mundo verti dicunt. Nam si fixus celo maneret omnes dies & noctes æquales existerent: sed cum alio loco cras occisurum: alio occidisse hesterno videmus: apparet eum per seipsum moueri, non cum mundo verti. spatium enim inæqualibus orbibus annuos conficit propter temporum mutationes. Oriens diem facit: occidens noctem inducit. Nam vadens longius ad meridiem hyemem facit, vt hibernis humoribus atque pruinis terra pinguescat. Accedens propius ad Septentrionem, æstatem reddit, vt fruges maturitate durentur, & quæ suat in humidis incocta: feruefacta mitescant.

De effectu solis. CAP. L.

Sol oriens diem facit, occidens noctem inducit: nam dies est sol super terras, nox est sol sub terra. Ex ipso enim sunt horæ: ex ipso dies, cum ascenderit: ex ipso etiam nox, cum occiderit: ex ipso menses & anni numerantur: ex ipso vicissitudines fiunt temporum. Quando autem per meridiem currit, vicinior est terra: quando verò iuxta septentrionem, sublimis attollitur. Cui ideo Deus diuersos cursus constituit, loca & tempora: ne dum semper eisdem moraretur locis, quotidianò vapore eius vniuersa consumerentur. sicut Clemeus ait: Cursus diuersos accipit quibus aeris temperies pro ratione temporum dispensatur, & ordo vicissitudinum permutationumque seruatur. Nam dum ad superiora conscenderit, ver temperat: vbi autem ad summum celi venerit, æstiuos accendit calores: descendens rursus autumnò temperiem reddit. Vbi verò ad inferiorem redit circumulum: ex glaciali compage celi rigorem nobis hiberni frigoris derelinquit.

De itinere solis. CAP. LI.

Sol oriens per meridiem iter habet qui postquam ad occasum venerit, & Oceano se intinxerit, per incognitas sub terra vias vadit, & rursus ad orientem recurrit.

De lumine lune. CAP. LII.

Vnam quidam philosophi dicunt proprium lumen habere, globiq; eius vnam partem esse lucifluam, aliam verò obscuram, & paulatim se vertendo diuersas formas effigere. Alij e contra aiunt, lunam non suum lumē habere: sed solis radiis illuminari. Vnde & eclipsim patitur: si inter ipsam & solem umbra terre interueniat. Sol enim longè ipsa superior est. Hinc euenit, vt quoniam sub

illo est, parte superiore luceat, inferiore verò quam habet ad terras parte obscura sit.

De formis lune. CAP. LVII.

Prima figura lune bicornis est. Secunda sectilis. Tertia dimidia. Quarta plena. Quinta iterum dimidia ex maiore. Sexta iterum sectilis. Septima bicornis. Septima autem semis, & vicesima secunda semis in suo ordine medix sunt: ceteræ autem proportionales sunt.

De interlunio lune. CAP. LVIII.

Interlunium lune, est tempus illud inter deficientem & nascentem lunam. Est autem trigessimus dies, quo luna non lucet. Quæ ideo videri non potest, quia soli coniuncta obscuratur: sed eodem momento renascens paulatim ab eo recedendo videtur.

De cursu lune. CAP. LV.

Luna a missi ac recepti luminis vicibus menstrua spacia moderatur. Quæ ideo obliquo & non recto incedit cursu, ut sol: ne incidat in centrum terræ, & frequenter patitur eclipsim. Vicinus est enim circulus eius terræ. Crescens autem orientem cornibus spectat: decrescens, occidentem: merito, quia occasura & amissura est lumen.

De vicinitate lune ad terras.

CAP. LVI.

Luna terris vicinior est quam sol. Inde & breviori orbe celerius peragit cursum suum. Nam iter quod sol in diebus cccxv. ista per xxx. dies percurrit. Unde & antiqui mentes in luna, annos autem in solis cursu posuerunt.

De eclipsi solis. CAP. LVII.

Eclypsis solis, est quoties luna trigesima ad eandem lineam qua sol vehitur pervenit, eique se obiciens solem obscurat. Nam deficere nobis sol videtur: dum illi orbis lune opponitur.

De eclipsi lune. CAP. LVIII.

Eclypsis lune est quoties in umbram terræ luna incurrit. Non enim suum lumē habere, sed à sole illuminari putatur. Unde & defectum patitur si inter ipsam & solem umbra terræ interueniat. Patitur autem hoc decima quinta luna eousque, quam diu cœtrum atque umbra obstantis terræ exeat, videatq; solem, vel à sole videatur.

De differentia stellarum, siderum, & astrorum. CAP. LIX.

Stellæ, & sidera, & astra inter se differunt. Nam stellæ est quælibet singularis. Sidera verò sunt stellis plurimis facta, ut Hyades, Pleiades. Astra autem sunt stellæ grandes, ut Orion, Bootes. Sed hæc nomina scriptores confundunt, & astra pro stellis, & stellis pro sideribus ponunt.

De lumine stellarum. CAP. LX.

Stellæ non habere proprium lumen: sed à sole illuminari dicuntur, sicut & luna.

De stellarum motu. CAP. LXI.

Stellæ immobiles sunt, & cum cælo fixæ perpetuo motu feruntur: neque cadunt per diem, sed à solis splendore obscurantur.

De cursu stellarum. CAP. LXII.

Sidera autem feruntur, aut moventur. Feruntur, quæ cælo fixa sunt, & cum cælo voluuntur. Moventur verò quedam, sicut planeta, id est erraticæ, quæ cursus suos vagos certa tamen diffinitione conficiunt.

De vario cursu stellarum. CAP. LXIII.

Stellæ dicuntur pro eo quòd per diuersos orbis caelestium planetarum feruntur. Nam quaedam celerius exortæ, tardius occidunt: quaedam tardius exortæ citius ad occasum pertinent. alix pariter oriuntur & non simul occidunt: omnes autem suo tempore ad suum cursum proprium reuertuntur.

De interuallis stellarum. CAP. LXIII.

Stellæ inter se diuersis interuallis distant à terra: propterea dispari claritate magis minusve nostris oculis apparent. Nam multæ maiores sunt iis quas videmus conspicuas, sed longius positæ parvæ videntur à nobis.

De numero circulari stellarum.

CAP. LXV.

Numerus circularis stellarum est, per quem cognosci dicitur, in quâto tempore circulum suum vnaquæq; stella percurrat, siue per longitudinem, siue per latitudinem. Latitudo intelligitur per signiferum, longitudo per proprium excursum. Nam luna viij annis fertur explere circulum suum. Mercurius annis xx. lucifer annis ix. Sol annis xix. vespert xv. Phaeton xij. Saturnus xxx. Quibus peractis ad reuersionem circuli sui iisdem signis & partibus reuertuntur. Quaedam sidera radiis solis

solis præpedita anomala fiunt, aut retrogradæ, aut stationariæ: iuxta quod & poeta meminit dicens, Sol tempora diuidit æui: Mutat nocte diem, radiisque potentibus astra Ire vetat, cuiusque vagos ratione moratur.

De stellis planetis. CAP. LXVI.

Quædam stellæ idèò planetæ dicuntur, id est errantes, quia per totum mundum vario motu discurrunt. Vnde pro eo quod errant, retrogradæ dicuntur: vel anomala efficiuntur, id est, quando particulas addunt & detrahunt. Cæterum quando tantum detrahunt retrogradæ dicuntur: stationem autem faciunt quando stant.

De præcedentiæ & antegradatione stellarum. CAP. LXVII.

Præcedentiæ, vel antegradatio stellarum est, dum stella motum suum consuetum agere videtur, & aliquid præter consuetudinem præcedit.

De remotiõne vel retrogradatione stellarum. CAP. LXVIII.

Remotio, vel retrogradatio stellarum est, quando stella dum motum suum agit, simul & retrorsum moueri videtur. Ista omnia in absidibus colliguntur.

De statu stellarum. CAP. LXIX.

Status stellarum est, dum stella semper mouetur: tamen in aliquibus locis stare videtur.

De nominibus stellarum, quibus ex causis nomina accipiuntur. CAP. LXX.

Sol appellatus è quod solus appareat, ob securitatis fulgore suo cunctis sideribus. Luna dicta quasi Lucina, ablata media syllaba: da qua Virgilius: Casta fauce Lucina. Sumpsit autem nomen per derivationem à solis luce: eo quod ab eo lumè accipiat, acceptum, que reddat. Stelle dictæ à stando, quia semper fixæ stant in cælo: nec cadunt. Nā quod videmus de cælo stellas quasi labi, non sunt stellæ, sed igniculi ab æthere lapsi: qui sunt dum ventus altiora petens æthereum ignem secum trahit, qui tractu suo imitatur stellas cadentes. Nam stellæ cadere non possunt: immobiles enim (vt prædictum est) sunt, & cum cælo fixæ feruntur. Sidera dicta, è quod canauigantes considerando iter dirigunt ad eursus consilium, ne fallacibus vndis aut ventis aliò deducantur. Quædam autem stellæ idcirco figuræ dicuntur, quia eas nauis

observant in gubernandis remigiis, contemplantes aciem fulgorèmq; eorum, quibus rebus status cæli futurus ostenditur. sed & omnes homines ea intendunt ad præuidendum aeris qualitates per æstatem & hyemem vernalèmq; temperiem. Ortu enim vel occasu suo, certis stationibus temporum qualitates significant, Signorum primus Arctos, qui in axe fixus, vij. stellis in se reuolutis rotatur. nomen est Græcum quod Latine *Vrsæ* dicitur: quæ quod in modum plaustrum vertitur, nostri eam septentrionem dixerunt.

Triones enim propriè sunt boues aratorij, dicti è quod terram terant. q. teriones. Septentriones autem non occidere axis vicinitas facit: quia in eo sunt. *Arctophylax* dicitur, quod *Arcton* id est Helicem vrsam sequitur. Eundemque & *Bootes* dixerunt, è quod plastro hæret: signum multis spectabile stellis, inter quas Arcturus est, sidus post caudam maioris vrsæ positum in signo Bootis. Vnde & *Arcturus* dictus est, quasi *ἀρκτος ἐσθρ*: quia Bootis præcordiis locia collocata est. Oritur autem autumnali tempore. *Orion* astrum ante Tauri vestigia fulget: & dictus Orion ab vrina, id est, ab inundatione aquarum. Tempore enim hyemis obortus mare & terras aquis & tempestatibus turbat. Hinc Latini *Iugulæ* vocat, quod sit armatus, vt gladius, & stellarum luce terribilis atque clarissimus: in quo si hæc fulgeant, omnia serenitas portenditur, si obscuratur huius acies, tempestas cernitur imminere. *Hyades* dictæ, *ἕνδε* *ἕνδε*, id est, à iuoco & à pluuibus. Nam pluuia Græcè *ἕνδε* dicitur. Ortu quippe suo efficiunt pluuias, vnde & eas Latini iuculas appellauerunt: quia quando nascitur pluuiarum signa monstrantur: de quibus Virgil. Arcturum, pluuiaque Hyadas geminosque Triones. Sunt autè in fronte Tauri vij. & oriuntur tempore vernali. *Pleiades* à pluralitate dictæ. Sunt autè stellæ septem ante genua Tauri, ex quibus sex videntur: nā latet vna. Has latini *Vergillas* dicunt, à tēporis significatione, quod Vere exoriuntur. Nā occasu suo hyemè, ortu æstatem, primèq; nauigationis tempus ostendunt. *Canicula stellæ*, quæ & *Sirius* dicitur, æstiuus mensibus in medio cæto cæli est: & dū sol ad eam ascenderit, coniuncta eū sole duplicatur calor ipsius, & dissoluitur corpora & vaporatur.

Vnde & ex ipsa stellæ dies caniculares dicitur: quando & molestæ sunt purgationes. *Canis* autè vocatur propterea quod corpora morbo afficiat: siue propter flammæ candorè, quod eiusmodi sit, vt præ cæteris lucere videatur. Itaq; quo magis ea cognoscere, *Sirion* appellatæ. *Cometes* stellæ dictæ est, è quod comas luminis fundat ex se. Quod genus sideris quando apparuerit, aut pestilentia, aut famè, aut bella significat. *Cometæ* autè Latine cxi-

nitæ appellantur, quodd in modum crinium
flâmas spargunt, quas Stoici dicunt esse ultra
xxx. quarum nomina & effectus quidam Astro-
logi scripserunt. *Lucifer* dictus, eod quod inter
omnia sidera plus lucē ferat. *Lucifer* enim
est vna ex planetis. Hæc propriè & *iubar* dici-
tur, eod quod iubar lucis ex se fundat: sed &
splendor Solis & lunæ ac stellarum iubar vo-
catur: quodd in modum iubar radij ipsorum ex-
tendantur. *Vesperus* stella occidentalis, quam
cognominatâ perhibet ab Hespero rege His-
paniæ. Est autè & ipsa ex quinque stellis pla-
netis, nocte ducens & sequens solem. Fertur
autem quodd hæc stella oriens luciferum, oc-
cicens vespereum facit. de qua *Stadius*: & al-
terno deperditur vnus in ortu. ¶ *Planetae* stel-
læ sunt, quæ non sunt fixæ in cælo, vt reli-
quæ, sed in aere feruntur. Dicti autè planetae
ἐπιπλανῆτες, id est, ab errore. Nam interdum
in Austrum, interdum in Septentrionem, ple-
rumque contra mundum nonnunquam cū
mundo feruntur. Hos Romani nominibus
deorum suorum, scilicet Saturni, Lunæ, Io-
vis, Martis, Veneris & Mercurij sacrauerunt.
Decepti enim & decipere volentes, in eorū
adulationem, qui sibi aliquid secundum a-
more præstitissent, sidera ostendebant in cæ-
lo, dicentes, quodd illud sidus esset Iouis, & il-
lud Mercurij, & concepta est opinio vanita-
tis. Hanc opinionem erroris diabolus confir-
mauit, Christus evertit. ¶ Iam verò illa, quæ
ab ipsis gentilibus signa dicuntur, in quibus &
animantium imago de stellis formatur: vt, *A-
ries*, *Taurus*, *Libra* & huiusmodi alia, ij qui si-
dera præuiderunt, in numerum stellarum spe-
ciem corporis supersticiosa vanitate permo-
ti finxerunt, ex causis quibusdam deorum suorum
& imagines & nomina conformantes.
Nam *Arietem* primum signum, cui vt libræ
mediam mundi lineam tradunt, propter Am-
monem, id est, Iouem vocauerunt: quia in
eius capite, qui simulachra faciunt Arietis cor-
nua fingunt. Quod signum Gentiles ideò in-
ter signa primū constituerunt, quodd in men-
se Martio, qui est anni principium, solem in
signo illo cursum suum peragere dicunt: sed
& *Taurum* inter sidera collocant, & ipsum in
honorem Iouis, eod quodd in bouem sit fabu-
losè conuersus, quando Europam transue-
xit. Castorem quoque & Pollucem post mor-
tē inter notissima sidera constituerunt: quod
signum *Gemini* dicitur. *Cancerum* quoque in-
de dixerunt, eod quodd cum ad id signum mē-
se Junio sol venerit, retrogradatur in modum
canceri, breuiorēque facit dies. Hoc enim a-
nimal incertam habet partem primam, deni-
que ad vtramque partem gressum dirigit, ita
vt prior pars sit posterior, & posterior prior.
Leonem ingentem Hercules in Græcia occi-
dit, & propter virtutē suam hunc inter duo-

decim signa constituit. Hoc signum sol cum
attigerit, nimium calorem mundo reddit. &
annuus status & æstus facit maiores quam
in toto reliquo anno. *Virginis* etiam signum
idecirco inter astra collocauerunt, propter
quod eisdem diebus in quibus sol per illud
decurrit, terra exusta solis ardore nihil pa-
riat. Est enim hoc tempus canicularium die-
rum. *Libram* autem vocauerunt ab æqualita-
te mensis ipsius, quod viij. kal. Octobris sol
per illud signum currens æquinoctium fa-
cit. Vnde & *Lucanus*. Ad iustā pōdera libræ
Scorpium quoque & *Sagittarium*, propter ful-
gura mensis ipsius appellauerunt. *Sagittarius*
vir equinis cruribus deformatur, cui sagittæ
& arcum adiungunt, vt ex eo mensis ipsius
fulmina demonstrantur. Vnde & *Sagittarius*
est vocatus. *Capricorni* figuram ideò inter si-
dera finxerunt propter capram Iouis nutri-
cem: cuius posteriorem partem corporis in
effigiem piscis ideò finxerunt, vt pluias e-
iusdem temporis designarent, quas solet i-
dem mensis plerumque in extremis habere.
Porro *Aquarium* & *pisces*, ab imbribus tem-
porum vocauerunt, quod hyeme quando in
his signis sol vertitur, maiores pluiæ pro-
funduntur. Et miranda gentiliū dementia,
qui non solum pisces, sed etiam arietes, &
hircos, & tauros, vrsas & canes, cæcos, & scor-
piones transtulerunt. Nam & *aquilam* & *cy-
gnum* propter Iouis fabulas inter cæli astra
eius memoriæ causa collocauerunt. *Perseum*
quoque & vxorē eius *Andromedam* postea-
quam sunt mortui in cælum receptos esse
crediderunt: ita vt imagines eorum stellis de-
signarent, eorūque appellare nominibus
non erubescerent. *Aurigam* etiam *Eriethoniū*
inter cæli astra collocauerunt: propter quod
vidissent eum primum quadrigam iunxisse.
Mirati sunt enim ingenium eius ad imitatio-
nem Solis accessisse: & propter hoc nomen
eius post mortem inter sidera posuerunt. sic
Calisto, *Licaonis* filia, dum ab Ioue compres-
sa, & fabulosè ab Iunone in vrsæ fuisse spe-
ciem conuersa, quæ Græcè ἀρκτίς, appellatur,
post interfectionem ipsius nomen eius Io-
vis cū filio in stellis Septentrionalibus tran-
stulit, eamque *Arcton*: filium autem eius *Ar-
ctophylacæ* ea appellauit. Sic *lira* pro Mer-
curio in cælum locata. sic *Centaurus Chiron* pro-
pter quod nutrierat *Æsculapium* & *Achillē*,
inter astra dinumeratus est, sed quolibet mo-
do superstitiones hæc ab hominibus nuncu-
pantur, sunt tamē sidera quæ Deus in mundi
principio cōdidit, ac certo motu distinguere
tēpora ordinauit. ¶ Horū igitur signorū observa-
tiones, vel *geneses*, vel cætera supersticiosa, quæ
se ad cognitionē syderū coniungunt, id est,
ad noticiam factorū, quæ fidei nostræ sine du-
bitatione contraria sunt, sic ignorari debent
à Chri-

à Christianis, vt nec scripta esse videantur. sed nonnulli syderum pulchritudine & claritate pelli, in lapsus stellarum cæcatis mentibus corrueunt, ita vt per supputationes noxias, quæ *mathesis* dicitur, euentus rerum præscire conentur: quos non solum Christianæ religionis doctores, sed etiam gentiliū Plato, Aristoteles, atque alij rerum veritate commoti concordī sententiæ damnauerunt, dicentes: Confusionem rerum potius de tali persuasione generari. Nam si genus humanum

ad varios actus nascendi necessitate premeretur, cur aut laudem mereatur boni, aut mali legum percipiant vltionem? Et quamuis ipsi non fuerint cœlesti sapientiæ dediti, veritatis tamen testimonio errores eorum merito perculerunt. Ordo autem iste septem secularium disciplinarum ideo à Philosophis vsque ad astra perductus est, scilicet vt animos seculari sapientiæ implicatos à terrenis rebus abduceret, & in superna contemplatione collocaret.

ISIDORI HISPANENSIS EPISCOPI ORIGINALIVM SIVE ETYMOLOGIARVM

LIBER IIII.

CAPITA LIBRI QVARTI.

1 De Medicina.	8 De morbis qui in superficie corporis & cutis videntur.
2 De nomine eius.	9 De medicinis & medicamentis.
3 De inuentoribus eius.	10 De libris medicinalibus.
4 De tribus hæresibus medicorum.	11 De instrumentis medicorum.
5 De quatuor humoribus corporis.	12 De odoribus & unguentis.
6 De acutis morbis.	13 De initio Medicinae.
7 De chronicis morbis.	

DE MEDICINA. CAP. I.

MEDICINA est quæ corporis vel tuetur vel restaurat salutem: cuius materia versatur in morbis & vulneribus. Ad hanc itaque pertinent, non ea tantum quæ ars eorum exhibet, qui propriè Medici nominantur, sed etiam cibus & potus, regimen & regimè. Defensio denique omnis atque munitio qua sanum corpus nostrum aduersus externos ictus casusque seruatur.

De nomine eius. CAP. II.

Nomen autem *Medicina* à modo, id est, temperamento impositum aestimatur, vt non satis, sed paulatim adhibeatur. Nam in multo contristatur natura, mediocri autè gaudet, vnde & qui pigmenta & antidota satis vel assidue biberint, vexantur. Immoderatio enim omnis non salutem, sed periculum affert.

De inuentoribus Medicinae. CAP. III.

Medicinæ autem artis auctor ac reperiator apud Græcos perhibetur *Apollo*.

Hanc filius eius *Aesculapius* laude vel opere ampliauit. Sed postquàm fulminis ictu *Aesculapius* interiit, interdicta fertur medendi cura, & ars simul cum auctore defecit, latuitque per annos penè quingentos vsque; ad tempus *Artaxerxis* regis *Perfarum*. Tunc eam reuocauit ad lucem *Hippocrates* *Aesclepio* patre genitus in insula *Coo*.

De tribus hæresibus Medicorum.

CAP. IIII.

Itaque tres viri totidem hæreses inueniunt. Prima *methodica* inuenta est ab *Apoline*: quæ remedia sectatur & carmina. Secunda *Empirica*, id est, experientissima, inuenta est ab *Aesculapio*, quæ non indiciorum signis, sed solis constat experimentis. Tertia *Logica*, id est, *rationalis*, inuenta ab *Hippocrate*. Iste enim discussis ætatum, regionum, vel ægritudinum qualitibus, artis curam rationabiliter persequutus est. *Empirici* ergo experientiam solam sectantur: *Logici* experientiam rationem adiungunt: *Methodici* nec elementorum rationem obseruant, nec tempora, nec ætates, nec causas, sed solas morborum substantias.

De quatuor humoribus.

CAP. V.

Sanitas est integritas corporis, & temperantia natura ex calido & humido, quod est sanguis. vnde & *sanitas* dicta est, quasi sanguinis status. *Morbi* generali vocabulo omnes passionis corporis continentur, quod inde veteres morbum nominauerunt: vt ipsa appellacione, mortis vim, quae ex ea nascitur demoustrant. Inter sanitatem autem & morbum media est curatio, quae nisi morbo congruar, non producit ad sanitatem. Morbi enim omnes ex quatuor nascuntur humoribus, id est, ex sanguine & felle, melancholia & phlegmate. Ex ipsis enim reguntur sani, ex ipsis laeduntur infirmi. Dum enim amplius extra cursum naturae creuerint, aegritudines faciunt. Sicut enim quatuor elementa, sic & quatuor humores, & vnusquisq; humor suum elementum imitatur. *Sanguis* aerem, *cholera* ignem, *melancholia* terram, *phlegma* aquam. Et sunt quatuor humores, sicut quatuor elementa, quae conseruant corpora nostra. *Sanguis* ex Graeca etymologia vocabulum sumpsit, quod ex eo corpus vegetetur & sustentetur & viuat. *Cholera* Graeci vocauerunt, quod vnus diei spacio terminetur: vnde & cholera, id est fellicula nominata est, hoc est, fellis effusio. Graeci enim fel *χολή* dicunt. *Melancholia* dicta, eo quod ex nigri sanguinis faece admixta sit abundantia fellis. Graeci enim *μύκων* nigrum vocant, fel autem *χολή* appellant. *Sanguis* Latine vocatus quod sit suauis. vnde & homines quibus dominatur sanguis, dulces ac blandi sunt. *Phlegma* autem dixerunt quod sit frigida. Ex his quatuor humoribus reguntur sanis: ex his laeduntur infirmi. Dum enim amplius extra cursum naturae creuerint, aegritudines faciunt. Ex sanguine autem & felle acuta passiones nascuntur, quas Graeci *εξεία* vocant. Ex phlegmate vero & melancholia veteres causas procedunt, quas Graeci *χρόνια* dicunt.

De acutis morbis. CAP. VI.

Octia est acutus morbus, qui ante cito transit, aut celerius interficat, vt *pleuritis*, *phrenesis*, &c. enim acutum apud Graecos & velocem significat. *Chroica* est prolixus corporis morbus, qui multis temporibus remoratur, vt *podagra*, *phthisis*, &c. enim apud Graecos tempus dicitur. Quaedam autem passiones ex propriis causis nomen acceperunt. *Febri* a feruore dicta est, est enim abundantia caloris. *Opisthion* appellata siue ab impedimento mentis: quia Graeci mentem *opisthion* vocant, seu quod dentibus infrendant. Nam *frendere* est dentes concurere. Est autem perturbatio cum exagi-

tatione & dementia ex cholericis vi effecta. *Cardiace* vocabulum a corde sumpsit, dum ex aliquo timore aut dolore afficitur. *Cor* enim Graeci *καρδια* vocant. Est enim cordis passio cum formidabili metu. *Lethargus* a somno vocata. Est enim oppressio cerebri cum obliuione & somno iugis, velut stertentis. *Synanche* a continentia spiritus & praefocatione dicta. Graeci enim *συναγχή* continere dicunt. Qui enim hoc vitio laborant, dolore faucium praefocantur. *Phlegmone* est feruor stomachi cum extensione & dolore, siue *φλεγμονή* est inquietudo cum rubore & dolore & extensione, & duricia & vastitate. Quae cum ceperit fieri, inquietudo & febris consequitur. Vnde & dicta est *φλεγμονή* *πύρε* *πνεύμονος*. Sic enim legitur, & inde nomen accepit. *Pleuritis* est dolor lateris acutus cum febre & sputo sanguinolento. Latus enim Graeci *πλευρά* dicitur: vnde & pleuritis passio nomen accepit. *Peripneumonia* est pulmonis vitium cum dolore vehementi & suspirio. Graeci enim pulmonem *πνεύμων* vocant, inde & aegritudo dicta est. *Apoplexia* est subita effusio sanguinis, qua suffocati intereunt. Dicta autem apoplexia, quod ex letali percussu repentinus casus fiat. Graeci enim percussorem *ἀποπληξία* vocant. *Spasmus* Latine contractio subita partium aut neruorum cum dolore vehementi. Quam passionem a corde nominatam dixerunt: quia in nobis principatum vigoris habet. Fit autem duobus modis: aut ex repletionem, aut ex inanitionem. *Tetanus* maior est contractio neruorum a ceruice ad dorsum. *Telum* lateris dolor est, dictum est autem ita a medicis, quod dolore corpus transuerberet, quasi gladius. *Ileos* dolor intestinorum. Vnde & *ilia* dicta sunt. Graeci enim *ίλη* oboluere dicitur, quod se intestina praeter dolore inuoluant. Hi & torminosa dicuntur ab intestinorum tormento. *Idrogolia*, id est, aqua metus. Graeci enim *ἰδρὸς* aquam vocant: *εἶδος* timorem dicunt, vnde & Latini hunc morbum ob aquae metum *limphaticum* vocant. Fit autem vel ex canis rabidi morsu, aut ex aeris spuma in terram proiecta, quam si homo vel bestia tetigerit, aut dementia repletur, aut in rabiem vertitur. *Carbunculus* dicitur, quod in ortu suo rubens sit vt ignis: postea niger, vt carbo extinctus. *Pestilentia* est contagium, quod dum vnquam apprehenderit, celeriter ad plures transit. Gignitur autem ex corrupto aere, & in visceribus penetrando innititur. Haec etsi plerumque per aeras potestates fiat, tamen sine arbitrio omnipotentis Dei omnino non fit. dicta autem *pestilentia* quasi pastilentia, quod veluti incendium depascat: Et toto descendit corpore pestis. Idem, & *contagium* a coniungendo: quia quem tetigerit, polluit.

polluit. Ipsa & *inguina* ab inguinum percussione. Eadem & *lues* à labe & luctu vocata, quæ tantopere acuta est, vt non habeat spacium temporis, quo aut vita speretur aut mors, sed repetitus languor simul cum morte venit.

De Chronicis morbis. CAP. VII.

Chronica est prolixus morbus, qui multis temporibus remoratur, vt podagra, phthisis, & cetera, enim apud Græcos tempus dicitur. *Cephalæa* ex capite vocabulum habet, capitis enim passio est. Græci enim caput *κεφαλή* vocant. *Scotoma* ab accidente nomen sumpsit, quod repentinas tenebras ingerat oculis cum vertigine capitis. *Vertigo* autem est, quotiescunque ventus confurgit, & terrâ in circuitu mouet. Sic & in vertice hominis arteriæ & venæ ventositatem ex resoluta humectatione gignunt, & in oculis girum faciunt. Vnde & vertigo nuncupata est. *Epilepsia* vocabulum sumpsit, quod mentem apprehendens pariter etiam corpus possideat. Græci enim apprehensionem *ἐπιληψία* vocant. Fit autem ex melancholico humore quoties exuberauerit, & ad cerebrum aduersus fuerit. Hæc passio & *caduca* vocatur, eod quod cadens æger spacium patiat. Hos etiam vulgus *lunaticos* vocat, quod per hunc cursum comitetur eos insania daemonum. Eadem & *lunatio*: ipse est & morbus comitialis, id est, maior & diutinus, quo caduci tenentur. Cuius tanta vis est, vt homo vadens concidat spumetque. *Comitialis* autem dicitur, quod gentiles cum comitorum die cuiquam accidisset, comitia dimittebantur. Erat autem apud Romanos comitorum dies solennis in kalend. Ianuariis. *Mania* ab insania vel furore vocata. Nam Græcorum vetustas furorem *μανία* appellabat, siue à diuinatione, quia diuinare Græcè *μαννύειν* dicitur. *Melancholia* dicta est à nigro felle. Græci enim nigrum *μύα* vocant, fel autem *χολή* appellant. *Epilepsia* autem in fantasia fit, melancholia in ratione, mania in memoria. *Typhi* sunt frigide febres, quæ abusiue typhi appellatur ab herba quæ nascit in aqua, quæ Latine forma atq; status dicitur. Est enim accessionū reuolutio per statuta temporum interualla. *Reuma* Græcè, Latine eruptio siue fluor appellatur. *Catarus* est fluor reumæ: iugis ex naribus, quæ dum ad fauces venerit *κορυζή* vocatur, dum ad thoracem vel pulmonem *σπυγί* dicitur. *Coriza* est quoties infusa capitis in ossa venenit natium, & præfocationem fecerit eum sternutatione. vnde & coriza nomen accepit. *Branchos* est præfocatio faucium à frigido humore. Græci enim guttur *βραγχί* dicunt, circa quod fauces sunt, quos nos corru-

prè brancia dicimus. *Rauedo* amputatio vocis. Hæc & *arteriasis* vocatur, eod quod vocem raucam & clausam reddat ab arteriarum iniuriis. *Suffirium* nomen sumpsit, quia inspirationis difficultas est, quam Græci *ἀσπνία* dicunt, id est, suffocationem. *Peripneumonia* à pulmonibus nomen accepit. Est enim pulmonis tumor cum spumarum sanguinearū effusione. *Hæmoptysis*, emissio sanguinis per os, vnde & nomen accepit. *Œmex* enim sanguis dicitur. *Pthisis* est ulceratio & tumor in pulmonibus qui iuuenibus facilius euenire solet. *Œstis* autem apud Græcos, dicta, quod sit totius corporis consumptio. *Tussis* Græcè ab altitudine vocatur, quod à profundo pectoris veniat, cuius contraria est superior in faucibus vbi vna distillat. *Apostema* à collectione nomen accepit, nam collectiones Græci *ἀποστήματα* vocant. *Εμπίσμα* dicta est apostema intrinsecus vel in latere, vel in stomacho eū dolore & febribus, & tussi abundantibus spumis & purulentiis. *ἰκτερί* morbus à iccoris passione nomen accepit. Græci enim *ἰκτερί* iectur vocant. *Lienosis* à splene vocabulum sumpsit. Græci enim *σπλήν* lien vocant. *Hydrops* nomen sumpsit ab aquoso humore cutis. Nam Græci *ὑδρῶ* aquam vocauerunt, est enim humor subcutaneus cum inflatione turgente & anhelitu fetido. *Nephritis*, à renium languore nomen accepit. *Renes* enim Græci *νεφρῶδες* dicunt. *Paralysis* dicta à corporis impæfatione: facta ex multa in frigidatione, aut in toto corpore, aut in parte. *Cachexia* nomen sumpsit à corporis iniuria vel malo habitu. *καχεξία* enim Græci malam vexationem vocauerunt. Fit autem hæc passio ex intemperantia ægrotantis, vel curatione medicaminis: aut post ægritudinem tarda resumptio. *Atrophia* nomen accepit à diminutione corporis. Nam Græci nutrimenti cessationem *ἀτροφία* dicunt. Est enim tenuitas corporis ex causis latentibus, & paulatim conualescentibus. *Sarcoma* est superfluum carnis incrementum, quo ultra modum corpora saginantur. Græci enim carnem *σάρκα* vocant. *ὀστέα* vocata à parte corporis quam vexat. Nam vertibulorū ossa quorum summitas iliorum initio terminatur, Græci *ὀστέα* vocant. Fit autem quoties descenderit in recta ossa, & efficitur ibi glutinatio. *Podagram* Græci à retentione pedum dicunt nominatam, & à ferali dolore. Si quidem omne quod immite fuerit, abusiue *agras* te vocamus. *Arthritis* morbus ab articulo- rum passione vocabulum sumpsit. *Calculus* lapis est qui in vesica fit, vnde & nomen accepit. Gignitur autem ex materia phlegmatica. *Stranguria* dicta est, eod quod stingat vrinarū difficultatem. *Στυγία* iuge desiderium Veneris cum extensione naturalium locorum: dicta passio à Satyris. *Diarrhæa* iugis

ventris curfus sine vomitu: *Dysenteria* est diuifio continuatiōnis, id est, vlceraio intefitini. *Δύς* enim difficultatem fignificat, *έντερος* intefitina. Fit autem antecedente fluore, quā Græci *Διαίρσις* vocant. *Lienteria* dicta, quod cibum tanquam per lineam intefitina nullis obftantibus facit prolabi. *Colica* paffio nomē fumpfit ab intefitino, quod Græci *κόλον* appellant. *Ragades* dicuntur, eō quod fiflurae funt rugis collectæ circa orificium. Hæ & hæmorroides à fanguinis fluore dictæ. Græci enim fanguinem *αἷμα* dicunt.

De morbis, qui in fuperficie cutis videntur.

C A P. VIII.

A *Lopelia* est capillorum fluor circumfcriptis pilis fuluis, aeris qualitatem habentibus: vocata hoc nomine à fimilitudine animalis vulpeculæ, quam Græci *ἀλώπεκα* vocant. *Parotides* funt duritiæ vel collectiones, quæ ex f.ribus vel aliquo alio nafuntur in aurium vicinities: vnde & *μαρτιδία* funt appellata. *ἄρα* enim Græci auriculam dicunt. *Lentigo* est veftigia macularum parvula in rotunditatem formata: à fpecie lenticulæ dicta. *Eryfipelas* est quam Latini facrum ignem appellant, id est, execrandum per antiphrasim. Siquidem in fuperficie rubore flammeo cutes tunc tunc funt. Tunc mutuo rubore, quafi ab igne vicina inuaduntur loca: ita vt etiam febris excitetur. *Serpedo* est rubor cutis cum puftularum extantia, & nomen fumpfit à ferpente, eō quod ferpat per membra. *Impetigo* est ficca scabies: prominens à corpore eum afperitate & rotunditate formæ. Hanc vulgus farnam appellat. *Prurigo* vocata à perurendo & ardendo. *Nuxarantia* est paffio qua per diem vifus patentibus oculis denegatur, & nocturnis inuentibus tenebris redditur, aut verâ vicè (vt plerique volunt) die redditur, nocte negatur. *Verruca* aliud funt: *Satyriafis* aliud. *Verruca* fingulatim funt: *satyriafis* verò illa fortior, ac circa ipfam plures inueniuntur. *Scabies* quoque & *lepra* vtraque paffio afperitas cutis cum pruritu atque fquamatione: fed scabies tenuis afperitas & fquamatio est. Hinc denique nomen accepit, quæ ita veluti purgamenta admittat. Nam scabies quafi fquamies. *Lepra* verò cutis afperitas fquamiofa lepida herbe fimilis, vnde & nomen fumpfit: cuius color nunc in nigredinē vertitur, nunc in alborem, nunc in ruborem. In corpore hominis ita lepra dignofcitur: fi variatim inter fanas cutis partes color diuerfus appareat: aut fi ita fe vbique diffundat, vt omnia vnus coloris quamuis adulterini faciat. *Elephantiafis* morbus dicitur ex fimilitudine elephantis: cuius naturaliter dura & afpera pellis, nomen morbo in hominibus dedit:

quia corporis fuperficiem fimilem facit elephantorum cuti: huc quia ingens paffio est, ficut animal ipfum ex quo derivatum ducit nomen. *Ulcus* Græci appellant à cuiusdam animalis nomine, quod fit coloris fellei. Hunc morbum Latini *arcuatum* appellant ad fimilitudinem cœleftis arcus. *Auriginem* verò Varro appellari ait à colore auri. *Regium* autem morbum inde æftimant dictum, quod vino bono & regalibus cibis citius curetur. *Cancer* à fimilitudine maritimi animalis vocatum, vulnus fic medici dicunt nullis medicamentis fanabile. Aut ergo præcidi debet à corpore membrum vbi naicitur, vt aliquantulum viuat: tamen inde mortem quamlibet tardius affuturam. *Ordeolus* est parviffima & purulenta collectio in capillis palpebrarum conftituta, in medio lata, & ex vtroque conducta, hordei granam fimilans: vnde & nomen accepit. *Furunculus* est tumor in acutum furgens dictus, quod ferueat, quafi feruunculus: vnde & Græci *ἀόγγος* dicitur, quod fit ignitus. *Oscedo* est, in qua infantum ora exulcerantur, dicta ex languore oscitantium. *Frenfculi* vlcera circa rictum oris: fimilia his, quæ funt iumentis afperitate frenorum. *Vlcus* putredo ipfa: vulnus quod ferro fit quafi vlcus. Et vlcus quod olet quafi olcus. *Puftula* est in fuperficie corporis turgida veluti collectio. *Papula* est parviffima cutis erectio circumfcripta cum rubore: & ideo papula dicta, quafi pupula fimpia. *Sanies* dicta quod ex fanguine naicitur: excitato enim calore vulneris, fanguis in faniem vertitur. Nā fanies non fit in quocunque loco, nifi vbi fanguis aduenit: quia omne quod putrefcit, nifi calidum & humidum fuerit, quod est fanguis, putrefieri non potest. Sanies autem & tabes fibi differunt. Fluere enim fanie viuorum est, tabe mortuorum. *Cicatrix* est obductio vulneris, naturalem colorem partibus feruans: dicta quod obducit vulnera & obcecat.

De remediis & medicaminibus.

C A P. IX.

Medicinæ curatio non est fpernenda. Meminimus enim & Efaiam Ezechie languenti aliquid medicinale mandaffe: & Paulus apoftolus Timotheo modicum vinum prodeffe dixit. Curatio autem morborum tribus generibus conftat: *Pharmacica*, quæ Latini medicamina vocant: *Chirurgica*, quam Latini manuum operationem appellant: manus enim apud Græcos *χειρ* vocatur: *diata*, quam Latini regulam appellant: est enim obferuatio legis & vitæ. Sunt autem omni curationi fpecies tres: primum genus *diæteticum*: fecundum *pharmacæuaticum*: tertium *chirurgicum*. *Diata* est obferuatio legis & vitæ. *Pharmacæutica* est

tica est medicamentorum curatio. *Chirurgia* est ferramentorum incisio. nam ferro exciduntur quæ medicamentorum non senserint medicinam. Antiquior autem medicina herbis tantum ex succis erat. Talis enim medendi usus cepit: deinde ferro & cæteris medicamentis. Omnis autem curatio aut ex contrariis aut ex similibus adhibetur. Ex contrariis: ut frigidum calido. vel siccum humido. sicut & in homine superbia sanari non potest, nisi humilitate sanetur. Ex similibus vero, sicut ligamentum vel rotundo vulnere rotundum: vel oblongo oblongum apponitur. Ligatura enim ipsa non eadem membris & vulneribus omnibus, sed similis simili coaptatur. quæ duo etiam ipsa adiutoria nominibus suis significant. Nam antidotum Græcè, Latine ex contrario datum dicitur. Contraria enim contrariis medicinæ ratione curantur. At contra ex simili: ut *meos*, quod interpretatur amara: quia gustus eius amarus est. Ex convenienti enim nomen accipit, quia amaritudo amaritudinem morbi solvere solet. Omnia autem medicamenta ex propriis causis habent vocabula. *Hiera* enim dicta quasi diuina. *Arteriaca*, quod apta sunt gutturis meatui, & tumores faucium & arteriarum leniant. *Theriaca* est antidotum serpentinum, quo venena pelluntur, ut pestis peste soluantur. *Cathartica* Græcè, Latine purgatoria dicuntur. *Catapota*, eò quod modicum potetur seu inglutitur. *Diamoron* à succo mora nomen sumpsit, ex quo conficitur. sicut *diacodion*: quia *καρδια*, id est, ex papauere fit. sicut *diaspermaton*: quia ex seminibus componitur. *Electuarium* vocatum, eò quod molle sorbeatur. *Troiscos* dictus, quia in modum rotule deformatur. *σφῆρα* enim Græcè rota dicitur. *Collyria* Latinum sonat, quod vitia oculorum detergant, *Epithema*, eò quod supponatur, aliis adiutoriis præcedentibus. *Cataplasma*, eò quod inductio sola sit. *Emplastrum*, eò quod inducatur. *Malagma*, eò quod sine igne maceretur & comprehendatur. *Enema* Græcè, Latine relaxatio dicitur. *Pressaria* dicta quod intus iniunguntur. Medicinam instrumentorum Chirō quidam Græcus inuenit. inde pingitur dimidia parte homo: dimidia equus. dictus autem Chirō *δὲ τὴν χειρὸς ὀδῶν*, quia Chirurgus fuisse dicitur: vnde appellatus. Criticos dies medici vocant, quibus, ut credo, ex iudicio infirmitatis illud nomen impositum est. quod quasi iudicent hominem, & sententia sua aut puniant aut liberent.

De libris medicinalibus. CAP. X.

Aphorismus est sermo brevis, integrum sensum propositæ rei scribens. Prognostica prævisio ægritudinum, à prænocendo vocata.

Oportet enim medicum & præterita agnoscere, & præsentia scire, & futura prævidere. *Dynamia*, potentia herbarum & vis & possibilitas. Nam in herbarum cura vis ipsa *δυναμία* dicitur. vnde & *δυναμεια* nuncupatur, ubi corum medicinæ scribuntur. *Botanicum* herbarium dicitur, quod ibi herbarum notentur.

De instrumentis Medicorum. CAP. XI.

Enchiridion dictum, quod manu astringatur, dum plurima contineat ferramenta. *χῆρ* enim Græcè manus vocatur. *Phlebotomū* ab incisione vocatum. Nam incisio Latine, Græcè *τομή* dicitur. *Similaria*, *anglistrum*, *Spatoelegma*, quæ à Latinis à similitudine cucurbitæ, à suspitio *ventosa* vocatur. Denique animata spiritu per igniculum, dehinc præciso corpori superposita omne quod inter cutem vel altius æstuat, siue humorem, siue sanguinem, vocat in superficiem gliscere. *Pisa* à pinis feminibus & testendis. Hinc & *pigmenta*, eò quod in pila & pilo aguntur quasi pigmenta. Est enim *pila* vas concauum & medicorum aptum vsui, in qua proprie *ptisanæ* fieri & pigmenta concidi solent. Varro autem refert *Pilumnium* quendam in Italia fuisse, qui pinendis præfuit aruis: vnde & *pilumni* & *pistores*. Ab hoc ergo pilum & pilam inuenta, quibus far pinifitur, & ex eius nomine ita appellata. *Pilum* autem est vnde contunditur quicquid in pila mittitur. *Mortarium*, quod ibi iam femina in pulverem redacta & mortua condiantur. *Citicula* est, in qua circumducta collyria resoluuntur. erit enim lenis. Nam aspera frangi potius quam resolui collyrium facit.

De odoribus & unguentis. CAP. XII.

Odor vocatus ab aere. *Thymiana* lingua Græca vocatur, quod sit odorabile. Nam timos dicitur flos qui odorem refert. de quo Virgilius: redolentque timo flagrantia mella. *Incensum* dictum: quia igne consumitur dum offertur. *Tetraidos* formulæ incensi in longitudinem porrectæ, quæ sunt ex quatuor pigmentis. Quatuor enim Græcè *τετραίος*, formula *ἑίδος* dicitur. *Stacte* est incensum quod ex pressura manat, dictum à Græcis *δρόσος ἁλάζου*, quod est manare & distillare. *Mirobalanum*: quia fit ex glande odorata. de quo Horatius: Et pressa tuis balanis capillis. *Unguentum* verò est omne quod ex communi oleo confectum, aliarum specierum cōmixtione augetur, odoris iocunditatem sumens, & longius redolens. *Unguenta* autem quedam dicitur à locis ut telinum. cuius Iulius Cæsar meminit, dicens: Corpus suavi telino unguimus. Hoc conficiebatur in insula Delo, quæ est v-

na ex Cycladibus. Sunt & quaedam ab inuētorum nomine, vt *amaracium*. Nam quidam tradunt regium quendam puerum *Amaracū* nomine quamplura vnguentorum genera ferentem, casu prolapsum esse, & maiorem ex commixtione odorē creasse. Vnde nunc optima vnguenta amaracina dicuntur: sunt autē ex genere florum. Item quæ à materiæ suæ qualitate dicuntur: vt *rosaceum* à rosa: *cyprinū* à florē Cypri: quæ proinde & propriæ materiæ odorem referunt. Ex his quædam simplicia vnguenta sunt, quæ vna tantum specie existunt: vnde & sui nominis referunt odoratum, vt *anethinum*: est enim syncerum ex oleo & aneto tantum. Composita autem sunt quæ pluribus admixtis fiunt: vnde & nominis sui odorem non habent: quia obtinentibus aliis quæ admiscuntur, incertum odorem ducunt: vt *cerotum*, *calesticum*, *marciatum*.

De initio Medicina. CAP. XIII.

Quæritur à quibusdam, quare inter ceteras artes liberales ars Medicinæ nō cōtineatur. Propterea, quia illæ singulares continent causas: ista verò omnium. Nam & *Gram-*

maticam medicus scire iubetur, vt intelligere vel exponere possit quæ legit. similiter & *Rhetoricam*, vt veracibus argumentis valeat diffinire quæ tractat: necnō & *Dialecticam* propter infirmitatū causas ratione adhibita perscrutandas atque curandas. Sic & *Arithmeticam* propter numerum horarum in accessionibus, & periodis dierum: non aliter & *Geometriam* propter qualitates regionum, & locorum situs: in quibus doceat, quid quisque obseruare debeat. Porro *Musica incognita illi non erit*, nā multa sunt quæ in Græcis hominibus per hanc disciplinam facta leguntur: sicut habetur de *Dauid*, qui à spiritu immundo *Saulem* arte modulationis eripuit. *Asclepiades* quoque medicus *Phreneticum* quendam per *Symphoniā* pristinæ sanitati restituit. Postremò & *Astronomiam* notam habebit, per quam contēpletur rationem astrozum & mutationem temporum. nam sicut ait quidam medicorum, cum ipsorum qualitibus & nostra corpora cōmutantur, hinc est quod Medicina secundā *Philosophia* dicitur. Vtraque enim disciplina totum sibi hominem vendicat. Nam sicut per illā anima, ita per hāc corpus curatur.

ISIDORI HISPANENSIS EPISCOPI ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM.

LIBER V.

CAPITA LIBRI QVARTI.

1 De authoribus legum.	30 14 Quid responsa prudentium.
2 De legibus diuinis & humanis.	15 De legibus consularibus & tribunicis.
3 Quid differunt inter se ius, leges, & mores.	16 De lege Satyra.
4 Quid sit ius naturale.	17 De legibus Rhodiis.
5 Quid ius civile.	18 De privilegiis.
6 Quid ius gentium.	19 Quid possit lex.
7 Quid ius militare.	20 Quare facta est lex.
8 Quid sit ius publicum.	21 Qualis debeat fieri lex.
9 Quid sit ius Quiritum.	22 De causis.
10 Quid lex.	23 De testibus.
11 Quid scita plebium.	40 24 De instrumentis legalibus.
12 Quid senatus consultum.	25 De rebus.
13 Quid constitutio & edictum.	26 De criminibus in lege conscriptis.
	27 De pœnis in legibus constitutis.

De authoribus legum. CAP. I.

MOTSES genti Hebraicæ primus omnium diuinas leges sacris literis explicauit. *Foroneus* rex Græcis primus legis iudiciāq; constituit. *Mercurius Trismegistus* primus leges Ægyptiis tradidit. *Solon* primus leges Athe-

nienſibus dedit. *Lycurgus* primus Lacedæmonii iura legum ex Apollinis auctoritate conſinxit. *Numa Pompilius* qui Romulo ſucceſſit in regno, primus leges Romanis edidit: deinde cum populus ſeditioſos magiſtratus ferre non poſſet, *Decem-viros* legibus ſcribendis creauit, qui leges ex libris *Solonis* in Latinum ſermonem tranſlatas.

xij. tabulis exposuerunt. Fuerunt autem hi Appius Claudius, Genutius, Veterius, Iulius, Manilius, Sulpitius, Sextius, Curatius, Romeilius, Posthumius. Hi Decemviri legum conscribendarum electi sunt. ¶ *Leges autem redigere in libris primus consul Pompeius instituit* re voluit, sed non perseveravit, obrectatorum metu: deinde Cæsar cepit id facere, sed antè interfectus est. Paulatim autem antiquarum leges vetustate atque incuria exoleuerunt: quarum etsi nullus iam usus est, notitia tamen necessaria videtur. ¶ *Leges novæ à Constantino Cæsare ceperunt, & reliquis succedentibus: erantque permixtæ & inordinate.* Postea Theodosius minor Augustus ad similitudinem *Gregoriani & Hermogeniani codicem* factum constitutionum à Constantini temporibus, sub proprio cuiusque Imperatoris titulo disposuit, quem à suo nomine *Theodosianum* vocavit.

De legibus divinis & humanis.
CAP. II.

Omnes autem *leges* aut *divinæ* sunt, aut *humanæ*. *Divinæ* natura: *humane* moribus constant: ideoque hæc discrepant, quoniam alia aliis gentibus placent. *Fas* lex *divina* est: *ius* lex *humana*. Transire per agrum alienum *fas* est, *ius* non est.

Quid differunt inter se ius, leges, & mores.
CAP. III.

Ius generale nomen est: *lex* autem *iuris* est species. *Ius* autem dictum, quia *iustum*, est: omne autem *ius* legibus & moribus constat. *Lex* est constitutio scripta. *Mos* est vetustate probata consuetudo: siue, *lex* non scripta. Nam *lex* à legendo vocata est: quia scripta est. *Mos* autem longa consuetudo de moribus tracta tantum. *Consuetudo* autem est *ius* quoddam moribus institutum: quod pro lege suscipitur, cum deficiat *lex*: nec differt scriptura à ratione consistat, quando & legem ratio commendat. Porro si ratione *lex* constat, *lex* erit omniam quod ratione consistit, duntaxat quod religioni congruat: quod disciplinæ conveniat: quod salutem proficiat. vocata autem *consuetudo*, quia in communi est usu.

Quid sit ius naturale. CAP. IIII.

Ius *naturale* est, aut *ciuile*, aut *gentium*. *Ius naturale* est commune omnium nationum, eò quod ubique instinctu naturæ, non constitutione aliqua habeatur: ut viri & femina coniunctio: liberorum successio & educatio: communis omnium possessio: & om-

nium una libertas, acquisitio eorum, quæ caelo, terra marisque capiuntur. Item depositæ rei vel commendatæ pecuniæ restitutio: violentiæ per vim repulsio. Nam hoc aut si quid simile est, nunquam iniustum, sed naturale æquumque habetur.

Quid sit ius civile. CAP. V.

Ius *ciuile* est, quod quisque populus vel civitas sibi proprium, humana diuinæque causa constituit.

Quid sit ius gentium. CAP. VI.

Ius *gentium* est sedium occupatio, ædificatio, munitio, bella, captiuitates, seruitutes, postliminia, fœdera pacis, induciæ, legatorum non violandorum religio, connubia inter alienigenas prohibita, & inde *ius gentium*, quod eo iure omnes ferè gentes utuntur.

Quid sit ius militare. CAP. VII.

Ius *militare* est belli inferendi solennitas: fœderis faciendi nexus, signo dato congressio in hostem vel commissio. Item signo dato receptio: item flagitij militaris disciplina, si locus deferatur: item stipendiorum modus: dignitatum gradus: præmiorum honor, veluti cum corona vel torques donatur. Itè prædæ decisio: & pro personarum qualitatibus & laboribus iusta diuisio ac principis portio.

Quid sit ius publicum. CAP. VIII.

Ius *publicum* est in sacris & sacerdotibus & in magistratibus.

Quid sit ius Quiritium. CAP. IX.

Ius *Quiritium* est propriè Romanorum, quod nulli tenent nisi Quirites, id est, Romani tanquam de legitimis hæreditatibus, de creationibus: de tutelis: de usucapione, quæ iura apud nullum alium populum reperiuntur, sed propria sunt Romanorum: & in eisdem solis constituta. Constat autem *Quiritium* ius ex legibus & plebiscitis, constitutionibus principum & edictis, siue prudentium responsis.

Quid lex. CAP. X.

Lex est constitutio populi, qua maiores natu simul cum plebibus aliquid sanxerunt.

Quid scita plebium. CAP. XI.

Scita sunt quæ plebs tantum constituit: & vocata scita, quod ea plebs sciat, vel

quòd sciscitatur & rogar vt fiat.

Quid senatusconsultum.
CAP. XII.

Senatusconsultum, est quòd tantum senatores populis consulendo decernunt.

Quid constitutio & edictum.
CAP. XIII.

Constitutio vel edictum quod rex vel Imperator constituit vel edicit.

Quid responsa prudentium.
CAP. XIII.

Responsa sunt quæ iurisconsulti respondere dicuntur consulentibus: vnde & responsa Pauli dicta. fuerunt enim quidam prudentes & arbitri æquitatis, qui institutiones civilis iuris compositas ediderunt: quibus dissidentium lites contentionesque sopirent.

De legibus consularibus & tribuniciis.
CAP. XV.

Quædam esse leges dicuntur ab iis qui condiderunt, vt consulares, tribunicia, Iulia, Cornelia. Nam & sub Octauiano Cæsare successi consules Papius & Pompeius legem tulerunt: quæ à nominibus eorum appellatur Papia & Pompeia, continens primum præmia pro suscipiendis liberis. Sub eodem quoque Imperatore Falcidius tribunus plebis legem fecit, ne quis plus in extraneis testamentis legaret, quam vt quarta pars superesset hæredibus. Ex cuius nomine lex Falcidia nuncupata est. Aquilius quoque legem condidit, quæ hæcenus Aquilia vocatur.

De Lege satyra. CAP. XVI.

Satyra verò lex est, quæ de pluribus rebus simul loquitur, dicta à copia rerum, & quæ à facietate: vnde & satyram scribere est poemata varia condere, vt Horatij, Iuuenalis & Persij.

De legibus Rhodiis. CAP. XVII.

Rhodia leges naualium commerciorum sunt, ab insula Rhodo cognominata, in qua antiquitus mercatorum fuit vsus.

De priuilegiis. CAP. XVIII.

Priuilegia autem sunt leges priuatorum, quasi priuatae leges. Nam priuilegium inde dictum, quòd in priuato feratur.

Quid possit lex. CAP. XIX.

Omnis autem lex aut permittit aliquid, vt Vir fortis petat præmium: aut vetat, vt Sacratum virginum nuptias nulli petere liceat: aut: punit, vt, Qui eodem fecerit capite plectatur: aut enim præmio, aut poena vita moderatur humana.

10 *Quare facta sit lex.* CAP. XX.

Facta sunt leges, vt earum metu humana coerceatur audacia, tutaque sit inter improbos innocentia, & in ipsis improbis formidato supplicio, refrænetur nocendi facultas.

Qualis debeat fieri lex.
CAP. XXI.

Erit autem lex honesta, iusta, possibilis, secundum naturam, secundum patriæ cõsuetudinem, loco temporisque conueniens, necessaria, vtilis, manifesta quoque, ne aliquid per obscuritatem in captione cõtineat, nullo priuato commodo, sed pro communi ciuium vtilitate conscripta.

De causis. CAP. XXII.

30 **P**ragme Græcum est, quod Latine causa dicitur: vnde & pragmatica negocia dicuntur, & actor causarum & negociorum pragmaticus nuncupatur.

De testibus. CAP. XXIII.

40 **T**estes sunt à quibus queritur veritas in iudicio, quos quisq; ante iudicium sibi placitis alligat: ne cui sit postea liberum aut dissimulare, aut subtrahere se: vnde & alligati appellantur. Item testes dicti, quòd testamento adhiberi solent: sicut signatores, qui testamenta signant.

De instrumentis legalibus.
CAP. XXIII.

50 **V**oluntas generale nomen omnium legalium instrumentorum, quæ quia non vi, sed voluntate procedit, ideo tale nomen accepit. Testamentum vocatum: quia nisi testator mortuus fuerit, nec confirmari potest, nec sciri quid in eo scriptum sit: quia clausum & obsignatum est, & inde dictum testamentum: quia non valet nisi post testatoris monumetum: vnde Apostolus, Testamentum, inquit, in mortuis confirmatur. Testamentum sane in scripturis sacris non hoc solù dicitur: quòd non valet nisi testatoribus mortuis, sed om-

sed omne pactum & placitum, testamentum vocabant: nam Laban & Jacob testamētum fecerūt, quod vtrique etiā inter viuos valeret. & in Psalmis legitur, Aduersum te testamētū disposuerūt, hoc est, pactū: & innumerabilia talia. *Tabula* testamenti ideo appellata sunt: quia ante chartæ & membranarum vsū in tabulis dolatis non solum testamentum, sed etiam epistolarum alloquia scribebantur: vnde & portitores earum *tabularij* vocantur. *Testamentum iuris civilis*, est quinque testium signis signatum, & subscriptione firmatum. *Testamentum iuris pratorij*, est septem testium signis signatum: sed illud apud ciues fit, inde *ciuile*: istud apud prætores, inde *iuris pratorij*. *Testamentum autem signare*, notare est, vt notum sit quod scriptum est. *Holographum testamentum*, est manu auctoris totum cōscriptum atque subscriptum: vnde & nomen accepit. Græci enim *ἐξω* totam, *ῥηξίω* literam dicunt. *Irritum testamentum*, est si is qui testatus est, capite diminutus est, aut si non ritè factum sit. *Inofficiosum testamentum* est, quod frustra liberis exhereditatis, sine officio naturalis pietatis in extraneas personas redactū est. *Raptum testamentum*, inde vocatur, eò quod nascente posthumo, neque exhereditato nominatim, neque hærede instituto dirumpitur. *Suppressum testamentum* est, quod in fraudem hæredum vel legatariorum seu liberorum non est palam prolatum: quod si non later, tamen si prædictis personis non proferatur, supprimit tamen videtur. *Nuncupatio* est, quam in tabulis cerisq̄ue testator recitat, dicens: Hæc vt in his tabulis cerisq̄ue scripta sunt, ita videtur, ita dico, ita lego: itaque vos ciues Romani testimonium mihi perhibete, & hoc dicitur nuncupatio: *nuncupare* enim est in palam nominare & confirmare. *Ius liberorum*, est coniugium sine liberis inuicem pro loco pignorum hæreditatis alterna cōscriptio. *Codicillum*, vt veteres aiunt, sine dubio ab autore dictum, qui hoc scripturæ genus instituit. Est autem scriptura nulla indigens solennitate verborum, sed sola testatoris voluntate qualicumque scripturæ significatione expressa: cuius beneficio voluntatibus defunctorum esse constat subuentum propter legalium verborum difficultatem, aut certè propter necessitatem adhibendorum solennium: ita vt qui ritulum scribit eiusdem scripturæ codicillum vocet: sicut autem *codicillum* fit vice testamēti: ita *epistola* vice codicellorum. *Creto*, est certus dierum numerus, in quo institutus hæres aut accipit hæreditatem, aut finito tempore cretionis excluditur, nec liberum est illi vltra capiendi hæreditates. *Creto* autem appellata est quasi decreto, id est, decer-

tere, vel constituere: vtputa, ille hæres esto mihi: additur, cernitōque infra tot dies. Ad eundarum autem hæreditatum centesimus staturus erat dies, quibus non esset cretio adiecta. *Fideicommissum* dictum, vt fiat quod à defuncto committitur. Nam *fides* dicta, eò quod fiat: quod tamen non in directis verbis, sed precatiuis exposcitur. *Pactum*, dicitur inter partes ex pace conueniens scriptura, legibus ac moribus comprobata: & dictum pactum quasi ex pace factum, ab eo quod est *pango*, vnde & pepigit fœdus. *Placitum*, quoque similiter ab eo quod placet. Alij dicunt *pactum* esse quod volens quis facit: *placitum* verò quo quisquam nolens compellitur, veluti quando quisquam paratus sit in iudicio ad respondendum: quod nemo potest dicere pactum, sed placitum. *Mandatum*, dictum quod olim in commisso negotio, alter alteri manum dabat. *Ratum* verò quasi rationabile & rectum: vnde & qui pollicetur dicit, Ratum esse profiteor, hoc est, firmum atque perpetuum: ritè autem esse non rectè, sed ex more. *Chirographum*, cautio vel scriptio duarum instar chartarum. Græcè enim manuscriptorum, Latinè dicitur cautio. *Emptio*, & *venditio*, est rerum commutatio atque contractus, ex conuenientia veniens. *Emptio* autem dicta, quod à me tibi fit: *venditio* quasi venundatio, id est, à nundinis. *Donatio*, est cuiuslibet rei transactio. Dictam autem dicunt donationem, quasi domi actionem: & *dotem*, quasi do item. Præcedente enim in nuptiis donatione, dos sequitur. Nam antiquus nuptiarum erat ritus, quod se maritus & vxor inuicem emebant, ne videretur ancilla vxor: sicut habemus in iure. Inde est quod præcedente donatione viri, sequitur dos vxoris. *Donatio vsufructuaria*, ideo dicitur: quia donator ex ea vsufructum adhuc retinet, seruat cui donatum est iure. *Donatio directa*, ideo nuncupatur: quia & iure & vsu statim transit in alterum: nec vltra inde aliquid ad ius donatoris retorquetur. *Conditiones*, testium sunt propriè: & dictæ conditiones à condicendo, quasi condictiones: quia non ibi testis vnus iurat, sed vel duo vel plures. Non enim in vnus ore, sed in duorū aut triū testium stat omne verbum. Item conditiones, quod inter se conueniat sermo testium, quasi condictiones. *Stipulatio*, est quasi promissio vel sponsio: vnde & promissores *stipulatores* vocantur: dicta autem *stipulatio* à stipula. Veteres enim quando sibi aliquid promittebant, stipulam tenentes frangebant: quam iterum iungentes, sponsiones suas agnoscebant. *Sacramentum*, est pignus sponsionis: vocatum autem sacramentum, quia violare quod quisque promittit perdidit est.

De rebus. CAP. XXXV.

Hæreditas, est res quæ morte alicuius ad quempiam peruenit, vel legato testamento, vel possessione retenta. Dicta autem hæreditas à rebus additis: siue ab ære, quia qui possidet agrum & censum soluit: inde & res. Res sunt quæ in nostro iure cõsistunt. Iura autem sunt, quæ à nobis iustè possidentur, nec aliena sunt. Dicta autem res à rectè habendo: ius à iustè possidendo. Hoc enim iure possidetur quod iustè: hoc rectè quod bene. Quod autem malè possidetur alienum est. Malè autem possidet, qui vel suis malè vitur, vel aliena præsumit. Possidet autem iuste, qui non irritatur cupiditate. Qui autem cupiditate tenetur, possessus est non possessor. Bona, sunt honestorum seu nobilium: quæ proinde bona dicuntur, vt non habeant turpem vsum, sed ea homines ad res bonas vtantur. Peculium, propriè minorum est personarum siue seruatorum. Nam peculium est, quod pater vel dominus filium suum vel seruum pro suo tractare arbitrio patitur. Peculium autem à pecudibus dictum: in quibus veterum constabat vniuersa substantia. Bonorum possessio, est ius possessionis, certo ordine certòque titulo acquisita. Inestata hæreditas, est quæ testamento scripta non est: aut si scripta sit, iure tamen nequaquam est edita. Caduca, inde dicuntur, quia eius hæredes ceciderunt. Familia heriscunda, est diuisio hæreditatis inter hæredes. Heriscunda enim apud veteres diuisio nuncupatur. Communis diuisio, est inter eos, quibus communis res est: quæ actio iubet postulantibus iis arbitrum dari, cuius arbitratu res diuidantur. Finium regundorum actio dicta, eo quòd per eam regantur fines vtrique ne dissipentur: dummodo non angustiore quinque pedum loco ea controuersia sit. Locatio, est res ad vsum data cum diffinitione mercedis. Conductio, est res in vsum accepta, cum constituta mercede. Res credita, est quæ in obligatione ita deducta est, vt ex tempore quo res contrahebatur, certum sit eas deferri. Vfusura, est incrementum scenoris, ab vfu æris crediti nuncupata. Commodum, est id quod nostri iuris est, & ad alios temporaliter trãlatum est commodum temporis quamdiu apud eum sit: vnde & commodum dictum est. Precarium, est dum prece creditor rogatus permittit debitorem in possessione fundi sibi obligati demorari, & ex eo fructus capere. Et dictum precarium, quia prece additur: quasi dictum precadit, pro d litera cõmutata. Mutuum, appellatum est: quia id quod à me tibi datur, ex meo tuum fit. Depositum, est pignus commendatum ad tempus, quasi diu positum. Deponere autem quis videtur, cùm

aliquid metu furti, incendij, naufragij, apud alium custodiæ causa deponit. Interest autem in loquendi vfu inter pignus & arram. Nam pignus est quod datur propter rem creditam: quæ dum redditur, statim pignus auferitur. Arra verò est primum quod pro re bonæ fidei cõtracta empta, ex parte datur, & postea completur. Est enim arra complenda, non auferenda: vnde qui habet arram, non reddit sicut pignus, sed desiderat plenitudinem. & dicta arra à re pro qua traditur. Item inter pignus & fiduciam & hypothecam hoc interest. Pignus, est enim quod propter rem creditam obligatur: cuius rei possessionem solam ad tempus consequitur creditor. Caterùm dominium penes debitorem est. Fiducia, est cùm res aliqua sumendæ mutæ pecuniæ gratia vel mancipatur: vel in iure creditur. Hypotheca, est cùm res aliqua commodatur sine depositione pignoris, pacto vel cautione sola interueniente. Momentum, dictum à temporis breuitate, vt tam citò quàm statim saluo negotio reformetur, nec in vllam moram produci debeat quod repetitur: sicut nec vllum spatium est momēti, cuius tam breuis est temporis punctus, vt in aliquam moram nullo modo producat. Instrumentum, est vnde aliquid cõstruimus: vt calamus, a scia, culter. Instructum, quod per instrumentum efficitur: vt baculus, codex, tabula. Vfus, quo in re instructa vitur: vt in baculo innici: in codice legere: in tabula ludere: sed & ipse fructus agrorum, quia eo vitur, vsum vocatur. Hæc sunt tria illa. Vsusfructus autem vocatur: quia solo vfu habetur eius fructus, manēte apud alium iure. Vfuscapio, est adeptio dominij, per continuationem iustæ possessionis, vel biennij, vel alicuius temporis. Mancipatio, dicta est: quia res manu capitur. Vnde oportet eum qui mancipium accipit, comprehendere idiplum, quod ei mancipio datur. Cessio, est propriè rei concessio, sicut est illud: Cedo iure propinquitatis. Cedere enim dicimus quasi concedere, & quæ propria sunt: nam aliena restitimus, non cedimus. Nam cedere propriè dicitur, qui contra veritatem alicui consentit: vt Cicero, Cessit, inquit, amplissimi viri authoritati, vel potius paruit. Interdictum est, quod à iudice non in perpetuum, sed pro reformando momento ad tempus interim dicitur: salua propositione actionis eius. Precium vocatum, eo quòd prius illud damus, vt pro eius vice rem quam appetimus possidere debeamus. commercium, dictum à mercibus, quo nomine res vanales appellamus. Vnde mercatus dicitur cœtus multorum hominum, qui res vendere & emere solent. Integri restitutio, est causæ vel rei reparatio. Causa redintegratur, quæ vi potestatis expleta

expleta non est. *Res redintegratur* quæ vi potestatis ablata atque extorta est.

De criminibus in lege constitutis.

CAP. XXVI.

Crimen à catendo nomen accepit: ut furtum, falsitas, &c. quæ non occidunt, sed infamant. *Facinus* dictum à faciendo malum, quòd noceat alteri. *Flagitium* à flagitando corruptelam libidinis, quòd noceat sibi. Hæc duo sunt genera omnium peccatorum. *Vis* est virtus potestatis, per quam causa siue res vel aufertur vel extorquetur. *Vis priuata* est si quisquam ante iudicium armatis hominibus, quenquam à suo deiecerit vel expugnaverit. *Vis publica* est, si quis ciuem ante populum vel iudicem vel regem appellan-tem necauerit, aut corserit, siue verberauerit, vel vinxerit. *Dolus* est mentis calliditas, ab eo quòd deludat. Aliud enim agit & aliud simulat. Petronius aliter æstimat, dicens: Quid est iudicis dolus? Nimirum ubi aliquid factum est quod legi dolet: habetis dolum, accipite nunc malum. *Calumniæ* est iurgium alienæ liuis: à caluendo, id est, decipiendo dicta. *Falsitas* appellata à fando aliud quàm verum est. *Iniuria* est iniustitia: hinc est apud Comicos. In iure sequi vel. Iniuria est qui au-der aliquid contra ordinem iuris. *Seditio* dicitur dissensio ciuium, quòd seorsum alij ad alios eunt. Nam hi maximè turbatione reuù & tumultu gaudent. *Sacrilegium* propriè est sacrarum rerum furtum: postea & in idolorum cultu hæsit hoc nomen. *Adulterium* est illusio alieni coniugij, quòd quia alter alterius torum commaculauit: adulterij nomen accepit. *Stuprum*, id est, raptus, propriè est illicitus coitus, à corrupendo dictus: vnde & qui raptu poitur, stupro fruitor. *Homicidium* vocabulum compositum est ex homine & cæde. Qui enim cædem in hominem fecisse compertus erat: homicidam veteres appellabant. *Parricidij actio* non solum in eum dabatur, qui parentem, id est, qui patrem vel matrem interemisset: sed & in eum qui fratrem occiderat, & dictum parricidium quasi parentis cædium. *Internecciei iudicium* in eum dabatur, qui falsum testimonium fecerat, & ob id hominem occiderat. Accusatorem eius possessio bonorum sequebatur. *Internecciei* autem significatio est, quasi hominis quædam necatio. Nam propositio neta *Inter*, ponebant antiqui pro E. Næuius: Mare interbibere. Et Plautus: Interluere mare, id est, ebibere & eluere. *Furtum* est rei alienæ clandestina contractio, à furuo, id est, fusco vocatum: quia in obscuro fit. Furtum autem capitale crimen apud maiores fuit ante pœnam quadrupli.

Perisursio est rei alienæ manifesta præsum-

ptio. Furtum autem earundem rerum fit, quæ de loco in locum transferri possunt: per-
suasio autem & earum quæ transferuntur,
& earum quæ immobiles sunt. *Insciatio* est
negatio debitæ rei: cum à creditore deposci-
tur. Item & *abiniatio*, id est, rei creditæ abne-
gatio. *Ambitus* iudicium in eum est, qui
largiorem honorem capit & ambit, amissu-
rus dignitatem quam munere inuadit. *Pecu-
latus* iudicium in eos datur, qui fraudem ar-
rario faciunt, pecuniàmque publicam inter-
uertunt. Nam à pecunia peculatus est dictus.
Non autem sic iudicatur furtum publicæ rei,
sicut rei priuata. Nam ille sic iudicatur ut sa-
crilegus, quia fur est sacrorum. *Repetundarum*
accusatur, qui pecunias à sociis cepit. In
hoc iudicio reus si ante moriatur, in bona ci-
uis iudicium redditur. *Incesti* iudicium in vir-
gines sacratas, siue in propinquas sanguine,
constitutum est. Qui enim talibus miscetur,
incesti, id est, incasti habentur. *Maiestatatis* rea-
tu teneatur ij, qui regiam maiestatem dese-
ruerunt, vel violauerunt, vel qui rem publi-
cam prodiderunt, vel cum hostibus consen-
serunt. *Piaculum* dictum quod expiari po-
test: commissa sunt enim quæ erant quoquo
ordine expianda.

De pœnis in legibus constitutis.

CAP. XXVII.

Dupliciter malum appellatur: vnũ quod
homo facit, alterũ quod patitur. Quod
facit, peccatum est, quod patitur pœna. Ma-
lum autem tunc plenum est, cum & præte-
ritum est, & impetit vel impendet, ut sit do-
lor & metus. *Pœna* dicta quòd puniat. Est au-
tem epithetũ nomen, & sine adiectione non
habet plenum sensum: adiecis pœna carceris,
pœna exilij, pœna mortis, & implet sensum.
Supplicium propriè dicitur non quo quis puni-
tur: sed qui ita damnatur ut bona eius con-
secrentur & in publico redigantur. Nam *sup-
plicia* dicebantur supplicamenta. Et suppli-
cium dicitur de cuius damnatione delibatur
aliquid Deo: vnde & *supplicare*. Octo genera
pœnarum in legibus contineri Tullius scri-
bit, scilicet. damnum, vincula, verbera, talionem,
ignominiam, exiliũ, seruitutem & mortem.
His namque pœnis vindicatur omne perpe-
tratũ peccatum. *Dammum* à diminutione
rei vocatum. *Vincula* à vinciendo, id est, ar-
tando dicta, eò quòd constringant atque re-
tineant: vel quia vi ligant colla. *Compedes* di-
ctæ, quia continent pedes. *Pedica* sunt laquei
quibus pedes illaqueantur, dictæ à pedibus
capiendis. *Catene* autem quòd accipiendo te-
nent vtraque vestigia, ne progrediantur. I-
tem catenæ quòd se capiendo teneant pluri-
mis nodis. *Manica* sunt vincula, quibus ma-

nus capiuntur, licet & manica tunicarum
sint. *Nervus* est vinculum ferreum, quo pedes
vel ceruices impediuntur. *Boya* est torques
damnatorum, quasi iugum bouum: ex genere
vinculorum est. *Carcer*, in quo custodiuntur
noxij. Et dictus *carcer*, quod eo homines
coerceantur, includanturque: quasi arcens,
ab arcendo scilicet. Locum autem in quo seruan-
tur noxij *carcerem* dicimus numero tantum
singulari: vnde verò emittuntur quadrigæ,
carceres vocamus numero tantum plurali.
Verbera dicta: quia cum agitantur, aere ver-
berant. Hinc *flagra*, & *plaga* & *flagella*: quia cum
statu & strepitu in corpore sonant. Nam *pla-*
ga quasi *flagra*: sed *plaga* & *flagra* primæ po-
sitionis sunt: *flagella* autem per diminutio-
nem dicta. *Anguilla* est, qua coercentur in
scholis pueri, quæ vulgò *scutica* dicitur. *Fu-*
stes sunt, quibus pro criminibus iuvenes fe-
xiuntur: appellati quod præfixi in fossis stent,
quos *palos* rustici vocant. *Vectes* dicti, quod
manibus vectentur: vnde ostia saxaque vel-
luntur: sed hi ad pœnas legum non pertinet.
Virga sunt summitates frondium arborum-
que, dicta quod virides sunt: vel quod vim
habeant arguendi: quæ si lenis fuerit, *virga*
est: si certè nodosa vel aculeata, *scorpio* rectis
fimo nomine vocatur: quia arcuato vulnere
in corpus infigitur. *Ictus* propriè flagellorum
sunt ab agitando vocati. *Vngula* dicta, quod
effodiant: hæc & *fidicula*, quia iis rei in ecu-
leo torquentur, vt fides inueniatur. *Eculus*
autem dictus, quod extendatur. Tormenta
verò quod torquendo mentem inueniant.
Est & *lautumna* supplicij genus ad verberan-
dum aprum, inuentum à Tarquinio Super-
bo ad pœnas sceleratorum. Iste enim prior
lautumna, tormēta, fustes, meralla atque e-
xilia adinuenit, & ipse prior ex regibus exi-
lium meruit. *Talio* est similitudo vindictæ, vt
taliter quis patiarur: vt fecit. Hoc enim &
natura & lege est institutum: vt lædentem si-
milis vindicta sequatur. Vnde & illud est le-
gis: Oculum pro oculo, & dentem pro dente.
Talio autem non solum ad iniuriam refe-
rendam: sed etiam pro beneficio reddendo
ponitur. Est enim communis sermo & iniu-
riæ & beneficentiæ. *Ignominium* dictum, eò
quod desinat habere honestatis nomen, is
qui in aliquo crimine deprehenditur. Dictum
autem ignominium quasi sine nomine: sicut
ignarus sine scientia, sicut *ignobilis* sine nobi-
litate. Hoc quoque & *infamium*, quasi sine
bona fama: *fama* autem dicta: quia fando &
loquendo peruagatur per traduces lin-
guarum & aurium serpens. Est autem no-
men & bonarum rerum & malarum. Nam

fama felicitatis interdum est, vt illud est, Illu-
lustris fama quod laus est: malarum, vt Virgil.
Fama malum quo non aliud velocius vl-
lum. *Famæ* autem nomen certi locum non
habet, quia plurimum mendax est, adiciens
multa, vel demutans de veritate: quæ tamdiu
vixit quamdiu non probatur. At vbi proba-
ueris, esse cessat, & exinde res nominatur: nõ
fama. *Exilium* dictum quasi extra solum. Nã
exul dicitur qui extra solum est. Vnde *postli-*
minium redeuntibus hoc est de exilio redu-
cendis, qui sunt eieci in iniuria, id est extra
limen patriæ. Diuiditur autem exilium in
relegatis & deportatis. *Relegatus* est quem bo-
na sua sequuntur. *deportatus* quem non se-
quatur. *Proscriptio* exilij procul damnatio,
quasi porro scriptio. Item *proscriptus*, quia: pa-
lam scriptus. *Metallum* est vbi exules depu-
tantur ad erudendam venam, marmoraque se-
canda in crustis. *Seruitus* à seruando vocata:
apud antiquos enim qui in bello à morte ser-
uabantur, serui vocabantur. Hæc est sola ma-
lorum omnium postrema, quæ liberis omni
supplicio grauior est: nam vbi libertas perit,
vna ibi perierunt & omnia. *Mortium* verò
diuersi casus, ex quibus *crux* vel *patibulum* in
quo homines appensi cruciantur vel patiun-
tur. vnde & nomina habent. *Patibulum* enim
vulgò *surca* dicitur, quasi ferens caput. sus-
pensum enim & strangulatum hæc exami-
nat: sed patibuli minor pœna, quam crucis.
Nam *patibulum* appensos statim exanimat,
crux autem suffixos diu cruciat: vnde & in
Euangelio latronibus, vt morerentur, & de
ligno ante sabbatum deponerentur, crura
contracta sunt: quia ligno suspensi citò mo-
ri non poterant. In ipso quoque genere ne-
cis differt. Crudelius est enim in aqua spiri-
tum torquentis extinguunt: ignibus vri, frigo-
re & fame necari, canibus & bestiis exponi.
Nam ferro mori, ætas quoque maior opta-
uit. *Gladius* enim sine grauiori cruciatu
compendiosa morte vitam finire nouit. *Cu-*
leus est parricidale vasculum ab occulendo,
id est claudendo dictum. Est autem vter
ex corio factus, in quo parricide cum simia
& gallo & serpente inclusi, in mare præcipi-
tantur. Omnium autem istarum mortium
genus *animaduersio* nominatur. *Animadu-*
ersio est, quando iudex reum punit, & dicitur
animaduertere, id est animum illum vertere,
intendere vtique ad puniendum reum, quia
iudex est. Idèd autem Romani *aquam* &
ignem interdicebant quibusdam dānatis: quia
aer & aqua cunctis patet, & omnibus data
sunt: vt illi non fruerentur, quod omnibus
per naturam concessum est.

De temporibus.

De temporibus.

28 De Chronice vocabulo.

29 De momentis & horis.

30 De diebus.

31 De nocte.

32 De hebdomada.

33 De mensibus.

34 De solstitiis & equinoctiis.

35 De temporibus anni.

36 De annis & iubilis.

37 De olympiadicis & lustris.

38 De seculis & etatibus.

39 De discretione temporum, & de prima etate.

40 De secunda etate.

41 De tertia etate.

42 De quarta etate.

43 De quinta etate.

44 De sexta etate.

De Chronica vocabulo. CAP. XXVIII.

Chronica, Græcè dicitur quæ Latinè temporum series appellatur: qualem apud Græcos Eusebius Cæsariensis episcopus edidit, & Hieronymus presbyter in Latinam linguam conuertit. *χρόνος* enim Græcè, Latinè tempus interpretatur.

De momentis & horis. CAP. XXIX.

Tempora autem momentis, horis, diebus, mensibus, annis, lustris, seculis, etatibus diuiduntur. *Momentum* est minimum atque angustissimum tempus, à motu siderum dictum. Est enim extremitas horæ in breuibus interuallis, cum sol aliquid sibi cedit atque succedit. *Horæ* Græcum est nomen & tamen Latinum sonat. *Ora* enim finis est temporis: sicut & *ora* sunt fines maris, flumio-

De diebus. CAP. XXX.

Dies, est præsentia Solis: siue sol super terras: sicut nox, sol sub terris. Vt enim dies aut nox sit: causa est, aut super terram sol, aut sub terris. *Dies legitimus* xxiii. horarum est, vsque dum dies & nox spatia sui cursus ab oriente vsque ad alium orientalem solem caeli volubilitate concludat. *Abusus* autem dies vnus est spatium ab oriente sole vsque ad occidentem. Sunt autem *dies spatia* duo *interdianum* & *nocturnum*: & est dies quidem horarum xxiii. spatium autem horarum xij. Vocatur autem *dies* à parte meliore. Vnde & in vsu est, vt sine commemoratione noctis, numerum dicamus dierum: sicut & in lege diuina scriptum est: Factum est vespere & mane dies vnus. *Dies secundum Aegyptios* inchoat ab occasu solis: secundum Perlas, ab ortu solis: secundum Athenienses, à sexta hora diei: secundum Romanos à media nocte. Vnde & tunc *gallinimum* est, quorum vox diei ostendit præconium, quando & *mesonitius* afflatus sit. *Dies dicti* à diis, quorum

nomina Romani quibusdam sideribus sacrauerunt. *Primum enim diem* à sole appellauerunt: qui princeps est omnium siderum: sicut & idem dies caput est cunctorum. *Secundum* à luna, quæ soli & splendore & magnitudine proxima est: & ex eo mutuatur lumen. *Tertium*, à stella Martis, quæ Vesper vocatur. *Quartum*, à stella Mercurij, quam quidam candidum circulum dicunt. *Quintum*, à stella Iouis, quam Phaëtonem aiunt. *Sextum* à Veneris stella, quam Luciferum asserunt: quia inter omnia sidera plus lucis habet. *Septimum* à stella Saturni, quæ sexto caelo locata, xxx. annis fertur explere cursum suum. Proinde autem ex his septem stellis nomina diebus gentiles dederunt, eo quod per eosdem aliquid sibi effici aestimarent, dicentes habere à sole spiritum, à luna corpus, à Mercurio ingenium & linguam, à Venere voluptatem, à Marte sanguinem, à Ioue temperantiam, à Saturno humorem. Talis quippe extitit gentilium stultitia: qui sibi finxerant tam ridiculosa figmenta. Apud Hebræos autem dies prima, *viua sabbati* dicitur: quæ apud nos dies dominicus est, quem Gentiles soli dedicauerunt. *Secunda sabbati*, secunda feria: quem seculares diem lunæ vocant. *Tertia sabbati*, tertia feria: quem illi diem Martis vocant. *Quarta sabbati*, quarta feria: qui Mercurij dies dicitur à paganis. *Quinta sabbati*, quinta feria est: id est quintus à die dominica, qui apud gentiles Iouis vocatur. *Sexta sabbati*, sexta feria est, quæ apud eosdem paganos Veneris nuncupatur. *Sabbatum* autem septimus à dominico die est: quem gentiles Saturno dedicauerunt, & Saturnum nominauerunt. *Sabbatum* autem ex Hebræo in Latinum requies interpretatur, eo quod Deus in eo requiescisset ab omnibus operibus suis. Melius autem in vocabulis dierum de ore Christiano ritus loquedi Ecclesiasticus procedit. Tamen si quem forte consuetudo traxerit, vt illud exeat ex ore quod improbat corde: intelligat illos omnes, de quorum nominibus appellati sunt hi dies homines fuisse, & propter beneficia quadam mortalia, quia

plurimum potuerunt & inuenerunt in hoc seculo, delati sunt eis ab amatoribus suis diuini honores, & in diebus, & in sideribus: sed prius à nominibus hominū sidera nuncupata, & à sideribus dies sunt appellati. A fando autem *seria* nuncupata sunt, quod in eis nobis sit tempus dictionis, id est, in diuino vel humano officio fari. sed ex iis *festi dies* hominū causa instituti sunt: *seriati* causa diuinorū factorū. *Partes diei* tres sunt: mane, meridies, 10 & suprema. *Mane*, lux matura & plena: nec iam crepusculū. Et dictū *mane* à manu. *manū* enim antiqui bonū dicebāt. Quid enim melius luce? Alij *mane* existimant vocari à manibus, id est, à diis quorū conuersatio à luna ad terram est. Alij putant ab aere: quia manus id est rarus est atq; perspicuus. *Meridies* dictus quasi medidies, hoc est medius dies: vel quia tunc prius dies est. *Merū* enim purū dicitur. In toto enim die nihil clarius meridie: quādo sol è medio caelo rutilat: & omnem terrā pari claritate illustrat. *Suprema* est postrema pars diei, quando sol cursum suū in oecasum vertit: dicta eo quod superest ad partē vltimam diei. *Serum* vocatū à clausis seris, quādo iam nox venit, vt vnusquisque somno tutior sit. *Hodie*, quasi hoc die, & quotidie non totidie, vt sit quot diebus. *Cras*, quod est postea. *Hesternū*, est pridie: & dictum hesternum ab eo quod iam dies ipse sit à nobis extraneus, 30 & praterendo alienus. *Pridie* autem quasi priori die. *Perendie*, id est per ante die vel in antecessu, id est prius.

De nocte. CAP. XXXI.

Nox à nocendo dicta, eo quod oculis noceat. Quae idcirco lunae ac siderū lucē habet, ne indecora esset, & vt consolaretur omnes nocte operantes: & vt quibusdam animantibus quae lucem solis ferre non possunt ad sufficiens temperaretur. Noctis autē & diei alternatio propter vicissitudinē dormiendi & vigilandi effecta est, & vt operis diurni laborē noctis requies temperet. Noctem autē fieri dicunt, aut quia longo itinere lassatur sol, & cum ad vltimū caeli spatium peruenit, elāguescit, ac tabefactus efflat suos ignes: aut quia eadem vi sub terras cogitur, qua super terras pertulit lumen, & sic vmbra terrae noctem facit. Vnde & Virgilius, ruit Oceano nox, Inuoluens vmbra magna terrāque posūmque. *Noctis partes* septē sunt, id est vesp̄er, crepusculū, conticinium, intēpestum, gallicinium, matutinum, diluculum. *Vesp̄er* à stella occidentali vocatur, quae solē occidūū sequitur, & tenebras sequentes praecedit. De qua Virgilius, Ante diem clauso cōponet vesp̄er Olympo. *Tenebrae* autem dictae, quod teneant vmbas. *Crepusculum* est dubia lux. Nam creperū dubium dicimus, hoc est inter lucem & tenebras. *Conticinium* est quādo omnia silent. Cōticescere enim silere est. *Intēpestum*, est medium & inactuosum noctis tēpus: quando agi nihil potest, & omnia sopore quiescunt. Nam tempus per se non intelligitur, nisi per actus humanos. *Mediū* autem *noctis* actu caret. Ergo intēpesta, inactuosā quasi sine tempore, hoc est sine actu per quē dignoscitur tempus. Vnde est, Intēpestiue venisti, ergo intēpesta dicitur, quia caret tempore, id est actu. *Gallicinium*, propter Gallos lucis praenuncios dictum. *Matutinum*, est inter abcessum tenebrarum, & aurore aduentum: & dictum matutinum, quod hoc tempus inchoantes mane sit. *Diluculum*, quasi iam incipiens parua diei lux. Haec & aurora quae solem praecedit. Est autem *aurora* diei clarescentis exordium, & primus splendor aeris, qui Graecè *ἠὸς* dicitur, quam nos per deriuationem auroram vocamus: quasi eororā. Vnde est illud, Latus Eois Eurus equis. & Eoasque acies.

De hebdomada. CAP. XXXII.

Hebdomada, dicta à numero septē dierū quorum repetitione, & menses, & anni, & secula peraguntur. *ἑβδωμάη* enim Graeci septē dicunt. hanc nos *septimanam* vocamus, quasi septem lucēs. Nam mane lux est. Octauus autem dies, id primus est, ad quem reditur, & à quo rursus hebdomadis series orditur.

De mensibus. CAP. XXXIII.

Mensis, nomē est Graecum de lunae nomine tractum. Luna enim *μῆνας* Graeco sermone vocatur. vnde & apud Hebraeos *mensēs legitimi*, non ex solis circulo, sed ex lunae cursu enumerantur, quod est de noua ad nouam. Aegyptij autem propter lunae velociorem cursum, & ne error computationis eius velocitate accideret, ex solis cursu diem mensis adinuenerunt: quo tardior solis motus facilius poterat comprehendi. *Ianuaris mensis*, à Iano dictus, cui fuit à gentilibus consecratus, vel quia limes & ianua sit anni. Vnde & bifrons idem Ianus pingitur: vt introitus anni & exitus demonstraret. *Februarius*, nuncupatur à Februo, id est Plutone, cui eo mense sacrificabatur. Nam Ianuariū diis superis, Februariū diis manibus Romani consecrauerūt. Ergo Februarius à Februo, id est à Plutone, non à febre, id est aegritudine nominatur. *Martius*, appellatur propter Martē Romanae gentis auctore, vel quod eo tēpore cuncta animantia ad mare agantur, & ad concumbēdi voluptatē. Idem appellatur & *mensis nouorūm*, quia anni initium mensis est Martius. Idem & *November* ab indicis scilicet germinum: quia in eo videscuntibus fructibus nouis trāfactorum probatur oecalus. *Aprilis*, pro Venere dicitur, quasi Afrodīs. Graecè

Græcè enim *αργείην* Venus dicitur, vel quia hoc mense omnia aperiantur in florem: quasi aperilis. *Maius* dictus à Maia matre Mercurij, vel à maioribus natu: qui erant principes reipublicæ. Nam hunc mensem maioribus, sequentē verò minoribus Romani consecrauerunt. Vnde & *Iunius* dicitur. Antè enim populus in centurias seniorum, & iuniorum diuisus erat. *Iulius* verò & *Augustus* de honoribus hominum Iulij & Augusti Caesarum nuncupati sunt. Nam prius *Quintilis* & *Sextilis* vocabantur: *quintilis*, quia quintus erat à Martio: quem principem anni testantur esse Romani. *Sextilis* similiter quòd sextus sit. *September*, nomen habet à numero & imbre quia septimus est à martio & imbres habet. Sic & *October*, *November*, atque *December* ex numero & imbribus acceperunt vocabula: quem numerum decurrentem december finit: pro eo quòd denarius numerus precedentes numeros claudit. *Kalendas* autè *Nonas* & *Idus* propter festos dies Romani instituerunt, vel propter officia magistratuum. In iis enim diebus conueniebatur in vrbibus. Quidam autem *kalendas* à colendo appellati existimant. Apud veteres enim omnium mensium principia colebantur: sicut & apud Hebræos. *Idus* autem plerique Latinorum ab edendo dictas putant: quòd ij dies apud veteres epularum essent. *Nonæ* à nudinis vocatæ, nudinæ enim sunt publicæ conuentiones, siue mercimonia.

De solstitijs & æquinoctijs. C A P. XXXIV.

Solstitium dictum: quasi solis statiu: quòd tunc sole stante crescant dies vel noctes. *Æquinoctium* appellatū, quòd tunc dies & nox horarū spatio æquali cõsistunt. Duo aut sunt solstitia, vnū æstiuum octauo kalendarū Iuliarū, de quo tẽpore remeare sol ad inferiores incipit circulos: aliud hyemale, octauo kalendarum Ianuariarum, quo tempore sol altiores incipit circulos petere. Vnde & hiemalis solstitij dies minimus, sicut æstiuus maximus inuenitur. Item duo sunt æquinoctia, vnū vernale: & aliud autumnale, quæ Græci *ισωνυχίας* vocant. Sunt autem hæc æquinoctia die octaua kalendarum Aprilium, & octauo kalendarū octobrium, quia annus in duas partes tantū diuiditur: hoc est in æstiuū & in hiemale solstitium & in duo hemisphæria.

De temporibus anni. C A P. XXXV.

Tempora anni, sunt quatuor: ver, æstas, autumnus, & hiems. dicta sunt autem tẽpora à companionis temperamento, quòd inuicem se humore, siccitate, calore & frigore temperent. Hæc & *curricula* dicuntur: quia non stant sed currunt. Constat au-

tem post factum mundum ex qualitate cursus solis tempora in ternos menses fuisse diuisa. Quorum temporum talem veteres distributionem faciunt, vt primo mense *ver nouum* dicatur, secundo *adulium*, tertio *præceps*. Sic & *æstas* in suis tribus mensibus, *noua*, *adulta*, & *præceps*. Item *hyems noua*, *adulta*, & *præceps* siue extrema. Vnde & illud: *Extrema* sub calum hyemis. *Ver* autem dictum quòd vireat. Tunc enim post hyemem vestitur tellus herbis, & in florem cuncta prorumpunt. *Æstas* dicitur ab æstu, id est à calore. & æstas quasi vsta, id est exusta & arista. Nam calor aridus est. *Autumnus* à tempestate vocatur: quando & folia arborum cadunt, & omnia maturescunt. *Hyemem* autem ratio hæmisphærij nūcupauit. quia tunc breuiori sol voluitur circulo. Vnde & hoc tempus *bruma* dicitur: quasi *βρυχία* *βρυχία*, id est breuis, vel à cibo, quòd maior tunc sit vescendi appetitus. Edacitas Græcè *bruma* appellatur. vnde & *imbrumati* dicuntur quibus fastidium est ciborum. *Hybernus* autem inter hyemem & veranum est quasi hyuernus: qui plerūque à parte totam hyemem significat. Hæc tempora singulis etiam cœli partibus ascribuntur. *Ver* quippe orienti datur. quia tunc ex terris omnia oriuntur. *æstas* verò meridiano, eò quòd pars eius calore flagratior sit. *hyems*, *Septentrioni*, eo quòd frigidioribus & perpetuo gelu torpeat. *autumnus*, *occiduo*, propter quòd graues morbos habet. vnde & tunc folia arborum defluunt. Vt autem autumnus abundet morbis: facit hoc cõfinium frigoris & caloris, & compugnancia inter se contrariorum aerum.

De annis. C A P. XXXVI.

Annus est solis anfractus: cum peractis trecentis lxx. diebus ad eadem loca fidetur redit. Annus autem dictus: quia mensibus in se recurrētibus voluitur. Vnde & *annulus*, quasi annuus, id est circulus, quòd in se redeat. Virgilius: Atque in se sua per vestigia voluitur annus. Sic enim apud Ægyptios indicabatur ante inuentas literas, picto dracone caudam suam mordente, quia in se recurreret. Alij annum dicunt, *ἄννός* *ἄννός*, id est, ab inuouatione: renouatur enim semper. Tria sunt autem tempora annorum. Aut enim *lunaris annus* est triginta dierum: aut *solstitialis* qui xij continet menses: aut *magnum*, omnibus planetis in eundem locum recurrentibus, qui fit post annos solstitiales plurimos. *Era* singulorum annorum constituta est à Cesare Augusto: quando primum censum exegit ac Romanum orbem descripsit. Dicta autem Era ex eo quòd omnis orbis, res reddere professus est reipublicæ.

De olympiadicis & lustris & iubilis.

CAP. XXXVII.

Olympias apud Græcos constituta apud Ehdem Græcia ciuitatem. Elius agenti bus agonem: & quinquennale certamen qua tuor medijs annis vacantibus: & ob hoc Eli dum certaminis tempus olimpiadem voca uerunt, quadriennio in vna olimpiade sup putato. *Lustrum* verò est *quinquennale*, id est quin quennium, quòd quinto anno dicitur condi propter olimpiadas à Romanis: adhuc enim consules, adhuc æra nondum erant. Est enim quinquennale tempus. Idèd verò sic voca tur: eo quòd censu per quinquennium in re publica deracto, vrbs Roma lustrabatur. *Iu bilem* interpretatur remissionis annus. Est enim Hebraicus & sermo & numerus, qui septenis annorum hebdomadibus, id est, qua draginta nouem annis textitur, in quo clan gebatur tubis, & ad omnes reuertebatur anti qua possessio, debita absoluebantur, confir mabantur libertates. Hunc numerum etiam in diebus pentecostes & ipsi celebramus post Domini resurrectionem remissa culpa: & toti us debiti chirographo euacuato, ab omni nexu liberi suscipientes aduenientem in nos gratiam Spiritus sancti.

De seculis & ætatibus.

CAP. XXXVIII.

Secula generationibus constant: & inde secula quod se sequantur. Abeuntibus enim alijs, alia succedunt. Hunc quidam quinquagesimum annum dicunt, quem Hebræi iubilium vocant. Ob hanc causam & ille Hebræus qui propter vxorem & liberos amat Dominum suum, aure pertusa, seruitio subiugatus, seruire iubetur in seculum: hoc est vsque ad annum quinquagesimum. *Ætas* plerumque dicitur & pro vno anno, vt in annalibus, & pro septem, vt hominis: & pro centum, & pro quouis tempore. Vnde & ætas tempus quod de multis seculis instruitur. Et dicta ætas quasi æuitas, id est similitudo æui. Nam *æuum* est ætas perpetua: cuius neque ini tium neque extremitas nascitur: quod Græci *αιωνος* vocant: quod aliquando apud eos pro seculo, aliquando pro æterno ponitur. Vnde & apud Latinos est deriuatum. *Ætas* autè proprie duobus modis dicitur: aut enim *hominis*, sicut infantia, iuuentus, senectus: aut *mundi*, cuius *prima ætas* est ab Adam vsq; ad Noe, *secunda* à Noe vsque ad Abraham, *tertia* ab Abraham vsque ad Dauid, *quarta* à Dauid vsque ad transmigrationem Iudæ in Babiloniam, *quinta* deinde ad aduentum Saluato-

ris in carne, *sexta* quæ nunc agitur vsque quòd mundus iste finiatur. Quarum decursus per generationes & regna ita inspicitur.

De discretionem temporum.

CAP. XXXIX.

Prima *etæ* continet in exordio sui crea tionem mundi. Primo enim die Deus in lucis nomine condidit angelos. secundo in firmameti appellatione cælos, tertio in Dis cretionis vocabulo speciem aquarum & ter ra: quarto luminaria cæli. quinto animantia ex aquis, sexto animantia ex terra, & homi nem, quem appellauit Adam.

Adam anno cccxx genuit Seth à quo filij Dei. cccxx.

Seth anno cccv genuit Enos: qui primus cæ pit inuocare nomen Domini. ccccxxxv. Enos anno clxxx genuit Cain. Dccxxv. Cain anno centesimo lxx genuit Malaleel. Dcccxcv.

Malaleel anno clx genuit Iareth Deccc.lx. Iareth anno cctesimo lxij genuit Enoch qui translatus est. M cxxij.

Enoch anno lxxv genuit Matusalem. M cc lxxvij.

Matusalem anno clxvij genuit Lamech. Mccccliiij.

Lamech anno clxxxviij genuit Noe. arca ædificatur. M Dcxlj.

Noe autem anno Dc, factum est diluuium. M cccxlj.

Secunda *etæ*. CAP. XL.

Sem post diluuium secundo anno genuit Arfaxat, à quo Caldei. M cccxliij. Arfaxat anno cxxxv genuit Sala: à quo anti tiqui Samaritæ vel Indi fuerunt. M cccclxxxix.

Sala anno cxxx genuit Deber à quo Hebræi M D ix.

Heber anno cxxxiiij genuit Faleg. Turris ædificatur. M Dcxlviij.

Faleg anno cxxx genuit Ragau. dij primum adorantur. M Dccclxxiiij.

Ragau anno cxxxij genuit Seruch. regnum inchoat Scytharum. M Dcccvc.

Seruch anno cxxx genuit Nachor. Regnum Ægyptiorum nascitur. M M xxv.

Nachor anno lxxix genuit Tharam. Regnū Assyriorum & Siciuorum exoritur. M M cxxiiij.

Thara anno lxx genuit Abraham.

Zoroastes magicam artem reperit. M M clxxxiiij.

Tertia

Tertia etas. CAP. XLI.

Abraham an. centesimo genuit Isaac ex Sara libera. Nā prius & Ismahel à quo & Ismahelita. iiiiMccclxxiiij.
 Isaac an. sexagesimo genuit Iacob Argiuorū regnum inchoat. iiiiMccclxiiij.
 Iacob an. xvj. genuit Ioseph.
 Phoroneus Græciæ leges dedit. iiiiMccccxxv.
 Ioseph an. cv. vixit. Græcia segetes habere capit. iiiiMdxlv.
 Hebræorum seruitutis in Ægypto an. cxliiij. Atlas Astrologiā inuenit. iiiiMDclxxxix.
 Moyses an. xl. rexit populum in heremo. Hebræi legem & literas habere ceperunt. iiiiMDccxxix.
 Iosue an. xxvij. Erictonius in Troia quadrigam iunxit. iiiiMDccclv.
 Othoniel an. xl. Cadmus literas Græcis dedit. iiiiMDccxxv.
 Aoth anno lxxx. fabulæ fictæ sunt. iiiiMDccclxxv.
 Debora ann. xl. Apollo medicinæ artem inuenit & citharam reperit. iiiiMDccccxvj.
 Gedeon anno xl. Mercurius lyram reperit & Orpheo tradidit. iiiiMDcccclvj.
 Abimelech an. tres. Chorus in Græcia inuentus est. iiiiMDcccclix.
 Thola an. xxij. Priamus regnavit in Troia. iiiiMDcccclxxxj.
 Iair an. xxij. Carmentis Latinas literas reperit. iiiiMliij.
 Iephte an. vj. Hercules se flammiis iniecit. iiiiMix.
 Abefon an. vij. Alexander Helenam rapuit. iiiiMxvj.
 Abdon an. viij. Troia capta est & Æneas in Italiam venit. iiiiMxxiiij.
 Samson ann. xx. Ascanius Albam cōdidit ciuitatem: à qua Albani. iiiiMxliiij.
 Heli sacerdos an. xl. Arca testamenti capitur. iiiiMlxxxiiij.
 Samuel & Saul an. xl. Homerus fuisse putatur. iiiiMccxxviij.

Quinta etas. CAP. XLII.

David ann. quadrag. Cartago à Didone conditur. Gad. Nathan & Asaph prophetauerunt. iiiiMclxiiij.
 Salomon an. xl. Templum Hierosolymis edificatur. iiiiMccliij.
 Roboam an. xvij. Regnum Israel & Iuda diuiditur. iiiiMccxxj.
 Abia an. tribus, sub quo Abimelech pontifex fuit. iiiiMccxxiiij.
 Asa an. xlv. Achias Amos Iehu. Iohel & Azarias prophetauerunt. iiiiMccclxv.
 Iosaphat an. xxv. Prophetauit Helias & He-

lizeus Abdias & Micheas iiiiMccxc.
 Ioram an. viij. Prophetauit Helias & Helifeus. iiiiMccxcix.
 Ochozias anno vno. Helias capitur. iiiiMccxcix.
 Athalia an. vij. Ionadab sacerdos claruit. iiiiMcccvj.
 Ioas an. xl. Zacharias propheta occiditur inter templum & altare. Helifeus moritur. iiiiMccclxvj.
 Amasias an. xxix. Cartago condita est. iiiiMccclxxv.
 Ozias ann. liij. Olimpias à Græcis instituitur, Affricorūque regnum in Medos, transfertur. iiiiMccccxxvij.
 Ioathan an. xvj. Remus & Romulus nascuntur. iiiiMcccccliiij.
 Achaz anno xvj. Roma conditur. iiiiMccccclviiiij.
 Ezechias an. xxix. Senatus Romæ fit. iiiiMccccclxxxviij.
 Manasses an. lv. Sibilla Samia claruit. iiiiMDxliiij.
 Amon an. xij. Censuræ primum agitur. iiiiMDlv.
 Iosias an. xxxij. Thales philosophus agnoscitur. iiiiMDlxxxvij.
 Ioachim ann. xj. Nabuchodonosor Iudæam capit. iiiiMDxcviij.
 Sedechias an. xj. Templum Hierosolymis incensum. Sappho mulier diuerso poemate claruit. iiiiMDcix.

Quinta etas. CAP. XLIII.

Hebraeorum captiuitas an. septuaginta. Iudith historia scribitur. iiiiMDclxxix.
 Darius an. xxxiiij. Iudæorum captiuitas soluitur. iiiiMDCcxiiij.
 Xerxes an. xx. Sophocles & Euripides, tragædi celebrantur insignes. iiiiMDCcxxxiiij.
 Artaxerxes an. xl. Esdras incensam legem renouat. iiiiMDCclxxiiij.
 Darius qui & nothus an. xix. Hæc ætas habuit Platonem primum rhetorem. iiiiMDCccxcj.
 Artaxerxes an. xl. Hester historia scribitur. iiiiMDCccxxxij.
 Artaxerxes qui & Ochus an. xxvj. Demosthenes & Aristoteles prædicantur. iiiiMDCccclviij.
 Xerxes an. iiij. Xenocrates illustris habetur. iiiiMDCccclxij.
 Darius an. vj. Alexander Hierosolymam cepit. iiiiMDCccclxviij.
 Alexander magnus an. v. Asiam obrinuit. iiiiMDCccclxxiiij.
 Ptolemæus an. xl. Machabæorū liber inchoat primus. iiiiMDCccclxxiiij.
 Philadelphus an. xxxviij. Septuaginta inter-

pretes agnoscuntur. iiiiMDcccclj.
 Euergetes an. xxvj. Iesus sapientie librū cō-
 ponit iiiiMDcccclxxvij.
 Philopator an. xvij. Machabæorum secundi
 libri historia componitur. iiiiMDcccxciiij.
 Epiphanes an. xliij. Romani Græcos obtri-
 nuerunt. VMxix.
 Philometor an. xxxv. Scipio Africam vicit.
VMIij. 10
 Euergetes an. xxliij. Brutus Hispaniam sube-
 git. VMIxxxij.
 Soter an. xvij. Thraces Romanis subiciun-
 tur. VMxcix.
 Alexander an. x. Syria Romanis subiecta est.
VMcix.
 Ptolemæus an. viij. Rhetorica ars Romæ ce-
 pit. VMcxvij.
 Dionysius an. xxx. Pompeius Iudæam capit.
VMcxlvij. 20
 Cleopatra an. ij. Ægyptus Romanis subditur
VMcxlx.
 Iulius Cæsar an. v. Hic primus Monarchiam
 tenuit. VMcliiij.
 Sexta atas. **CAP. XLIIII.**
Octavianus, an. lvj. Christus nascitur.
VMcxxx.
 Tiberius an. xxij. Christus crucifigitur.
VMcxxxij. 30
 Caius Caligulā an. iij. Matthæus Euangeliū
 scripsit. VMcxxxvij.
 Claudius an. xliij. Marcus Euangelium edi-
 dit. VMcclj.
 Nero an. xliij. Petrus & Paulus necantur.
VMcclxv.
 Vespasianus an. x. Hierosolyma à Tito sub-
 uertitur. VMcclxxv.
 Titus an. ij. Hic facundus & pius fuit.
VMcclxxvij. 40
 Domitianus an. xvj. Ioannes in Pathmos re-
 legatur. VMcxciiij.
 Nerua an. j. Ioannes Ephesum redit.
VMcxcviiij.
 Traianus an. xviiij. Ioannes apostolus requi-
 escit. VMcccxiij.
 Adrianus an. xxj. Aquila interpres habetur.
VMcccxxx.
 Antoninus pius an. xxj. Valentinus & Marc'ō
 agnoscuntur. VMcccclvj. 50
 Antonius verus an. xix. Catafrigarum hære-
 sis oritur. VMcccclxxv.
 Commodus an. xij. Theodotion tertius in-
 terpres habetur. VMcccclxxxvij.
 Elius pertinax an. i. Nihil habet historie.
VMcccclxxxvij.
 Severus an. xvij. Symmachus interpres quar-
 tus habetur. VMcccceviij.
 Antoninus Caracalla an. vij. Quinta editio
 Hierosolymis inuenitur. VMccccexxij. 60

Macrinus an. j. Huius breuitas vite nihil ge-
 storum habetur. VMccccexxv.
 Aurelius Antoninus an. iij. Sabellij hæresis
 oritur. VMccccexxix.
 Alexander an. xliij. Origenes insignis habe-
 tur. VMccccexxxij.
 Maximus an. iij. Iste Germanos vicit.
VMccccexxxv.
 Gordianus an. vj. Iste de Parthis & Persis triū-
 phauit. VMccccexxlj.
 Philippus an. vij. Hic primus Christianus im-
 perator fuit. VMccccexxlvij.
 Decius an. j. Antonius monachus claruit.
VMccccexxlix.
 Gallus an. ij. Nouatus hæresim condit.
VMcccceclj.
 Valerianus an. xv. Cyprianus martyrio coro-
 natur. VMcccceclxvj.
 Claudius an. ii. Iste Gothos ab Illyrico expul-
 lit. VMcccceclxviii.
 Aurelianus an. v. Iste Christianos persequi-
 tur. VMcccceclxxiiij.
 Tadius an. i. Huius breuitas vite nihil habet
 historie. VMcccceclxxv.
 Probus an. vi. Manichæorū hæresis orta est.
VMcccceclxxxii.
 Carus an. ii. Iste de Persis triumphauit.
VMcccceclxxxiiij.
 Diocletianus an. xx. Iste diuinis libris adustus
 martyria facit. VMDiiij.
 Galerius an. ii. Huius breuitas vite nihil di-
 gnū historie contrulit. VMDvi.
 Constantinus an. xxx. Nicæna synodus con-
 gregatur. VMDxxxv.
 Constantius ann. xxliij. Anthropomorphita-
 rum hæresis oritur. VMDlviii.
 Iulianus an. ii. Hic ex Christiano paganus
 effectus est. VMDlxi.
 Iouinianus an. i. Iste iterum Christianus effe-
 ctus est. VMDlxi.
 Valentinianus an. xliij. Gothi hæretici effici-
 untur. VMDlxxxvij.
 Gratianus an. vi. Priscillianus agnoscitur.
VMDlxxxiiij.
 Valentinianus an. vii. Hieronymus in Beth-
 leem prædicatur. VMDlxxxix.
 Theodosius an. iij. Ioannes Anachoreta cla-
 ruit. VMDxcii.
 Arcadius an. xliij. Ioannes Chrysofomus flo-
 ruisset. VMDcx.
 Honorius an. xv. Augustinus Episcopus cla-
 ruit. VMDcxxx.
 Theodosius an. xxvij. Nestorius hæresiarches
 extitit. VMDcxlviij.
 Martianus an. vi. Chalcedonenfis synodus a-
 gitur. VMDcliiij.
 Leo maior an. xvi. Ægyptus errore Dioclori
 languet. VMDclxix.
 Zenon an. xvii. Acaphalorū hæresis orta est.
VMDclxxxvi.
A. uasta-

Anastasius an. xvij. Fulgentius Episcopus
prædicatur. VMDccxij.

Iustinus an. vij. Acephalorum hæresis abdi-
catur. VMDccxxj.

Iustinianus xxix an. Vvandalis in Africa à Be-
lisario extinguntur. VMDcclx.

Iustinus an. xj. Armenij fidem Christi susci-
piunt. VMDcclxxj.

Tiberius an. vij. Longobardi Italiam capiunt.
VMDcclxxvij.

Mauritio an. xxj. Gothi catholici effecti sunt.
VMDccxcix.

Focas an. viij. Romani cæduntur à Persis.
VMDcccvi.

Eraclius an. xxvij. Residuum sextæ ætatis tem-
pus Deo soli est cognitum. Colligitur om-
ne tempus ab exordio mundi vsque in
presentem annum decimum gloriosissi-
mum principis, qui est Eraclius. VMDccclvij.

Huius quarto & quinto religiosissimi prin-
cipis Silebuti, in Hispania Iudæi baptizant.
Quarum decursus per generationes & re-

gna: primus ex nostris Iulianus Africanus sub
Imperatore Marco Aurelio Antonino, si-
plicitis historiæ stilo elicit. dehinc Eusebius
episcopus Cæsariensis: atque sanctæ memo-
riæ Hieronymus presbiter, chronicorum ca-
nonem multiplicem ediderunt, Historiam
regnis simul & temporibus ordinatam. De-
hinc alij atque alij inter quos præcipue Vi-
ctor Turonensis ecclesiæ Episcopus recensitis
priorum historiis gesta sequentium æta-
tum vsque ad consulatum Iustini iunioris
imperatoris expleuit. Horum nos temporum
summam ab exordio mundi ad Augusti He-
raclij Imperatoris vel Sumptilani regis
Gottorum, quanta potuimus breuitate nota-
uimus tempora, adiacente è latere descenden-
dente linea temporum cuius indicio summa
præterita seculi cognoscatur.

10 *Sequentia habentur in quodam codice exciso
ante titulum, De discretione temporum: In ma-
nuscriptis vero exemplaribus non leguntur.*

ISIDORI HISPAN- SENSIS EPISCOPI, ORIGI-

NVM SIVE ETYMOLOGIARVM

L I B E R V I.

Capita libri sexti.

- 1 De nouo & veteri testamento.
- 2 De scriptoribus & vocabulis sanctorum li-
brorum.
- 3 De bibliothecis.
- 4 De interpretibus.
- 5 De eo qui primum Romanos libros aduexit.
- 6 Qui apud nos bibliothecas instituerunt.
- 7 Qui multa scripserunt.
- 8 De generibus opusculorum.
- 9 De ceteris.

- 10 De cartis.
- 11 De pergamenis.
- 12 De libris conscribendis.
- 13 De librorum vocabulis.
- 14 De libris & eorum instrumentis.
- 15 De canonibus euangeliorum.
- 16 De canonibus conciliorum.
- 17 De cyclo paschali.
- 18 De reliquis festiuitatibus.
- 19 De officiis.

LIBER SEXTVS DE VE- teri & nouo testamento.

Etus testamētum ideo dicitur:
quia veniente nouo cessauit.
de quo Apostolus meminit,
dicens: Verera transferunt,
& ecce omnia facta sunt no-
ua. Testamentum autem no-
uum ideo nuncupatur, quia innouat. Non e-
nim illud discunt, nisi homines renouati ex
vetustate per gratiam, & pertinentes iam ad

testamentum nouum: quod est regnum cae-
lorum. Hebraei autem vetus testamentum,
Esdra auctore, iuxta numerum literarum sua-
rum, viginti duobus libris accipiunt: diui-
dentes eos in tres ordines, legis scilicet, & pro-
phetarum, & agiographorum. ¶ Primus ordo le-
gis in quinque libris accipitur: quorum pri-
mus est Beresith, quod est Genesis, secundus
Veelle Semoth, quod est Exodus, tertius Vai-
era, quod est Leuiticus, quartus Vaiedabber:
quod est Numeri, quintus Elle addebarim,
quod est Deuteronomium. Hi sunt quinque li-

bri Moysi: quos Hebræi *Thorat* vocant, Latini legem appellant. Propriè autem *lex* appellatur: quæ per Moysen data est. ¶ Secundus est *prophetarum* in quo continetur libri octo, quorum primus Iosue Ben Nun: qui Latine *Iesu Naue* dicitur, secundus Sophetim, quod est *Judicum*, tertius *Samuel*, qui est Regum primus, quartus *Malachim*, qui est *Regum secundus*, quintus *Esaias*, sextus *Jeremias*, septimus *Ezechiel*, octauus *Tariffra*: qui dicitur *duodecim prophetarum*: qui libri quia pro breuitate adiuncti sunt, pro vno accipiuntur. ¶ Tertius est ordo *agiographorum*, id est sancta scribentium: in quo sunt libri nouem: quorum primus *Iob*; secundus *Psalterium*, tertius *Mille*, quod est *Prouerbia Salomonis*, quartus *Cheleth*: quod est *Ecclesiastes*, quintus *Sir asirim*, quod est *Cantica cantinorum*, sextus *Daniel*, septimus, *Dibre haiamim*, quod est verba dictum: hoc est *Paralipomenon*: qui & *Chronicon*: qui in duos libros diuiditur. apud Græcos & Latinos. octauus *Esdras*: nonus *Hester*: qui simul omnes v. viij. & ix. sunt. xxij. sicut superius comprehensi sunt. Quidam autem *Ruth* & *Rimoth*, quod Latine dicitur *Lamentatio Ieremie*, *agiographis* adiiciunt, & xxiii. volumina testamenti veteris faciunt, iuxta vigin-tiquatuor seniores, qui ante conspectum Domini assistunt. ¶ Quartus est apud nos ordo veteris testamenti, eorum librorum qui in canone Hebraico non sunt. Quorum primus *Sapientie* liber est, secundus *Ecclesiasticus*, Tertius *Thobias*. Quartus *Judith*. Quintus & sextus *Machabæorum*: quos licet Hebræi inter *apocrypha* separent, Ecclesia tamen Christi inter diuinos libros & honorat & prædicat. ¶ In nouo autem testamento duo sunt ordines. primus *euangelicus*, in quo sunt *Matheus*, *Marcus*, *Lucas* & *Ioannes*. Secundus *apostolicus*: in quo sunt *Paulus* in quatuordecim epistolis. *Petrus* in duabus. *Ioannes* in tribus. *Iacobus* & *Iudas* in singulis, Actus apostolorum & *Apocalypsis Ioannis*. ¶ Summa autem vtriusque testamenti trifariè distinguitur, id est, in *historia*, in *moribus*, in *allegoria*. Rursum ista tria multifariè diuiduntur, id est, quid à Deo, quid ab angelis vel hominibus gestum dictumque sit: quid à prophetis nuntiatum de Christo & corpore eius: quid de diabolo & membris eius: quid de veteri & nouo populo: quid de præfenti seculo & futuro regno atque iudicio.

De scriptoribus & vocabulis sanctorum librorum. CAP. II.

Veteris testamenti secundum Hebræorum traditionem hi perhibentur auctores. Primus *Moyfes* diuinæ historiae cosmographiam in quinque voluminibus edidit, quod

Pentateuchum nominatur. *Pentateuchum* autem à quinque voluminibus dicitur. & *επτε* enim Græcè quinque: & *τευχος* volumen vocatur. *Genesis* liber inde appellatur, eo quod exordium mundi & generatio seculi in eo continetur. *Exodus* verò exitum ab *Egypto* vel egressum populi *Israel* dixerit: & ex ea causa nomen accepit. *Leuiticus* appellatur, eo quod *Leuitarum* ministeria & diuersitatem victimarum exequitur, totusque in eo ordo *leuiticus* annotatur. *Numerorum* liber vocatur, eo quod in eo egressus de *Egypto* tribus dinumerantur, & quadraginta duarum per heremum mansionum in eo descriptio continetur. *Deuteronomium* Græco sermone appellatur: quod Latine interpretatur *Secunda lex*, id est repetitio & euangelicæ legis præfiguratio: quæ sic ea habet quæ priora sunt, vt tamen noua sint omnia, quæ in eo replicantur. *Iosue* liber nomen accepit à *Iesu filio Naue*: cuius historiam continet: scriptorem verò eius eundem *Iosue* Hebræi asseuerant: in cuius textu post *Iordanis* transitum regna hostium subuertuntur: terra populo diuiditur, & per singulas vrbes, viculos, montes, atque confinia ecclesie celestisque *Hierusalem* spiritualia regna præfigurantur. *Judicum* nominantur à principibus populi: qui præfuerunt in *Israel* post *Moysem* & *Iosue* antequam *Dauid* & ceteri reges existerent. Hunc librum & *Ruth* edidisse creditur *Samuel*. Liber *Samuel* eiusdem *Samuelis* natiuitatem & sacerdotium & gesta describit, idcirco & ab eo nomen accepit. Et quamuis hic liber *Saul* & *Dauid* historiam contineat, vtrique tamen ad *Samuel* referuntur, quia ipse vnxit *Saul* in regnum, ipse *Dauid* in regem futurum. Cuius libri primam partem cõscripsit idem *Samuel*, sequentia verò eius vsque ad calcem scripsit *Dauid*. *Melachim* proinde appellatur: eo quod reges *Iudæ* & *Israeliticæ* gentis gestaque eorum per ordinem digerit temporum. *Melachim* enim Hebraicè, Latine *Regnum* interpretatur. Hunc librum *Jeremias* primus in vnum volumen coegit. Nam antea sparsus erat per singulorum regum historias. *Paralipomenon* Græcè dicitur: quod prætermisorum vel reliquorum nos dicere possumus: quia ea quæ in lege vel in regum libris vel omissa vel nõ plenè relata sunt, in isto summam & breuiter explicant. Librum *Iob* quidam *Moyse* scripsisse arbitrantur: alij vnum ex prophetis: nonnulli verò eundem *Iob* post plagam suæ passionis scriptorem fuisse existimant, arbitantes, vt qui certamina specialis pugnae sustinuit, ipse narraret quas victorias expediuit. Principia autem & fines libri *Iob* apud Hebræos prosoica oratione contexta sunt: media autem ipsius ab eo loco in quo ait: *Pereat dies in quâ natus sum*, vsque ad eum

ad eum locum : idcirco ego me reprehendo & ago penitentiam, omnia heroico metro discurrunt. *Psalterium* liber Græcè psalteriū, Latine organum dicitur. Vocatus autem liber *Psalterium*, quod vno propheta canente ad psalterium, Chorus consonando responderet. Titulus autem in psalmis Hebraicus Thehilim, quod interpretatur Volumē hymnorum. Auctores autem psalmodi sunt quæ ponuntur in titulo, Moyses silicet, & Dauid & Salomō, Asaph, Ethā, Idithim & filij Core, Emā, & reliquorū: quos Esdras vno volumine cōprehendit. Omnes autē psalmos apud Hebræos metrico carmine cōstat esse cōpositos. Nā in more Romani Flacci: & Græci Pin dari, nūc alii iābo currūt: nūc elegiacō personāt: nūc Sapphico nitēt trimetro: vel tetrametro pede incedētes. *Salomon* filius Dauid regis Israel iuxta numerū vocabulorū suorum tria volumina edidit: quorū primus est Hebraicè *Misla*: quæ Græci *Parabolæ*: Latini *Prouerbiōrū* nomināt, eo quod in ipso sub comparatiua similitudine figuras verborum & imagines veritatis ostenderit. Ipsam autem veritatem ad intelligendum legentibus referauit. Secundū librum *Cohelēth* vocauit, qui Græcè *Ecclesiastes* dicitur, Latine Concionator: eo quod sermo eius non specialiter ad vnum sicut in *Prouerbiis*, sed ad vniuersos generaliter dirigatur: docens omnia quæ in mundo cernimus caduca esse & breuia, & ob hoc minime appetenda. Tertium librum *Sir* hassim prænotauit: qui in Latinam linguā vertitur *Canticum canticorum*: vbi per epithalamium carmen coniunctionem Christi & Ecclesiæ mysticè canit. Dictum autem *Canticum canticorum*, eo quod omnibus canticis præferatur, quæ in scripturis sacris habentur: sicut quædam in lege dicuntur sancta, quibus maiora sunt, Sancta sanctorum. Horum autem trium librorum carmina, hexametris & pentametris versibus apud suos composita perhibentur, vt Iosephus & Hieronymus scribunt. *Esaias* euāgelista potius quàm propheta edidit librum suum: cuius omnis textus eloquentiæ prosa incedit. Canticum verò hexametro & pentametro versu discurrit. *Hieremias* similiter edidit librum suum cum threnis suis: quos nos *Lamenta* vocamus: eo quod in tristioribus rebus funeribūq; adhibeantur, in quibus quadruplex diuerso metro cōposuit alphabetū, quorū duo prima quasi sapphico metro scripta sunt: quia tres versiculos qui sibi nexi sunt, & ab vna tantūm litera incipiunt, heroicū coma concludunt. Tertium alphabetū trimetro conscriptum est: & à ternis literis ijdem versus terni incipiunt. Quartum alphabetum simile primo & secūdo habetur. *Ezechiel* & *Daniel* à viris quibusdam sapientibus scripti esse perhibentur: quorū *Ezechiel* prin-

cipia & fines multis habet obscuritatibus inuoluta. *Daniel* verò claro sermone regna mūdi pronuntiat & tempus aduentus Christi manifestissima prædicatione annotat. Hi sunt quatuor prophetae qui maiores vocātur: quia proluxa volumina condiderunt. *Liber* autem *duodecim prophetarum* auctorum suorum nominibus prænotatur: qui propterea dicuntur minores, quia sermones eorū breues sūt. Vnde & connexi sibi inuicem in vno volumine continentur: quorum nomina sunt: *Osée, Iohel, Amos, Abdias, Ionas, Micheas, Naū, Abacuc, Sophonias, Aggeus, Zacharias & Malachias*. *Esdræ* liber auctoris sui titulo prænotatur, in cuius textu eiusdem Esdræ *Neemias* que sermones pariter continentur. Nec quæquā moueat, quod vnus Esdræ dicitur liber: quia secūdus, tertius & quartus non habentur apud Hebræos: sed inter apocryphos deputantur. *Hester librum* Esdras creditur conscripsisse. In quo eadem regina sub figura Ecclesiæ Dei populū à seruitute & morte eripuisse scribitur: atque interfecto Aman, qui interpretatur iniquitas, diei celebritas in posteros mittitur. *Liber sapientiæ* apud Hebræos nūquam est: vnde & ipse titulus græcam magis eloquentiam redoler. Hunc Iudæi *Philonis* esse affirmāt, qui proinde *Sapientiæ* nominatur: quia in eo Christi aduentus qui est sapientia Patris, & passio eius euidenter exprimitur. *Librum autem Ecclesiasticum* certissimè Iesus filius Sirach Hierosolimita nepos Iesu sacerdotis magni composuit: cuius meminit *Zacharias*: qui liber apud Latinos propter eloquiū similitudinem Salomonis titulo prænotatur: dictus autem *Ecclesiasticus*, eo quod de totius ecclesiæ disciplina religiose conuersationis magna cura & ratione sit editus. Hic liber apud Hebræos reperitur: sed inter apocryphos habetur. *Indith* verò & *Tobias* siue *Machabæorum libri*: quibus auctoribus scripti sint, minime constat. Habent autem vocabula ex eorum nominibus quorum gesta scribuntur. *Quatuor libros Euangeliorum*, quatuor Euangelistæ singulariter conscripserunt. Primus *Mattheus* cōscripsit Euangelium literis Hebraicis & sermonibus in Iudæa initiis euangelizare ab humana Christi natiuitate dicēs: Liber generationis Iesu Christi filii Dauid, filii Abraham: significans descendisse corporaliter ex semine patriarcharum Christū: sicut promissum erat in prophetis per Spiritū sanctū. Secundus *Marcus* plenus spiritu sancto scripsit Euangeliū Christi eloquio Græco in Italia secutus Petrum, vt discipulus. Is initium à spiritu prophetalis fecit, dicens, Vox clamātis in deserto, parate viam Domino: & reliqua, vt ostenderet Christū post assumptionem carnis Euangeliū prædicasse in mundo. Ipse enim Christus & propheta dictus est, si-

cut scriptam est, Et prophetam in gentibus posui te. Tertius *Lucas* inter omnes Euangelistas Græci sermonis eruditissimus, quippe ut medicus in Græcia Euangelium scripsit Theophilo Episcopo, initiatus à sacerdotali spiritu, dicens: Fuit in diebus Herodis regis Iudæ sacerdos quidam nomine Zacharias, ut manifestaret Christum post natiuitatē carnis & prædicationem Euangelij, hostiā fuisse effectum pro salute mundi. Ipse est enim sacerdos de quo dictum est in psalmis, Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Vbi enim Christus aduenit sacerdotium Iudæorum obmutuit: lex & prophetia cessauit. Quartus *Iohannes* scripsit Euangelium vltimus in Asia; incipiens à verbo, ut ostēderet eundem saluatorem, qui pro nobis dignatus est nasci & pati: ipsum ante secula Dei Verbū esse: ipsum à cælo venisse, & post mortem iterum ad cælum remeasse. Hi sunt quatuor Euangelistæ quos per Ezechielem Spiritus sanctus significauit in quatuor animalibus. Propterea autē quatuor animalia, quia per quatuor mundi partes, fides Christianæ religionis eorum prædicatione disseminata est. Animalia autem dicta sunt: quia propter animam hominis per eos prædicatur Euangelium Christi. Nam & oculis plena erāt intus & foris, quoniam præuidentur ea Euangelia quæ dicta sunt à prophetis, & quæ promiserant in priori tempore. Crura autē eorū recta: quia nihil prauum in Euangelis est. & alas senas tegentes crura & facies suas: reuelata sunt enim quæ tegebantur in aduentu Christi. *Euangelium* autem interpretatur bona annuntiatio. Græcè enim εὐγενεῖς dicitur annūciatio. Vnde & angelus nuncius dicitur. *Paulus Apostolus* suas scripsit epistolas quatuordecim, ex quibus nouem, septem ecclesiis scripsit, reliquas discipulis suis Timotheo, Tito, & Philemoni. Ad Hebræos autem epistola à plerisque Latinis eius esse incerta est, propter dissonantiam sermonis. eam demq; alij Barnabam conscripsisse, alij à Clemente scriptam fuisse suspicantur. *Petrus* scripsit duas nominis sui epistolas, quæ catholice ideo nominantur, quia non vni tantū populo vel ciuitati, sed vniuersis gentibus generaliter scripte sunt. *Iacobus & Ioannes & Iudas* suas scripserunt epistolas. *Actus apostolorum* primordia fidei Christianæ in gentibus & nascentis ecclesie historiam digere. Actuum apostolorum scriptorem *Lucam* esse affirmat euang. listam: in quo opere nascentis Ecclesie infantia texitur, & apostolorum historia continetur. Vnde & actus Apostolorum dicitur. *Apocalypsim* librum *Iohannes* Euangelista conscripsit, eo tempore quo ob euangelij prædicationem in insula Pathmos traditur relegatus. *Apocalypsis* autem ex Græco

in Latinum reuelatio interpretatur. Reuelatio enim dicitur manifestatio eorū quæ abscondita erant. iuxta quod & ipse *Iohannes* dicit, *Apocalypsim* Iesu Christi quam dedit illi Deus palā facere seruis suis. Hi sunt scriptores sacrorum librorū, qui per Spiritū sanctum loquentes ad eruditionem nostram & præcepta viuendi, & credendi regulam, conscripserunt. Præter hæc & alia volumina *apocrypha* nuncupantur. *Apocrypha* autem dicta, id est secreta, quia in dubium veniunt. Est enim eorum occulta origo, nec patet Patribus ex quibus vsque ad nos auctoritas veracium scripturarum certissima & notissima successione peruenit. In iis apocryphis etsi inuenitur aliqua veritas, tamen propter multa falsa, nulla est in eis canonica auctoritas, quæ rectè à prudentibus iudicantur non esse eorum credenda, quibus ascribuntur. Nam multa & sub nominibus prophetarum, & recentiora sub nominibus apostolorū ab hæreticis proferuntur, quæ omnia sub nomine apocryphorum auctoritate canonica diligenti examinatione remota sunt.

De bibliothecis interpretibus & interpretationibus librorum veteris Testamenti.

CAP. III.

Bibliotheca à Græco nomen accepit, eo quod ibi recondantur libri. Nam *Σβιβλιοθήκη* librum *Σβιβλίου* repositionem interpretatur. *Bibliotheca veteris testamenti* *Esdra* scriba post incensam legem à Chaldæis, dum Iudæi regressi fuissent in Hierusalem, diuino afflatus spiritu reparauit, cunctaque legis ac prophetarum volumina, quæ fuerunt à gentibus corrupta correxit, totūque vetus testamentum in viginti duos libros constituit, ut tot libri essent in lege, quot & literæ habebantur. *Apud Græcos* autem *Bibliothecam* primus instituisse *Pisistratus* creditur, Atheniensium tyrannus: quam deinceps ab Atheniensibus auctā *Xerxes* incensis Athenis euexit in Persas, *Isogōq;* post tempore *Seleucus Nicanor* rursus in Græciam retulit. Hinc studiū regibus vrbibusque cæteris natum est comparandi volumina diuersarum gentium, & per interpretes in Græcam linguā vertendi. dehinc magnus *Alexander* vel successores eius instruendis omnium librorum bibliothecis animū intēderunt, maxime *Ptolemæus* cognomēto *Philadelphus* omnis literaturæ sagacissimus, cum studio bibliothecarum *Pisistratum* æmularetur, non solum scripturas, sed etiā & diuinas literas in bibliothecam suam contulit. Nam septuaginta milia librorū huius temporibus *Alexandriæ* inuenta sunt.

De interpretibus. CAP. IIII.

Hic etiam & ab *Elcazaro* pontifice scripturas petens veteris Testamenti, in Græcam vocem ex Hebraica lingua per *septuaginta*

septuaginta interpretes transferre curauit: quas in Alexandrina bibliotheca habuit. Siquidē singuli in singulis separati, ita omnia per Spiritum sanctum interpretati sunt, ut nihil in alicuius eorum codice inuentum esset, quod in ceteris vel in verborum ordine discreparet. Fuerunt & alij interpretes, qui ex Hebraica lingua in Græcum sacra eloquia transtulerunt: sicut *Aquila, Symmachus, & Theodotus*. sicut etiam & *Vulgaris* illa interpretatio, cuius autor non apparet: & ob hoc sine nomine interpretis, *Quinta editio* nuncupatur. Preterea *sextam & septimam editionem* Origenes miro labore reperit, & cum ceteris editionibus comparauit. *Presbyter* quoque *Hieronymus* trium linguarum peritus: ex Hebræo in Latinum eloquium eadem scripturas conuertit, eloquentēque transfudit. Cuius interpretatio merito ceteris antefertur. Nam est & verborum tenacior, & perspicuitate sententiæ clarior, atque vt potē Christiana interpretatione verior.

De eo qui primum Romam libros aduexit.

CAP. V.

Romæ primus librorum copiam aduexit *Aemilius Paulus*, *Perse* Macedonum rege deuictō. deinde *Lucullus* ē Pontica præda. Post hos *Cæsar* dedit *Marco Varroni* negotium causa maximē bibliothecæ constituendæ. Primum autem Romæ bibliothecas publicauit *Pollio*, Græcas simul atque Latinas, additis autorum imaginibus in atrio quod de manubiis magnificentissimum instruxerat.

Qui apud nos bibliothecas instituerunt.

CAP. VI.

Pud nos quoque *Pamphilus Martyr*, cuius vitam *Eusebius* Cæsariensis conscripsit, *Pisistratum* in sacrae bibliothecæ studio adæquare primus contendit. Hic enim in bibliotheca sua prope triginta voluminum milia habuit. *Hieronymus* quoque atque *Genadius* ecclesiasticos scriptores toto orbe quærentes ordine profecuti sunt, eorūque studia in vno voluminis indiculo comprehenderunt.

Qui multa scripserunt. CAP. VII.

Marcus Terentius Varro apud Latinos innumerabiles libros scripsit. Apud Græcos quoque *Caliterius* miris atrollitur laudibus, quod tantos libros ediderit, quātos quisque nostrum aliena & scribere propria manu vix possit. De nostris quoque apud Græcos *Origenes* in scripturarum labore tam Græcos quam Latinos operum suorum numero

superauit. Denique *Hieronymus* sex milia librorum eius se legisse fatetur. Horum tamē omnium studia *Augustinus* ingenio vel scientia sua vicit. Nam tanta scripsit, ut diebus ac noctibus nō solū scribere libros eius quiscquam, sed nec legere quidem possit.

De generibus opusculorum.

CAP. VIII.

Opusculorum genera sunt tria. Primum genus excerpta sunt: quæ Græcē *scholia* nuncupantur, in quibus ea quæ videntur obscura vel difficilia, summam ac breuiter perstringuntur. Secundum genus, *homeliæ* sunt, quæ Latini verba appellant, quæ proferruntur in populis. Tertium, *tomi*: quos nos libros vel volumina nuncupamus. *Homeliæ* autem ad vulgus loquuntur: *tomi* verō, id est libri maioris sunt disputationis. *Dialogus* est collatio duorum vel plurimorum, quem Latini sermonem dicunt. Nam quos Græci *dialogos* vocant, nos sermones vocamus. *Sermo* autem dictus, quia inter vtrumque seritur. Vnde & in *Virgilio*, *Multa inter se longo sermone ferebant*. *Tractatus*, est vnius rei multiplex expositio, eo quod trahat sensum in multa, sentiendo, contractando secum. Differt autē sermo, tractatus, & verbum. *Sermo* enim altera eget persona: *tractatus* specialiter ad seipsum est: *verbum* autem ad omnes. Vnde & dicitur, *Verbum fecit ad populum*. *Commentaria* dicta quasi cum mente. Sunt enim interpretationes, vt *commenta* iuris, *commenta euangelij*. Nam quicquid breuiter componitur *commentarium* dicitur: quod verō elongatur expositio nominatur. *Apologeticum* est excusatio, in quo solent quidam accusantibus respondere. In defensione enim aut negatione sola positum est, & est nomē Græcū. *Panagiricum* est licentiosum & lasciuiosum genus dicendi in laudibus regum: in cuius compositione homines multis mendaciis adulantur. Quod malum à Græcis exortum est: quorum leuitas instructa dicēdi facultate & copia incredibili multas mendaciorum nebulas suscitauit. *Fastorū libri* sunt, in quibus reges vel consules scribuntur, à fascibus dicti, id est potestatibus. Vnde & *Ouidij* libri *Fastorum* dicuntur, quia de regibus & consulibus editi sunt. *Proœmia* est initium dicendi. Sunt enim *proœmia* principia librorum, quæ ante causæ narrationem ad instruendum audientium aures coaptantur. Cuius nomen plerique latinis periti sine translatione posuerunt. Hoc autem vocabulum apud nos interpretatum, præfatio nuncupatur, quasi prælocutio. *Præcepta* sunt, quæ aut quid faciendum, aut quid non faciendum sit docent. Quid faciendum, vt *Di-*

lige Deum tuum: & honora patrem tuum, & matrem tuam. Quid non faciendum, vt, Non mœchaberis, non furtum facies. Similiter & gentilium præcepta vel iubent vel vetant. Iubent faciendum, vt Nudus ara, fere nudus. Vetant, vt Nêue inter vites corilum fere, nêue flagella, Summa pete. Primus autem præcepta apud Hebræos Moyſes scripſit: apud Latinos Martius vates primus præcepta compoſuit. Ex quibus eſt illud, Poſtremus dicas, primus taceas. *Parabole & problemata* nominibus ſuis indicant alius ſe perſeruari oportere. Parabola quippe alicuius rei ſimilitudinem per ſe gerit. quod licet ſit vocabulûm Græcum, iam tamen pro Latino uſurpatur. Et notum eſt quòd in parabolis quæ dicuntur per rerum ſimilitudines, rebus de quibus agitur comparantur. *Problemata* autem quæ Latina appelluntur proſitiones, quæſtiones ſunt habentes aliquid quod diſputatione ſoluendû ſit. *Queſtio* aut eſt queſitio cum quæritur, an ſit, aut quid ſit, aut quale ſit. *Argumentum* verò dictum quaſi argutum, vel quaſi argutè inuentum, ad comprobandas res. *Epistolam* propriè Græci vocant, quod interpretatur Latine miſſa. Antè cartæ & membranarum uſum, in dolatis ex ligno codicellis epistoliarum colloquia ſcribebantur. Vnde & portitores earum *tabellarios* vocauerunt.

De ceris. CAP. IX.

Cere literarum materies paruulorum nutritices. Ipſæ dant ingenium pueris primordia ſenſus, quarum ſtudium primi Græci tradidiſſe produntur. Græci enim & Tuſci primùm ferro in ceris ſcripſerunt. poſtea Romani iuſſerunt, ne graphium ferreum quis haberet. Vnde & apud ſcribas dicebatur *Cerâ ferro ne cadito*. Poſtea inſtitutura eſt, vt in cera oſſibus ſcriberet, ſicut indicat Atta in ſatyrâ dicēs, Vertamus vomerem in ceram mucronèque aremus Oſſeo. — *Graphium* autem Græcè: Latine *ſcriptorium* dicitur. Nam *γραφω* dicitur ſcriptura.

De cartis. CAP. X.

Cartarum uſum primùm Ægyptus miniſtrauit, ceprum apud Memphiticam urbem, Memphis namque ciuitas Ægyptiorû eſt. vbi cartæ uſus inuentus eſt primùm, ſicut ait Lucanus, Conſcitur bibula Memphitis carta papiro. *Bibulam* autem *papirum* dixit quod humorem bibat. *Carta* autem dicta, quod carptim papii tegmen decerprum glutinatur. Cuius genera quàm plura ſunt. Prima & præcipua *Auguſtearegia* maioris forme in honorem Octauiani Auguſti appellata. ſecunda *Libiana* ad honorem Libiæ prouinciæ. tertia *hieratica* dicta, eo quod ad ſacros

libros eligebat, ſimilis Auguſteæ, ſed ſub colorata. Quarta *Teneotica* à loco Alexandria qui ita vocatur vbi fiebat. Quinta *Saltica* ab oppido Salo. ſexta *Corneliana* à Cornelio Gallo præfecto Ægypti primùm conſecta. ſeptima *emporetica*, quod ea merces inuoluuntur, cum ſit ſcripturis minus idonea.

De pergamenis. CAP. XI.

Pergameni reges cum carta indigerent, membranas primò excogitauerunt. Vnde & *pergamencarum* nomen huc uſque tradente poſteritate ſibi ſeruatum eſt. Hæc & *membrana* dicuntur, quia ex membris pecudum detrahuntur. Fiebant autem primùm *coloris lutei*, id eſt crocci, poſtea verò Romæ *candida membrana* reperta ſunt: quòd apparuit inhabile eſſe: quòd & facile ſordeſcant, aciemque legentium ledant cum peritiores architecti neque aurea lacunaria ponenda in bibliothecis putent, neque pauimenta alia quàm eucaritheo marmore, quòd auri fulgor hebetat. & eucharisti viriditas reſiciat oculos. Nam & qui nummulariam diſcunt, denariorum formis mirteos pannos ſubiiciunt, & gemmarum ſculptores, ſcarabæorum terga quibus nihil eſt viridius ſubinde reſpiciunt. & pîctores idem faciunt vt laborem viſus eorum viriditate recreent. *Membrana* autem aut *candida*: aut *lutea*: aut *purpurea* ſunt. *Candida* naturaliter exiſtunt. *Luteum membranum* bicolor eſt: quod à conſectore vna tingitur parte, id eſt crocatu. de quo Perſius, Iam liber & poſſitis bicolor membrana capillis. *Purpurea* verò inſciantur colore purpureo: in quibus aurum & argentum liqueſcens, pateſcat in literis.

De libris conſiciendis. CAP. XII.

Quædam nomina librorum apud gentiles certis modulis conſiciebantur. breuiore forma, carmina atque epistolæ. At verò hiſtoriarum maiore modulo ſcribebantur. & nõ ſolum in carta vel membranis, ſed etiam & in momētis elephantinis textilibuſq; maluarum foliis atque palmarum. Cuius generis Cinna ſic meminit, Hæc tibi areteis multum inuigilata lucernis Carmina, quæ ignes nouimus aereos, Lewis inaridulo maluæ deſcripta libello Perſica vixi munera nauicula. Circumcidi libros Siciliæ primùm increbruit. Nam initio pumicebantur. Vnde & ait Cauius, Cui dono lepidum nouum libellum Arido modo pumice expolitum?

De librorum vocabulis. CAP. XIII.

Codex multorum librorum eſt: liber vnius voluminis. Et dictus codex, per translationem

lationem à corticibus arborum, seu vitium, quasi caudex: quòd in se multitudinem librorum quasi ramorum contineat. *Volumen*, liber est à voluendo dictus: sicut apud Hebræos volumina legis, volumina prophetarum. *Liber*, est interior tunica corticis quæ ligno coheret: in qua antiqui scribebant. De quo Virgilius, Sic alta liber hæret in vltimo. Vnde & liber dicitur in quo scribimus: quia ante usum cartæ membranarum de libris arborum volumina fiebant, id est compaginabantur. Vnde & scriptores à libris arborum *librarios* vocauerunt.

De librariis & eorum instrumentis.

CAP. XIII.

Librarios, constat ante *bibliopolas* dictos. *Librarij* autem, idem & antiquatij vocantur: sed librarij sunt qui & noua & vetera scribunt. *antiquarij* qui tantummodo vetera, vnde & nomen sumpserunt. A scribendo autem *scriba* nomen accepit: officium exprimens vocabuli qualitate. Instrumenta scribæ, *calamus* & *penna*. Ex his enim verba paginis infiguntur: sed *calamus* arboris est *pena* autis, cuius acumen diuiditur in duo: in toto corpore vnitatem seruata. credo propter mysterium, vt in duobus apicibus vetus & nouum Testamentum signaretur, quibus exprimitur verbi sacramentum sanguine passionis effusum. Dicitur autem *calamus* quod liquorem ponat. Vnde & apud nautas *calare* ponere dicitur. *Penna* autem à pendendo vocata, id est, volando. Est enim, vt diximus, auium. *Folij* autem librorum appellata: siue ex similitudine foliorum arborum: seu quia ex *folijs* fiunt, id est, ex pellibus quæ de occulis pecudibus detrahi solent: cuius partes *pagina* dicuntur, eo quòd sibi inuicem compingantur. *Versus* autem vulgò vocati: quia sic scribebant antiqui sicut aratur terra. A sinistra enim ad dexteram primùm deducebant stilum: deinde conuertebantur ab inferiore & rursus ad dexteram versus: quos & hodie rustici versus vocant. *Scheda*, est quod adhuc emendatur, & nec dum in libris redactum est, & est nomen Græcū, sicut & *tomus*.

De canonibus Euangeliorum.

CAP. XV.

Canones Euangeliorum, Ammonius Alexandriæ Episcopus primus excogitauit, quem postea Eusebius Cæsariensis lectus plenius composuit. Qui ideo facti sunt: vt per eos scire & inuenire possimus, qui reliquorum Euangelistarum similia aut propria dixerūt. Sunt autem numero decē, quo-

rum *primus* cōtinet numeros, in quibus quatuor eadem dixerunt: Matthæus, Marcus, Lucas & Iohannes. *Secundus*, in quibus tres, Matthæus, Lucas, Marcus. *Tertius*, in quibus tres, Matthæus, Lucas & Iohannes. *Quartus*, in quibus tres, Matthæus, Marcus, Iohannes. *Quintus*, in quibus duo, Matthæus, Lucas. *Sextus*, in quibus duo, Matthæus, Marcus. *Septimus*, in quibus duo, Matthæus, Iohannes. *Octauus*, in quibus duo, Lucas, Marcus. *Nonus*, in quibus duo, Lucas, Iohannes. *Decimus*, in quibus singuli eorum propria quædam dixerunt: quorum expositio hæc est. Per singulos enim Euangelistas numerus quidam capitulis affixus adiacet, quibus numeris subdita est era quædam minio notata: quæ indicat in quoto canone positus sit numerus, cui subiecta est era. Verbi gratia: Si est era prima: in primo canone: si secunda in secundo: si tertia in tertio, & sic per ordinē vsq; ad decimum peruenies. Si igitur aperto quolibet Euangelio placuerit scire qui reliquorum Euangelistarum similia dixerunt, assumes adiacentem numerum capituli: & requires ipsum numerum in suo canone quem indicat, ibique inuenies qui & quid dixerunt: & ita demum in corpore inquisita loca, quæ ex ipsis numeris indicantur per singula Euangelia de eisdem dixisse inuenies.

De canonibus Conciliorum.

CAP. XVI.

Canon autem Græcè, Latine regula nūcupatur. *Regula* autem dicta, quòd rectè ducit, nec aliquando aliofsum trahit. Alij dixerunt regulam dictam vel quòd regat, vel quòd normam rectè viuendi præbeat: vel quia distortum prauūque corrigat. *Canones* autem *generalium conciliorum* à temporibus Constantini ceperunt. In præcedentibus namq; annis persecutione feruente: dogendarum plebium minimè dabatur facultas. Inde Christianitas in diuersas hæreses est scissa: quia non erat licentia episcopis in vni conuenire, nisi tempore suprascripti Imperatoris. Ipse enim dedit facultatem Christianis liberè congregari. Sub hoc etiam sancti Patres in concilio Nicæno de omni orbe terrarum conuenientes: iuxta fidem Euangelicam & Apostolicam secundum post Apostolos tradiderunt symbolum. Inter cætera autem concilia quatuor esse scimus venerabiles synodos: quæ totam principaliter fidem complectuntur, quasi quatuor Euangelia, vel totidem paradisi flumina. Harum *prima Nicæna synodus* trecentorum octodecim episcoporum Constantino Augusto imperante peracta est. In qua Ariana perfidia condemnata blasphemia, quam de inæqualitate sanctæ Trinitatis idem Arius afferbat: con-

substantialem Deo patri Deum filium eadem sancta synodus per symbolum definiuit. *Secunda* synodus centum quinquaginta patrum sub Theodosio Ieniore *Constantinopolis* congregata est, quæ Macedonium, Spiritum sanctum Deum esse negantem, condemnans, consubstantialem patri & filio Spiritum sanctum demonstrauit, dans symboli formam, quam tota Græcorum & Latino-
rum confessio in Ecclesiis prædicat. *Tertia* 10
synodus Ephesina prima, ducentorum episcoporum sub iunioris Theodosio Augusto edita est, quæ Nestorium duas personas in Christo asserentem iusto anathemate condemnauit: ostendens manere in duabus naturis, vnam Domini nostri Iesu Christi personam. *Quarta* synodus *Chalcedonenfis* sexcentorum triginta sacerdotum sub Martino principe habita est, in qua Eutychem Constantinopolitanum abbatem Verbi Dei & carnis vnam naturam pronunciantem, & eius defensorum Diocorum quondam Alexandrinum Episcopum, & ipsum rursus Nestorium cum reliquis hæreticis vna Patrum sententia prædamnavit, prædicans eadem synodus Christum Dominum de virgine sic natum, vt in eo substantiam diuinæ & humanæ confiteamur naturæ. Hæ quatuor sunt synodi principales, fidei doctrinam plenissime prædicantes: sed & si qua sunt concilia quæ sancti Patres spiritu Dei pleni sanxerunt, post istorum quatuor auctoritatem omni manent stabilita vigore: quorum gesta in hoc opere condita continentur. *Synodus* autem ex Græco interpretatur comitatus vel cœtus. *Concilij* autem nomen tractum est ex Romano more. Tempore enim quo causæ agebantur, conueniebant omnes in vnum, communisque intentione tractabant. Vnde & concilium à communi intentione dictum. Nam *cilia* 40
olorum sunt. Vnde & *confidim*, id est, consilium. d in f literam transeunte. *Cœtus* verò conuentus est, vel congregatio à coeundo, id est, conueniendo in vnum. Vnde & conuentus est nuncupatus: sicut à conuentu cœtus vel concilium à societate multorum in vnum.

De cyclo Paschali. CAP. XVII.

Pascale cyculum, Hyppolitus Episcopus 50
temporibus Alexandri Imperatoris primus conscripsit. Post quem probatissimi auctores Eusebius Cæsariensis, Theophilus Alexandrinus, Prosper quoque natione Aquitanus atque Victorinus amplificatis eiusdem festiuitatis rationibus, multiplices circulos ediderunt. Cuius quidem ratione beatissimus Cyrillus Alexandriae vrbis Episcopus in xcv annos per quinque decem nouies calculans: quoto kalendas vel luna de-

beat paschalis solennitas celebrari, summa breuitate notauit. *Cyculus* autem vocatus, eo quod in orbe digestus sit, & quasi in circulo dispositum ordinem complectatur annorum sine varietate, & sine vlla arte. Vnde factum est, vt cuiusque materia *carmina* simplici rimitate facta *cyclica* vocarentur. Hinc & *latterculum* dictum, quod ordinem habeant stratum annorum.

Primus cyculus Decem nouenalis.

B. Com. an. ij. Idus	April.	xx.
C. vj. kal.	April.	xvj.
Em. xvj. kal.	Maij	xvij.
C. vj. Idus	April.	xx.
B. C. ix. kal.	April.	xv.
E. ij. Idus	April.	xvi.
C. ij. Non.	April.	xix.
E. viij. kal.	Maij	xx.
B. C. v. Idus	April.	xv.
C. ij. kal.	April.	xvij.
E. xij. kal.	Maij	xix.
C. Non.	April.	xv.
B. C. v. kal.	April.	xvij.
E. xvj. kal.	Maij	xvj.
C. vj. Idus	April.	xxj.
C. ix. kal.	April.	xvij.
B. E. Idus	April.	xvij.
C. ij. Non.	April.	xx.
E. viij. kal.	Maij	xxj.

Secundus cyculus lune.

		<i>luna</i>
C. v. Idus.	April.	xvij.
B. ij. kal.	April.	xx.
E. xij. kal.	Maij	xxj.
C. Non.	April.	xvij.
C. v. kal.	April.	xx.
B. E. xvj. kal.	Maij	xx.
C. kal.	April.	xvj.
E. xj. kal.	Maij	xvij.
C. Idus	April.	xx.
B. C. v. kal.	April.	xv.
E. xv. kal.	Maij	xvj.
C. v. Idus	April.	xx.
C. viij. kal.	April.	xv.
B. E. Idus	April.	xv.
C. Non.	April.	xvij.
C. v. kal.	April.	xxj.
E. iij. Idus	April.	xv.
B. C. kal.	April.	xvij.
E. xj. kal.	Maij	xvij.

Tertius cyculus lune.

		<i>luna</i>
C. viij. Idus	April.	xv.
C. iij. kal.	April.	xvij.
B. xv. kal.	Maij	xvij.
C. v. Idus	April.	xxj.
		C. viij.

C.vij.kal.	April.	xvij.
E.xvij.kal.	Maij.	xviii.
B.C.Non.	April.	xx.
E.vij.kal.	Maij.	xxj.
C.iiij.Idus	April.	xvij.
C.iiij.Non.	April.	xx.
B.E.xj.kal.	Maij.	xx.
C.vij.Idus	April.	xvj.
C.iiij.kal.	April.	xix.
E.xiiij.kal.	Maij.	xx.
B.C.iiij.Non.	April.	xv.
C.vij.kal.	April.	xviii.
E.xvij.kal.	April.	xviii.
C.iiij.kal.	Maij.	xix.
B.E.xiiij.kal.	April.	xv.

Quartus cyclus lune.

C.iiij.Idus.	April.	xix.
C.vij.kal.	April.	xv.
E.xviii.kal.	Maij.	xvj.
B.C.vij.Idus.	April.	xviii.
C.iiij.kal.	April.	xxj.
E.iiij.Idus	April.	xv.
C.iiij.Non.	April.	xviii.
B.E.x.kal.	Maij.	xviii.
C.xviii.kal.	Maij.	xxj.
C.iiij.kal.	April.	xvij.
E.xiiij.kal.	Maij.	xviii.
B.C.iiij.Idus	April.	xx.
C.vij.kal.	April.	xvj.
E.xvij.kal.	Maij.	xvij.
C.vij.Idus	April.	xx.
B.C.xj.kal.	April.	xv.
E.iiij.Idus	April.	xvj.
C.iiij.Non.	April.	xix.
E.ix.kal.	Maij.	xx.

Quintus cyclus lune.

B.C.vij.Idus.	April.	xvj.
C.iiij.kal.	April.	xix.
E.xiiij.kal.	Maij.	xx.
C.iiij.Non.	April.	xxj.
B.C.vij.kal.	April.	xvij.
E.xvij.kal.	Maij.	xix.
C.iiij.kal.	April.	xv.
E.xij.kal.	Maij.	xvj.
B.C.iiij.Idus	April.	xviii.
C.iiij.Non.	April.	xxj.
E.xvj.kal.	Maij.	xv.
C.vj.Idus	April.	xviii.
B.C.iiij.kal.	April.	xx.
E.xiiij.kal.	Maij.	xxj.
C.iiij.Non.	April.	xvij.
C.vj.Kal.	April.	xx.
B.E.xvij.kal.	Maij.	xx.
C.iiij.kal.	April.	xvj.
E.xij.kal.	Maij.	xvij.

A conditione mundi vsque ad hunc no-

xvij.
xviii.
xx.
xxj.
xvij.
xx.
xx.
xvj.
xix.
xx.
xv.
xviii.
xviii.
xix.
xv.

Luna.
xix.
xv.
xvj.
xviii.
xxj.
xv.
xviii.
xxj.
xvij.
xviii.
xx.
xvj.
xvij.
xx.
xv.
xvj.
xix.
xx.

Luna.
xvj.
xix.
xx.
xxj.
xvij.
xix.
xv.
xvj.
xviii.
xxj.
xv.
xviii.
xx.
xxj.
xvij.
xx.
xx.
xvj.
xv.

uissimum cycli annum computantur anni VMdcccxx. post cuius expletionē ad primū exordium recurrendum. Antiquitus ecclesia pascha decima quarta luna cum Iudæis celebrabatur, quocunque die occurreret. Quem ritum sancti Patres in Nicæna synodo prohibuerunt, constituentes non solum lunam paschalem & mensē inquirere, sed etiam & diem resurrectionis Dominicæ obseruare: & ob hoc pascha à decima quarta luna vsque ad vigesimam primam extenderunt: ne dies Dominicus omitteretur. Pascha autem vocabulum non Græcum, sed Hebraicū est: nec à passione, quoniam πάσχα Græcè dicitur pascha à transitu Hebræo verbo pascha appellatum est, eò quod tunc populus Dei ex Ægypto transierit. Vnde & in Euangelio: Cum vidisset, inquit Iesus, quod venit eius hora vt transiret de mundo ad Patrem. Cuius nox ideo pernoctat ducitur, propter aduentum regis ac Domini nostri, vt tempus resurrectionis eius nos non dormientes, sed vigilantes inueniat: cuius noctis duplex ratio est: siue quod in eadem tunc vitam recepit cum passus est, siue quod postea eadem hora qua resurrexerit, ad iudicandum venturus est. Eo autem modo agimus pascha, vt non solum mortem & resurrectionem Christi in memoriam reuocemus, sed etiam cetera quæ circa eum attestantur, ad sacramentorum significationem inspiciamus. Propter initium enim nouæ vitæ, & propter nouū hominem, quæ iubemur induere & exuere veterem: expurgamus vetus fermentum, vt simus noua confesso, quoniam pascha nostrum immolatus est Christus. Propter hanc ergo vitæ nouitatem primus mensis nouorum in anni mensibus celebrationi paschali mysticè attributus est. Quod verò tertia hebdomada die pascha celebratur, id est, qui dies occurrit à decima quinta luna vsque in vicesimam primam hoc significat: quia in toto tempore seculi, quod septenario dierum numero agitur, nunc tertium tempus hoc sacramentum apparuit. Primum enim tempus est ante legem: secundum sub lege: tertium sub gratia. Vbi iam manifestatum est sacramentum prius occultum in prophetico enigmate: ideo & propter hæc tria seculi tempora resurrectio Domini triduana est. Quod verò à quarta decima luna vsque ad vigesimam primam per dies septem paschalis dies quaritur: hoc fit propter ipsum numerum septenarium, quo vniuersitatis significatio sepe figuratur, quæ etiam ipsi ecclesie tribuitur propter instar vniuersitatis: vnde & Ioannes Apostolus in Apoc. vij. scribit ecclesie. Ecclesia verò in ista adhuc mortalitate carnis constituta propter ipsam mutabilitatem, luna nomine significatur in Scripturis. Vaxia autem obseruantia opinionum pas-

chalis festiuitatis interdum errorem gignit. Latini namque à tertio Non. Martij vsque in tert. Non. Aprilis primi mensis lunam inquirunt, & si decimaquarta luna die Dominico prouenerit, in alio die Dominico pascha pertrahunt. Græci primi mensis lunam ab octauo idus Martias vsque in diem nonarum Aprilium obseruant: & si decimaquarta luna die Dominico incurrerit, sanctum pascha celebrant. Huiusmodi igitur dissensio inter utroque paschalem regulam turbat. *Communis annus* dicitur qui tantum lunationes, hoc est, dies cccliij, habet. Dicitur autem communis: quia sæpe duo coniuncti incedunt, ut inuicem se in paschali solennitate sequantur. Nam embolismus annus est semper solus. *Embolismus* annus est, qui tredecim menses lunares, id est, cccliij, dies habere monstratur. Ipse est annus sancto Moyse diuinitus reuelatus, in quo iubentur ij qui longius habitant in secundo mense pascha celebrare. Embolismus autem nomen Græcum est, quod interpretatur Latine superaugmentum, eo quod expleat numerum annorum communium: quibus undecim lunares dies deesse cernuntur. Embolismi autem anni & communes sic inueniuntur. Si enim à decima quarta luna paschæ precedentis vsque ad decimam quartam sequentis cccliij dies fuerint, embolismalis annus est. si cccliij, communis. *Bisextus* est post annos quatuor vnus dies adiectus. Crescit enim per singulos annos quarta pars assis, id est, duodecim horæ. At ubi quarto anno assis compleuerit, bisextilera annum facit. Dicitur autem bisextus, quia bis sexies ductus assis facit: quod est vnus dies, sicut quadrantem propter quater ductum, quod est bisextus: quem super dierum cursum in anno sol facit: siue quod nequeat annum subintroducere: nisi bisexta nonas Mart. computaueris, hoc est & prima die sex. non. Mart. & addito bis sexto alio die sexta non. Mart. iteraueris. A sexto autem non. Mart. vsque in diem pridie kal. Ianuarias, in lunæ cursu bisextus apponitur, atque inde detrahitur. *Intercalares autem dies* idcirco vocantur: quia interponuntur, ut ratio lunæ, solisque conueniat. Calare enim ponere dicitur, intercalare interponere. *Epactas* Græci vocat, Latini adiectiones annuas lunares, quæ per vndenarium numerum vsque ad tricenarium in se resoluuntur. Quas idcirco Ægyptij adiciunt ut lunaris emensio rationi Solis æquetur. Luna enim iuxta cursum suum vigintinouem semis dies lucere dignoscitur, & sunt in annum lunares dies cccliij, remanent ad cursum anni solares dies undecim, quas Ægyptij adiciunt. Vnde & *adiectiones* vocantur: absque his non inuenies Lunam quora fit in quolibet anno & mense

& die. Iste epacta: semper xj. kal. April. reperiuntur in eadem luna quæ fuerit eo die. Continentur autem circulo decemnouenali: sed cum ad xxix. epactas peruenerit, qui est circulus decemnouenalis, iam sequenti anno non addes super viginti nouem, undecim, ut decem annuncies detractis triginta, sed inde reuertes ut undecim pronuncies.

De reliquis festiuitatibus.

CAP. XVIII.

Festiuitas dicta à festis diebus, quasi festiditas, eo quod in eis sola res diuina fit. Quibus contrarij sunt fasti, in quibus ius futur, id est, dicitur. *Solemnitas* à sacris dicitur, ita suscepta, ut mutari ob religionem non debeat: à solito, id est, summo atque solido nominata. *Celebritas* autem nominatur, quod non ibi terrena, sed cælestia tantum agantur. *Pascha* festiuitatum omnium prima est, de cuius vocabulo iam superius dictum est. *Pentecoste* sicut & pascha apud Hebræos celebris dies est, quod post quinque decades paschæ celebratur: vnde & vocabulum sumpsit. *Triz* enim Græcè quinque, in quo die secundum legem panes Propositionis de nouis frugibus offerbantur. Cuius figuram annus iubilæus in testamento veteri gessit: quæ nunc iterum per figuram repromissionis æternam requiem præfiguratur. *Epiphania* Græcè, Latine apparitio siue manifestatio vocatur. Eo enim die Christus sideris indicio apparuit Magis adorandus. Quod fuit figura primitiæ credentium gentium. Quo die & dominici baptismatis sacramentum, & permutata in vinum aquæ factorum per dominum signorum principia extiterunt. *Due* sunt autem *epiphania: prima*, in qua natus Christus pastoribus Hebræorum angelo nunciantem apparuit: *secunda*, in qua ex gentium populis stella indice præsepis cunabula Magos adoratos exhibuit. *Scenopogia* solennitas Hebræorum, de Græco in Latinum, tabernaculorum dedicatio interpretatur: quæ celebratur à Iudeis in memoriam expeditionis, cum ab Ægypto promoti in tabernaculis agebāt, & ex eo scenopogia dicitur. *Eni* enim Græcè, Latine tabernaculum dicitur. Quæ solennitas apud Hebræos Septembri mense celebrabatur. *Neomenia* apud nos kalendæ: apud Hebræos autem (quia secundum lunarem cursum menses supputantur) & Græcè *μήνη* luna appellatur: inde neomenia, id est, noua luna. Erant enim apud Hebræos ipsi dies kalendarum ex legali institutione solennes: de quibus dicitur in Psalmo: Canite initio mēis tuba, in die insigni solennitatis vestræ.

Encanias

Encenia autem est noua templi dedicatio. Græcè enim *ἐνούσιον* dicitur nouum. Quando enim aliquid nouum dedicatur, encenia dicitur. Hanc dedicationis templi solemnitate Iudæi Octobri mense colebant. *Dies palmarum* ideo dicitur, quia in eo Dominus & saluator noster, sicut Propheta cecinit, Hierusalem tendens a fello sedisse perhibetur. Tunc gradens cum ramis palmarum multitudo plebeium obuiam ei clamauerunt: Olanna, benedictus qui venit in nomine Domini rex Israel. Vulgus autem, ideo diem hunc *Capitulium* vocant: quia tunc moyses est, lauandi capita infantium, qui vngendi sunt: ne obseruatione quadragesima sordidata, ad vñtionem accederent: hoc autem die symbolum consentibus traditur propter confinem Dominicæ pasche solennitatem: vt qui iam ad Dei gratiam percipiendam festinant, fidem quam cõfiteantur agnoscam. *Cena Dominica*, dicta est, eo quod in illo die Saluator pascha cum discipulis suis fecerit, quod & vsque hodie sicut est traditum, celebratur, sanctumque in eo chrisma conficitur. *Sabbatum*, ab Hebraeis ex interpretatione vocabuli sui requies nominatur: quod Deus in ipso, perfecto mundo, requieuisset. Siquidem & eo die requieuit in sepulchro Dominus, vt quietis illius mysterium confirmaret: quod Iudæis obseruandum in vmbra futuri præceptum est. Sed postquam Christus in sepultura sua eius figuram adimpleuit, obseruatio eius quieuit. *Dominicus dies*, proinde vocatur: quia in eo resurrectionis Domini nostri gaudium celebratur. Qui dies non Iudæis, sed Christianis in resurrectionem Domini declaratus est, & ex illo cepit habere festiuitatem suam. Illis enim solum celebrandum sabbatum traditum est: quia erat ante requies mortuorum: resurrectio autem illius erat, qui resurgens a mortuis nõ moreretur. Postquam autem facta est talis resurrectio in corpore Domini, vt præiret in capite Ecclesiæ, quod corpus Ecclesiæ speraret in fine, iam dies Dominicus, id est, octauus, qui & primus, celebrari cepit.

De officii. CAP. XIX.

Officiorum plurima sunt genera: sed præcipuum illud quod in sacris diuinisque rebus habetur. Officium autem ab efficiendo dictum, quasi officium: propter decorem sermonis vna mutata litera: vel certè vt quisque illa agat, quæ nulli officiat, sed profint omnibus. *Vesperinum officium*, est in noctis initio vocatum, à stella vespere quæ surgit oriente nocte. *Matutinum* verò officium, est in lucis initio à stella lucifero appellatum, quæ inchoante manè oritur. Quorum duorum temporum significatione ostendi-

tur, vt die ac nocte semper Deus laudetur. *Missæ*, tempore sacrificij est: quando catechumeni foras mittuntur, clamante leuita, *Si quis catechumenus remansit, exeat foras.* & inde missa: quia sacramentis altaris interesse non possunt, qui nondum regenerati noscuntur. *Chorus*, est multitudo in factis collectus & dictus chorus, quod initio in modum coronæ circa aras starent & ita psallerent. Alij chorus dixerunt à concordia, quæ in charitate consistit, quia si charitatem non habeat, respondere conuenienter non potest. Cum autem vnus canit Græcè *monodia*, Latine *scitium* dicitur: cum verò duo canunt, *bicinium* appellatur: cum multi, *chorus*. Nam *chora* ludicrum cantilenæ, vel saltationes clausum sunt. *Antiphona*, ex Græco interpretatur vox reciproca: duobus scilicet choris alternatim psallentibus ordine commutato: siue de vno ad vnum, quod genus psallendi Græci inuenisse traduntur. *Responsorios* Itali tradiderunt. Quod carmen inde *responsorios cantus* vocant, quod alio desinente id alter respõdeat. Inter respõorios autem & antiphonas hoc differt, quod in *responsorios* vnus versus dicitur: in *antiphonis* autem versibus alternant chori. *Lectio*, dicitur, quia nõ cantatur vt psalmus vel hymnus: sed legitur tantum. Illic enim modulatio, hinc sola pronuntiatio quaeritur. *Canticum*, est vox cantantis in latinitate. *Psalmus* autem dicitur, qui cantatur ad Psalterium, quo vsum esse prophetam Dauid in magno mysterio prodit historia. Hæc autem duo in quibusdam Psalmorum titulis iuxta musicam artem alternatim sibi apponuntur. Nam *canticum Psalmi* est id quod cum organum modulatur, vox postea cantantis eloquitur. *Psalmus* verò canticum quod humana vox præloquitur, ars organi modulantis imitatur. *Psalmus* enim à psalterio dicitur: vnde nec mos est ex alio opere cum cõponi. Tres autem gradus sunt in cantando: primus *succentoris*: secundus *incentoris*: tertius *accetoris*. *Diapsalma*, Hebræum verbum quidam esse volunt: quo significatur, semper, id est, quod illa quibus hoc interponitur sempiterna esse confirmet. Quidam verò Græcum verbum existimant, quo significatur interuallum psallendi: vt *psalma* sit quod psallitur: *diapsalma* verò interpositum in psallendo silentium: vt quemadmodum *sympsalma* dicitur vocum copulatio in cantando: ita *diapsalma* disiunctio earum, vbi quædam requies distinctæ cõtinuationis ostenditur. Vnde illud probabile est, non coniungendas sententias in psallendo, vbi *diapsalma* interposita fuerit: quia ideo interponitur vt conuersio sensuum vel personarum esse noscatur. *Hymnus*, est canticum laudantium, quod de Græco in Latinum interpretatur, pro eo, quod sit car-

men letitiæ & laudis. Propriè autem hyni sunt continentes laudem Dei. Si ergo sic laus & non sit Dei, non est hymnus. si sit & laus & Dei laus & non cantetur, non est hymnus. Si ergo in laudem Dei dicitur, & cantatur, tunc est hymnus. Cui contrarium est *threnium*, quod est lamenti carmen & funeris. *Alleluia* duorum verborum interpretatio est hoc est, laus Dei, & est Hebræum. *Ia* enim vnum est de decem nominibus, quibus apud Hebræos Deus vocatur. *Amen*, significat verè siue fideliter, quod & ipsum Hebræum est. Quæ duo verba *amen* & *alleluia* nec Græcis, nec Latinis, nec barbaris licet in suam linguam omninò transferre: vel alia lingua annunciare. Nam quamuis interpretari possint: propter sanctiorem tamen auctoritatem seruata est ab apostolis in iis propriè linguæ antiquitas. Tanto enim sacra sunt nomina: vt etiam Iohannes in Apocalypsi referat se spiritu reuelante vidisse & audiuisse vocem cœlestis exercitus tanquam vocem aquarum multarum & tonitruum validorum dicentium: amen & alleluia: ac per hoc sic oportet in terris vtraque dici sicut in cælo resonant. *Osanna* in alterius linguæ interpretationem in toto transire non potest. Osi enim saluifica interpretatur: anna interiectio est, motum animi significans sub deprecantis affectu. Integre autem dicitur osianna: quod nos corrupta media vocali litera & elisa: dicimus osanna, sicut fit in versibus cum scandimus. Litera enim prima verbi sequentis extremam prioris verbi veniens excludit, & dicitur Hebraicè osanna, quod interpretatur saluifica. subaudiendo vel populum tuum, vel totum mundum. *Offertorium*, tali ex causa sumpsit vocabulum. *Fertum* enim dicitur oblatio quæ alteri offertur, & sacrificatur à Pontificibus, à quo offertorium nominatur, quasi propter fertum. *Oblatio* vocatur: quia offertur. *Dona*, propriè Dei dicuntur: *munera* hominum. Nam *munera* dicuntur obsequia quæ pauperes diuitibus loco munerum soluunt. Ita *munus* homini datur: *donum* Deo. Vnde etiam in templis donaria dicimus. *Munera* autem vocantur: quia manibus vel accipiuntur, vel dantur. Duo autem sunt quæ offeruntur, *donum* & *sacrificium*. *Donum*, dicitur quicquid argento auroque aut qualibet alia specie efficitur. *Sacrificium* autem est victima & quæcunque cremantur in ara, seu ponuntur. Omne autem quod Deo datur, aut dedicatur, aut consecratur. *Quod dedicatur*: dicendo datur, vnde & appellatur. Vnde & errant qui *dedicationem* consecrationem putant significare. *Immolatio*, ab antiquis dicta, eo quòd in mole altaris posita victima caderetur. Vnde & *matatio* post immolationem est. Nunc autem

immolatio panis & calicis conuenit: libatio autem tantummodo calicis oblatio est. Hinc est illud: Et libauit de sanguine vix. sic & secularium quidam poetarum: Nunc, inquit, pateras libate Ioui. *Libare* enim propriè fundere est. sumptumque nomen de Libero quodam qui in Græcia vium reperit vitis. *Hosie*, apud veteres dicebantur sacrificia, quæ fiebant antequam ad hostem pergerent. *Victima* verò sacrificia, quæ post victoriam deuictis hostibus immolabantur. Et erant victimæ maiora sacrificia quam hostiæ. Alij victimam dictam putauerunt: quia ictu percussa cadebat: vel quia victa ad aras ducebatur. *Holocauftum* illud est, vbi totum igne consumitur quod offertur. Antiqui enim cum maxima sacrificia administrarent, solebant totas hostias in sacrorum consumere flamma: & ipsa erant holocaustomata. *Incensio* enim Græcè, totum dicitur, *incensio*: & holocaustum totum incensum. *Cerimonia*, apud Latinos dicuntur sacra omnia, quæ apud Græcos *Orgia* vocantur. Propriè autem visum est doctoribus à carèdo appellari *cerimonia*, quasi carimonia, eo quòd ea quæ in sacris diuinis offeruntur, in suo vsu carerent homines: quod etiam nomen in vsu est literarum sanctarum. Alij *cerimonia* propriè in obseruationibus Iudæorum credunt: abstinentiam scilicet quarundam escarum secundum veterem legem, eo quòd obseruantes careant his rebus, quibus se abstinerint. *Sacrificium* dictum, quasi sacrum factum: quia prece mystica cōsecratur: in memoriam pro nobis Dominicæ passionis: vnde hoc eo iubente corpus Christi & sanguinem dicimus, quòd dum sit ex fructibus terræ, sanctificatur, & fit sacramentum, operante inuisibiliter Spiritu Dei: cuius panis & calicis sacramentum Græci Eucharistian dicunt, quod Latinè bona gratia interpretatur. Et quid melius corpore & sanguine Christi? *Sacramentum*, est in aliqua celebratione: cum res gesta ita sit, vt aliquid significare intelligatur, quod sanctè accipiendum est. Sunt autem sacramenta, baptismū & crisma: corpus & sanguis Christi: quæ ob id sacramenta dicuntur: quia sub tegumeto corporaliū rerū, virtus diuina secretius salutē eorundem sacramentorum operatur: vnde & à secretis virtutibus vel sacris sacramenta dicuntur. Quæ ideo fructuosè penes Ecclesiam fiunt: quia sanctus in ea manēs spiritus, eorundem latenter sacramentorum operatur effectum: vnde seu per bonos seu per malos ministros intra Dei Ecclesiam dispensetur: tamen quia Spiritus sanctus mysticè illa viuificat: quæ quondam Apostolico in tempore, visibilibus apparebat operibus: nec bonorū meritis dispensatorum amplifi-

amplificatur hæc dona, nec malorum attenuantur: quia neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat: sed qui incrementum dat Deus: Vnde & Græcè mysterium dicitur, quod secretam & reconditam habet dispensationem. *Baptismum* Græcè, Latine tinctio interpretatur, quæ idcirco tinctio dicitur: quia ibi homo spiritu gratiæ in melius immutatur, & longè aliud quàm erat, efficitur. Prius enim deformitate peccatorum fœdi eramus: in ipsa tinctione reddimur pulchri dealbatione virtutum: vnde in Canticis scribitur canticorum, Quæ est ista quæ ascendit dealbata? Cuius mysterium non aliter nisi sub Trinitatis designatione, id est, Patris & Filij & Spiritus sancti cognominatione completur, dicente Domino ad apostolos: Ite docete omnes gentes baptizantes eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus Sancti. Sicut enim in tribus testibus stat omne verbum, ita hoc sacramentum confirmat ternarius numerus nominum diuinorum. Quod autem per aquam baptismum datur, hæc ratio est. Voluit enim Dominus ut res illa inuisibilis, per congruens, sed profectò contractabile & visibile impenderetur elementum, super quod etiam in principio ferebatur Spiritus sanctus. Nam sicut aqua purgatur exterius corpus, ita latèter eius mysterio per Spiritum purificatur & animus. Cuius sanctificatio ita est. Inuocato enim Deo descendit Spiritus sanctus de cælis, & medicatis aquis sanctificat eos de semetipso & accipiunt vim purgationis, & in eis ut caro & anima delictis inquinata mundetur. *Chrisma* Græcè, Latine unctio nominatur: ex cuius nomine & Christus dicitur, & homo post lauacrum sanctificatur. Nā sicut in baptismo peccatorum remissio datur: ita per unctiōnem sanctificatio spiritus adhibetur: & hoc de pristina disciplina, qua vngi in sacerdotium & in regnū solebant: ex quo & Aaron à Moysè unctus est. Quæ dum carnaliter fit, spiritualiter proficit: quomodo & in ipsa baptismi gratia, visibilis actus est quod in aqua mergimur: sed spiritualis effectus, quod delictis mundamur. Hoc significat illud vnguentum: quod peccatrix mulier super pedes, & ea quæ dicitur non fuisse peccatrix super caput Iesu fudisse scribitur. *Manus impositio* idem fit ut per benedictionem aduocatus inuiteretur Spiritus sanctus. Tūc enim ille patraclætus post mundata & benedicta corpora libens à Patre descendit, & quasi super baptismi aquam tanquam super pristinam sedem recognoscens quiescit. Nā legitur quod in principio aquis superferebatur Spiritus sanctus: *Exorcismus* Græcè, Latine coniuratio siue sermo increpationis est aduersus diabolum ut discēdat: sicut est illud in Zacharia: Et ostendit mihi Iesum facer-

dotem magnum stantem coram angelo Domini, & Sathan stabat à dextris eius, ut aduersaretur ei: & dixit Dominus ad Sathan: Increpet Dominus in te Sathan, & increpet Dominus in te qui elegit Hierusalem. Hoc est exorcismus: increpare & coniurare aduersus diabolum: vnde sciendū quod non creatura Dei in infantibus exorcizatur aut exsufflatur, sed ille sub quo sunt omnes qui in peccato nascuntur. Est enim princeps peccatorum. *Symbolum* per linguam Græcam signum vel cognitio interpretatur. Discessuri enim apostoli ad euangelizandum in gentibus: hoc sibi prædicationis signum vel indicium posuerunt. Continet enim confessionem Trinitatis, & unitatem Ecclesiæ, & omne Christiani dogmatis sacramentum. Quod symbolum fidei & spei nostræ non scribitur in charta & atramento, sed in tabulis cordis carnalibus. *Oratio* petitio dicitur. Nam orare est petere, sicut exorare impetrare. Constat autem oratio loco & tēpore. Loco, quia non ubique, cum prohibeamur à Christo orare in publico: sed ubi opportunitas dederit, aut necessitas importauerit. Neque enim contra præceptum reputatur ab apostolis factum, quia in carcere audientibus custodibus orabant & canebant Deo. De tempore verò dictum est: Sine intermissione orate, sed hoc in singularibus. Nam est obseruatio quarundam horarum communium: quæ diei interspacia signant, tertia, sexta & nona: Similiter & noctis, sed idem orandi hæc horæ diuisæ sunt: ut si forte aliquo fuerimus opere detēti: ipsum nos ad officium tempus admoneat: quæ tempora in Scripturis inueniuntur. Primum enim Sanctus Spiritus congregatis discipulis hora tertia est infusus. Petrus qua die visionem communicationis in illo vasculo expertus est, sexta hora orandi gratia ascenderat. Idem etiam cum Iohanne hora nona templum adiit quando claudum sanitate reformauit. Sed & Daniele legimus hæc tēpora in oratione obseruasse: & utiq; ex Israelis disciplina, ut ne minus quàm ter in die adoremus. Debitorum enim sumus trium personarum, Patris & filij & Spiritus sancti, exceptis utiq; & aliis legitimis orationibus, quæ sine vlla admonitione debentur in ingressu noctis ac noctis siue vigiliarum: sed & cibum non prius sumere, quàm interposita oratione debemus. Priora enim habenda sunt spiritus refrigeria: quia priora cœlestia quàm terrena. Qui autem vult orationem suam volare ad Dominum, faciat illi duas alas, ieiunium & eleemosynam, & ascendet celeriter & exaudietur. *Ieiunium* est parsimonia victus, abstinentiæque ciborum, cui nomen est inditum ex quadam parte viscerū tenui semper & vacua: quod vulgò ieiunium vocatur.

Vnde Ieiunij nomen creditur derivatum: quod sui inedia viscera vacua & exinanita existunt. *Ieiunium* autem & *statio* dicitur. *Statis* autem de militari exemplo nomen accepit, pro eo quoddam nulla letitia obueniens castris stationem militum rescindat. Nam letitia libentius: tristitia sollicitius administrat disciplinam. vnde & milites nunquam immemores sacramenti magis stationibus parent. Discernunt autem quidam inter ieiunium & stationem. Nam *ieiunium* est indifferenter cuiuslibet diei abstinentia: non secundum legem, sed secundum propriam voluntatem. *statio* autem est observatio statutorum dierum vel temporum, dierum, ut quarta feria & sexta ieiunium: ex veteri lege preceptum: de qua statione in Euangelio dixit ille: Ieiuno bis in sabbato, id est, quarta & sexta sabbati. Temporibus autem quae legalibus ac prophetis institutionibus terminatis temporibus statuta sunt, ut ieiunium quarti, quinti, septimi, & decimi mensis, vel sicut in Euangelio dies illi, in quibus ablatum est sponsum, vel sicut observatio quadagesimae, quae in uniuerso orbe institutione apostolica observatur circa confinium Dominicae passionis. His tertium genus quidam adiiciunt: quae *Xerophagiam* dicunt, abstinentiam scilicet humentium ciborum. Vnde & nomen hoc datum, eo quod a siccis quidam escis vrantur. *Poenitentia* appellata, quasi punientia, eo quod ipse homo in se puniat poenitendo quod male admisit. Nam nihil aliud agunt quos veraciter poenitet: nisi ut id quod male fecerunt impunitum esse non sinant. Eo quippe modo sibi non parentibus ille parcat: cuius alium iustumque iudicium nullus contemptor euadet. Perfecta est autem poenitentia, praeterita delectare & futura non admittere. Haec secunda in similitudinem fontis est: ut si forte impugnate diabolo aliquod peccatum irreperit, huius satisfactione purgetur. *Satisfactio* autem est causas peccatorum & suggestiones excludere & ultra peccatum non iterare. *Reconciliatio* vero est quae post complementum poenitentiae adhibetur. Nam sicut conciliamur Deo, quando primum a gentilitate conuertimur: ita reconciliamur, quando post pec-

catum poenitendo regredimur. *Exomologesis* Graeco vocabulo dicitur, quod Latine confessio interpretatur: cuius nominis duplex significatio est. Aut enim in laude intelligitur confessio, sicut est: Confiteor tibi Pater Domine caeli & terrae, aut dum quisque confitetur sua peccata ab eo indulgenda, cuius indeficiens est misericordia. Ex hoc ergo Graeco vocabulo exprimitur & frequentatur *exomologesis*, quae delictum nostrum Domino confitemur: non quidem ut ignaro, cuius cognitioni nihil occultum est, sed confessio est rei scilicet eius quae ignoratur professio cognitio. Vtile enim ac iocundum quisquam esse existimauerat, rapere, adulterari, furari, sed ubi haec aeternae donationi obnoxia esse cognouit, cognitis iis, confitetur errorem. *Confessio* autem erroris, confessio est desinendi: desinendum ergo ad peccatisidum confessio est. *Confessio* autem antecedit, remissio sequitur. Ceterum extra veniam est qui peccatum cognoscit, nec cognitum confitetur. Itaque *exomologesis* prosternendi & humiliandi hominis disciplina est: habitu atque victu, sacco & cineri incubare: corpus sordibus obscurare: animum mororibus deicere: illa quae peccauit tristi tractatione mutare. *Letaniae* autem Graeco nomine appellantur, quae Latine dicuntur rogationes. Inter letanias vero & *exomologesis* in hoc differt, quod *exomologesis* pro sola confessione peccatorum agitur: *letaniae* vero dicuntur propter rogandum Dominum & impetrandum in aliquo misericordiam eius. Sed nunc iam utrumque vocabulum sub vna significatione habetur: nec distat vulgo utrum *letaniae*, an *exomologesis* dicantur. *Supplicationis* autem nomen quodammodo nunc ex gentilitate retinetur. Nam *seru* aut legitima: erant apud eos, aut indictae. *Indictae* autem quia paupertas antiqua Romanorum ex collatione sacrificabat, aut certe de bonis damnatorum. Vnde *supplicia* dicuntur: supplicationes quae fiebant de bonis passorum supplicia. *Sacra* enim res de rebus execrandorum fiebant.

* *

ISIDORI

ISIDORI HISPANENSIS EPISCOPI ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM

LIBER VII.

CAPITA LIBRI SEPTIMI.

1 De Deo.	7 De Patriarchis.
2 De Filio Dei.	8 De Prophetis.
3 De Spiritu sancto.	9 De Apostolis.
4 De eadem Trinitate.	10 De reliquis in Evangelio nominibus.
5 De angelis.	11 De Martyribus.
6 De hominibus, qui quondam praesagio nomen acceperunt.	12 De clericis.
	13 De Monachis.
	14 De ceteris fidelium nominibus.

DE DEO CAP. I.

BEATISSIMVS Hieronymus vir eruditissimus & multarum linguarum peritus Hebraeorum nominum interpretatione primus in Latinam linguam conuertit. Ex quibus pro breuitate praetermissis multis, quaedam huic operi adiectis interpretationibus interponenda studui. vocabulorum enim expositio satis iudicat quid velint intelligi. Habent enim quaedam ex propriis causis nominum rationem. In principio autem decem nomina ponimus, quibus apud Hebraeos Deus vocatur. Primum apud Hebraeos Dei nomen *El* dicitur: quod alii Deum: alii etymologiam eius exprimentes, *יהוה*, id est, fortem interpretati sunt: ideo quod nulla infirmitate premitur, sed fortis est, & sufficiens ad omnia perpetranda. Secundum nomen *Elois* est. Tertium *Elois*, quod vtrumque in Latinum Deus dicitur. Est autem nomen in Latinum: ex Graeca appellatione translatum. Nam Deus Graece dicitur quasi *θεος*, id est, timor: vnde tractum est nomen Deus, quod eum colentibus sit timor. Deus autem proprie nomen est Trinitatis pertinens ad Patrem & Filium & Spiritum sanctum. Ad quam Trinitatem etiam reliqua quae in Deo infra sunt posita vocabula referuntur. Quartum nomen Dei dicitur *Sabaoth*, quod vertitur in Latinum, exercituum suae virtutum. de quo in Psalmo ab angelis dicitur: Quis est iste rex gloriae? Dominus vir

tutum. Sunt autem in huiusmodi ordinatione virtutes multae, vt angeli, archangeli, principatus & potestates, cunctique caelestis militiae ordines: quorum tamen ille Dominus est. Omnes enim sub ipso sunt, eiusque domini subiacet. Quintum nomen *Eliou*, quod interpretatur in Latinum excelsus: quia supra caelos est, sicut scriptum est de eo: Excelsus Dominus supra caelos gloria eius. Excelsus autem dicitur, pro valde celsus. Ex enim pro valde ponitur: sicut eximius, quasi valde eminens. Sextum nomen *Eieie*, id est, qui est Deus. Deus enim solus, quia aeternus est, hoc est, quia exordium non habet, essentia nomen verè tenet. Hoc enim nomen ad sanctum Moysen per angelum est delatum. Quarenti enim quod esset nomen eius, qui eum pergere praecipiebat ad populum ex Aegypto liberandum, respondit: Ego sum qui sum: & dices filiis Israel: Qui est, misit me ad vos, tanquam in eius comparatione qui verè est: quia incommutabilis est, ea quae commutabilia facta sunt, quasi non sint. Quod enim dicitur fuit, non est: & quod dicitur erit, non est. Deus autem esse tantum nouit: fuisse & futurum esse non nouit. Solus enim Pater cum Filio & Spiritu sancto, veraciter est. Cuius essentiae comparatum esse nostrum, non esse est. Vnde & in colloquio dicimus: *Vinit Deus*: quia essentia vita uiuit, quam mors non habet. Septimum *Adonai*, quod generaliter Dominus interpretatur, quod dominetur creaturae cunctae, vel quod creatura omnis dominatum eius deseruiat. Dominus ergo & Deus vel quod domi-

retur omnino vel quod timeatur à cunctis. Octavum *Ia*, quod in Deo tantum ponitur: quod est à in alleluia in nouissima syllaba sonat. Nonum *Tetragrammaton*, hoc est, quatuor litterarum, quod proprie apud Hebræos in Deo ponitur, ioh, he, yau, he, id est, duabus ia, ia, quæ duplicata ineffabile illud & gloriosum nomen Dei efficiunt. dicitur autem ineffabilis non quia dici non potest, sed quia finiri sensu & intellectu humano nullatenus potest, & quia de eo nihil dignè dici potest. Ineffabilis est. Decimum *Suddai*, id est, omnipotens. Vocatus autem omnipotens, eo quod omnia potest, sed à faciendo quod vult, non à patiendo quod non vult. Quod si ea accideret, nequaquam esset omnipotens. facit enim quicquid vult, & inde omnipotens. Dicuntur autem & alia quedam in Deum substantia- liter nomina, ut immortalis, incorruptibilis, incommutabilis, æternus. Unde & meritò cuncte preponitur creature. *Immortalis* sicut de eo scriptum est, *Qui solus habet immortalitatem*: quia in eius natura nulla est commutatio. Nam omnis mutabilitas non inconuenienter mortalis dicitur, secundum quæ & anima mori dicitur: non quia in corpus vel in aliquam alteram substantiam mutatur & vertitur, sed in ipsa sua substantia quicquid alio modo nunc est, aut fuit, secundum id quod destitit esse quod erat, mortalis utique deprehenditur, ac per hoc solus Deus dicitur immortalis, quia solus incommutabilis. *Incorruptibilis* appellatur, quia corrupti & dissolui non potest, nec diuidi. Quicquid enim capit diuisionem & interitum capit. Ille nec diuidi potest, nec interire. Inde incorruptibilis est. *Incommutabilis* est, quia sepep manet & mutari nescit. Nec proficit: quia perfectus est: nec deficit quia æternus. *Æternus* est, quia sine tempore est. Non enim habet initium neque finem. Hinc & sempiternus, eo quod sit semper æternus. A quibusdam autem æternus ab æthere creditur dictus: quoniam cælum sedes eius habetur. unde est illud: *Cælum cæli Domino*. & hæc ista quatuor unum significat. nam una eademque res dicitur, siue dicatur æternus Deus, siue immortalis, siue incorruptibilis, siue immutabilis. *Inuisibilis*, quia nunquam per substantiam suam apparuit oculis mortalium Trinitas, nisi per speciem subiectæ creature eiusdemque corporeæ. Nam nemo potest ipsam maiestatem essentiae Dei videre & uerere: sicut & dictum est Moysi. unde & Iohannes in Epistola sua dicit: Deum nemo vidit unquam. Res est enim inuisibilis: ideoque non oculo, sed corde querendus est. *Impassibilis* est, quia nullis perturbationibus afficitur: quibus fragilitas humana succubito. Non enim attingunt eum ullæ passiones ut libido, iracundia, cupiditas, dolor, mœror, inuidia, &c. quibus humana mens turbatur. Sed cum dicitur, Deus irascitur, aut zelari, aut dolere, nostro usu dicitur. Apud Deum enim perturbatio nulla est, apud

quæ tranquillitas summa est. *Simplex* autem dicitur siue non amittendo quod habet: seu quia non aliud est ipse, & aliud quod in ipso est: sicut in homine, cuius aliud est esse, aliud sapere. Nam & esse quis potest, & sapiens non esse: Deus autem habet essentiam, habet & sapientiam: sed quod habet, hoc & est, & omnia vnus est: ac proinde simplex est: quia non in eo aliquid accidit, sed quod est & quod in ipso est, essentialiter est: excepto quod relatiue ad quancunque personam est. *Summe* bonus, quia in commutabilis est. Creatura vero bonum, sed non summum est: quia mutabilis est. Et dum sit quidam bonum, non tamen esse potest & summum bonum. *Incorporeus* autem vel incorporealis ideo dicitur Deus, ut spiritus credatur vel intelligatur esse, non corpus. Nam dum dicitur spiritus: eius significatur substantia. *Immensus*, quia cuncta concludit, sed omnia in tra eius omnipotentiam coartantur. *Perfectus* dicitur, quia nihil ei possit adici. Attamen de consummatione alicuius facti perfectio dicitur. Deus autem quomodo est factus, quomodo est perfectus? Sed hoc vocabulum de usu nostro sumpsit humana inopia, sicut & reliqua verba, quatenus id quod ineffabile est, utcumque dici possit: quoniam de Deo nihil dignè humanus sermo dicit, sicut sunt & alia. *Creator* dicitur pro totius mundi rebus ab ipso creatis. Nihil enim est quod non originem à Deo traxerit. Ipse & vnus, quia diuidi non potest, vel quia nihil esse aliud potest, quod tantundem capiat potestatis. Hæc igitur quæ de Deo dicta sunt, ad totam pertinent Trinitatem propter vnâ & coæternam substantiam, siue in Patre, siue in Filio eius vnigenito in forma Dei, siue in Spiritu sancto, qui vnus est spiritus Dei Patris & Filij eius vnigeniti. Sunt autem & quedam vocabula ex usu nostro ad Deum sumpta: de membris nostris: siue de inferioribus: & quia in propria natura inuisibilis & incorporeus est, pro efficiendis tamè causarum in ipso rerum species ascribuntur, ut more locutionis nostræ facilius seipsum in sinuet: ut quia omnia videt, dicatur *oculus*: propter quod audit omnia, dicatur *auris*. pro eo quod auertitur, *ambulat*: pro eo quod spectat, *stat*. Sic & in cæteris horum similibus ab humanis mentibus trahitur similitudo ad Deum: sicut est *obliuiscens* & *memorans*. Hinc est quod & Propheta dicit: *Iurauit Dominus exercituum per animam suam*: non quod animam Deus habeat, sed hoc nostro narrat affectu. Nam & facies Dei in scripturis sanctis non caro, sed diuina cognitio intelligitur: eadem ratione qua per faciem conspectam quisque cognoscitur. Hoc enim in creatione dicitur Deo: *Ostende nobis faciem tuam*. ac si dicatur: *Da nobis cognitionem tuam*. Sic *vestigia Dei* dicuntur: quia nunc Deus per speculum agnoscitur: ad perfectum vero

omnipotens reperietur, dum in futuro, facie ad faciem quibusque electis præsentabitur, ut ipsam speciem contemplantur: cuius nunc vestigia comprehendere conantur, hoc est, quem videre per speculum dicuntur. Nam & situs & habitus & locus & tempus in Deo non propriè, sed per similitudinem translatiue dicuntur: quippe sedere super Cherubin dicitur, quod est ad situm: & Abyssus tanquam vestimentum amictus: quod est ad habitum. Et, Anni tui non deficient: quod ad tempus pertinet. Et, Si ascendero in cælum, tu ibi es, quod ad locum manet. Nã & in Propheta, Plaustrum portantis scenam speciem ad Deum ducitur. Hæc & omnia per figuram Deus: quia nihil est horum ad proprietatem substantiæ eius.

De filio Dei. CAP. II.

Multis etiam modis Christus appellari in scripturis inuenitur diuinis. Nam in ipse Dei Patris *Vnigenitus filius*, dum esset æqualis Patri, propter salutem nostram formam serui accepit. Proinde quædam nomina in illo ex diuinitatis substantia: quædam ex dispensatione susceptæ humanitatis assumpta sunt. *Christus* namque à chrismate est appellatus: hoc est, unctus. Præceptum enim fuerat Iudæis, ut sacrum conficerent unguentum: quo perungi possent ij qui vocabantur ad sacerdotium vel ad regnum: & sicut nunc regibus indumentum purpuræ insigne est regni dignitatis: sic illis unctio sacri unguenti nomen ac potestatem regiam conferebat: & inde Christi dicti à chrismate, quod est unctio. Nam *chrisma* Græcè, Latine unctio nuncupatur: quæ etiam Domino nomen accommodauit facta spiritalis: quia spiritu unctus est à Deo Patre: sicut dicitur in Actibus apostolorum: Collecti sunt enim in hac ciuitate, aduersus sanctum Filium tuum, quem unctum non vti que oleo visibili, sed gratiæ dono, quod visibili significatur unguento. Non est autem Saluatoris proprium nomen Christus, sed communis nuncupatio potestatis. dum enim dicitur Christus, commune nomen dignitatis est, dum *Iesus* Christus, proprium est vocabulum Saluatoris. Christi enim nomen nusquam alibi omnino, nec in aliqua gente fuit, nisi tantum in illo regno ubi Christus prophetabatur, & vnde venturus erat. *Messias* autem Hebraicè dicitur, Græcè Christus, Latina autem locutione unctus. *Iesus* Hebraicè, Græcè *ἰησοῦς*, Latine autem salutaris: siue saluator interpretatur, pro eo quod cunctis gentibus salutaris venit. Etymologiam enim nominis huius etiam Etymologicista significat, dicens, Vocabitur nomen eius Iesus, id est, Saluator: quia ipse saluum faciet populum suum. Sicut enim Chri-

stus significat Regem: ita Iesus significat Saluatorem. Non itaque nos saluos facit quicumque rex, sed rex Saluator. Quod verbum Latina lingua antea non habebat, sed habere poterat: sicut potuit quando voluit. *Emanuel* ex Hebræo in Latinum significat nobiscum Deus, scilicet, quia per virginem natus Deus hominibus in carne mortali apparuit, ut terrenis viam salutis ad cælum aperiret. Ad diuinitatis autem substantiam quæ pertinent, ista sunt, Dominus & Deus. *Deus* autem dictus propter vnitatem cum Patre substantiam. *Dominus* autem, propter seruientem creaturam. *Deus* autem & *homo*, quia Verbum & caro. Vnde & *bis genitus* dicitur, siue quia Pater eum genuit sine matre in æternitate, siue quia mater sine patre in tempore. *Vnigenitus* autem vocatur secundum diuinitatis excellentiam, quia sine fratribus: *primogenitus* est secundum susceptionem hominis, in qua per adoptionem gratiæ fratres habere dignatus est: quibus esset primogenitus. *Omnisius* Patri ab vnitate substantiæ appellatur. *Substantia* enim vel essentia Græcè *οὐσία* dicitur: *ὁμοῦς* vnus. Vtrumque igitur coniunctum sonat vna substantia. Hoc autem vocatur *omousion*, quod est, Ego & Pater vnus sumus, hoc est, eiusdem cum Patre substantiæ. Quod nomen est scriptum in sanctis literis non intentionatur: in assertionem tamen totius Trinitatis defenditur: quia datur ratio vnde rectè dici ostendatur: sicut & Pater in illis libris nusquam *Ingenitus* legitur, sed tamen dicendus esse atque credendus non dubitatur. *Omnisius* similis substantiæ: quia qualis Deus: talis est imago eius inuisibilis. *Principium*, eò quod ab ipso sint omnia, & quia ante eum nihil. *Finis* vel quia dignatus est in fine temporum humiliter in carne nasci & mori: & iudicium nouissimum ipse suscipere: vel quia quicquid agimus ad illum referimus. Et cum ad eum peruenerimus vltra quod quaeramus non habebimus. *Os Dei* est: quia verbum eius est. Nam sicut pro verbis, quæ per linguam sicut sæpe dicimus, illa & illa lingua: ita & pro Dei verbo os ponitur, quia mos est ut ore verba formentur. *Verbum* autem ideo dicitur: quia per eum omnia condidit siue iussit. *Veritas*: quia non fallit, sed tribuit quod promissit. *Veritas*, quia creauit. *Imago Dei*, propter partem similitudinem Patris. *Figura* est: quia suscipiens formam serui, operum virtutumque similitudinem, Patris in se imaginem atque immensam magnitudinem designauit. *Manus Dei* est, quod omnia per ipsum facta sunt. Hinc & dextera propter effectum operis totius creaturæ, quæ per ipsum formata est. *Brachium*, quia ab ipso omnia continentur. *Virtus* pro eo quod omnem potestatem Patris in semetipso habeat. & omnem cæli

terraque creaturam gubernet, contineat atque regat. *Sapientia* pro eo quod ipse reuelet mysteria scientiæ & arcana sapiëntia. Sed tamẽ cum sit Pater & Filius & Spiritus sanctus sapientia & virtus & lux, propriè tamen iis nominibus Filius nuncupatur. *Splendor* autem appellatur propter quod manifestat. *Lumen*, quia illuminat. *Lux*, quia ad veritatem contemplandam cordis oculos referat. *Sol*, quia illuminat omnes. *Oriens*, quia luminis fons & illustrator ætherum: & quod oriri nos faciat ad vitam æternam. *Fons*, quia rerum omnium origo est, vel quod satiat sitientes. Ipse quoque *A & Ω*. *Alpha* enim literã nulla præcedit. Prima est enim literarum, sicut & Filius Dei. Ipse enim se principium Iudæis interrogantibus esse respondit. Vnde & Iohannes in Apocalypsi, propriè ipsam literam ponens ait: Ego sum *A & Ω*, primus & nouissimus. *Primus*, quia ante eum nihil est. *Nouissimus*, quia nouissimum iudicium ipse suscipiet. *Mediator*, quia inter Deum & hominem medius constitutus est, vt hominem ad Deum perduceret: vnde & illum Græci *μεσίτης* vocant. *Paracletus*, id est, aduocatus, quia pro nobis intercedit apud Patrem: sicut & de eo dicit Iohannes: Aduocatum habemus apud Patrem Iesum Christum iustum. *Paracletus* autem Græcum est, quod Latine dicitur aduocatus. Quod nomẽ & Filio & Spiritui sancto ascribitur, iuxta quod & Dominus in Euangelio ait: Rogabo Patrem, & alium paracletum dabit vobis. *Intercessor* autem ideo vocatur, quia pro culpa nostra remouenda curam gerit, & pro abluendis nostris criminibus curam impendit. *Sponsus* quia descendens è caelo, adhuc sit Ecclesiæ, vt pace noui testamenti essent duo in carne vna. *Angelus* dicitur propter annunciationem paternæ ac suæ voluntatis. Vnde & apud Prophetam magni cõsiliij angelus legitur, dum sit Deus, & Dominus angelorum. *Missus* dicitur, eò quod apparuit huic mundo Verbum caro factum: vnde & idem dicit, Ego à Patre exiui, & veni in hunc mundum. *Homo* autem dicitur, quia natus est. *Propheta*, quia futura reuelauit. *Sacerdos*, quia pro nobis hostiam se obtulit. *Pastor*, quia custos. *Magister*, quia ostensor. *Nazareus* verò à loco. *Nazareus* à merito, id est sanctus, siue mundus, quia peccatum non fecit. Si quidem & de aliis inferioribus rebus minimum species ad se trahit Christus, vt facilius intelligatur. Dicitur enim *Pannus*, quia caro. *Vitis*, quia sanguine ipsius redempti sumus. *Flos*, quia electus. *Via*, quia per ipsum ad Deum imus. *Ostium*, quia per ipsum ad Deum ingredimur. *Mons*, quia fortis. *Petra*, quia firmas est credentium. *Lapis* angularis, vel quia duos parietes è diuerso de circumcissione & præputio venientes in vnam

fabricam Ecclesiæ iungit: vel quod pacem in se angelis & hominibus facit. *Lapis offensionis*, quia veniens humilis, offenderunt in eum increduli homines: & factus est petra scandali, sicut dicit Apostolus: Iudæis quidem scandalum. *Fundamentum* autem ideo vocatur, quia fides in eo firmissima est, vel quia super eum catholica Ecclesia constructa est. Sed & Christus *Agnus*, pro innocentia. *Ovis*, propter patientiam. *Aries*, propter principatum. *Ædus*, propter similitudinem carnis peccati. *Vitulus*, pro eo quod pro nobis est immolatus. *Leo*, pro regno & fortitudine. *Serpens*, pro morte & sapientia. *Vermis*, quia resurrexit. *Aquila*, propter quod resurrectionem ad astra remeauit. Nec mirum si vilibus significationibus figuretur, qui vsque ad nostrarum passionum, seu carnis contumelias descendisse cognoscitur. Qui cum sit coæternus Dei Patris ante secula Filius, postquam venit plenitudo temporis, propter salutem nostram formam serui accepit, & factus est Filius Dei, hominis filius. Inde quadam de illo in scripturis sanctis, secundum formam Dei, quadam secundum formam serui dicuntur. Quorum exempli gratia duo quadam commemorantur: vt singula ad singula referantur. Secundum formam Dei de seipso dixit: Ego & Pater vnus sumus secundum formam serui, Quoniam Pater maior me est. Homines autem minus intelligentes quid pro quo dicatur, ea quæ propter formam serui dicta sunt, volunt transferre ad formam Dei: & rursus ea quæ dicta sunt, vt ad se inuicem personæ referantur, volunt nomina esse naturæ atque substantiæ, & faciunt errorem in fide. Sic autem Dei filio coniuncta est humana natura, vt ex duabus substantiis fieret vna persona. Solus ergo homo pertulit crucem, sed propter vnitatem personæ & Deus dicitur pertulisse. Hic est quod scribitur: Si enim cognouissent nunquam Dominum gloria crucifixissent, Filium ergo Dei crucifixum fatemur: nõ ex virtute diuinitatis, sed ex infirmitate humanitatis: non ex suæ naturæ permanentione, sed ex nostrâ susceptione.

De Spiritu sancto. CAP. III.

Spiritus sanctus ideo prædicatur Deus, quia ex Patre Filioque procedit: & substantiam eorum habet. Neque enim aliud de Patre procedere potuit, quam quod ipse est Pater. *Spiritus sanctus* autem dictus secundum id quod ad aliquid refertur spirans. *Spirans* utique spiritu inspirans est, & ex eo appellatus spiritus est. Proprio autem modo quodam spiritus sanctus secundum quod refertur ad Patrem & Filium quod eorum spiritus sit. Nam & hoc nomen quod spiritus dicitur, non

non semper secundum id quod refertur ad aliquid: sed secundum id quod aliquam naturam significat, intelligitur. Omnis enim incorporea natura spiritus in scripturis sacris appellatur. vnde non tantum Patri & Filio, & Spiritui sancto, sed omni rationali creaturæ & animæ hoc vocabulum congruit. Ideo igitur Spiritus Dei sanctus vocatur, quia Patris & Filii sanctitas est. Nam cum sit & Pater spiritus, & Filius spiritus, & Pater sanctus & Filius sanctus: proprie tamen ipse vocatur Spiritus sanctus, tanquam sanctitatis coessentialis & consubstantialis amborum. *Spiritus sanctus* ideo non dicitur *genitus*, ne duo in Trinitate Filij suspicentur. Ideo non *predicatur ingenuitus*, ne duo Patres in ipsa Trinitate credatur. *Procedens* autem dicitur testimonio Domini dicentis: Multa adhuc habeo quæ vobis loquar, sed nō potestis illa modō audire. Veniet autē Spiritus veritatis, qui à Patre procedit & de meo accipiet: ille vobis indicabit omnia. Hic autem non solum naturam procedit, sed semper ad peragenda diuinitati opera indeficiente procedit. Hoc autem interest inter *nascentem Filium & procedentem Spiritum sanctum*, quod filius ex vno nascitur: Spiritus sanctus ex vtroque procedit: & ideo dicit Apostolus: Qui autem Spiritu Christi non habet, hic nō est eius. Spiritus sanctus ex opere etiam angelus intelligitur. dictū est enim de illo: Et quæ ventura sunt annūciabit vobis: & vtrique angelus Græcè, Latine nunciū interpretatur. Vnde & duo angeli apparuerūt Loth, in quibus Dominus singulariter appellatur, quod intelligimus Filium & Spiritum sanctū: nam Pater nunquam legitur missus. Spiritus sanctus quod dicitur *paraclētus*, à consolatione dicitur. *παράκλητος* enim Græcè, Latine consolatio appellatur. Christus enim cum apostolis lugentibus misit, postquam ab eorum oculis ipse in cælum ascendit. *Consolator* enim tristibus mittitur, secundū illam eiusdem Domini sententiam, Beati lugentes, quoniam ipsi consolabuntur. Ipse etiam dixit: Tū lugebūt filij sponsi, cum ablati ab eis fuerit sponsus. Item *paraclētus* pro eo quod consolationem præster animabus, quæ gaudium temporale amittunt. Alij *paraclētum* Latine *oratore* vel *advocatum* interpretantur. Ipse enim Spiritus sanctus dicit: Ipse docet, per ipsum datur sermo sapientiæ: ab ipso sancta scriptura inspirata est. Spiritus sanctus ideo *septiformis* nuncupatur, propter dona quæ de unita eius plenitudine particulatim recipientes quique; vt digni sunt consequi promerentur. Ipse enim spiritus sapientiæ & intellectus: spiritus consilij & fortitudinis: spiritus scientiæ & pietatis: spiritus timoris Domini. Spiritus autē principalis in Psalmo quinquagesimo legitur: vbi quia tertio spiritus repetitur, nonnulli Trinitatem intel-

lexerunt in Deū, quia scriptum est: Deus spiritus est. Quod enim non est corpus, & tamen est, videtur restare vt spiritus sit. Intelligit ergo ibi nonnulli Trinitatem significari: in spiritu principali patrem: in spiritu recto Filium: in spiritu sancto, Spiritū sanctū. Spiritus sanctus ideo *donum* dicitur, eō quod datur. A dādo enim donū est nuncupatū. Notissimū est enim Dominū Iesum Christū cum post resurrectionem à mortuis ascendisset in cælū, dedisse Spiritū sanctū, quo credentes impleti, linguis omnium gentium loquebantur. In tantū autem donum Dei est: in quantum datur eis, qui per eum diligunt Deum. Apud se autem Deus est: apud nos autem, donum est, sed sempiternæ salutis Spiritus sanctus donū est, distribuens singulis gratiarum dona, prout vult. Nam & prophetias quibus vult impartit, & peccata quibus vult dimittit. Nam peccata sine Spiritu sancto non donantur. Spiritus sanctus inde proprie *charitas* nuncupatur: vel quia naturaliter eos à quibus procedit, eō iungit, & se vnum cum eis esse ostendit: vel quia in nobis id agit, vt in Deo maneamus, & ipse in nobis. vnde & in donis Dei nihil maius est charitate: & nullum maius est donum Dei quàm Spiritus sanctus. Ipse est & *gratia*, quæ quia non meritis nostris, sed voluntate diuina gratis datur, inde *gratia* nuncupatur. Sicut autem vnicum Dei verbum proprie vocamus nomine sapientiæ cum sit vniuersaliter & Spiritus sanctus & Pater ipse sapientia: ita Spiritus sanctus proprie nuncupatur vocabulo charitatis: cum sit Pater & Filius vniuersaliter charitas. Spiritus sanctus *Digitus Dei* esse in libris Euangeliorū apertissime declaratur. Cum enim vnus euāgelista dixisset: In digito Dei eicio dæmonia: alius hoc idē ita dixit: In spiritu Dei eicio dæmonia: vnde & digito Dei scripta lex est, data die quinquagesimo ab occisione Agni: & die quinquagesimo à passione Domini venit Spiritus sanctus. Ideo autem *digitus Dei* dicitur, vt eius operatoria virtus cum Patre & Filio significetur: vnde & Paulus ait: Hæc omnia operatur vnus atque idem Spiritus diuidens singulis prout vult. Sic autem per Baptismum in Christo morimur & renascimur: ita Spiritus signamur, qui est *digitus Dei* & spirituale signaculum. Spiritus sanctus idcirco *in columba specie venisse* scribitur, vt natura eius per aucta simplicitatis & innocentiae declaratur. vnde & Dominus: Estote, inquit, simplices sicut columbæ. Hæc enim auis corporaliter ipso felle caret: habens tantū innocentiam & amorē. Spiritus sanctus inde nomine *ignis* appellatur propter hoc quod in actibus apostolorū per diuisionē linguarum vt ignis apparuit, qui & insedit super vnumquemque eorum. Propterea autē diuersarum linguarum gratiā apostolis

dedit, vt idonei efficerentur fidelium eruditione populorum. Quod verò supra singulos fedisse memoratur, id causæ est, vt intelligatur per plures non fuisse diuisus, sed mansisse in singulis totus, sicut verè ignibus mos est. Hanc enim naturam habet ignis accensus: vt quanti ad eum, quanti ad crinè purpurei splendoris aspexerint: tatis visum suæ lucis imperiar, tantis ministerium sui muneris tribuat, & nihilominus ipse in sua integritate permaneat. Spiritus sanctus nomine aque appellatur in Euangelio, Domino clamante & dicente, Si quis sitit, veniat ad me & bibat. Qui credit in me, flumina aquæ viuæ fluent de vtre eius. Euangelista autem exposuit vnde diceret. Secutus enim ait, Hoc autem dicebat de spiritu quem accepturi erant credentes in eum, sed aliud est aqua sacramenti, aliud aqua que significat spiritum Dei. Aqua enim sacramenti visibilis est, aqua Spiritus sancti inuisibilis est. Ista abluit corpus, & significat quod fit in anima. per illum autem Spiritum sanctum ipsa anima mundatur & saginatur. Spiritus sanctus ideo *unctio* dicitur, Ioanne apostolo testante, quia, sicut oleum naturali pondere superferretur omni liquori, ita in principio superferrebat Spiritus sanctus aquis. Vnde & Dominus oleo exultationis, hoc est Spiritu sancto legitur fuisse unctus: sed & Ioannes apostolus Spiritum sanctum unctionem vocat dicens, Et vos inquit unctionem quam accepistis ab eo permaneat in vobis, & non necesse habetis, vt aliquis doceat vos: sed sicut unctio eius docet vos de omni re. Ipse enim Spiritus sanctus unctio est inuisibilis.

De eadem Trinitate. CAP. IIII.

Trininitas appellatur, quod fiat totum unum ex quibusdam tribus, quasi Trinitas, vt memoria, intelligentia, & voluntas, in quibus mens habet in se quandam imaginem diuinæ Trinitatis. Nam dum tria sunt, vnum sunt: quia & singula in se manent, & omnia in omnibus. Pater igitur & Filius & Spiritus sanctus Trinitas & vnitas. Idem enim vnum, idè & tria. In natura *vnum*, in personis tria. Vnum propter maiestatis communionem, tria propter personarum proprietatem. Nam alius pater, alius filius, alius Spiritus sanctus: sed alius quidem non aliud, quia pariter simplex, pariterque incommutabile bonum & coeternum. Pater solus, non est de alio: ideo solus appellatur ingenitus. Filius solus de patre est natus: ideo solus dicitur genitus. Spiritus sanctus solus de patre & filio procedit: ideo solus ambo rum nuncupatur spiritus. In hac Trinitate, alia sunt appellatiua nomina, alia propria sunt. Propria enim sunt essentialia, vt Deus, Dominus, omnipotens, incommutabilis, immortalis. Et inde propria, quia ipsam substantiam significant, qua vnum sunt. Appellatiua verò pater & filius & Spiritus sanctus, ingeni-

tus, & genitus, & procedens. Eadem & *relatiua*: quia ad se inuicè referuntur. Cui enim Deus dicitur, essentia est, quia ad seipsum dicitur. Cui verò dicitur pater & filius & Spiritus sanctus, *relatiue* dicuntur, quia ad se inuicem referuntur. Nam pater non ad seipsum, sed ad filium, *relatiue* dicitur: quia est ei filius: sic & filius *relatiue* dicitur, quia est ei pater: sic Spiritus sanctus, quia est patris filiusque spiritus. His enim appellationibus hoc significatur, quod ad se inuicem referuntur, non ipsa substantia qua vnum sunt. Proinde Trinitas in *relatiuis* personarum nominibus est, deitas non triplicatur, sed in singularitate est: quia si triplicatur, deorum inducimus pluralitatem. Nomen autem *deorum* in angelis & sanctis hominibus ideo pluraliter dicitur, propter quod non sint merito equales: De quibus psalmus, Ego dixi dii estis. De patre autè & filio & Spiritu sancto propter vnâ & æqualem diuinationem non nomen deorum: sed Dei esse ostenditur: sicut ait apostolus, Nobis tamè vnus Deus, vel sicut voce diuina dicitur, Audi Israel, Dominus Deus vnus, Deus vnus est, vt scilicet Trinitas sit, & vnus Dominus Deus sit. Fides apud Græcos de Trinitate hoc modo est vna *oûia*, ac si dicatur vna natura, aut vna essentia. Tres *hypostasies*, quod resonat in Latinum vel tres personas, vel tres substantias. Nam latinitas proprie non dicit de Deo nisi *essentiâ substantiam* verò non proprie dicit sed abusu: quoniam verè substantia apud Græcos persona intelligit, non natura.

De angelis. CAP. V.

Angeli Græcè vocantur, Hebraicè dicuntur malooth: Latine verò nunciij interpretantur, ab eo quod Domini voluntatè populis nuntient. Angelorum autè vocabulum, officij nomen est, non naturæ. Semper enim spiritus sunt, sed cum mittuntur vocantur angeli. Quibus ideo pictorum licetia pœnas facit, vt celerè eorum in cuncta discursum significet, sicut & iuxta fabulas poetarum vti pennas habere dicuntur, propter velocitatè scilicet. Vnde scriptura sacra dicit, Qui ambulat super pennas vëtorum. Nouè autè ordines esse angelorum sacra scripturæ testantur, id est *angeli, archangeli, phroni, dominationes, virtutes, principatus, potestates, cherubin & seraphim*. Quorum officiorum vocabula cur ita dicta sint, interpretado exequimus. Angeli vocantur propter quod de cœlis ad annuntiandum hominibus mittuntur. Angelus enim Græcè Latine nuntius dicitur. Archangeli Græca lingua, Latina summi nunciij interpretantur. Qui enim parua vel minima annuntiant, angeli: qui verò summa, archangeli nuncupantur. Archangeli dicti quod primatum teneant inter angelos. *Archangeli* enim Græcè, Latine principatus interpretatur. Sunt enim duces & principes, sub quorum ordine vniciueque angelorum

officia deputata sunt. Nam quia archangeli angelis præfunt, Zacharias propheta testatur dicens: Et ecce angelus qui loquebatur in me egrediebatur, & alius angelus egrediebatur in occursum eius, & dixit ad eum, Curre, & loquere ad puerum istum dicens: Absque muro habitabitur Hierusalem. Si enim in ipsis officiis angelorum nequaquam potestates superiores inferiores disponerent, nullo modo hoc quod homini diceret angelus ab angelo cognouissent. Quidam autem archangelorum priuatis nominibus appellantur, ut per vocabula ipsa in opere suo quod valeant designentur. *Gabriel* Hebraicè in linguam nostram vertitur fortitudo Dei. Vbi enim potentia diuina vel fortitudo manifestatur: *Gabriel* mittitur. Vnde & eo tempore quo erat Dominus nasciturus & triumphaturus de mundo *Gabriel* mittitur ad Mariam, ut illū annuntiaret, qui ad debellandas aereas potestates humilis venire dignatus est. *Michael* interpretatur, quis ut Deus? Quando enim aliquid in mundo miræ virtutis fit, hic archangelus mittitur. Et ex ipso opere nomen est eius: quia nemo valet facere quod facere præuat Deus. *Raphael* interpretatur curatio, vel medicina Dei. Vbiunque enim curandi & medendi opus necessarium est, hic archangelus à Deo mittitur, & inde medicina Dei vocatur. Vnde & ad *Tobiam* idem archangelus missus oculis eius curationē adhibuit, & cæcitate deterfa visum eius restituit. Nominis enim interpretatio & angeli officium designatur. *Vriël* interpretatur Ignis Dei, sicut legimus apparuisse ignem in rubo. Legimus etiam ignem missum de super, & implese quod præceptum est. *Throni* autē, & dominationes, & principatus, & potestates, & virtutes: quibus vniuersam cælestem societatem Apostolos complectitur, ordines angelorum & dignitates intelliguntur, & pro hac ipsa distributione officiorum alij throni, alij dominationes, alij principatus, alij potestates dicuntur pro certis dignitatibus quibus inuicem distinguuntur. *Virtutes* angelicæ quædam ministeria perhibentur, per quæ signa & miracula in mundo fiunt: propter quod & virtutes dicuntur. *Potestates* sunt, quibus virtutes aduersæ subiectæ sunt, & inde Potestatum nomine nuncupantur quia magni spiritus eorum potestate coercentur, ne tantum mundo nocent, quantum cupiunt. *Principatus* sunt hi, qui angelorum agminibus præfunt. Qui pro eo quod subditos angelos ad explendum ministerium diuinum disponunt, principatus vocabulum accipiunt. Nam alij sunt qui administrant, alij qui assistunt, sicut per *Daniclem* dicitur. Milia milium ministrabant ei, & decies milies centena milia assistebant ei. *Dominationes* sunt ij, qui etiam Virtutibus & principatibus præcinent: qui pro

eo quod cæteris angelorum agminibus dominantur, *Dominationes* vocantur. *Throni* sunt agmina angelorum, qui latino eloquio sedes dicuntur: & vocati *Throni*, quia illis conditor præfidet, & per eos iudicia sua decernit vel disponit. *Cherubin* autem & ipsa sublimes calorū potestates, & angelica ministeria perhibentur: qui ex Hebræo in linguam nostram interpretantur scientiæ multitudo. Sunt autem sublimiora agmina angelorum: qui pro eo quod vicini positi diuina scientia cæteris amplius pleni sunt, *Cherubin* hoc est, plenitudo scientiæ appellantur. Ipsa sunt duo illa animalia super propiciatorium arce facta ex metallo, propter significandam angelorum præsentiam, in quorum medio ostenditur Deus. *Seraphim* quoque similiter multitudo angelorum est, qui ex Hebræo in Latinū ardētes vel incēdentes interpretantur. Qui idcirco ardētes vocantur, quia inter eos & Deum nulli alij angeli cōsistunt: & ideo quanto vicinius corā Deo consistunt, tanto magis claritate diuini luminis inflammantur. Vnde & ipsi velant faciem & pedes sedentis in throno Dei: & idcirco cætera angelorum turba videre Dei essentiam plenè non valet: quoniam *Seraphim* eā tegit. Hæc igitur vocabula agminum angelorum ita sunt specialia ordinum singulorum, ut tamē sint ex parte communia omnium. Nam dum *Throni* sedes Dei in quorundā angelorū ordine specialiter designentur, tamen per *Psalmistam*, Qui sedes super *Cherubin*, dicitur. Sed ideo isti ordines angelorum priuatis nominibus appellantur: quia hoc ipsum officium in proprio ordine plenius acceperunt. Et eū sint omnibus communia, propria tamen hæc nomina suis ordinibus deputantur. Vnicuique etiam, sicut prædictum est, propria officia sunt iniuncta: quæ eos promeruisse in mundi 40 constar exordio. Nam quia angeli & locis & hominibus præfunt, per prophetam testatur angelus dicens, Princeps regni *Perfarum* restitit mihi. Vnde apparet, nullum esse locum cui angeli non præfint. Præfunt enim & aspiciis operum omnium. Hic est ordo vel distinctio angelorum: qui post lapsum malorū in cælesti vigore steterunt. Nam postquam apostata angeli ceciderunt, hi in perseverantia æternæ beatitudinis solidati sunt. Vnde & post cæli creationem in principio repetitur, *Fiat firmamentum*, & vocatum est firmamentum cælum. nimirum ostendens: quod post ruinam angelorum malorum, hi qui permanserunt, firmitatem æternæ perseverantiæ cōsecuti sunt. nullo iam lapsu auersi, nulla superbia cadentes, sed firmiter in Dei amore & contemplatione manentes, nihil aliud dulce habent, nisi eum à quo creati sunt. Quod 60 autem duo *Seraphim* in *Esaiâ* leguntur, figuraliter veteris & noui testamenti signifi-

rationem ostendunt. Faciem verò & pedes operiunt Dei, quia præterita ante mundum, & futura post mundum scire non possumus: sed media tantum eorum testimonia contemplamur. Singuli senas alas habent, quia fabricam tantum mundi, quæ in sex diebus facta est, in præsentī seculo nouimus. Quod clamant ter sanctus alter ad alterum, Trinitatis in vna diuinitate demonstrat mysteriū.

De hominibus qui quodam præfagio nomen acceperunt. CAP. VI.

Plerique primorum hominum ex propriis causis originem nominum habent. Quibus ita propheticè indita sunt vocabula, vt aut futuris aut præcedentibus eorum causis conueniant. In quibus tamen manente spiritali sacramento, nunc tantum ad literā intellectum historiae persequimur. Vbi autē etymologiae interpretationem non attingimus: solam ipsam etymologiam in Latinum ponimus. Quod autem vnum nomen Hebraicum aliter atq; aliter interpretatur: hoc secundum accentuum & literarum eucnit diuersitatem, vt in variis significationibus nomina computentur. *Adam*, sicut beatus Hieronymus tradidit, homo siue terrenus: siue terra rubea interpretatur. Ex terra enim facta est caro, & humus hominis faciendi materies fuit. *Eua* interpretatur vita: siue calamitas, siue *Va* vita: quia origo fuit nascendi, calamitas: & *Va*, quia per præuarcationem causa extitit moriendi. A cadendo enim nomen sumpsit calamitas. Alij autem dicunt ob hoc etiam *Euam* vitam & calamitatem appellatam, quia sæpe mulier viro causa salutis est, sæpe calamitatis & mortis origo, quod est *Va*. *Cain* possessio interpretatur: vnde etymologiam ipsius exprimens pater eius ait: *Cain*, id est possedi hominem per Deum. Idem & lamentatio, eo quod pro interfecto *Abel* interfectas sit, & poenā sui sceleris dederit. *Abel* luctus interpretatur, quo nomine præfigurabatur occidendus. Idem & vanitas, quia citò solutus est atque subtractus. *Seth* interpretatur resurrectio, eo quod post fratris interfectionem nactus sit: quasi resurrectionem fratris ex mortuis resuscitaret. Idem & positio, quia post hunc eum Deus pro *Abel*. *Enos* iuxta propriæ linguæ varietatem, homo vel vir dicitur. Et congruè hoc vocabulum habuit. De eo enim scriptum est, Tunc enim initium fuit inuocandi nomen Domini. licet plerique Hebræorum arbitrentur, quod tunc primum in nomine Domini, & similitudine eius fabricata sunt idola. *Enoch* dedicatio. In ipsius enim nomine ciuitatem postea ædificauit *Cain*. *Cainam* lamentatio vel possessio eorum: sicut enim *Cain* possessio, ita deriu-

tum nomen, quod est *Cainam*, facit possessio eorum. *Matusalem* interpretatur mortuus est. euidens est etymologia nominis. quidam enim cum patre translatus fuisse, & diluuiū præterisse putauerunt. Ob hoc signanter transfertur mortuus est, vt ostenderetur non vixisse eum post diluuium: sed in eodem cataclismo fuisse defunctum. Soli enim octo homines in arca euaserunt diluuium. *Lamech* percussus. Ipse enim percussit & interfecit *Cain*: quod etiam ipse postea perpetrasse voribus confitetur. *Noe* requies interpretatur pro eo quod sub illo omnia retrò opera quæ uerunt per diluuium. Vnde & pater eius uocans nomen eius *Noe* dixit, Iste requiescere nos faciet ab omnibus operibus nostris. *Sem* dicitur nominatus, eo quod nomen ex posteritatis præfagio accepit. Ex ipso enim Patriarche, & prophete & apostoli & populi Dei. Ex eius quoque stirpe & *Christus*, cuius ab ortu solis vsque ad occasum magnum est nomen in gentibus. *Kam*, calidus: quia ipse ex præfagio futuri cognominatus est. Posteritas enim eius eam terræ partem possedit, quæ vicino sole calentior est. Vnde & *Aegyptus* vsque hodie *Aegyptiorum* lingua *kam* dicitur. *Iafeth* latitudo. Ex eo enim populus gentium nascitur, & quia lata est ex gentibus multitudo creditum, ab eadem latitudine, *Iafeth* dicitur. *Kanaan* filius *kam*, interpretatur, motus eorum. Quod quid est aliud nisi opus eorum? Pro motu enim patris, id est pro opere eius maledictus est. *Arsaxat* sanans depopulationē. *Chus* Hebraicè *Æthiops* interpretatur: a posteritate sui generis nomen sortitus. Ab ipso enim sunt propagati *Æthiopes*. *Nembroth* interpretatur tyrannus. Iste enim prior arripuit insuetam in populos tyrannidem: & ipse aggressus est aduersus Deum impietatis ædificare turrem. *Heber* transitus. Etymologia eius mystica est, quod ab eius stirpe transiret Dominus: nec perseueraret in eis, translata gentibus gratia. Ex ipso enim sunt exorti Hebræi. *Faleg* diuisio, cui pater propterea tale nomen imposuit, quia tunc natus est, quando per linguas terra diuisa est. *Thara* exploratio ascensionis. *Melchisedech* rex iustus. Rex, quia ipse postea imperauit *Salem*. iustus, pro eo quod discernens sacramenta legis & Euangelij: non pecudum victimas, sed oblationem panis & calicis in sacrificium obtulit. *Loth* declinans. Factis enim *Sodomorum* non consentit, sed eorum illicita carnis incendia declinavit. *Moab* ex patre & totum nomen etymologiam habet. Concepit enim eum primogenita filia de patre. *Ammon* cuius causa nomen redditur filius populi mei: sic deriuatur, vt ex parte sensus nominis, ex parte ipse sit sermo. *Amni*

enim à quo dicti sunt Ammanitæ, vocatur
 populus meus. *Sarai* interpretatur princeps
 mea, eo quòd esset vnius tantummodo do-
 mus materfamiliàs. Postea causa nominis
 immutati ablata de fine litera dicitur Sara,
 id est princeps. Omnium quippe gentium fu-
 tura princeps erat, sicut & Dominus pollici-
 tus fuerat Abraham: Dabo tibi ex Sara filium,
 & benedicam ei, & erit in gentes, sed & re-
 ges populorum erunt ex eo. *Agar*, adue-
 na vel conuersa. Fuit enim Ægyptia. *Cethu-
 ra*, thymiam interpretatur. *Ismael*, interpre-
 tatur auditio Dei: sic enim scriptum est, Et
 vocauit nomen eius Ismael, quia exaudiuit
 eum Deus. *Efsau*, trinomius est, & ex propriis
 causa variè nuncupatur. dicitur enim Efsau,
 id est rufus ob coctionem rufæ lentis ita ap-
 pellatus, cuius edulio primogenita perdidit.
Edom: aut ob ruborem corporis dictus est,
 quod Latine sanguineus dicitur. *Seir* verò
 quod fuerit hispidus, & pilosus: quoniam en-
 nim natus est, torus sicut pellis pilosus erat.
 atq; ideo tribus nominib; appellatur, Efsau,
 id est rufus. *Edon*, id est sanguineus. *Seir*, id est
 pilosus: quia non habuit lenitatē. *Rebecca*, pa-
 tientia: siue quæ multū accepit. *Lia*, laborio-
 sa utiq; generando. Plurimos enim dolores
 quàm Rachel fecunditate pariendi experta
 est. *Rachel*, interpretatur ouis, pro ea enim Ia-
 cob paut oues Laban. *Zelsa*, os hians. *Bala*,
 inueterata. *Dina*, transfertur in causam. Iur-
 gij enim in Sichimis causa extitit. *Thamar*, a-
 maritudo pro viris mortuis. Eadē & comu-
 tans. Mutauit enim se in habitū meretricis,
 quando cū socero suo concubuit. *Phares*, di-
 uisio, ab eo quòd diuiserit mēbranulam se-
 cūdarū diuersis. Inde & Phares sortitus est
 nomen. Vnde & Pharisei qui se quasi iustos
 à populo separabant, diuisi appellabātur. *Za-
 ra*, frater eius in cuius manu erat coccinū, in-
 terpretatur oriēs, siue quia primus apparuit,
 siue quòd plurimi ex eo iusti nati sunt, vt in
 libro Paralipomenon continetur. *Zara*, id est
 oriens appellatus est. *Iob*, in Latinū vertitur
 dolēs, & rectè: propter percussione carnis &
 passiones dolorū. Calamitates enim suas no-
 minis etymologia præfigurauit. *Pharao*, no-
 mē est nō hominis sed honoris: sicut & apud
 nos Augusti appellantur reges cum propriis
 nominibus censentur. Exprimitur autē
 in Latinum *Pharao* denegans eum, utique
 Deum, siue dissipator eius. Populi enim Dei
 fuit afflictor. *Iannes* marin⁹, siue vbi est signū
 eius. Cessit & defecit signum eius coram si-
 gnis Moyfi. vnde & dixerunt Magi, Hic di-
 gitus Dei est. *Mambres*, mare pelliceum, siue
 mare in capite. Deniq; *Moyfes* interpretatur
 sumptus ex aqua. Inuenit enim eum ad ripā
 fluminis expositū filia Pharaonis, quæ colligens
 adoptauit filiū sibi: vocauitque nomen

eius *Moyfes*, eo quòd de aqua sumpsisset eū.
Aaron, mons fortitudinis interpretatur, pro-
 pter quod thuribulum accipiēs in medio su-
 perstitum & interemptorum obuiam stetit,
 & ruinam mortis quasi quidammons fortis
 exclusit. *Eleazar*, Dei adiutorium. *Balac*, præ-
 cipitās siue deuorās. *Balaam*, vanus populus.
Phinees, ori parcens. transfixit enim pugione
 Zambri cum scorto Madianitide, & Domini
 furorem placauit, vt parceret. *Zambri*, stella
 laceffiēs vel amaricans. Propriè enim est no-
 men ab amaritudine vocatum: quòd peccā-
 do amaricauerit populum. *Raab*, latitudo vel
 fames siue impetus. *Iosue* interpretatur salua-
 tor. Ipse enim in figura Christi populum à
 deserto saluauit, & in terram repromissionis
 induxit. *Caleb*, quasi cor aut canis. *Othoniel*,
 tempus eius Deus, vel responsio Dei. *Aod*,
 gloriosus. *Barach*, fulgurās. *Debora*, Apis vel
 loquax. Apis, quia fuit ad bellum promptissi-
 ma, dimicans aduersus Sifaram: quo perem-
 ptō cecinit canticum: inde loquax. *Label*, a-
 scensio. *Gedeon*, experimentū iniquitatis eo-
 rum. Frequentibus enim documentis infor-
 matus est quali præfagio contra hostes futu-
 ram victoriam expediret: ex quo futuro ex-
 perimento etymologiam nominis sumpsit.
Abimelech, pater meus Rex. *Thola*, vermicul-
 us vel coccinū. *Lair*, illuminās. *Iephte*, aperiēs
 vel apertus. *Esebon*, cogitatio siue vinculum
 metoris. *Abdo*, seruus eius. *Samson*, sol eorum
 vel solis fortitudo. Fuit enim virtute clarus,
 & liberauit Israel de hostibus eorum. *Dalila*,
 paupercula vel fitula. *Booz*, in fortitudine: si-
 ue in quo robur. *Noemi*, quem interpretari
 possumus consolata: eo quòd marito & libe-
 ris peregrè mortuis, nurū Moabitidē in cō-
 solationem suā tenuit. *Ruth*, interpretatur se-
 stinans. Alienigena enim erat ex populo gē-
 tili: quæ relicta patria festinauit transire in
 terram Israel dicens socruī suæ, Quocunq; te
 perrexeris, pergā. *Anna*, gratia eius interpre-
 tatur, quia dum esset prius sterilis natura,
 postremò Dei gratia fecundata est. *Eli*, Deus
 meus. *Ofni*, discalciatus. Filius enim fuit Heli
 electus in ministerium sacerdotij: cuius amif-
 sionem suo expressit vocabulo. Apostolus en-
 nim ait, Calciati pedes in præparationem E-
 uangelij pacis. Et propheta: Quàm speciosi
 pedes qui annunciant pacē! Iste ergo discal-
 ciatus interpretatur, vt eius nomine veteris
 Testamenti sacerdotium à veteri populo si-
 gnificaretur ablatum. *Finees*, frater Ofni, os
 mutuum interpretatur, quo significatur sa-
 cerdotij veteris & doctrinæ silētium. *Samuel*,
 nomen eius Deus. *Gessus*, in sole sacrificium
 vel incensum. *Sath*, petitio interpretatur. No-
 tum est enim quomodo Hebræorū populus
 eum sibi regem petierit, & accepit nomē nō
 secundū Deum: sed secundū suā voluntatem.

David, manu fortis interpretatur: utiq; quia fortissimus in praeliis fuit. Ipse & desiderabilis in stirpe scilicet sua, de quo dixerat propheta, Veniet desideratus cunctis gentibus. Salomon, tribus nominibus fuisse perhibetur. Primum vocabulum eius Salomon dicitur, id est pacificus, eo quod in regno eius pax fuerit. Secundum nomen *Idida*: eo quod fuerit dilectus & amabilis Domino. Tertium vocabulum eius *Coeleth*, quod Græcè appellatur Ecclesiastes, Latine Cōcionator: quod ad populū loqueretur. *Ionathas*, colūbæ donū. *Ab-silon*, patris pax per antiphrasin: eo quod bellū aduersus patrē gessisset: siue quod in ipso bello David placatus fuisse legitur filio: adeo ut etiā magno cum dolore extinctum plangeret. *Roboam*, latitudo populi, & ipsum per antiphrasin: quod decem tribubus ab eo separatis, duæ tantum ei relicte sint. *Abia*, pater Dominus; vel pater fuit. *Asa*, tollens siue sustollēs. *Iosaphat*, Domini iudicium. *Iorā*, qui est excelsus. *Achazias*, apprehendens Dominū. *Athalia*, tēpus Domini. *Toas*, spirās vel Domini robur. *Amasias*, populū tollēs. *Ostias*, fortitudo Domini. *Azarias*, auxiliū Domini. *Ozias* autē ipse est qui & Azarias duplici nomine. Ipse est qui illicitum sibi sacerdotiū vēdicare conatus, lepra in frōte percussus est. *Ioathā*, est perfectus. Pulchrā etymologiā nominis habet. Fecit enim rectū in cōspectu Domini, & portam templi edificauit excelsam. *Achas*, apprehendens. *Ezechias*, fortis Dominus. *Manasses*, obliuiosus. Per multa enim scelera & sacrilegia reliquerat & oblitus fuerat Domini. *Amon*, fidelis vel honestus. *Iosias* ubi est incensum Domini, propria etymologia nominis. Iste est enim qui simulacra cōbussit. *Ioachas*, robustus. *Ioachim*, ubi est preparatio. *Eliachim*, Dei resurrectio. *Ieconias*, preparatio Domini. *Sedechias*, iust⁹ Domini. *Ieroboam*, iudicatio siue causa populi, vel, ut quidā aiūt, diuisio interpretatur, pro eo quod in regno eius diuisus sit popul⁹ Israel, & præcisus a regno stirpis David. Diuisionis enim populi causa iste extitit. *Zambri*, psalmus, vel canticū meū. *Amri*, crispans meus. *Achab*, frater patris. *Iezabel*, fluxus sanguinis: vel fluens sanguinem: sed melius ubi est sterquilinum. Præcipitatas enim deorsum comederunt carnes eius canes: sicut prædixerat Helias. Et erunt, inquit, carnes Iezabel, sicut stercus super facie terræ. *Ochozias*, apprehēdēs Deū. *Iehu*, ipse, vel est *Ioathā*, robustus. *Sella*, vmbra eius vel petitiō. *Manaē*, cōsolās. *Phaceas*, aperies. *Nabuchodonosor*, prophetia lagunculae angustæ, siue prophetans istiusmodi signum per somnium scilicet futurorū quod vidisse narratur, & Daniel interpretatus est, siue sessio in agnitione angustia: pro iis qui in captiuitatem ab eo ducti sunt. *Zorobabel*, apud He-

bræos ex tribus integris nominibus traditur esse cōpositus. *Zo*, iste, *ro*, magister, *babel*, propriè Babylonium sonat: & efficitur nomen *Zorobabel*, iste magister de Babylone. In Babylone enim ortus est, ubi & princeps gentis Iudææ extitit.

De patriarchis. CAP. VII.

Q Vorundam patriarcharū etymologiæ notandæ sunt, ut sciamus quomodo suo vocabulo resonent. Nam plerique eorum ex causa propria nomina acceperunt. *Patriarcha* interpretatur patrum princeps. *Αβρα* enim Græcè principatus est. *Abraam*, primum vocatus est pater videns populum, propter Isaac litas scilicet tantum postea appellatus est *Abraham*, quod transfertur pater multarum gentium, quod erat adhuc per fidem futurū. Gentium autem non habetur in nomine, sed subauditur, iuxta illud: Erit nomen tuum *Abraham*, quia patrem multarum gentiū posuisti. *Isaac*, ex risu nomen accepit. Risit enim pater: quando ei promissus est admirans in gaudio. Risit & mater, quando per illos tres viros promissus est, dubitans in gaudio. Ex hac ergo causa nomen accepit Isaac. interpretatur enim risus. Sciendum autem quod quatuor in veteri Testamento absque vilo velamine nominibus suis antequam nascerentur vocati sunt. *Ismael*, *Isaac*, *Salomon* & *Iosias*. Lege scripturas. *Jacob*, supplantator interpretatur, siue quod in ortu plantam nascentis fratris apprehenderit: siue quod postea deceperit fratrem arte. Vnde *Elaui* dixit: Iustè vocatū est nomē eius *Iacob*, supplantauit enim me ecce secūdū. *Israel*, vir videns Deū. Tunc enim hoc nomen accepit, quando tota nocte luctatus vicit in certamine angelū. & oriente lucifero benedictus est. Inde propter visionē Dei *Israel* appellatus est, sicut & ipse ait: Vidi Dominum & salua facta est anima mea, *Ruben*, interpretatur visionis filius. Sic enim quādo eum peperit *Lia*: vocauit nomē eius *Ruben* dicens: Quia vidit Deus humilitatē meā. *Simeon*, interpretatur auditio Dei. Sic enim dixit *Lia* quādo eum peperit, Quia exaudiuit me Deus. *Leui* additus. Dixit enim *Lia* quando peperit eum nō ambigens de amore viri: Nunc mecum erit vir meus, quia peperit tres filios. *Iudas*, cōfessio dicitur. Quādo enim eum peperit *Lia*, laudē Domino retulit dicens: Nunc super hoc confitebor Domino. & ob id vocatus est *Iudas*. A confessione itaque nomen eius dictum est: quod est gratiarum actio. *Isachar*, interpretatur merces. Hoc autē ideo, quia mādragoris filij *Ruben* introitum viri qui *Racheli* debebatur ad se emerat *Lia*. Vnde & dum natus est, dixit *Lia*, Dedit Deus mercedē meam. *Zabulon*, interpretatur habitaculum. Sextum enim hunc filium genuerat *Lia*: propterea iam

secura dixit, Habitabit mecum vir meus. Vnde & filius eius vocatus est habitaculum. *Nephthim* de conuersatione siue comparatione: causa nominis eius est. Vnde & dixit Rachel, cum eum peperisset ancilla eius Bala: Habitare me fecit Deus habitationem cum sorore mea. *Dan* interpretatur iudicium. Bala enim dum eum peperisset, dixit Rachel domina eius: Iudicauit me Dominus, & exaudiens dedit mihi filium. Causam nominis expressit, ut ab eo quod iudicasset Dominus: filio ancillae iudicij nomen imponeret. *Gad* ab euentu siue prociectu vocatus est. Quando enim eum peperit: Zelpha: dixit domina eius Lia in fortuna, id est quod dicitur, in prociectu vel euenta. *Aser* beatus dicitur, dum enim peperisset eum Zelpha: dixit Lia: Beata ego, & beatificatae me mulieres: & ab eo quod beata dicatur: ex etymologia nominis Beatum vocauit. *Ioseph* ab eo quod sibi alium filium addi mater optauerat: vocauit augmentum. Hinc *Pharao*, *Cephaneth* appellauit, quod Hebraice absconditor reperorum sonat, pro eo quod obscura somnia reuelauit, & sterilitatem praedixit. Tamen quia hoc nomen ab Aegypto ponitur: ipsius lingua deberet habere rationem. Interpretatur ergo *Cephaneth* Aegypto sermone Saluator mundi, eo quod orbem terrae ab imminente famis excidio ipse liberaret. *Beniamin* interpretatur filius dextrae quod est virtutis. Dextra enim interpretatur lami. Mater quippe eius moriens vocauerat nomen eius *Benoni*, id est, filius doloris mei. Pater hoc mutauit, filium dextrae nominans. *Manasses* dictus ab eo quod sit pater eius oblitus laborum suorum. Ita enim Hebraice vocatur obliuio. *Ephraim* eo quod auxerit cum Deus, & ex hoc vocabulo in linguam nostram transfertur augmentum.

De prophetis. CAP. VIII.

Quos gentilitas vates appellat, hos nostri prophetas vocant, quasi praefatores: quia potius sanctorum, & de futuris vera praedicant. Qui autem a nobis prophetae, in veteri testamento *videntes* appellabantur: quia videbant ea quae ceteri non videbant, & proficiebant ea, quae in mysterio abscondita erant. Hinc est quod scriptum est in Samuele, Eamus ad vidnet. Hinc *Esaia*, Vidi, inquit, Dominum sedentem super solium excelsum & cleuatum. Et *Ezechiel*, Aperti sunt caeli & vidi visiones Dei. Quorundam autem prophetarum nominum etymologiae annotanda sunt. Vocabula enim eorum satis ostendunt, quid in futuris factis dictisque suis praenunciassent. *Helias* interpretatur Dominus Deus. Ex futuri ergo praesagio sic vocatur. Nam dum altercassetur in sacrificio cum qua-

dringentis sacerdotibus Baal, inuocato nomine Domini descendit de caelo ignis super holocaustum. Quod cum vidisset omnis populus cecidit in faciem suam, & ait: Dominus ipse est Deus. Ex hac ergo causa tale prius nomen accepit, pro eo quod per eum postea cognouerit populus Dominum Deum. Idem & fortis Dominus interpretatur: vel propter quod interfecit eosdem sacerdotes, vel propter quod Achab aduersitatem tolerauit. *Heliseus* Domini salus interpretatur. vocabulum autem idem ex futuri praesagio susceptum, denique & multas virtutes fecit, & famem pellens populum a morte saluauit. *Nathan*, dedit, siue dantis. *Isaias* interpretatur saluator Domini. Et merito. Saluator est enim vniuersarum gentium, cuiusque sacramenta amplius quam ceteri praedicat. *Ieremias* excelsus Domini, pro eo quod dictum est ei: Constitui te super gentes & regna. *Ezechiel*, fortitudo Dei. *Daniel*, iudicium Dei, siue quia in presbyterorum iudicio sententiam diuinae exanimationis exhibuit, dum reperta eorum falsitate Susannam ab interitu liberauit: siue quod visiones & somnia quibus per signa quaedam & aenigmata futura monstrabantur, sagaciter discernens aperuit. Hic & desideriorum vir appellatus est, quia panem desiderij non manducauit, & vinum concupiscentiae non bibit. *Ozee* saluator aut saluans. Dum enim iram Dei in populum Israel ob crimen idololatriae prophetasset, domui Iudae salutem pronunciauit. Propter quod *Ezechias* rex Iuda, sublati idolis quae praecedentes reges consecrauerant, templum Domini purgasse ac purificasse monstratur. *Iohel* Dominus Deus, siue incipiens Deo, vel fuit Dei. Hoc enim eius vocabulum resonatur, etymologia incerta. *Amos* populus auulsus. Prophetia enim eius ad populum fuit Israel, quia iam auulsus erat a Domino, & aureis vitulis seruiebat, siue auulsus a regno stirpis David. *Nun* germen siue consolator. Increpat enim ciuitatem sanguinum, & post euerisionem illius consolatur Sion dicens: Ecce super montes pedes euangelizantis & annunciantis pacem. *Abacuc* amplexans, quia vel ex eo quod amabilis Domini fuit, vocatur amplexatio, vel quod in certamen cum Deo congregitur, amplexantis, id est ludantis sortitus est nomen. Nullus enim tam audaci voce ausus est Deum ad discepcionem iustitiae prouocare: cur in rebus humanis & mundi istius tanta rerum versaretur iniquitas? *Micheas*, quis hic, vel quis iste? Cominatur enim Samariae ob causam simulachrorum illo modo de quo *Heliu* dicit: Quis est iste inuoluens sententias? *Sophonias* speculum vel arcanum Domini interpretatur: utrumque ad prophetas con-

uenit. Ipsi enim sciunt mysteria Dei. Vnde ad Ezechielem dicitur: Speculatorem te posui domui Israel. Et alibi, Non faciet Dominus quicquam, nisi reuelauerit seruis suis prophetis. *Abdias*, seruus Domini. Sicut enim Moyses seruus Domini & Apostolus seruus Christi ita iste legatus ad gentes missus videt & prædicat quæ prophetali digna sunt ministerio & seruitute: inde seruus Domini. *Ionas* interpretatur columba siue dolens. Columba, pro gemitu quando in ventre ceti triduo fuit. Dolens autem vel propter tristitiam quæ habuit de salute Ninuitarum: vel propter egeram subito arefcentem: cuius umbraculo tegebatur contra solis ardorem. Ipse est & Amathi Sarraptenæ viduæ filius, vt Iudæi affirmant, quem resuscitauit Helias, matre postea ad eum dicente: Nunc cognoui quoniã vir Dei es tu, & verbum Domini in ore tuo verum est. Ob hanc causam ipsum puerum Amathi vocatum. Amathi enim ex Hebræo in Latinam linguam veritas dicitur, & ex eo quod verum Helias locutus est: ille qui suscitatus est, filius nuncupatus est veritatis. *Zacharias* memoria Domini. Septuagesimo enim anno desolationis templi completo, Zacharia prædicante memoratus est Dominus populi sui: iussitque Darij reuersus est populus Dei, & reedificata est vrbs, & templum. *Aggeus* in Latinum festiuus & lætus resonat. Destructum enim templum ædificandum prophetat, & postluctum captiuitatis regressionis lætitiã prædicat. *Malachias* interpretatur angelus Domini, id est, nuncius. Quicquid enim loquebatur: quasi à Domino essent mandata, ita credebantur, & inde ita nomen eius Septuaginta transtulerunt dicentes, Assumptio verbi Domini super Israel in manu angeli eius. *Esdras* adiutor. *Neemias* consolator à Domino. Quodam enim præfatio futurorum nomina ista sortiti sunt. Fuerunt enim in adiutorium & consolationem omni illi populo redeunti ad patriam. Nam & templum Domini idem reedificauerunt, & murorum & turrium opus ipsi restaurauerunt. *Ananias* gratia Dei interpretatur. Idem & *Sidrac* lingua Chaldaea, quod interpretatur decorus meus. *Azarias* auxilium Domini. Idem & *Abdenago*, quod in Latinum vertitur Seruiens taceo. *Misael*, qui populus Domini. Ipse & *Misac* quod interpretatur risus vel gaudium. *Azia* frater meus. *Semeia* audiens Dominum. *Misap* congregans. *Ethan*, robustus, siue ascensus. *Idithun* transliens eos, siue saliens eos. Quosdã enim inhærentes humo: curuatos in terrã, & ea quæ in imo sunt cogitantes, & in rebus transeuntibus spem ponentes transliuit canuendo iste, qui vocatur transliens. *Eman* accipiens vel formido eorum. *Barachia* bene-

dictus Dominus, vel benedictus Domini. *Olida* districtio, siue diuerticulum. *Iudith* laudã, vel confitens Domino. *Hester* absconsa. *Zacharias* memoria Domini, ob hoc quia canit memoriale testamenti sui sancti. *Ioannes* Domini gratia: eo quod sit limes prophetiæ, prænunciator gratiæ, siue initium baptismatis, per quod gratia ministratur. Hi sunt prophetæ veteris nouique testamenti: quorum finis Christus, cui dicitur à Patre, Et prophetam in gentibus posui te. ¶ *Prophetiæ* autem genera sunt septem. Primum genus *Eschasticum*, quod est mentis excessus, sicut vidit Petrus vas illud summissum de cœlo in stupore mentis cum variis animalibus. Secundum genus *visio*, sicut apud Esaiam dicentem: Vidi Dominum sedentem super solum excelsum. Tertium genus *Somnium*, sicut Iacob subnixam in cœlo scalam dormiens vidit. Quartum genus *per nubem*, sicut ad Moysen & ad Iob post plagam loquitur Deus. Quintum genus *Vox de cœlo*, sicut ad Abraham sonuit dicens: Ne iniicias manum tuam super puerum. Et ad Saulum in via: Saule Saule quid me persequeris? Sextum genus, *accepta parabola*, sicut apud Salomonem in Proverbiis, & apud Balaam cum euocaretur à Balac. Septimum genus *repletio sancti Spiritus*, sicut penè apud omnes prophetas. ¶ *Alia tria genera visionum* dixerunt esse. Vnum *secundum oculos corporis*, sicut vidit Abraham tres viros sub ilice *Mambre*: & Moyses ignem in rubo: & discipuli transfiguratum Dominum in monte, inter Moysen, & Heliam, & cætera huiusmodi. Alterum *secundum Spiritum quo imaginamur ea quæ per corpus sentimus*, sicut vidit Petrus, discum illum submitti de cœlo cum variis animalibus: & sicut Esaias Deum in sede altissima non corporaliter, sed spiritualiter vidit. Non enim Deum forma corporea circumterminat: sed quemadmodum figuratè, non propriè multa dicuntur: ita etiam figuratè multa monstrantur. Tertium autem genus visionis est, quod neque corporeis sensibus, neque vlla parte anime quæ corporalium rerum imagines capiuntur: sed per intuitum mentis quo intellecta conspiciuntur veritas: sicut Daniel præditus mente vidit quod Balthasar viderat corpore, sine quo genere illa duo vel infructuosa sunt, vel etiam in errorem mittunt. Omnia tamè hæc genera Spiritus sanctus moderatur. ¶ Habere autem prophetiam non solum bonus, sed etiam malus potest. Nam inuenimus Saulum regem prophetasse. Persequeretur enim sanctum Dauid, & impletus Spiritu sancto prophetare cepit.

De apostolis. CAP. IX.

Apostoli missi interpretantur. Hoc enim eorum nomen indicat. Nã sicut Græcè

ἄγγελος Latine nuntij vocantur; ita Græcè Apostoli, Latine missi appellantur. Ipsos enim misit Christus euangelizare per vniuersum mundum: ita ut quidam Perlas Indosque penetrarent: docentes gentes, & facientes in nomine Christi magna & incredibilia miracula, ut attestantibus signis & prodigijs crederetur illis in iis quæ dicebant & viderant. Habent enim plerique eorum ex iis causis suorum vocabulorum. *Petrus* à petra nomen accepit, hoc est à Christo super quem fundata est Ecclesia. Non enim à Petro petra, sed *Petrus* à petra nomen sortitus est: sicut non Christus à Christiano, sed Christianus à Christo vocatur, idèoque ait Dominus: Tu es Petrus & super hanc Petram, & cætera, quia dixerat Petrus, Tu es Christus filius Dei viui. deinde ei Dominus, Super hanc petram, quam confessus es, ædificabo, inquit, Ecclesiam meam. Petra enim erat Christus super quod fundamentum etiam ipse ædificatus est Petrus. *Cephas* dictus, eo quod in capite sit, constitutus Apostolorum. καφαλα enim Græcè, caput dicitur, & ipsum nomen in Petro Syrum est. *Simon bariona*, in linguam nostram sonat filius columbae, & est nomē Syrum pariter & Hebræum. *Bar* quippe Syra lingua filius, *Iona* Hebraicè columba, ytroque sermone dicitur bariona. Alij simpliciter accipiunt quod *Simon*, id est Petrus filius sit Iohannis, iuxta illam interrogationem: Simon Iohannis diligis me? & volunt scriptorum vitio deprauatum, ut pro bar Iohanna, hoc est filius Iohannis, bariona scriptum sit, vna detracta syllaba. *Ioanna* autem interpretatur Domini gratia. Et fuisse constat Petrum, trinomiū: *Petrum*, *Cephan*, & *Simon Bariona*: *Simon* autem Hebraicè interpretatur obediens. *Saulus*, Hebraico sermone tentatio dictus, eo quod prius in tentatione Ecclesie sit versatus. Persecutor enim erat, & inde nomen habebat istud, quando persequebatur Christianos. Postea mutato nomine de Saulo factus est Paulus, quod interpretatur mirabilis siue electus. Mirabilis, vel quia multa signa fecit, vel quia ab oriente vsq; ad occasum Euangelium Christi in omnibus gentibus prædicauit. Electus, sicut in Actibus Apostolorum Spiritus sanctus dicit: Segregate mihi Barnabam & Paulum ad opus ad quod elegi eos. Latino autem sermone *Paulus* à modico dictus: vnde & ipse ait, Ego sum minimus Apostolorum omnium. Quando enim Saulus, superbus, elatus, quando Paulus, humilis & modestus. Ideo sic loquimur, paulo post videbete, id est post modicum. Nam quia modicus factus, ipse dicit, Ego enim sum notissimus Apostolorum. & Mihi minime omnium sanctorum. *Cephas* autem & Saulus ideo mutato nominæ sunt vocati, ut essent etiam ipso no-

mine noui, sicut Abraham & Sara. *Andreas* frater Petri carne, & coheres gratiæ. Secundum Hebræam, etymologiã interpretatur decorus, siue respondens. sermone autem Græco à viro virilis appellatur. *Ioannes*, quodam vaticinio ex merito nomine accepit. Interpretatur enim, in quo est gratia, vel Domini gratia. Amplius enim eum cæteris Apostolis dilexit Iesus. *Iacobus Zebedæi* à patre cognominatur, quæ relinquens, cum Ioanne verum patrem secuti sunt. Hi sunt filij tonitruj, qui etiam Boanerges ex firmitate & magnitudine fidei nominati sunt. Hic est Iacobus filius Zebedæi, frater Ioannis: qui post ascensionem Domini ab Herode manifestatur occisus. *Iacobus Alphai*, ob distinctionem prioris cognominatus, qui dicitur filius Zebedæi: sicut iste filius Alphai. Cognomentum igitur ambo à patre sumplerunt. Ille est Iacobus minor, qui in Euangelio frater Domini nominatur, quia Maria vxor Alphai soror fuit matris Domini, quam Mariam Cleopæ Ioannes Euangelista cognominat: à patre siue à gètilitate familiae, aut quacumque alia causa ei nomen imponens. Alphaus autem Hebræorum sermone in Latinum exponitur millesimus, siue doctus. *Philippus*, os lampadarum, vel os manuum. *Thomas*, abyssus vel geminus, vnde Græcè Didymus appellatur. *Bartholomæus*, filius suspendentis aquas, ut filius suspendentis me. Syrum est non Hebræum. *Matthæus*, in Hebræo donatus exprimitur. Idem & appellatus Leui ex tribu à qua ortus fuit. In Latino autem ex opere publicani nomen accepit, quia ex eis fuit electus, & in apostolatam translatus. *Simon Cananæus*, ad distinctionem Simonis Petri, de vico Galileæ Cana, vbi aquas Dominus mutauit in vinum. Ipse est qui in alio Euangelista scribitur *Zelotes*. Cana quippe zelus interpretatur. *Iudas Iacobi*, qui alibi vocatur *Lebbeus*, figuratum nomen habet à corde: quod nos diminutiue corculum possumus appellare. Ipse in alio Euangelista Thaddæus scribitur, quem ecclesiastica tradit historia missum Edessam ad Abgarum regem. *Iudas Iscariotes*, vel à vico in quo ortus est, vel ex tribu Isachar vocabulum sumpsit, quod præfatio futuri in condemnatione sui. Isachar enim interpretatur merces, ut significaretur pretij proditoris, quo vendidit Dominum, sicut scriptum est, Et acceperunt mercedem meam, triginta argenteos, &c. *Matthias*, qui inter Apostolos sine cognomine solus habetur, interpretatur donatus, ut subaudiatur pro Iuda. Ipse enim in locum eius electus est ab Apostolis, cum pro duobus fors mitteretur. *Marcus* excelsus mandato, utique propter Euangelium altissimi quod prædicauit. *Lucas* ipse confurgens, siue eleuans, eo quod eleuauerit per prædicationem Euangelium post alios.

Barnabas, filius Prophetæ vel consolationis.

De reliquis in Euang. ad nominibus.

CAP. X.

Maria, illuminatrix siue stella maris. Genuit enim lumen mundi. Sermonem autem Syro Maria domina nuncupatur, & pulchre, quia Dominum genuit. *Elisabeth*, Dei mei sarutitas, vel Domini mei iuramentum. *Magdalena*, turris. *Martha*, irritans vel prouocans. Sermonem autem Syro interpretatur dominans. *Nathanael*, donum Dei, quia dolus, id est simulatio dono Dei in eo non fuit. *Zebedeus*, donatus, siue fluens iste. *Zachens*, iustus, siue iustificatus, siue iustificandus. Syrum est nomen non Hebræum. *Lazarus*, adiutus, eo quod sit à morte resuscitatus. *Herodes*, pellitæus, gloriosus. *Cayphas*, inuestigator aut sagax, aut vomens ore. Iniquo enim ore suo iustum condemnauit, quamuis hoc mysterio prophetali annuntiaſſet. *Pontius*, declinans concilium utique Iudæorum. Accepta enim aqua lauit manus suas dicens: Innocens ego sum à sanguine huius iusti. *Pilatus*, os malleatoris, quia dum Christum ore suo & iustificat & condemnat, more malleatoris utraque ferit. *Barraba*, filius magistri eorum, absque dubio Iudæorum magistri, qui est diabolus, homicidiorum autor, qui usque hodie regnat in eis.

De martyribus. CAP. XI.

Martyres Græca lingua, Latine testes dicuntur, unde & testimonia Græcè martiria nuncupantur. *Testes* autem ideò vocati sunt, quia propter testimonium Christi passionem sustinuerunt, & usque ad mortem pro veritate certauerunt. Quia verò non testes (quod Latine utique possumus) sed Græcè martyres appellamus, familiarius Ecclesiæ auribus hoc Græcū verbum sonat, sicut multa Græca nomina quæ pro Latinis utimur. ¶ *Martyrum primus* in nouo Testamento *Stephanus* fuit: qui sermone Hebræo interpretatur norma, quod prior fuerit in ministerio ad imitationem fidelium. Idem autem ex Græco sermone in Latinum vertitur coronatus, & hoc propheticè: ut quod sequeretur in re vaticinio quodam futuri prius in vocabulo resonaret. Passus est enim, & quod vocabatur accepit. *Stephanus* enim corona dicitur, humiliter lapidatus, sed sublimiter coronatus. ¶ *Duo* autem sunt *martyrij genera*, unum in aperta passione, alterum in occulta animi virtute. Nam multi hostis insidias tolerantes, & cunctis carnalibus desiderij resistentes: per hoc quod se omnipotenti Deo in corde mactauerunt, etiam pacis tempore martyres facti sunt: qui etiam si persecutionis tempus existeret, martyres esse potuerunt.

De clericis. CAP. XII.

Clerus, & clericus hinc appellatur, quia *Mathias* forte electus est: quem primum per Apostolos legimus ordinatum. *Karege* enim Græcè, fors vel hæreditas Latine dicitur. Propterea ergo dicti sunt clerici, quod de sorte sunt Domini, vel quia Domini partem habent. Generaliter autem clerici nuncupantur omnes qui in Ecclesia Christi deseruiunt, quorum gradus & nomina hæc sunt: *Ostiaris*, *Psalmista*, *lector*, *exorcista*, *acolytus*, *subdiaconus*, *diaconus*, *presbyter*, *episcopus*. *Ordo episcoporum* quadripartitus est, id est in *patriarchis*, *archiepiscopis*, *metropolitibus* atque *episcopis*. *Patriarcha*, Græca lingua summus pater interpretatur, quia primum, id est apostolicum retinet locum. & ideo quia summo honore fungitur, tali nomine censetur, sicut Romanus, Antiochenus, & Alexandrinus. *Archiepiscopus*, Græcè dicitur summus episcoporum. Tenet enim vicem apostolicam, & præſidet tam metropolitanis quam episcopis cæteris. *Metropolitani* autem à mēſura ciuitatum vocantur. Singulis enim prouinciis præeminēt, quorum autoritati & doctrinæ cæteri sacerdotes subiecti sunt: sine quibus nihil reliquos episcopos agere licet. sollicitudo enim totius prouinciæ ipsis episcopis cōmissa est. Omnes autem superius designati ordines vno eodemque vocabulo episcopi nominantur, sed ideo priuato nomine quidam vtuntur propter distinctionem potestatum, quam singulariter acceperunt. *Patriarcha*, patrum princeps. *Archiepiscopus*, principis episcoporum, sicut metropolitanus à mensura ciuitatum. *Episcopatus* autem vocabulum inde dictum, quod ille qui superſificitur, superintendat, curam scilicet gerens subditorum. *Sacerdos* enim Græcè Latine intendere dicitur. Episcopi autem Græcè Latine speculatores interpretantur. Nam speculator est præpositus in Ecclesia: dictus eo quod speculetur atque prospiciat populorum infra se positorum mores & vitam. *Pontifex*, princeps sacerdotum est, quasi via sequentium. Ipse & summus sacerdos, ipse & pontifex maximus nuncupatur. Ipse enim efficit sacerdotes atque leuitas, ipse omnes ordines ecclesiasticos disponit, ipse quid vnusquisque facere debeat ostendit. Antea autē pontifices & reges erant. Nam maiorum hæc erat consuetudo, ut rex esset etiam sacerdos & pontifex. Unde & Romani imperatores pontifices dicebantur. *Vates*, à vi mentis appellatus, cuius significatio multiplex est. Nam modo sacerdotem, modo prophetam significat, modo poetam. *Antistes*, sacerdos dictus ab eo quod ante stat, Primus est enim in ordine Ecclesiæ, & supra se nullū habet. *Sacerdos* autē nomen

nomen habet compositum ex Græco & Latino, quasi sacrum dans. sicut enim rex à regendo, ita sacerdos à sacrificando vocatus est. Consecrat enim & sanctificat. Sacerdotes gentilium *flamines* dicebantur. Hi in capite habebant pileum in quo erat brevis virga desuper, habens lanæ aliquid: quod cum pro æstu ferre non possent, filo tantum capita religare cœperunt. Nam nudis eos penitus capitibus incedere nefas erat. Vnde à filo quæ utebantur, *flamines* dicti sunt: quasi *filamines*. Verum festis diebus filo deposito: pileum imponebant pro sacerdotij eminentia. *Presbyter* Græcè, Latine senior interpretatur, non pro ætate vel decrepita senectute: sed propter honorem & dignitatem quam acceperunt, presbyteri nominantur. Vnde & apud veteres idem episcopi, & presbyteri fuerunt, quia illud nomen dignitatis: hoc est ætatis. Idem autem & presbyteri sacerdotes vocantur, quia sacrum dant, sicut & episcopi: qui licet sint sacerdotes, tamè pontificatus apicem non habent, quia nec christinatæ frontem signant, nec paracletum spiritum dant: quod solum deberi episcopis lectio Actuum apostolorum demonstrat. *Leuita* ex nomine auctoris vocati. de Leui enim leuitæ exorti sunt, à quibus in templo Dei mystici sacramenti mysteria explebantur. Hi Græcè diaconi: Latine ministri dicuntur, quia sicut in sacerdote consecratio: ita in diacono ministerij dispensatio habetur. *Hypodiaconi* Græcè: quos nos subdiaconos dicimus, qui idem sic appellantur, quia subiacent præceptis & officiis leuitarum: qui in Esdra Nathanei appellantur, id est in humilitate Domino seruiantes. Oblationes enim in templo Dei à fidelibus ipsi suscipiunt, & leuitis superponendas altariibus deferunt. Hi apud Hæbræos *Nathinei* vocantur. *Leitores* à legendo, & psalmistæ à psalmis canendis vocati. Illi enim prædicant populis quid sequantur. isti canunt ut excitent ad compunctionem animos audientium. licet & quidam lectores ita miseranter pronuncient, ut quosdam ad lætæ lamentationemque compellant. Idem etiam pronuntiatores vocantur, quod porro annunciant. Tanta enim & tam clara erit vox eorum, ut quantum longè positorum aures adimplerent. *Cantor* autem vocatus, quia vocem modulatur in cantu. Huius duo genera dicuntur in arte musica, sicut ea docti homines Latine dicere potuerunt, præcentor & succentor. *Præcentor*, qui vocem præmittit in cantu. *Succentor* autem qui subsequenter canendo respondet. *Concentor* autem dicitur qui consonat: qui autem non consonat, nec concinit, nec cantor, nec succentor erit. *Acolyti* Græcè, Latine cerofetarij dicuntur, à deportandis cereis. quando Euangelium legedum

est, aut sacrificium offerendum. Tunc enim accendantur luminaria ab eis & deportantur: non ad fugandas tenebras, dum sol eodè tempore rutilat: sed ad signum lætitiæ demonstrandum, ut sub typo luminis corporalis, illa lux ostendatur de qua in Euangelio legitur: Erat lux vera quæ illuminat, & cætera. *Exorciste* ex Græco in Latinum adiuratores siue increpantes vocantur. Inuocant enim super catechumenos, vel super eos qui habent spiritum immundum, nomen Domini Iesu, adiurantes per eum, ut egrediatur ab eis. *Ostiarj*, id est ianitores qui in Esdra custodes templi dicuntur seruatorum Salomonis filij: qui in veteri testamento electi sunt ad custodiam templi, ut non ingrederetur eum immundus in omni re. dicti autem ostiarj, quod præsent ostiis templi. Ipsi enim tenentes clauem, omnia intus extraque custodiunt: atque inter bonos & malos habentes iudicium, fideles recipiunt, respuunt infideles.

De monachis. CAP. XIII.

Monachus Græca etymologia vocatus, Med quod sit singularis. *μοναχ. n.* Græcè singularitas dicitur. Ergo si solitarius interpretatur vocabulum monachi, quid facit in turba, qui solus est? Plura autem sunt genera monachorum. *Cenobite*: quos nos in commune viuentes possumus appellare. *Cœnobium* enim plurimorum est. *Anachorite* sunt, qui post cœnobialem vitam deserta petunt & soli habitant per deserta: & ab eo quod procul ab hominibus recesserunt, tali nomine nuncupantur: sed anchoritæ Heliam & Ioannem, cœnobitæ apostolos imitantur. *Heremite* ij sunt: qui & anachoritæ, ab hominum cōspectu remoti: heremum & desertas solitudines appetentes. Nam heremum dicitur quasi remotum. *Abba* autem Syrum nomen, significat in Latinum pater: quod Paulus Romanis scribens exposuit dicens: In quo clamamus abba pater: in vno nomine duabus vsus linguis. Dicit enim Abba Syro nomine patrem, & rursus Latine nominat, id est, patrem.

De ceteris fidelium nominibus.

CAP. XIV.

Christianus, quantum interpretatio ostendit, de vnctione dicitur, siue de nomine auctoris & creatoris. A Christo enim Christiani sunt cognominati, sicut à Iuda Iudæi. De magistri quippe nomine cognomen sectatoribus datum est. Christiani autem olim à Iudæis quasi ob opprobrium *Nazarenj* vocabantur; pro eo quod Dominus noster atque saluator à vico quodam Galileæ Nazareus sit appellatus. Non se autem gloriatur

Christianum qui nomen habet & facta non habet. Vbi autem nomen secutum fuerit opus: certissimè ille est Christianus, quia se factis ostendit Christianum, ambulans sicut & ille ambulauit, à quo & nomen traxit. *Catholicus* vniuersalis, siue generalis interpretatur. Nam Græci vniuersale *καθολικόν* vocant. *Orthodoxus* est rectè credens, & vt credit rectè viuens. *ὀρθός* enim Græcè rectè dicitur. *δοξα* gloria: hoc est vt rectè gloriæ. Quo nomine non potest vocari qui aliter viuunt quàm cre-

dit. *Neophytus* Græcè: Latine nouellus & rudis, fidelis vel nuper tenatus interpretari potest. *Catechumenus* dicitur pro eo quod adhuc doctrinam fidei audit, necdum tamen baptismum percepit. Nam *κατηχομιένος* Græcè: auditor dicitur. *Competens* vocatur qui post instructionem fidei competit gratiam Christi, inde & à petendo competens vocatur. *Laius* popularis. *λαϊός* enim Græcè populus dicitur. *Proselytus*, id est advena & circumcisis, qui miscebatur populo Dei. Græcū est,

ISIDORI HISPANENSIS EPISCOPI, ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM LIBER VIII.

Capitula libri octauī

- 1 De Ecclesia & synagoga.
- 2 De religione & fide.
- 3 De heresi & schismate.
- 4 De heresibus Iudeorum.
- 5 De heresibus Christianorum.
- 6 De philosophis gentium.

- 7 De poetis.
- 8 De Sybillis.
- 9 De magis.
- 10 De paganis.
- 11 De dijs gentium.

De Ecclesia & synagoga. CAP. I.

ECCLESIA Græcū est: quod in Latinum vertitur conuocatio, propter quod omnes ad se conuocet. *Catholica* vniuersalis, quasi *καθολικόν*, id est, secundum totū. Non enim sicut conuenticula hæreticorum in aliquibus regionū partibus coarctatur: sed per totum orbem terrarum dilatata diffunditur. Quod etiam Apostolus approbat ad Romanos dicens: Gratias ago Deo meo pro omnibus vobis, quia fides vestra annūciatur in vniuerso mundo. siue quod in vnitatem cunctos coniungit credentes. Hinc & vniuersitas ab vno cognominata est, propter quod in vnitatem colligitur. Vnde Dominus in Euangelio: Qui mecum non colligit, spargit. Cur autem ecclesia cum vna sit, à Ioanne septem scribuntur, nisi vt vna catholica septiformi plena spiritu designetur. sicut & de Domino nouimus dixisse Salomonem: Sapientia ædificauit sibi domum & exscidit columnas vij. quæ tamen vij. vna esse non ambigitur, dicente Apostolo, Ecclesia Dei viui, quæ est columna & firmamentum veritatis. Inchoauit autem Ecclesia à loco

vbi venit de celo Spiritus sanctus, & impleuit vno loco sedentes. Pro peregrinatione autem præsentis Ecclesia, *Sion* dicitur, eò quod ab huius peregrinationis longitudine p. omissionem rerum cælestium speculetur: & idcirco *Sion*, id est speculatio nomen accepit. Pro futura verò patriæ pace Hierusalem vocatur. nam Hierusalem visio pacis interpretatur. Ibi enim absorpta omni aduersitate: pacem, quæ est Christus, præsentem possidebit obtuitu. *Synagoga* Græcè, Latine congregatio dicitur, quod proprium nomen Iudeorum populus tenuit. Ipsorum enim proprie synagoga dici solet: quauis & Ecclesia dicta sit. Nostram verò Apostoli nunquam synagogam dixerunt, sed super Ecclesiam: siue discernendi causa, siue quod inter congregationem vnde synagoga, & conuocationem vnde Ecclesia nomen accepit distet aliquid, quod scilicet congregari & pecora solent, quorum & greges proprie dicimus congregari. conuocari autem magis est ventium ratione: sicut sunt homines.

De religione & fide. CAP. II.

Dogma à putando philosophi nominauerunt, id est, hoc puto esse verū, hoc puto esse bonum. Religio appellata, quod per eam

eam vni Deo religamus animas nostras ad cultum diuinum vinculo seruiendi. Quod verbum compositum est à religendo, id est, eligendo, vt ita Latinum videatur religio sicur eligio. Tria sunt autem quę in religionis cultu ad colendū Deum in hominibus perquiruntur, id est, *fides, spes, charitas*. In *fide* quid crededū, in *spe* quid speradū, in *charitate* quid sit amandū. *Fides* est, quia veraciter credimus id quod nequaquam videre valeamus. Nam credere iam non possumus quod videmus. Propriè aut nomen fidei inde est dictū: si omnino fiat quod dictum est, aut promissum. Et inde *fides* vocata, ab eo quod sit illud quod inter vtrosque placitum est, quasi inter Deū & hominem, hinc & *foedus*. *Spes* vocata quod sit *spes* progrediendi, quasi est pes. Vnde contrariū desperatio. deest enim ibi pes, nullaque progrediendi facultas est, quia dum quisque pūctum amat, futuram gloriam nō superat. *Charitas* Græcè: Latine dilectio interpretatur, quod duo in se ligant. Nam dilectio à duobus incipit: quod est amor Dei & proximi, de qua Apostolus, Plenitudo, inquit, legis dilectio. Maior est autem hæc omnia, quia qui diligit, & credit & sperat. Qui autē non diligit, quāuis multa bona faciat, frustra laborat. Omnis autē dilectio carnalis nō dilectio: sed magis amor dici solet. dilectionis autē nomē tantum in meliorib. reb. accipi solet.

De hæresi & schismate. CAP. III.

Hæresis Græcè ab electione vocatur, quod scilicet vnusquisque id sibi eligit quod melius sibi esse videtur, vt philosophi Peripatetici, Academici, Epicurei & Stoici: vel sicut alij qui peruersum dogma cogitantes, arbitrio suo de Ecclesia recesserunt. Inde ergo hæresis dicta Græca voce, ex interpretatione electionis qua quisque arbitrio suo ad instituenda sue ad suscipienda quælibet ipse sibi eligit. Nobis verò nihil nostro ex arbitrio inducere licet: sed nec eligere quod aliqui de arbitrio suo induxerint. Apostolos autē Dei habemus auctores: qui nec ipsi quicquam ex suo arbitrio quod inducerent elegerūt, sed acceptā à Christo disciplinam fide liter nationibus assignauerūt. Itaque etiam si angelus de cælis aliter euangelizauerit: anathema vocabitur. *Secta* autē à sequendo & tenendo nominata. Nā sectas dicimus habitus animorū, ac instituta circa disciplinā vel propositum quæ tenendo sequuntur: longē alia in religionis cultu opinantes quàm ceteri. *Schisma* à scissura animorū nomē accepit. Eo dē. n. cultu eodēmq; ritu credit vt ceteri: solo cōgregatiōis delectatur dissidio. Fit autē schisma cum dicūt homines, nos iusti sumus, nos sanctificamus immundos, & cetera similia. *Superstitio* dicta, eo quod sit superflua, aut

superstatuta obseruatio. Alij dicunt à senibus, quia multis annis superstites per ætatem delirant, & erant superstitione quadam, nescientes quæ vetera colant, aut quæ veterū ignari asciscunt. Lucretius autē superstitionem dicit superstantium rerum, id est cælestium & diuinorum quæ super nos stant: sed malè dicit. Hereticorum autem dogmata, vt faciliè possint agnosci: causas eorum vel nomina demonstrare oportuit.

De hæresibus Iudeorum. CAP. IIII.

Iudei, confessores interpretantur. Multos enim ex iis sequitur confessio: quos antea perfidia possidebat. *Hebraei*, transitores dicuntur. Quo nomine admonentur, vt de peioribus ad meliora transeant, & pristinos errores relinquunt. *Pharisæi & Sadducæi* inter se contrarij sunt. Nam *Pharisæi* ex Hebræo in Latinum interpretantur *Diuisi*, eo quod traditionum & obseruationum suarū quas illi *de præceptis* vocant, iustitiā præferunt. Vnde & *diuisi* vocantur à populo, quasi per iustitiam. *Saducæi*, interpretantur iusti. vendicant enim sibi quod non sunt: corporis resurctionem negant, & animam interire cum corpore prædicant. Hi quinque tantum libros Legis recipiunt, prophetarum variciniā respiciunt. *Esnæi*, dicunt ipsum esse Christum, qui docuit illos omnem abstinentiam. *Morbancæi*, dicunt ipsum esse Christum, qui docuit illos in omni re sabbatizare. *Genisæi*, dicti eo quod de genere Abraham esse se gloriantur. Nam cum in Babyloniam venisset populus Dei: plerique relinquētes vxores suas, Babyloniacis mulieribus adhæserunt: quidā autem Israeliticis tantum coniugijs contenti vel ex eis geniti, dum reuersi essent de Babylonia, diuiserūt se ab omni populo, & assumpserunt sibi hoc nomen iactantia. *Merisæi*, appellati, eo quod separant Scripturas, non credentes omnibus prophetis, dicentes alijs & alijs spiritibus illos prophetasse. *Mæge* enim Græcè, Latine pars dicitur. *Samaritæ* dicti, quod legem solam custodiūt. Nam prophetas nō recipiunt. *Emerobaptisæ*, eo quod quotidie vestimenta sua & corpora lauent.

De hæresibus Christianorum.

CAP. V.

Quidam etiam hæretici qui de Ecclesia recesserunt ex nomine auctorum suorū nuncupantur. quidam verò ex causis quas diligentes instituerunt. *Simoniani*, dicti à Simone magice disciplinæ perito, cui Petrus in Actibus Apostolorum maledixit, pro eo quod ab Apostolis Spiritus sancti gratiam pecunia emere voluisset. Hi dicunt creatu-

ram non à Deo: sed à virtute quadam superna creatam. *Menandriani* à Menandro magno discipulo Simonis nuncupati, qui mundum non à Deo, sed ab angelis factum esse asseruit. *Basilidiani* à Basilde appellati, qui inter reliquas blasphemias passum Iesum abnegauit. *Nicolaitæ* dicti à Nicolao diacono Ecclesie Hierosolymorum, qui cum Stephano & cæteris confutatus est à Petro: qui propter pulchritudinem relinquens uxorem dixerat, ut qui vellet ea vteretur, versa est in stuprum talis consuetudo, ut inuicem coniugia mutarentur. Quos Ioannes in Apocalypsi improbat dicens, Sed hoc habes, quia odisti facta Nicolaitarum. *Gnostici* propter excellentiam scientiæ se ita appellare voluerunt. Animam naturam Dei esse dicunt, bonum & malum Deum suis dogmatibus fingunt. *Carpocratiani* à Carpocrate quodam vocantur: qui dixit Christum hominem fuisse tantum, & de utroque sexu progenitum. *Cherinthiani* à Cherintho quodam nuncupati. Hi inter cætera circumcisionem obseruant: mille annos post resurrectionem in voluptate carnis futuros prædicant. Vnde & Græcè *Chiliasæ*: Latine *Milliasæ* sunt appellati. *Nazareei* dicti, qui dum Christum qui à vico Nazarenus est appellatus filium Dei confiteantur, omnia tamen veteris legis custodiunt. *Ophite* à colubro nominati sunt. Coluber enim Græcè *ὄφις* dicitur. Colunt enim serpentem, dicentes ipsum in paradysum induxisse virtutis cognitionem. *Valentiniani* à Valentino quodam Platónico sectatore vocati, qui *ἀφύρας*, id est, secula quædam in originem Dei Creatoris induxit: Christum quoque de virgine nihil corporis assumpsisse, sed per eam quasi per fistulam transisse asseruit. *Apellice*, quorum Apelles princeps fuit, qui creatorem angelum nescio quem gloriosum superioris Dei faciens Deum legis Israel illi igneum affirmas. *Appellice* quorum author Appelles, qui dixit Christum non Deum veritate, sed hominem in fantasia apparuisse. *Archontiaci* à principibus appellantur, qui vniuersitatem quam Deus condidit: opera esse archangelorum defendunt. *Adamiani* vocati, quod Adæ imitentur nuditatem. vnde & nudi orant, & nudi inter se mares feminæque conueniunt. *Cainiani* proinde sic appellati, quoniam Cain adorant. *Sethiani* nomen acceperunt à filio Adæ, qui vocatus est Seth, dicentes eundem esse Christum. *Melchisedechiani* vocati, pro eo quod Melchisedech sacerdotem Dei, non hominem fuisse, sed virtutem Dei esse arbitrantur. *Angelici* vocati, quia angelos colunt. *Apostolici* hoc sibi nomen ideo præsumperunt, quod nihil possidentes proprii, nequaquam recipiant eos qui aliquid in hoc mundo vitæ. *Cerdoniani* à Cerdone quodam nominati,

qui duo contraria principia asserunt. *Martianiste* à Martione Stoico philosopho appellati, qui Cerdonis dogma secutus, alterum bonum alterum iustum Deum asseruit, tanquam duo principia creatoris & bonitatis. *Artoterite* ab oblatione vocati. Panem enim & cascum offerunt: dicentes primis hominibus oblationem à fructibus terræ & à fructibus ouium fuisse celebratam. *Aquarij* appellati, eò quod aquam solam offerunt in calice sacramenti. *Seueriani* à Seuero exorti, vinum non bibunt: vetus Testamentum & resurrectionem non recipiunt. *Tatiani* à Tatiano quodam vocati, qui & Encratitæ dicti, quia abominantur carnes. *Allogij* vocantur tanquam sine Verbo. *λόγος* enim Græcè verbum dicitur. Deum enim verbum non credunt, respuentes Iohannis euangelium & Apocalypsim. *Cataphrygijs* nomen prouinciæ Cataphrygia dedit, quia ibi extiterunt authores eorum Montanus & Prisca & Maximilla. Hi aduentum Spiritus sancti non in apostolis, sed in se traditum asserunt. *Cathari* propter munditiam ita se nominauerunt. Gloriantes enim de suis meritis, negant poenitentibus veniam peccatorum: Viduas si nupserint, tanquam adulteras damnant: Mundiores se cæteris prædicant. Qui nomen suum si cognoscere vellet, mundanos se potius quam mundos vocarent. *Pauliani* à Paulo Samosateno exorti sunt: qui dixit non semper fuisse Christum, sed à Maria sumpsisse initium. *Hermogeniani* ab Hermogene quodam vocati: qui materiam non natam introducens, Deo non nato eam comparauit materiamque elementorum & deam asseruit: quos Apostolus improbat, elementis seruientes. *Manichei* à quodam Persa extiterunt, qui vocatus est Manes. Hic Manes duas naturas & substantias introduxit, id est, bonam & malam, & animas ex Deo quasi ex aliquo fonte manare asseruit. Testamentum vetus respuit: Nouum ex parte recipit. *Anomiani*, id est, Latine sine lege dicuntur. *Antropomorphitæ* dicti, pro eo quod simplicitate rustica Deum habere humana membra, quæ in diuinis libris scripta sunt, arbitrantur. *Ἄσπετος* enim Græcè, Latine homo interpretatur: ignorantes vocem Domini qui ait: Spiritus est Deus. Incorporeus est enim, nec membris distinguitur: nec corporis mole censetur. *Eractiæ* ab Eractio authore exorti. Monachos tantum recipiunt, coniugia respuunt, regna cælorum paruulos habere non credunt. *Novatiani* à Nouato Romæ vrbis presbytero exorti: qui aduersus Cornelium cathedram pontificalem conatus inuadere, hæresim instituit, nolens apostatas recipere: & rebaptisans baptizatos. *Mōtani* hæretici dicti, quod tempore persecutionis in montibus latuerunt: qua occasione à catholice Ecclesie corpore se diuiserunt.

Ebionitæ

seiuñctim alterum filium Dei, & alterum hominis predicauit. *Eutychem* dicti ab Eutyche Constantinopolitano abbate, qui Christum post humanam assumptionem negauit existere de duabus naturis, sed solam in eo asseruit diuinam naturam esse. *Acephali* dicti, id est, sine capite, quem sequuntur heretici. Nullus enim eorum reperitur author à quo exorti sunt. Hi trium Chalcedonensium capitulorum impugnatores duarum in Christo substantiarum proprietatem negant, & vnā in eius persona naturam prædicant. *Theodosiani* & *Gaianite*, à Theodosio & Gaiano appellati, qui temporibus Iustiniani principis in Alexandria populi peruersi electione vno die sunt ordinati Episcopi. Hi errores Eutichetis & Dioscori sequentes, Chalcedonense concilium respuunt: ex duabus vnā in Christo naturam asserunt, quam Theodosiani corruptam, Gaianite incorruptam continent. *Gnoite* & *Tritheite* à Theodosianis exorti sunt, ex quibus *Gnoite* ab ignorantia dicti: quia peruersitate à qua exorti sunt, id adiciunt, quod Christi diuinitas ignoret futura, quæ sunt scripta de die & hora nouissima: non recordantes Christi personam in *Esaiæ* loquentis: dies iudicij in corde meo. *Tritheite* verò vocati, quod sicut tres personas in Trinitate: ita quoque tres astruunt deos esse, contra illud quod scriptum est: Audi Israel, Dominus Deus tuus, vnus est. Sunt & alie hereses sine authore & sine nominibus: ex quibus alie triformem putant Deum esse: alie Christi diuinitatem passibilem dicunt: alie Christi de Patre natuitati initium temporis dant: alie liberationem hominum apud inferos factam Christi descensione non erudunt: alie animam imaginem Dei negant: alie animas conuerti in demones & in quæcunque animalia existimant: alie de mundi statu dissentiant: alie innumerabiles mundos opinantur: alie aquam Deo coæternam faciunt, alie nudis pedibus ambulant: alie cum hominibus non manducant. Hæ sunt hereses aduersus catholicam fidem exortæ, & ab Apostolis & à sanctis Patribus vel Conciliis prædamnate: quæ dum in se multis erroribus diuise, inuicem sibi dissentiant: communi tamen nomine aduersus Ecclesiam Dei conspirant. Sed & quicunque aliter Scripturam sacram intelligit quam sensus Spiritus sancti flagitat: à quo conscripta est: licet de Ecclesia non recesserit, tamen hereticus potest appellari.

De Philosophis gentium. CAP. VI.

Philosophi Græca appellatione vocantur, qui Latine amatores sapientiæ interpretantur. Est enim Philosophus qui diuinarum

& humanarum rerum scientiam habet: & omnem bene viuendi tramitem tenet. Nomen Philosophorum primum à Pythagora fertur exortum. Nam dum antea Græci veteres sophistas, id est, sapientes aut doctores sapientiæ semetiplos iactantius nominarent: iste interrogatus, quid profiteretur? verecundo nomine philosophum, id est amatorem sapientiæ se esse respondit: quoniam sapientem profiteri arrogantissimum videbatur. Ita deinceps posteris placuit: vt quantalibet de rebus ad sapientiam pertinentibus doctrina quisque vel sibi vel aliis videretur excellere: non nisi philosophus vocaretur. Idem autem philosophi triplici genere diuiduntur: nam aut Physici sunt, aut Ethici, aut Logici. *Physici* dicti, quia de naturis tractant. Natura quippe *ἄσπετος* Græcè vocatur. *Ethici*, quia de moribus disputant. Mos enim *ἦθος*: apud Græcos appellatur. *Logici* autem, quia in naturis & moribus rationem adiungunt. Ratio enim Græcè *λόγος* dicitur. Diuisi sunt autem *Ethici* in hæresibus suis: habentes quidam nomina ex authoribus vt Platonici, Epicurei, Pythagorici: alij à locis conuenticulorum, & stationum suarum, vt Peripaterici, Stoici, Academici. *Platonici* à Platone philosopho dicti. Hi enim animarum creatorem esse Deum, corporum angelos asserunt: & post multos annorum circulos in diuersa corpora redire animas dicunt, *Stoici* à loco dicti. Porticus enim fuit Athenis, quam *Pissanaactia* appellabant: in qua picta erant gesta sapientium, atque virorum fortium historiarum. In hac porticus sapientes philosophabantur: ex qua & *Stoici* dicti sunt. Græcè enim porticus *στωα* dicitur. Hanc sectam primus Zeno instituit. Hi negant sine virtute effici quemquam beatum. Omne peccatum vniforme esse asserunt, dicentes sic: Ille tam nocens erit, qui paleas furatus fuerit, quam qui aurum: qui mergum occiderit, quam qui equum. Non enim animal crimen, sed animus facit. Hi etiam animam cum corpore perire dicunt. Animam quoque virtutem continentiam esse negant: affectant gloriam æternam, cum se fateantur non esse æternos. *Academici* appellati à villa Platonis academia Athenarum, vbi idem Plato docebat. Hi omnia incerta opinantur: sed sicut fatendum est multa incerta & occulta esse, quæ Deus vultit excedere hominis intelligentiam: sic tamen plurima esse, quæ possint & sensus penetratione comprehendere. Hanc sectam *Archeusilus* Cyrenaicus philosophus reperit: cuius sectator fuit *Democritus*, qui dixit tanquam in puteo alto, ita vt nullus fundus sit: ita in occulto iacere veritatem. *Peripaterici* à deambulatione dicti, eo quod Aristoteles author eorum deambulans disputare solitus esset. Hi dicunt quandam partem

culam animæ esse æternam : de reliquo magna ex parte mortalem. *Cynici* ab immunditia impudentiæ nuncupati . Contra humanam enim verecundiam in propatulo coire cum coniugibus eis mos erat: cenſentes licitum honeſtūque eſſe palam cum vxoribus concumbere, quia coniugium iuſtum eſt , publicè id prædicantis agendum eſſe , vt canes in vices vel plateis. Vnde & à canibus, quorum vitam imitabantur, etiam vocabulum , noménque traxerunt. *Epicurei* dicti ab Epicuro quodam philoſopho amatore vanitatis nõ ſapientiæ, quem etiam ipſi philoſophi porcum nomina uerunt: quaſi voluntas in cæno carnali, voluptatem corporis ſummum bonum aſſerens: qui etiam dixit nulla prouidentia diuina inſtructum eſſe aut regi mundum: ſed originem rerum atomis, id eſt, inſecabilibus ac ſolidis corporibus aſſignauit: quorum fortuitis concurſionibus vniuerſa naſcantur & nata ſint. Aſſeruit tamen Deum nihil agere: omnia conſtare corporibus, animam nihil aliud eſſe quàm corpus. Vnde & dixit: Non ero poſtea quàm mortuus fuero. *Gymnoſophiſte* nudi per opacas Indiæ ſolitudines perhibentur philoſophari, adhibentes tantum genitalibus tegmina. *ῥωμαῖα* enim eò dictum eſt, quod iuuenes nudi exercerentur in campo, vbi pudenda ſola tantum operiunt. Hi & à generando ſe cohibent. *Theologi* autem idem ſunt qui & *Phyſici*, dicti autem *Theologi*: quoniam in ſcripturis ſuis de Deo dixerunt. quorum varia conſtat opinio, quid Deus eſſet dum quærerent. Quidam enim corporeo ſenſu nunc viſibile mundum ex quatuor elementis. Deum eſſe dixerunt: vt Dionyſius Stoicus. Alij verò ſpiritualiter intellexerunt mentem eſſe deum: vt Thales Mileſius. Quidam animum in omnibus commanentem, & lucidum, vt Pythagoras. Quidam Deum ſine tempore incommutabilem, vt Plato. Quidam mentem ſolutam, vt Cicero. Quidam & ſpiritum & mentem, vt Maro. Inuentum enim ſolummodo Deum non vt inuenerunt expoſuerunt: quia euauerunt in cogitationibus ſuis. Dicentes enim ſe eſſe ſapientes ſtulti facti ſunt. Platonicus quidẽ Deum curatorem & arbitrum & iudicem aſſerunt. Epicurei otioſum & inexercitatũ. De mundo autem Platonicus affirmant incorporalẽ. Stoici corporalẽ. Epicurus atomis. Pythagoras ex numeris: Eraclitus ex igne. Vnde & Varro ignẽ mundi animũ dicit. proinde quod in mundo ignis omnia gubernet: ſicut animus in nobis. Quam vaniſſimẽ: Qui cum eſt, inquit, in nobis, ipſi ſumus: cum exit, emorimur. Ergo & ignis cum de mundo per fulgura proficiſcitur, mundus emoritur. Hi philoſophorũ errores etiam apud Eccleſiam induxerunt hæreſes. Inde *ajones* & formæ neſcio quæ inde apud Ariũ Trinitas nominis, & apud Valenti-

num, Platonicus furor. Inde Martionis Deus melior de tranquillitate: à Stoicis enim venerat, & vt anima interire dicatur, Epicurus obſeruat: & vt carnis reſurrectio negetur, de vana omnium philoſophorũ ſchola ſumitur: & vbi materia cum Deo æquatur, Zenonis diſciplina eſt: & vbi quid de igneo Deo legitur, Eraclitus interuenit. Eadẽ materia apud hæreticos & philoſophos voluratur, idem & tractatus implicatur.

De Poetis. CAP. VII.

Poete vnde ſunt dicti, ſic ait Tranquillus: Cum primũ homines exuta feritate rationẽ vitæ habere cepiſſent, ſeq; ac deos ſuos noſſe, cultum modicum, ac ſermonẽ neceſſarium cõmenti ſibi vtiuſque magnificentiam ad religionem deorum ſuorum excogitauerunt. Igitur vt tempia illis domibus pulchriora, & ſimulacra corporib; ampliora faciebãt: ita eloquio etiam quaſi auguſtiorẽ honorandos putauerunt, laudẽſq; eorum & verbis illuſtrioribus & iocũdioribus numeris extulerũt. Id genus quia forma quadã efficitur, quæ *ποίησις* dicitur: poema vocitatum eſt, cuiuſque fictores, poete. *Vates* à vi mentis appellatos Varro auctor eſt: vel à viendis carminibus, id eſt, ſectendis, hoc eſt, modulandis: & proinde poete Latine vates olim: & ſcripta eorũ vaticinia dicebantur, quod vi quadã, & quaſi veſania in ſcribendo cõmouerentur: vel quod modis verba connecterent: Vere enim antiquis pro vincere ponentibus, etiam per furorem. *Diuini* eodem erant nomine: quia & ipſi quoq; pleraq; verſibus efferebãt. *Lyrici* poete dicti *ῥομῆν*, id eſt, à varietate carminũ. Vnde & lyra dicta. *Tragœdi* dicti, quod initio canentibus premium erat hircus, quẽ Græci *ῥαγῶν* vocant. Vnde & Horatius: Carmine qui tragico vilem certauit ob hircũ. Iam dehinc ſequentes tragici multum honorem adepti ſunt, excellentes in argumentis fabularũ ad veritatis imaginem fictis. *Comœdi* appellati ſiue à loco, quia circum pagos agebant: quos Græci *κωμῶν* vocant: ſiue à comellatione. Solebant enim poſt cibum homines ad eos audiendos venire. Sed comici priuatorum hominum prædicant acta: tragici verò res publicas & regum historias. Item tragicorum argumenta ex rebus luẽtuofis ſunt: comicorum ex rebus lætis. Duo ſunt autem genera comicorum, id eſt, veteres & noui. *Veteres*, qui & ioco ridiculares extiterũt, vt Plautus, Actius, Terentius. *Noui* qui & *Satyrick*, à quibus generaliter vitia carpuntur, vt Flaccus, Perſius, Iunenalis, & alij. Hi enim vniuerſorum delicta corripiunt: nec verabatur eis peſſimum quenque deſcribere: nec cuiuſlibet peccata morẽſque reprehẽdere. Vnde & nudi pingũ-

tur, eò quòd per eos vicia singula denudentur. *Satyrici* autem dicti, siue quòd pleni sint omni facundia: siue a saturitate & copia. De pluribus enim simul rebus loquuntur: seu ab illa lance quæ plena diuersis frugum vel pomorum generibus ad templa gentilium solebat deferri: aut à *Satyris* nomen dictum: qui multa habent, ea quæ per violentiam dicuntur. Quidam autè poetæ *Theologi* dicti sunt: quoniam de diis carmina faciebant. *Officium* autem poetæ in eo est, vt ea quæ verè gesta sunt in alias species obliquis figurationibus cum decore aliquo conuersa transducatur. Vnde & *Lucanus* idèo in numero poetarum non ponitur, quia videtur historias còposuisse non poema. *Apud* poetas autem tres characteres sunt dicendi: vnus in quo tantum poeta loquitur, vt est in libris *Virgilij* *Georgicorum*. *Alius* dramaticus, in quo nusquam poeta loquitur, vt est in *Comædiis* & *Tragædiis*. *Tertius* mixtus, vt est in *Æneide*. Nam Poeta illic & introductæ personæ loquuntur.

De Sybillis. CAP. VIII.

Sibyllæ generaliter dicuntur omnes feminae vates lingua Græca. Nam *σιβυλλή* *Æolico* sermone Deum, *συβυλλή* Græci mentem nuncupant, quasi Dei mentē. Proinde igitur, quia diuinam voluntatem hominibus interpretari solebāt, *Sibyllæ* nominatæ sunt, sicut enim omnis vir prophetans vel vates dicitur, vel prophetans omnis femina prophetans *Sibylla* vocatur. Quod nomen ex officio, non ex proprietate vocabuli est. *Dee* autè *Sibyllæ* à doctissimis auctoribus traditum fuisse: quarum prima de *Persis* fuit: secunda *Libyca*: tertia *Delphica* in templo *Delphici* *Apollinis* gentis, quæ ante *Troiana* bella vaticinata est, eius plurimos versus operi suo *Homerus* inseruit: quarta *Cimmeria* in *Italia*: quinta *Erythraea* nomine *Erophyla* in *Babylone* orta, quæ Græcis *Ilium* petentibus vaticinata est perituram esse *Troiam*, & *Homerum* mendacia scripturum. Dicta autem *Erythraea*, quia in eadem insula, eius inuenta sunt carmina: sexta *Samia*, quæ *Samonote*: dicta est à *Samo* insula, vnde fuit cognominata: septima *Cumana* nomine *Amalthea*, quæ nouem libros attulit *Tarquinio* *Prisco*, in quibus erant de re Romana conscripta. Ipsa est & *Cumæa*, de qua *Virgilius*: *Vltima* *Cumæi* venit iam carminis ætas. Dicta autem *Cumana* à ciuitate *Cumis*, quæ est in *Campania*, cuius sepulchrum in *Sicilia* adhuc manet: octaua *Hellepontia* in agro *Troiano* nata, quæ scribitur *Solonis* & *Cyri* fuisse temporibus: nona *Phrygia*, quæ vaticinata est *Ancyra*: decima *Tiburina* nomine *Albunea*. Quarum omnia carmina effectus: in quibus de Deo & de Christo, &

gentibus multa scripsisse manifestissimè cõprobantur. Celebrior autem inter ceteras ac nobilior *Erythraea* perhibetur.

De Magis. CAP. IX.

Magorum primus *Zoroastes* rex *Bactrianorum* exiit, quem *Ninus* rex *Assyriorum* prælio interfecit: de quo *Aristoteles* scribit, quòd vices centum millia versuum ab ipso condita indicia voluminum eius declarantur. Hanc artem multa post secula *Democritus* ampliauit: quando & *Hippocrates* medicina disciplina effloruit. *Apud* *Assyrios* autem magicæ artes copiosæ sunt, testante *Lucano*: quis noscere fibra, Facta queat, quis prodat aues, quis fulgura cœli seruet, & *Assyria* scrutetur sidera cura? Itaque hæc vanitas magicarum artium ex traditione angelorū malorum in toto terrarum orbe plurimis seculis valuit. Per quandam scientiam futurorum & infernorum, & inuocationes eorum inuenta sunt aruspicia, augurationes, & ipsa quæ dicuntur oracula & necromantia. Nec mirum de magorum præstigiis: quorum in tantum prodire maleficiorum artes, vt etiã *Moyfi* simillimis signis resisterent, vertentes virgas in dracones: aquas in sanguinem. Fertur & quædam maga famosissima *Circæ*: quæ socios *Vlyssis* mutauit in bestias. Legitur & de sacrificio, quod *Arcades* Deo suo *Lyceo* immolabant, ex quo quicumque sumerent, in bestiarum formas conuertebantur. Hinc apparet, non esse in totum dubium quòd nobilis ille poeta scripsit de quadam femina, quæ magicis artibus excellebat. Hæc, inquit, se carminibus promittit soluere mœres Quas velit, aut aliis duras immittere curas. Sistere aquam fluminis, & vertere sidera retrò. Notetis quæ cetera manes, mugite videbis Sub pedibus terram, & descendere montibus ornos. Quid plura? Si credere fas est, de *Pythonia*: vt propheta *Samuelis* animam de inferni abditis euocaret, & viuorum præsentaret conspectibus, si tamen animam prophete fuisse credamus, & non aliquam phantasmaticam illusionem *Satanæ* fallacia factam. Prudentius quoque de *Mercurio* sic ait: Traditur extinctas sumpto moderamine virgæ In lucem reuocasse animas, Aut alios dånasse neci. Et post paululum adiecit: Murmure nã magico tenues excire figuras, Atque sepulchrales scite incantare fauillas. Vita itidem spoliare alios ars noxia nouit. Magi sunt qui vulgò malefici ob facinorum magnitudinē nuncupantur. Hi & elementa cõcutiunt, turbant mentes hominum, ac sine vllò veneni haustu violentia tantum carminis interimunt. Vnde & *Lucanus*: Mens hausti nulla, sanie polluta veneni Incantata perit, &

Dæmoni-

Dæmonibus enim accitis audent ventilare, ut quisq; suos perimat malis artibus inimicos. Hi etiam sanguine vtuntur & victimis, & sepe contingit corpora mortuorum. *Necromantici* sunt: quorum præcætionibus videtur resuscitati mortui diuinare, & ad interrogata respondere. *Nægi* enim Græcè mortuus, *µαγεία* diuinationo nuncupatur: ad quos suscitandos, cadaueri sanguis adicitur. Nam amare dæmones sanguinem dicunt. Ideoque quoties necromantia fit, cruor aqua miscetur, ut calore sanguinis facilius prouocentur. *Hydromantij* ab aqua dicti. Est enim hydromantia in aquæ inspectione ymbras dæmonum euocare, & imagines vel ludificationes eorum videre, ibique aliqua ab eis audire, vbi adhibito sanguine etiam inferos perhibetur suscitari. Quod genus diuinationis à Persis dicitur allatum. Varro dicit diuinationis quatuor esse genera, terrâ, aquâ, aere & igne. Hinc *geomantiâ*, *hydromantiâ*, *aeromantiâ*, *pyromantiâ* dictâ constat. *Diuini* dicti, quasi Deo pleni: diuinitate enim se plenos assimulant, & astucia quadam fraudulenta hominibus futura coniectant. Duo sunt autem genera diuinationis: *ars* & *furor*. *Incantatores* dicti sunt, qui artem verbis peragunt. *Arioli* vocati, propter quod circa aras idolorum nefarias preces emittunt, & funesta sacrificia offerunt: illisque celebritatibus dæmonum responsa accipiunt. *Aruspices* nuncupati, quasi horarum inspectatores: dies enim & horas in agendis negociis operibusque custodiunt, & quid per singula tempora obseruare debeat homo, intendunt. Hi etiam exta pecudum inspiciunt, & ex eis futura prædicunt. *Augures* verò sunt qui volatus auium & voces intendunt, aliâque signa rerum vel obseruationes improuias hominibus occurrentes, iidem & *auspices*. Nam *auspicia* sunt quæ iter facientes obseruant. Dicta sunt autem *auspicia*, quasi auium aspiciâ: & *auguria*, quasi auium gartia, hoc est, auium voces & lingua. Item *augurium* quasi auigerium quod aues gerunt. Duo sunt genera *auspiciorum*: vnũ ad oculos, alterum ad aures pertinens. *Ad oculos* scilicet volatus: *ad aures*, vox auium. *Pythones* à Pythio Apolline dictæ, quod is auctor fuerit diuinandi. *Astrologi* dicti, eò quod in astris auguriantur. *Genethliaci* appellati propter natalium considerationem dierum. Geneses enim hominum per duodecim cœli signa describunt, siderumque cursu nascantum mores, actus & euentus prædicare conantur, id est, quis quali signo fuerit natus, aut quem effectum habeat vitæ qui nascitur. Hi sunt qui vulgò *Mathematici* vocantur: cuius superstitionis genus *Constellationes* Latini vocant, id est, notationes siderum, quomodo se habeat cum quisque nascitur. Primum au-

tẽm iidem stellarum interpretes magi nuncupabantur: sicut de his legitur qui Euangelio natum Christum annuntiauerunt. postea hoc nomine soli Mathematici. Cuius artis scientia vsque ad Euangelium fuit concessa, ut Christo edito nemo exinde natiuitatem alicuius de cælo interpretaretur. *Horoscopi* dicti, quod horas natiuitatis hominum speculantur dissimili & diuerso fatu. *Sortilegi* sunt, qui sub nomine fictæ religionis per quasdam quas sanctorum sortes vocant, diuinationis scientiam profitentur, aut quarumcunque scripturarum inspectione futura promittunt. *Salifatores* vocati sunt, quia dum eis mæbrorum quæcunque partes salierint, aliquid sibi exinde prosperum seu triste significare prædicunt. Ad hæc omnia pertinent & *ligatura execrabilium remediorum*, quæ ars medicorum condemnatur: siue in præcætionibus, siue in characteribus vel in quibuscunque rebus suspendendis atque ligandis. In quibus omnibus ars dæmonum est ex quadam pestifera societate hominum & angelorum malorum exorta. Vnde cuncta vitanda sunt à Christiano & omni penitus execratione repudianda atque damnanda. *Auguria* autem auium, Phryges primi inuenerunt. *Præstigium* verò Mercurius primus dicitur inuenisse. Dictum autem præstigium, quod perstringat aciem oculorum. *Aruspice* autem primus Etruscis tradidisse dicitur quidam Stages. Hic ex horis aruspiciam dictauit: & postea non apparuit. Nam dicitur fabulosè arante quodam rustico subito ex glebis exiliuisse & aruspiciam dictasse, qua die & mortuus est. Quos libros Romani ex Etrusca lingua in propria mutauerunt.

De paganis. CAP. X.

Paganus ex pagis Atheniensium dicti, vbi perorti sunt. Ibi enim in locis agrestibus & pagis gentiles lucos idolâque statuerunt, & à tali initio vocabulum pagani sortiti sunt. *Gentiles* sunt, qui sine lege sunt, & nondum crediderunt. dicti autem gentiles, quia ita sunt ut fuerunt geniti, id est, sicut in carne descenderunt sub peccato, scilicet idolis seruientes: & necdum regenerati. Proinde gentiles primitus nuncupabantur: ipsi dicuntur Græcè *Ethnici*. *Ethnici* enim ex Græco in Latinum interpretantur gentiles. *Ethros* enim Græcè, gens dicitur. Post fidem autem non debent vocari gentes, siue gentiles, hi qui ex gentibus credunt: sicut post fidem dici iam non potest Indæus, testante Paulo apostolo, & dicente iam Christianis: Quoniam cum gentes essetis, hoc est, infideles. *Apostata* dicuntur, qui post baptismum Christi susceptum ad idolorum cultum & sacrificiorum conta-

minationes reuertuntur. Est autem nomen Græcum.

De dijs gentium. CAP. XI.

Qvos autem pagani deos asserunt, homines olim fuisse produntur: & pro vniuersali que vita vel meritis coli apud suos post mortem cœperunt, vt apud Egyptum Isis: apud Cretam Iouis: apud Mauros Iuba: apud Latinos Faunus: apud Romanos Quirinus. Eodem quoque modo apud Athenas Minerva: apud Samum Iuno: apud Paphos Venus: apud Lemnos Vulcanus: apud Naxos Liber: apud Delos Apollo. In quorum etiam laudibus acceperunt poetae, & compositis carminibus in cælum eos sustulerunt. Nā quorundam intentiones artium cultu peperisse dicuntur, vt Esculapio medicina, Volcano fabrica. Ab actibus autem vocantur, vt *Mercurius*, quod mercibus præest: *Liber* à libertate. Fuerunt etiam & quidam viri fortes aut viribium conditores: quibus mortuis homines, qui eos dilexerunt, simulachra finxerunt: vt haberent aliquod ex imaginum contemplatione solatium: sed paulatim hunc errorem persuadentibus dæmonibus, ita in posteris constat irrepsisse, vt quos illi pro sola nominis memoria honorauerunt, lucescences deos existimarent atque colerent. ¶ *Simulachrorum usus* exortus est, cum ex desiderio mortuorum constituerentur imagines vel effigies, tanquā in cælum receptæ, pro quibus se terris dæmones colendi supposuerunt, & sibi sacrificari à deceptis & perditis persuaserunt. *Simulachra* autem à similitudine nuncupata, eò quod manu artificis ex lapide aliave materia eorum vultus imitantur, in quorum honorem finguntur. Ergo simulachra, vel pro eo quod sunt similia, vel pro eo quod simulata atque conficta, vnde & falsa sunt. Et notandum quod Latinus sermo sit, & nō Hebraeus. Apud eos enim idolum siue simulachrum semel dicitur. Iudæi dicunt quod Iſinael primus simulachrum luto fecerit. Gentiles autem primum Prometheum simulachra hominum de luto finxisse perhibent: ab eoque natam esse artem simulachra & statuas fingendi. Vnde & poeta ab eo homines primum factos esse cōfingunt figuratè propter effigies. Apud Græcos autem Cecrops sub quo primum in arce oliua orta est, & Athenienſium vrbs ex Minerue appellatione nomen sortita est. Hic primus omnium Iouem appellauit: simulachra reperit, aras statuit, victimas immolauit: nequaquam istiusmodi rebus in Græcia vnquam visis. *Idololatria* idolorum seruitus siue cultura interpretatur. Nā *idololatria* Græcè, Latinè seruitus dicitur: quæ quantum ad veram religionem attinet, non nisi vni & soli Deo debetur. Hanc sicut im-

pia superbia, siue hominum, siue dæmonum sibi exhiberi vel iubet vel cupit: ita pia humilitas vel hominum vel angelorum sanctorum sibi oblatam recusat, & cui debetur ostendit. *Idolum* autem est simulachrum quod humana effigie factum & consecratum est: iuxta vocabuli interpretationem. *id* enim Græcè formam sonat, & ab eo per diminutionem idolum deductum: quod apud nos formulā facit. Igitur omnis forma vel formula idolum se dici exposcit. Inde *idololatria* omniscientia idolum famulatus & seruitus. Quidam vero Latine ignorant, Græcè imperitè dicunt, idolum ex dolo sumpsisse nomen, quod diabolus creaturæ cultum diuini nominis inuenit. *Dæmonas* à Græcis dictos aiunt, quasi *dæmonas*, id est peritos ac rerum præcios. Præsciunt enim futura multa: vnde & solent responsa aliqua dare. Inest enim illis cognitio rerum plusquam infirmitati humanæ: partim subtilioris sensus acumine, partim experientia longissimæ vitæ: partim per Dei iussum angelica reuelatione. hi corporum aereorum natura viget. Ante transgressionem quidem cælestia corpora gerebant. Lapsi vero, in aeream qualitatem conuersi sunt: nec aeris illius puriora spatia, sed ista caliginosa tenere perpeffi sunt, qui eis quasi carcer est vsque ad tempus iudicij. Hi sunt præuaricatores angeli: quorum princeps diabolus est. *Diabolus* Hebraicè dicitur deorsum fluens: quia quietus in cæli culmine stare cōtemnit: sed superbiæ pondere deorsum corruens cecidit. Græcè verò diabolus criminator vocatur, vel quod crimina quæ ipse illicitè ad Deum referat: vel quia electorum innocentiam criminibus accusat fictis: vnde & in Apocalypsi voce angelica dicitur: Proiectus est accusator fratrum nostrorum qui accusabat illos in conspectu Dei nostri die ac nocte. Satanus in Latinum sonat aduersarius siue transgressor. Ipse enim est aduersarius, qui est veritatis inimicus: & semper sanctorum virtutibus contrā ire nititur. Ipse & transgressor quia præuaricator effectus in veritate quæ conditus est, non stetit. Idem & tentator, quia tentandam iustorum innocentiam postulat: sicut in Iob scribitur. *Antichristus* appellatur, quod contra Christum venturus est: non quomodo quidam simplices intelligunt: Antichristum ideo dictum, quod ante Christum venturus sit, & post eum veniat Christus: Nō sic, sed antichristus Græcè dicitur: quod est Latine contrarius Christo. *anti* enim Græcè in Latinum contra significat. Christum enim se mentietur dum venerit, & contra eum dimicabit: & aduersabitur sacramentis Christi, vt veritatis eius euangelium soluat. Nam & templum Hierosolymis reparare, & omnes veteris legis ceremonias restaurare tentabit.

Sed &

Sed & ille Antichristus est qui negat esse Dominum Christum. Contrarius enim Christo est Omnes enim qui exeunt de Ecclesia & ab unitate fidei præcidentur, & ipsi Antichristi sunt. *Bel*, idolum Babylonicum est, quod interpretatur vetus, fuit enim hic Belus pater Nini primus rex Assyriorum, quem quidam Saturnum appellant: quod nomen & apud Assyrios & apud Afros postea cultum est: vnde & lingua Punica *Bal Deus* dicitur. Apud Assyrios autem *Bel* vocatur, quodam sacerdotum suorum ratione, & Saturnus & sol. *Beelzebul*, interpretatur simulachrum ignominie. Idolum enim fuit Moab eorum nomen *Baal* super montem *Fegor*: quem Latini *Priapum* vocant, deum hororum. Fuit enim de *Lapsaco* ciuitate Hellepontis, de qua pulsus est, & propter virilis membri magnitudinem in numerum deorum suorum eum Græci transfulerunt, & in nomine sacrauerunt hororum: vnde & dicitur præesse hortis, propter eorum fecunditatem. *Beelzebub*, idolum fuit Accaron, quod interpretatur vir muscarum. *Zebub* autem musca vocatur. Spurcissimum igitur idolum, ideo vir muscarum vocatur, propter sordes idololatriæ: siue propter immunditiam. *Belial*, sine iugo: *Belial* Hebraicè *bel* dicitur, idolum Niniuitarum. *Behemoth*, ex Hebræa voce in Latinâ linguam animal sonat: propter quod de excelsis ad terrena cecidit, & pro merito suo ut animal brutum effectus sit. Ipse est & *Leniathan*, id est, serpens de aquis, quia in huius sculi mari, volubili versatur astutia. *Leniathan* autem interpretatur additamentum eorum, quorum scilicet, nisi hominum: quibus in paradiso semel per culpam præuaricationis intulit mortem, & hanc usque ad æternam mortem quotidie persuadendo adducit vel extendit. Quædam autem nomina deorum suorum gentiles per vanas fabulas ad rationes Physicas conantur traducere: eaque in causis elementorum composita esse interpretantur: sed hoc à poetis totum fictum est, ut Deos suos ornarent aliquibus figuris: quos perditos ac dedecoris infamia plenos fuisse historiae confitentur. Omnino enim fingendi locus vacat, ubi veritas cessat. *Saturnus*, origo deorum & totius posteritatis à paganis designatur. Hunc Latini à *satu* appellatum ferunt, quasi ad ipsum satio omnium pertineat rerum, vel à temporis longitudine, quod saturaretur annis. Vnde eum Græci *Ægeon*: nomen habere dicunt, id est, tempus, quod filios suos fertur deuorasse, hoc est, annos, quos tempus produxerit in se reuoluit, vel eo quod semina vnde oriuntur iterum redeunt. Hunc Cœli patris abscondisse generatiam dicunt, quia nihil in cælo de seminibus nascitur. *Falcem tener*, inquit, pro-

pterea agriculturam significandam: vel propter tempora & annos quod in se redeant, vel propter sapientiam quod intus acuta sit. In aliquibus autem ciuitatibus Saturno liberos suos gentiles immolabant: quia Saturnum poete liberos suos deuorasse solum tradiderunt. Iouis fertur à iuuando dictus, & Iupiter quasi iuuans pater, hoc est, omnibus præstans. Hunc & priuato titulo Iouem optimum dixerunt, dum fuisset incestus in suis: impudicus in extraneis, quem modò taurum fingunt propter Europæ raptum: fuit enim in nauis cuius insignem erat taurus, modò Danaes per imbrem augeum appetisse concubitum: ubi intelligitur pudicitiam mulieris ab auro fuisse corruptam: modò in similitudinem aquilæ fuisse, propter quod puerum ad stuprum rapuerit: modò serpentem, quia reptauerit: & cygnum, quia cantauerit. Et ideo non figuræ istæ sunt: sed plana de veritate scœlera. vnde turpe erat tales deos credi, quales homines esse non debeant. *Ianum* dicunt, quasi mundi vel cœli mensium ianuam: duas Iani facies faciunt, propter orientem & occidentem. Cùm vero faciunt eum quadrifrontem, & Ianum geminum appellant, ad quatuor mundi partes hoc referunt, vel ad quatuor elementa siue tempora. Sed dum hoc fingunt, monstrum non deum faciunt. *Neptunum*, aquas mundi prædicant, & dictus ab eis Neptunus, quasi nube tonans. *Vulcanum*, volunt ignem: & dictus Vulcanus quasi volans candor, vel quasi volicans, quod per aereis volet. Ignis enim de nubibus nascitur. Vnde etiam Homerus dicit eum præcipitatum de aere in terras: quod omne fulmen de aere cadit. Idcirco autem Vulcanus de scemore Iunonis fingitur natus, quod fulmina de imo aere nascuntur. Claudus autem dicitur Vulcanus, quia per naturam nunquam est rectus ignis, sed quasi claudus eiusmodi speciem motumque habet. Ideo autem in fabriorum fornace eundem Vulcanum auctorem dicunt, quia sine igne nullum metalli genus fundi extendique potest. *Pluton* Græcè, Latine *Diespiter* vel *Ditus pater*, quem alij *Orcum* vocant, quasi receptorem mortuum. Vnde & *orca* nuncupatur vas quod recipit aquas. Ipse & Græcè *Charon*. *Liberum* à liberamento appellatum volunt, quod quasi mares in coeundo per eius beneficium emissis feminibus liberentur, quod idem Liber muliebri & delicato corpore pingitur. Dicunt enim mulieres ei attributas, & vinum propter excitandam libidinem. Vnde & frons eius pampino cingitur: sed id eo cotonam viream & cornu habet, quia cum gratè & moderatè vinum bibitur lætitiâ præstat: eum ultra modum, excitat lites:

id est, quasi cornua dat. Idem autem & *Lycus* ὄπις ἐλάειν, quod multo vino membra soluantur. Hæc & Græcè δαίμων; à monte India Niso, ubi dicitur esse nutritus. Cæterum est Nisa ciuitas, in qua colitur idem & Liber, vnde Nisæus dictus est. *Mercurius*, sermonē interpretatur. Nam ideo Mercurius quasi medius currēs dicitur appellatus, quod sermo currat inter homines medius. Ideo & ἕρμης Græcè, quod sermo vel interpretatio, quæ ad sermonem vtrique pertinet, & ῥητορὶα dicitur. Ideo & mercibus præesse, quia inter vendentes & ementes sermo fit medius. Qui ideo fingitur habere pennas, quia citius verba discuntur. Vnde & velox & errans inducitur: alas enim eius in capite & in pedibus, significare volucrum fieri per aera sermonem. Nuncium dictum, quoniam per sermonem omnia cogitata enunciantur. Ideo autem hunc furti magistrum dicunt, quia sermo animos audientium fallit. Virgam tenet qua serpentes diuidit, id est venena. Nam bellantes ac dissidentes interpretum oratione sedantur: vnde & secundum Liuium legati pacis *Caduceatores* dicuntur. Sicut enim per feciales bella indicebantur, ita pax per caduceatores fiebat. *Hermes* autem Græcè dicitur ἕρμης ἑρμηνεύς, Latine interpret, qui ob virtutem multarumque artium scientiā Trimegistus ter maximus nominatus est. Cur autem eum capite canino fingunt, hæc ratio dicitur, quod inter omnia animalia canis sagacissimum genus & perspicax habeatur. *Martem*, deum belli esse dicunt, & Martem appellatum: quia per viros pugnatur, vt sit Mars quasi mas: licet & tria sunt genera consuetudinum, sicut Scytharum: vbi & foemina & viri in pugnam eunt. Amazonum, vbi solæ foeminae: Romanorum aliarumque gentium, vbi soli mares. Item Martem dicitur quasi effectorem mortium. Nam à Marte mors nūcupatur. Vnde & adulterū dicunt, quia belligerantibus incertus est. Quod verò nudo pectore stat, vt bello se quisque sine formidine cordis obiiciat. Mars autem apud Græcos *Gradius* dicitur, eo quod in bello gradū inferant qui pugnant, aut quod impigrè gradientur. *Apollinem*, quamuis diuinatorem & medicum vellent, ipsum tamen solem etiam dixerunt, quasi solum. Ipsum Titan, quasi vnum ex Titanis, qui aduersum Iouem bellum nō fecit. Ipsum *Phœbum* quasi ephebum, hoc est, adolescentem. vnde & sol puer pingitur, eo quod quotidie oriatur, & noua luce nascatur. *Pythium* quoque eundem Apollinem vocari aiunt: à Pythonæ immentæ molis serpente: cuius non magis venena quàm magnitudo terrebat. Hunc Apollo sagittarum ictibus sternēs nominis quoque spolia reportauit, vt Pythius

vocaretur. Vnde & ob hoc insigne victoriæ Pythia sacra celebrāda cōstituit. *Dianā* quoque sororem eius similiter lunam & viarum præsidem aiunt. Vnde & virginem volunt, quod via nihil pariat, & ideo ambo sagittas habere finguntur, quod ipsa duo sidera de celo radios vsque ad terras emittunt: Dianam autem vocatam quasi *Dyanam*, quod luna die ac nocte appareat. Ipsam & *Lucinam* asserunt, eo quod luceat. Eandem & *Triuiā*, quod tribus fingatur figuris, de qua Virgilius: -Tria virginis ora Dianæ, quia eadem luna, eadem Diana, & eadem *Proserpina* vocatur. Sed cum luna fingitur: -Sublustris splendet amictu. Cum succincta iacit calamos, *Lætonia* virgo est: Cum subnixæ sedet folio, *Plætonia* coniunx. *Lætonia* autē Diana, eo quod *Lætonia* fuerit filia. *Cererem*, id est, terram à creandis frugibus asserunt dictam: appellantes eam nominibus plurimis. dicunt etiā eā & *Opem*, quod opere melior fiat terra. *Proserpinam*, quod ex ea proserpant fruges. *Vestam*, quod herbis vel variis vestita sit rebus, vel à vi sua stando: Eandem & *Tellurem* & *Matrē magnam* fingunt: turritam cum tympana & gallo & strepitu cymbalorum. Matrem vocatam, quod plurima pariat: magnam, quod cibū gignat: almam, quia vniuersa animalia fructibus suis alit. Est enim alimentorū nutritrix terra. quod simulacrū eius cum clauī fingitur: quia tellus hyeme clauditur, Vere aperitur, vt fruges nascantur. Quod tympanum habet, significari volunt orbem terræ. Quod curru vehitur, dicitur, quia ipsa est terra quæ pendet in aere. Quod sustinetur rotis: quia mundus rotatur & volubilis est. Quod leones illi subiiciunt mansuetos, vt ostendat, nullum genus esse terræ tam ferum quod non subigi possit aut superari ab ea. Quod in capite turritam gestat coronam, ostēditur superpositas terræ ciuitates, quasi insignitas turribus constare. Quod sedes finguntur circa eam: quia cum omnia moueantur: ipsam nō moueri. Quod Corybantes eius ministri cum strictis gladiis esse finguntur, vt significetur omnes pro terra sua debere pugnare. Quod gallos huic deæ vt serui et fecerunt, significat qui semine indigeant, terram se vi oportere. In eo quippe omnia reperiri. Quod se apud eam iactant, præcipitur, inquit, vt qui terram colūt ne sedeant: semper enim esse quod agant. Cymbalorum autem areorum sonitus: ferramentorum crepitus in colendis agris: & ideo are, quod terram antiqui colebant are, prius quàm ferrū esset inuentum. Eandem *Vestam* & ignem esse perhibent: quia terram ignem habere non dubium est: vt ex *Æthna* Vulcanōque datur intelligi. Et ideo virginem putant, quia ignis inuolabile sit elementum: nihilque nasci possit

possit ex eo: quippe qui omnia quæ arripuerit absumat. Ouidius in Fastis: Nec tu aliud Vestam, quàm viuam intellige flammâ, Natâque de flamma corpora nuda vides. propterea & virgines ei seruire dicuntur, eò quòd sicut de virgine: ita nihil ex igne nascatur. *Iunonem* dicunt quasi ianorem, id est ianuam, pro purgationibus foeminarum, eò quòd quasi portas matrum natorum pandat, id est, nubentium maritis. Sed hoc philosophi. Poetæ autem *Iunonem* Iouis asserunt sororem & coniugem: ignem enim & aerem Iouem: aquam & terram *Iunonem* interpretantur, quorum duorum permixtione vniuersa gignantur. Et sororem dicunt, quòd mundi pars est. *Coniugem*, quòd commixta corda tundit. Vnde & *Virgilius*: Tum pater omnipotens fecundis imbribus æther. Coniugis in gremiũ descendit. *Minerua* apud Græcos ἀθήνη dicitur, id est, scemina. Apud Latinos autem *Minerua* vocatam, quasi deam & munus artium variarum. Hanc enim inuentricem multorum ingeniorum pethibent, & inde eam artē & rationem interpretantur, quia sine ratione nihil potest contineri. Quæ ratio, quia ex solo animo nascitur, animũque putant esse in capite & in cerebro: id eò eã dicunt de capite Iouis esse natam: quia sensus sapientis qui inuenit omnia in capite est. In cuius pectore id eò caput Gorgonis fingitur, quòd illic est omnis prudentia quæ confundit alios, & imperitos ac saxeos comprobat: quod & in antiquis Imperatorũ statuis cernimus in medio pectore lorice, propter insinuandam sapientiam & virtutem. hæc *Minerua* & *Tritonia* dicitur. Triton enim Africa palus est, circa quã fertur virginali apparuisse atate: propter quod Tritonia nuncupata est. Vnde & tantò proclius dea credita est: quãtominus origo eius innouit. *Pallas* autem dicta vel ab insula *Pallene* in Thracia, in qua nutrita est: vel ἄλλῃ τῷ τῶν τῶν τῶν, id est, ab haste concussione, vel quòd *Pallantem* gigantem occiderit. *Venerem*, exinde dicunt nuncupatam, quòd sive vi foemina esse virgo non desinat. Hanc Græci ἀφροδίτη vocant propter spumã sanguinis generantem. ἀφροδίτη enim Græcè spuma vocatur. Quòd autem fingunt Iouẽ Saturno Cælo patri genitalia abscidisse: & sanguinem fluxisse in mare: atque ex spuma maris concreta *Venus* nata est: illud aiunt, quòd per coitum falsi humoris substantia est: & inde ἀφροδίτη *Venerem* dici, quia coitus spuma est sanguinis, quæ ex succo viscerum liquido salsoque constat. Id eò autem *Venerẽ*, *Vulcani* dicunt vxorem, quia *Venerem* officium non sine calore consistit. vnde & frigidus in *Venerem* senior. Nam *Saturnus* dicitur Cælo patri virilia amputasse, quæ in mare cadentia *Venerem* creauerunt. Id eò fingi-

tur, quia nisi humor de celo in terrã descenderit, nihil creatur. *Cupidinem* vocatũ ferunt propter amorem. Est enim daemon fornicationis. Qui id eò alatus pingitur: quia nihil a mantibus leuius, nihil mutabilius inuenitur. Puer pingitur, quia stultus & irrationabilis amor. Sagittam & facem tenere fingitur. Sagittam, quia amor cor vulnerat: facem, quia inflammat. *Pan* dicunt Græci, Latini *Sylvanum*: deum rusticorum, quem in naturã similitudinem formauerunt: vnde *Pan* dictus est, id est, omne. Fingunt enim eum ex vniuersali elementorum specie. Habet enim cornua in similitudinem radiorũ solis & lunæ. Distinctam maculis habet pellem, propter cœli sidera. Rubet eius facies, ad similitudinem ætheris. Fistulam septem calamorum gestat, propter armoniam cœli in qua septem sunt Ioni & septem discrimina vocum. Villosus est, quia tellus est conuestita & agitur ventis. Pars eius inferior fœda est, propter arbores & feras & pecudes. Caprinas vngulas habet, vt soliditatem terræ ostendat, quem volunt rerũ & totius naturæ deũ: vnde & *Pan* quasi omnia dicunt. *Isis* lingua *Ægyptiorum* terra appellatur: quam *Isis* volunt esse. Fuit enim *Isis* regina *Ægyptiorum* *Inachi* regis filia, quæ de Græcia veniens *Ægyptios* literas docuit, & terras colere instruit, propter quod & terram eius nomine appellauerunt. *Serapis* omnium maximus *Ægyptiorum* Deus. Ipse est *Apis* rex *Arginorum*, qui nauibus tranuectus in *Ægyptum*, cum ibidem mortuus fuisset, *Serapis* appellatus est, propterea quia arca in qua mortuus ponitur, quã *Sarcophagum* vocant, ἰσοπέδι Græcè dicitur, & ibi eum venerari sepultũ ceperunt, priusquam templum eius esset instructũ, velut ἰσοπέδι. Sed *Apis* *Serapis* primò, deinde vna litera commutata *Serapis* dictus est. *Apis* fuit apud *Ægyptios* taurus *Serapi* consecratus, & ab eo ita cognominatus: quem *Ægyptus* ad instar numinis colebat, eò quòd de futuris daret quædam manifesta signa. Apparebat enim in *Mephis*. Quem centum antistites prosequabantur & repente velut limphatici præcinebant. Huius capitis imaginem sibi in heremo videri fecerunt. *Fanni* à fando velut φάνη quævis dicti, quòd voce non signis ostendere viderentur futura. In lucis enim consulebatur à paganis: & responsa illis non signis, sed verbis dabant. *Genium* dicitur quòd quasi vim habeat omnium rerum gignendarum, seu à gignendis liberis: vnde & geniales lecti dicebantur à gentibus, qui nouo marito sternebantur. ¶ Hæc & alia sunt gentiliam fabulosa signa, quæ interpretata sic habentur, vt ea non intellecta danabiliter tamen adorent. ¶ Fatũ autem dicunt esse quicquid dii fantur: quicquid *Iupiter* fatur. A fando igitur

fatum dicunt, id est, à loquendo. Quòd nisi hoc nomen iam in alia re soleret intelligi, quo corda hominum nolimus inclinare: rationabiliter possemus à fando fatum appellare. Non enim abnuere possumus esse scriptū in literis sanctis: Semel locutus est Deus: duo hæc audiui, &c. Quod enim dictum est, semel locutus est, intelligitur immobiliter, hoc est incommutabiliter est locutus, sicut nouit incommutabiliter omnia quæ futura sunt, & quæ ipse facturus est. Tria autem facta fingunt in colo & fuso, digitisque fila ex lana torquentibus, propter tria tempora: præteritum, quod in fuso iam netū atque inuolutum est: præsens, quod inter digitos nentis traicitur: futurū, in lana quæ colo implicata est: & quod adhuc per digitos nentis ad fuso tanquam præsens ad præteritū traicendum est. *Parcas* dicunt *εργα ἀνθρώπων* appellatas, quòd minimè parcant. Quas tres esse uoluerunt: unam, quæ vitam hominis ordiat: alteram, quæ contextat: tertiam, quæ rumpat. Incipimus enim cum nascimur: sumus, cum uiuimus: desinimus cum interimus. *Fortunā* à fortuitis nomen habere dicunt, quā deam quandam res humanas variis casibus & fortuitis illudentem: unde & cæcam appellant, eò quòd passim in quoslibet incurres sine ulla examine meritorū, & ad bonos & ad malos uenit. Fatum autem à fortuna separant: & *fortunam* quasi sit in his quæ fortuito ueniunt, nulla palam causa. *Fatum* uero appositum singulis & statutum aiunt. *Aiunt* & tres *furias* sœminas *crinitas* serpentibus, propter tres effectus, qui in animis hominum multas perturbationes gignunt, & interdum cogunt ita delinquere, ut nec famæ nec periculi sui respectum habere permittant. Ira quæ uindictam cupit: cupiditas quæ desiderat: opus: libido quæ appetit voluptates. Quæ idem *furie* appellantur: quòd stimulis suis mentē feriant, & quietam esse non sinant. *Nymphas* deas aquarum putant, dictas à nubibus. Nā ex nubibus aqua: unde deriuatum est, *nymphas* aquarum deas, quasi numina *lympharum*. Ipsas autē dicunt & *Musas*, quas & *nymphas*, nec immeritò. Nam aquæ motus mu-

sicem efficit. *Nympharum* apud gentiles varia sunt uocabula. *Nymphas* quippe montium *Oreades* dicunt: syluarum, *Dryades*: fontium, *Hamadryades*: camporum, *Naiades*: maris *Nereides*. *Heroas* dicunt à Iunone traxisse nomen: Græcè enim Iuno *Ἥρα* appellatur. Et idem nescio quis filius eius secundum Græcorū fabulam *Ἥρα* fuit nuncupatus: hoc uidelicet uelut mysticum significante fabula, quòd aer Iunoni deputetur, ubi uolūt heroas habitare. Quo nomine appellat alicuius meriti animas defunctorum, quasi *ἀνθρώπων*, id est, viros aërios & celo dignos propter sapientiam & fortitudinem. *Penates* gentiles dicebant omnes deos, quos domi colebant. Et *penates* dicti, quòd essent in penetralibus, id est in secretis. Hi dii quomodo uocabantur, uel quæ nomina habuerint ignoratur. *Manes* dicunt deos mortuorū, quorum potestatem inter lunam & terram asserunt: à quibus & mane dictum existimant: quos putant ab aere, qui manus, id est, rarus est, *manes* dictos: siue quia latè manant per auras: siue quia mites sunt in manibus, contrario nomine hoc appellantur. *Apuleius* autem ait eos *εργα ἀνθρώπων* dici *manes*, hoc est, mites ac modestos, cum sint terribiles & immanes: ut *Parcas*, ut *Eumenides*. *Larnas* ex hominibus factos *dæmones* aiunt, qui meriti mali fuerint. Quarū natura esse dicitur, terrere paruulos, in angulis garrere tenebrosis. *Lamas* quas fabulæ tradunt infantes corripere ac laniare solitas, à laniando specialiter dictas. *Pilosi* qui Græcè *πανία*, Latine incubi appellatur: siue *inius* ab ineundo passim cum animalibus. Unde & *incubi* dicuntur ab incumbendo, hoc est, stuprando. Sæpe enim improbi existunt etiam mulieribus, & earum peragunt concubitum, quos *dæmones Galli* *Dustos* nuncupant, quia assidue hanc peragunt immunditiam. Quem autem uulgò *incubonem* uocant, hunc Romani *Faunum fœcariū* dicunt. ad quem *Horatius* dicit: *Faune Nympharum fugientium amator*, Per in eos fines & aprica rura, *Lenis* incedas. Hunc alij *Satyrum* uocant.

ISIDORI HISPALENSIS
EPISCOPI ORIGINVM
SIVE ETYMOLOGIARVM.

LIBER IX.

CAPITALIBRINONI.

1 De linguis gentium.	5 De affinitatibus & gradibus.
2 De gentium vocabulis.	6 De agnatis & cognatis.
3 De regnis militisque vocabulis.	7 De predictis affinitatibus.
4 De civibus.	8 De coniugiis.

De linguis gentium. CAP. I.

LINGVARVM diuersitas exorta est in ædificatio-
ne turris post diluuium. Nā
prius quā superbia turris
illius in diuersos signorum
sonos humanam diuideret
societatem, vna omnium nationum lingua
fuit, quæ Hebræa vocatur, qua Patriarchæ &
prophetæ vsi sunt non solum in sermonibus
suis, verum etiam in literis sacris. Initio autē
quot gentes, tot linguæ fuerunt: deinde plures
gentes quā linguæ: quia ex vna lingua
multæ gentes sunt exorta. *Lingue* autem di-
stæ in hoc loco pro verbis, quæ per linguam
fiunt, genere locutionis illo, quo is qui effi-
cit per id quod efficitur nominatur: sicut os
dici solet pro verbis: sicut manus pro literis.
¶ Tres autem sunt *lingue sacre*, Hebræa, Græ-
ca, Latina, quæ toto orbe maximè excellūt.
His enim tribus linguis super crucem Do-
mini à Pilato fuit causa eius scripta. Vnde &
propter obscuritatem sanctarum scriptura-
rum harum trium linguarum cognitio ne-
cessaria est, vt ad alteram recurratur, si quam
dubitationem nominis vel interpretationis
sermo vnus linguæ attulerit. ¶ Græca au-
tem *lingua* inter ceteras gentium clarior ha-
betur. Est enim Latinis & omnibus linguis
sonantior: cuius varietas in quinque parti-
bus discernitur. Quarum prima dicitur *κων*,
id est, mixta: siue communis, qua omnes v-
tuntur. Secunda *Attica*, videlicet Athenien-
sis: qua vsi sunt omnes Græci auctores.
Tertia *Dorica*, quam habent Ægyptij &
Syri. Quarta *Ionica*. Quinta *Æolica*, qua

se *Æoles* locutos dixerunt, & sunt in ob-
seruatione Græcæ linguæ eiusmodi certa
discrimina. Sermo enim eorum ita est dis-
partitus. ¶ *Latinas* autem linguas quatuor esse
quidam dixerunt, id est, Priscam, Latinam,
Romanam, Miltam. *Prisca* est qua vetustif-
simi Italiæ sub Iano & Saturno sunt vsi in-
condita, vt se habeant carmina Saliorum.
Latina, quam sub Latino & regibus Tusciæ
ceteri in Latio sunt locuti: ex qua fuerunt
duodecim tabulæ scriptæ. *Romana*, quæ post
reges exactos à populo Romano gesta est:
quam Næuius, Plautus, Ennius, Virgilius
poetæ: ex oratoribus Græccus & Cicero vel
ceteri effuderunt. *Mixta*, quæ post impe-
rium latius promotum simul cum moribus
& hominibus in Romanam ciuitatem irru-
pit: integritatem verbi per solæcismos &
barbarissimos corrumpens. ¶ Omnes autem
Orientis gentes in gutture linguam & ver-
ba collidunt: sicut Hebræi & Syri. Omnes
mediterraneæ gentes in palato sermones feri-
unt: sicut Græci & Asiani. Omnes occiden-
tis gentes verba in dentibus frangunt: sicut
Itali & Hispani. ¶ Syrus & Chaldeus, vici-
nus Hebræo est in sermone: consonans in
plerisque & literarum sono. Quidam autem
arbitrantur linguam ipsam esse Chaldeam,
quia Abraham de Chaldeis fuit. Quod si hoc
recipitur, quomodo in Daniele Hebræi pue-
ri linguam quam nouerāt doceri iubentur?
¶ Omnem autem linguam vnusquisque ho-
minum siue Græcam, siue Latinam, siue cæ-
terarum gentium aut audiendo potest tene-
re, aut legendo, aut ex præceptore accipere.

kk ij

Cum autem omnium linguarum scientia difficilis cuiquam sit, nemo tamen tam desidiolosus est, ut in sua gente positus suae gentis linguam nesciat. Nam quid aliud putandus est nisi animalium brutorum deterior? Illa enim propriae vocis clamorem exprimunt: iste deterior, qui propriae linguae caret notitia. ¶ Cuiusmodi autem lingua locutus est Deus in principio mundi cum diceret: Fiat lux, difficile est inuenire. Nondum enim erant linguae. Item qua lingua insonuit postea exterioribus hominum auribus, maxime ad primum hominem loquens, vel ad prophetas, vel dum corporaliter insonuit vox dicentis Dei: Tu es filius meus dilectus, ubi à quibusdam creditur illa lingua vna & sola quae fuit antequam esset linguarum diuersitas. In diuersis autem gentibus creditur quòd eadem illis lingua Deus loquatur, quae ipsi homines vtuntur, ut ab eis intelligatur. Loquitur autem Deus hominibus non per substantiam inuisibilem: sed per creaturam corporalem, per quam & hominibus apparere voluit, quando locutus est. Dicit autem Apostolus: Si linguis hominum loquar & angelorum, ubi quaeritur: Qua lingua angeli loquantur: non quòd angelorum aliquae sint linguae, sed hoc per exaggerationem dicitur. Item quaeritur, qua lingua in futurum homines loquantur, nusquam reperitur. Nam dicit Apostolus: Siue linguae cessabunt. Ideo autè prius de linguis ac deinde de gentibus posuimus, quia ex linguis gentes, non ex gentibus linguae exorta sunt.

De gentium vocabulis. CAP. II.

Gens est multitudo ab vno principio orta: siue ab alia natione secundum propriam collectionem distincta: ut, Graecia, Asia. Hinc & gentilitas dicitur. Gens appellata propter generationem familiarum, id est, à gignendo: sicut natio à nascendo. Gentes autem à quibus diuisa est terra quindecim sunt: de *Laphet* triginta & vna: de *Cham* viginti septem: de *Sem* quinque: quae sunt septuaginta tres, vel potius ut ratio declarat, septuaginta duae, toridemque linguae, quae terras esse ceperunt: quaeque crescendo prouincias & insulas impleuerunt. ¶ Filij *Sem* quinque, singulariter gentes singulas procreauerunt. Quorum primus *Elam*: à quo *Elamitae* principes *Perfidis*: secundus *Assur*, à quo *Assyriorum* pullulauit imperium: tertius *Arfaxat*, à quo *Chaldaeorum* gens exorta est: quartus *Lydi*, à quo *Lydy*: quintus *Aram*, à quo *Syri*: quorum metropolis fuit *Damascus*. Filij *Aram* nepotes *Sem* quatuor *Hus* & *VI*, & *Gether* & *Mesa*. *Hus* *Traconitidis* conditor, qui inter *Palestinam* & *Coelosyriam* tenuit principatum. vnde fuit *Iob* secundum

quod scriptum est: Vir erat in terra *Hus* nomine *Iob*: secundum *VI*, à quo *Armeny*: tertius *Gether*, à quo *Carmeny* siue *Cary*: quartus *Mesa*, à quo sunt ij qui vocantur *Meones*. Posteritas *Arfaxat*, filij *Sem*, *Heber* nepos *Arfaxat*, à quo *Hebraei* sunt. *Ietan* filius *Heber*, à quo *Indorum* gens orta est. *Sale* filius *Ietan*, à quo *Bactriani*: licet eos alij *Scytharum* exules suspicentur. *Ismael* filius *Abraham*, à quo *Ismaelite*, qui nunc corrupto nomine *Saraceni*, quasi à *Sara*, & *Agareni* ab *Agar*. *Nabaioch* filius *Ismael*, à quo *Nabathaei*, qui ab *Euphrate* in mare rubrum habitant. *Moab* & *Ammon* filij *Loth*, à quibus *Moabita* & *Ammonite*. *Edom* filius *Esau*, à quo *Idumaei*. Haec sunt gētes, quae de *Sem* stirpe descendunt, possidentes terram meridianam: ab ortu *Solis* vsque ad *Phoenices*. ¶ Filij *Cham* quatuor, à quibus ortae sunt gētes haec, *Chus* à quo progeniti *Aethiopes*. *Mesraim* à quo *Aegyptij* perhibentur exorti. *Phut* à quo *Lyby*. Vnde & *Mauritaniae* fluius vsque ad praesens dicitur *Phut*: omnisque circa eum regio *Phuthēsis*. *Chanaan*, à quo *Afri* & *Phoenices* & *Chanaanorum* decem gentes. Item ex nepotibus *Cham* filij *Chus* nepotes *Cham* sex. Filij *Chus* *Saba*, *Euilat*, *Sabata*, *Rema*, *Saba* & *Cusa*. *Saba* à quo progeniti & appellati *Sabaei*: de quibus *Virgilius*: -*Solis* est *thurea* virtus *Sabeis* *Euila*, à quo *Getuli* in parte remotioris *Aphricae* heremo coherentes. *Sabata*, à quo *Sabatani*, qui nunc *Asstabi* nominantur. *Rema* verò & *Saba* & *Cusa* paulatim antiqua vocabula perdidērunt: & quae nunc à veteribus habeantur ignoratur. Filij *Rema*, *Saba* & *Dadan*. Hic autem *Saba* per schin literam scribitur in *Hebraeo*: ille autem superior *Saba* per samech, à quo appellantur *Sabaei*: interpretatur autè nunc *Saba Arabia*. *Dadan*, à quo gens est *Aethiopiae* in occidentali plaga. Filij *Mesraim* *Labin*, à quo *Lyby*, qui quondam *Phutheci* vocantur. *Cesloim*, à quo *Philistini*: quos veteres ἀλοφύλοι, nos modò corruptè *Palaestinos* vocamus. Caetera sex gentes ignotae sunt, quae bello *Aethiopico* subuersae vsque ad obliuionem praeteritorum nominum peruenierunt. Filij *Chanaan* vndecim, ex quo *Chanaanorum* decem gentes: quorum terris iis expulsis *Iudei* possederunt. Quorum primogenitus *Sidon*, à quo *Sidones*. Vnde & vrbis eorum in *Phoenice* *Sidon* vocatur. Secundus *Eth*, à quo *Ethaei*: tertius *Iebus* à quo *Iebusaei*, quorum fuit *Hierusalē*. Quartus *Amorreus*, à quo *Amorrei*. Quintus *Iergeseus*, à quo *Iergesei*. Sextus *Euaus*, à quo *Euaei*. Ipsi sunt *Gabaonitae*, à ciuitate eorum *Gabaon*: qui supplices venerunt ad *Iosue*. Septimus *Arachaeus* qui *Achas* condidit oppidum contra *Tripolim* in radicibus *Libani* situm. Octauus *Aseueus*, à quo *Asenei*. Nonus *Aradius*, à quo *Aradii*.

à quo *Arady*, qui Aradam insulam possederunt angusto freto à Phœnicis littore separatam. Decimus Amareus, à quo Syriæ nobilis ciuitas quæ vocatur *Celis*. Vndecimus Amatheus. Hæ sunt gentes de stirpe Cham, quæ à Sidone vsque ad Gaditanum fretum omnem meridianam partem tenent. ¶ Item tribus Filiorum Iaphet. Filij autem Iaphet septem nominantur: Gomer, ex quo *Galatæ*, id est galli. Magog, à quo arbitrantur *Scythas* & *Gothos* traxisse originem. Maday, à quo *Medos* existere putant. Iauan, à quo *Iones*, qui & Græci. Vnde & mare Ionii. Tubal, à quo *Iberi*, qui & *Hispani*, licet quidam ex eo & *Italos* suspicentur. Moloch, ex quo *Cappadoces* sunt. Vnde & vrbs apud eos vsque hodie Maleca dicitur. Tyras, à quo *Thracæ*, quorū non satis immutatum vocabulum est, quasi *Traces*. Filij Gomer nepotis Iaphet. Ascanaz, à quo *Sarmatæ* quos Græci *Reginos* vocant. Rifan, à quo *Paslagones*. Gotorina, à quo sunt *Phryges*. Filij Iauan Elifā, à quibus Græci *Helisæi*, qui vocantur *Æolides*. Vnde & lingua quinta Græcè *Æolis* appellatur. Tarsis, à quo *Cilices*, vt Iosephus arbitratur. Vnde & metropolis ciuitas eorum Tarsis dicitur. Cethim, à quo *Cithæi*, id est *Ciprii*, à quibus hodièque vrbs Scythia nominatur. Dodanim à quo *Rhody*. ¶ Hæ sunt gentes de stirpe Iaphet, quæ à Tauro monte ad quilonem mediam partem Asiæ, & omnem Europam vsque ad Oceanum Britannicum possident, nomina & locis & gentibus reliquentes, de quibus postea immutata sunt plurima, cætera permanent vt fuerunt. Nam multarum gentium vocabula partim manserunt: ita vt hodièque appareat vnde fuerant deriuata, sicut ex Assur Assyrii, ex Heber Hebræi: partim verò temporis vetustate ita mutata sunt, vt vix homines doctissimi antiquissimas historias perferunt: nec omnium sed aliquarum ex istis origines gentium potuerint reperire. Nam quod ex filio Cham qui vocabatur Mesraim, Ægyptij sunt exorti, nulla hoc resonat origo vocabuli: sicut nec Æthiopum qui dicuntur ad eum filium Cham pertinere qui Chus appellatus est. Et si omnia considerentur, plurima tamen gentium mutata, quàm manentia vocabula apparet: quibus postea nomina diuersa, diuersa dedit ratio. Nanque *Indiæ* ab Indo flumine dicti sunt, qui ab occidentali parte eos includit. *Seres* à proprio oppido nomen sortiti sunt, gēs ad orientem sita, apud quos de arboribus lana contextitur. De quibus est illud, Ignori facie, sed noti vellere Seres. *Gangaridæ* populi sunt inter Assyrios Indosque inhabitantes circa Gangem fluiū. Vnde etiā *Gangaridæ* nuncupati sunt. *Hircani* dicti sunt: à silua hircana, vbi sunt plurimæ tigres. *Bactriani* Scythæ fuerūt

qui suorum factione à sedibus suis pulsi iuxta Bactron orientis fluiū confederūt, ex cuius vocabulo & nomen sortiti sunt. Huius gētis rex fuit Zoroastes inuētor magicæ artis. *Parthi* quoque & ipsi à Scythis originem trahūt. Fuerunt enim eorū exsules, quod etiā vocabulo eorū manifestatur. Nam Scythico sermone exsules *Parthi* dicūtur. Hi similiter vt Bactriani domesticis seditionib. Scythia pulsi, solitudines iuxta Hircaniam primum occupauerunt: deinde pleraque finii etiam virtute obtinuerunt. *Assyrii* ab Assur filio Sem vocati, gens potentissima, quæ ab Euphrate vsque ad Indorum fines omnē in medio tenuit regionem. *Medi*, à rege suo cognominati putantur. Namque Iason Peliaci regis frater, à Pelia filius Thestalia pulsus est cū Medea vxore sua, cuius fuit priuignus Medus rex Atheniensium: qui post mortem Iasonis orientis plagam perdomuit, ibiq; Mediam urbem condidit, gentemque Medorū nomine suo appellauit. Sed inuenimus in Genesi quod Madai auctor gentis Medorum fuit, à quo & cognominati, vt superius dictū est. *Perse* à Perseo rege sunt vocati, qui à Græcia in Asiam transiens, ibi barbaras gentes graui diuturnoque bello perdomuit. nouissimè victor nomen subiecit genti dedit. *Perse* autem ante Cyrum ignobiles fuerunt, & nullius inter gentes loci habebantur. *Medi* semper potentissimi fuerunt. *Casdei* qui nunc *Chaldei* vocantur, à Caseth filio Nachor fratris Abrahæ cognominati sunt. *Sabei* dicti *Son n'ob'ed'ay*, quod est supplicare & venerari, quia diuinitatem per ipsorum thura veneramur. Ipsi sunt & *Arabes* qui in montibus Arabiæ sunt: qui vocantur *Libani* & *Antilibani* vbi thura colliguntur. *Syri* à Surim vocati perhibentur: qui fuit nepos Abraham ex Cethura. quos autē veteres Assyrios, nunc nos vocamus Syros, à parte totū appellantes. *Hebræi* vocati sunt ab Heber: qui pronepos fuit Sem. *Israelitæ* verò ab Israel filio Isaac. Nā patriarcham Hebræorū cōstat fuisse Israel: à quo duodecim tribus Iudæorū Israelis vocabulū sortiti sunt. Iudæis autē scisura decē tribuū nomina imposuit. Nā antea *Hebræi* siue *Israelitæ* nūcupabantur. Ex quo autē in duo regna populus Dei diuisus est: tūc duæ tribus quæ de stirpe Iuda reges habebant, Iudæorū nomen sortitæ sunt. Reliqua pars decē tribuū quæ in Samaria sibi regem constituit ob populi magnitudinem pristinum nomen retinuit Israel. *Samaritanorū* gens sumpsit exordiū ab Assyriis, qui transmigrati habitauerūt in Samaria: qui Latine interpretatur custodes, eo quod captiuato Israel isti in terra regionis eorū ad custodiam collocati sunt. Phœnix Cathmi frater de Thebis Ægyptiorū in Syriam profectus, apud Sidonē re-

gnauit, eoque populos ex suo nomine *Phœnices*, eamque prouinciā Phœniciam nūcupauit. *Sidones* autē à ciuitate quæ uocatur Sidō traxisse uocabulū perhibentur. *Saraceni* dicti, uel quia ex Sara genitos se prædicent, uel sicut gentiles aiunt, quod ex origine Syrorum sint quasi Syriginæ. Hi peramplam habitant solitudinē. Ipsi sunt & Ismaelita, ut liber Geneseos docet, quod sint ex Ismaele. Ipsi Cedar à filio Ismaelis. Ipsi *Agareni* ab Agar, qui ut diximus, peruerso nomine Saraceni uocatur, quia ex Sara se genitos gloriantur. *Philistei* ipsi sunt Palæstini, quia p literam sermo Hebræus nō habet: sed pro eo p Græco utuntur. Inde Philistei pro Palæstini dicuntur, ciuitate utiq; sua. Iidē & Allophili, id est alienigenæ, ob hoc quia semper fuerunt inimici Israel, & lōgè ab eorū genere & societate separati. *Chananei* appellati de Chanaan filio Cham: quorū terrā Iudæi possederunt. Ex cuius origine fuit Emor pater Sichem, à quo Amorici sunt nūcupati. *Aegyptij* ab Aegypto quodā suo rege uocati sunt. Nā antea *Aerij* dicebantur. Interpretantur autē lingua Hebræica *Aegyptij* affligentes, eò quod afflixerint Dei populū priusquam diuino auxilio liberarentur. *Armenius* ex Thessalia vnus de numero ducū Iasonis qui ad Colchos profecti sunt: recollecta multitudine quæ amisso rege Iafone passim uagabatur, Armeniā condidit, gentique ex suo uocabulo nomen dedit. *Limes* est *Persicus*: qui Scythas ab eis diuidit, Scythia cognominata à quodā limite Scythiæ, à quo perhibentur uocati, gēs antiquissima semper habita. Hi Parthos Bactrianosque, scemina autē eorū Amazonum regna condiderunt. *Massagetae* ex Seytharū origine sunt. Et dicti Massagetae quasi graues, id est fortes Getæ. Nā sic Liuius argentū graue dicit, id est *massus*. Hi sunt qui inter Scythas atque Albanos septentrionalibus iugis inhabitant. *Amazones* dictæ sunt, seu quod simul uicerēt sine uiris, quasi *ἀμαζώνες*, siue quod aduersis dexterioribus māmīs essent, ne sagittarū iactus impediretur, quasi *ἀσὸν μαστῶν*. Nuda bant enim quā adusserant manmā. Has Titianus ynimammas dicit. Nā hoc est Amazō, quasi *ἀσὸν μαστῶν*, id est sine mamma. Has iam non esse constat: quod earū gētes partim ab Hercule, partim ab Achille, uel ab Alexandro vsque ad internecionē deletæ sunt. In partibus Asiaticæ Scythiæ gētes quæ posteras se Iasonis credūt albo crine nascuntur ab affluuis niuib. & ipsius capilli color genti nomē dedit. & inde dicuntur *Albani*. Horū glauca oculis, id est picta inest pupilla: ad eò ut nocte plusquā die cernant. Albani autē vicini Amazonibus fuerunt. *Vgnos* antea *Hunnos* uocatos postremo à rege suo *Abares* appellatos dicūt, qui prius in vltima Macotide inter glacialem

Tanaim & Massagetarū immanes populos habitauerunt. Deinde pernicious equis Caucasii rupibus feras gētes Alexandri claustra cohibente ruperunt: & orientē viginti annis tenuerunt captiuū, & ab Aegyptiis atque Ethiopibus annuū vectigal exegerunt. Troianorū gens antea *Dardana*, à Dardano rege nominata. Nam Dardanus & Iasius fratres è Græcia profecti: ex iis Iasius ad Thraciā, Dardanus ad Phrygiā peruenit, ibique primus regnauit. Post quē filius eius Eriethonius, deinde neposeus Tros, à quo *Troiani* nūcupati sunt. *Galatae* Galli esse noscuntur, qui in auxilium à rege Bithiniæ euocati, regnū cū eo peracta victoria diuiserunt: sicque deinde Græcis admixti, primū *Gallogræci*: nunc ex antiquo gallorū nomine Galatæ nūcupantur. Græci ante *Thessali* à Thessalo, postea à Græco rege *Græci* sunt nūcupati. Nā Græci propriè Thessali sunt. *Lapithas* autē gentē Thessaliæ suisse aiunt, circa Penion amnē olim inhabitantē, à Lapitha Apollinis filia nūcupatos. *Sicionij* Græci sunt nūcupati, à Sicionio rege. Hi primū Agialei uocabantur, à rege Agialio, qui primus Sicioniis imperauit, à quo & Agialea ciuitas nūcupata est, quæ nūc Peloponnesus à Pelope rege suo uocatur. Ipsi sunt & Arcades, ab Arcade rege Iouis & Calystæ filio dicti. *Danai* à Danao rege uocati. Iidē & Argiui ab Argo conditore cognominati. Postquam autē rex Græcorū Apis mortuus est: huic filius Argus successit in regnum, & ex eo Argiui uocati sunt, qui etiā ab eis post obitū ut Deus haberi cepit, templo & sacrificio honoratus. *Achai* qui & *Achini* ab Acheo Iouis filio dicti. *Pelagij* nominati, quia cum uelis pāsīs uerno tēpore aduenisse Italiā uisi sunt, ut aues. Primū enim eos Varro Italiā apulicis commemorat. Græci uerò Pelagos à Ioue & Larissæ filio perhibēt dictos. *Myrmidones* fuerūt Achillis socij: Dolopes Pyrrhi. dicti autē Myrmidones propter astutiā quasi *μύρμινοι*, id est formicæ. Eratostenes autē dicit dictos Myrmidones à Myrmidone duce Iouis & Eurimedusæ filio. *Cecropi* Atheniensium regi successit Agranus, cuius filia Athis nomē & regioni & genti dedit. Et ex ea Artici cognominati qui sunt Athenienses. Ion uir fortis ex suo nomine eosdem Athenienses uocauit *Iones*. *Macedones* à nomine Macionis regis antea Emaci nūcupati sunt: postea Macedones dicti à Macedone rege Deucalionis materno nepote. *Epirote* à Pyrrho Achillis filio prius Piride dicto, postea uerò à Pyrrho rege ad Italiam transire præsumperunt. Dorus Neptuni & Ellopi filius fuit, unde *Dori* & originem & nomen ducunt. Sunt autem pars Græciæ gentis, ex quibus etiam cognominata est tertia lingua Græcorum quæ Dorica appellatur.

Lacedæmones

Lacedæmones à Lacedæmone Semelæ filio dicti. Hi diu perseverantes in bello contra Melenios, veriti ne diuturnitate prælij prolis spè perderent: præceperunt, vt virgines eorum cū iuuenibus domi relictis concumberent, sicque ex promiscuo virginum & maritorū cōcubitu iuuenes de incertis parentibus nati sunt, & ex nota materni pudoris *Spartani* vocati sunt. Nam ipsos esse Spartanos quos & Lacedæmones. *Thracæ* ex filio Iaphet qui vocatus est Tiras & orti & cognominati, vt superius dictum est perhibentur. licet gentiles eos ex moribus ita dictos existiment, quòd sint truces. Sæuissimi enim omnium gentiū fuerunt, vnde & multa de iis fabulosa memorentur: quòd captiuos diis suis litarent, & humanum sanguinem in ossibus capitum portare soliti sunt. De quibus Virgilius: Heu fuge crudeles terras, fuge litus auarum: quasi crudelium & auarorum. *Istrorum gens* originè à locis ducit: qui missi ad Argonautas persequendos, vt à ponto intrauerunt Istrum fluiuium, à vocabulo amnis quo à mari recesserant, appellati sunt. *Romani* à Romuli nomine nuncupati qui urbem Romam condidit, gentique & ciuitati nomen dedit. Hi autè à Saturno *Saturni*, à Latino *Latini* vocati sunt. Nam Latinus Italiæ rex fuit, qui ex suo nomine Latinos appellauit, qui postea Romani nuncupati sunt. Hi & *Quiritæ* dicti, quia *Quirinus* dictus est Romulus, quod semper hasta utebatur, quæ Sabinorum lingua *quiris* dicitur. *Italus* quoque & Sabinus, & Sicanus fratres fuerunt ex quibus nomina populis imposita & regionibus sunt. Nam ab Italo *Itali* à Sabino *Sabini*, à Sicano *Sicani*: qui & *Siculi* cognominati sunt, idem & *Sicilienses*. *Tusci* Italiæ gens est à frequentia sacrorum, & thuris vocata, id est *tem tu dūm*. *Vmbri* Italiæ genus est: sed Gallorum veterum propago: qui Apenninū montem incolunt, de quibus historiae perhibent quod tempore aquosæ cladis imbribus superfuerint, & ob hoc *εμβριου* Græcè nominatos. *Marsi* gens Italiæ dicta à comite Liberi Marsia: qui vsum illis vitium ostendit, & ob hoc illi statuum fecerunt, quam postea Romani victis Marsis tulerunt. *Marsos* autem Græci *Tuscos* vocant quasi *επιουζου*: quòd multos serpentes habeant, & *επι* serpens dicatur. illæfos autem esse carminum maleficiis. Inhabitantes autem plagā Apennini montis simul cū Vmbriis. *Gothi* à Magog filio Iaphet nominati putantur, de similitudine vltimæ syllabæ, quos veteres magis Getas quam Gothos vocauerunt, gens fortis & potentissima, corporū mole ardua, armorū genere terribilis, de quibus Lucanus. Hinc Dacus premat inde Getes occurrat Iberis. *Daci* autè Gothorū soboles fuerunt, & dictos putant Dacos quasi dagos, quia de Gothorum

stirpe creati sunt. De quibus ille, Ibis Aretos procul vsque Dagos. *Bessi* barbari fuerunt: qui à multitudine bouū sic vocati creduntur. De quibus quidam: Qui colit terræ medio vel ille Diuitis multo boue pilleatus Accola ripæ. *Gipedes* pedestri prælio magis quàm equestri sunt vsi, & ex hac causa ita vocati. *Sarmatæ* patentibus campis armati inequitabant prius quàm eos Lentulus Danubio prohiberet, atque inde ob studium armorū Sarmatæ nuncupati existimantur. Lanus fluiuius fertur vltra Danubium, à quo *Alani* dicti sunt, sicut & populi habitantes iuxta Lemannū fluiuiū *Alemanni* vocantur: De quibus Lucanus, Deseruere cauo tentoria fixa Lemanno: *Lanzobardos* vulgo ferunt nominatos à proluxa barba & nunquam tonsa. Vandelicus amnis ab extremis Galliarum erumpens, iuxta quæ fluiuiū habitasse, & ex eo traxisse nomen *Vandali* perhibentur. *Germanicæ* gentes dictæ, quod sint immania corpora, immanèsq; nationes sæuissimis duratæ frigidibus, qui mores ex ipso cæli rigore traxerunt, ferocis animi & semper indomiti: apti venatūque viuentes. Horū plurimæ gentes variè armis, discoloribus habitu, linguis dissonæ, & origine vocabulorū incertæ, vt *Tolerates*, *Samsi*, *Variquadi*, *Tungri*, *Marcomanni*, *Bruteri*, *Camasi*, *Blanziane*, *Tubantes*, quorū immanitas barbarie etiā in ipsis vocabulis horrorè quendam significat. *Sueui* pars Germanorū fuerunt in fine Septentrionis, de quibus Lucanus, Fudit ab extremo flauos Aquilone Sueuos. Quorū fuisse centū pagos & populos multi tradiderunt. Dicti autè *Sueui* putantur à monte Sueuo, qui ab ortu initium Germaniæ facit, cuius loca incoluerunt. *Burgundiones* quondā à Romanis subacta interiore Germania per castrorū limites positi à Tiberio Casare in magnā coluerunt gentē, atque ita nomen ex locis sumpserunt: quia crebra per limites habitacula constituta: burgos vulgo vocant. Hi postea rebelles effecti Romanis: plus quàm octoginta milia armorū rippæ Rheni fluminis infederūt, & nomen gentis obtinuerunt. *Saxonum gens* in oceanis maris litoribus & paludibus inuis sita, virtute atque agilitate habilis. Vnde & appellata, quod sit durū & validissimū genus hominū & præstans cæteris piraticis. *Franci* à quodā proprio duce vocari putantur. Alij eos à feritate morū nuncupatos existimant. Sunt enim in illis mores inconditi, naturalisque ferocitas animorū. *Britones* quidā Latine nominatos suspicantur: eo quòd bruti sint, gens inter oceanū interfulso mari quasi extra orbē posita. de quibus Virgilius. Toro diuisos orbe Britannos. *Scotti* propria lingua nomen habent à picto corpore, eo quòd aculeis ferreis cum atramento variarum figurarum stigmate anuotentur. *Galli* à candore corporis nun-

cupati sunt. *Galæa* enim Græcè lac dicitur. Vnde & Sybilla sic eos appellat: cum ait de iis, Tunc lactea colla Auro innectuntur. Secundum diuersitatem enim cœli, & facies hominum & colores & corporum quantitates & animorum diuersitates existunt. Inde Romanos graues, Græcos leues, Afros versipelles, gallos natura feroces atque acriores ingenio peruidemus, quod natura climatū facit. Galli autē Senones antiquitus *Xenones* dicebantur, quod Liberum hospitio recepissent, postea x in literam commutata est. Vacca oppidum fuit iuxta Pyrenæum, à quo sunt cognominati *Vaccei*, de quibus creditur dixisse poeta: Latèque vagantes *Vaccei*. Hi Pyrinæi iugis peramplam montis habitant solitudinem. Idem & *Vascones* quasi *Vacones* e in literam demutata. quod genus Pompeius edomita Hispania, & ad triumphū venire festinans de Pyrinæi iugis depoluit & in vnum oppidum congregauit. Vnde & *Conuenarum* vrbis nomen accepit. Hispani ab Ibero amne primum Iberi, postea ab Hispalo *Hispani* cognominati sunt. *Gallicij* à candore dicti finguntur, vnde & galli. Reliquis enim Hispaniæ populis candidiores existunt. Hi Græcā sibi originem asserunt. Vnde & naturali ingenio callent. Siquidem post finem Troiani belli Teucrum morte Atiacis fratris in visum patri Telamoni dum non reciperetur in regnum, Cyprum concessisse ferunt, ibique vrbem nomine antiquæ patriæ Salaminam condidisse, inde ad Galliciam profectus expositis sedibus ex loco nomen genti dedisse. *Astures* gens Hispaniæ vocati, eo quod circa ysturam flumen septem montibus siluisque crebris inhabitent. *Cantabri* gens Hispaniæ à vocabulo vrbis, & Iberi amnis, cui insidit, appellati. Horum animus pertinax & magis ad latrocinandum, & ad bellandum, vel ad perpetendum verbera semper parati. *Celtiberi* ex Gallis Celticis fuerunt, quorū ex nomine appellata est regio Celtiberia. Nā ex flumine Hispaniæ Ibero vbi confederant, & ex Gallis qui Celtici dicebantur, mixto vtroque vocabulo Celtiberi nuncupati sunt. *Afri* appellati ex vno ex posteris Abrahæ, qui vocabatur Afer: qui dicitur duxisse aduersus Libyā exercitū, & ibi victis hostibus confedisse, eiusque posteros ex nomine atani & Afros & Africam nuncupasse. *Pæni* autem Cartaginenses sunt à Phœnicibus nuncupati: qui cū Didone profecti sunt. *Tyrj* verò à Tyria vrbe Phœnicū nuncupati, de qua profecti sunt, & in Africæ littus venerunt. *Getuli* Getæ dicuntur fuisse, qui ingenti agmine à locis suis nauibus descendentes, loca Syrtiū in Libya occupauerūt: & quia ex Getis venerant: deriuato nomine *Getuli* cognominati sunt. Vnde & opinio est

apud Gothos, ab antiqua cōgnatione Mauros cōsanguinitate propinquos sibi vocare. Africam autem initio habuere *Libyes*, deinde *Afri*, post hæc *Getuli*, postremū *Mauri* & *Numides*. *Mauri* & *Numide*, vt Afri putāt, sic sum pferunt exordiū & vocabulum. Nā postquā in Hispania Hercules interiit: & exercitus eius cōpositus ex variis gentibus amisso duce passim sibi sedes quæreretur, ex eo numero *Medi* & *Perse* & Armeni nauibus in Africā trauecti proxima maris loca occupauere: sed *Perse* dū materiā in agris pro cōstruendis domiciiliis nō inuenirent, & ignara lingua cōmerciū prohiberet: per patentem agros & diuersas solitudines vagabātur, & à pabulationibus vagabundis semetipfos propria lingua *Numides* appellauerūt, id est sine oppido vagos & errantes. *Medi* autem cū Libyis se miscuerunt: qui proximam Hispaniam inhabitabant, quorū nomen paulatim Libyes corruerunt, barbara lingua *Mauros* propter *Medos* appellātes: licet *Mauri* ob colorē à Græcis nominētur. Græci enim nigrū *μαυρον* vocant. *Æthi*fero quippe calore afflato atrii coloris speciē ducunt. *Masilia* ciuitas Africæ est, non longè ab Athlante & hortis Hesperidū: à qua ciuitate *Masilij* exorti sunt: quos nos corrupte *Massulos* vocamus, de quibus *Virgilius*, *Hic mihi Massilia gentis mōstrata sacerdos*. *Gaulali* gentes sunt à meridie vsque oceanū hesperium peruagantes. His nomen *gauloen* insula dedit quæ est iuxta *Æthiopiā*, vbi nec serpens nascitur, nec viuunt. *Garamantes* populi Africæ propè *Cyrenas* inhabitantes, à *Garamante* rege *Apollinis*-filio nominati: qui ibi ex suo nomine *Garama* oppidū condidit. Sunt autē proximæ gentes *Æthiopiū*, de quibus *Virgilius*, *Extremi Garamantes*. *Extremi* autē, quia læui & à confortio humanitatis remoti. *Hesperij* verò sunt qui circa Hispaniam cōmorantur. Nā Hispania *Hesperia* dicitur. *Æthiopes* dicti à filio *Cham* qui vocatus est *Chus*, à quo originem trahunt. *Chus* enim *Hebraicè* *Æthiops* interpretatur. Hi quondā ab *Indo* flumine cōsurgentes, iuxta *Ægyptū* inter *Nilū* & oceanū, in meridie sub ipsa solis vicinitate confederunt, quorum tres sunt populi. *Hesperij*, *Garamantes* & *Indi*. *Hesperij* sunt occidentis, *Garamantes* tripolis, *Indi* orientis. *Tragodiæ* gens *Æthiopiū*: ideo nuncupati, quod tanta celeritate pollent, vt feras cursu pedum assequantur. *Panphagi* & hi in *Æthiopia* sunt: quibus esca est quicquid mandi potest & omnia fortuitu gignentia, vnde & appellati. *Ichthyophagi* quod venando in mari valeant, & piscibus tantum alantur. Hi post *Indos* montanas regiones tenent, quas subactas *Alexander magnus* piscibus vesci prohibuit.

Aultra.

Anthropophagi gens asperissima sub regione Siricum sita: qui quia humanis carnibus vescuntur, ideo antropophagi nominantur. Itaque sicut his ita & ceteris gentibus per secula aut à regibus, aut à locis, aut à moribus: vel ex quibuslibet aliis causis immutata vocabula sunt: ita ut prima origo nominis eorum temporum vetustate non pateat. Iam vero his qui Antipodæ dicuntur, eo quod contrarij esse vestigijs nostris putantur: ut quasi sub terris positi aduersa pedibus nostris calcant vestigia, nulla ratione credendum est, quia, nec soliditas patitur, nec centrum terre, sed neque hoc vlla historiarum cognitione firmatur. sed hoc poetæ quasi ratiocinando cōiectant. *Titanus* autem quosdam in Græcia ferunt fuisse robustos & excellentes viribus populos, quos ferunt fabulæ ab irata cōtra deos terra ad eius vltionem creatos. Vnde & *Titanes* dicti sunt *τῶν τῆς τίτιος*, id est ab vltione, quod quasi vlticendæ matris Terræ causa in deos amati existerent: quos fabulæ à Ioue bello fuisse superatos atque extinctos fingunt, propter quod è caelo iactis fulminibus interierunt.

De regnū & militiæ vocabulis. C A P. III.

Regnū à regibus dictum. Nam sicut reges à regendo vocati: ita regnū à regibus. Regnū vniuersæ nationes suis quæque habere temporibus, ut Assyrij Medij, Persæ, Ægyptij, Græci, quorum vices fors temporum ita voluit, ut alterum ab altero solueretur. Inter omnia autem regna tertiarum duo regna cæteris gloriosiora traduntur, Assyriorum primò, deinde Romanorum, ut temporibus & locis inter se ordinata atque distincta. Nam sicut illud prius & hoc posterius: ita illud in oriente & hoc in occidente exortum est: denique in illius sine huius initium confestum fuit. Regna cætera, cæteri que reges velut appendices istorum habentur. *Reges* à regendo. Sicut enim *sacerdos* à sanctificando: ita & rex à regendo. non autem regit qui non corrigit. Rectè igitur faciendo regis nomen tenetur, peccando amittitur. Vnde & apud veteres tale erat prouerbum. Rex eris si rectè facias: si non facias non eris. *Regiæ virtutes* præcipuæ duæ. *iustitia* & *pietas*. Plus autem in regibus laudatur pietas. Nam iustitia per se seuera est. *Consules* appellati à consulendo, sicut reges à regendo, & sicut leges à legendo. Nam cum Romani regum superbam dominationem non ferrent: annua imperia, binosque consules sibi fecerunt. Nam fastus regius non beniuolentia consulentis, sed superbia dominantis erat. Hinc ergo consules appellati, vel à consulendo ciuibus, vel à regendo cuncta consilio. Quos tamen ideo

mutandos per singulos annos instituerunt: ut nec insolens diu maneret, & moderatior citò succurreret. Inde autem duo pares, quia vnus rem ciuilem, alter rem militarem administrabat. Regnauerunt autè annis cccclxvij. *Proconsules* subiecti erant consulibus, & dicti proconsules, eo quod vice consulis fungerentur sicut procurator curatoris, id est, actoris. *Exconsules* autem dicti, quod iam à consulari exierint siue discesserint pacto vicis suæ anno. *Dictatores* quinto anno post reges expulsos Romani sibi creauerunt, dum gener Tarquinij ad iniuriam foci vindicandam, ingentem aduersus Romam collegisset exercitum. Hi quinquennij temporis imperio vtebantur. Plus enim etià honore quam consules, qui annuas potestates tenebant. Et dicti dictatores quasi principes & præceptores. Vnde & magistri populi nominabantur. Vnde & edicta dicuntur. *Cæsarum* nomen à Iulio cepit: qui bello ciuili commoto primus Romanorum singularem obtinuit principatum. Cæsar autem dictus: quod caelo mortuæ matris suæ vtero prolatus educitque fuerit. vel quod cum cæsarie natus sit, à quo & imperatores sequentes Cæsares dicti: eo quod comati essent. Qui enim exfecto vtero eximebantur: cæsiones & cæsares appellabantur. *Iulius* autem dictus quia ab Iulo Æneæ filio originem duxit, ut confirmat Virgilius, Iulius à magno demissum nomen à Iulo. *Imperator* autem nomen apud Romanos eorū tantum fuit prius, apud quos summa rei militaris consisteret, & ideo imperatores dicti ab imperando exercitibus: sed dum diu duces titulis imperatorijs fungerentur, senatus censuit, ut Augusti Cæsaris hoc tantum nomen esset, eo quod is distingueretur à cæteris gentium regibus: quod & sequentes Cæsares hæc tenus vsurpauerunt. Solet enim fieri: ut primi regis nomen etiam reliqui possideant, sicut apud Albanos ex Silij nomine omnes reges Albanorum *Silij* appellati sunt. sicut & apud Persas *Asfacidæ*. apud Ægyptios *Prolemæi*. apud Athenienses *Cecropidæ*. *Augustus* ideo apud Romanos nomen imperij est, eo quod olim augerent rempublicam amplificando. Quod nomen primò senatus Octauiano Cæsari tradidit, ut quia auxerat terras, ipso nomine & titulo consecraretur. Dum autem idem Octavianus iam Cæsar & imperator appellaretur vel Augustus, postea verò dum ludos spectaret, & pronunciarum esset illi à populo ut vocaretur & *Domini*, statim manu vultuque auerso indecoras adulationes repressit, & Domini appellationem ut homo declinauit, atque in sequenti die omnem populum grauissimo edicto corripuit, *Domini* que se posthæc appellari ne à liberis quidem suis permisit. Fuit enim filius

Aetia, quae nata est de forcere Iulij Caesaris. Reges autem ob hanc causam apud Graecos βασιλεῖς vocantur, quod tanquam bases populum sustinent. Vnde & bases coronas habent. Quanto enim quisque magis praepositur, tanto amplius pondere laborum grauat. Tyranni Graecè dicuntur iidem Latine & tyrannum nulla discretio erat, vt Pars mihi pacis erat dextram tetigisse tyranni. Fortes enim reges tyranni vocabantur. Nam tiro fortis, de quibus Dominus loquitur: Per me reges regnant & tyranni per me tenent terram. Iam postea in vsum accidit tyrannos vocari pessimos, atque improbos reges, luxuriosae dominationis cupiditatem & crudelissimam dominationem in populis exercentes. Princeps & dignitatis modo significatur & ordinis, sicut est illud Virgilianum: Princeps ardentem coiecit lampada Turnus, pro, primus. Dicitur autem princeps à capiendi significatione, quod primum capiat: sicut municeps ab eo quod munia capiat. Dux dicitur eo quod sit ductor exercitus: sed non statim quicumque principes vel duces sunt, etiam reges dici possunt. In bello verò melius ducem nominari conuenit quam regem. Nam hoc nomen exprimit in praelio ducentem. Vnde Virgilius, ducis Euandri: Salustius, Quo cupidius in ore ducis sese quisque bonum. Non dixit in ore consulis. Monarchae sunt qui singularem possident principatum, qualis fuit Alexander apud Graecos, & Iulius apud Romanos. Hinc & monarchia dicitur. *μῆνας* quippe singularitas Graeco nomine, ἀρχὴ principatus est. *Tetrarchae* sunt quartam partem regni tenentes. Nam *τῆρμια* quatuor sunt: qualis fuit apud Iudaeam Philippus. *Patricij* inde vocati sunt pro eo quod sicut patres filijs: ita prouideant reipublicae. Praefecti dicitur, quod praetoria potestate praesint. *Pratores* iidem qui & praefecti, quasi praepositores. *Praesides* verò dicitur, quia alicuius loci tutelam praesidentialiter tenent. *Tribuni* vocati, quod militibus siue plebibus iura tribuunt. *Chiliarchae* sunt qui mille praesunt militibus, quos nos millenarios appellamus, & est nomen Graecum. *Centuriones* dicitur eo quod centum praesunt militibus, sicut quinquagenarij qui sunt in capite quinquaginta militum, sicut decani ab eo quod militibus decem praefertunt. *Miles* dicitur, quia mille erant ante in numero vno, vel quia vnus est ex mille electus. Romulus autem primus ex populo milites sumpsit & appellauit. Liber verò primus militiae ordinem docuit. *Miles* autem *ordinarius* dicitur, aut extraordinarius. *Ordinarius* est qui per ordinem militat: nec adhuc aliquem consecutus est gradum honoris, est enim gregarius, id est humilis militiae. *Extraordinarius* est: qui ob virtutem

promouetur ex ordine. *Emeriti* dicuntur veterani solutique militia, qui iam in vsu praelij non sunt, quia mereri militare dicitur, à stipendijs scilicet quae merentur. iidem & veterani dicuntur, quia iam in vsu praelij non sunt: sed sed post multos militiae labores quietis suffragium consequuntur. *Equestres milites* dicitur eo quod equo sedent. Item militat ille in equestri ordine. *Tirones* dicuntur fortes pueri quod ad militiam deligantur, atque armis gerendis habiles existunt. Hi enim non ex sola professione natiuitatis: sed ex aspectu & valetudine corporis aestimantur. Vnde & tirones dicitur, qui antequam sacramento probati fuerint, milites non sunt. Romanae autem militiae fuit mos puberes primo exerceri armis. Nam decimo sexto anno tirones militabant, quo etiam solo sub custodibus agebant, de quibus Virgilius, Et primo flore iuuentus. *Servos* sanè nunquam militasse constat, nisi seruitute deposita, excepto Hannibalis tempore, cum post Cannense praelium in tanta necessitate fuissent Romani, vt ne liberandorum quidem seruorum daretur facultas. *Desertores* vocati eo quod desertis militariibus officijs euagantur. Hi in alios numeros militiae nomen dare prohibentur, sed si non magni temporis culpam contraxerint, caesi numeris suis restituntur. sed & qui deserunt exercitum ad hostes transeunt, & ipsi desertores vocantur. *Conscripti milites* dicuntur, quia in tabulis conferuntur ab eo qui eos ducturus est: sicut transcripti vocantur, cum de alia in aliam legionem transeunt, & inde transcripti, quod nomina dant, vt transcribantur. *Options* dicitur quod sint electi. Nam optare eligere est, sicut & illud, Optauitque locum regno, id est elegit. *Excubitores* dicuntur, pro eo quod excubias semper agunt. Sunt enim ex numero militum & in porticibus excubant propter regalem custodiam. *Excubiae* autem diurnae sunt: *vigiliae* nocturnae. Vnde & *vigiles*. *Velites* erant apud Romanos genus militiae, à volitando vocati. Lecti enim agilitate iuuenes cum armis suis post terga equitum confedebant, & mox cum ad hostes ventum esset, equis desiliebant, & continuo pedites ipsi ex alia parte, equitibus per quos aduecti fuerant dimicantibus, hostem perturbabant. Ab his ergo velitibus elephanti quondam Hannibalis retro acti cum regiam à suis non possent, fabrili scalpro inter aures adacto necabantur. *Castra* sunt vbi milites steterit. dicta autem castra quasi casta, eo quod illic castraretur libido. Nam nunquam nis intererat mulier. *Militia* autem à militibus dicta, aut à multis: quasi multicia, quasi negotium multorum, aut à mole rerum, quasi moletia. *Legio* sex milium armatorum est, ab electo vocata quasi lecti, id est armis electi. pro-

Et. propriè autem Macedonũ phalanx, Gal-
lorum caterua, nostra legio dicitur. Legio au-
tem habet sexaginta ceterias, manipulos tri-
ginta; cohortes duodecim: turmas ducentas.
Centuria est pars exercitus in centenos mili-
tes diuisa. Vnde & qui iis præsumt, centurio-
nes dicuntur. *Succenturiati* sunt, non qui in
prima, sed in secunda centuria sunt, quasi sub
prima centuria: tamen stricti etiam ipsi & in
speculis positi in bello sunt, vt si prima defe-
cerit, isti quos sub se diximus laboratibus pri-
mis subueniant. Vnde & ad insidiandum po-
nitur succenturiatus, quasi armis dolosis in-
structus. *Manipulus* ducentorum est militũ,
Manipuli autem dicti sunt milites, siue quia
bellum primò manu incipiebant, siue quod
antequam signa essent, manipulos sibi, id est,
fasciculos stipulæ, vel herbæ alicuius pro si-
gnis faciebant, à quo signo manipulares mili-
tes cognominati sunt. De quibus Lucanus,
Conuocat armatos extemplo ad signa mani-
plos. Turma triginta equites sunt. Romani
enim equites in vna tribu trecenti fuerunt. De
singulis enim centuriis decem dabantur, & fie-
bat turma. Cohors quingentos milites habet.
¶ *Tria* sunt *militiæ genera* sacramentum,
euocatio, cõiuratio. *Sacramentum*, in quo post
electionem iurat, vnusquisque miles se non
recedere à militia, nisi post cõpleta stipendia,
id est, militiæ tempora, & hi sunt qui habent
plenam militiam. Nā viginti quinque annis
tenentur. *Euocatio*, dum ad subitum bellũ nõ
solum milites, sed & ceteri euocantur. Vnde
etiam consul solebat dicere: Qui rempublicã
saluam esse vult, me sequatur. *Coniuratio*, quæ
fit tumultu, quando vicinũ vrbis periculũ sin-
gulos iurare non patitur: sed repente colligi-
tur multitudo & tumultuosa in ira conflatur.
Hæc & *tumultuatio* dicitur. ¶ *In acie* autem *iste*
ferè forma sunt, Exercitus, classis, nodus, cuneus,
ala, cornua, agmen: quæ formas & nomina
ab ipsis rebus de quibus trãslata sunt imitan-
tur. *Acies* dicta, quòd ferro armata sit, & acu-
mine gladiorũ. *Exercitus* multitudo ex vno
genere, ab exercitatione belli vocata. *Classes*
dictæ propter diuisionẽ exercitus, qui postea
manipuli dicti sunt. Vnde & Virgilius: Classi-
bus hic locus, hic acies certare solebant. Nam
postea & classica nauium dicta. *Nodus* proprie
est densa peditum multitudo, sicut turma e-
quitũ. *Nodus* autem dictus, pro difficultate
quòd vix possit resolui. *Cuneus* est collecta in
vnu militũ multitudo. Vnde propter quòd in
vnum coit ipsa coitio in vnum, cuneus nomi-
natus est, quasi conueus, eo quòd in vnu om-
nes coguntur. *Ala* in exercitu triginta equi-
tes esse dicuntur. Ala autem equites ob hoc
dicti, quia tegunt pedes alarum vice. *Cornua*
vocantur extremitas exercitus, quòd in-
torta sit. *Agmen* dicitur cum exercitus iter

facit, ab agẽdo vocatũ, id est eundo. Plautus,
Quo te agis & ipse? Est enim exercitus am-
bulans. Nam agmen dicitur quod in longi-
tudine directum est, quale solet esse cum ex-
ercitus portis procedit: quicquid fuerit a-
liud, abusiue dicitur.

De ciuibus. CAP. IIII.

DE imperiis militiæq; vocabulis ex par-
te dictum est, deinceps *ciuium nomina*
summatim subiungimus. *Ciues* vocati, quòd
in vnum coeuntes viuunt, vt vita communis
& ornatio fiat & tutior. *Domus* vnius fami-
liæ habitaculum est, sicut vrbis vnius populi,
sicut orbis domicilium totius generis huma-
ni est. Est autem domus genus familiae, siue
coniunctio viri & vxoris. Incipit autem à
duobus & est nomen Græcum. Nam à *δωμο* & *οικου*
Græci recta vocant. Nam *familia* est, liberi ex
liberis legibus suscepti, à femore. *Genus* autem
à gignendo & prognerando dictum: aut à
diffinitione certorum prognatorum, vt natio-
nes, quæ propriis cognationibus terminata,
gentes appellantur. *Populus* est humana
multitudinis, iuris consensu, & concordia com-
mune sociatus. *Populus* autem eo distat à
plebibus, quòd *populus* vniuersi ciues sunt,
connumeratis senioribus ciuitatis. *Plebs* au-
tem reliquum vulgus sine senioribus ciuita-
tis. *Populus* ergo tota ciuitas: vulgus verò
plebs est. *Plebs* autem dicta à pluralitate. ma-
ior est enim numerus minorum quàm senio-
rum. *Populus* verò à Græco dicitur, quasi *πο-
λιων ἀσπείρωτος*, id est, ciuium cœtus. Vnde &
populus dictus est. Græcè autem *populus* di-
citur *λαός*: à lapidibus. Vulgus est passim in-
habitans multitudo, quasi quicquid quod vult.
¶ *Tribus* dicuntur tanquam curiæ & congrega-
tiones distinctæ populorum, & vocatæ tri-
bus ab eo quòd in principio Romani trifari-
ri fuerunt à Romulo dispersiti, in senatori-
bus, militibus, & plebibus. Quæ tamen tri-
bus nunc multiplicatæ nomen pristinum re-
tinent. *Senatus* nomen ætas dedit, quòd senio-
res essent. Alij à sinendo dictos accipiunt se-
natores: Ipsi enim agendi facultatem dabãt.
Senatusconsultus à consulendo & tractando
est dictus: quòd sic fit, vt consulat & nocere
non possit. *Patres* autem, vt dicit Salustius, à
curæ similitudine vocati sunt. Nam sicut
patres filios suos: ita illi rempublicam ale-
bant. *Patres conscripti*, quia dum Romulus
decem curias senatorum elegeret: nomina
eorũ præsentem populo in tabulas aureas con-
tulit, atque inde patres conscripti vocati. *Pri-
mi ordines senatorum* dicuntur *illustres*, secundi
spectabiles, tertij *clarissimi*. Iam inferius quar-
tum aliquod genus non est. Quamuis autem

senatoria quisque origine esset, vsque ad legitimis annos eques Romanus erat, deinde accipiebat honorem senatoriæ dignitatis. *Censores* apud Romanos veteres erant. Est enim censor, nomen dignitatis iudicialis. Censere enim iudicare est. Item censores sunt patrimoniorum iudices, à censu aris appellati. *Indices* dicti quasi ius dicentes populo, siue quòd iure disceptent. Iure autem disputare, est iuste iudicare. Non est autem iudex, si non est iusticia in eo. *Præsides* rectores sunt prouinciarum: dicti eo quòd præfunt. *Prætores* autem quasi præceptores ciuitatis & principes. Idem & quæstores quasi quæsitores, eo quòd quæstionibus præfunt. Consilium enim & causa apud eos est. *Proceres* sunt principes ciuium vel ciuitatis, quasi procedes, quòd antea omnes honore præcedant. Vnde & capita tribuantur quæ eminent extra parietes procedunt, eo quòd primo procedant. Hinc autem ad primores facta translatio: quòd à cætera multitudine prominēt. *Tribuni* dicti, eo quòd plebi iura vel opem tribuunt. Constituti sunt autem sexto anno post reges exactos. Dum enim plebs à senatu & consulibus præmeretur: tunc ipsi tribunos quasi proprios iudices & defensores creauit: qui eorum libertatem tuerentur, & eos aduersus iniuriam nobilitatis defenderent. Vnde & defensores dicti, eo quòd sibi plebem commissam contra insolentiam improborum defendant. At contra nunc quidam euerfores: non defensores existunt. *Numerarij* vocati sunt: qui publicum numerum aerarij inserunt. *Functi*, ab eo quòd fungantur honore & officio aliquo dicti. Hinc & defunctos mortuos dicimus, qui compleuerunt vitæ officia, nihil enim iam faciunt. *Municipes* sunt in eodem municipio nati: ab officio munerum dicti, eo quòd publica munia accipiunt. Munia enim officia sunt. vnde & immunes dicuntur, qui nullum gerunt officium. *Municipales* originales ciues & in locum officium gerentes. *Decuriones* dicti quòd sint de ordine curiæ. Officiu enim curiæ administrant. Vnde non est decurio qui summam non intulit, vel curiam participauit. *Curiales* autem idem & decuriones. Et dicti curiales, quia ciuilia munera procurant & exequuntur. *Principales* magistratus & duumvirales curialium officiorum ordines sunt. *Principales* dicti quòd præfunt magistratibus. *Magistratus* verò quod maiores sint reliquis officijs. *Duumvirales* autem qui super duos viros habent potestatem. *Tabellæ* vocatus, eo quòd sit portator tabellarum. Idem *exceptor*, idem & *scriba publicus*, quia ea tantum quæ gestis publicantur scribit. *Burgarij* à burgis dicti, quia erebra per limites habitacula constituta burgos vulgò vocant. Vnde & *Burgun-*

dionum gentis nomen inhaerit: quos quondam subacta Germania, Romani per castra dispossuerunt, atque ita ex locis nomen sumpserunt. *Collegiati* dicuntur quod ex eorum collegio custodiisque deputentur qui facinus aliquod commiserunt. Est enim sordidissimum genus hominum patre incerto progenitum. *Priuati* sunt extranei ab officiis publicis. Est enim nomen magistratum habenti contrarium, & dicti priuati, quòd sint ab officiis curiæ absoluti. *Mercenarij* sunt, qui seruiunt accepta mercede, iidem & *Barones* Græco nomine, quod sint fortes in laboribus: *Bapeta* enim dicitur grauis, quod sit fortis. Cui contrarius est leuis & infirmus. *Publicani* appellantur conductores vectigalium fisci vel rerum priuatarum, siue quia vectigalia publica exigunt, vel quia per negotia seculi lucra sectantur. Vnde & cognominati sunt. *Villij* eius propriè Villa gubernator est. Vnde & à villa villicus nomen accepit. Interdum autem villicus non gubernationem villæ sed dispensationem vniuersæ domus, Tullio interpretante significat, quod est vniuersarum possessionum & villarum dispensator. *Actores* idem & curatores ab agendo & curando vocati. *Procuratores* verò, eo quòd vice curatoris funguntur: quasi propter curatores: sicut proconsul pro consule. *Coloni* sunt cultores aduenæ, dicti à cultura agri. Sunt enim alij de venientes atque alienum agrum locatum tenentes, ac debentes conditionem gentili solo propter agri culturam sub dominio possessoris, pro eo quòd iis locatus est fundus. *Coloni* autem quatuor modis dicuntur. Nam coloni aut Romani sunt, aut coloni Latini, aut coloni auxiliares, aut coloni ruris priuati. *Inquilini* vocati quasi incolentes aliena. Non enim habent propriam sedem: sed in terra aliena inhabitant. Differt autem inter inquilinum & aduenam. *Inquilinus* enim sunt qui emigrant, & non perpetuò permanent. *Aduenæ* autem vel incolæ aduentitij perhibentur, sed permanentes: & inde incolæ, quia iam habitatores sunt, ab incolendo. *Indigenæ* sunt inde geniti, & in eodem loco nati vbi inhabitant. *Incolæ* autem non indigenam sed aduenam indicat. *Peregrini* dicti eo quòd ignorantur eorum parentes à quibus orti existunt. Sunt enim de longinqua regione. *Urbani* vocabantur qui Romæ habitabant. Qui verò in cæteris locis, oppidani. Nam sola vrbs, Roma, cætera oppida. *Famuli* sunt ex propria seruorum familia orti. *Serui* autem vocabulū inde traxerūt, quòd hi qui iure belli possēt occidi à victoribus, cōseruabātur & serui fiebāt à seruādo scilicet serui appellati. *Ancille* à sustētaculo vocatæ. *Ægyptus* enim Græcè cubitus dicitur. Vnde & anconē dicimus.

Mancipium est quicquid manu capi subdique potest, ut homo, equus, ovis. Hæc enim animalia statim ut nata sunt, *mancipium* esse putantur. Nam & ea quæ in bestiarum numero sunt tunc videntur *mancipium* esse, quando capi siue domari ceperint. *Ingenus* dicti qui in genere habent libertatem, non in factu, sicut liberi. Vnde & eos Græci & *ἄφρων* vocat, quod sint boni generis. *Libertus* autem vocatus quasi liberatus. Erat enim prius iugo seruitutis addictus. *Libertorum* autem filij apud antiquos libertini appellabantur, quasi de libertis nati. Nunc vero libertinus aut à liberato factus, aut possessus. *Manumissus* dicitur, quasi manu emissus. Apud veteres enim quando manu mittebant, alapa percussos circumagebant, & liberos confirmabant. vnde & *manumissi* dicti, eò quod de manu mitterentur. *Deditij* primum à deditioe sunt nuncupati. *Deditio* enim dicitur, quando se victi aut vincendi hostes victoribus tradunt: quibus hæc origo nominis fuit. Dum quondam aduersus populum Romanum serui armis sumptis dimicassent, victi se dederunt, comprehensaque varia turpitudinæ affecti sunt. Ex his quidam postea à Dominis *manumissi* propter suppliciorum notas quas manifestè perpessi sunt, ad dignitatem ciuium Romanorum non peruenerunt. *Latini* ante Romam conditam apud Latinos fiebant, nunquam per testamentum sed per epistolam libertatem sumentes. Inde quia per testamentum non fiebant, nec ex testamento aliquid capere, nec suos hæredes facere poterant, ciues Romani postea sub consulibus per testamenta in vrbe Romana effecti sunt. Dicti autem *ciues* Romani quia testamentum liberi effecti in numerum Romanorum ciuium rediguntur. His primum aditus erat in vrbe Roma commorari, cæteris autem libertis prohibebatur, ne vel in vrbe Roma, vel intra septimum ab vrbe miliarium commanerent.

De affinitatibus & gradibus. CAP. V.

Hæredis nomen imposuit census æris. Soluit enim tributum auctoris. In hoc enim vocabulo prima successio est *hereditatis* & generis, ut sunt filij & nepotes. *Prohæres* est qui loco hæredis fingitur: quasi pro hærede. Est enim aut institutus aut substitutus. *Pater* est à quo nascitur initium generis: Itaque is *paterfamilias* vocatur. *Pater* autem dicitur eò quod patrione peracta filium procreet. *Patratus* enim est rei Veneræ consummatio. *Lucretius*. Et bene patra patrum. *Genitores* autem à gignendo: & parentes quasi patientes. *Idem* & *creatores*. *Crementum* enim est semen masculi, vnde animalium & hominum corpora concipiuntur. Hinc *creatores* parentes dicuntur. *Mater* dicitur quod exinde efficia-

tur aliquid. *Mater* enim est quasi materia: nam pater causa est. *Paterfamilias* autem dicitur, quod omnibus in familia sua positus seruis tanquam pater filiis patria dilectione consulit, seruiumque conditionem à filiorum affectu non discernit: sed quasi vnum membrum amplectitur. Hinc enim exortum est nomen *paterfamilias*. Qui autem dominatur in seruis, hoc se nomine nequaquam reputent appellari. *Materfamilias* inde vocatur, quia per quandam iuris solennitatem in familiam transit mariti. *Tabulæ* enim matrimoniales instrumenta emptionis suæ sunt. Alias sicut *matrona* est mater primi pueri, id est quasi mater nati: ita *materfamilias* illa est, quæ plures enixa est. Nam familia ex duobus esse incipit. *Auius* patris pater est, ab quo dicitur, id est ab antiquitate. *Proauus* aui pater est, quasi prope auum. *Abauus* proauipater, iam longè ab auo. *Atauus* abauipater. *Tritauus* atauipater: quasi tetrauius, id est quartus supra abauum. Sed *tritauus* viciniam cognationis nomen est. *Familia* autem oritur à patre: terminatur in tritauo. *Filius* & *filia* à familia dicti sunt, ipsi enim primi in ordine nascentium existunt. Vnde & *Cornelia* familia stirps ipsa omnis à *Cornelio* orta. *Familia* autem à femore. *Femur* enim genus est & stirps ostenditur. Nam familia pro seruis abusiue non proprie dicitur. *Stirps* ex longa generis significatione vocatur. *Gnatus* dicitur quasi generatus. Vnde & per g scribitur. *Soboles* eò quod substitutio fit generis. *Quadrupartitus* est autem ordo filiorum ita: *Vnigenitus*, primogenitus, medius, nouissimus. *Vnigenitus* quod sit vnicus, nec ante, nec post vnus. *Primogenitus* ante quem nullus. *Medius*, inter omnes. *Nouissimus*, post omnes. *Idem* & *minimus* à monade. *Nouissimus* autem propter quod nouus: quia cæteri præcedendo antiquiores existunt. ¶ *Quatuor* etiam modis filij appellantur, natura, imitatione, adoptione, doctrina. *Natura*, veluti dicuntur filij *Abrahæ* Iudæi. *Imitatione*, ut ipsius *Abrahæ* fidem imitantes ex gentibus, dicente *Euangelio*, Potens est Deus de lapidibus istis sulcitare filios *Abrahæ*, vel sicut eosdem Iudæos Dominus filios esse dicit diaboli, à quo non nominati, vel nati, sed quem fuerant imitati. *Adoptione* quoque, quod humana consuetudine nulli licet nescire, vel sicut nos Deo non natura sed adoptione dicimus, *Pater* noster qui es in cælis. *Doctrina*, sicut *Apostolus* filios suos appellat eos quibus *Euangelium* prædicauit. *Filij* autem ideo in legibus liberi appellantur, ut isto vocabulo secerantur à seruis: quia sicut seruis in potestate dominici sic filius in potestate est patris. Inter etiam filios fit *emancipatio*, ut fit liber à patre: sicut fit seruo *manumissio*, ut fit liberatus à domino.

Item *liberi* dicti, quia ex libero sunt matrimonio orti. Nam filij ex libero & ancilla seruilis conditionis sunt. Semper enim qui nascitur deteriorem parentis statum sumit. *Naturales* autem dicuntur ingenuarum concubinarum filij, quos sola natura genuit non honestas coniugij. iidem & *pueri à pube*. *Adoptiuus* filius est, qui aut patre iusto, aut auctore, aut proauctore, cuius potestate per mancipationes est traditus in alienam potestatem, quia utriusque fert nomen, ut Flavius *Emilius*, vel *Scipio Paulus*. *Gemini* sunt non duo tantum simul nati: sed & plures. De geminis autem vno abortiuo, alter qui legitime natus fuerit *Vopiscus* nominatur. *Posthumus* vocatur eo quod posthimationem patris nascitur, id est post obitum. Iste & defuncti nomen accipit. Sic enim lex voluit ut qui de defuncto nascitur, defuncti nomine appellatur. *Nothus* dicitur qui de patre nobili & matre ignobili generatur, sicut ex concubina. Est autem hoc nomen Græcum, & in latinitate deficit. Huic contrarius est *spurius*, qui de matre nobili & patre ignobili nascitur. Item *spurius* patre incerto matre vidua genitus, velut tantum spurij filius, quia muliebrem naturam veteres spurium vocabant velut *dei in anopu*, hoc est seminis, non patris nomine. Eisdem & *Fauonios* appellabant, quia quædam animalia Fauonio spiritu hausto concipere existimantur. Unde & ij qui non sunt de legitimo matrimonio, matrem potius quam patrem sequuntur. Latine autem spurij quasi extra puritatem, id est quasi immundi. *Nepos* est qui ex filio natus est. dictus autem nepos quasi natus post. Primum enim filius nascitur, dein de nepos. Gradus enim substitutionis est. Hinc & *posteritas*, quasi postera ætas. *Nepos* autem utriusque sexus est. Nam ut *neptis* dicamus in iure est, propter discretionem successione admittam. *Pronepos* est qui ex nepote conceptus natusque. Et dictus pronepos, quasi natus postro post. Ex hoc quoque gradu incipit vocari & progenies: quasi postro post geniti. Nam filij & nepotes non sunt progenies: quia non est in eis longa posteritas. Sicut autem inferius longè editi *progenies* dicuntur, ita superius proaui atauij; *progenitores* appellantur: quasi postro generantes. *Pronepos* dictus quia prope nepotem. *Abnepos*, quia seiungitur ab nepote. Est enim inter illum & nepotem pronepos, *Adnepos* abnepotis filius. *Trinepos* adnepotis filius, quia post nepotem quartus in ordine est, quasi tetranepos. *Minores* autem non dicimus nisi quoties gradum deficit nomen: ut puta filius, nepos, pronepos, abnepos, adnepos, trinepos. Vbi isti gradus defecerint: meritò iam dicimus, post patris aut proaui abauj, tritaujque vocabulum.

De agnatis & cognatis. CAP. VI.

Agnati dicti eo quod accedant pro natis, dum defunt filij. Qui ideo prius in gente agnoscuntur, quia veniunt per virilis sexus personas: veluti frater eodem patre natus, vel fratris filius nepos, vel ex eo item patruus propinquitate cognationis. *Cognati* dicti, quia sunt & ipsi propinquitate cognationis coniuncti. Qui inde post agnatos habentur, quia per foemini sexus personas veniunt: nec sunt agnati, sed aliàs naturali iure cognati. *Proximus*, propter proximitatem sanguinis appellatus. *Consanguinei* vocati, eo quod ex vno sanguine, id est ex vno patris semine nati sunt. Nam semen viri spuma est sanguinis, ad instar aquæ in scopulos collisa: quæ spumam candidam facit, vel sicut vinum nigrum quod in calice agituram spumam albam reddit. *Fratres* dicti, eo quod sint ex eodem fructu, id est ex eodem semine nati. *Germani* verò de eadem genitrice manantes: non, ut multi dicunt, de eodem germine, qui tantum fratres vocantur. Ergo *fratres* ex eodem fructu, *germani* ex eadem genitrice manantes. *Vterini* vocati, eo quod sint ex diuersis partibus, & vno utero editi. Nam vterus tantum mulieris est. *Quatuor* autem *modi fratres* dicuntur in diuinis scripturis, natura, gente, cognatione, affectu. *Natura*, ut Esau & Iacobus, Andreas & Petrus, Iacobus & Iohannes. *Gente*, ut omnes Iudæi fratres inter se vocantur. ut in Deuteronomio, Si autem emeris fratrem tuum qui est Hebræus. Et Apostolus, Optabam, inquit, ego Anathema esse à Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem, qui sunt Irahelitarum. Porro *cognitione* fratres vocantur, qui sunt de vna familia, id est patri: quas Latini paternitates interpretantur, cum ex vna radice multa generis turba diffunditur, ut in Genesi dixit Abraham ad Loth, Non sit rixa inter me & te, & inter pastores tuos & pastores meos, quia omnes fratres nos sumus. Et certe Loth non erat frater Abraham, sed filius fratris eius Aran. Quarto modo *affectu* fratres dicti, qui in duo sciuntur: spiritale & commune. Spiritale quo omnes Christiani fratres vocantur: ut, Ecce quam bonum, & quam iocundum habitare fratres in vnum. Item commune, cum omnes homines ex vno patre nati patri inter nos germanitate coniungimur, Scriptura loquente, dicite his, qui oderunt vos, fratres nostri vos estis. *Germani* ita intelligitur ut germanus eadem genitrice manans. Soror autem ut frater. Nam soror est ex eodem semine dicta, quod sola cum fratribus in sorte agnationis habeatur. Fratrum filij *patruales* dicti, eo quod patres eorum germani fratres inter se fuerint. *Consobrini* verò

vocati, qui aut ex forore & fratre, aut ex duabus fororibus sunt nati: quasi confororini. Fratruales autem matertera filij sunt. Sobri- ni confororinorum filij. *Tius* Græcum nomen est. *Patruus* frater patris est: quasi pater alius. Vnde & decedente patre pupillum prior patruus suscipit, & quasi filium lege tuetur. *Auunculus* est matris frater, cuius nomen formã diminutiui habere videtur: quia ab auo venire monstratur. *Amita* est foror patris quasi altera mater. *Soror* est qui filiam dedit. *Gener*, est qui filiam duxit. *Gener* autẽ dictus, quod afficiatur ad augẽdum genus. *Socer* autem & *socrus* quodã generum vel numerum sibi associauit. *Vitricus* autem qui uxorem ex alio viro filium aut filiam habentem duxit. Et dictus vitricus quasi nutriticus, quod à matre superducatur nouus. *Priui- gnus*, est qui ex alio patre natus est, & priui- gnus dici puratur, quasi priuigenus: quia prius genitus. Vnde & vulgo antenatus. Vocabula autem à gente videntur declinata genitor genitrix, agnati agnatæ, cognati cognatæ, progenitores progenitrices, germani germanæ.

In quibusdam exempli hac adiciuntur.

* Hæc cõsanguinitas dũ se paulatim propaginum ordinibus dirimens, vsque ad vltimum gradum subtraxerit, & propinquitas esse desierit: eam rursus lex matrimonij vinculo repetit, & quodammodo reuocat fugiẽtem. Ideo autem vsque ad sextum generis gradum cõsanguinitas cõstituta est, vt sicut sex ætatibus mundi generatio & hominis status finitur: ita propinquitas generis tot gradibus terminaretur.

Item de prædictis affinitatibus.

A *V*tor mei generis pater mihi est, ego il-
li filius aut filia. Patris mei pater, mihi

auus est, ego illi nepos, aut neptis. Patris mei auus mihi *proauus* est: ego illi pronepos aut p̄neptis. Patris mei *proauus*: mihi *abauus* est, ego illi abnepos aut abneptis. Patris mei *abauus*, mihi *atauus* est, ego illi adnepos aut adneptis. Patris mei *atauus* mihi *tritauus* est, ego illi trinepos aut trineptis.

De patruis.

P *A*tris mei frater mihi *patruus* est, ego illi fratris filij aut filia. *Patruus* mei pater mihi *patruus magnus* est: ego illi filij fratris filius aut filia. *Patruus* mei, auus, mihi *propatruus* est, ego illi filij aut filia: nepos aut neptis. *Patruus* mei *proauus* mihi *adpatruus* est: ego illi nepotis aut neptis filius aut filia.

De amitis.

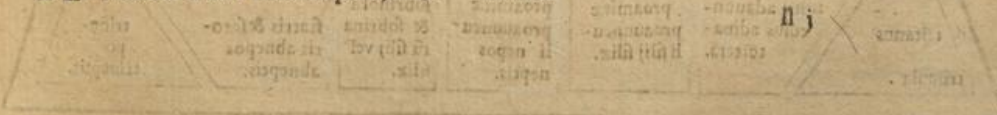
M *A*tris meæ soror mihi *amita* est, ego illi fratris filius aut filia. *Amita* meæ mater, mihi *amita magna* est, ego illi filia fratris filius aut filia. *Amita* meæ auia mihi *proamita* est, ego illi neptis filius aut filia. *Amita* meæ *proauia* mihi *abamita* est: ego illi neptis, nepos, aut neptis.

De auunculis.

M *A*tris meæ frater mihi *auunculus* est, ego illi sororis filius aut filia. *Auunculus* mei pater mihi *auunculus magnus* est, ego illi filius sororis filius aut filia. *Auunculus* mei auus mihi *proauunculus* est, ego illi neptis filius aut filia.

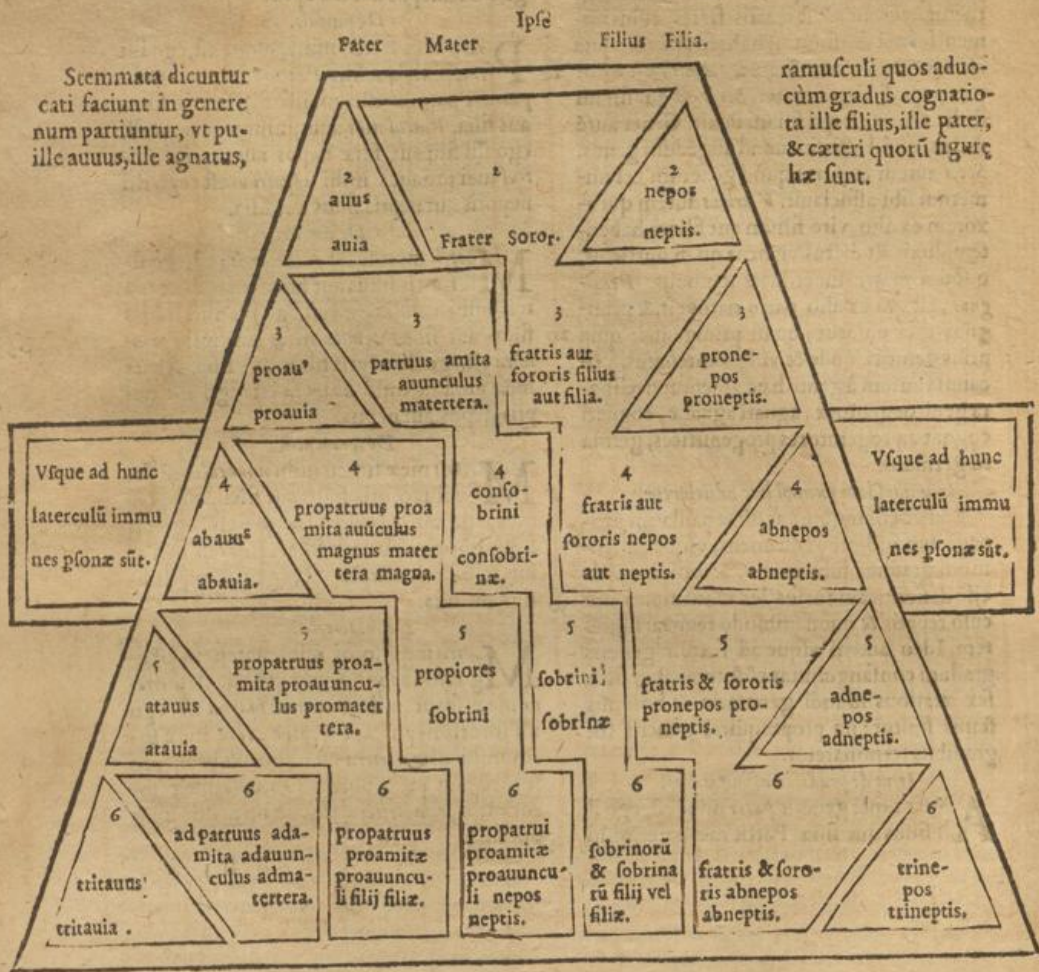
De materteris.

M *A*tris meæ soror mihi *matertera* est, ego illi sororis filius aut filia. *Matertera* meæ soror mihi *matertera magna* est, ego illi sororis nepos aut neptis. *Auia* meæ soror mihi *abmatertera* est, ego illi pronepos sororis aut pronepotis. *Proauia* meæ soror mihi *promatertera* est, ego illi neptis filius aut filia.

Stemmata dicuntur
cati faciunt in genere
num partiuntur, vt pu-
ille auuus, ille agnatus,

ramusculi quos aduo-
cum gradus cognatio-
ta ille filius, ille pater,
& ceteri quorū figurę
hęc sunt.

trita ui pa ter & m 7	trita ui pa ter & m. 7
-----------------------------------	------------------------------------

Tripa ruus Trita mita 7	Tri ta- uus 6	Tri ta- uia 6	triaun culus tri ma tertera. 7
-------------------------------------	------------------------	------------------------	--

adpat ui ad- amitæ filij 7	adpa- truus admita 6	ad- a- uus 5	ad- a uia 5	adaun culus adma- terter. 6	adaun culi ad- mater. filij 7
--	-------------------------------	-----------------------	----------------------	---	---

abpatru abamij æ ne- potes 7	abpa- trui ab amitæ filius 6	abpa- truus ab amita 5	aba- uus 4	aba- uia 3	abaun culus abmater ter. 5	abaun culi abmat. nepot. 7
--	--	---------------------------------	------------------	------------------	--	--

ppatru proami æ nepot. 7	ppatr amitæ prone- potes. 6	ppatru proami æ filij 5	propa- truus proami ta. 4	pro a- uus 3	pro a v ra. 3	proau. pro ma terter- ra. 4	ppau. pro ma terteræ filij 5	ppau. pro ma ter. ne potes 6	proau. pro ma ter. pro nepot. 7
--------------------------------------	---	-------------------------------------	---------------------------------------	-----------------------	---------------------------	---	--	--	---

ppatru orūami tarūve nepot. 7	ppatru orūami tarūve nepot. 6	ppatru orūami tarūve filij 5	ppatru elis amj tinus. 4	ppatru pamita magna. 3	A v v s 2	A v v i A3 3	au. cul. materte ra ma gna 3	propr sobrin propria sobrina 4	Sobrin sobri- næ. filij 5	Sobrin Sobri- næ nepot. 6	Sobrin Sobrin prone- potes. 7
---	---	--	-----------------------------------	---------------------------------	-----------------------	-----------------------------	---	--	---------------------------------------	---------------------------------------	---

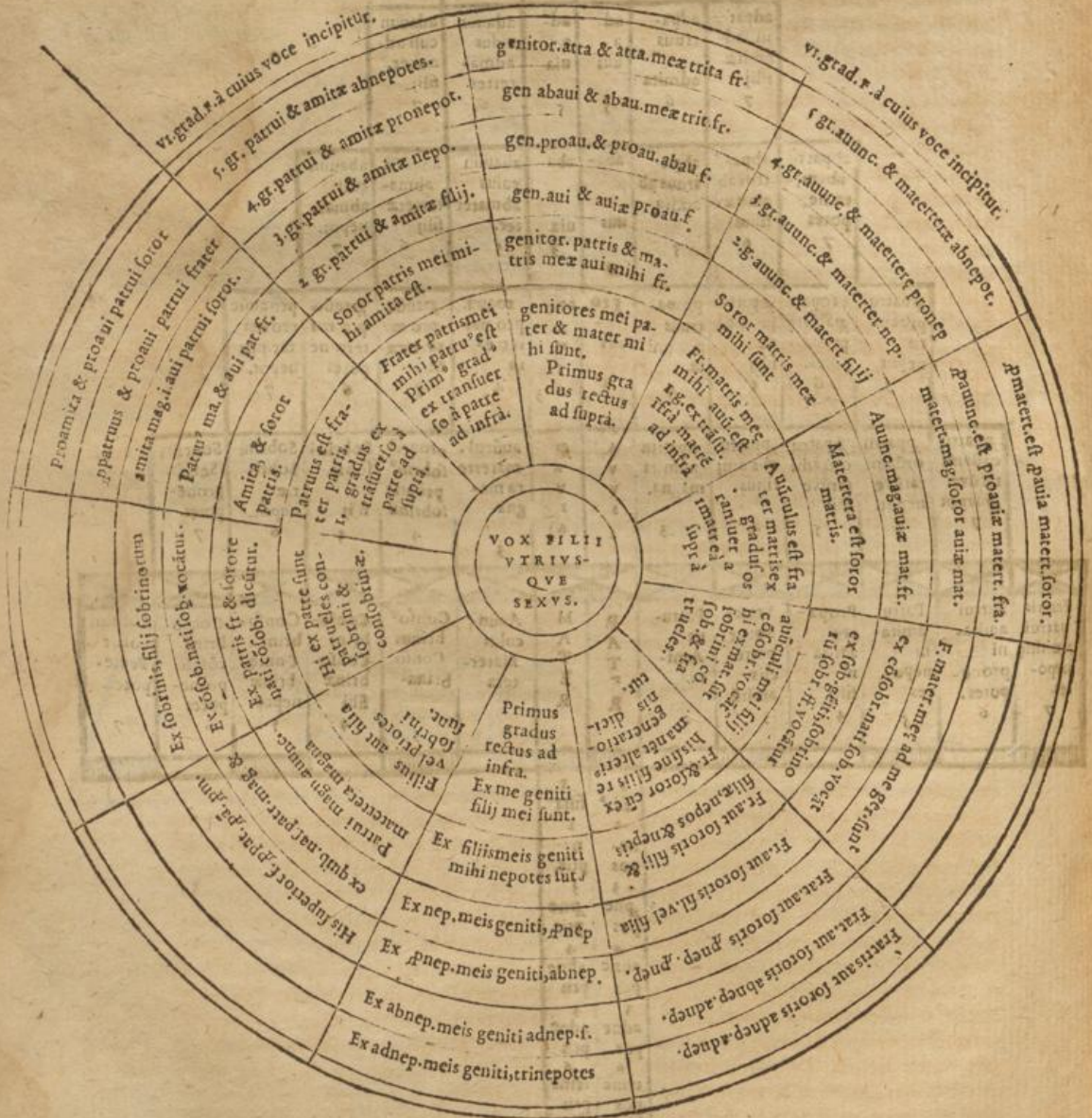
Frater patru amitæ nepo- tes. 7	Patru amita- ni prone- potes. 6	Patru amita- ni nepo- tes 5	Propa- tru amita- ni filij 4	Frater Soror patru- elis amitæ. 3	Patru- us Ami- ta. 2	P A T E R 1	M A T E R 1	Aun- culus Mater- tera 2	Conso- brinus Conso- brina 3	Conso- brini Conso- brinæ filij 4	Conso- brini Conso- brinæ nepot. 5	Conso- brini cōsob. prone- potes 6	Sobrin Sotor Trine- potes. 7
--	--	--	---	--	----------------------------------	----------------------------	----------------------------	--------------------------------------	--	--	---	---	--

1 filij 2 ne- pos 3 pne pos 4 abne pos 5 adne pos 6 trine pos 7 trine potis nepo.	1 filia 2 ne- ptis. 3 pne ptis. 4 abne ptis 5 adne ptis 6 trine ptis 7 trine ptis nepot.
---	--

STEMMATA STIRPIS HUMANÆ.

Hæc consanguinitas dum se paulatim propaginum ordinibus dividens, usque ad ultimum gradum substraxerit, & propinquitas esse desierit, eam rursus lex hæc, matrimonij vinculo reperto, & quodam modo renocat fu-
gentem. Ideo autem usque ad sextum generis gradum consanguinitas constituta est, ut sicut sex atatibus mun-
di generatio, & hominis status finitur, ita propinquitas generis tot gradibus terminaretur.

De coniugijs. CAP. VIII.

Vir sexum significat, non coniugium, nisi adieceris, vir eius. *Maritus* verò etiam sine adiectione coniugem sonat, & à mare maritus, quasi mas. Est enim nomen primæ positionis, quod facit in diminutione masculus: in deriuatione maritus. *Sponsus*, à spondendo vocatus. Nam ante vsum tabellarum matrimonij cautiones sibi inuicem emittent, in quibus spondebant se inuicem consentire in iura matrimonij, & fideiussores dabant. Vnde admissum est vt sponsum dicamus virum, à spondendo & sponsam similiter. Cæterum proprie spondere, velle est. Ergo sponsus non quia promittit, sed quia spondet & sponsos dat. *Arrabo*, dicta quasi arra bona. Quod enim datur pro coniugio, bene datur: quia coniugium bonum est. Quod verò causa fornicationis aut adultærij, malum est: idcirco arrabo non est. Dicta autem arra à re pro qua traditur. Est autem arra non solum sponso coniugalis, sed etiam pro qualibet promissa re data, vt compleatur. *Proci*, nuptiarum petitores, à pro-cando, id est, petendo dicti. *Pronuba* dicta, eo quod nubentibus præest: quæque nubentem viro coniungit. Ipsa est & *paranympha*. Nam *nympha* sponfa in nuptiis, & *nympha* pro lauacionis officio, quod ad nomen nubentis alluditur. *Coniuges*, appellati propter iugum quod imponitur matrimonio coniungendis. Iugo enim nubentes subiici solent, propter futuram concordiam, ne separentur. Coniuges autem verius appellantur à prima desponsationis fide, quamuis adhuc inter eos ignoreretur coniugalis concubitus, sicut *Maria Ioseph coniunx* vocatur, inter quos nec fuerat nec futura erat carnis vlla commixtio. *Nupte* dicta, quod vultus suos velent: translatum nomen à nubibus, quibus tegitur cælum. Vnde & *nuptia* dicuntur, quod ibi primum nubentium capita velantur. *Obnubere* enim, cooperire est. Cuius contraria *innuba*, hoc est: innupta, quæ adhuc vultum suum non velat. *Vxores*, vocatæ quasi vniiores. *Moris* enim erat antiquitas, vt nubentes puellæ simul venirent ad limen mariti, & postea antequam ingrederentur, ornarentur laneis vittis, & oleo vngerentur. Et inde *vxores* dictæ, quasi vniiores: quæ ideo verabantur limina calcare, quod illic ianuaræ & coeunt & separantur. *Matrona*, est quæ iam nupsit, & dicta matrona, quasi mater nati, vel quia iam mater fieri potest: vnde & matrimonium dictum. Distinguitur autem inter matronam, matrem & matrem familiâs. Nam matronæ, quia iam in matrimonium conuenerunt: matres, quia genuerunt: matres familiâs, quia iam per quandam iuris solennitatem in familiam mariti transferunt.

Monogamus dictus, quia vni tantum nupsit. *Moros* enim apud Græcos vnum dicitur: *zupus* nuptiæ interpretantur. *Bigamus* autem & *trigamus* à numero vxorum vocatus, quasi à duabus vel tribus mulieribus. *Vidua* vocata, quod cum viro vno fuerit: nec circa consortium alterius viri post mortem coniugis primi adhæserit. Nam quæ alteri post mortem prioris viri nupsit, viduæ non dicuntur. Item vidua dicta, quod sola sit, nec circa consortium alterius viri coniugalia iura custodiat. *Fratri vxor fratris* vocatur. *Mariti frater lenir* dicitur. Duorum inter se fratrum vxores *ianitricæ* vocantur: quasi eandem ianuam terentes vel per eandem ianuam iter habentes. *Viri soror glas* appellatur. *Sororis vir* speciale nomen non habet: nec vxoris frater. *Matrimonium*, est nobilium iusta conuenticio & conditio. *Coniugium*, est legitimatum personarum inter se coeundi & copulandi nuptiæ. *Coniugium* est dictum, quia coniuncti sunt: vel à iugo quo in nuptiis copulantur, ne resoluti aut separari possint. *Connubiū* autem non à nupta, sed à nubendo formatum: dicitur autem connubiū cum æquales in nuptiis coeunt, vt puta ciues Romani: pari vtique dignitate. *Connubiū* autem non est, cum ciuis Romanus cum Latina iungitur. Quoties autem connubiū non est, filij patrem non sequuntur. *Hymeneus*, dicitur à quodam Hymenæo, qui prius prosperè vltus est nuptiis, vel *ἄνθε δὲ ὑμῆος*, quæ membranæ virginitatis est claustrum. *Contubernium*, est ad tempus coeundi conuenticio: vnde & tabernaculum quod modò huc, modò illuc præfigitur. *Repudium*, est quod sub testimonium testium vel præsentium vel absentium mittitur. *Diuortium*, est quotiescunq; dissoluto matrimonio, alter eorum alteras nuptias sequitur. *Diuortium* autem dictum à flexu viarum, hoc est, via in diuersa tendens. *Fribolum*, est cum eo animo separantur, vt rursus ad se inuicem reuertantur. Nam *fribolum* est velut quassæ mentis & effluxæ, nec stabilis. Proprie autem *fribola* vocantur fictilia vasa inutilia. *Tres* autem ob causas ducitur vxor: prima est causa prolis, de qua legitur in Genesi, Et benedixit eos, dicens: Crescite & multiplicamini: secundâ causa adiutorij, de qua ibi in Genesi dicitur, Non est bonum esse hominem solum: faciamus ei adiutorium simile: tertia causa *incontinentiæ*. Vnde dicit Apostolus, vt, Qui se non continet, nubat. *In eligendo marito* quatuor spectari solent. *Virtus*, *genus*, *pulchritudo*, *sapientia*. Ex his sapientia potentior est ad amoris effectum. Refert hæc quatuor Virgilius de *Ænea*, quod his *Dido* impulsæ est in amorem eius. *Pulchritudine*, Quem sese ore ferens. *Virtute*, -Quam forti pectore & armis. *Oratione*, -Heu quibus ille lactatus fa-

tis, quæ bella exhausta canebat. Genere, Credo equidem, nec vana fides, genus esse deorum. Item in re eligenda vxore: quatuor res impellunt hominem ad amorem: pulchritudo, genus, diuitiæ, mores. Melius tamen est si in ea mores quærantur, quàm pulchritudo. Nunc autem illæ quærentur, quas aut diuitiæ, aut forma, non quas probitas morum

commendat. Ideo autem fœminæ sub viri potestate consistunt, quia leuitate animi plerunque decipiuntur. Vnde & æquum erat eas viri auctoritate reprimi. Proinde & veteres voluerunt fœminas innuptas quamuis perfectæ ætatis essent, propter ipsam animi leuitatem, in tutela consistere.

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM

LIBER X.

De quibusdam vocabulis nominum per alphabetum distinctis.

QUORUMDAM nominum, id est, vnde veniant, nō penē omnibus patet. Proinde quædam noscendi gratia operi interiecimus. Licet origo nominum vnde veniat à philosophis eam teneat rationem, vt per denominationem homo ab humanitate, sapiens à sapientia nominetur, quia prius sapientia, deinde sapiens: tamē claret alia specialis in origine quorundam nominum causa. sicut homo ab humo, vnde propriè est appellatus. Ex quibus exempli gratia quædam in hoc opere posuimus.

A

HEROS, vir fortis & sapiens. *Auctor*, ab au-gendo dictus. Auctore etiam fœmineo genere dici non posse existimant. Nam quædam sunt, quæ in fœminino flexu non possunt, vt cursor. *Aclor*, ab agendo. *Alumnus*, ab alendo vocatus: licet & qui alit, & qui alitur, alumnus dici potest, id est, & qui nutrit, & qui nutritur: sed melius tamen qui nutritur. *Amicus*, per deriuationem, quasi animi custos, dictus autem propriè amicus ab amo, id est, catena charitatis: vnde & amici quod teneant. *Amator* turpitudinis, quia amore torquentur libidinis. *Amabilis* autem, quod sit amore dignus. *Amasius*, eo quod sit pronus ad amorem. *Astutus*, ab astu vocatus, qui est callidi & cauti nominis, qui possit sine periculo fortiter aliquid facere. *Argutus*, quia argumentum citò inuenit in loquendo. *Acer*, in vnamquamque formam

vegetus ac nimius. *Alacer*, à velocitate & cursu, quasi diceret aliger. *Armiger*, quod arma gerat. *Alacris*, letus: alacriter gestiens & nullius rei nouitate turbatus. *Agilis*, ab agendo aliquid celeriter: sicut docilis. *Aemulus*, eiusdem rei studiosus, quasi imitator & amabilis. Aliàs inimicus inuenitur. *Aequus*, est secundum naturam iustus dictus, ab æqualitate: hoc est ab eo quod sit æqualis: vnde & æquitas appellata, ab æqualitate quadam scilicet. *Aequanus*, ab eo quod sit alteri æqualis æuo, id est, coætaneus. *Arrogans*, eo quod multum rogetur, & ille multum fastidiosus sit. *Audax*, propriè pro arrogante ponitur. *Animosus*, eo quod sit animis & viribus plenus. *Animatus*, quasi animo auctus, & quasi animo firmatus. *Aelatus*, pro eo quod seipsum super mensuram suam eleuet: dum magnus sibi videtur de his quæ agit. *Atollens*, quod se eleuet & erigat. *Ambitosus*, quod honores ambiat. *Auidus* dictus ab auendo: auere enim cupere est: Hinc & auarus. Nam quidam auarum esse dixerunt, progredi vltra quàm sufficit. *Auarus* ex eo dictus, quod sit auidus auri, & nunquam opibus expleatur: & quantum plus habuerit, tantum plus cupiat: Flacci super hoc concordante sententia: qui ait, Semper auarus eget. & Sallustius, Quod neque auaritia copia, neque inopia minuatur. *Amarus*, à sapore translatus nomen habet. Est enim insuauis, nec nouit quenquam ad consortium suum aliqua inuitare dulcedine. *Adulter*, violator maritalis pudoris, eo quod alterius torum polluit.

Auceps,

Auceps huc illucque fluctuans ac dubius instud aut illud capiat, & in qua parte declinet anxius. *Astrox*, quod sit tetris moribus. *Abstemiis* à temeto, id est, vino, quasi abstiniens à vino. *Ablactatus*, quod sit à lacte ablatus. *Aeger*, quod agatur infirmitate, vel tristitia ad tempus. *Aegrotus*, quod sit aeger frequentius, sicut iratus & iracundus. *Aerumnosus*, à rumine dictus, quod per inopiam miser factus esuriat & siciat. *Aspex*, eo quod auium auspiciis intendat, sicut auceps, quod aues capiatur. *Astrosus* ab astro dictus, quasi malo fidere natus. *Aehormis*, eo quod normam & mensuram excedat. *Abactor* est fur iumentorum & pecorum, quem vulgò abigeum vocant, ab abigendo scilicet. *Astratus*, & *Albatus*, ille à veste nigrariste ab alba. *Advena*, eo quod aliunde adueniat. *Alienigena*, qui ex alia gente genitus est: & non ex ea ubi est. Item alienigena, quod alienae regionis sit, & non eius ubi est. *Aecola*, eo quod adueniens terram colat. *Agricola* à colendo agro, sicut syluicola. *Affecta*, eo quod sequatur aliquem lucri causa. *Afidus* dicebatur apud antiquos, qui assibus ad ararium expensum conferendis praerat, & in negociis quoque publicis frequens: unde & per l, non per d scribendum est. *Apparitor* nominatus, quod appareat & videatur: & praesto sit ad obsequium. *Attonitus*, ut aliquid audiens teneat. *Attonitus*, veluti furor quodam instinetus atque stupefactus: dictus attonitus à tonitruo strepitu: quasi tonitruo stupefactus & vicino fulgore, aut à tactu proximus. *Alectus*, quod sit palam electus. *Abactus*, quod sit ab actu remotus. *Abortiuus*, eo quod non oriatur, sed abortiatur & excidat. *Adoptiuus*, quia est palam adoptatus in filium. *Ambo* ab eo quod est *αμφο*, nomē de Graeco Latinum factum, litera tertia demutata. *Alus* de multis dicitur: alter verò de duobus dicitur. *Aequimanus* appellatus, qui utraque manu gladio incunctanter utatur.

B

Beatus dictus quasi bene auctus, scilicet ab habendo quod velit, & nihil patiendo quod nolit. Ille autem verè beatus est, qui & habet omnia quae vult bona, & nihil vult mali. Ex his enim duobus beatus homo efficitur. *Bonus* à venustate corporis creditur dictus: postea & ad animum translatus nomen est. Eam autem dicimus bonum, cui non praeualeat malum: eumque optimum, qui peccat minimum. *Benignus* est vir sponte ad benefaciendum paratus & dulcis alloquio. Non autem multum distat benignus à bono, quia & ipse ad benefaciendum videtur expositus. Sed in eo differt, quia potest bonus esse & tristior, & bene quidem facere &

praestare quod poscitur, non tamen suavis esse nouit consortio. *Benignus* autem sua cunctos nouit inuitare dulcedine. *Beneficus* à benefaciendo alteri dictus. unde & beneficentia vocatur, quae proximo prodest. *Benivolus*, quia bene vult. Non tamen dicimus beneuolus sicut nec maleuolus. Saepè enim ex duabus partibus compositum nomen, aut priorem aut sequentem literam corrumpit. Nam beneuolentia absurdum sonat. *Blandus*, dulcis & inuitans ad familiaritatem sui. *Brutus* quasi obrutus, quia sensu caret. Est enim sine ratione, sine prudentia. Unde & ille Iunius Brutus ex forore Tarquinij Superbi genitus, cum eundem casum timeret quem frater inciderat, qui ob diuitias & prudentiam ab auctulo fuerat occisus, vtilem temporis simulauit stultitiam. Unde etiam Brutus est cognominatus, dum vocaretur Iunius. *Balbus* à balando potius quam loquendo dictus. Verba enim non explicat. Inde & *blesus*, quia verba frangit. *Bucco* garrulus, quod ceteros oris loquacitate, non sensu exluperet. *Biliosus*, quod semper sit tristis, ab humore nigro, qui bilis vocatur. *Baburrus*, stultus, ineptus. *Biethianatus*, quod est bis mortuus. *Seruat* enim Graeco sermone mors dicitur.

C

Clarus à caelo, quod splendeat. Unde & clara dies, pro splendore caeli. *Celsus* à caelo dictus, quod sit sublimis & altus, quasi caelestis. *Castus* primum à castratione nuncupatus: postea placuit veteribus etiam eos sic nominari, qui perpetuam libidinis abstinentiam pollicebantur. *Caelus* dictus, quia iter sibi facit ad caelum. *Caerles*, connubij expertus, qualia sunt nomina in caelo, quae absque coniugibus sunt. Et caerles dicitur, quasi caelo beatus. *Calicola*, eo quod caelum colat: est enim angelus. *Continens* non solum in castitate dicitur, sed & in cibo & potu: in ira quoque & vexatione mentis & detrahendi libidine. Et continens dicitur, quod se à multis male absteineat. *Clemens*, misericors ab eo quod cluat, id est, protegat & tueatur: sicut solet patronus clientem. *Concors* à coniunctione cordis appellatus. Nam sicut consors dicitur, qui sortem iungit: ita ille concors dicitur, qui corde iungitur. *Concionator*, multitudinis allocutor. *Consolator*, vnius allocutor. Et inde dictus consolator, quod soli se applicat: cui loquitur, & solitudinem leuat alloquio suo. Hinc & solatium. *Consultus* est qui consultitur, cui contrarius est inconsultus, qui non accipit consilium. *Constans* dictus, quod vndique stat: nec in aliquam partem declinari potest. *Confidens* quod sit in cunctis fiducia plenus. Unde & Cecilius: Si confidentiam

habes, confide omnia. *Cautus* à cauendo dictus. *Callidus* fraudulentus, quia celare nouit, & malè peritus. *Callidum* autem veteres non pro astuto tantum, sed etiam pro astute docto ponebant. Hinc & versutu, ab eo quod animum cito vertat. *Cupidus* à cupiendo multum, id est, accipiendo vocatus. *Clamfusus*, quasi calamofus à calamo, scilicet quod sonet. *Calumniator* falsi criminis accusator, à caluendo, id est, frustrando & decipiendo dictus. *Calculator* à calculis, id est, lapillis minutis, quos antiqui in manu tenentes numeros componebant. *Compiler* qui aliena dicta suis permiscet: sicut solent pigmentarij in pila diueria mixta contudere. Hoc scelere quodam accusabatur Mantuanus ille vates, cum quosdam versus Homeri transferens suis permiscuit: & cum compiler veterum ab æmulis diceretur, ille respondit: Magnarum esse virium clauam Herculi extorquere de manu. *Contumax* ab eo quod contemnat. *Chromaticus*, quia non confunditur, nec colorem mutat. Græcè enim χρωμα color vocatur. *Contumeliosus*, quia velox est & tumet in verbis iniurie. *Contentiosus* ab intentione vocatus, qui non ratione aliqua, sed sola pertinacia vindicat. *Contemptibilis*, vel quia contemptui habilis, vel quia contemptus & vilis, id est, sine honore. *Crudelis* hoc est, crudus, quem Græci ἀμυν appellat per translationem, quasi non coctus nec esui habilis. Est enim asper & durus. *Carnifex* quod carnem afficiat. *Cruciaris*, eod quod sit cruce dignus. *Collega* à colligatione societatis & complexu amicitiae dictus. *Coatamens* quasi compar ætatis. *Complex*, qui vno peccato vel crimine alteri est applicatus ad malum: ad locum vero nunquam complicem dicimus. *Confors*, eod quod ad eum pars pertinet bonorum. Nam sorte veteres pro parte ponebant. Confors ergo quod sit communis sorte, sicut disfors dissimilis sorte. *Celer* appellatus à celeritate, quia quod vsus exigit velocius facit. *Confinialis* ab eo quod sit genere vel loco affinis. *Colonus* à colonia, vel ab agro colendo dictus. *Curator* quod curam ferat pueris, qui adhuc eius ætatis sunt, vt negocia sua satis administrare non possint. *Cognitor* à cognoscendo causam dictus. *Cientes* prius colentes dicebantur, à colendis patronis. *Captus*, captiuus dicitur quasi capite diminutus ingenuitatis: fortuna enim ab eo excedit: vnde & à viris peritis capite diminutus dicitur. *Columis* à columna vocatus, eod quod erectus & firmissimus sit. *Compeus* à coma dictus, quod sit formosus capillis, vel quia comam nutrit. *Calamistratus* à calamistro, id est, acu ferreo in calami similitudine facto, in quo crines obtorquentur, vt crispi sint: quem in cinere ca-

lesfacere solent qui capillos crispant, vt calamistrati sunt. *Corpulentus* quod sit corpore validus & lentis carnibus. *Crassus* à sagina corporis à creando carnes. *Comedor* à comedendo satis. Est enim gula ac ventri immoderate deditus. *Campo* pessimus de vino aquam faciens. *Candidus*, canus dictus candore, & candidus quasi candor datus. Studio enim accedit candor. Nam album vocari, natura est. *Clodius*, curuus, crispus. *Cæcus* appellatus quod careat visu. Est enim luminibus amissis. Cæcus est qui vtroque oculo non videt. *Caducus* à cadendo dictus, id est, lunaticus; eod quod certo lunæ tempore patitur. *Confusus* à confessione sceleris appellatus. Inde & confusio. *Consultus* dicitur, cui sua, vi aliqua adimuntur. Vnde & conuulsa nauis, cuius eminentia vi tempestatis adimitur: vnde & Virgilius: Vix septem conuulsa vndis, quasi muulata. *Consumptus* torus sumpus & deuoratus. *Conciliatrix* ob societatem flagitiosæ confessionis dicta, eod quod intercurrat, alienumque nundinet corpus. Hanc etiam & lænonem vocant. *Circumforanus*, qui aduocationum causa circum fora & conuentus vagatur. *Colligatus*. *Carpentarius*.

D

Dominus per deriuationem dictus, quod domui præsit, & cunctæ familiæ dominetur. *Disertus*, doctus à disserendo dictus: dispositè enim disserit. *Doctus* à docendo, inde & doctor. *Docilis* non quod sit doctus, sed quia doceri potest: est enim ingeniosus, & ad discendum aptus. *Discipulus* à disciplina dictus: disciplina autè à discendo vocatur, dispensator vocatur cui creditur administratio pecuniarum. Et ideo dispensator, quia prius qui dabat pecuniã, nõ numerabãt eã, sed appendebant. *Diuus* ab ære vocatus, vel diu vlcens. *Decorus*, perfectus, à decem dicitur. *Decens*, compositus, à numero decem dictus. Hinc & decorus & decibilis. *Directus*, eo quod in rectum vadit. *Dilectus* à diligentia. Hæc sunt enim signa diligendi. *Delibutus*, de oleo vinctus, vt athletæ solent, vel in cereumate pueri. Hinc & delibutum gaudium, id est, perfusum vel plenum. *Delicatus*, quod sit delicatus pastus: viuens in epulis & nitore corporis. *Defessus*, semper infirmus, quasi diu fessus. *Debilis*, quod per bilem factus sit fragilis. Bilis enim humor est afficiens corpus. *Decolor*, quod desit illi color. *Desperatus* vulgò vocatur malus ac perditus, nec iam vilius prosperæ spei. Dicitur autem per similitudinem ægorum, qui affecti & sine spe deponuntur. Consuetudo autè erat apud veteres, vt desperati ante ianuas suas collocarentur, vel vt extremum spiritum redderent terre, vel vt

sedit: & fessus corpore, quod magis est proprium, & fessus rerum à casti venientium. *Fatigatus*, quasi fatis agitur. *Formidolosus* à formo, id est sanguine dictus, cum se à cute vel à præcordio fugiens contrahit sanguis. Nam timor sanguine gelat, qui coactus gignit formidinem: unde est illud, Gelidus, que coit formidine sanguis. Formidolosus autem cum sit timidus, & timendum significat. *Fatuus* ideo existimatur dictus, quia neque quod fateretur ipse, neque quod alij dicunt intelligit. *Fatuos* originem ducere quidam putant à miratoribus *Fatua* *Fauni* vxoris *faticæ*, eosque primum *Fatuos* appellatos, quod præter modum obstupefacti sunt vaticiniis illius usque ad amentiam. *Fautor* ab eo quod faueat & consentiat. *Fictor* appellatus à fingendo & componendo aliquid, sicut qui capillos mulierum linit & pertractat, vngit & nicidat. *Fallax* quod fando, id est, loquendo decipiat. *Feruidus*, iracundus. Ira enim inflammatur. *Frendens*, quod minando frangat dentes & comprimat fremens. *Ferox*, ab eo quod feritatem exerceat, ut bestia. *Fur* à furendo vel furo dictus est, id est, à fusco. Nam nocturno vitur tempore. *Factiosum* inter opprobria cum seditione accipi volumus: cum verò gratiosum ac potentem & quasi magne factionis. *Facinorosus* à facti commissio nominatus: facit enim quod alteri noceat. *Flagitiosus*, eod quod frequentius flagitet atque operetur libidinem. *Furcifer* dicebatur olim, qui ob leue delictum cogebatur à dominis, igno minæ magis quam supplicij causa, furcam circa viam ferre, prædicans peccatum suum, & monere ceteros nequid simile peccarent. *Futilis*, vanus, superfluus, loquax. Et est metaphora à vasis fictilibus, quæ casta & rimosa non tenent ea, quæ inieceris. *Fornicarius*, & Fornicatrix est, cuius corpus publicum & vulgare est. Hæc sub arcuatis prosternebatur, quæ loca fornices dicuntur: unde & fornicaria. Virgilius: Atque aduerso fornice. *Fœcunda* à fœtu dicta, quasi fœtu abunda. Est enim partu frequens. *Fata*, pregnans. *Flens*, quasi lachrymis fluens. *Fugitiuus*, nemo recte dicitur, nisi qui dominum fugit. Nam si paruulus puer à nutrice vel à scholis discesserit, fugitiuus non est.

Gloriosus à frequentia claritatis dictus, pro e g litera commutata. *Gloriosus* à laurea dictus, quæ datur victoribus. *Grarus*, sciens, qui contrarius est ignarus, nesciens. *Gravis*, venerabilis. Unde & contempnibiles leues dicimus. *Gravis* pro consilio & constantia dictus, quia non leui motu dissilit, sed fida constantia grauitate consistit. *Grandæus*,

quod sit grandis æuo. *Gratus*, gratiâ seruans. Sed *gratus* tantum animo: gratissimus & animo & corpore dicitur. *Gratissimus*, ab eo quod gratis faciat bonum. *Gratiosus*, quod plus vnicuique quam meretur, tribuit. *Garrulus* propriè dicitur, qui vulgò verbosus appellatus accedente læritia nec valens, nec volens tace re: sumptum nomē à graculis auibus, quæ importuna loquacitate semper strepūt, nec vquam quiescunt. *Ganeus*, luxuriosus & tanquā in occultis locis & subterraneis, quæ ganea Græci vocant. *Gluto* à gula, id est, gulosus.

Humilis, quasi humo acclius. *Honorabilis*, quasi honore habilis, hoc est, aptus. *Honestus*, quod nihil habeat turpitudinis. Nam quid honestas, nisi honor perpetuus, id est, quasi honoris status? *Humanus*, quod habeat circa homines amorem & miserationis affectum. Unde humanitas dicta, qua nos inuicem tuemur. *Habilis*, quod sit ad habendum commodus atque aptus. *Honorosus* plus est quam honoratus, sicut seclerosus plus est quam secleratus. *Hirsutus*, ab eo quod sit hirtus & pilis horridus. *Hypocrita* è Græco sermone, in Latinum simulator interpretatur. Qui dum intus malus sit, bonum se palam ostendit. & enim falsum. *Hyloci*, iudicium interpretatur. Nomen autem *Hypocrite* tractum est à specie eorum, qui in spectaculis contexta facie incedunt: distinguentes vultum cotulco minioque colore & cæteris pigmentis, habentes simulacrum oris lintea, gipsata & vario colore distincta nonnunquam, & colorem peruenirent, & populum dum in ludis agerent, fallerent, modò in specie viri, modò in fœminæ, modò tonsi, modò criniti avili & virginali, cæteraque specie atate sexûque duerso, ut fallant populum dum in ludis agunt. Quæ species argumenti translata est, in iis qui falso vultu incedunt, & simulant quod non sunt. Nam hypocrite dici nō possunt, ex quo foras exierint. *Humatus* quod sit humo tectus, i. sepultus.

Ingeniosus dictus, quod intus vim habeat. *Ignedi* quamlibet artem. *Inuentor*, dictus, quod in ea quæ quarit, venit. Unde & ipsa quæ appellatur inuentio, si verbi originem retractemus, quid aliud resonat, nisi quia inuenire est in id venire quod queritur? *Interpres*, quod inter partes mediis sit duarū linguarum dum transfert. Sed & qui inter Deū quem interpretatur, & homines, quibus

diuina indicat mysteria, interpret vocatur. *Indicium*, quia Legum iura dicit. *Indolus* proprie est imago quaedam futurae virtutis. *Iustus* dicitur, quia iura custodit, & secundum legem viuit. *Innox*, quod non noceat. *Innocuus*, cui nocuum non sit, sed apud veteres vtrunque indifferens est. *Hilaris* Graecum est nomen. *Iocundus*, eo quod sit semper iocis aptus & hilaritate ac frequentia, sicut iracundus. *Locosus*, iocis vsus. *Inclutus* Graecum nomen est. Nam *κλυτός* Graeci gloriosum vocant. *Illustis* nomen notitia est, quod clareat multis splendore generis, vel sapientiae, vel virtutis, cui contrarius est obscurè natus. *Incolumus* à columna nomen habet, quasi erectus, fortis & stabilis. *Immarcescibilis*, incorruptus & sempiternus, quod sit sine maceratione & languore. *Intemeratus*, incorruptus & nulla temeritate violatus. *Infirmus*, quia sine forma. *Imbecillus*, quasi sine baculo fragilis & inconstans. *Inanis*, leuis. *Inconstans*, quia non est stabilis, & quod placet ei, rursus displicet. *Inchans* vel *arrogans* est, qui maiorum institutis non acquiescit: sed propriam quandam viam iustitiae & sanctitatis inquirat. *Iracundus* dicitur, qui accenso sanguine in furorem compellitur. *Inceptor*, ab eo quod incendat atque inflammet. *Incentor*, quia praua suggestione ad vitia cor aliorum succendit, & persuadendo inflammat. *Inexpiabilis*, quod nunquam expietur, nunquam purgetur. *Inlaudabilis*, non quia laudatus non sit, sed quia laudari non meruit. *Iratus*, ira affectus. *Impius*, quia sine pietate religionis est. *Iniquus* proprie dicitur, quia non est aequus, sed inaequalis. Inter pium autem & iniquum hoc distare nonnunquam solet, quia omnis impius iniquus, non tamen omnis iniquus est impius. Impius namque pro infideli ponitur: & dicitur impius, quod sit à pietate religionis alienus. Iniquus verò dicitur pro eo quod non est aequus, sed prauis operibus maculatur, ne Christianitatis nomine cèreatur. *Inimicus*, quia non est amicus, sed aduersarius. Duæ autem res inimicos faciunt: fraus & terror. Terror quod timent. Fraus malū, quod passi sunt. *Inuidus* dicitur ab inuidendo felicitati alterius. *Inuidiosus* est, qui ab alio paritur inuidiam. *Inuisus*, odiosus, ab inuidia & zelo dicitur. *Instabilis*, cuius testimonium non valet, & quod dixerit, irritum improbatumque sit. *Infamis*, non bonæ famæ. *Improbis* dicitur, quod instat etiam prohibenti. *Importunus*, inquietus: quia non habet portum, id est, quietem. Vnde & importuni, quasi in naufragium cito feruntur. *Infrenis* est, qui frenis non regitur, vt Numidæ infreni. *Infringens* proprie est inter se comprimens dentes. Nam & fringere significat dentibus frangere: vnde nefrendes infantes qui nec dum dentes ha-

bent. *Ingluuiosus* à gula & voracitate dicitur. *Ingloriosus*, quod sit sine gloria, id est, sine triumphis. Item inglorius immemor gloriae. *Infermus*, ingens, non quod non habeat formam, sed quod ultra formam magnitudinē habeat. *Inmeteratus*, eo quod sit multi veterisque vsus in malitia. *Immanis*, quia non bonus, sed crudelis & terribilis. *Manum* enim bonum dicitur. Vnde *κατ' ἀνθρώπων* dii manes, minime boni. *Immunis*, minime munificus, vt est in proverbio veteri: Immunem ciues odore sui. Item immunis, qui non facit munia, id est, officio non fungitur. Est enim omni priuilegio vacuus. *Indemnis*, eo quod sine damno viuat, & sine vlla culpa atque periculo. *Iners*, sine arte, & ob hoc ne operis quidem vllius. *Inermis*, vel sine armis, vel sine viribus. Nam semper arma pro viribus accipiuntur. *Ignauus*, ignauus vita, id est, rationis & vite. *Ignarus*, non gnarus, id est, inscius vel sine naribus. *Olscicille* enim veteres, scisse dicebant. *Ignarus* autem duo significat, vel qui ignorat, vel qui ignoratur. *Immemor*, qui oblitus est: perdit enim memoriam. *Inscius*, quia sine scientia est. *Idiota*, imperitus, Graecū est. *Imperitus*, sine peritia. *Inconsultus*, ab eo quod non accipiat consilium. Itē inconsultus, quia est sine consilio & inscius rerum atque ignarus. *Ineptus*, apto contrarius est, quasi inaptus. *Inops*, qui sine terra est: opem enim terrā intelligimus, quia opem fert fructificando. Alii inopem intelligunt non sepultum, inhumatum, cui nec animam manē habenti surrexit tumulus. *Ignobilis*, eo quod sit ignotus & vilis, & obscuri generis: cuius nec nomen quidem scitur. *Ireosus*, quia sudore corporis fetido putet. *Ignobilis*, vel ex improbitate veniens. *Improuisus* dicitur, eo quod subito fit: & non porro ante visus. *Index*, proditor ab indicando. *Indigena* vocatus, quod inde genitus sit, id est in eodem loco natus. *Impudens*, eo quod ab eo pudor & pudicitia procul abest. *Impudicus* à pudore vocatus. Pudorem enim fetorem dicunt. *Incestus*, propter illicitam commixtionem vocatus, quasi incaustus, sicut qui virginem sacram vel affinitatis suae proximā stuprauerit. *Interneccida* est, qui falsum testamentum fecit, & ob id hominem occidit. *Inficiator*, negator, quia non fatetur, sed contra veritatem mendacium nititur. *Impositor*, interceptor proprie dicitur, qui inter duos de medio tollitur. *Insidiosus*, quod insidiatur. Nam proprie insidere est dolose aliquem expectare. Vnde & insidiae non nominate sunt. *Incincla*, id est, sine cinctū: quia praecingi fortiter vtetus permittit. *Inuestus*, id est, sine veste: nondum enim habet stolam, quod est signum maritalis virginitalis. *Iscurra* vocatur, quia causa est ea quemlibet confectatur.

K *Atholicus*, vniuersalis: Græcum enim nomen est. *Kharus* Græcum nomen est: sicut & *Kharitas*. vnde & eucharistia sacrificiū, id est, bona gratia.

L *Valentus* ab eo quod sit lingua clarus, & sermone splendidus. *Lector* dicitur à legendo, id est, percurrendo. Vnde & nauis dicitur legere quicquid transit. Nam legit, transe, præterit, vt: Crebris legimus freta concita teris. Item lector à colligendo animo quæ legit, quasi collector: sicut illud, Qui legitis flores. *Loquax* non est eloquens. *Latus* à latitudine. *Locuples*, quasi locis plenus, & possessionum plurimarum possessor, quemadmodum docet Tullius in lib. ij. de Republica: multa quæ editione ouium & bouum, quod tunc res erat in pecuriis & in locorum possessionibus: ex quo pecuniosi locupletes vocabantur. *Liberalis* dicitur ab eo, quod libenter donet, nec murmure. *Largus*, abundans, affluens, *Longus* à linea dicitur, propter quod sit porrectus. *Longæus*, quasi longi æui & temporis. *Longanimis* siue magnanimus, eod quod nullis passionibus perturbatur, sed ad vniuersa sustinenda patiens est. Cui contrarius est *pusillanimis*, angustus, & in nulla tribulatione subsistens, de qua scribitur: Pusillanimis vehementer insipiens. *Leuis* ob inconstantiam variationis appellatur, quia leui motu mentis nunc ista, nunc illa desiderat. *Lubricus* ab eo quod labitur. *Labens* interdum velox, vt, Labere nympha polo, & Labere pennis. Cursu enim lapsus celerior est. *Latro* infessor est viarum à latendo dicitur: melius autem latro est, quasi latero, qui à latere infidiatur via. *Laniator*, gladiator, id est, carnifex Tusca lingua appellatus, à laniando scilicet corpora. *Lacepsitor* per translationem dicitur à canibus: vel à feris quæ solent lacerando prouocare. *Leno*, conciliator stupri, eod quod mentes miserorum blandiat, & delinendo seducat. *Libidinosus* ab eo quod facit quod libet. *Libidinosus* à Libero, qui pcellarum corpore pingitur. *Luxuriosus*, solutus in voluptates: vnde & membra loco mota, luxa dicuntur. *Lasciuus*, quod sit luxus. i. solutus & vanus. *Lymphaticus*, quod aquam timeat, quem Græci *υδρφοβος* vocant. *Lymphaticus* proprie dicitur, qui vitium ex aqua contrahit: cuius vitium est huc atque illic currere, aut à fluore aquæ sumptio vitio. Sed poetæ iam hoc genus nominis pro furiosis vsurpant. *Luridus*, quod sit pallidus, à loto dicitur, quod huiusmodi habeat cutem. *Leprosus* à pruritu nimio ipsius scabiei dicitur: vnde & per p scribi dicitur. *Luscus* quod lucem ex parte sciat: sicut lusciosus, qui vespere nihil videt. *Luscus* coelites dixerunt antiqui: vnde & cyclopes coelites legimus dicitur,

qui vnum oculum habuisse perhibentur. *Latus*, lautus, id est, mundus. *Lupa* meretrix à rapacitate vocata, quod ad se rapiat miseros & apprehendat.

M

M *Misericors*, à compatiendo alienæ miserie vocabulum sortitus est: & hinc appellata miseria, quod miserum cor faciat dolentis alienam miseriam. Non autem occurrit vbi que hæc etymologia: nam est in Deo misericordia sine vlla cordis miseria, *Mallus* magis auctus gloria, & est nomen tractum à sacris. Quoties enim thus aut vinum super victimam fundebatur dicebant, mactus est taurus vino vel thure, hoc est cumulata est hostia & magis aucta. *Municipus* dicitur, vel quia alicui munera multa dat: vel quia munus suum. i. officium quod debet adimpler: sic & munifex, quia munera fert. *Magnanimus* ab eo quod sit magni animi & magnæ virtutis. Cui contrarius pusillanimis. *Magnificus* autem à magna faciendo vocabulum traxit. *Mansuetus*, mitis vel domitus, quasi manu affuerus. *Moderatus* à modo dicitur & temperie: nec plus quicquam nec minus agens. *Mitis*, lenis & mansuetus & cedens improbitatibus, & ad sustinendam iniuriam tacens quasi mutus. *Mutus*, quia vox eius non est sermo, nisi mugitus: vocalem enim spiritum per nares quasi mugiens emittit. *Memor*, vel qui memoriâ tenet, vel qui memoria tenetur. *Magister* maior in statione: nam *μαγιστρος* Græcè statio dicitur. *Minister* minor in statione, siue quia officium debitum manibus exequitur. *Maior*, minor, minimus; à numerum monadis, quod post eum non sit alter. *Maximus* aut meritis, aut ætate, aut honore, facundia, aut virtute, aut omnibus magis eximius. *Modicus*, parvus, sed abusu, ceterum rationabilis. *Moderatus* à modo scilicet & temperamento. *Mediocris*, quod modicum illi sufficiat. *Miser* proprie, eo quod omnem felicitatem amiserit. Secundum autem Ciceronem proprie mortuus, qui in Tusculanis miseros mortuos vocat, propter quod iam amiserunt vitam. *Miserabilis*, quod sit miserie habilis. *Mæstus* naturaliter tristis, non casu. Est enim à natura mentis & animi: vnde & mæstus. *Mendicis* dicitur, quia minus habet vnde vitam degat, siue quia mos erat apud antiquos os claudere egenum, & manum extendere, quasi manu dicere. *Mendax*, quod mentem alterius fallat. *Malignus*, quia malitiæ votum vel opus peragit. *Malus* appellatus à nigro felle, quod Græci *μαλας* dicunt: vnde & melancholici appellantur homines qui ad conversationem humanam refugunt, & amicorum charorum suspecti sunt. *Malinosus* deterior malo, quia frequenter malus: à malo autem peior dicitur: à bono melior. *Melior* dicitur, quia

mollior: non durus aut ferreus: nam melius quasi mollius. *Minax* à facie oculorum quando furiosè ardescunt, vt videns amplius pertimescat. *Minator* est monitor, sed monitor dicitur cum prænunciat bona: minator cū prænunciat aduersa. *Mulcator*, eò quòd blandis verbis mulceat ad declinandum animum: translatio à mulso, id est, quod acceptū lenire solet fauces dolentis, aut oppletum for-

dibus stomachum. *Metatores* appellantur, qui castra designant, à metiendo scilicet. *Lucanus*: *Hesperios audax veniat metator in agros*. *Mollis*, quòd vigorem sexus, eneruati corporis dedecore, & quasi mulier emolliatur. *Macer* à Macie: & macies à macia, eò quòd immoderata libido macros faciat.

Mancus, manu ancus, vel manu cassus. *Moribundus* morienti similis: sicut vitabundus viuenti similis. Quando enim dicimus, moriturus est, verè moriturus est: moribundus autem non verè, sed verè similis morienti est. *Maretris* dicta, eò quòd precium libidinis mereatur. Inde & meritoria taberna: nam & milites cū stipendia accipiunt, mereri dicuntur. *Morio* à morte vocatus, eò quòd non vigeat intellectu. *Mulio* dictus à mulis, eò quòd præsideret iisdem vehiculis. *Manifestum* dicitur, quod in manu est prom-
ptum.

N

Nobilis non vilis, cuius & nomen & genus scitur. *Nubilis* ad nubendum habilis. *Nemo* ab homine tractum est, id est, ne homo, quod est pro nullo. *Nullus* autè, quasi ne vilus. *Nihili* compositū est ex nil & hilo. Hilum autem Varro ait significare medullam eius ferule quam Græci asphodelon vocant: & sic dici apud nos nihilum, quomodo apud Græcos oydetry. *Nequam* à malo plerique distinguunt: alium perniciosum: alium nugacem existimantes, vt ait *Monatius*: Hic adolescens nequam non malus, id est, nugax, non perniciosus. Alij confundunt, quasi virumque vnum idèmq; significet. *Nequaquam*, eò quòd nec quicquid sit, id est, ex eo quòd nihil sit, veteres esse dictum voluerunt. *Neuter* neque iste, neque ille, quasi dicat nec vterque. *Nefarius*, non dignus farre, quo primo cibi genere vita hominum sustentabatur. *Nefandus*, id est, nec nominandus quidem. *Nunci* senim & qui nunciat & quod nunciatur, id est, ἀγγελος: ἄγγελος, sed nuncius ipse homo genere masculino: id verò quod nunciat genere neutro, vt hoc nuncium, & hæc nuncia. *Nazareus*, id est, sanctus Dei. *Nazareus* olim dicebatur qui sanctam comam nutrebat, & nihil contaminatum conspiciebat, abstinens se à vino omnique sicera, quæ mentem ab integra sa-

nitare peruertit. *Nugax* autem Hebraum nomen est. Ita enim in prophetis est expositum, vbi dicit *Sophonias*: *Nugax*, qui à lege recesserunt, vt nosse possimus linguam Hebraicam omnium linguarum esse matrem.

Nugigerulus appellatus, ab eo quòd sit garulus turpis nuncius. *Negligens*, quasi nec legēs. *Nepos* dictus à genere quodam scorpionum, qui natos suos cōsumit, excepto eo, qui dorso eius insederit: nam rursus ipse qui seruatus fuerit consumit patrem: vnde homines qui bona parentum per luxuriam consumunt, nepotes dicuntur. Hinc quoque nepotatio pro luxuria ponitur, qua certè quæqueres cōsumuntur. *Niger*, quasi nubiger: quia non serenus, sed fusco coopertus est. Vnde & nubilum diem, tetrū dicimus.

O

O*Rthodoxus* rectæ gloriæ. *Orator* ab ore vocatus, à perorando nominatus, id est, dicendo. nam orare dicere est. *Obaudiens*, ab aure, eò quòd audiat imperatorem. *Opes*, quòd inferat ostiis pedes. *Opes* facilis, aper tus & ostio patens. vnde & ospitalis homo dicitur. *Ofor* inimicus ab odio dictus: sicut amator ab amore, & est generis communis. *Odibilis*, odio habilis. *Obscus*, obscurus, id est, vndique insidiis conuallatus. *Obscenus* impura libidinis, à vitio obscuro dictus. *Obtusissus*, hebetior & obtusior, quasi ex omni parte tanlus. *Obnixus*, contranius & conabundus. *Obnoxius*, quia obligatus est nexibus culpæ. *Oblektor*, quasi cū lacte & fraude, vt *Terentius*: *Nisi me lactasses amantem*, vnde & oblectare dictum est. *Obtrektor*, malignus, & qui obstringillando officiendoque non sinat quempiam progredi & auferre. *Orbus*, quòd liberos non habeat, quasi oculis amissis. *Opifex*, quòd opus faciat aliquid. *Opilio*, custos ouium, quasi ouilio.

P

P*Rudens*, quasi portò videns, perspicax enim est, & incertorum præuidet casus. *Patiens* dictus à pauendo: pauere enim feriri est: percutitur enim & tolerat. *Perfectus*, cui nihil iam adiici potest. Huic nomini apud Grammaticos comparatio nō adiicitur, quia si dixeris: ille perfectior est: iste perfectus non erit. *Pulcher* à specie cutis dictus, quod est rubens pellis: postea tranfit hoc nomen in genus. Nam pulchritudo hominis aut in vultu est, vt: *Os humeròsque Deo similis*, aut in capillis, vt: *Namque ipse decoram Cæsarium*, aut in oculis, vt: *Latos oculis afflarat honores*, aut in candore, vt: *Quale manus addunt ebori decus*, aut in lineamentis, vt: *Te multò plus figura & lineamenta hospitis dele-
ctabant*, aut in proceritate, vt *Turnus*:

Vertitur in medijs, & toto vertice supra est.
Pellex à pelliciendo. *Perfpicax* splendi-
 dus, eò quòd perluceat. *Perpetuus*, perennis.
Perennis ab eo quòd fit perpetuus annis. *Præ-
 sul* vocatus, quia præest sollicitudine. *Præpo-
 situs* appellatus, eò quòd fit subiectorū ac fam-
 ulantium ordinator vel rector. *Patroni* à
 patribus dicti sunt, quòd huiusmodi affectū
 clientibus exhibeant, vt quasi patres illos re-
 gant. *Pædagogus*, cui paruuli assignatur: Gre-
 cum nomen est, & est compositū ab eo quòd
 pueros agat, i. doceat, & lasciuientem refre-
 net ætatem. *Præfens* dictus, quòd fit præ sen-
 sibus, id est, coram oculis, qui sensus sunt cor-
 poris. *Prior*, quòd primus sit in ordine: &
 primus quasi præminens. *Primus*, posterior,
 postremus. *Potens*, rebus latè patens: vnde &
 potestas, quòd pateat illi quaquà velit, & ne-
 mo intercludat, nullus obistere valeat. *Præo-
 pius*, præ cæteris opibus copiosus. *Pecunia-
 sus* Tullius primum eos dictos refert, qui plu-
 rimam habuissent pecuniam, id est, pecora. Ita
 enim antiqui eos appellabant. paulatim
 autem per abusionem nomen ad aliud deno-
 lutum est. *Pernicax* propriè dicitur, qui in
 proposito suo ad victoriam perseverat. Anti-
 qui enim viciam dicebant, quam nos victo-
 riam: credo quòd inde dicatur herba vitia, id
 est, victorialis. *Pernix* à pernitendo tractū
 est, id est, in conatibus perseverando. Alij per-
 nicem velocem intelligunt pedibus. Nā per-
 nicitas pedum est, vt: Pernicibus ignea plan-
 tis, sicut celeritas pennarum est, vt: Celerique
 fuga sub sidera lapsa. *Piger*, quasi pedibus
 æger. Est enim tardus ad incedendum: quod
 nomen per vsum transit ad animum. *Per-
 nos*, peruigilans nocte, perseverans. *Perti-
 nax*, impudenter tenens, quasi pertinens. *Pet-
 ulans* nunc quidem pro audace & improbo
 ponitur: olim autem acerbi flagitatores, &
 propriè argētiorum coactorū pueri, quòd
 precia rerum crebrius & asperius exigebant:
 à petendo petulantes vocati sunt. *Pro-
 cax*, propriè idem quòd petax. Nā procari est pe-
 tere: vnde & nuptiarum petitores proci dicū-
 tur. *Prodigus* sumptuosus atq; consumptor,
 qui omnia porro agit & quasi proicit. *Pro-
 fugus* propriè dicitur qui procul à sedib⁹ suis
 vagatur, quasi porro fugatus. *Peregrinus*
 longè à patria positus sicut alienigena. *Pro-
 iectus* quasi longè & procul iactus, sicut &
 produxit, quasi porro illum duxit, & pro-
 uocavit, quasi porro illum vocavit. *Proiectus*
 quasi porro eiectus ac projectatus, vnde: pro-
 iectaque laxa Pachyni, id est porro iactata.
Proscriptus cuius bona palam & apertè descri-
 buntur, bonisque fisci agglomerantur. *Præ-
 scriptus* ordinem significat, sicut & præscrip-
 tionem apud Iuris consultos. *Procinctus* ex-
 peditus & armatus, vnde & In procinctu, id

est cū belli causa arma sumebant. *Præ-
 cinctus* eo quòd ante se ponat aliquid quo
 præcingitur. Vnde & de Domino dictum est,
 Præcinctus lintheo, lauit pedes discipulorum
 suorum. *Prædo* est qui populando alienam
 inuadit prouinciam. Prædo ab abigēdo præ-
 das dictus, & prædo qui prædam habet. *Præ-
 dator* est cui de præda debetur aliquid. *Pla-
 giator* dicitur à πλάγιον, id est obliquo, quòd non
 certa via gradiatur, sed pelliciendo dolis. *Pi-
 rate* sunt prædones maritimi ab incēdio nau-
 uium transeuntium, quas capiebant dicti.
 Nam πύρρις ignis est. *Pugillator*, qui de manu
 in manu nummorum aliquid subtrahit.
Peculator pro eo quòd sit pecuniæ publicæ
 defraudator. *Proditor* pro eo quòd detegit.
 Item proditor perditior: vt, Vnius ob irā Pro-
 dimur. *Perfidus* quia fraudulenter est & si-
 ne fide, quasi perdens fidem. *Periurus*, quia
 perperè iurat, id est malè iurat. Periurus au-
 tem in verbo non habet. Nam peicro & de-
 iero dicimus. *Præuaricator* malè fidei aduo-
 catus, & qui vel in accusando nocitura, vel
 in defendendo profutura prætereat, aut inu-
 tiliter dubicque ponat mercedis gratia, licet
 corruptus. Cicero, Quid enim tam præuaricū,
 id est validè varum. *Pellax* dolosus & fal-
 lax, à pelle, id est vultu. Foris enim vt fallat
 aridet, sed nequiriam intus gerit. *Profa-
 nus* quasi porro à fano. Sacris enim illi non
 licet interesse. *Patricida* propriè dicitur in-
 terfector parentis, quamuis quidam veteres
 hunc parenticidam dixerint, qui hominem
 occiderat, quoniam parricidium & homici-
 dium in quocunq; intelligi possit, cū sint
 homines hominibus pares. *Persecutor* non
 semper pro malo intelligitur, vnde: Persecu-
 tor, perfectè secutor. *Publicanus* est qui ve-
 ctigalia publica exigit, vel qui per publica
 40 negocia seculi lucra sectatur vnde & cogno-
 minatus est. *Pescator* pellice id est meretri-
 ce vocatus, quasi pellicator, quod nomen ap-
 ud antiquos tantum flagitiosum significa-
 bat, postea transit hoc nomen in appellatio-
 nem omnium iniquorū. Peccator item à pe-
 ctoris cæterua cognominatus, pro eo quòd
 inibi occulta delictorum conduntur. *Pro-
 stituta* meretrices à profedendo in meritorijs,
 vel in fornicibus. *Pellæx* apud Græcos pro-
 priè dicitur à Latinis concuba vel concubi-
 na. Dicta autem à fallacia, id est versutia, sub
 dolositate vel mendacio. *Procurrus* quasi
 per longum curuus. *Pavidus* est quem ve-
 xat trepidatio mentis. habet enim cordis pul-
 sationem, cordis motum. nam pauere ferite
 est, vnde & pavementum. *Petræ* autem &
 rupes à duritia saxorum nominantur. *Pustu-
 lanis*, pustillo animo. *Petulosus* dictus ab
 appetendo, vnde etiam & meretrices petul-
 cas vocamus.

Pisinnus à pusione dictus. *Productus*, quasi porro ductus. *Pellicanus* vir sanctus solitudi- ni deditus.

Questor, à quærendo dictus, quasi qua- sitor. *Questuosus* querimoniosus. *Querulus* quia querelam infert. *Quietus* quod sit i- pse sibi animo securus neminem tangens.

R

Religiosus ait Cicero à relegendo appel- latus, qui retractant, & quasi relegunt ea quæ ad cultum diuinum pertineant. Hi sunt dicti religiosi ex relegendo tanquàm ex eli- gendo eligentes, ex diligendo diligentes, ex intelli- gendo intelligentes. *Ratiocinator* dictus vir ma- gnus, quia de omnibus rebus quas esse mirabi- les cõstat, possit reddere rationem. *Retractor* recitator, nã retractare, est repetere quod om- miserat. *Respiciens* eo quod mentem quasi post insaniam recipiat, aut quia respicit qui sa- pere desierat. Castigat enim seipsum demen- tiæ, & confirmat animum suum ad rectius viuendum: cauens ne iterum corruat. *Repen- tinus* à repente. Repente autem & aduerbiũ & nomen potest esse. *Robustus* fortis, validus, à fortitudine roboreæ arboris appellatus. *Rapidus* velox pedibus. *Raptor* eo quod cor- ruptor. Inde & rapta eo quod corrupta est. *Reus* à re de qua obnoxius est, & reatus à reo est nuncupatus. *Reus* maiestatis primum di- ctus qui aduersus rempublicam aliquid eg- gisset, aut quicumque hostibus consensisset. Dictus autem reus maiestatis, quia maius est lædere patriam quàm ciuem vnum. Pos- tea autem & hi rei maiestatis dicti sunt: qui aduersus maiestatem principis egisse videren- tur, vel qui leges inutiles reipublicæ contu- lerant, vel vitiles abrogauerat. *Rixosus* à rictu canino dictus. Semper enim ad contradicen- dum paratus est, & iurgio delectatur & pro- uocat contententem. *Rusticus* dictus quod rus operetur, id est terram.

S

Sapiens dictus à sapore, quia sicut gustus Saptus est ad discretione saporis ciborum: sic sapiens ad dinoscetiam rerum atque cau- sarum, quod vnumquodque dinoscat, atque sensu veritatem discernat. Cui contrarius est insipiens quod sit sine sapore, nec alicuius di- scretionis vel sensus. *Studiosus*, quasi studiis curiosus. *Sanctus* veteri consuetudine appel- latus, eo quod hi qui purificari volebãt, lan- guine hostiæ tangebantur & ex hoc sancti nomen acceperunt. *Sincerus* quasi sine corru- ptione, cui contrarius est infincerus, vitiatu- s, corruptus. *Supremus*, summus, ab eo quod su- peremineat. Vnde & supremas partes dici- mus. *Sublimis* ab altitudine vocatus honoris. nã propriè è sublime dicitur, quod in alto est, vt Sublimemque ferens ad sidera cæli.

Speciosus à specie vel aspectu: sic formo- sus à forma. *Solers* quod sit sollicitus in arte & utilis. Solers enim apud antiquos dice- batur: qui erat omni bona arte instructus. Terentius,

Adolescẽtem solertem dabo.

Superstitiosus ait Cicero appellatus, qui totos dies precabantur, & immolabant, vt sibi sui liberis superstitites essent. *Solicitus* quasi solers & citus atque inquietus. *Sedulus* familiare verbum Terentij: hoc est sine dolo, aliàs affi- duus. *Sodales* dicuntur, qui ad symbolum con- tenere consueverunt, quasi suadentes, aliàs quasi sedales. Ipsi & socij dicuntur propter periculi & operis societatem, quasi in vna ca- liga, & vno vestigio manentes. *Stultus* ebe- tior corde, sicut quidam ait, Ego meipsum stultum esse existimo: fatuum esse non opi- nor, id est obtusis quidem sensibus, non ta- men nullis. *Stultus* est, qui per stuporem non mouetur iniuria, læuitiam enim perfert, nec vltus est, nec vlla ignominia commouetur ad dolorem. *Segnis*, id est sine igne, ingenio carens. Se autem sine significat, vt *Sedulus* sine dolo. *Securus* quasi sine cura, id est fri- gus, per quod inutiles accipimus. *Stupidus* se- pius stupens. *Superbus* dictus, quia vult per- uideri quàm est: Qui enim vult super- gredi quod est, superbus est. *Susurro* de so- no locutionis appellatus, quia non in facie alicuius, sed in aure loquitur de altero detra- hendo. *Seditiosus*, qui dissensionem animorũ facit, & discordias gignit: quam Græci *δράσα* dicunt, *Seuerus* quasi satis verus, tener enim sine pietate iusticiam. *Simulator* dicitur à simulacro. Gestat enim similitudinem eius quod non est ipse. *Suasor* decipiens, id est in suam sortem trahens. *Scrupulosus* animi mi- nuti & asperi. *Scrupus* enim est arena durior. *Sacrilegus* dicitur ab eo quod sacra legit, id est furatur. *Sicarius* vocatur, qui ad perpetrã- dum scelus telis armatus est. Sica enim gla- dius est à secando vocatus. *Sanus* sinister at- que peruersus à peruersitate. Est enim pesti- mi & crudelis animi. *Scenicus*, qui in theatro agit. Theatrum enim scena est. *Scorta* quæ à Græcis *σκώρτα* vocabantur: quo defricantur pelles, quibus corruptela fit. *Spureus*, quod sit impurus. *Scelerosus*, sceleribus plenus, vt lapi- dosus locus & arenosus. Plus est autem sce- lerosus quàm sceleratus. *Sator* seminator, vel pater à semine. *Securra*, qui scetari solet quæ- piam cibi gratia. A sequendo ergo inde secur- ras constat appellatus. Idem assecla, à sequen- do. *Satelles*, quod adhæreat alteri, siue à late- ris custodia. *Suffectus*, in loco alterius suppo- situs, quasi suffactus. Vnde & consulem iusse- ctum dicimus eum, qui pro alio substituitur. *Secundus*, quia secus pedes: & tractus est ser- mo à sequentibus seruis pedisequis. Vnde &

secunda fortuna dicitur, quod secundū nos est, id est prope nos. Inde & res secunda, id est prospera. Secunda autem à sequendo sunt dicta. *Stipulator* promissor. *Scipulari* enim promittere est, ex verbis iurisperitorū. *Sannus* à sanguine, quia sine pallore est. *Sospes* salutis hospes. *Salus* à sale nomen accepisse putatur. *Subtilis* ab extenuatione dictus. *Sequester* dicitur, qui certantibus medius interuenit, qui apud Græcos *ἀμείβομαι* dicitur, apud quem pignora deponi solent. Quod vocabulum à sequendo factum est, quod eius qui electus sit, utraque pars fidem sequatur. *Sesilis*, quod non videtur stare, sed sedere. *Surdus* à fordibus humoris aure cōceptis, & quamuis multis casibus accedat, nomen tamen æger ex prædicto vitio retinet. Siccus quod sit exsiccatus, siue per antifrasin, quod sit sine succo. *Sepultus* dictus, eo quod sit sine palpitatione vel sine pulsū, id est sine motu. *Sagio* ab exigendo dictus. *Sutor* à suendis pellibus nominatur. *Subulcus* porcorum pastor, sicut bubulcus à cura bouum.

T

Tutor qui pupillum tuetur, hoc est intuetur, de quo in consuetudine vulgari dicitur, quid me mones? Et tutorem & pedagogum olim obrui. *Testes* dicti quod testamento adhiberi solent, sicut signatores quod testamentum signent. *Tetricus mons* in Sabinis asperrimus. Vnde & tristes homines tertricos dicimus. *Taciturnus* in tacēdo diurnus. *Trutinator* examinatore ex iudicij libra perpendens recta, translatione à trutina, quæ est gemina ponderum lancis. *Tristis*, tenax, nummi cupidior, quod teneat. Interdum & pertinax. *Truculentus*, toruus, terribilis, eo quod sit toruo vultu & turbulento aspectu, ut torua leona, & Cernimus astantes nequicquam lumine toruo. *Turbidus*, terribilis. *Teter* ab obscura tenebrosaque vita. *Teterrimus* pro fero dixerunt, ut Ennius, Tetròsque elephants.

Terribilis, quia timorem habet & timetur. *Tergiuersator*, quod animum quasi tergum vertat huc & illuc, nec facile qualis sit intelligitur. *Temulentus* à temeto, id est vino dictus. *Timidus* quod timeat diu, id est à sanguine, nam timor sanguinem gelat, qui coactus gignit timorem. *Turpis* quod sit informis & torpeat.

V

Vir à virtute. *Vtilis* ab utendo bene sua vel quod bene quid uti possit, sicut docilis quod doceri possit. *Vernus* à veritate, hinc & verax. Maior est veritas quam verus, quia non est veritas à vero, sed verus à veritate descendit. *Veridicus*, quia verum dicit, & veritatis assertor est. *Verecundus*, quia verum factum erubescit. *Viridis*, vi & succo plenus. *Venustus* pulcher, à venis, id est sanguine. *Vinens* id est viuus. *Varius*, quasi non vnus via, sed incertæ, mixtæque sententiæ. *Versutus*, eo quod eius mens in quolibet actu ad quamlibet fraudem facile vertitur, vnde & versutia dicitur contorta sententiæ. *Plautus*, *Versutior* est quam rota figularis. *Vilis* à villa, nullius enim vrbianitatis est. *Versipellis* eo quod in diuersa vultum & mentem vertat. Inde & versutus & callidus. *Violentus*, quia vim infert. *Vecors* mali cordis & malæ conscientia. *Vagus*, quasi sine via. *Vanus* à Venere etymologiam trahit. Item vanus inanis, falsus, eo quod sine memoria euanescat. *Vesanus* porro sanus. *Violentus*, qui & satis bibit & difficile inebriatur. *Vexatus*, id est portatus, ab eo quod est veho, vexo, vecto, vt, Vexasse sit portasse. *Veneficus* eo quod venenum mortis causa parauit, aut præstitit, aut vendidit. *Vector* quasi vehitor. Est autem vector & qui vehit & qui vehitur. *Venator*, quasi venabulator, à venatione scilicet qua bestias premit. Quatuor autem sunt venatorum officia, *Vestigatores*, indagatores, alatores, & presiores.

* * *

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM

LIBER XI.

CAPITULA LIBRI VNDECIMI

1 De homine & partibus.

2 De actibus hominis.

3 De portentis.

4 De transformatis.

De homine & partibus eius. CAP. I.

NATURA dicta est ab eo quod nasci aliquid faciat. Gignendi enim & faciendi potens est. Hæc quidam Deum esse dixerunt, à quo omnia creata sunt & existunt. *Gemus*, à gignendo dictum, cui deriuatiuum nomen à terra ex qua omnia gignuntur, 2^a enim Græcè terra dicitur. *Vita*, dicta propter vigorem, vel quod vitam teneat nascendi atque crescendi. Vnde & arbores vitam habere dicuntur, quia gignuntur & crescunt. *Homo*, dictus quia ex humo factus est; sicut dicitur in Genesi, Et creauit Deus hominẽ de limo terræ. Abusuẽ autem pronunciat ex vitæque substantia totus homo, id est ex societate corporis & animæ. Nam propriè homo ab humo. Græci verò hominẽ *άνθρωπος* appellauerunt: eo quod sursum spectet subleuatus ab humo ad contemplationem artificis sui. Quod Ouidius poeta designat cum dicit, Pronaque cum spectent animalia cætera terram, Os homini sublime dedit, cælumque videre iussit, & erectos ad sidera tollere vultus. Qui ideo erectus cælum aspicit, vt Deum quærat, non vt terram intendat, veluti pecora quæ natura prona & vtri obediẽtia fluxit. *Duplex* est autẽ homo: interior & exterior. *Interior* homo anima, *exterior* homo corpus. *Anima* autem à ventis nomẽ accepit, eo quod ventus sit. Vnde & ventus Græcè *άνεμος* dicitur, quod ore trahentes aërem viuere videamur: sed apertissimè falsum est, quia multo prius gignitur anima quàm concipi aër possit: quia iam in genitricis vtero viuit. Non est ergo aër anima, quod quidam putauerunt, qui non potuerunt in-

corpoream eius cogitare naturam. *Spiritus*, idem esse quod animam Euangelista pronunciat, dicens, Potestatem habeo ponendi animam meam, & rursus potestatem habeo sumendi eam. De hac quoque ipsa Domini anima passionis tempore memoratus euangelista ita protulit, dicens, Et inclinato capite emisit spiritum. Quid est enim emittere spiritum, nisi quod animam ponere? sed anima dicta propter quod viuunt. *Spiritus* autem vel pro speciali natura, vel pro eo quod spiret in corpore. Itẽ *animus* idem esse quod animam: sed *anima* vitæ est, *animus* consilij. Vnde dicunt philosophi etiam *sine animo vitam manere*, & *sine mente animam durare*. vnde & *amentes*, nam *mentem* vocari volunt vt sciat: *animus* vt velit. *Mens* autem vocata quod emineat in anima, vel quod meminit. Vnde & *immemores amentes*, quapropter non anima, sed quod excellit in anima mens vocatur, tanquam caput eius vel oculus. Vnde ipse homo secundum mentem imago Dei dicitur. Ita autem hæc omnia adiuncta sunt animæ, vt vna res sit. Pro efficientiis enim causarum diuersa nomina sortita est anima. Nam & *memoria* mens est, vnde & *immemores amentes*, dum ergo viuificat corpus, *anima* est. dum scit, *mens* est. dum vult, *animus* est. dum recollit, *memoria* est. dum rectum iudicat, *ratio* est. dum spirat, *spiritus* est. dum aliquid sentit, *sensus* est. Nam inde animus sensus dicitur pro iis quæ sentit, vnde & sententia nomen accepit. *Corpus*, dictum pro eo quod corruptum reperit. Solubile enim atque mortale est, & aliquando soluendum. *Cremens* enim semen masculi, vnde animalium & hominum corpora concipiuntur. Hinc &

mm j

parentes creatores vocantur. *Caro* autem ex quatuor elementis compacta est. nam terra in carne est, aer in alieu, humor in sanguine, ignis in calore vitali. Habent verò in nobis elementa suam quæque partem, quibus quid deberetur compage resoluta. *Caro* autem & *corpus* diuersa significant. In carne semper corpus est, non semper in corpore caro. Nam caro est quæ uiuit, idem & corpus. Corpus quod non uiuit, id est non caro. Nam corpus dicitur aut quod post vitam mortuum est, aut sine vita est conditum. Interdum & cum vita corpus, & non caro, ut herba, & lignum. ¶ *Sensus corporis* quinque sunt, visus, auditus, odoratus, gustus & tactus. Ex quibus duo aperiuntur, & clauduntur semper, duo patentes sunt. *Sensus dicti*, quia per eos anima subtilissimè totum corpus agitat vigore sentiendi. Vnde & *presentia* nuncupantur, quod sint præ sensibus, id est præ oculis, quæ præsto sunt oculis. *Visus*, est qui à philosophis humor vitreus appellatur. Visum autem fieri quidam asseuerant, aut externa ætheræ luce, aut interno spiritu lucido per tenues uenas à cerebro uenientes, atque penetratis tunicis in aerem exeuntes, & tunc commixtione similis materiae visum dantes. Visus dicitur quod viuacior sit cæteris sensibus, ac præstator siue uelocior, ampliusque uigat, quantum memoria inter cætera mentis officia. Vicinior est enim cerebro unde omnia manant, ex quo fit, ut ea quæ ad alios pertinent sensus, videre dicamus, ueluti cum dicimus: Vide quomodo sonat, uide quomodo sapit, sic & cætera. *Auditus*, appellatus quod uoces hauriat, hoc est aere uerberato sonos suscipiat. *Odoratus*, quasi aeris odore attractus. Tactus enim aere sentitur, sic & olfactus quod odoribus afficiatur. *Gustus*, à gutture dicitur. *Tactus*, eo quod pertractet & tangat, & per omnia membra vigorem sensus aspergat. Nam tactu probamus quicquid cæteris sensibus iudicare non possumus. duo autem tactus genera sunt, nam aut extrinsecus uenit quod feriat, aut iatus in ipso corpore oritur quod sentiatur. Vnicuique autem sensui propria natura data est. Nam quod uidentum est, oculis capitur, quod audiendum auribus: mollia & dura tactu æstimantur, sapor gustu, odor naribus ducitur. ¶ *Prima pars corporis caput*, datumque illi hoc nomen eo quod sensus omnes & nerui inde initium capiant, atque ex eo omnis uigendi causa oritur. Ibi enim omnes sensus apparent. Vnde ipsius animæ quæ consulit corpori quodammodo personam gerit. *Vertex*, est ea pars qua capilli capitis colliguntur, & in qua cæsaries uertitur, unde & nuncupatur. *Caluaria*, ab ossibus caluis dicta per defectionem, & neutraliter pronuntiat.

Occipitium, capitis pars posterior, quasi contra capitium, uel quod sit capitis rectorium. *Capilli* uocati, quasi capiti pili, facti ut decorem præsentent & cerebrum aduersus frigus muniant atque à sole defendant. *Pili* autem dicti à pelle qua prodeunt, sicut & pilum dicitur à pila, ubi pigmentum contunditur. *Cæsaries*, à cædendo uocata, id est quæ tantum uirorum est. Virum enim consum esse decet: mulierem non decet. *Comæ*, sunt proprie non cæsi capilli, & est Græcus sermo. Nam comas Græci à secando nominant, unde & *κρησῖ* tondere dicunt. Vnde & *cirri* uocantur, quod etiam idem Græci mallonem uocant. *Crines*, proprie mulierum sunt. Dicti autem crines eo quod uittis discernantur. Vnde & *discriminaria* dicuntur, à quibus diuisi religantur. *Tempora*, sunt quæ caluarie dextra lauique subiacent. Quæ ideo sic nuncupantur, quia mouentur, ipsaque mobilitate quasi tempora quibusdam interuallis mutantur. *Facies*, dicta ab effigie. ibi est enim facta tota figura hominis & uniuscuiusque personæ cognitio. *Vultus* uero dicitur, eo quod per eum uoluntas ostenditur animi, secundum uoluntatem enim in uarios motus mutatur, unde & differunt sibi utraque: nam facies simpliciter accipitur de uniuscuiusque naturali aspectu. *Vultus* autem animorum qualitates significat. *Frons*, ab oculorum foraminibus nominata est. Hæc imago quædam animi mentis motum specie sua exprimit, dum uel læta uel tristis est. *Oculi* uocati, siue quia eos celiorum regmina occultant: ne qua incidentis iniuriæ offensione lædantur, siue quia lumen occultum habent, id est secretum, uel intus positum. Hi inter omnes sensus uiciniores animæ existunt. In oculis enim omne mentis iudicium est, unde & animi perturbatio uel hilaritas in oculis apparet. Oculi autem idem & lumina. Et dicta lumina quod ex eis lumen manat, uel quod ex initio sui clausam teneant lucem, aut extrinsecus acceptam uisui præponendo refundat. *Pupilla*, est medius punctus oculi in quo uis est uidendi, ubi quia paruæ imagines nobis uidentur: propterea pupillæ appellantur. Nam paruuli pupilli dicuntur. Hanc plerique pupillam uocant. uocatur autem pupilla quod sit pura atque impolluta, ut sunt puellæ. Physiци dicunt easdem pupillas quas uidemus in oculis, mortuos ante triduum non habere, quibus non uisus certa est desperatio. *Circulus* uero quo à pupilla partes albæ oculi separantur discreta nigredine corona dicitur, quod rotunditate sui orient ambitum pupillæ. *Volutus* autem quidam appellant ipsos uertices oculorum ex similitudine ualuarum. *Palpebre*, sunt sinus oculorum, à palpatione dictæ, quia super mouentur. Concurrent enim

enim inuicem, vt affiduo motu reficiant obtutu. Munita sunt autem vallo capillorum, vt & apertis oculis si quid incidit repellatur, & somno conuiuentibus tanquam inuoluti quiescant latentes. In summitate autem palpebrarum locis quibus se vtraque claustra contingunt extant admoti ordine seruato capilli, tutelam oculis ministrantes, ne irruente sorde facile iniurias excipiant, & ex eo noceantur, vt pulueris vel cuiusquam crassioris materiae arceant contactum: aut ipsum quoque aerem concidendo mitificent, quod tenuem atque serenum faciant visum. *Lacrymas* quidam a laceratione mentis putant dictas, alij existimant ideo quod Graeci *δακρυμα* vocant. *Cilia* sunt tegmina quibus cooperiuntur oculi, & dicta cilia quod celent oculos, tegantque tuta custodia. *Supercilia* dicta, quia superposita sunt ciliis, quae idcirco pilis vestita sunt, vt oculis munimenta praetendant, & sudorem a capite defluentem depellant. *Intercilium* vero est medium illud inter supercilia quod sine pilis est. *Genae* sunt inferiores oculorum partes, vnde barbæ inchoant. Nam Graeci *γενειαι* barbæ. Hinc & genæ quod inde incipiunt gigni barbæ. *Male* sunt eminentes sub oculis partes, ad protectionem eorum suppositæ. Vocatae autem male siue quod infra oculos promineant, in rotunditatem, quæ Graeci *μαλα* appellant, siue quod sint super maxillas. *Maxilla* per diminutionem a malis, sicut paxillus a palo, taxillus a talo. *Mandibula* sunt maxillarum partes, ex quo & nomen factum. *Barbam* veteres vocauerunt quod virorum sit, non mulierum. *Aurium* inde dictum nomen a vocibus hauriendis, vnde & Virgilius, Vocemque his auribus hauri. Aut quia vocem ipsam Graeci *αυριον* vocant, ab auditu. Per immutationem enim literæ aures, quasi aures nuncupatae sunt. Vox enim repercutta per anfractus earum sonum facit quo sensum excipiant audiendi. *Pinnula* summa pars auris ab acumine dicta. Pinnam enim antiqui acuti dicebant, vnde & bipennis & pinna. *Nares* idcirco nominantur, quia per eas vel odor vel spiritus manare non desinit, quia nos odore admonent, vt notimus aliquid & sciamus. Vnde e contra in seipsum ac rudes ignari dicuntur. *Olfecisse* enim, veteres scisse dicebant. *Terrentius*, Ac non totis sex mensibus prius olfecissent quam ille quicquam ceperit. *Narium* recta pars propter quod aequaliter sit in longitudine & rotunditate porrecta, columna vocatur: extremitas eius, pinnula a formula pomii pini. Quæ vero dextra leuiusque sunt, pinnulae ab alarum similitudine: medium autem intermedium. *Os* dictum quod per ipsum quasi per ostium & cibos intras mittimus, & spiritum foras proiciamus, vel quia

ibi ingrediuntur cibi, & inde egrediuntur sermones. *Labia* a lambendo nominata. quod autem superius est, labium dicimus, quod inferius eo quod grossius sit, labrum. Alij virorum labra, mulierum labia dicunt. *Lingua* a lingendo cibum putat Varro nomen impositum. Alij quod per articulatos sonos verba ligat. Sicut enim plectrum cordis, ita lingua illiditur dentibus & vocalem efficit sonum. *Dentes* Graeci *δεντα* vocant, & inde in Latinum nomen trahere videntur. Horum primi *præcisores* dicuntur, quia omne quod accipitur ipsi prius incidunt. *Sequentes canini* vocantur, quorum duo in dextra maxilla, & duo in sinistra sunt. Et dicti canini, quia ad similitudinem caninorum existunt, & canis ex ipsis ossa frangit, sicut & homo, & quod non possunt priores præcidere, illis tradunt, vt confringant. Hos vulgus pro longitudine & rotunditate *colomellos* vocant. *Vltimi sunt molares*, qui concita a prioribus atque contracta subigunt, & molunt, atque immassant, vnde & molares vocati sunt. *Dentium* autem numerum discernit qualitas sexus. Nam in viris plures, in foeminis pauciores existunt. *Gingine* a gignendis dentibus nominata. Factæ autem sunt etiam ad decorem dentium: ne nudi horrore potius, quam ornamento existerent. *Palatum* nostrum sicut coelum sursum est positum, & inde palatum a polo per derivationem: sed & Graeci similiter palatum *οὐρανιον* appellant, eo quod profui concavitate cæli similitudinem habeat. *Fauces* a fundendis vocibus nominatae, vel quod per eas famur voces. *Arteria* vocata, siue quod per eas a pulmone aer, hoc est spiritus fertur, seu quod arctis, & angustis meatibus spiritum vitalem retineant, vnde vocis sonos emittunt: qui soni vno modo sonarent, nisi siue motus distantias vocis efficeret. *Tongue* Gallica lingua dicitur: quas vulgò per diminutionem *lingillas* vocant, quæ in faucibus turgescere solent. *Mentum* dictum quod inde mandibulae oriuntur, vel quod ibi iungantur. *Gurgulio* a gutture nomen trahit, cuius meatus ad os & nares pertendit: habet viam qua vox ad linguam transmittitur: vt possit verba collidere. Vnde & *garrire* dicimus. *Rumen* proximum gurgulioni, quo cibus & potio deuoratur. Hinc bestia quæ cibos reuocant ac remandunt, ruminare dicuntur. *Sublinguum* operculum gurgulionis, quasi parua lingua, quod foramen linguae recludit operitue. *Collum* dictum, quod sit rigidum & rotundum, vt columna, baiulans caput & sustentans, quasi capitolium: cuius anterior pars gula vocatur, posterior cervix. *Cervix* autem vocata, quod per eam partem cerebrum ad medullam spinæ dirigitur, quasi cerebri via. Veteres autem plurali tantum ij

tum numero ceruices dicebant. primus Hor-
tensius ceruicem singulariter dixit. Ceruix
autem numero singulari membrum ipsum
significat. Nam pluraliter contumaciam sa-
pe demonstrat. Cicero in Verinis, Præto-
rem tu accules frangere ceruices. ¶ *Humeri* di-
cti, quasi armi, ad distinctionem hominis à
pecudibus mutis, vt hi humeros, illi ar-
mos habere dicuntur. nam proprie armi quadru-
pedum sunt. *Ala* summi humeri pars poste-
rior. ¶ *Brachia* à fortitudine nominata, *Brachia*
enim Græcè, graue & forte significat. In bra-
chiis enim tori lacertorum sunt, & insigne
musculorum robur existit. Hi sunt tori, id est
musculi: & dicti tori, quòd illi viscera torta
videantur. *Cubitus* dictus, quòd ad cibos su-
mendos in ipso cubamus. *Vlna* secundum
quosdam vtriusque manus extensio est, se-
cundum alios cubitus, quod magis verum
est, quia Græcè ὀπίσσω, cubitus dicitur. *Ala*
sub brachia sunt appellata, eo quòd ex eis in
modum alarum motus brachiorum inchoet,
quas quidam ascillas vocant, quòd ex his
brachia cillantur, id est mouentur, vnde & of-
cilla dicta ab eo, quòd cillantur, id est mo-
uantur ora. Nam cillere est mouere. Hos qui-
dam *subhircos* vocant, propter quod in pleris-
que hominibus hircorum fetorem reddant.
Manus dicta, quòd sit totius corporis mun-
us. Ipsa enim cibum ori ministrat, ipsa ope-
ratur omnia, atque dispensat: per eam acci-
piuntur & damus. Abusine autem manus etiã
aus vel artifex, vnde & manus precium dici-
mus. *Dextra* vocatur à dando, ipsa enim pi-
gnus pacis datur, ipsa fidei testis atque salu-
tatis adhibetur, & hoc est illud apud Tullium
Fidem publicam iussu senatus dedi, id est,
dextram. Vnde & Apostolus dicit, Iacobus &
Ioannes dextras dederunt mihi & reliqua.
Leua, quòd aptior sit ad leuandum. *Sinistra*
autem vocata, quasi sine dextra, siue quòd
rem fieri sinat. A sinendo enim sinistra est nũ-
cupata. *Palma* est manus expansis digitis, si-
cut palma ab expansis palmæ ramis. *Digiti*
nuncupati, vel quòd decem sunt, vel quia
decenter iuncti existunt. Nam habent in se
& numerum perfectum & ordinem decen-
tissimũ. Primus pollex vocatur, eo quòd in-
ter ceteros virtute polleat, & potestate. Se-
cundus index & salutaris, seu demonstrato-
rius, quia eo ferè salutamus atque ostendi-
mus. Tertius impudicus, quod plerumque
per eum probri insectatio exprimitur. Quar-
tus anularis, eo quòd in ipso anulus geritur.
Idem & medicinalis, quòd eo trita colliria
à medicis colliguntur. Quintus auricularis,
pro eo quòd eo aurem scalpimus. *Ungulas* ex
Græco vocamus. Illi enim has *ὀνυχας* dicitur.
¶ *Truncus* media pars corporis à collo vsq; ad

inguina. De quo Nigid. Caput collo vehitur,
truncus sustinetur coxis & genib. cruribusq;
Thorax à Græcis dicitur anterior pars trun-
ci à collo vsque ad stomachũ, quam nos dici-
mus arcam, eo quòd ibi arcanum sit, id est se-
cretum quo ceteri arcantur. Vnde & arca &
ara dicta, quasi res secreta. cuius eminentes
pulpæ mamillæ dicuntur. Inter quas pars il-
la ossæ pectus dicitur, dextra leuæque costæ.
10 *Pectus* vocatum quòd sit pexum inter emi-
nentes mamillarum partes, vnde & pectinen-
dicimus, quòd pexos capillos faciat. *Mamil-
læ* vocata, quia rotunde sunt, quasi mala,
per diminutionem scilicet. *Papillæ* capita
mammarũ sunt, quas infantes sugentes com-
prehendunt. Et dictæ papillæ quòd eas in-
fantes quasi pappant dum lac sugunt. proin-
de mamilla est omnis eminentia vberis: pa-
pilla verò breue illud vnde lac trahitur. *Vbe-
ra* dicta, vel quia lacte vberta: vel quia vuida
humore scilicet lactis in more vuarum plea-
na. *Lac* vim nominis à colore trahit, quòd
sit albus liquor: *lactis* enim Græcè, albu di-
cunt, cuius natura ex sanguine commutatur.
nam post partum si quid sanguinis nondum
fuerit vteri nutrimento consumptum: natu-
rali meatu fluit in mammas, & earum virtu-
te albescens lactis accipit qualitatem. ¶ *Cu-
tis* est quæ in corpore prima est appellata,
quòd ipsa corpori superposita incisione pri-
ma patitur. Cutis enim Græcè incisio dicitur:
eadem & pellis quòd externas iniurias
corporis tegendo pellat, pluuiasque & ven-
tos solisque ardores perferat. *Pellis* autem
mox detracta, subacta iam corium dicitur.
Corium autem per deriuationem caro appel-
latur, quòd eo tegatur: sed hoc in brutis ani-
malibus proprium est. *Pori* corporis Græco
nomine appellantur, qui Latine proprie spi-
ramenta dicuntur, eo quòd per eos viuificus
spiritus exterius ministratur. *Aruma* est pin-
guedo cuti adhaerens. *Pulpa* est caro sine pin-
guedine, dicta quòd palpetur: resilit enim sa-
pe. Hanc plerique & viscum vocant, propter
quod glutinosa sit. *Membra* sunt partes cor-
poris. *Artus* quibus colligantur membra, ab
artando dicti. *Nervi* Græca appellati deriua-
tione: quos illi *νεῦρα* vocant. Alij Latine vo-
catos neruos putant, eo quòd per artuũ con-
iunctiones inuicem his inhæreant. Maximã
autem virium substantiam neruos facere cer-
tissimum est. Nam quantò fuerint densiores:
tantò propensius augetur firmitatem. *Ar-
tus* enim dicti quòd colligati inuicem ner-
uis artentur, id est stringantur, quorum
diminutiua sunt articuli. Nam artus di-
cimus membra maiora, vt brachia, ar-
ticulos minora membra, vt digiti.
60 *Compagia* capita sunt ossium: dicta, eo quòd
sibi

sibi compacta nervis velur glutino quodam adhaereant. *Ossa*, sunt corporis solidamenta. In his enim positio omnis roburque subsistit. *Ossa* autem ab isto dicta, propter quod cremarentur ab antiquis, siue, ut alij putant, ab ere, quod ibi pateant. Nam ubique cute viceribusque obiecta celantur. *Medulla* appellata, quod madefaciant ossa, irrigant enim & confortant. *Vertebrae*, sunt summæ ossium partes nodis crassioribus conglobatae: dictæ ita, eo quod ad inflexionem membrorum illa vertantur. *Cartilagineae*, ossa mollia & sine medulla, quod genus auriculæ & narium discrimen & costarum extremitates habent, siue opercula ossium quæ mouentur. Et dictæ cartilagineae, quod leni attritu carent dolore dum flectuntur. *Costas*, appellari quidam putant, quod ab ipsis interiora custodiantur, ut tota mollities ventris vallata seruetur. *Latus*, qui iacentibus nobis lateret. Est enim læua pars corporis, dextro autem lateri habilior motus, læua fortior, & oneri ferendo accommodatior. Vnde & læua nuncupata, quod aptior sit, ad leuandum aliquid & portandum. Ipsa enim gestat clypeum, enssem, phatram & reliqua onera, ut expedita sit dextera ad agendum. *Dorsum*, est à ceruice vsque ad renes. dictum autem dorsum, quod sit superficies durior corporis in modum saxi, fortis ad portandum & ad perpetuandum. *Terga*, quia in ea supini iacemus in terra: quod solus homo potest. Nam multa animalia tantum in ventre, aut in latere iacent. Vnde & in animalibus terga abusuè dicuntur. *Scapula*, à scandendo dicitur. *Interscapilium*, spacium quod inter scapulas est, vnde & nominatum. *Pale*, sunt dorsum dextra leuæque eminentia membra, dicta quod in luctando eas premimus, quod Græci *παλαίωσι* dicunt. *Spina*, est iunctura dorsum, dicta eo quod habeat radiolos acutos, cuius iuncturæ spondilia appellantur, propter partem cerebri quæ fertur per eos longo tractu ad cæteras corporis partes. *Sacra spina*, est ima perpetuæ spinæ quam Græci *ἱεγὴ ὄσσει* vocant: quoniam primum infante concepto nascitur, idcircoque & hostia. id primum à gentilibus diis suis dabatur, vnde & spina sacra dicitur. *Renes*, ait Varro dictos, quod riuus ab his obscæni humoris nascantur. Nam venæ & medullæ tenuem liquorem desudant in renibus, qui liquor rursus à renibus calore Venereo resolutus decurrit. *Lumbi*, ob libidinis lasciuiam dicti, quia in viris causa corporeæ voluptatis in ipsis est, sicut in vmbilico mulieribus. Vnde & ad Iob in exordio sermonis dictum est, Accinge sicut vir lumbos tuos: ut in iis esset resistendi præparatio, in quibus libidini est visitata dominandi occasio. *Vmbilicus*, est medius locus cor-

poris: dictus quod sit ibi vmbro iliorum. Vnde & *vmbro* appellatur locus in medio clipei, à quo pendet. Ex eo enim infans in vtero pendet, ex eo etiam & nutritur. *Ilium* Græco sermone appellatum, quod ibi obuoluimus nos. Græcè enim *ἐπιέν* obuolucere dicitur. *Clunes*, vocata, quod sint iuxta colum: quod est longa *ω*. *Nates*, quod in ipsis innituntur dum sedemus. Vnde & conglobata est in eis caro, ne prementi corporis mole ossa dolerent. *Genitalia* corporis partes sunt: ut nomen ipsum docet: à gignenda sobole acceperunt vocabulum, quod his procreatur & gignitur. Hæc & pudenda pro verecundia siue à pube. Vnde & indumento operiuntur. dicuntur autem ista & inhonesta, quia non habent eam speciem decoris, sicut membra quæ in promptu locata sunt. Idem & *veretrum*, quia viri est tantum, siue quod ex eo virus emittitur. Nam virus propriè dicitur humor fluens à natura viri. *Testiculi*, per diminutionem à testibus dicti, quorum numerus incipit à duobus. Hi enim semen calamo ministrant, quod ab spinæ medulla & renibus & lumbis suscipiunt ad gratiam procreandi. *Viscus*, est pellis in qua testiculi sunt. *Posteriora* verò vocata, quod retro sunt & à vultu auersa, ne dum alium purgamus inquinaremus aspectum. *Meatus* inde appellatus, quia per eum meant, id est egeruntur stercora. *Fæmora* dicta sunt, quod ea parte à fæmina sexus viri discrepet. Sunt autem ab inguinibus vsque ad genua. *Fæmina* autè per deriuationem fæmorum partes sunt, quibus in equitando tergis equorum adhaeremus. Vnde & præliatores olim *sub fæminibus equos amisisse* dicebatur. *Costæ*, quasi coniunctæ axes. In ipsis enim fæmora mouentur, quorum concaua, vertebra vocantur, quia in eis capita fæmoru vertuntur. *Suffragines*, quia subtus franguntur, id est flectuntur, non supra sicut in brachiis. *Genua*, sunt cõmissiones femorū & crurū, & dicta genua, eo quod in vtero sint genis opposita. Cohærent enim sibi ibi, & cognata sunt oculis lacrymarū indicibus & misericordiæ. nam à genis genua dicuntur. denique cõplicatum gigni formarique hominè dicunt, ita ut genua sursum sint quibus oculi formantur, ut caui & recõditi fiant. Ennius, Atque genua cõpmit arta gena. Inde est quod homines dum ad genua se prosternunt, statim lacrymantur. Voluit enim eos natura vterū maternū rememorari, vbi quasi in tenebris cõsedeabant, antequam ad lucem peruenirēt. *Crura* dicta, quia in iis currimus & gressum facimus. Sunt autem sub genibus vsque ad suras. *Tibia* vocata, quasi tubæ. Sunt enim longitudine & specie similes. *Talus*, dictus à tolo. Nam tolus est eminentis rotunditas: vnde & fastigium templi rotundi tolus vocatur. Talus autem sub

crute est, sub talo, calcanei. *Pedes*, ex Græca etymologia nomen sortiti sunt. Hos enim Græci *πόδες* dicunt, quia alternis motibus solo fixi incedunt. *Planta*, à planitie nuncupata, quia non rotundæ, vt in quadrupedibus, ne stare non possit bipes homo: sed planæ atque longiores formatae sunt, vt stabile corpus efficerent. Sunt autem plantæ anteriores partes, quæ etiam ex multis ossibus constant. *Calcis*, prima pars plantæ, à callo illi nomen impositum, quo terram, hinc, & calcaneus. *Solum*, inferior pars pedis, dictum quia eo terræ vestigia imprimimus. sed & solum dicitur omne quod aliquid sustinet, quasi solidum: vnde & terra solum quod cuncta sustineat, & solum pedis quod totam corporis molem portat. *Viscera*, non tantum intestina dicimus, sed quicquid sub corio est, à visco quod est inter cutem & carnem. Item viscera vitalia, id est circumfusa cordis loca, quasi viscosa, eo quod ibi vita, id est anima continetur. Item viscera capita neruorum ex sanguine & neruis copulata. Eadem lacerti siue mures, quia sic in singulis membris cordis loco sunt, vt sit in media parte torius corporis cor: appellanturque à nomine similibus animalium sub terra delitescentium. Nam inde *musculi* à murium similitudine: iidem etiam & *tori*, quod illic viscera torta videantur. *Cor*, à Græca appellatione deriuatum: quod illi *καρδιά* dicunt, siue à cura. In eo omnis sollicitudo, & scientiæ causa manet. Quod ideo pulmōni vicinum est, vt cum ira accenditur, pulmōnis humore temperetur. Huius duæ arteriæ sunt, de quibus sinistra plus sanguinis habet, dextra plus spiritus: vnde & dextro brachio pulsus inspicimus. *Præcordia* verò sunt loca cordi vicina, quibus sensus percipitur: & dicitur *præcordia*, eo quod ibi sit principium cordis & cogitationis. *Pulsus*, vocatus quod palpitet, cuius iudicio aut infirmitatem intelligimus, aut salutem. Huius duplex est motus, aut simplex, aut compositus. Simplex est qui ex vno saltu constat, compositus est qui ex pluribus motibus inordinatus & inæqualis existit, qui motus certa habent spacia, dactylicum percellissimum quoadi sine vitio sunt. Si quando verò citatiores sunt, vt *δυσκαρδία*, aut leniores, vt *μυρμηκία*, mortis signa sunt. *Venæ* dicitur, eo quod viæ sint natantis sanguinis, atque riuus per corpus omne diuisi: quibus vniuersa membra irrigantur. *Sanguis*, ex Græca etymologia nomen duxit, quod vegetetur & sustentetur, & viuat. Sanguis autem est dum in corpore est, effusus verò cruor dicitur. Nam cruor vocatus eo quod effusus decurrit, vel ab eo quod currendo corruiat. Alij autem cruorem interpretantur sanguinem corruptum qui emittitur.

Alij aiunt vocatum sanguinem quod suavis sit. Sanguis autem non est integer: nisi in iuuenibus. Nam dicunt physici minui sanguinem per ætatem. vnde & in senibus tremor est. Propriè autè sanguis animæ possessio est. Inde genas lacerare in luctu mulieres solent: vnde & purpureæ vestes & flores purpurei mortuis præbentur. *Pulmo*, ex Græco trahit vocabulum. Græci enim pulmōnem *πνεύμων* vocant: eo quod cordis flabellum sit, in quo *πνεύμα*, id est spiritus inest, per quod & agitantur & mouentur, vnde & pulmōnes vocati sunt. Nam Græcè *πνεύμα* spiritus dicitur, qui flando & agitando aerem admittit & recipit, à quo mouentur pulmōnes, & palpitant, & adaperiendo se, vt flatum capiant: stringendo, vt eiiciant. Est enim organum corporis. *Iecur*, nomen habet: eo quod ignis ibi habeat sedem: qui in cerebro subuolat. inde ad oculos, ceterosque sensus, & membra diffunditur, & calore suo ad se succum ex cibo tractum vertit in sanguinem: quem ad vsum pascendi nutriendique singulis membris præbet. In iecore autem perfluit voluptas & concupiscentia, iuxta eos, qui de physicis disputant. *Fibræ*, iecoris sunt extremitates, sicut extremitates foliorum in vitibus, siue quasi lingue eminentes. Dicitur autem fibræ: quod apud gentiles in sacris ad Phœbi aras ferebantur ab ariolis, quibus oblatis atque succensis responsa acciperent. *Splen*, dicitur à supplemento, ex contraria parte iecoris ne vacua existerent: quem quidam risus causa factum existimant. Nam splene ridemus, felle irascimur, corde sapimus, iecore amamus. Quibus quatuor elementis constantibus integrum est animal. *Fel*, appellatum quod sit folliculus gestans humorem qui vocatur bilis. *Stomachus*, Græcè os vocatur, eo quod ostium ventris sit, & cibum excipiat, atque in intestina transmittat. *Intestina* dicuntur, eo quod corporis interiore parte cohibentur, quæ idcirco longis nexibus in circulorum ordinata sunt modum, vt susceptas escas paulatim digerant, & super additis cibis non impediatur. *Omentum*, membranum quod continet intestinorum maiorem partem, quod *σπλην* Græci vocant. *Dissepium*, intestinum quod discernit ventrem & cætera intestina à pulmōne vel corde. *Cæcum* intestinum, quod sit sine foramine & exitu, quod Græci *σπλην* dicunt. *Ieiuna*, tenue intestinum, vnde & ieiunium dicitur. *Venter* autem, & aluus, & vterus inter se differunt. Venter est qui acceptos cibos digerit, & apparet extrinsecus, per tingitque à pectore ad inguina, & dicitur venter quod per totum corpus vitæ alimenta transmittat. *Aluus*, est quæ cibum recipit, & purgari solet. Sallustius, Simulas sibi aluum purgari.

Et vocatur alius quod abluatur, id est purgetur. Ex ipsa enim sordes stercoreum defluunt. *Vterum* solæ mulieres habent in quo concipiunt, ad similitudinem cauliculi. Tamē autores vterum pro vtriusque sexus ventre plerūque ponunt, nec poetæ tantummodo, sed & ceteri. Vocatus autem vterum, quod duplex sit, & ab vtraque in duas se diuidit partes, quæ in diuersum diffusæ ac repleæ circumspiciantur in modum cornuū arictis, vel quod interiorius impleatur foetu. Hinc & vter quod aliquid extrinsecus habuerit, vt membra & viscera. *Aquaticulus* autem proprie porci est, hinc ad ventrem translatio. *Matriæ* dicitur quod foetus in ea generetur, semen enim receptū confouet, confortū corporat, incorporatum in membra distinguit. *Vulua* vocata quasi valua ventris, id est ianua, vel quod semen recipiat, vel quod ex ea foetus procedat. *Vescia* quasi vas aquæ, quia sicut vas aqua, ita de renibus vrina collecta completur, & humore distenditur. Cuius vus in volucris non habetur. *Vrina* autem dicta, siue quod vratur, siue quod ex renibus egeritur. Cuius indicio & salus & aegritudo futura monstratur. Qui humor vulgo lotiū dicitur, quod eo lota, id est munda vestimenta efficiantur. *Semen* est quod iactu sumitur, aut terra aut ab vtero ad gignendū vel fructus vel foetus. Est enim liquor ex cibi & corporis decoctione factus, ac diffusus per venas atque medullas, qui inde defudatus in modum sentinæ concreuit in renibus, eiectusque per coitum, & in vtero mulieris susceptus calorem quodammodo viscerum, & menstrualis sanguinis irrigatione formatur in corpore. *Menstrua* superuacua mulierum sanguis. Dicta autem menstrua propter circuitū lunaris luminis, quo solet hoc venire profuuiū. Luna enim Græcè *μήνη* dicitur, hæc & muliebria nuncupantur. Nam mulier solum menstruale est animal. Cuius cruoris contactu fruges non germinant, accescunt musta, moriuntur herbe, amittunt arbores fructus, rubigo ferrum corrumpit, nigrescunt aramenta. Si qui canes inde ederint, in rabiem efferrantur. Glutinū asphalti quod nec ferro, nec aquis dissoluitur pollutum cruore ipso sponte dispergitur. Post plurimos autem dies menstruos idē semen non est germinabile, quia iam non est menstrualis sanguis à quo perfusum irrigatur. Tenue semen locis muliebribus non potest adherere. Labitur enim nec habet vim adherendi. Similiter & crassum vim non habet gignendi, quia muliebris sanguini miscere se non potest propter nimiam sui spissitudinem. Hinc & steriles mares & feminas dicunt fieri, vel per nimiam feminis vel sanguinis crassitudinem, vel propter nimiam

ritatem. *Primum* autē aiunt cor hominis fingi, quod in eo sit & vita hominis & sapientia: deinde quadragesimo die totum corpus expleri: quod ex abortionibus, vt fertur, collectum est. Alij foetus à capite sumere dicit exordium. Vnde & in auiū foetibus primum oculos fingi in ouis videmus. *Foetus* autem nominatus, quod adhuc in vtero foueatur. Cuius secundæ dicuntur *folliculus* qui simul cum infante nascitur, continetque eum: dictus ita, quia eum cum editur, sequitur. *Nasci* autem patribus similes aiunt, si paternū semen validius sit: matribus, si matris, hac ratione similes exprimi vultus. Qui autem vtriusque parentis figuram reddunt, æqualiter mixto paterno maternoque semine concipiuntur, auorum proauorum similes fieri, quia sicut in terra multa semina occulta, ita & in hominibus semina celantur, figuras parentum redditura. ex paterno autem semine puellas nasci, & ex materno pueros: quia omnis partus constat duplici semine: cuius pars maior cum inualuerit, occupat similitudinem sexus. *In corpore nostro quædam tantum utilitatis causa facta sunt: vt viscera: quædam & utilitatis & decoris, vt sensus in facie, & in corpore manus ac pedes. quorum membrorum & utilitas magna est, & species decentissima. Quædam tantum decoris, vt mamma in viris, & in vtroque sexu umbilicus. Quædam discretionis, vt in viris genitalia, barba prolixa, pectus amplū: in mulieribus læues genæ, & angustū pectus: ad concipiendos autem & portandos foetus renes & latera dilatata. Quod ad hominem, & ad partes attinet corporis ex parte dictum est, nūc arates eius subiungamus.*

De aratibus hominis. CAP. II.

*Gradus ætatis sex sunt, infantia, pueritia, adolescentia, iuuentus, grauitas atque senectus. Prima ætas infantia est pueri nascentis ad lucē, quæ porrigitur in septem annis. Secunda ætas pueritia, id est pura & needū ad generandum apta, tendens vsque ad decimum quartū annum. Tertia adolescentia ad gignendū adulta, quæ porrigitur vsque ad vigesimum octauum annū. Quarta iuuentus simillima omnium ætatū, finiens in quinquagesimo anno. Quinta ætas senioris, id est grauitas, quæ est inclinatio à iuuentute in senectutē: nondum senectus: sed iam nondū iuuentus, quia senioris ætas est quā Græci *ἡλικία* vocant. Nam senex apud Græcos non presbyter, sed *ἡλικιω* dicitur. Quæ ætas à quinquagesimo anno incipit septuagesimo terminatur. Sexta ætas est senectus, quæ nullo annorū tempore finitur: sed post illas quinq. ætates quantūcūque vitæ est, senectuti deputatum.*

tur. *Senium* autem pars est vltima senectutis, dicta quod sit terminus sextæ ætatis. In his ergo sex spaciis philosophi vitam descriplerunt humanam, in quibus mutatur & currit, & ad mortis terminum peruenit. Pergamus ergo breuiter per prædictos gradus ætatis etymologias earum in homine demonstrantes. *Infans* dicitur homo primæ ætatis, dictus autem infans, quia adhuc fari nescit, id est loqui non potest. Nondum enim bene ordinatis dentibus, minus est sermonis expressio. *Puer* à puritate vocatus: quia purus est, & necdum lanuginem florémque genarū habens. Hi sunt *ephebi*, id est à Phœbo dicti, necdum viri, sed adolescentuli laeues. *Puer* autem *tribus modis* dicitur, pro *natiuitate*, vt Esaias, Puer natus est nobis. *Præ ætate*, vt octennis, decennis. Vnde est illud, Iam puerile iugum tenera ceruice regebat. *Pro obsequio* & fidei puritate, vt Dominus ad prophetam, Puer meus es tu, noli timere, dum iam Ieremias longè pueritiæ excessisset annos. *Puella* est paruula quasi pupilla. Vnde & pupillos, non pro conditione: sed pro ætate puerili vocamus. *Pupilli* autem dicti, quasi sine oculis, hoc est à parentibus orbi. Hi autem verè pupilli dicuntur: quorum parentes antè discesserunt, quàm ab eis nomen acciperent. Cæteri orbi vocantur orphani, id est qui & pupilli. illud enim Græcū est, hoc Latinum. Nam & in psalmo vbi legitur, Pupillo tu eris adiutor. Græcus habet *opisip*. *Puberes* à pube, id est à pudendis corporis nuncupati, quod hæc loca tunc primum lanuginem ducunt. Quidam autem ex annis pubertatem existimant: id est eum puberem esse qui quatuordecim annos expleuerit, quā uis tardissimè pubescat. Certissimum autem puberem esse, qui & ex habitu corporis pubertatem ostendat & generare iam possit. *Puerpera* sunt quæ annis puerilibus pariunt. Vnde & Horatius, Laudatur primo prole puerpera Nato. Et dictæ puerperæ, vel quod primo partu grauatur, vel quod primum pueros pariant. *Adolescens* dictus, eo quod sit ad gignendum adultus, siue à crescere & augeri. *Iuuenis* vocatus, quod iuuare posse incipiat, vt in bubus iuueni, cum à vitulis discesserint. Est enim iuuenis in ipso ætatis incremento positus, & ad auxilium paratus. Nam iuuare hominis est opus aliquid conferentis. Sicut autem xxx. perfectæ ætatis est annus in hominibus: ita in pecudibus ac iumentis tertius robustissimus. *Vir* nūcupatus quod maior in eo vis est, quàm in feminis. Vnde & *virtus* nomen accepit: siue quod, vi agat fœminam. *Mulier* verò mollitiæ tanquam mollior detracta litera, vel mutata appellata est mulier. Vtrique enim fortitudine & imbecillitate animorū vel corporum separantur. Sed ideo virtus maxima viri, mulieris

minor, vt patiens viro esset, scilicet ne fœminis repugnantibus libido cogeret viros aliud appetere, aut in alium sexum prouere. Dicitur igitur mulier secundum fœmineum sexū, non secundum corruptionem integritatis: & hoc ex lingua sacre Scripturæ. Nam Eua statim facta de latere viri sui, nondum contacta à viro, mulier appellata est, dicente scriptura, Et formauit eam in mulierem. *Virgo* à viridiore ætate dicta est: sicut virga & vitula. Alias ab incorruptione, quasi virago: quod ignoret fœmineam passionem. *Virago* vocata, quia vt vir agit, hoc est opera virilia facit, & masculini vigoris est. Antiqui enim fortes fœminas ita vocabant. *Virgo* autem non rectè virago dicitur si non viri officio fungatur. *Mulier* verò si virilia opera facit, rectè virago dicitur, vt Amazones. Quæ verò nunc fœmina, antiquitus vira vocabatur, sicut à seruo serua: sicut à famulo famula: ita à viro vira. Hinc & virginis nomen quidam putant. *Fœmina* verò à partibus fœmorū dicta, vbi sexus species à viro distinguitur. Alij Græca etymologia fœminam ab ignea vi dictam putant: quia vehementer concupiscit. Libidinosiores enim viris fœminæ sunt, tam in mulieribus, quàm in animalibus. Vnde nimius amor apud antiquos fœmineus vocabatur. *Senior* est adhuc viridior. Quid in sexto libro *Senior*. Inter iuuenemque senemque. Terentius, Qui viri iure sumus. *Adolescentior* non vtrique magis est adolescens, sed minus, vt *senior*. minus est sene, vbi comparatiuus gradus minus significat à positiuo. Ergo *senior* non satis, sicut *iuuor* inter iuuenem & senem, sicut pauperior inter ditē & pauperem. *Senes* autem dictos quidam putant à sensus diminutione, eo quod iam præ vetustate despiciant. Nam physici dicunt homines stultos esse frigidioris sanguinis, prudentes calidi. Vnde & senes in quibus iam friget, & pueri in quibus necdum calet, minus sapiunt. Inde est quod conuenit sibi infantum ætas & senum. Senes enim per nimiam ætatem delirant, pueri per lasciuia & infantiam ignorant quid agant. *Senex* autem tantum masculini generis est, sicut anus fœminini. Nā anus dicitur sola mulier. *Anus* autē appellata à multis annis quasi annosa. Nā si cōmune esset nomen, cur diceret Terentius, senē mulierem? Hinc & vetula, quia vetusta. Sunt autem à sene *senectus*, ita ab anu *anilitas* nominata est. *Canities* autē vocata à candore, quasi candicies. Vnde est illud, Florida iuuetus, lactea canities. prout diceret cãdida. *Senectus* autem multa secum & bona affert & mala. Bona, quia nos à potentissimis dominis liberet, voluptatibus imponit modum, libidinis frangit impetus, auget sapientiam, dat maturiora consilia. Mala autem,

quia

quia senium miserimū est, debilitate & odio. Subeūt enim morbi tristisque senectus. Nam duo sunt quibus minuuntur corporis vires: senectus & morbus. *Mors* dicta quod sit amara, vel à Marte, qui est effector mortium: siue mors à morfu primi hominis quo ille pomi vsu mortem meruit. *Tria* sunt autem genera mortis, acerba, immatura, naturalis. *Acerba* infantium: *immatura* iuuenum: *naturalis*, id est naturalis, senū. *Mortuus* autem ex qua parte orationis declinetur incertum est. Nam sicut ait Cæsar, ab eo quod est morior in participio præteriti temporis in Tus exire debuit, per vnum scilicet u non per duo. Nam vbi geminata est litera, nomen est non participium, vt fatuus, arduus. Conuenienter itaque factum est, vt quemadmodū id quod significat, non potest agēdo: ita & ipsum nomen non possit loquendo declinari. Omnis autem mortu⁹ aut funus est aut cadauer. *Funus* est si sepeliatur. Et dictum funus à funibus accensis: quos ante feretrum papiris cera circumdatis ferebant. *Cadauer* autem est si in sepulchrum iacet. Nam cadauer nominatum à cadendo, quia iam stare non potest. Quod dū portatur, exequias dicimus: crematum, reliquias: conditum, iam sepulchrum. Corpus autē à consuetudine dicitur, vt illud, Tum corpora luce carentū. *Defunctus* vocatus, quia compleuit vitæ officium. Nam dicimus defunctos officio, qui officia debita compleuerunt, vnde & honoribus functos. Hinc ergo defunctus, quod ab officio sit vitæ depositus: siue quod sit diem functus. *Sepultus* autem dicitur, eo quod iam sine pulsu & palpatione est, id est sine motu. *Sepelire* autem est condere corpus. Nā *humare* obruere dicimus, hoc est humum iniicere.

De portentis. CAP. III.

Portenta esse ait Varro, quæ contra naturam nata videntur: sed non sunt contra naturam, quia diuina voluntate fiunt, cum voluntas creatoris cuiusque condita rei natura sit. Vnde & ipsi gentiles Desi modò Naturam, modò Deum appellant. Portentum ergo fit non contra naturam, sed contra quam est nota natura. Portenta autē & ostenta monstrataque prodigia ideo nuncupantur; quod portendere atque ostendere, monstrare atque prædicere aliqua futura videntur. Nam portenta dicta perhibentur à portendendo, id est præostendendo. *Ostenta* autem, quod ostendere quicquam futurum videantur. *Prodigia*, quod porro dicant, id est futura prædicent. *Monstra* verò à monitu dicta, quod aliquid significandum demonstrent, siue quod statim monstrent quid appareat, & hoc proprietatis est: abusione tamen scriptorum plerumque corrumpitur. Quædam autem portentorum creationes in significationibus fu-

turis constitutæ videntur. Vult enim Deus interdum ventura significare per aliqua nascentium noxia: sicut & per somnos, & per oracula, quibus præmoneat & significet quibusdam vel gentibus vel hominibus futuram cladem, quod plurimis etiam experimentis probatum est: vt in temporibus Xerxis regis. Tunc quippe vulpes ex equa creata, dissolui regnum eius portendit. Alexandro ex muliere monstrum creatum est: quod superiores corporis partes hominis, sed mortuas habuerit: inferiores diuersarum bestiarum, sed viuentes: significasse repentinam regis interfecionem, superuixerant enim deteriora melioribus. Sed monstra quæ in significationibus dantur, non diu viuunt, sed continuo vt nata fuerint occidunt. Inter portentum & portentuosum differt. Nam portenta sunt quæ transfigurantur, sicut fertur in Umbria mulierem peperisse serpentem. Vnde Lucanus, Matrémque suos cõterrui infans. *Portentuosus* verò leuem sumunt mutationem. Exempli causa, cum sex digitis nati. *Portenta* igitur vel portentuosus existunt alia, magnitudine totius corporis vltra communem hominū modum, quantus fuit Titio in nouem iugibus iacens, Homero testante: alia, paruitate totius corporis, vt Nani, vel quos Græci pygmaeos vocant, eo quod sint statura cubitales. Alij magnitudine partium, veluti capite informi, aut superfluis membrorum partibus, vt bicipites & trimani: vel Scindontes, quibus gemini procedunt dentes. Alij à defectu partium, in quibus altera pars plurimum deficit ab altera, vt manus à manu vel pedes à pede. Alij à discissione, vt sine manu, aut capite generata: quos Græci steriosos vocant. Alia per numerum: quando solum caput, aut crus nascitur. Alia que in parte transfigurantur: sicut qui leonis habent vultum, vel canis, vel taurinum caput, aut corpus, vt ex Palsiphæ memorant genitum Minoraurum, quod Græci *ἑρμαφροδιτα* vocant. Alia que ex omni parte transfigurantur in alienæ creationis portentum: vt ex muliere vitulum dicit historia generatum. Alia que sine transfiguratione mutationem habent locorum, vt oculos in pectore vel in fronte, aures supra tempora: vel sicut Aristoteles tradidit, quendam in sinistra parte iccur, in dextera parte splen habuisse. Alia secundum conformationem, vt in alia manu digiti plures conaturati & coherentes reperiuntur, in alia minus siue in pedibus. Alia secundum immaturam & intemperatam creationem, sicut ij qui dētati nascuntur, siue barbati, vel cani. Alia complexu plurimarum differentiatur, sicut illud quod prædiximus in Alexandro multiforme portentum. Alia commixtione generis, vt *ἑρμαφροδιτα* & *ἑρμαφροδιτα* vocantur. *Hermaphrodite* autem nuncupati, eo quod eis vterque sexus ap-

pareat. *Mercurius* quippe apud Græcos *Mercurius* est. *Venus* nuncupatur. Hi dextram mamillam virilem, sinistram muliebrem habentes vicissim coeundo, & gignunt, & pariunt. Sicut autē in singulis gentibus quædā mōstra sunt hominū, ita in vniuerso genere humano quædā mōstra sunt gentiū, vt gigantes, cynocephali, cyclopes, & cætera. *Gigantes* dicti iuxta Græci sermonis etymologia, quæ eos *γίγαντες* existimant, id est terrigenas, eo quod fabulose parens terra imensa mole & similes sibi genuerit. *γῆ* enim terra appellatur. *γίγας* genus, licet & terræ filios vulgus vocet: quorum genus incertum est. Falso autem opinantur quidam imperiti de scripturis sanctis, præuaricatores angelos cum filiabus hominum ante diluuium cōcubuisse, & exinde natos gigantes, id est nimium grandes & fortes viros, de quibus terra completa est. *Cynocephali* appellantur, eo quod canina capita habeant, quosque ipse latratus magis bestias, quam homines confitetur. Hi in India nascuntur. *Cyclopes* quoque eadem India gignit, & dicti cyclopes, eo quod vnum oculum in fronte media habere perhibentur. Hi & *αἰγες* dicuntur: propter quod solas ferarum carnes comedunt. *Leæniæ* in Libya credunt truncos sine capite nasci, & os & oculos habere in pectore. Alios sine ceruicibus gigni, oculos habentes in humeris. In vltimo autem orientis monstruosæ gentium facies scribuntur. *Alia sine naribus*, æquali totius oris planitie, informes habentes vultus. *Alia labro subteriori ad eam prominenti*, vt in solis ardoribus totam ex eo faciem contendant dormientes. *Alia concreta ora esse*, modico tantum foramine calamis venarum potum, haurientes. *Nonnulli sine linguis esse dicuntur*, inuicem pro sermone vtentes nutu siue motu. *Pantotios* apud Scythiam esse ferunt tam diffusa aurium magnitudine, vt omne corpus ex eis contendant. *πᾶν* enim Græco sermone omne, *ᾠτις* aures dicuntur. *Arabatite* in Æthiopia proxi, vt pecora ambulare dicuntur: quadragesimum æui annum nullus supergreditur. *Satyri* homunciones sunt ad uncis naribus, cornua in frontibus habent, & caprarum pedibus similes: qualem in solitudine Antonius sanctus vidit. Qui etiam interrogatus à Deo seruo respondisse fertur dicens: Mortalis ego sum vnus ex accolis heremi, quos vario delusa errore gentilitas Faunos Satyrōsque colit. Dicuntur quidam & syluestres homines, quos nonnulli Faunos ficarios vocant. *Sciopodum* gens fertur esse in Æthiopia singulis cruribus & celeritate mirabili: quos inde *σκίοπόδες* Græci vocant, eo quod per æstum in terra resupini iacentes, pedum suorum magnitudine adumbrentur. *Antipodes* in Libya plantas versas habent post crura &

octenos digitos in plantis. *ἰσπόδες* in Scythia sunt, humanam formam & equinos pedes habentes. In India ferunt esse gentem, quæ *μακροὶ* nuncupantur duodecim pedum staturam habentes. Est & gens ibi statura cubitalis, quos Græci à cubito *πυγμαῖος* vocant, de qua supra diximus. Hi montana India tenent, quibus est vicinus oceanus. Perhibent & in eadem India esse gentem foeminarum quæ *quinquennes concipiunt*, & octauum vitæ annum non excedunt. Dicuntur autem & alia hominum fabulosa portenta quæ non sunt, sed ficta: & in causis rerum interpretantur, vt *Gerionem* Hispaniæ regem triplici forma proditum. Fuerunt enim tres fratres tantæ concordie, vt in tribus corporibus, quasi vna anima esset. *Gorgones* quoque meretrices crinitas serpentibus, quæ aspicientes se conuertebant in lapides, habentes vnum oculum quo inuicem utebantur. Fuerunt autem tres sorores vnius pulchritudinis, quasi vnius oculi, quæ ita inspectores suos stupescere faciebant, vt vertere eos putarentur in lapides. *Sirenas* tres fingunt fuisse ex parte virgines, ex parte volucres: habentes alas & ungulas: quarum vna voce, altera tibiis, tertia lira canebat. Quæ illectos nauigantes suo cantu in naufragia trahebant. Secundum veritatem autem meretricies fuerunt, quæ transeuntes, quoniam ad egestatem deducebant, iis fictæ sunt inferre naufragia. Alas autem habuisse & ungulas, quia amor & volat & vulnerat. Quæ inde in fluctibus commorasse dicuntur, quia fluctus Venerem creauerunt. *Scillam* quoque ferunt foeminam capitibus succinctam caninis, cum latratibus magnis, propter fretum Siculi maris, in quo nauigantes verticibus in se concurrentium vndarum exterriti, latrare existimant vndas, quas sorbentis æstus vorago collidit. Fingunt & monstra quadam irrationabilium animantium, vt *Cerberum inferorum canem* tria capita habentem, significantes per enim tres atates, per quas mors hominem deuorat, id est, infantiam, iuuentutem & senectutem. Quem quidam ideo dictum Cerberum putant, quasi sit *αἰσίοβορος*, id est, carnem vorans. Dicunt & *Hydrum* esse serpentem cum nouem capitibus, quæ Latine scædra dicitur, quod vnâ castro tria capita exerescebant. Sed constat hydrum locum fuisse euomentem aquas, vastantem vicinam ciuitatem, in quo vno clauso meatu multa erumpebant. Quod Hercules videns, loca ipsa exiit, & sic aquæ claudit meatus. Nam hydra ab aqua dicta est: huius mentionem facit Ambrosius in similitudinem hæresum dicens: Hæresis enim velut quædam hydra fabularum, vulneribus suis creuit: & dum sepe reciditur, pullulat. igni debita incendiōque

cecidioque peritura. Fingunt & *Chimeram tri-*
formem bestiam, ore leonem, postremis parti-
bus draconem, media capream. Qua quidem
Physiologi non animal, sed Ciliciæ montem
esse aiunt, quibusdam locis leones & capreas
nutrientem, quibusdam ardentem, quibusdã
plenum serpentibus. Huc Bellorophões ha-
bitabilem fecit, vnde *Chimeram* dicitur oc-
cidisse. *Centaurus*, id est, hominibus equo mi-
xitis species vocabulum dedit, quos quidam
fuisse equites Thessalorum dicunt, sed quòd
discurrentes in bello velut vnum corpus e-
quorum & hominum viderentur, inde Cen-
tauros fictos asseruerunt. Porro *Monocentau-*
rum nomen sumpsisse ex tauro & homine,
qualem bestiam dicunt fabulosè in Labyrin-
tho inclusam fuisse. De qua Ouidius: Semi-
bouémque virum, semivirámque bouem.
Onocentaurus autem vocatur, eò quòd media
pars hominis species: media asini esse dica-
tur, sicut & *Hypocœturi* quòd equorum ho-
minúmque in eis natura coniuncta fuisse
putatur.

De transformati. CAP. III.

Scribuntur autem & quædam monstro-
sæ hominum transformationes & commu-
tationes in bestias, sicut de illa maga famo-
sissima *Circe*, quæ socios quoque *Vlyssis mu-*
tasse fertur in bestias: & de *Arcadibus*, qui sorte
ducti, transnatabant quoddam stagnum atq;
ibi conuertebantur in lupos. Nam & *Diomedis*
socios in volucres fuisse conuersos, non fabu-
loso mendacio, sed historica affirmatione
confirmant. Sed & quidam asserunt *Strigas*
ex hominibus fieri. Ad multa enim latrocinia
figura sceleratorum mutantur, & siue magi-
cis cantibus, siue herbarum veneficio, totis
corporibus in feras transeunt. Siquidem &
per naturam pleraque mutationem recipiunt:
& corrupta in diuersas species transforman-
tur: sicut de vitulorum carnibus putridis apes: si-
cút de equis scarabei: de mulis locustæ: de cancri
scorpiones. Ouidius: *Concaua littorei si demas*
brachia cancri: Scorpium exhibet, caudaque
minabitur vnca.

ISIDORI HISPAN-
SENSIS EPISCOPI, ORIGI-
NUM SIVE ETYMOLOGIARVM
LIBER XII.

Capita libri duodecimi.

- 1 De pecoribus & iumentis.
- 2 De bestijs.
- 3 De minutis animantibus.
- 4 De serpentibus.

- 5 De vermibus.
- 6 De piscibus.
- 7 De aëribus.
- 8 De minutis volatilibus.

De pecoribus & iumentis.

CAP. I.

QVINTVS animanti-
bus Adam primus vocabu-
la indidit, appellans vnicui
que nomen ex presenti in-
stitutione, iuxta conditio-
nem naturæ cui feruaret.
Gentes autem vnicuique a-
nimalium ex propria lingua dederunt voca-
bula. Non autem secundum Latinam linguã
atque Græcam aut quarumlibet gentiũ bar-
bararum nomina illa imposuit Adam: sed il-
la lingua quæ ante diluuium omnium vna
fuit, quæ Hebræa nuncupatur. Latine autem
animalia siue animantia dicta, quòd animen-

tur vita & moueantur spiritu. *Quadrupedia*
vocata, quia quatuor pedibus gradiuntur:
quæ dum sint similia pecoribus, tamen sub
cura humana nõ sunt. vt cerui, damæ, onagri,
&c. sed neque bestia sunt, vt leones: neque iu-
menta, vt vsus hominum iuuare possint. *Pec-*
cus dicimus omne quod humana lingua &
effigie caret. Proprie autem pecorum nomẽ
iis animalibus accommodari solet, quæ sunt
aut ad vescendum apta, vt oues & sues: aut
vsui hominum commoda, vt equi & boues.
Differt autem inter pecora & pecudes: nam
veteres communiter in significatione omniũ
animalium *pecora* dixerunt. *Pecudes* autem
tantum illa animalia quæ eduntur quasi pe-
cudes. Generaliter autem animal *pecus* à pa-

scendo vocatur. *Iumenta* nomina inde traxerunt, quod nostrum laborem vel onus suo adiutorio subuectando vel arando iuuent. Nam bos carpenta trahit, & durissimas terræ gregibus vomere vertit. Equus & asinus portant onera, & hominum in gradiendo laborem temperant. Vnde & iumenta appellatur ab eo quod iuuent homines. Sunt enim magnarum virium animalia. Eisdem quoque *armenta*, vel quod sint apta armis, id est, bello: vel quod his in armis vitur. Alij *armenta* tantum boues intelligunt ab arando, quasi aramenta. Discretio est autem inter *armenta* & *greges*: nam *armenta* equorum & bouum sunt: *greges* verò caprarum & ouium. *Ouis* molle pecus lanis, corpore inerme: animo placidum, ab oblatione dictum, eo quod apud veteres in initio non tauri, sed oues in sacrificio mactarentur. Ex iis quasdam *bident* *tes* vocant, eo quod inter octo dentes duos al-
 10 tiores vocat: quas maximè gentiles in sacrificium offerebant. *Vernex* vel à viribus dictus, quod ceteris ouibus sit fortior, vel quod sit vir. i. masculus, vel quod vermem in capite habeat: quorum excitati pruritu, inuicem se concutiunt, & pugnantes cum magno impetu feriunt. *Aries* vel *ἄριος*, id est à Marte vocatus: vnde apud nos in gregibus masculi marces dicuntur: siue quod hoc pecus à genitalibus primum aris est immolatum. *Aries* quod aris imponeret. Vnde est illud: - *Aries* mactatur ad aram. *Agnum* quanquam & Greci vocant *ἄγνος*, quasi pium. Latini tamen
 20 ideo hoc nomen habere putant, eo quod præ ceteris animantibus matrem agnoscat: adeo ut etiam si in magno grege errauerit: statim balatu recognoscat vocem parentis. *Hædi* ab edendo vocati. Parui enim pinguis simi sunt, & saporis iocundi: vnde & edere: inde & edulium vocatur. *Hircus* lasciuum animal, & petulcum & feruens semper ad coitum: cuius oculi ad libidinem in transversum aspiciunt: vnde & nomen traxit. Nam hirci sunt oculorum anguli secundum Suetonium: cuius natura adeo calidissima est, ut adamantem lapidem, quem nec ignis, nec ferri domare valet materia, solus huius cruor dissoluat. Maiores hirci *cinisii* dicuntur à fluuio Cimise in Libya, ubi grandes nascuntur. *Capros* & *capras* à carpentis virgultis quidam dixerunt. Alij quod caprent aspera. Nonnulli à crepitu erunt: vnde eas *capreas* vocitatas, quæ sunt capre agrestes, quas Greci pro eo quod acutissime videant, *ἄγρια*, dorcadæ appellauerunt. Morantur enim in excelsis montibus, & quamuis de longinquo, vident tamè omnes qui veniunt. Eadem autem & *capree*: eadem *ibices*, quasi auices, eo quod ad instar animum ardua & excelsa teneant, & in sublimibus inhabitent, ita ut de sublimitate vix
 30 40 50 60

humanis obtutibus pateant: vnde & meridia na pars *ibices aues* vocat, quæ Nili flutibus inhabitant. Hæc itaque animalia, ut diximus, in petris altissimis commorantur, ut si quando ferarum vel hominum aduersitatem persenserint, de altissimis saxorum cacuminibus sese præcipitantes in suis se cornibus illata suscipiunt. *Cervi* dicti *ῥοῦς* *καρῖος*, id est, à cornibus. *κίοντα* enim Græcè cornua dicuntur. Hi serpentium inimici cum se grauatos in infirmitate persenserint, spiritu nariū eos extrahunt de cauernis: & superata pernicie veneni eorum pabulo reparantur. Dictamnū herbam ipsi prodiderunt. Nam & pasti excutiunt acceptas sagittas. Mirantur autem sibilum fistularum. Erectis auribus acutè audiunt, summis nihil. Si quando immensa flumina vel maria transtnant, capita clunibus præcedentium superponunt, sibi que inimicem succedentes nullum laborem ponderis sentiunt. *Tegryndæ* à Græcis nominati, quidam eadem specie sint, ut cervi: villosos tamè habent armos, ut hirci, & menta promissis hirsuta barbibus, qui non alibi sunt quam circa Phasidem. *Himuli* filij sunt ceruorum, ab inuere dicti: quia ad nutum matris absconduntur. *Damula* vocata, quod de manu effugiat: timidum animal & imbecille: de quo Martialis: Dente timeretur aper, defendit cornua ceruum. Imbelles dama, quid nisi præda sumus? *Lepus* quasi leuipes, quia velocitè currit. Vnde & Græcè pro cursu *λεπτός* dicitur: velox est enim animal & satis timidum. *Cuniculi* genus agrestium animalium dicti, quasi caniculi, eo quod canum indagine capiantur, vel excludantur ab speluncis. *Sus* dicta, quod pasca subigat, id est, terra subacta escas inquirat. *Verres*, quod grandes habeat vires. *Porcus*, quasi spurcus. Inurgit enim se cæno, luto immergit, limo illinit. *Horati* Et amica luto sus, hinc etiam spurcicia vel spurius nuncupatur. Porcorum pilos *setas* vocamus, & *setas* à sue dicta: à quibus & *fitores* vocantur, quod ex setis suant, id est, consuunt pelles. *Aper* à feritate vocatus, ablata e litera, & subrogata p. Vnde & apud Græcos *ἄγριος*, id est, ferus dicitur. Omne enim quod ferum est & immitè abusuè agreste vocamus. *Iuuenens* dictus, eo quod iuuare incipiat hominum vsus in excolenda terra, vel quia apud Gentiles Ioui semper vbique iuuenens immolabatur, nunquam taurus. Nam in victimis etiam ætas considerabatur. *Taurus* Græcum nomen est sicut & bos. Indicis tauris color fuluus est, volucris pernicitas, pilis in contrarium versis, caput circumflectunt flexibilitate qua volunt, tergi duricia omne telum respuunt immiti feritate. *Bonem* Græci *βόν* dicunt. Hunc Latini *trionem* vocant, eo quod terrā terat, quasi terionem. Neuius:
 Trionem

Trionem hic moderatur rusticus. Cuius laticudo pellium à mento ad crura, palearia dicuntur, à pelle ipsa, quasi pellearia, quod est generositatis in boue signum. Boum in sociis eximia pietas. Nam alter alterum inquirat cum quo ducere collo aratra cōsuevit, & frequenti mugitu pium testatur affectum si forte defecerit. *Vacca* dicta, quasi boacca. Est enim ex qualitate mobilium nominum: sicut leo læna: draco dracæna. *Vitulus & vitula*, à viriditate vocati sunt, id est, ætate viridi, sicut virgo. *Vitula* autem parua est & nondum enixa. Nam enixa, *iunuenca* est aut *vacca*. *Bubali* vocati per deriuationem, quod sint similes boum: aded indomiti, vt præ feritate iugum ceruicibus nō recipiant. Hos Africa procreat. *Vt* agrestes boues sunt in Germania, habentes cornua intantum prorensa, vt regius mensis insigni capacitate ex eis gerulæ fiant. *Camelus* causa momen dedit, siue quod quando onerantur, vt breuiore & humiles fiant, acumbant, quia Græci *καμάς* humile & breue dicunt: siue quia curuus est dorso. Camor enim verbo Græco curuum significat. Hos licet & aliæ regiones mirant, sed Arabia plurimos. Differunt autem sibi. Nam Arabici bina tubera in dorso habent: reliquarum regionum singula. *Dromeda* genus est camelorum, minoris quidem stature, sed velocioris. Vnde & nomen habet. Nam *δρόμος* Græcè cursus velocitas appellatur. Centum & amplius militiaia vno die pergere solet. Quod animal sicut bos & ouis & camelus ruminat. *Ruminatio* autem dicta est à rumine eminente gutturis parte: per quam dimissus cibus à certis animalibus reuocatur. *Asinus & asellus* à sedendo dictus, quasi asedus: sed hoc nomen quod magis equis conueniebat, ideo hoc animal sumpsit, quia priusquam equos caperent homines, huic præsidere ceperunt. Animal quippe tardum & nulla ratione renitens, statim vt voluit sibi homo subtrauit. *Onager* interpretatur asinus ferus. *Asinus* quippe Græci asinum vocant: *ἄσινος* ferum. Hos Africa habet magnos, id est, indomitos, & in deserto vagantes. Singuli autem sceminarum gregibus præfunt. Nascentibus masculis celant, & testiculos eorum morsu detruncant: quod tamen cauentes matres eos in secretis locis occultant. *Asini Arcadici dicti*, quod ab Arcadia primùm vecti sint magni & alti. Minor autem asellus agro plus necessarius est, quia & laborem tolerat & negligentiam propemodum non recusat. *Equi dicti*, eo quod quando quadrigis iungebantur, æquabantur, paræque forma & similes cursu copulabantur. *Caballus* à cauando dictus, propter quod gradiens vngula impressa terram concauet, quod reliqua animalia non habent. Inde & sonipes

quod pedibus sonat. *Vinacitas equorum* multa: exultant enim in campis, odorantur bellum, excitantur sonitu tubæ ad prælium: voce accensi ad cursum prouocantur. dolent cum victi fuerint: exultant cum vicerint. Quidam hostes in bello sentiunt, aded vt aduersarios morsu petant. Aliqui etiam proprios dominos recognoscunt: obliui mansuetudinis, si mutantur: aliquid præter dominum nullum dorso recipiunt. Interfectis vel morientibus dominis multi lachrymas effundunt. Solius equi est propter hominem lachrymari, & doloris affectum sentire. Vnde & in centauris equorum & hominum natura permixta est. Solent enim ex equorum mœstitia vel alacritate euentum futurum dimicaturi colligere. *Ætas longæua* equis Peticis, Vgnicis, Epiroticis ac Siculis: in annis vltra quinquaginta: breuior autem Hispanis ac Numidis & Gallicis, frequens opinio est. *In generosis equis*, vt aiunt veteres, *quatuor spectantur*: forma, pulchritudo, meritum, atque color. *Forma* vt sit validum corpus & solidum robore, conueniens altitudo, latitudo, latus, longum substrictius, maximæ & rotundæ clunes, pectus late patens, corpus omne musculorum densitate nodosum, pes sicus, & cornu concauo solidatus. *Pulchritudo*, vt sit exiguum caput, & sicum, pelle prope ossibus adherente, aures breues & acutæ, oculi magni, nares patulæ, & erecta ceruix, coma densa & cauda, vngularum soliditatis fixa rotunditas. *Meritum*, vt sit animo audax, pedibus alacer, trementibus membris, quod est indicium fortitudinis: quisque ex summa quiete facile concitetur: vel excitata festinatione non difficile teneatur. *Motus* autem equi in naribus intelligitur: virtus in membris trementibus. *Color* hic præcipuè spectandus: *badius, aureus, roseus, mirteus, ceruinus, gilvus, glaucus, scutulatus, canus, candidus, albus, guttatus, niger*. Sequenti autem ordine, *varius* ex nigro badioque distinctus: reliquis *varius* color, vel *cinereus* deterrimus. *Badium* autem antiqui vadium dicebant, quod inter cetera animalia fortius vadat. Ipse est & *spadix*, quem phœnicatum vocant: & dictus *spadix* à colore palmæ, quam Siculi *spadicam* vocant. *Glaucus* verò est veluti pictos oculos habens, & quodam splendore perfusus. Nam *glaucum* veteres dicebant album. *Gilvus* autem melius color est subalbidus. *Guttatus*, albus nigris interuenientibus punctis. *Candidus* autem & albus inuicem sibi differunt. Nam albus cum quodam pallore est: candidus verò, niueus & pura luce perfusus. *Canus* dictus, quia ex candido colore & nigro est. *Scutulatus* vocatus propter orbis quos habet candi-

dos inter purpureos. *Varius*, quod vias habeat colorum imparium. Qui autem albos tantum pedes habent, petali appellantur: qui frontem albam, calidi. *Ceruinus* est, quæ vulgò gauranem dicunt. *Acranem* idem vulgus vocat, quod in modum *Arei* sit coloris. *Mirteus* autem est pressus in purpura. *Dofinus* autem dicitur, quod sit color eius de asino: idem & *cinereus*. Sunt autem hi de agresti genere orti: quos *equiferos* dicimus, & proinde ad urbanam dignitatem transire non possunt. *Mauron* niger est. *Nigrum* enim Græci *μαύρον* vocant. *Mannus* verò equus breuior est, quem vulgò *brunitum* vel *brunitum* vocant. *Veredos* antiqui dixerunt, quod ve heret rhedas, id est, ducerent, vel quod vias publicas currant: per quas & rhedas ire solitum erat. *Equorum* tria sunt genera: vnum *generosum*, præliis & oneribus aptum: alterum *vulgare* atque *gregarium* ad vehendum, non ad equitandum aptum: tertium ex permutatione diuersi generis ortum, quod etiam *bigenerum* dicitur: quia ex diuersis nascitur, vt mulus. *Mulus* autem à Græco tractum vocabulum habet. Græcè enim quod iugo pistorum subactus, tardas molendo ducat in girum molas. Iudæi asserunt quod Ana abuepos Esau equarum greges ab asinis in deserto ipse fecerit primus ascendendi, vt mulorum inde noua contra naturam animalia nascerentur. Onagros quoque admissos esse ob hoc ad asinas: & ipsum istiusmodi reperisse concubitum, vt velocissimi ex his asini nascerentur. Industria quippe humana diuersum animal in coitu cogit: sicque adulterina commixtione genus aliud reperit: sicut & Iacob contra naturam colorum similitudines procurauit. Nam tales foetus oues illius concipiebant, quales vmbra arietum desuper ascendentium in aquarum speculo contemplabantur. Denique & hoc ipsum in equarum gregibus fieri fertur, vt generosos obiciant equos visibus concipientium, quo eorum similes concipere & creare possint. Nam & columbarum dilectores depictas ponunt pulcherrimas columbas eiusdem locis, quibus ille versantur, quo rapiente visu similes generent. Inde est quod quidam grauidas mulieres iubent nullos intueri turpissimos animalium vultus, vt cynocephalos & simias, ne visibus occurrentes similes foetus pariant. Hanc enim feminarum dicunt esse naturam, vt quales prospexerint, siue mente conceperint in extremo voluptatis actu dum concipiunt, talem sobolem procreant. Etenim animal in visu Venereo formas ex inscens intus transmittit, eorumque fatiata typis rapit species eorum in propriam qualitatem. In animantibus *bigenera* di-

cuntur, quæ ex diuersis nascuntur, vt *mulus* ex equa & asino: *burdo* ex equo & asina: *hibride* ex apris & porcis: *titirus* ex oue & hircoco: *musino* ex capra & ariete. Est autem dux gregis.

De bestiis. CAP. II.

Bestiarum vocabulum proprie conuenit leonibus, tigribus, pardis, & vulpibus, canibusque & simiis & cæteris quæ vel ore vel vnguibus læuiunt, exceptis serpentibus. *Bestia* autem dicitur à vi qua læuiunt. *Fera* appellata, quod naturali vtantur libertate, & desiderio suo ferantur. Sunt autem libertate earum voluptates, & hinc atque illuc vagantur, & quo animus dixerit eo feruntur. *Leonus* vocabulum ex Græca origine inflexum est in Latinum. Græcè enim λέων vocatur, & est nomen nothum, quia ex parte corruptum. *Leana* verò totum Græcum est, sicut & *dracæna*. Vt autem *leana* *lea* dicatur, vsurpatum est à poetis. *Leo* autem Græcè, Latine rex interpretatur, eo quod sit princeps omnium bestiarum. Cuius genus trifarium dicitur. E quibus breues ac iuba crispæ, imbelles sunt: longi & coma simplici acres. Animos eorum frons & cauda indicat. Virtus eorum in pectore: firmitas in capite. Septem autem à venatoribus terram contuentur, quominus conspectis venabulis terreantur. Rotarum timent strepitus, sed ignis magis. Cum dormierint vigilant oculi: cum ambulat cauda sua cooperiunt vestigia sua, ne eos venator inueniat. Cum genuerint catulum, tribus diebus & tribus noctibus catulus dormire fertur. tunc deinde patris fremitur vel rugiri veluti tremefactus cubilis locus, suscitare dicitur catulum dormientem. Circa hominem leonum natura est benigna, vt nisi læsi nequeant irasci. Pater enim eorum misericordia exemplis assiduis. Prostratis enim parcut: capiuos obuios repariare permittunt: hominem non nisi in magna fame interimunt. De quibus *Lucretius*: *Scymni* que leonum, &c. *Tigris* vocata propter volucritatem fugam. Ita enim nominant *Perse* & *Medi* sagittam. Est enim bestia variis distincta maculis, virtute & velocitate mirabilis: ex cuius nomine flumen *Tigris* appellatur, quod is rapidissimus sit omnium fluuiorum. Has magis *Hircania* gignit. *Panther* dicitur siue quod omnium animalium amicus sit, excepto dracone, siue quia & sui generis societate gaudet, & ad eandem similitudinem quicquid accipit reddit. *pan* enim omne dicitur. Bestia est hac minutis orbiculis superpicta, ita

picta, ita vt oculatis ex fuluo circulis, nigra
 vel alba distinguatur varietate. Hæc semel
 omnino parturit: cuius causæ ratio manife-
 sta est. Nam cum in vtero matris coaluere ca-
 tuli, maturisque ad nascendum viribus pol-
 lent, odiunt temporum moras. Itaque onera-
 tam foetibus vultum tanquam obstantem
 partui vnguibus lacerant: effundit illa partu
 seu potius dimittit, dolore cogente. Ita postea
 corruptis & cicatricosis sedibus genitale se-
 men infusum non erit acceptum, sed irritum
 resilit. Nam Plinius dicit animalia cum acu-
 tis vnguibus frequenter parere non posse.
 Vitiantur enim intrinsecus se mouentibus ca-
 tulis. *Pardus* secundus post *Pantherem* est, ge-
 nus variū & velocissimum, & præceps ad
 sanguinem. Salu enim ad mortem ruit. *Leo-
 pardus* ex adulterio *leænae* & *pardi* nascitur,
 & tertiam originem efficit: sicut & Plinius in
 naturali historia dicit, leonem cum *parda*:
 aut *pardum* cum *leæna* concumbere, & ex
 vitroque coitu degeneres parturi, vt mu-
 lus ex equa & asino. *Rinoceros* à Græcis voca-
 tus. *Lacinè* interpretatur in narè cornu. Idem
 & *monoceros*, id est, unicornis, eo quod vnu
 cornu in media fronte habeat pedum qua-
 tuor: ita acutum & validum, vt quicquid im-
 petierit, aut ventiler, aut perforer. Nam & cū
 elephantem sepe certamen habet, & in ventre
 vulneratum prosternit. Tantæ autem est for-
 titudinis, vt nulla venantium virtute capiat-
 tur: sed, sicut asserunt qui naturas animalium
 scripserunt, virgo puella præponitur, quæ ve-
 nient sinum aperit: in quo ille omni feroci-
 tate deposita caput ponit: sicque soporatus
 velut inermis capitur. *Elephantem* Græci à ma-
 gnitudine corporis vocatum putant, quod
 formam montis præferat. Græcè enim mons
 elisio dicitur. Apud Indos autem à voce *barro*
 vocatur. Vnde & vox eius *barritus* dicitur, &
 dentes eius *ebur*. Rostrum autem *promoscida*
 dicitur, quo ille pabulum ori admouet, & est
 angui similis, vallo munitus eburneo. Hos *bo-
 ves Lucanos* vocabant antiqui Romani: bo-
 ues, quia nullum animal grandius videbant:
Lucanos, quia in *Lucania* illos primus *Pir-
 rhus* in prælio obiecit Romanis. Nam hoc
 genus animantis in rebus bellicis aptum est.
 In eis enim *Persæ* & *Indi* ligneis turribus col-
 locatis, tanquã de muro iaculis dimicant. In-
 tellectu autem & memoria multa vigent.
 Gregatim incedunt: motu quo valent salu-
 tant homines: mutem fugiunt: auersi coeunt:
 quando autem parturiunt, in aquis vel insu-
 lis dimittunt foetus, propter dracones, quia i-
 nimici sunt & ab eis implicari necantur. Bien-
 nio autem portant foetus, nec amplius quàm
 semel gignunt, nec plures, sed tantum vnum.
 Viuunt autem annos trecentos. Apud solam
 Africam & *Indiam* elephantum prius nascebã-

tur: nunc sola eos *India* gignit. *Gryphes* voca-
 tur, quod sit animal pennatum & quadru-
 pes. Hoc gen⁹ ferarum in *Hyperboreis* mon-
 tibus nascitur. omni parte corporis leones
 sunt: talis & facie aquilis similes, equis vehe-
 menter infesti. Nam & homines viuos discer-
 punt. *Cameleon* non habet vnum colorem, sed
 diuersa varietate conspersus, vt *pardus*. Dicit^r
 autem ita, eo quod cameli similitudinem ha-
 bet & leonis: huius *cameleontis* corpusculū
 ad colores quos videt facillima conuersione
 variatur, quod animalium aliorum non est
 ita ad conuersionem facilis corpulentia. *Ca-
 meleon pardus* dicitur, quod dum sit vt *pardus*
 albis maculis superasperus, collo equo simi-
 lis, pedibus bubalis, capite tamen camelo est
 similis: hunc *Æthiopia* gignit. *Lynx* dicitur,
 quia in luporum genere numeratur: bestia
 maculis distincta terga, vt *pardus*, sed similis
 lupo. Vnde & ille *λυκος*, iste *lynx*. Huius vrin-
 nam conuerti in duritiam preciosi lapidis di-
 cunt, qui *Lyrinus* appellatur, quod & ipsos
 lynces sentire, hoc documento probatur. Nã
 egestum liquorem arenis in quantum potue-
 rint, contegunt, inuidia quadam naturæ, ne
 talis egestio transeat in vsum humanū. *Lyn-
 ces* dicit Plinius Secundus extra foetum vnu
 non admittere. *Castrores* à castrando dicti sunt.
 Nam testiculi eorum apti sunt medicamini-
 bus, propter quod cum præsenferint venato-
 rem, ipsi & se castrant & mortibus vires suas
 amputant. De quibus Cicero in *Scauriana*,
 redimunt se à parte corporis, propter quod
 maximè expetuntur. Iuuenalis: Qui se, *Tu-
 nuchum* imple facit, cupiens euadere damnū
 Testiculi. Ipsi sunt & *Fibri*, qui etiam *Pon-
 tici canes* vocantur. *Vrsus* fertur dicitur, quod
 ore suo formet foetus, quasi orsus. Nam aiunt
 eos informes generare partus, & carnem
 quandam nasci, quam mater lambendo in
 membra componit. Vnde est illud: Sic for-
 mat lingua foetum cum protulit vrsa. Sed
 hoc immaturitas partus facit, denique trice-
 simo die generat. Vnde euenit, vt præcipitata
 fecunditas informis procreetur. *Vrsorum* ca-
 put inualidum: vis maxima in brachiis & in
 lumbis. Vnde interdum erecti insistant. *Lu-
 pus* Græca deriuatione in linguam nostram
 transfertur. Lupos enim illi *λυκος* dicunt *λυ-
 cos* autem Græcè à morsibus appellatur, quod
 rabie rapacitatis quæque inuenerit, trucidet.
 Alij *lupos* vocatos aiunt, quasi *lepos*, quod
 quasi leoni, ita sit illi virtus in pedibus: vnde
 quicquid pede prelerit, non viuit. *Rapax* au-
 tem bestia & truoris appetens: de quo rusti-
 ci aiunt, vocem hominem perdere, si eū prior
 lupus viderit. Vnde & subito tacenti dicitur,
Lupus in fabula. Certè si se prius visum sen-
 serit, deponit feritatis audaciam. Lupi toto
 anno non amplius quàm duodecim diebus

coeunt: famem diu portant, & post longa ieiunia multū deuorant. Lupos Æthiopia mittit ceruice iubatos, & tantum varios, vt nullum colorem dicant illis abesse. *Canis* nomē Latinum, Græcam etymologiam videtur habere. Græcè enim *κύων* dicitur: licet eum quidam à canore latratus appellatum æstimant, eo quòd infonet: vnde & canere. Nihil autē sagacius canibus. Plus enim sensus cæteris animalibus habent. Namque soli sua nomina recognoscunt: dominos suos diligunt: dominorum tecta defendunt: pro domino suo se morti obiciunt: voluntariè cum domino suo ad prædā currunt: corpus domini sui etiam mortuum non relinquunt. Quorum postremò natura est, extra homines esse non posse. In canibus duo sunt spectanda, aut fortitudo, aut velocitas. *Catuli* abusuè dicuntur quarumlibet bestiarum filij. Nam catuli propriè canum sunt, per diminutionem distincti. *Lycisci* autem dicuntur, vt ait Plinius, canes nati ex lupis & canibus, cum inter se fortè miscentur. Solent & formicæ canes noctu in syluis alligata admitti ad bestias tigres, à quibus insiliri & nasci ex eodem foetu canes adeò acerrimos & fortes, vt in cõplexu leones prosternant. *Vulpes* dicta, quasi volupes. Est enim volubilis pedibus, & nunquam rectis itineribus, sed tortuosis anfractibus currit, fraudulentum animal, insidiosque decipiens. Nam dum non habuerit escam, fingit mortem: sicque descendente, quasi ad cadauer volucres rapit & deuorat. *Simia* Græcum est nomen. i. pressis naribus. Vnde & Simias dicimus, quòd suppressis naribus sint, & facie scæda, rugis ruspiter follicantibus: licet & capellarum sit pressum habere nasum. Alij simias Latino arbitrantur sermone vocatas, eo quòd multa in eis similitudo humanæ rationis sentitur, sed falsum est. Hæ elementorum sagaces noua luna exultant: medio & caua tristantur. Fœtus quos amant ante se gestant: neglecti circa matrem hærent. Harum genera quinque sunt, ex quibus *cercopitheci* caudas habent. *Simia* enim cum cauda est, quam quidam cruda vocant. *Singa* villosæ sunt comis, mammis prominentibus: dociles ad feritatis oblivionem. *Cynocephali* & ipsi similes simiis, sed facie ad modum canis, vnde & nuncupati. *Satyri* facie admodum grata & gesticulatis motibus inquieti. *Callitriches* toto penè aspectu & cæteris distant. Sunt enim in facie producta barba, & lata cauda. *Leontaphanos* bestia modica, & ex eo ita vocata, quia capta exurit: eiusque cinere aspersæ per compita semitarum leones necant, si quantuluncunque ex illis sumpserint. *Histrice* animal in Africa erinacij simile, vocatum à spinarum stridore, quas tergo laxatas emittit, vt canes insequentes vulneret. *Enhydros*

bestiola ex eo nuncupata, quod in aquis versetur: & maximè in Nilo. Quæ si inuenierit dormientem crocodilum, volutat se in lutum primum, & intrat per os eius in ventrem, & carpens omnia interiora eius, exit viua de visceribus crocodili, ipso mortuo. Hinc *ψόφος* Græcè vocatus, eò quòd odore suo & salubria ciborum & venenosa prodetur. De quo Dracontius ait: Prædicat suillus vim cuiuscunque veneni. *Suillus* autem à fetis est nuncupatus. Hic etiam serpentes insequitur: qui, cum aduersus aspidem pugnat, caudam erigit, quam aspis maximè obseruat quasi minantem: ad quam cum vim suam transfert: decepta corripitur. *Musio* appellatus, quòd muribus infestus sit. Hunc vulgus *captum* à captura vocant. Alij dicunt quòd captat, id est, videt. Nam tanto acutè cernit, vt fulgore luminis noctis tenebras superet. Vnde & à Græcis venit *catius*, id est, ingeniosus, *κατὰ φύσιν*. *Furo* à furuo dicitur: vnde & *fur*. Tenebrosos enim & occultos cuniculos effodit, & eiicit prædā quam inuenierit. *Melo*, quòd sit rotundissimo membro, vel quòd fauos perat, & assidue mela capret.

De minutis animalibus. CAP. III.

Mus pusillum animal, Græcum illi nomen est: quicquid verò ex eo trahit Latunum sit. Alij dicunt mures, quòd ex humore terræ nascuntur. Nam mus terra, vnde & humus. His in plenilunio iecur crescit: sicut quædam maritima augentur, quæ rursus de crescente luna deficiunt. *Sorex* Latinum est, eò quòd rodant, & in modum terra præcitant. Antiqui autem soricem, *suricem* dicebant: sicut & clodum *claudum*. *Mustella* dicta, quasi mus longus. Nam telum à longitudine dictum. Hæ ingenio subdola, in domibus vbi nutrit catulos suos, transfert mutæque sedem. Serpentes etiam musæque persequitur. *Duo* autem sunt genera *mustelarum*. Alterum enim sylvestre est distans magnitudine, quòd Græci *κνίδα* vocant: alterum in domibus obseruans. Falsò autem opinantur, qui dicunt mustelam ore concipere, aure effundere parturam. *Musaraneum*, cuius morsu aranea moritur. Est in Sardinia animal per exiguum; araneæ forma, quæ *solifuga* dicitur: eo quòd diem fugiat. In metallis argentariis plurima est, occultò reptans, & per imprudentiam superferentibus pestem facit. *Talpa* ideo dicta, quòd sit damnata cæcitate perpetua & tenebris. Est enim absque oculis, semper quoque terram fodis, & humum egerit, atque radices subter frugibus comedit, quam Græci *ἀσφάλαια* vocant. *Glires* dicti sunt, quia pingues eos efficit fomus. Nam *glicere* dicimus crescere. Hyeme enim tota dormiunt & immobiles quasi

quasi mortui iacent, tempore aestiuo reuiuiscunt. *Ericius*, animal spinis coopertum, quod exinde dicitur nominatum, eo quod subrigit se quando spinis suis clauditur, quibus vndique protectus est contra insidias. Nam statim vt aliquid senserit, primum se subrigit: atque in globum conuersus, in sua se arma recolligit. Huius prudentia quaedam est. Nam dum abscedit vnam de vite, supinus sese volutat super eam, & sic eam exhibet natis suis. *Grillus*, nomen à sono vocis habet. Hicretò ambulat, terram terebrat, stridet noctibus, venatur eum formica circumligata capillo in cauernam eius coniecta, afflata prius puluere ne se abscondat. Ita formica complexibus trahitur. *Formica* dicta, eo quod ferat micas farris, cuius solertia multa. Prouidet enim in futurum, & praeparat in aestate quod hyeme comedat. In mense autem eligit triticum: hordeum non tangit. Dum pluit ei super frumentum, torum eicit. *Dicuntur in Aethiopia esse formica ad canis formam*, quae arenas aureas pedibus eruant, quas custodiunt ne quis auferat, captantes ad necem persequuntur. *Formicolon*, ob hoc vocatus, quia est vel formicarum leo, vel certe formica pariter & leo. Est enim animal paruum formicis satis infestum, quod se in puluere abscondit, & formicas frumenta gestantes interficit. Proinde autem leo & formica vocatur, quia aliis animalibus vt formica est: formicis autem vt leo est.

De serpentibus. CAP. IIII.

Anguis vocabulum omnium serpentium genus, quod plicari & contorqueri potest. Et inde anguis, quod angulosus & nunquam sit rectus. Angues autem apud gentes pro genii locorum erant habiti temper: vnde & Persius: Pinge duos angues pueri sacer est locus. *Colubrum*, constat ab eo dictum, quod colat umbras, vel quod in lubricis tractus flexibus sinuosis labatur. Nā, *lubricum* dicitur, quicquid labitur dum tenetur, vt piscis & serpens. *Serpens* autem nomen accepit, quia occultis accessibus serpit: non apertis passibus, sed squamarum minutissimis nissibus reptat. Illa autem quae quatuor pedibus nituntur, sicut lacerti & stelliones, non serpentes sed *reptilia* nominantur. Serpentes autem reptilia sunt, quia ventre & pectore reptant. Quorum tot venenar, quot genera: tot pernicies, quot species: tot dolores, quot colores habentur. *Draco*, maior cunctorum serpentium, sine omnium animantium super terram. Hunc Graeci *δρακοντα* vocant. Vnde & deriuatum est in Latino vt diceretur draco, quia saepe à speluncis abstractus fertur in aerem, concitaturque propter eum aer. Est autem crista-

tus ore partio: & artis fistulis per quas trahit spiritum, & linguam exerit. Vim autem non in dentibus, sed in cauda habet, & verberare potius quam rictu nocet. Innoxius autem est à venenis: sed ideo huic ad mortem faciendam venena non esse necessaria, quia si quem ligauerit, occidit. A quo nec elephas tutus est sui magnitudine corporis. Nam circa semitas delitescens, per quas elephantum solito gradiuntur: crura eorum nodis eligar, ac suffocatos perimit. Gignitur autem in Aethiopia & India, in ipso incendio iugis aestus. *Basiliscus*, Graecè, Latine interpretatur regulus, eo quod rex serpentium sit: aded vt eum videntes fugiant, quia olfactu suo eos necat: nam & hominem, vel si aspiciat, interimit. Siquidem ad eius aspectum nulla avis volans illaesa transit: sed quamuis procul sit, eius ore combusta deuoratur. A mustelis tamen vincitur, quas illic homines inferunt cauernis, in quibus delitescit. Itaque ea visa fugit, quem illa persequitur & occidit. Nihil enim parens ille rerum sine remedio constituit. Est autem longitudine semipedalis: albis maculis lineatus. *Reguli* autem, sicut scorpiones, arentia quaeque sectantur, & postquam ad aquas venerint, ibique aliquem momorderint, vespere & lymphaticos faciunt. *Sibilus*, idem est qui & regulus. Sibilus enim occidit antequam mordeat vel exurat. *Vipera* dicta, quod vi pariat. Nam cum venter eius ad partum intumuerit, catuli non expectantes naturam maturam solutionem, sed corrosis eius lateribus vi erumpunt cum matris interitu. *Lucanus*: Viperei coeunt abrupto corpore nati. Fertur autem quod masculus ore inserto viperae semen expuat. Illa autem ex voluptate libidinis in rabiem versa, caput maris ore receptum praecidit. Ita fit vt parens vterque pereat, masculus dum coit, foemina cum parturit. Ex vipera autem pastelli fiunt, qui *dragani* vocantur à Graecis. *Aspis* vocata, quod morfu venena immittat & aspergat: sic enim Graeci venenum dicunt: & inde aspis quod morfu venenato interimat. Huius diuersa genera & species, & dispares effectus ad nocendum: fertur enim aspis cum ceperit pati incantatorem, qui eam quibusdam carminibus propriis euocat, vt eam de cauerna educat: illa autem cum exire uoluerit, vnam aurem ad terram premit, alteram cauda obturat & operit: atque ita voces illas magicas non audiens, non exit ad incantantem. *Dipsas*, genus est aspidis, quae Latine situla dicitur, quia quem momorderit, siti perit. *Hypnalis*, genus aspidis dicta, quod somno necat. Hac sibi Cleopatra apposuit, ac ita morte quasi somno soluta est. *Hemorrhoidis aspis* nuucupatur, eo quod sanguinem sudet, qui ab eo morsus

fuerit: ita vt dissolutis venis, quicquid vi-
 tæ est per sanguinem euocet. Græcè enim
 sanguis *æquæ* dicitur. *Prester aspis*, semper ore
 parenti & vaporante currit. Cuius poeta sic
 meminit: Oraque distendens audis fuman-
 tia prester. Hic quem percusserit, distendi-
 tur, enormique corpulentia necatur. Extu-
 beratum enim putredo sequitur. *Seps*, tabi-
 ficus aspis, qui dum momorderit hominem,
 statim eum consumit: ita vt liquefiat totus
 in ore serpentis. *Cerastes*, serpens dictus, eo
 quod in capite cornua habeat similia arie-
 tum. *Kéoxæ* enim Græci cornua vocant: sunt
 autem illi quadrigemina cornicula: quorum
 ostentatione, veluti esca, illiciens sollicita-
 ta animalia perimit. Totum enim corpus a-
 renis tegit: nec vllum indicium sui præbet,
 nisi ex ea parte qua inuitatas aues vel ani-
 malia capit. Est enim flexuosus plus quàm
 alij serpentes, ita vt spinam non habere vi-
 deatur. *Scitalis*, serpens vocatus, eo quod
 tanta præfulget tergi varietate, vt notarum
 gratia retardet aspicientes: & quia reptan-
 do pigrior est, quos assequi non valet mira-
 culo sui stupentes capit. Tanti autem feruo-
 ris est, vt etiam hyemis tempore exuias cor-
 poris feruentis exponat. De quo Lucanus:
 Et scitale sparsis etiam nunc sola pruuiis E-
 xuias positura suas. *Amphibena* dicta,
 eo quod duo capita habeat: vnum in loco
 suo: alterum in cauda, currens ex vtroque
 capite, tractu corporis circulato. Hæc sola
 serpentium frigori se committit: prima omni-
 um procedens. De qua Lucanus: Et grauis in
 geminum vergens caput amphisibæna. Cuius
 oculi lucent veluti lucernæ. *Enhydriis*, colu-
 ber in aqua viuens. Dentis enim *ὕδαρ* a-
 quam vocant. *Hydros*, aquatilis serpens, à
 quo icti obturgescunt, cuius quidam mor-
 bum *Bovium* dicunt, eo quod fimo bouis re-
 medietur. *Hydra* draco multorum capitum:
 qualis fuit in Lerna palude prouinciæ Arcad-
 iæ: hæc Latine exedra dicitur, quod vno
 cælo tria capita excrescant: sed hoc fabulo-
 sum est. Nam constat Hydram lacum fuisse
 euomentem aquas, vastantem vicinam ci-
 uitatem, in quo, vno meatu clauso, multi
 erumpebant. Quod Hercules videns, loca
 ipsa exussit: & sic aquæ clausit meatus. Nam
 Hydra ab aqua dicta est. *Chelydros*, serpens,
 qui & chersydros dicitur, quia & in aquis &
 in terris moratur. Nam *χέρον* dicunt Græci
 terram, *ὕδαρ* aquam: hic per aquam labitur,
 terram fumare facit: quæ sic Macer descri-
 bit: Seu terga expirant spumantia virus:
 Seu terram fumat, qua teter labitur anguis.
 Et Lucanus: Tractique via fumante Che-
 lydri. Semper enim directus ambulat. Nam
 si torserit se dum currit, statim crepat. *Na-
 triæ*, serpens aquam veneno inficiens. In

quocunque enim fonte fuerit, veneno eum
 immiscet: de quo Lucanus, Et Natrix vio-
 lator aque. *Cencris*, serpens inflexuosus,
 quæ semper iter rectum efficit. De quo Lu-
 canus: Et semper recto lapsurus limite Cen-
 cris. *Parias*, serpens qui semper in cauda
 ambulat, & sulcum facere videtur. De quo
 idem Lucanus: Quo contemptus iter cauda
 sulcare Parias. *Boas*, anguis Italiæ immen-
 sa mole: persequitur greges armentorum
 & bubalos, & plurimo lacte irriguis vberibus
 se innectit & surgens interimit: at-
 que inde à bouum populatione Boas no-
 men accepit. *Iaculus*, serpens volans. De quo
 Lucanus: Iaculique voluæres. Exiliunt e-
 nim in arboribus, & dum aliquod animal
 obuium fuerit, iactant se super illud & peri-
 munt. Vnde & Iaculi dicti sunt. In Arabia
 autem serpentes sunt cum alis, quæ Sirenz
 vocantur, quæ non solum plus currunt e-
 quis, sed etiam volare dicuntur: quorum tã-
 tum virus est, vt morsum ante mors inse-
 quatur, quàm dolor. *Obites* dicta, quod co-
 lorem arenæ habeat. De qua poeta: Quàm
 paruis maculis Teufanus obites Concolor
 exultis atque indiscretus arenis Admotus.
Seps, exigua serpens, quæ non solum cor-
 pus, sed & ossa veneno consumit. Cuius po-
 eta sic meminit: Ossaque dissoluens cum cor-
 pore tabificus Seps. *Dipsas*, serpens tantæ
 exiguitatis fertur, vt cum calcatur non videat-
 ur. Cuius venenum antè extinguit quàm
 sentiat, vt facies præuenta morte, nec tri-
 stitiam induat morituri. De quo poeta: Si-
 gniferum iuuenem Tyrreni sanguinis Au-
 lum Torta caput retrò dipsas calcata mo-
 mordit, Vix dolor aut sensus dentis fuit.
Salpinga, serpens est, quæ non videtur. *Cæcu-
 la* dicta, eo quod parua sit, & non habeat o-
 culos. *Centipeda*, à multitudine pedum di-
 cta. *Brucus* est, cuius penè totum corpus in
 ventre colligitur. *Lacertus*, reptilis genus est,
 vocatus ita, quod brachia habeat. Genera
 lacertorum plura, vt botrax, salamandria,
 saura, stellio. *Botrax* dicta, quod ranæ ha-
 beat faciem. Nam Græci ranam *βότραξ* vo-
 cant. *Salamandria* vocata, quod contra in-
 cendia valeat: cuius inter omnia venenata
 vis maxima est. Cætera enim singulos feri-
 unt. hæc plurimos pariter interemit: nam
 si arbori irreperit, omnia poma inficit ve-
 neno, & eos qui ea ederint, occidit, quæ e-
 tiam si in puteum cadat, vis veneni eius po-
 tantes interficit. Ista contra incendia re-
 pugnant, ignes sola animalium extinguit.
 Viuit enim in mediis flammis sine dolo-
 re & consumptione, & non solum quia
 non vitur, sed extinguit incendium.
Saura lacertus, qui quando senescit, cacar-
 tur oculi eius, & intrat in foramen parietis
 aspi-

aspicientis contra Orientem, & orto sole intendit & illuminatur. *Stellio* de colore nomē habet inditum. Est enim tergore pictus lucentibus guttis in modum stellarum. De quo *Quidius*, Aptūmque colorī Nomen habet, variis stellatus corpore guttis. Hic autē scorpionibus adeo contrarius traditur, vt viso eo pauorem iis afferat & torporem. Sunt & alia genera serpentium, vt *Admodia*, *Elephantia*, *Chamedracontes*. Postremo quantus nominum, tantus mortium numerus. Omnes autem serpentes natura sua frigidi sunt, nec percutiunt, nisi quando calefunt. Nam quando sunt frigidi, nullum tangunt. Vnde & venena eorū plus die quā nocte nocent. Torpent enim noctis algore, & merito, quia frigidi sunt nocturno rore. In se enim adducunt vaporem corporis gelidæ pestes, & natura frigida. Vnde & hyeme in nodos torquentur, æstate soluantur. Inde est, quod dū quidquam serpentium veneno percutitur, primum obstupescit: & postea vbi in illo calescit ipsum virus exarserit, statim & hominem extinguit. *Venenum* autem dictum, eò quod per venas vadit. Infusa enim pestis eius per venas vegetatione aucta discurrit, & animam extinguit. Vnde non potest venenū nocere, nisi hominis tetigerit sanguinem. *Lucanus*, Noxia serpentum est admixto sanguine pestis. Omne autem venenum frigidum est, & ideo anima quæ ignea est, fugit venenum frigidum. In naturalibus bonis, quæ nobis & irrationabilibus animantibus videmus esse communia, viuacitate quadam sensus serpens excellit. Vnde & legitur in *Genesis*: Serpens autem erat sapientior omnibus pecoribus terræ. Dicit autem *Plinius*: Si creditur, quod serpentis caput etiam si cum duobus euaserit digitis, nihilominus viuunt. Vnde & totum corpus obicit pro capite, ferientibus. *Anguibus* vniuersis hebes visus est. Ratio in aduersum contuentur, nec frustra, cum oculos non in fronte habeant, sed in temporibus, adeo vt citius audiant quā aspiciant. Nullum autem animal in tanta celeritate linguam mouet, vt serpens: adeo vt triplicem linguam habere videatur cum vna sit. Serpentium vda sunt corpora: adeo vt quacunque eunt, viam humore designent. Vestigia serpentium talia sunt, vt cum pedibus carere videantur: costis tamen & squamarum nibus crepant: quas à summo gutture vsque ad imam aluum parili modo dispositas habent. Squamis enim quasi vnguibus, costis quasi curibus innitantur. Vnde si in qualibet corporis parte ab alio vsque ad caput ictu caput aliquo collidatur: debilis reddita cursum habere non possit, quia vbiinque ictus ille incidit, spinam soluit, per quam costarum pedes & motus corporis agebantur. Serpen-

tes autem diu viuere dicuntur, adeo vt deposita veteri tunica, senectutem deponere, atque in iuuentutem redire perhibeantur. *Tunica* serpentum *exuvia* nuncupantur, eò quod iis quando senescunt sese exuunt, quibus exuti in iuuentutem redeunt. Dicuntur autem *exuvia* & *induvia*, quia exuuntur & induuntur. ¶ *Pythagoras* dicit de medulla hominis mortui quæ in spina est, serpentem creari, quod etiā *Ouidius* in *Metamorphosis* libris commemorat, dicens: Sunt qui cum clauso putrefacta est spina sepulchro Mutari credant humanas angue medullas. Quod si creditur, merito euenit, vt sicut per serpentem mors hominis: ita per hominis mortem serpens. Fertur autem quod serpens hominē nudum non sit ausus attingere.

De vermibus. C A P. V.

Vermis est animal quod plerumque de carne vel de ligno, vel de quacunque re terrena sine vllō concubitu gignitur: licet nonnunquam & de ouis nascantur, vt scorpio. Sunt autem vermes aut aeris, aut aque, aut terre, aut carniū, aut frondium, aut lignorum, aut vestimentorum. ¶ *Aranea* vermis aeris: ab aeris nutrimento cognominata, quæ exiguo corpore longa fila deducit: & tela semper intenta nunquam desinit laborare, perpetuū sustinens in suo labore suspensum. ¶ *Sanguisuga* vermis aquatilis, dicta quia sanguinē sugit. Potantibus enim insidiatur, cumque il labitur faucibus, vel vbi vsquam adhæserit, sanguinem haurit: & cum nimio cruore maderit, id euomit quod hausit, vt recentiorē denuo sugat. ¶ *Scorpio* vermis terrenus, qui potius vermibus ascribitur non serpentibus: animal armatum aculeo: & ex eo Græcè vocatum, quod cauda figat: atque arcuato vulnere diffundat venena. Proprium autem est scorpionis, quod manus palmam non feriat. *Cantarida* vermis terrenus, qui humano corpori statim vt fuerit applicatus, sui adustione vesicas efficit plenas humore. *Multipes* vermis terrenus, ex multitudine pedū vocatus, qui contra ictum contractus in globū complicatur. Nascitur sub petris ex humore & terra. *Limax* vermis limi dictus, quod in limo, vel de limo nascatur: vnde & sordidus semper & immundus habetur. ¶ *Bombyx* vermis frondium: ex cuius textura bombycinum conficitur. Appellatur autem hoc nomine ab eo quod euacuetur dū fila generat, & aer solus in eo remaneat. *Eruca* frondium vermis oleribus vel pampinis inuoluta: ab erodendo dicta, cuius meminit *Plautus*. Imitatus nequam bestiam & maleficam inuolutam in pampino. Implicat se eadem: nec aduolat vt locusta, vt huc illuc ij

licque diccurrens, semipasta dimittat, sed permanet perituris frugibus & tardo lapsu pigerisque moribus vniuersa consumit. ¶ *Teredonias* Græci vocant *lignorum vermes*, eò quòd terendo edant. Hos nos *Termites* dicimus. Ita enim apud Latinos ligni vermes vocantur, quos tempore importuno cæsa arbores gignunt. ¶ *Tinea* vermis *vestimentorum* dicta, quòd teneat, & eòsque infideat quòd erodat. Inde pertinax dicitur, eò quòd in eandem rem identidem urgeat. ¶ *Vermes* carniū, hemigræus, lumbricus, ascarida, costi, pediculi, pulices, lendes, tarmus, ricinus, vsia, cimex. *Hemigræus* vermis capitis vocatur. *Lumbricus* vermis intestinorum, dictus quasi lūbicus, quia labitur, vel quòd in lumbis sit. *Ascarida*, costi. *Pediculi* vermes cutis à pedibus dicti. Vnde & pediculosi dicuntur, quibus pediculi in corpore efferuescunt. *Pulices* verò vocati sunt, quòd ex puluere magis nutriantur. *Tarmus* vermis est lardi. *Ricinus* vermis est canis, vocatus eo quòd haret in auribus canum. *vsia* enim Græcè canis est. *Vsia* vermis est porci, appellata quia vrit. Nā vbi momorderit, ad eò locus ardet, vt statim ibi vesicae fiant. *Cimex* de similitudine cuiusdam herbe vocatus, cuius fetorē habet. Propriè autem *vermis* in carne putrefacta nascitur: *tinea* in vestimentis: *eryca* in olerè: *teredo* in ligno: tarmus in lardo. ¶ Vermis non vt serpens apertis passibus vel squamarum nisibus reptat, quia non est illi spinæ rigor vt colubri, sed in directum corpusculi sui partes gradatim porrigendo contractas, contrahendo porrectas motum explicat: sicque agitatus perlabitur.

De piscibus. CAP. VI.

Pisces dicti, vnde & pecus, à pascendo sci- licet. *Reptilia* id eò dicuntur hæc quæ nant, eo quòd reptandi habeant speciem & naturam, quamuis se in profundum immergant, tamen in natando repunt. Vnde & ait Dauid: Hoc mare magnū & spaciosum manibus: illic reptilia, quorum nō est numerus. *Amphibia* sunt quædam genera piscium, dicta eo quòd ambulandi in terris vsū & natandi in aquis officium habeant. *Amphibia* Græcè verumque dicitur, id est, quia in aquis & in terris viuunt, vt Phocæ, Crocodili, Hippopotami, hoc est, equi fluuiales. ¶ Pecoribus autem & bestiis & volatilibus ante homines nomina imposuerunt, quàm piscibus, quia prius visa sunt & cognita. Piscium verò postea cognitis generibus nomina instituta sunt, aut ex similitudine terrestrium animalium, aut ex specie propria, siue moribus, seu colore, vel figura, aut sexu. *Ex similitudine* 60

terrestrium, vt rana, leones, & vituli, & nigri meruli, & parui diuerso colore, collo & dorso picti, & turdi albo varij, & cætera quæ sibi iuxta species terrestrium animalium nomina vindicantur. *Ex moribus terrestrium*, vt canes in mari à terrenis canibus nuncupati, quòd mordeant. Et lupi, quòd improba voracitate alios persequantur. *A colore*, vt umbri, quia colore umbræ sunt: & aurata, quia in capite auri colorem habent: & varij à varietate, quos vulgò tructas vocat. *A figura*, vt orbis, quia rotundus est, totusque in capite constat, vt folia, quòd sit instar calciamenrorum solis. *A sexu*, vt musculus, quòd sit balenæ masculus. Eius enim coitu concipere belua hæc perhibetur. Hinc & musculi colearum, quorum lacte concipiunt ostrea. *Balena* autem sunt immensa magnitudinis bestia, ab emittendo & fundendo aquas vocata. Cæteris enim bestiis maris altius iaciūt vndas. *Cætes* enim Græcè emittere dicitur. *Cete* dicta *το κητος*, *η τή κήτη*, hoc est, ob immanitatem. Sunt enim ingentia genera beluarum æqualia montium corpora, qualis cetus exceptit Ionam: cuius aluus tantæ magnitudinis fuit, vt instar obtineret inferni: dicente propheta. Exaudiuit me de ventre inferni. *Equi marini*, quòd prima parte equi sunt, postrema soluuntur in piscem. *Bocæ* dicunt etiam boues marinos, quasi boacas. *Cerulei* à colore appellati. Nam cœruleum est viride cum nigro, vt est mare. *Delphines* cetum habent vocabulum, quòd voces hominum sequantur: vel quòd ad symphoniam gregatim cōueniant. Nihil in mari velocius istis. Nam plerumque salientes, naues transuolant. Quando autem prælundunt in fluctibus, & vndarum motibus saltu præcipiti feruntur, tempestates significare videtur. Hi propriè *Simones* nominantur. Est & Delphinum genus in Nilo dorso serrato, qui crocodilos tenera ventrium secantes interimunt. *Porci marini*, qui vulgò vocantur *suilli*: qui dū escam quarunt, more suis terram sub aquis fodiunt. Circa guttur enim habent oris officium, & nisi rostrum arenis immergant, pastum non colligunt. *Corui* à cordis voce dicti, quia grunniunt pectore, suaque voce proditi capiuntur. *Thynni* nomen Græcum habent. Hi ingrediuntur Veris tempore: intrant dextro latere, leuo exeunt. Hoc inde creduntur facere, quòd dextris oculis acutius videat, quàm sinistris. *Gladus* dicitur, eo quòd rostro mucronato sit: & ob hoc naues perfosas mergit. *Serra* nuncupata, quia serratam cristam habet, & subternatans nauem secat. *Scorpio* dictus, quia lædit dam manu tollitur. Tradunt enim decem cancris cū ocimi manipulo alligatis, omnes qui ibi sunt scorpio- nes ad

nes ad eum locum congregati. *Arauea*, genus piscis, dictus, quod aure feriat. Habet enim stimulos, de quibus percutit. *Crocodilus*, à croceo colore dictus, gignitur in Nilo, animal quadrupes in terra, & in aquis valens, longitudine plerumque viginti cubitorum, dentium & vnguium immanitate armatum, tantaque cutis duricia, vt quamuis fortium ictus lapidum tergo percussus, non sentiat. Nocte in aquis, die in humo quiescit: oua in terra fouet: mascula & foemina vices seruant. Hunc pisces quidam ferratam habentes cristam tenera ventriū defecantes interimūt. Solus ex animalibus superiorem maxillam mouere dicitur. *Hippopotamus* vocatus, quod sit equo similis dorso, iuba, & hinnitu, rostro relupinato aprinis dentibus, cauda tortuosa, vngulis binis, die in aquis commoratur: nocte segetes depascitur, & hunc Nilus gignit. *Pagrus*, quem Graeci *sagrus* ideo nuncupant, quod duros dentes habeant, ita vt ostreis in mari alatur. *Dentrix*, pro multitudine & granditate dentium dictus. *Lepus*, à similitudine capitis nuncupatus. *Lupinus*, vt dictum est, auditas appellauit, piscem in captura ingeniosum: denique rete circumdatus fertur arenas arare cauda, atque ita conditus transire rete. *Mullus* vocatus, quod molis atque tenerimus: cuius cibo tradunt libidinem inhiberi: oculorum autem aciem hebetari: homines verò à quibus saepe pastus est, piscem olent. *Mullus* in vino necatus, hi qui inde biberint, tedium vini habent. *Mugilis* nomen habet, quod sit multum agilis. Nam vbi dispositas senserit piscatorum infidias, confestim retrorsum rediens ita transfilit rete, vt volare piscem videas. *Melanurus*, eo quod nigram caudam habeat, & nigras pennas, & in corpore lineas nigras. *Melanurus* enim Graeci nigrum vocant. *Glaucus*, à colore dictus, eo quod albus sit. Graeci enim *αδελος* dicunt. Hic aestate rarò apparet nisi tantum in nubilo. *Timallus*, ex flore nomen accepit. *Timum*, quippe flos appellatur: nam dum sit specie gratus, & sapore iocundus, tamen sicut flos flagrat, & corpore odotes aspirat. *Escarus* dictus, eo quod solus escam ruminare perhibetur: denique alij pisces non ruminant. Tradunt autem hunc ingeniosum etiam. Namque inclusum nassis, non fronte erumpere, nec infestis luminibus caput inserere, sed aduersum cauda ictibus crebris laxare fores, atque ita retrorsum redire, quem luctatum eius si fortè alius escarus extrinsecus videat, apprehensa mordicus cauda adiungere nissus erumpentis. *Sparus*, à lancea missili accepit nomen, quod eiusdem figurae sit. Terrestria enim prius inuenta sunt, quam marina. Nam *sparus* est telum rusticorum missile, à spargendo dictum. *An-*

stralis piscis, siue quia aquarum vndam suo ore suscipit: siue quia tunc hic piscis oritur, quo tempore tendere in occasum Pleiades ceperint. *Amio*, saxatilis dextra sinistraque lateribus virgis puniceis perpetuis, aliisque discoloribus designatur: dictus amio, quia non capitur nisi hamo. *Echeneis* paruus & semipedalis pisciculus: nomen sumpsit, quod nauem adherendo retineat. Ruant licet venti, & sauiant procellae, nauis tamen quasi radicata in mari stare videtur, nec moueri, non retinendo, sed tantummodo adherendo. Hunc Latini *Moram* appellauerunt, eo quod cogat stare nauigia. *Vranoscopus*, vocatur ab oculo quem in capite habet, à quo semper supra intendit. *Milago* nominatus, quia euolat super aquam. Quoties autem cernitur extra aquam volitans, tempestates mutari designat. *Squamatus* dictus, quod sit squamis acutis. Vnde & eius cute lignum politur. Ciuitas Syriae quae nunc Tyrus dicitur, olim Sarra vocabatur à pisce quodam qui illic abundat, quem lingua sua *far* appellant: ex quo deriuatum est, huius similitudinis pisciculos *sardas* *sardinasque* vocari. *Falec*, pisciculus ad liquorem salmatorum idoneus: vnde & nuncupatus. *Aformis*, pisciculus qui propter exiguitatem hamo capi non potest. *Anguilla*, similitudo anguis dedit nomen: origo eius ex limo. Vnde & quando capitur adco lenis est, vt quanto fortius presseris, tanto citius elabatur. Ferunt autem & orientis fluiuium Gangen anguillas tricenis pedibus gignere. Anguilla vino necata, qui ex eo biberint, tedium vini habent. *Draco* marinus, aculeos in branchiis habet ad caudam spectantes, qui dum percusserit, quaqua ferit venenum fundit, vnde & vocatus. *Murenam* Graeci *μύρανα* vocant, eo quod complicit se in circulos. Hanc foemini tantum sexus esse tradunt & concipere à serpente: ob id à piscatoribus tanquam à serpente sibilo euocatur & capitur. Ictu autem sustis difficulter interimitur, ferula protinus animam in cauda habere certum est. Nam capite percusso vix eam interimi, cauda statim exanimari. *Congrus* polypus, id est, multipes: plurimos enim nexus habet. Iste ingeniosus hamum appetens brachiis complectitur, non morfu: nec prius dimittit, quam escam circumferat. *Torpedo* vocata, eo quod corpus torpescere faciat, si eam quiquam viuentem tangat. Narrauit Plinius Secundus: Ex Indico mari torpedo etiam procul & è longinquo, vel si hasta virgaque attingatur, quamuis praualidos lacertos torpescere, quamlibet ad cursum veloces pedes alligari. Tanta enim vis eius est, vt etiam aura corporis sui afficiat membra. *Sepia* dicitur, quia sapius interclusa facilius capitur. In cocundo obscenum genus: ore enim concin-
n iij.

pit sicut vipera. Cuius acramenti tanta vis est, ut lucernæ additum, Æthiopes videri ablati priori lumine quidam tradunt. *Lulligo*, tradunt in Oceano Mauritanix, non procul à Lixo flumine tantam multitudinem lulliginum euocari ex aqua, ut etiam naues dimergere possint. ¶ *Concha*, & *cochlea* hæc ex causa vocata, quia deficiente luna cauantur, id est, euacuatur. Omnium enim clausorum maris animalium atque concharum incremento lunæ membra turgescunt, defectu euacuantur. Luna enim cum in augmento fuerit, auget humorem: cum verò in defectum venerit, humores minuuntur. Hoc enim Physiici dicunt. *Concha* autem primæ positionis nomen: *cochlea* verò per diminutionem quasi conculæ. *Cochlearum* multa genera sunt, inter quas & *margaritifera*, quæ *celoe* dicuntur, in quarum carne preciosus calculus solidatur. De quibus tradunt ij qui de animalium scripsere naturis, eo quòd nocturno tempore littora appetunt, & ex caelesti rore margaritarum concipiunt: vnde & *celoe* nominantur. *Murex*, *cochlea* est maris, dicta ab acumine & asperitate, quæ alio nomine conchilium nominatur, propter quod circumcisa ferro lachrymas coloris purpurei emittat, ex quibus purpura tingitur: & inde ostrum appellatum, quòd hæc tinctura ex textæ humore elicitur. *Canceri* vocantur, quia conchæ sunt crura habentes: inimica ostreis animalia. Eorum enim carnibus viuunt, miro ingenio. Nam quia valida testa eius aperiri nõ potest, explorat quando ostrea claustra testarum aperiat: tunc cancer latenter lapillum iniicit, atque impedita conclusionem ostreae carnes erodit. Tradunt quidam à decem cæcis cum ocimi manipulo alligatis, omnes qui ibi sunt scorpiones ad eum locum coituros. Duo autem sunt genera *cancrorum*, *fluuiales* & *marini*. *Ostrea* dicta est à testa, quib⁹ mollities interior carnis manitur. Græci enim testam *ὄστρα* vocant. *Ostrea* autem neutro, carnes eius foemino dicuntur genere. *Musculi* sunt, ut prædiximus *cochlea*, à quorū lacte concipiunt *ostreae*, & dicti *musculi*, quasi *masculi*. *Pelori-des*, à Pelore promontorio Siciliae, vbi abundant, cognominatae sunt. Vnde Virgilius dicit, Ecce autem Boreas angusta abscide Pelori. *Vngues* à similitudine humanarū vnguiū dicta. *Testudo* dictus, eo quòd tegmine testæ fit adopertus in cameræ modum. Sunt autem quatuor genera, *terrestres*, *maritima*, *lutaria*, id est in ceno & paludibus viuētes. Quartum genus *fluuiales*, quæ in dulci aqua viuunt. Tradunt quidam, quòd incredibile est, tardius ire nauigia, testudinis pedem dextrum vehentia. *Echinus*, à terrestri echino nomen traxit, quem vulgus *Erycium* vocat;

cuius testa duplex, spinis aculeata in modum castaneorum: quando adhuc operata de arboribus cadunt. Caro eius mollis & minio similis. *Vri*, tribus modis dicitur, ut testudo, ac pelorus, & coelea. Nā & quod edimus & vbi caro inest: vtrūq; dicitur pelorus. *Rana*, à garrulitate vocata: eo quod circa genitales strepunt paludes & sonos vocis importunis clamoribus reddunt. Ex iis quædam *aquatice* dicuntur, quædam *palustres*, quædam *rubete*, ob id quia in vepribus viuunt, grandiores cunctarum. Aliæ *calamites* vocantur, quoniam inter arundines fruticesq; viuunt, minima omnium & viridissima, muta & sine voce sunt. *Agredula*, ranæ parua in sicco vel agris commorantes, vnde & nuncupata. Negant quidam canes latrare, quibus in offa rana viua fuerit data. *Spongia*, à fingere. i. nitidare & extergere dicta. Afranius, Accedo ad te ut tibi ceruicem fingam linteo, id est extergam. Cicero, Et fingebatur spongiis sanguis, id est extergebatur. Animal autem esse docetur cruore inherente petris. Vnde & dum absconditur, sanguinem remittit. Nā alia sunt viuētia in aquis & discurrunt, ut pisces, alia sunt fixa, ut ostrea, echini, spongia. Ex his alias mares dici, eo quòd tenues sunt fistulae spissioresq;: alias foeminas, quæ maioribus fistulis sunt ac perpetuis: alias duriores, quas Græci appellant *νεύρω*, & nos hircosas dicere possumus ob asperitatem sui. Mollissimum genus earum penicilli vocantur, eo quòd aperta sunt ad oculorum tumores, & ad extergendas lippitudines viles. Cæcidæ spongiae cura sunt. Per æstatem enim ad solem sterauntur, & sicut cera punica cædorem bibunt. ¶ Animalium omnium in aquis viuētiū nomina cxliij. Plinius ait, diuisa in generibus, belluarum, serpentium communium terra & aqua: *cancrorum*, *concharum*, *locustarum*, *peloridum*, *polyporum*, *solearum*, *lancerorum*, & *lulliginum*, & his similia, ex quibus multa quodam naturæ intellectu temporum suorum ordinem cognoscunt, quædam verò in suis locis mutatione vagantur. ¶ In piscibus autem foeminis alia commixtione masculi concipiunt, & pariunt catulos, alia ponunt oua sua sine masculi commixtione suscepta, quæ idem insequens sui feminis iactu perfunduntur, & quæ hoc munere fuerint afflata, sunt generabilia, quæ verò perfusa non fuerint, sterilia perseverant, aut putrescunt.

De auibus. CAP. VII.

NUM nomen auium, sed genus diuersum. Nā sicut species sibi differunt, ita & naturæ diuersitate. Nā alia simplices sunt, ut colūba: alia astute, ut perdix: alia ad manū se sub-

1133

subiiciant, vt accipiter: alie reformidant, vt garrantes: alie hominum conuersatione delectantur, vt hirundo: alie in desertis secretam vitam diligunt, vt turtur: alie solo semine reperto pascuntur: vt anser: alie carnes edunt, & rapinis intendunt, vt miluus: alie incole qua manent in locis semper, vt strutio: alie aduentitia, qua propriis temporibus reuertuntur, vt ciconia & hirundines: alie congrega, id est gregatim volantes, vt sturni & coruicines. alie solitaria, id est solitaria propter insidias deprehendendi, vt aquila, accipiter & quaecunque ita sunt: alie vocibus strepunt, vt hirundo: alie cantus edunt dulcissimos, vt cygnus & merula: alie verba & voces hominum imitantur, vt psitacus & pica. Sed & alia sicut genere, ita & moribus innumerabilia. Nam volucrum quot genera sunt, inuenire quisquam non potest. Neque enim omnes Indiae & Aethiopiae atque Scythiae deserta penetrare potuit, qui eorum genus vel doctrinas nosset. Aues dicte, eo quod vias certas non habeant: sed per aua quaeque discurrant. Alites quod alis alta intendant, & ad sublimia remigio alarum conscendant. Volucres à volando, nam vnde volare, inde & ambulare dicimus. Vola enim dicitur media pars pedis siue manus, & in auibus vola pars media alarum, quarum motu pennae agitantur, inde & volucres. Pulli dicuntur omnium auium nati, sed & animalium quadrupedum nati pulli dicuntur, & homo paruus pullus. Recentes ergo nati pulli dicuntur, eo quod polluti sunt. Vnde & vestis nigra pulla dicta est. Ales sunt in quibus pennae per ordinem fixae volandi exhibent usum. Vocatae autem alee, eo quod iis aues complexos alant & foueant pullos. Penna à pendendo, id est à volando dicta. vnde & pendere. Volucres enim pennarum auxilio mouentur, quando se acri mandant. Pluma quasi piluma. Nam sicut pilum in quadrupedum corpore, ita pluma in auibus. Animum nomina multa à sono vocis composita esse composita, vt grus, coruus, cygnus, pauo, miluus, vlula, cuculus, graculus, &c. Varietas enim vocis eorum docuit homines quid nominarentur. Aliqua ab acumine oculorum vocata. Tanti enim contuitus esse dicitur, vt eum super maria immobili penna ferat, nec humanis pateat obrutibus de tanta sublimitate pisciculos natate videat: ac tormenti instar descendens raptam praedam peninis ad litus pertrahat. Nam & contra radii solis fertur obrutum non flectere, vnde & pullos suos vngue suspensos radii solis obicit, & quos viderit immobilem tenere acie, vt dignos genere conseruat, si quos verò flectere obrutum, quasi degeneres abiicit. Vultur à volatu tardo nominata putatur. Magnitudine quippe praepetes volatus non habet. Harum quaedam dicuntur concubitu non misce-

ri, & sine copula concipere & generare, natofque earum penè vsque ad centum annos procedere. Vultures autem sicut & aquila etiam ultra maria cadauera sentiunt. Altius quippe volantes multa qua montium obscuritate caelantur, ex alto illi conspiciunt. Gradipes apud Graecos vocatur auis, apud nos tarda, eo quod graui volatu detenta, nequaquam, vt caetera volucres attollitur velocitate pennarum. Grues verò nomē de propria voce sumperunt, tali enim sono fulurrant. Haec autem dum properant: vnam sequuntur ordine literato. De quibus Lucanus, Et turbata perit dispersis litera pennis. Excelsa autem petunt: quod facilius videant quas petant terras. Castigat autem voce quae cogit agmen. At vbi raucescit, succedit alia. nocte autem excubias diuidunt, & ordinem vigiliarum per vices faciunt, tenentes lapillos suspensis digitis, quibus somnos arceant: quod cauendum erit clamor indicat. Etatem in illis color prodit. Nam senectute nigrescunt. Ciconia vocata à sono quo crepitant, quasi ciconiae: quem sonum oris potius esse constat, quam vocis, quia eum quatiēte rostro faciunt. Haec Veris nuncia, societatis comites, serpentium hostes, maria transuolant, in Asiam collecto agmine pergunt. Cornices duces eas praecedunt, & ipsae quasi exercitus prosequuntur. Eximia illis circa filios pietas. Nam adeo nidos impensius fouent, vt assiduo incubitu plumas exuant. Quantum autem temporis impendunt in foeribus educandis, tantum & ipsae inuicem à pullis suis aluntur. Olor auis est quam Graeci ολιου appellat. Olor autem dictus, quod sit totus plumis albus. Nullus enim meminit cignum nigrum. Olor enim Graeco totum dicitur. Cygnus autem à canendo est appellatus, eo quod carminis dulcedinem modularis vocibus fundit. Ideo autem suauiter eum canere dicunt, quia collum longum & inflexum habet, & necesse est eluctantem vocem per longum & inflexuosum iter varias reddere modulationes. Ferunt in Hyperboreis partibus praecinibus citharedis olores plurimos aduolare, apteque admodum concinere. Olores autem Latinum nomen est. Nam Graeco cyni dicitur. Nautae verò sibi hanc bonam prognosiam facere dicunt, sicut ait Aemilius: Cygnus in auspiciis semper letissimus ales. Huc optant nautae, quia se non mergit in vndas. Strutio Graeco nomine dicitur, quod animal in similitudine auis pennas habere videtur: tamen de terra altius non eleuatur. Qua sua fouere negligit: sed proiecta tantummodo fortu pulueris animantur. Ardea vocata, quasi ardua, id est, propter altos volatus. Lucanus, Quodque ausa volare Ardea. Formidat enim imbres, & super nubes euolat, vt procellas nubium sentire non possit. Cum autem altius vo-

lauerit, significat tempestatem. Hanc multi Tantalū nominant. *Phoenix* auis Arabia, dicta quod colorē Phœnicēū habeat, vel quod sit in toto orbe singularis & vnica. Nā Arabes singularem & vnica Phœnicem vocant. Hæc quingentis vltra annis viuens, dū se viderit senuisse: collectis atomatum virgultis, rogū sibi instruit, & conuersa ad radium solis alarum plausu voluntarium sibi incendiū nutrit, sicque iterum de cineribus suis resurgit. *Cynomolagus* & ipsa Arabia auis, proinde ita vocata, quod in excelsis nemoribus textit nidos ex fructibus cinnami: & quoniā non possunt ibi conscendere homines propter raritatem altitudinem & fragilitatem, eosdē nidos plumbatis appetunt iaculis, ac sic cinnamia illa deponit, & precii amplioribus vendunt: eo quod cinnamum illud magis quam alia mercatores probent. *Psittacus* in India litoribus gignitur, colore viridi, torque puniceo, grandi lingua & cæteris auibus latiore. Vnde & articulata verba exprimit, ita vt si eā non videris, hominem loqui putes. Ex natura autem salutat dicens, aue, vel *χαιρα*. Cætera nomina institutione discit. Hinc est illud: *Psittacus* à vobis aliorum nomina discam; Hoc didici per me dicere, Cæsar aue. *Halcyon* pelagi volucris dicta, quasi ales oceanica, eo quod hyeme in stagnis oceani nidos faciat, pullōque educit: qua excubante fertur extento aequore pelagus silentibus ventis continua septem dierum tranquillitate mitescere, & eius fertibus educandis obsequium ipsa rerum natura præbere. *Pellicanus* auis Ægyptia habitans in solitudine Nili fluminis, vnde & nomen sumpsit. Nam Canopus Ægyptus dicitur. Fertur, si verum est, eam occidere natos suos, eoque per triduum lugere, deinde se ipsam vulnerare, & aspersione sui sanguinis viuificare filios. *Stymphalide* auis à Stymphalibus insulis appellata, vbi plurimum abundant, aduersus quas Hercules sagittis est vsus. Sunt enim pelagi volucres in insulis habitantes. *Diomedias* auis à sociis Diomedis appellatas, quos ferunt fabulæ in easdē volucres fuisse conuersos, forma fulicæ similes, magnitudine cygnorum, colore candido, duris & grandibus rostris. Sunt autem circa Apuliam in insula Diomediam inter scopulos litorum & saxa volitantes, iudicant inter suos & aduenas. Nam si Græcus est propius accedūt & bladiuntur: si alienigena, morsu impugnant & vulnerant, lacrymosis quasi vocibus dolentes vel suā mutationem, vel regis interitum. Nā Diomedes ab Illyriis interemptus est. Hæc auis Latine Diomediam dicuntur. Græci eas *διωμειδεις* dicunt. *Memnonides* auis Ægyptiæ appellata à loco vbi Mēnon perit. Nā cater natum aduolare dicitur ex Ægypto ad Iliū iuxta Mēnonis sepulchrū, & proinde eas I.

liæses Mēnonias vocat. Quinto autē anno ad Iliū veniūt, & cum biduo circumuolauerint, tertia die incutes pugna vicissim se vnguibus, rostrisque dilacerant. *Hercinie* auis dicta ab Hercinio salta vbi nascitur, quarū pennæ adeo per obscura emicant, vt quāuis nox obtentata densis tenebris sit, ad præsidium itineris dirigendi latè interluceat, cursūque viæ pateat indicio plumarum fulgentium. *Onocrotalon* Græci vocant rostro longo. Quorū duo genera sunt, aliud aquatile, aliud solitudinis. *Ibis* auis Nili fluminis quæ semetipsam purgat, rostro in animum aquam fundens. Hæc serpentiū ouis vescitur, ex eis escam gratissimā nidis suis deportans. *Meropes* eosdem & gaulos, qui parentes suos recondere atque alere dicuntur. *Coredulus* genus volatilis est, quasi cor edēs. *Monedula*, quasimonetula quæ cum aurū inuenit, aufert & occultat. Cicero pro Valerio Flacco, Nō plus aurū tibi quam monedula committendū. *Vespertilio* pro tēpore nomē accepit, eo quod lucē fugiens crepusculo vespertino circūuolat, præcipiti mortu acta, & tenuissimis brachiorū mēbris suspensa: animal murium simile, non tam voce resonans quā stridore, specie quoque volatilis, simul & quadrupes, quod in aliis auibus reperiri non solet. *Luscinia* auis inde nomen sumpsit, quod cantu suo significare solet diei surgentis exortū, quasi lucinia. Eadē & acredula, de qua Cicero in Prognosticis, Et matutinos exeret acredula cantus. *Vlula* auis dicitur à *ὕλη*, id est à plāctu & luctu nominata. Cū n. clamat, aut sterū imitatur aut gemitū. Vnde & apud augures si lamentetur tristitia, tacens ostendere fertur prosperitatē. *Bubo* à sono vocis cōpositum nomen habet, auis feralis, onusta quidem plumis, sed graui semper detenta pigritia: in sepulchris diu noctūque versatur, & semper cōmoratur in cauernis. de qua Ouidius. Fœdaque sit volucris venturi nuntia luctus, Ignauus bubo dirum mortalibus omen. Denique apud augures malum portendere fertur. Nam cū in vrbe visa fuerit solitudinem significare dicit. *Noctua* dicitur pro eo quod nocte circūuolat & per diē non possit videre. Nā exorto splendore solis, visus illius hebetatur. Hæc autem insula Cretensis non habet: & si veniat aliūde, statim moritur. Noctua autē non est bubo: nā bubo maior est. *Nycticorax* ipsa est noctua quia nocte amat. Est. n. auis lucifuga, & solē videre non patitur. *Strix* nocturna auis habēs nomen de sono vocis. Quādo enim clamat stridet, de qua Lucanus: Quod trepidus bubo, quod strix nocturna querūt. Hæc auis vulgō *Amma* dicitur, ab amado paruulos, vnde & lac præbere dicitur nascentibus. *Corvus* siue *corax* nomen à sono gutturis habet, quod voce coracinet. Fertur hæc auis quod

quod editis pullis escam plenè non præbeat, priusquam in iis per pennarum nigredinem similitudinem proprii coloris agnoscat. Postquam verò eos tetros plumis alpererit, in toto agnitos abundantius pascit. Hic prior in cadaueribus oculum petit. *Cornix* annosa auis apud Latinos Græco nomine appellatur, quam aiunt augures hominum curas significationibus augere, insidiarum vias monstrare, futura prædicere. Magnam nefas hæc credere, vt Deus consilia sua cornicibus maderet. Huic inter multa auspicia tribuunt etiã pluuias portendere vocibus, vnde est illud, Tunc cornix plena pluuiam vocat improba voce. *Graculus* à garrulitate nuncupatus, non, vt quidam volunt, pro eo quod gregatim volent, cum sit manifestum ex voce eum nuncupari. Est autè loquacissimum genus & vocibus importunum. *Pica* quasi poetice, q̄ verba in discrimine vocis expriment, vt homo. Per ramos enim arborum pendula importuna garrulitate sonantes, & si linguas in sermone nequeunt explicare, sonum tamen humane vocis imitantur, de qua congruè quidam ait, Pica loquax certa dominum te voce saluto. Si me non videas, esse negabis auem. *Picus* à Pico Saturni filio nomen sumpsit, eo quod ea in auspiciis utebantur. Nam ferunt hanc quiddam habere diuinum: illo indicio, quod in quacunq; arbore nidificauerit, clauus vel quicquid aliud fixum fuerit, diu hætere non possit, alius statim excidat, vbi illa infederit. iste est picus martius, nam alia est pica. *Pauo* nomen de sono vocis habet, cuius caro tam dura est, vt putredinem vix sentiat, nec facile coquatur, de quo quidam sic ait, Miraris quoties gemmantas explicat alas, Si potes hunc seuo tradere iure coco. *Phasianus* à Phaside insula Græciæ vnde primùm asportatus est, appellatus. Testatur id vetus distichon illud, Argiua primùm sum transportata carina. Ante mihi notum nil nisi Phasis erat. *Gallus* à castratione vocatus. Inter cæteras enim aues huic soli testiculi adimuntur. Veteres enim abscisos gallos vocabant, sicut autem à leone *leona*, & à dracone *dracena*, ita à gallo *gallina*. Cuius membra ferunt quidam, si auro liquefcenti misceantur, consumit. *Anas* ab assiduitate natandi aptum nomen accepit. Ex quo generæ quædam germanæ dicuntur, quod plus cæteris nutriant. *Anseri* nomen anas dedit per deriuationem, vel à similitudine, vel quod & ipsa natandi frequentiam habeat. Iste vigilias noctis assiduitate clangoris testatur. Nullum autem animal ita odorem hominis sentit, vt anser: vnde & clangore eius Gallorum ascensus in Capitolio deprehensus est. *Fulica* dicta, quod caro eius leporinã sapiat. *Lepus* enim lepus dicitur, vnde & apud Græ-

cos *λεπρος* dicitur. Est enim *avis stagnensis*, habens nidum in medio aque vel in petris quas aquæ circumdant, maritimòque semper delectatur profundo. Que dum tempestatè perferit, fugiens in vado ludit. *Mergus* ab assiduitate mergendi nomen habet. Sape autè dimisso in profundum capite aurarum signa sub fluctibus colligunt, & præuidentes æquoris tempestatem cum clamore ad littora tendunt. Nam in pelago iam grauissimam esse tempestatem constat, cum ad littora mergi confugerint. *Accipiter* auis animo plus armata quam vngulis, virtutem maiorem in minore corpore gestans. Hinc ab accipiendo, id est à capiendo nomen sumpsit. Est enim auis rapiendis aliis auib; auida, idèbque vocatur accipiter, id est raptor, vnde & Paulus Apostolus, Sustinetis enim si quis vos accipit, vt enim diceret, si quis rapit, dixit si quis accipit. Fertur autem accipitres circa pullos suos impios esse. Nam dum viderint eos posse tentare volatus, nullas eis præbent escas, sed verberant pennis & à nido præcipitant: atque à tenero compellunt ad prædam ne forte adulti pigrescant. *Capus* Itala lingua dicitur à capiendo. Hunc nostri *falconem* vocant, eo quod incuruis digitis sit. *Miluus* mollis viribus & volatu, quasi mollis auis, vnde & nuncupatur, rapacissimus tamen, & semper domesticis auib; insidiatur. *Osisfrangus* vulgo appellatur auis quæ ossa ab alto dimittit, & frangit. Vnde & à frangendo ossa nomen accepit. *Turtur* de voce vocatur auis pudica, & semper in montium iugis, & in desertis solitudinibus commorans. Tecta enim hominum & conuersationem fugit, & commoratur in siluis. Quæ etiam hieme deplumata in truncis arborum concauis habitare perhibetur. Cuius contrario columba hospicia humana diligit, domorum semper blanda inhabitatrix. *Columba* dicta, quod earum colla ad singulas conuersationes colores mutant, aues masculinæ, & in hominũ multitudine conuersantes, ac sine felle, quas antiqui *Venerias* nuncupabant, eo quod nidos frequentent, & osculo amorem concipiant. *Palumbes*, eo quod sint facta, à pabulo quas vulgus titos vocant, auis casta, ex moribus appellatur, quod comes sit castitatis. Nam dicitur quod amisso corporali consortio solitaria incedat, nec carnalem copulam ultra requirat. *Pardix* de voce nomen habet, auis dolosa atque immunda. Nam masculus in masculum cõsurgit & obliuiscitur sexum libido ipsa præceps. Aded autem fraudulenta, vt alteri ova diripiẽs foueat: fraus fructum non habet. Denique dum pulli propriæ vocem genitricis audierint naturali quodam instinctu, hanc quæ eos fouit relinquunt, & ad eandem quæ genuit reuertuntur. *Columbices* à sono vocis dicte, quas Græ-

ci *opruzae* vocant eo quod primum visa fuerint in Ortygia insula. Hæ adueniendi habent tempora. Nā æstate depulsa maria trāsmēat. *Ortygometra* dicitur auis quæ gregem ducit, eam terra propinquantem accipiter videns rapit, ac propterea cura est vniuersis ducem sollicitare externi generis, per quam caueant prima discrimina. Cibos gratissimos habent semina venenata, quàm ob causam veteres vesci interdixerunt. Solum enim hoc animal sicut & homo caducum patitur morbum. *Pupam* Græci appellant, eo quod stercora humana consideret, & fetenti pascatur fimo, auis spurcissima, cristis extātibus, galeata, semper in sepulcris & humano stercore commorans. Cuius sanguine si se quisquam inunxerit, dormitum pergens, demones suffocantes se videbit. *Tucos*, quos Hispani *enculos* vocant, à propria voce constat nominatos. Hij veniendi tempus habent, miluorum scapulis suscepti, propter breues & paruos volatus ne per longa aeris spacia fatigati deficiant. Horum saluæ cicadas gignunt, oua passeris nido reperta comedit & sua obicit: quæ illæ suscepta & fouet & nutrit. *Passer*es verò sunt minuta volatilia, à paruitate vocata, vnde & pusilli & parui. *Merula* antiquitus medula vocabatur, eo quod moduletur. Alij merulam vocatam aiunt, quia sola volat, quasi mera volans. Hæc cum in omnibus locis nigra sit: in Achaia cādida est. *Hirundo* dicta quod cibos non sumat residens, sed in aere capiat escas & edat, garrula auis, & per tortuosos orbes & flexuosos circuitus peruiolans, & in nidis construendis educandisque foetibus solertissima, habens etiam quiddam præscium, quod lapsura deserat, nec appetat culmina: alijs quoque aibus non impetitur, nec vnquam præda est, maria transuolat, ibique hieme commoratur. *Turdi* à tarditate dicti: hyemis enim confinio se referunt. *Turdela* quasi minor turdus, cuius stercore viscum generari putatur. Vnde & prouerbiū apud antiquos erat, Malum sibi auem cacare. *Fusario* vocatus, quod prius farre in farinam redacto pasceretur. *Ficedula* dicta quod ficos magis edant. Quod panditur versiculo veteri illo, Cum me ficus alat, cum pascat dulcibus vis, Cur potius nomen non dedit vna mihi? *Carduelis* quod spinis & cardibus pascitur, vnde etiam apud Græcos *argēdis* dicta est, ab *argēdis*, id est spinis quibus alitur. *Augvres* autem dicunt & in gestu, & in motu, & in volatu, & in voce auiū signa esse constituta. *Oscines* aues vocant quæ ore cantūque auspiciū faciunt, vt coruus, cornix, picus. *Alites* quæ volatu ostendere futura videntur, quæ si aduersa sunt, inhibe dicuntur, quod inhibeant. id est vetent: si prospera præpetes, & idēd præpetes, quia omnes

aves priora petunt volantes. *Tertiam* faciunt speciem auguriorum in aibus quam communem vocant, ex vtroque commixtam, id est cum aues ex ore & volatu auguria faciunt: sed fides non habet. *Omnia* autem genera volucrum bis nascuntur. Primum enim oua gignuntur, inde calore materni corporis formantur & animantur. *Oua* autem dicta ab eo quod sint vuida. Vnde & vua, eo quod intrinsecus humore sit plena. Nam humidum est quod exterius humorem habet, vuidum quod interius. Quidam autem putat ouum Græcam habere originem nominis. Isti autem dicunt *ua* v litera ablata. *Oua* autem quædam inani vento concipiuntur: sed non sunt generabilia nisi quæ fuerint concubitu masculino concepta, & seminali spiritu penetrata. *Quorum* vim tantam dicunt vt lignum perfusum ouo non ardeat, ac ne vestis quidem contra aduratur. Admixta quoque calce glutinare fertur vitri fragmenta.

De minutis volatilibus. CAP. VIII.

Apes dictæ, vel quod se pedibus inuicem alligent, vel pro eo quod sine pedibus nascantur. Nam postea & pedes & pennas accipiunt. Hæ solertes in generandi mellis officio, assignatas incolunt sedes, domicilia inenarrabili arte componunt, ex varijs floribus fauum condunt, textisque caris innumera prole castra replent, exercitum & reges habent, prælia mouent, fumum fugiunt, tumultu exasperantur. Has plerique experti sunt nasci de boum cadaueribus. Nā pro his creandis: vitulorum occisorum carnes verberant, vt ex putrefacto cruore vermes nascantur, qui postea efficiuntur apes. Proprie autem apes vocantur ortæ de bobus, sicut *crabrones* de equis: *fucus* de mulis, *vespa* de asinis. *Castros* Græci appellant: qui in extremis partibus fauorū maiores creantur: quos aliqui reges putant, dicti quod castra ducant. *Fucus* est maior ape, *crabrone* minor. Dictus autem fucus quod alienos labores edat, quasi focus. Depascitur enim quod non laborauit, de quo Virgilius, Ignauum fucus pecus à præsepibus arceat. *Crabrones* vocati à cabo, id est caballo, quod ex his creantur. sicut autem crabrones nascuntur de equorū carnibus putridis: ita ex eis iterū sæpè nascuntur scarabei, vnde & cognominati sunt. *Tauri* vocantur scarabei terrestres rictino similes. *Buprestis* animal est in Italia paruū: simillimū scarabeo, longipedum. Fallit inter herbas bouem maximè, vnde & nomen habet, deuoratūmq; tacto felle ita inflamat, vt rumpat. *Cicendula* scarabeorum genus est, eo quod gradiens vel volans lucet. *Blatta* à colore nuncupata, siquidem & comprehens

prehensæ manum tingunt, vnde *blatæum colorem* dicunt. Hoc autem animal lucem videre non patitur, contrarium muscæ. Nam *musca* lucipera, & *blatta* lucifuga est. Per noctem enim tantum ambulat. *Papilioes* auiculæ sunt: quæ maximè abundant florentibus maluis, quibus vermiculos stercore suo faciunt nasci. *Locustæ* quod pedibus sit longis, veluti hasta, vnde & eam Græci tam maritimam quam terrestrem hastago appellant. *Cicadæ* ex cuculorum nascuntur sputo, hæ in Italia apud Reginos multæ sunt, nec vsquam alibi. *Musca* ex Græco venit, sicut & mus. Hæ sicut & apes necatæ in aqua, aliquoties post vnius horæ spacium reuiuiscunt. *Cinomya* Græcè vocatur, id est musca canina. Nam *κύων*, Græcè canis vo-

catur. *Culex* ab aculeo dicitur, quod sanguinem sugat. Habet enim in ore fistulam, in modum stimuli, qua carnem terebrat: vt sanguinem bibat. *Cyniphes* muscæ minutissimæ sunt, sed aculeis permolestæ, quibus tertia plaga superbus populus Ægyptiorum cæsus est. *Oestrum* animal armatis aculeis permolestum. *Oestrum* autem Græcum est: quod Latine a-filus, vulgo tabanus vocatur. *Bibiones* sunt qui in vino nascuntur, quos vulgo *mustiones* à musto appellant. vnde & Afranius, Cum ad me expectas & fabulari incipis, ex ore in oculis tuis bibiones inuolant. *Gurgulio* dicitur, quia penè nihil aliud est nisi guttur.

ISIDORI HISPANENSIS EPISCOPI ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM

LIBER XIII.

CAPITA LIBRI DECIMITERTII.

1	<i>De mundo.</i>	12	<i>De aquis.</i>
2	<i>De atomis.</i>	13	<i>De diuersitate aquarum.</i>
3	<i>De elementis.</i>	14	<i>De maris nomine.</i>
4	<i>De cælo.</i>	15	<i>De oceano.</i>
5	<i>De partibus cæli.</i>	16	<i>De mediterraneo mari.</i>
6	<i>De circulis cæli.</i>	17	<i>De sinibus maris.</i>
7	<i>De aere & nube.</i>	18	<i>De astibus & fretis.</i>
8	<i>De tonitruo.</i>	19	<i>De lacis & stagnis.</i>
9	<i>De fulminibus.</i>	20	<i>De abyssis.</i>
10	<i>De arcu & nubium effectibus.</i>	21	<i>De fluminibus.</i>
11	<i>De ventis.</i>	22	<i>De diluuiis.</i>

Præfatiuncula in librum sequentem.

IN hoc libello quasi in quadam breui tabula quasdam cæli causas, situsque Terrarum & maris spacìa annotauimus, vt in modico lector ea percurrat, & compendiosa breuitate etymologias eorum causasque cognoscat.

De mundo. CAP. I.

MVNDVS est cælum, terra, mare, & quæ in eis sunt opera Dei, de quo dicitur, Et mundus per ipsum factus est. Mundus Latine à philosophis dicitur, quod in sempiterno motu sit, vt cælum, sol, luna, aer, maria. Nulla enim requies eius elementis concessa est, ideoque semper in motu est. Vnde & animalia Varroni videntur elemen-

ta, quoniam per semetipsa, inquit, mouentur. Græci vero nomen *mundo* de ornamento accommodauerunt, propter diuersitatem elementorum, & pulchritudinem siderum. Appellat enim apud eos *κόσμος*, quod significat ornamentum. Nihil enim mundo pulchrius oculis carnis aspicimus. Quatuor autem esse constat *climata mundi*, id est plagas, Orientem, Occidentem, Septentrionem & Meridiem. *Oriens* ab exortu solis nuncupatus. *Occidens* quod diem faciat occidere & interire. Abscondit enim lumen mundo & tenebras superin-

ducit. *Septentrio* autē à septē stellis axis vocatur quæ in ipso reuolutæ rotantur. Hic propriè & vertex dicitur, eo quod vertitur, sicut ait poeta, Vertitur interea cælum. *Meridies*, vel quia ibi sol faciat mediū diem quasi medidies, vel quia tūc purius micat æther. *Merum* enim purum dicitur. *Ianus cæli* due sunt, *Oriens & occasus*. nam vna porta sol procedit, alia se recipit. *Cardines* autem mundi duo, *septentrio & meridies*, in ipsis enim voluitur cælum.

De atomis. CAP. II.

Atomos philosophi vocant quasdam in mundo corporum partes tam minutissimas, vt nec visui pateant, nec *τομὴν*, id est sectionem recipiant, vnde & *ἄτομος* dicti sunt. Hi per inane totius mundi irrequietis motibus volitare, & huc atque illuc ferri dicuntur, sicut tenuissimi pulueres, qui infusi per fenestras radiis solis videntur, ex iis arbores & herbas & fruges omnes oriri, & ex iis ignem & aquam, & vniuersa gigni atq; constare quidam philosophi gentium putauerunt. Sunt autem atomi aut in corpore: aut in tempore: aut in numero: aut in litera. In corpore, vt lapis. Diuides eum in partes & partes ipsas diuidis in grana, veluti sunt arenæ, rursumque ipsa arenæ grana diuide in minutissimum puluerem: donec si possis peruenias ad aliquam minutiam quæ iam non sit quæ diuidi vel secari possit. Hoc est atomus in corporibus. In tempore verò, sic intelligitur atomus. Annum verbi gratia diuides in menses: menses, in hebdomadas: hebdomadas in dies: dies, in horas, adhuc partes horarum admittunt diuisionem quousque peruenias ad tantum temporis punctum, & quandam momenti stillam, vt per nullam morulam produci possit, & ideo iam diuidi non potest, hoc est atomus temporis. In numero, vtputa octo diuiduntur in quatuor: rursum quatuor in duo: deinde duo in vnum. Vnus autem atomus est, quia infecabilis est, sic & in litera. nam orationem diuidit in verba: verba autē in syllabas: syllabam autem in literas. Litera pars minima atomus est: nec diuidi potest. Atomus ergo est, quod diuidi non potest, vt punctus in geometria. Nam *τομὴν* Græcè sectio dicitur, *ἄτομος*, quod secari nequit.

De elementis. CAP. III.

YANI Græci rerum quandam primam materiam dicunt: nullo profus modo formatam, sed omnium corporalium formarum capacem, ex qua visibilia hæc elementa sunt. vnde & ex eius deriuatione vocabulum acceperunt. Hanc *ἄνω* Latini materiam appel-

lauerunt, ideo quia omne informe vnde aliquid faciendum est semper materia nuncupatur. Proinde & eam poeta *syluam* nominauerunt. Nec incogruè, quia materia syluarum sunt. Græci autem elementa *στοιχεῖα* nuncupant, eo quod sibi societatis concordia & communione quadam conueniant. Nam sic ea inter se naturali quadam ratione iuncta dicuntur, vt modò originem ab igne repetentes vsque ad terram: modò à terra vsque ad ignem, vt ignis quidem in aera desinat, aer in aqua densetur, aqua in terram crassecat, rursumque terra diluatur in aquam, aqua rarescat in aerem, aer in ignem extenuetur. Quapropter omnia elementa omnibus constat inesse: sed vnum quodque eorum ex eo quod amplius habet accepisse vocabulum. Sunt autem diuina prouidentia propriis animantibus distributa. nam cælum angelis, aerem volucris, mare piscibus, terram hominibus, cæterisque animantibus creator ipse impleuit.

Decalo. CAP. IIII.

Cœlum vocatum est, eo quod tanquam cælatum vas impressa lumina habeat stellarum veluti signa. Nam *cælatum* dicitur vas quod signis eminentioribus refulget: distinxit enim cum Deus claris luminibus, & impleuit: solis scilicet & lunæ orbe fulgenti, & astrorum micantium splendentibus signis adornauit. Alias autem à superiore cælando. Hoc autem Græcè *ὀψανος* dicitur *ὄψον ὄρα*, id est à videndo, eo quod aer perspicuus sit, & ad speculandum purior. Cælum autem in Scripturis sanctis ideo *firmamentum* vocatur, quod sit cursu siderum & raris legibus fixisq; firmatum. Interdum & *cælum* pro *aere* accipitur, vbi venti & nubes, procellæ & turbines sunt. Lucretius, Cælum quod dicitur aer. Et Psalmus Volucres cæli appellat: cum manifestum sit aues in aere volare: & nos in consuetudine hunc aerem cælum appellamus. nam cum de sereno vel nubilo quærimus, aliquando dicimus: qualis est aer? aliquando, quale est cælum?

De partibus cæli. CAP. V.

Aether locus est in quo sidera sunt, & significat eum ignem quia toto mundo in alterum separatus est. Sanè æther est ipsum elementum: *ἄρα* verò splendor ætheris, & est sermo Græcus. *Sphæra* cæli dicta, eo quod species eius in rotundum formata sit: sed & quicquid tale est à volubilitate *Sphæra* à Græcis dicitur, sicut & pilæ quibus ludunt infantes. Nam philosophi dicunt cælum in *Sphæra* figuram vndique esse conuexum: omni

omnibus partibus æquale, concludens terrā in media mundi mole libratam. Hoc moueri dicunt, & motu eius sidera in eo fixa ab oriente vsque ad occidentem circuire, septentrionibus breuiiores giros iuxta cardinem peragentibus. *Axīs* est septentrionis linea recta: quæue per mediam pilam Sphæræ tendit, & dictus axis: quod in eo Sphæra vt rota voluitur, vel quia ibi plaustrum est. *Cardines* extremæ partes sunt axis, & dicti cardines, eo quod per eos vertitur cœlum. *Polis* sunt circuli qui currunt per axem. Horum alter est *septentrionalis*, qui nunquam occidit, appellaturque *Boreus*: alter *australis* qui nunquam videtur, & *austrothos* dicitur, & dicti *poli* quod sint axium circuli ex vsu plaustrorum, à poliædo scilicet nominati, sed *polus Boreus* semper videtur: *Austrothos* nunquā, quia dextra cœli altiora sunt, pressa Austri. *Cœuxa* extrema cœli sunt, à curuitate dicta. Nam conuexum curuum est & inclinatum, & in modum circuli flexū. *Lacteus circulus* via est quæ in Sphæra videtur, à candore dicta, quia alba est: quam aliqui dicunt viam esse quam circuit sol, & ex splendoris ipsius transitu ita lucere.

De circulis celi. CAP. VI.

Habitatio ista *circulorum* distincta *zonis*, quasdam partes temperie sua incolere permittit, quasdam negauit, enormitate frigoris aut caloris. *Zona* autem ipse quinque sunt, quæ ideo *zonæ* vel circuli appellantur, eo quod in circumductione Sphæræ existunt. Quorum *primus circulus* ideo *arcticus* appellatur, eo quod inter enim *Arcturi* signa inclusa perspicitur, quæ à nobis in visarum specie ficta septentriones appellantur. *Secundus circulus* ex eo *æquinoctialis* dicitur, quia in eo circulo sol aquilonis finibus æstatem faciens ultra eum circulum non transit: sed statim reuertitur, & inde *tropicus* appellatur. *Tertius circulus* *æquinoctialis*, qui à Latinis ideo æquinoctialis appellatur, eo quod sol cum ad eum orbem peruenit: æquinoctiū facit. *quæ* enim Latine dies dicitur atque nox quo circulo dimidia spheræ pars constituta prospicitur. *Quartus circulus* antarcticus vocatur: eo quod contrarius sit circulo quæ arcticum nominamus. *Quintus circulus* *hiemalis* dicitur, qui à Latinis hiemalis siue brumalis appellatur, ideo quia cum sol ad eum circulum peruenit, hiemem iis qui ad Aquilonem sunt facit, æstatem autem iis qui in Austri partibus commorantur. *Zodiacus autem circulus* est, qui duodecim continet signa, & dicitur *zodiacus*, id est ab animalibus, ita dicitur.

De aere & nube. CAP. VII.

Aer inanitas plurimum habens admixtum raritatis quam cætera elementa.

De quo Virgilius, *Lögum* per inane secutus. Aer dictus *æther* à *æther*, ab eo quod ferat terram, vel ab eo quod feratur. Hic autem partim ad cælestem, partim ad terrenam materiam pertinet. Nam ille subtilis, vbi ventosi ac procellosi motus non possunt existere, ad cælestem pertinet partem, iste verò turbulentior, qui exhalationibus humidis corporefcit, terræ deputatur, quique ex se multas species reddit. nam commotus ventos facit, vehementius concitatus, ignes & tonitrua: contractus, nubila: conspissatus, pluuiam: congelantibus nubibus niuem: turbulentius congelantibus densioribus nubibus, grandinem: distentus, serenum efficit. nam *aerem densum* nubem esse constat: *nubem rarefactam & solutam*, aerem. *Nubes* dicta ab obnubendo, id est operiendo cœlum, vnde & *nuptæ* quod vultus suos velat, vnde & *Neptunus* quod nubat, id est mare & terram regat. *Nubes* autem aeris densitas facit. *Venti* enim aerem conglobant, nubemque faciunt, vnde est illud, Atque in nubem cogitur aer.

De tonitruo. CAP. VIII.

Tonitruum dictum quod sonus eius terreat. nam tonus, sonus. Qui ideo interdum tam grauiiter concutit omnia, ita vt cœlum discidisse videatur, quia cum procella vehementissimi venti nubibus se repente immiserit: turbine inualefcere, exitumque querente: nubem quam excantauit, impetu magno profcindit, ac sic cum horrendo fragore defertur ad aures. Quod mirari quis non debet, cum vesicula quamuis parua magnū tamen sonitum displosa emittat. Cum tonitruo autem simul & *fulgura* exprimit: sed illud celerius videtur, quia clarum est: hoc autem ad aures tardius peruenit. *Lux* autem quæ apparet ante tonitruum, alibi *fulgor* vocatur. Quæ vt diximus, ideo ante videtur, quia clarum est lumen, tonitruum autem ad aures tardius peruenit.

De fulminibus. CAP. IX.

Fulgur & fulmen ictus celestis iaculi à feriendo dicti. *Fulgere* enim ferire est ac percutere. *Fulgura* autem collisa nubila faciunt. nam omnium rerū collisio ignem creat, vt in lapidibus cernimus, vel attritu rotarū, vel in siluis arborum: simili modo in nubibus ignis, vnde & prius nubila sunt, deinde ignes. Ex vento autem & igne fulmina certum est in nubibus fieri & impulsu ventorum emitti. Ideo autem fulminis ignem vim habere maiorem ad penetrandum, quia subtilioribus elementis factus est, quam noster, id est qui nobis in vsu est. Tria sunt autem eius nomina, fulgur, fulgor, & fulmen. *Fulgur*, quia tangit:

fulgor, quia incendit & vrit: fulmen, quia findit, ideo & cum trinis radiis pinguntur.

De arcu & nubium effectibus. CAP. X.

Arcus caelestis dicitur à similitudine curuati arcus. Iris huic propriū nomen est. Et dicitur iris quasi aeris, id est quod per aerem ad terras descendit. Hic autem à sole respicendit dum cauae nubes ex aduerso radium solis accipiunt, & arcus speciem fingunt, cui varios colores illa dat res, quia aqua tenuis, aer lucidus, & nubes caligantes irradiata ista varios creat colores. Pluuia dicitur, quod fluat quasi fluua. Nascuntur enim de terrae & maris anhelitu, quae, cum altius eleuatae fuerint, aut solis calore resolutae, aut vi ventorum compressae stillantur in terris. Nimbis est densitas nubis intempesta & obscura, & inde nimbus à nube. Sunt autem nimbi repentini & praecipites pluuiae. nam pluuia vocamus lentas & iuges quasi fluuias, vel quasi fluentes. Imbres autem & ad nubes & ad pluuias pertinent: dicti à Graeco vocabulo quod terram inebriant ad germinandum. Ex his enim cuncta creantur. vnde & Lucretius, Ex igni terra atque anima nascuntur & imbri. est autem nomen Graecum. Grando appellata, quod forma granorum similitudinem habeat. Haec autem ventorum rigore durantur in nube, ac solidantur in niuem, ruptoque aere soluuntur. Nix à nube vnde venit. Glacies à gelu & aqua quasi gelacies, id est gelata aqua. Gelu autem quod eo stringatur tellus, quippe terra dicitur. Tunc autem maiori gelu stringitur terra, cum fuerit nox serena. Pruina est matutini temporis frigus: quod inde pruinae nomen accepit, quia sicut ignis vrit. vnde enim ignis, vrere verò & ad solem & ad frigus pertinet. Nam vno sermone duo diuersa significantur, pro eo quod vnum effectum habent. Similis enim est vis & caloris & frigoris, vnde & vtraque saxa rumpunt. Nam & calor vrit, vt est, Vritur infelix Dido. Item frigus vrit, vt est, Aut boreae penetrabile frigus adurat. Ros Graecum est, quod illi à ῥοσ dicunt. Alij ros putant dictum, quia rarus est non spissus, vt pluuia. Nebula inde dicta, vnde & nubila, ab obnubendo, hoc est operiendo terram, siue quod nubes volans faciat. Exhalat enim valles humidae nebulas & sunt nubes, inde nubilum, inde niues. Nebulae autem ima perunt cum serenitas est, summa cum nubilum. Caligo umbra est de spissitudine aeris effecta. Et dicta caligo, quod maxime aeris calore gignatur. Tenebrae dicuntur quod teneant umbras. Nihil enim sunt tenebrae, sed ipsa lucis absentia tenebrae dicuntur: sicut silentium non aliqua res est: sed vbi sonus non est, silentium dicitur, sic tenebrae non aliquid sunt: sed vbi lux non est, tenebrae dicuntur. Umbra est aer

carens sole. dictum autem quod fiat cum solis obiciatur radiis. Est autem mobilis & certa, & ex solis circuiu, & ex motu ventorum. Nanque quoties mouetur in sole, nobiscum moueri videtur: quia vbi quoquo loco à radiis solis obstitimus, proinde illi lumen auferimus. sicque ingredi nobiscum umbra, & gestus nostros videtur imitari. Lux ipsa substantia: lumen quod à luce manat, id est candor lucis. sed hoc confundunt auctores.

De ventis. CAP. XI.

Ventus aer commotus & agitatus: & pro diuersis partibus caeli, nomina sortitur diuersa. dicitur autem ventus, quod sit vehemens & violentus. Vis enim eius tanta est, vt non solum saxa & arbores euellat, sed etiam celum terramque conturbet, maria commoueat. Ventorum quatuor principales spiritus sunt. Quorum primus ab oriente Subsolanus, à meridie Ausfer, ab occidente Favonius, à septentrione eiusdem nominis ventus aspirat habens geminos hinc inde ventorum spiritus. Subsolanus à latere dextro Vulturum habet, à laevo Eurum. Ausfer à dextris Euroaustrium, à sinistris Austroafricum. Favonius à parte dextra Africum, à laeva Corum. Porro Septentrio à dextris Circium, à sinistris Aquilonem. Hi duodecim venti mundi globum flatibus circumagunt. Quorum nomina propriis ex causis signata sunt. Nam Subsolanus ventus, eo quod sub ortu solis nascatur. Eurum, eo quod ab Eoo flat: id est ab oriente. Est enim Subsolano coniunctus. Vulturum, quod altè tonat: de quo Lucretius, Altitonans Vulturum & Ausfer fulmine pollens. Ausfer ab hauriendo aquas vocatus. vnde & crassum aerem facit, & nubila nutrit. Hic Graecè ῥοσ appellatur, propter quod interdum corrupto aere nascitur, Ausfer flans in reliquis regiones transmittit: sed sicut Ausfer pestilentiam gignit, sic Aquilo repellit. Euroauster dictus, quod ex vna parte habeat Eurum: ex altera Austrum. Austroafricum: quod iunctus sit hinc inde Austro & Africo. Iple & Libanotus, quod sit ei Libi hinc & inde Notus. Zephiro Graeco nomine appellatus, eo quod flores & germina eius flatu viuificentur. Hic Latine Favonius dicitur propter quod foueat quae nascuntur. vnde est illud, Et zephiro putris se gleba resoluit. Austro autem flores soluuntur, zephiro fiunt. Africus à propria regione vocatus. In Africa enim initium standi sumit. Corus est qui ab occidente aestiuo flat. & vocatus Corus, quod ipse ventorum circulum claudat, & quasi chorum faciat. Hic antea Caurus dictus, quem plerique Argesten dicunt, non vt imprudens vulgus Agreste. Septentrio dictus, eo quod à circulo septentrionalium cōsurgit: quae vertice se mundo resupinato capite ferri videtur. Circius dictus, eo quod Coro sit iunctus. Hic

Hispa-

Hispani *Galliam* vocant, propter quod eis à parte Galliciæ fiat. *Aquilo* dicitur, eo quod aquas stringat & nubes dissipet. Est enim gelidus ventus & siccus. Idem & *Boreas*, qui ab Hyperboreis montibus fiat. Inde enim origo eiusdem venti est, vnde & frigidus. Natura enim omnium septentrionalium ventorum frigida & sicca est: australium humida & calida. Ex omnibus autem ventis duo cardinales sunt, *Septentrio* & *Auster*. *Etesie* autem flabra Aquilonis sunt, quibus nomen inditum est, quod certo anni tempore flatus agere incipiunt. *Etesie* enim Græcè, annus Latinè dicitur. Hæc autem cursum rectum à Borea in Ægyptum ferunt: quibus *Auster* contrarius est. Duo sunt autem extra hos vbique spiritus magis quam venti, aura & altanarum. *Aura* ab ære dicta, quasi aërea, quod lenis sit motus aeris. Agitatus enim aer auram facit, vnde & *Lucretius*, *Aereas auras*. *Altanarum*, qui in pelago est per deriuationem ab alto, id est mari vocatus. Nam altus est flatus in ripis quem diximus auram. Nam aura terræ est. *Turbo* est volubilitas veatorum, & turbo dicitur à terra quod ventus confurgit, & terram in circuitum mittit. *Tempestas* aut pro tempore dicitur, sicut vbique historiographi solent, dum dicunt, ea tempestate: aut ab statu cæli, quia magnitudine sui multis diebus oritur. Verno autem & autumnali tempore quam maximæ sunt tempestates: quando nec plena est æstas, nec plena hyems: vnde medium & confine vtriusque temporis ex coniunctione aerum contrariorum efficiuntur tempestates. *Fragor* à fractarum rerum nominatus est sonitus: quia sicca quæque & arida frangit faciliè. *Procella* ab eo quod percellat, id est percussat & euellit. Est enim vis venti cum pluuia. *Procellæ* enim aut de fluminibus aut de ventis fiunt. Nihil autem velocius ventis, vnde & propter celeritatem tam ventos quam fulmina alata fingunt poete, vt *Alatis* viribus *Austri*.

De aquis. CAP. XII.

Aqua dicta quod superficies eius æqualis sit. Hinc & æquor appellatum, quia æqualiter sursum est. Duo autem sunt validissima vitæ humanæ elementa ignis & aqua: vnde grauius damnantur quibus ignis & aqua interdicitur. Aquarum elementum cæteris omnibus imperat. Aquæ enim cælum temperant, terram fecundant, aerem exhalationibus suis incorporant, scandunt in sublimè, & cælum sibi vendicant: quid enim mirabilius aquis in celo stantibus? Parum sit in tantam peruenisse altitudinem: rapiunt & secum piscium examina: effusa, omnium in terra nascentium causa sunt. Fruges gignunt, arbores frutices herbalesque producunt, lodes detergant, peccata abluunt, potum cunctis

animantibus tribuunt.

De diuersitate aquarum. CAP. XIII.

*A*quarum nature multa est diuersitas. *Alia* enim salis, alia miri, alia aluminis, alia sulphuris, alia bituminis, alia curam morborum adhibentes. Nam iuxta Romam *Albulæ* aquæ vulneribus medentur. In Italia fons *Cicer*, oculorum vulnera curat. In Æthiopia lacus est quo perfusa corpora velut oleo nitescunt. *Zamæ* fons in Africa canoras voces facit. Ex *Clitorio* lacu *Italiæ* qui biberint, vini tedium habent. In *Chio* insula fontem esse dicunt, quo hebetes fiunt. In *Bœotia* duo fontes alter memoriam: alter obliuionem affert. *Cizici* fons, amorem *Veneris* tollit. *Bœotia* lacus furialis est: de quo qui biberit ardore libidinis exardescit. In *Campania* sunt aquæ, quæ sterilitatem feminarum, & virorum insaniam abolere dicuntur. In Æthiopia fonte rubro qui biberit lymphaticus fit. *Lechnus* fons *Arcadiæ* abortus fieri non patitur. In *Sicilia* fontes sunt duo, quorum vnus sterilem fecundat, alter fecundam sterilem facit. In *Thestalia* duo sunt flumina: ex vno bibentes oves nigras fieri ferunt: ex altero albas, ex vtroque varias. *Clitumnus* lacus in *Vmbria* maximos boues gignit. *Reatinis* paludibus iumentorum ungulas indurari dicunt. In *Asphaltite* lacu *Iudæa* nihil mergi potest quicquam animam habes. In *India* *Siden* vocatur stagnum, in quo nihil immatat, sed omnia merguntur. At contra in *Alce* lacu per *Porcidamum* omnia fluitant, nihil mergitur. *Marside* fons in *Phrygia* saxa generat. In *Achaia* aqua profluit è *laxio* *Stix* appellata, quod ilico potata interficit. *Celomum* stagnum *Siciliæ* tetra odore abigit proximantes. Fons est in *Africa* circa templum *Ammonis* qui humoris nexibus humum stringit. *Fauillas* etiam in cespitem solidat. Fons *Iob* in *Idumæa* quater in anno colorem mutat, dicitur, id est puluerulentum, sanguineum, viridem, & limpidum: trinis mensibus in anno tenens ex his vnum colorem. In *Troglodytis* lacus est, ter in die fit amarus & deinde toties dulcis. Fons *Siloa* ad radicem montis *Sion*: non iugibus aquis, sed in certis horis diebusque ebullit. In *Iudæa* quondam riuus sabbatis omnibus siccabatur. In *Sardinia* fontes calidi oculis medentur, fures arguunt. Nam cæcitate detegitur eorum facinus. In *Epiro* esse ferunt fontem, in quo faces extinguuntur accense, & accenduntur extinctæ. Apud *Garamantes* fontem esse aiunt ita algentem die, vt non bibatur: ita ardentem nocte, vt non tangatur. Iam verò in multis locis aquæ manant perpetim feruentes, tanta vi vt balnea calefaciant. Quædam enim terre sunt quæ multum sulphuris & aluminis habent. Itaque cum per venas calentes aqua frigida venit, vicino sulphuris calore contacta excædefcit: nec talis ab origine effluit, sed permittatur dum venit. Sulphur enim alumenque

secum ferunt aquæ, utrâque materiam igne plenam marisque motibus incalescentem.

De maris nomine. CAP. XIII.

Mare est aquarum generalis collectio. Omnis enim congregatio aquarum siue salia sint, siue dulces, abusuè maria nuncupantur, iuxta illud, Et congregationes aquarum vocavit maria. Propriè autem mare appellatum, eo quòd aquæ eius amaræ sint. Equor autem vocatum, quia æqualiter sursum est: & quamuis aquæ fluctuantes velut montes erigantur: sedatis rursus tempestatis adæquantur. Altitudo enim maris diuersa est: indiscreta tamen dorso eius æqualitas. Ideo autem mare incrementum non capere, cum omnia flumina & omnes fontes recipiat, hæc causa est: partim, quòd influentes vnda ipsa magnitudo eius non sentiat, deinde quòd amara aqua dulce fluentum consumat, vel quòd ipsæ nubes multum aquarum ad se attrahant, siue quòd illam partim venti auferat, partim sol exsiccat, postremum quòd per occulta quedam terræ foramina percolatur, & ad caput annuum fontèsq; reuolutum recurat. Maris autem certum non esse colorem: sed pro qualitate ventorum mutari. Nam modò flauum est, modò luculentum, modò atrum.

De Oceano. CAP. XV.

Oceanum Græci & Latini ideo nominant eo quòd in circuli modo ambiat orbem: siue à celeritate, eo quòd ocyus currat. Item quia ut cælum purpureo colore nitet. Oceanus quasi *purpureus*. Iste est qui oras terrarum amplectitur, alternisq; æstibus accedit atq; recedit. Respirantibus enim in profundum ventis aut remouet maria, aut resorbet. Quæque à proximis regionibus diuersa vocabula sumpsit: ut Gallicus, Germanicus, Scythicus, Caspius, Hircanus, Athlanticus, Gaditanus. Nam *Gaditanum fretum* à Gadibus dictum, vbi primò ab Oceano maris magni limen aperitur. Vnde & Hercules cum Gadibus peruenisset, columnas ibi posuit, sperans illic esse orbis terrarum finem.

De mediterraneo mari. CAP. XVI.

Mare magnum est quod ab occasu ex Oceano fluit, & in meridiè vergit, deinde ad septentrionem tendit. Quòd inde magnum appellatur, quia cetera maria in comparatione eius minora sunt. Istud est *mediterraneum*: quia per mediam terram vsque ad orientem perfunditur, Europam & Africam. Aliamque determinans: Cuius prima partis

sinus, qui Hispaniis perfunditur, *Ibericum* & *Balearicum* appellatur. Deinde *Gallicus*, quæ Narbonensem prouinciam alluit. Mox *Ligusticus*, qui iuxta Genuam urbem est proximus. Post hæc *Tyrrhenus* qui Italiam attingit: quem Græci Ionium, Itali inferum vocant. Deinde *Siculus*, qui à Sicilia vsque ad Cretam vadit. Deinde *Creticus*, qui in Pamphiliam & Ægyptum pertendit. Inde *Hellepontus*, qui in septentrionem retorquens, anfractibus magnis iuxta Græcias & Illyricum in angustias septem stadiorum stringitur: quo Xerxes ponte nauibus facto in Græciâ commcauit. ibi est Abydos. Inde diffusus ab æquore patète rursus stringitur & facit *Propontidem*, qui mox in quingentos passus coartatur, fitque *Bosphorus Thracicus*, quo Darius copias transportauit. Inde Ponticus sinus amplissimus à tergo *Meotidis paludis*, quod mare ex multitudine fluminum dulcius quam cetera, nebulosumque & breuius est, vnde & *Ponticum* vocatum, quòd sit breuius, atq; præter phocas & thynnos atque delphinus, alias beluas maiores non patitur. Sicut autem terra dum vna sit, pro diuersis locis variis appellatur vocabulis: ita & pro regionibus hoc mare magnum diuersis nominibus nuncupatur. Nam *Ibericum* & *Asiaticum* à prouinciis dictum: ab *insulis*, *Balearicum*, *Siculum*, *Creticum*, *Cyprium*, *Ægeum*, *Carpatium*. Nam inter *Tenedum* & *Chium*, saxum est in mari potius quàm in insula, quòd videntibus procul capræ simile creditur, quam *Ægæa* nuncupant, vnde & *Ægeum* mare est dictum, sic & *Carpatium* mare inter Ægyptum & Rhodum ab insula Carpatho illic posita. *Agentibus*, *Gallicum*, *Aulonium*, *Dalmaticum*, *Ligusticum*. Ab oppidis *Argolicum*, *Corinthium*, *Tyrium*, *Adriaticum*. Nam *Adria* quedam ciuitas Illyrico mari proxima fuit, quæ *Adriatico* mari nomen dedit. *A positione celi*, ut superum & inferum, quòd sit oriens superior, occidentis inferior. Est autem *Tuscum* & *Adriaticum*. *A memoria regis*, ut *Ioniū*. Io quippe rex fuit Græciæ, vnde *Iones Athenienses*. Hoc mare & *Tyrrhenum* dictum: siue quòd *Tusciam* alluit: id est *Tyrrhenum*, siue à *Tyrrhenis* nautis qui se in hoc mare præcipitauerunt. Et sciendum *Ionium* sinum esse immensum, ab *Ionia* vsque ad *Siciliam*, & huius partes esse *Adriaticum*, *Achaicum* & *Epiroticum*, *A moribus accolarum*, alibi *Euxinus*, *Axenus* antea appellatus est. *A castibus hominum* qui ceciderunt in mari, ut *Helleponticum*, *Icarium*, *Myrteum*. Nam *Myrteam* mare dictum à *Myrtili* lapsu, quòd illic ab *Oenomaio* præcipitatus sit. *Icarus* verò *Cretensis*, ut fabulæ ferunt, altiora petens, pennis solis calore solutis mari in quo cecidit nomine imposuit. *Erixus* quoque, cum *Helle* sorore sua fu-

sua fugiens insidias nouercales, conscendit nauem signum arietis habentem, qua liberatus est. Helles autem foror eius perpeffa naufragium decidit in mari, & mortua Hellesponto mari dedit nomen. *Ab ordine, flucta Propontidis.* Nam dictum Propontum, quia pontum præuenit. Idem & a *transitu* vel *angustis meatibus boum* Bosphorus. *Egyptium* autem pelagus *Afix* datur, Gallicum *Europæ*, *Aficum* *Libyæ*. His ut quæque proxima sunt, venerunt in partes. *Pelagus*, autem est latitudo maris sine litore & portu. *Græco* nomine *ἄνεμος*, hoc est à latitudine dictum, vnde & *plagia*, eo quod sint importuosa.

De sinibus maris. CAP. XVII.

Sinus, dicuntur maiores recessus maris, ut *Sin* mari magno *Ionius*: in Oceano, *Caspus*, *Indicus*, *Persicus*, *Arabicus*, qui & *mare rubrum*, qui Oceano ascribitur. *Rubrum* autem *mare* vocatum, eo quod sit roseis vndis infectum: non talem naturam habet, qualem videtur ostendere, sed vicinis litoribus vitatur gurges atque inficitur, quia omnis terra quæ circumstat pelago rubra est & sanguineo colori proxima. Ideoque inde minium acutissimum excerpitur, & alij colores quibus pictura variatur. Ergo cum terra habeat hanc naturam: fluctibus subinde diluitur. & quicquid adhæsum est, in colorem cadit. Ob hoc etiam in iis litoribus gemmæ rubræ inueniuntur. Lapillus enim huiusmodi humo inuolutus cum inter arenas attritus est, & terræ colorem habet & maris. Hoc mare in duos scinditur sinus. Ex iis qui ab oriente est *Persicus* appellatur, quia ora illius *Persæ* inhabitant. Alter verò *Arabicus* dicitur, quod sit circa *Arabiam*.

De æstibus & fretis. CAP. XVIII.

Æstus, ad Oceanum pertinet: fretum ad vtrumque mare. Nam æstus est maris accessus vel recessus, id est inquietudo, vnde & æstuarium per quæ mare vicissim tam accedit quam recedit. *Fretum* autem appellatum, quod ibi semper mare ferueat. Nam fretum est angustum & quasi feruens mare, ab vndarum feruore nominatum, ut *Gaditanum* vel *Siculum*. Nam freta dicta *Varro* ait, quasi feruida, id est feruentia, & motu feruoris habentia. *Fretum Siciliae* quod regium dicitur, *Salustius* ex tali causa vocari scribit dicens, *Italiae* olim *Siciliam* coniunctam fuisse, & dum esset vna tellus, medium spacium aut per humiditatem abruptum est aquis, aut per angustiam scissum. Et inde *perstrum* nominatum, quia *Græcè* abruptum hoc nomine nuncupatur. Est autem arctissimum trium millium spatio *Siciliam* ab I-

talia diuides, fabulosis infame monstris, quibus hinc inde *Scilla* & *Charibdis* ostenditur. *Scillam*, accolæ saxum in mari imminens appellant, simile celebratæ formæ procul visentibus. Vnde & monstruosam speciem fabulæ illi dederunt, quasi formam hominis, capitibus succinctam caninis, quia collisi ibi fluctus latratus videntur exprimere. *Charibdis* dicta, quod gurgitibus occultis naues absorbeat. Est enim mare verticosum, & inde ibi laniata naufragia, profundo emergunt. Ter autem in die erigit fluctus, & ter absorbet. Nam accipit aquas, ut vomat: vomit, ut rursus accipiat. *Sirtes* autem sunt arenosa in mari loca. *Sirtes* autem *Salustius* à tractu vocari dicit, quod omnia ad se trahant, & appropinquantes vadoso mari hæreant. Hæ autem ad mare *Egyptium* vicinæ sunt, & pariter admiscentur. *Vada* verò sunt per quæ in mari vel in fluminibus homines vel animalia pedibus vadant: quæ *Virgilius* *Brenia* appellat, *Græci* *βενηία*.

De lacis & stagnis. CAP. XIX.

Sunt & quedam maria quæ non miscentur Oceani fluctibus aut mari magno, & dicuntur lacus & stagna. *Lacus*, est receptaculum in quo aqua retinetur, nec miscetur fluctibus, ut lacus *Asphaltis*, lacus *Benacus* & *Larius*, & ceteri quos *Græci* *ἄσπασ*, id est stagna vocant. Nam fontes labuntur in fluuiis: flumina in freta discurrunt. *Lacus* stat in loco, nec profluit. Et dictus lacus quasi aquæ locus. *Lacus Asphaltites*, id est & mare mortuum vocatum, propter quod nihil gignit viuum, nihil recipit ex genere viuentium. Nam neque pisces habet, neque assuetas aquis & latis mergendi vsu patitur aues: sed & quæcumque viuentia mergenda tetaueris: quacunque arte dimersa statim resiliunt, & quamuis vehementer illisa cõfestim excutiuntur, sed neque vetis monetur resistere turbibus bitumine, quo aqua omnis stagnatur, neque nauigationis patiens est, quia omnia vita carètia in profundum merguntur: nec materiam vllam sustinet, nisi quæ bitumine illustratur. *Lucernam* accensam ferunt supernatare: extincto lumine demergi. Hoc & mare *Salinarum* dicitur, siue lacus *Asphaltis*, id est bituminis, & est in *Iudæa* inter *Hierico* & *Zoaran*. *Longitudo* vsque ad *Zoaras* *Arabie*, dirigitur stadiis septingentis octoginta: latitudo stadiis centum quinquaginta vsque ad viciniam *Sodomorum*. *Lacus Tiberiadis*, ab oppido *Tiberiade* vocatus, quod quondam *Hærodes* in honorem *Tiberij* *Cæsaris* condidit. Est autem in *Iudæa* omnibus lacis salubrior, & ad sanitatem corporum quodammodo efficacior. *Genesar lacus*, amplissimus in *Iudæa* longitudine centum quadraginta extenditur stadiis, latitudine quadraginta diffundi-

tur, crispantibus aquis: auram non ventis, sed de seipso sibi excreans. Vnde & Genesiar dicitur Græco vocabulo, quasi generans sibi auram. Denique per diffusiora spatia lacus frequentibus auris spirantibus agitur. Vnde & purior haustus eius, & ad potandum dulcis & habilis. *Benacus lacus*, Italiae in Venetia, de quo fluuius nascitur Mincius, qui lacus magnitudine sui tempestates imitatur marinas. *Lucrinus* & *Auernus lacus* Capanae sunt. *Lucrinus* autem dicitur, quia olim propter copiam piscium vectigalia magna praestabat. *Auernus* autem lacus vocatus, quia aues ibi superuolitate non possent. Nam antea siluarum densitate sic ambiebatur, ut exhalantis inde per angustias aquae sulphureae fetor grauiissimus superuolantes aues halitu suo necaret. Quam rem Augustus Caesar intelligens, deiecit siluis ex pestilentibus amœna reddidit loca. Lacus autem idem & *stagnum*, ubi immensa aqua conuenit. Nam dictum est stagnū, ab eo quod illic aqua stet, nec decurrat.

De abyssis. CAP. XX.

Abyssus, profunditas aquarum impenetrabilis: siue spelunca aquarum latentium, de quibus fontes & flumina procedunt, vel quae occulte subtereunt. vnde & abyssus dicitur. Nam omnes aquas siue torrentes per occultas venas ad matricem abyssum reuertuntur. *Fluctus*, dicti quod flatibus fiant. Vntorum enim impulsu agitatae aquae fluctuant. *Aqua*, est statua & sine motu aequalis. Vnda verò cinis liquor, qui semper in motu est. *Lucretius*, *Aeris undas*, id est motus, & corpus illud quod refructuat. Nam nec vnda per se aqua est: sed aqua in motu quodam & agitatione quasi abeundo & redeundo vnda vocata. *Latex* proprie liquor fontis est. Et dicitur latex quod in venis terrae lateat. *Gutta*, est quae stat: stilla, quae cadit. Hinc & stillidium, quasi stilla cadens. *Stiria* enim Graecū est, id est gutta, inde fit diminutiuum, ut dicimus stilla: dum autem stat aut pender de tectis vel arboribus, quasi glutinosa est: dum ceciderit, stilla est. *Spuma* dicta eo quod spuat. sordes enim sunt vndarum. vnde & mustum, & ea quae coguntur spuma purgantur. Hinc & sputum.

De fluminibus. CAP. XXI.

Fluuius, est perennis aquarum decursus, à fluendo perpetim dicitur. Proprie autem flumen ipsa aqua, fluuius cursus aquae. Prius autem flumen quam fluuius, id est, prior aqua quam decurrit. Duo sunt fluminum genera: vnum torrentis: alterū visum, de quo Virgilius, donec me flumine viuo, Abluero. Torrentis, est aqua veniens cum impetu. Dicitur autem torrentis, quia pluuia crescit, siccitate torrefcit,

id est crescit, de quo Pacuuius, Flammeo vapore torrens torret. Cui Graeci ab hyeme nomen dederunt, nos ab aestate: illi à tempore quo succrescit, nos à tempore quo siccat. *Amnis*, fluuius est nemore ac frondibus redimitus, & ex ipsa amœnitate amnis vocatur. *Decursus*, proprie finis cursus, siue aquarum sit, seu quarumlibet rerum. *Riuus* dicitur, quod deriuentur ad irrigandum, id est inducendū aquas in agris. Nam irrigare inducere est.

Gurgies, proprie locus altus in flumine. *Puteus*, est locus defossus ex quo hauritur aqua, à potatione dicitur. *Fons*, caput aquae est nascētis, quasi fundens aquas. Quidam autem fluuiorum propriis ex causis nomina acceperunt: ex quibus nonnulli nominandi sunt qui in historiis celebres memorantur. *Geon*, fluuius de paradiso exiens atque vniuersam Aethiopiā cingēs, vocatus hoc nomine quod incremento suae inundationis terram Aegypti irriget: nam Graeci Latine terrā significat. Hic apud Aegyptios Nilus vocatur, propter limum quem trahit, qui efficit fecunditatem. Vnde & Nilus dicitur est quasi *visus in vnda* trahens. Nam antea Nilus Latine Melo dicebatur. Apparet autem in Nilide lacu, de quo in meridiem versus excipitur Aegypto, ubi Aquilonis flatibus repercussus aquis retro fluctantibus intumescit, & inundationem Aegypti facit. *Ganges*, fluuius, quem *Physon* scriptura sacra nominat, exiens de paradiso pergit ad Indiae regiones. Dicitur autem *Physon*, id est, cetera, quia decē fluminibus magnis sibi adiunctis impletur & efficitur vnus. *Ganges* autem vocatus à Gangaro rege Indiae. Fertur autem Nili modo exaltati, & super Orientis terras erumpere. *Tigris*, fluuius Mesopotamiae de paradiso exurgens, & pergens contra Assyrios, & post multos circuitus in mare mortuū influens. Vocatur autē Tigris propter velocitatem instar bestiae Tigridis, nimia pernitate currentis. *Euphrates*, fluuius Mesopotamiae de paradiso exurgens, copiosissimus gemmis, qui per mediam Babylo-niam influit: hic à frugibus vel ab vbertate nomen accepit. Nam Hebraice Euphrata fertilitas interpretatur. Mesopotamiam enim in quibusdam locis ita irrigat, sicut Nilus Alexandriam. Salustius autem autor certissimus asserit, Tigridem & Euphratem vno fonte manare in Armenia, qui per diuersa euntes longius diuiduntur spacio medio derelicto multorum millium: quae tamen terra quae ab ipsis ambitur, Mesopotamia dicitur. Ex quo Hieronymus animaduertit, aliter de paradisi fluminibus intelligendum. *Indus*, fluuius orientis, qui à rubro mari accipitur. *Hidaspes*, fuit Medorum rex antiquissimus, ex quo amnis orientis nomen accepit, qui nunc Hidaspes dicitur, de quo Lucanus:

Vallis

Vastis Indus aquis mixtum non sentit Hidaspem. Et, quâ Medus Hidaspes Accedit pelago, Phœbi surgentis ab igne. Qui dum sit fluvius Perfarum, dicitur tamen contra orientem decurrere. *Araris* fluvius Germaniæ. De quo Virgilius: Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim. Currit enim Tigris per Parthiam & Assyriam. *Bactrus* fluvius orientis à rege Bactro vocatus fertur, à quo & Bactriani, & vrbs eorum. *Chospis* fluvius Perfarum, vocatus eorum lingua, quod miram aquæ dulcedinē habeat: adeo vt Persici reges quamdiu inter ripas Persidis fuerunt, sibi ex eo pocula vendicarint. Ex hoc amne quidam Cygnum Ciliciæ fluvium derivari existimant. *Araxis* amnis Armeniæ, qui ab vno monte cum Euphrate diuersa specie oritur, dictus quod rapacitate cuncta profrenat. Vnde & cum Alexander eum transgredi vellet ponte fabricato, tanta vi inundavit vt pontem dirueret. Hic breuibus intervallis ab Euphratis ortu caput tollit: ac deinde Caspium fertur in mare. Eluvius Scythiæ qui vocatur *Ovantes* iuxta Antiochiæ muros decurrens, qui à solis ortu oriens non longè ab vrbe mari conditur, quem de originis suæ tractu orientem veteres Latine appellauerunt. Cuius fluentis ex ipso impetu frigidioribus, & zephyris assidue ibi spirantibus, tota ciuitas momentis propè omnibus refrigeratur. *Iordanis* Iudææ fluvius, à duobus fontibus nominatus: quorum alter vocatur Ior, alter Dan. His igitur procul à se distantibus in vnum alueum federatis, Iordanis deinceps appellatur. Nascentur autem sub Libano monte, & diuidit Iudæam & Arabiam, qui per multos circuitus iuxta Iericho in mare Mortuum influit. *Eufis* Caucasæis montibus fusus cum pluribus aliis in Euxinum se precipitat mare. Vnde & nuncupatur. *Cydnus* amnis Ciliciæ, à Tauro monte progrediens, miram aquarum habens suauitatem, & quicquid candidum est, Cydnum gentili lingua Sini dicunt. Vnde cydnus: anni huic nomen datum, quia tumet æstate quando niues soluantur: reliquis anni temporibus tenuis est & quietus. *Ilias* fluvius Asiæ. *Pactolus* fluvius Asiæ, arenas aureastrahens: de quo Virgilius, Pactolusque irrigat auro. quem pro aurato fluore alij Chrysooram vocant. *Erimus* fluvius Asiæ, qui Smirneos fecat campos, & ipse fluctibus aureis & arenis plenus, à quo Smirna vocata est. *Meander* amnis Asiæ flexuosus, qui recurrentibus ripis inter Asiam & Ionium precipitatur in sinum, qui Miletum diuidit & Priene. Meander autem vocatus, quod sit flexuosus: & nunquam curvat rectus. De quo Ouidius, Quisque recurvatus ludit Meander in vndis. *Tanais* fuit rex Scytharum primus, à quo Tanais fertur fluvius nuncu-

patus, qui ex Riphæis syluis veniens, dirimit Europam ab Asia inter duas mundi partes medius currens, atque in Pontum fluens. *Inachus* Achaïæ amnis, Argolicos irrigans campos, quem rex Inachus à se nominavit, qui exordium Argiæ gēti primus dedit. Ibi est & Erimantus ab Erimanto monte dimissus. *Padus* Italiæ fluvius à iugis alpium fusus, ex tribus fontibus oritur: ex quibus vni vocabulum est Padus, qui diffusus in modum stagni amnem sinu dirigit, à quo & Padus est nūcupatus. Hic à Græcis *Eridanus* cognominatur, ab Eridano Solis filio, quem Phætothem dicunt, qui fulmine percussus in eodem fluuio deiectus est, & extinctus. Augeatur autem ex ortu Canis liquefcentibus niuibus, & cum accessione triginta fluminum circa Rauennam in Adriaticum mare deferatur. *Tiberis* Italiæ fluvius à Tiberino rege Albanorum dicitur appellatus, qui in hunc fluuium cecidit, & de exitu suo nomen dedit. Nam antea *Albola* antiquum nomen à colore habuit, quod niuibus albus sit. Ipse est autem *Tibris*, qui & *Tiberis*, sed Tiberis in quotidiano sermone: *Tibris* in versu dicitur. *Danubius* Germaniæ fluvius vocari fertur à niuium copia, quibus magis augetur. Iste est qui in Europa plus omnibus famam habet. Idem & *Ister*, quia dum per innumeras vadit gentes, mutat & nomen, & maiores sibi ambigendo colligit vires. Oritur à Germanicis iugis & occidentalibus partibus barbarorum, pergens contra orientem: sexaginta in se fluuios recipit, septem ostiis in Pontum influit. *Rhodanus* Galliæ fluvius ab oppido Rhodo cognominatus est, quæ coloni Rhodiorum vocauerunt, qui rapido concitus cursu, Tyrreniæ quorū freta scindens, non modicum sæpe nauigatium facit periculum, dum inter se maris fluctus & amnis fluentia decertant. *Rhenus* à Rhodani societate fertur vocatus: quoniam cum eodem ex vna prouincia oritur. Est autem Germaniæ fluvius inter tres Europæ maximos fluuios computatus, qui à iugo Alpium vsque in Oceani profunda cursus suos dirigit. *Iberus* amnis, qui quondam totius Hispaniæ nomen dedit. *Mineus* fluvius Galliciæ nomen à colore pigmenti sumpsit, qui in eo plurimus inuenitur: *Darius* à Græcis quasi Doricus cognominatus. *Tagus* fluuium Carthago Hispaniæ nuncupavit, ex qua ortus procedit, fluvius arenis aureis copiosus, & ob hoc cæteris fluuiis Hispaniarum prælatas. *Betis* fluvius, qui & Beticæ prouinciæ nomen dedit: de quo Martialis: Betis oliuifera crinem redimite corona, Aurea qui nitidis vellera tingis aquis, eò quod ibi lanæ pulchro colore tinguntur. Betis autem dictus, eò quod humili solo decurrat. *pad* enim Græci hu-

mile vel mersum vocant. Quædam autem flumina in diluuiio soluta mole terrarum præclusa sunt: quædam verò quæ non erant abissi, tunc præruptis meatibus eruperunt.

De diluuijs. CAP. XXII.

Diluuium dictum, quod aquarum clade omnia quæ inundauerit deleat. *Primum diluuium* extitit sub Noe, quando hominum sceleribus offensus omnipotens, toto orbe coniecto, deletis cunctis, vnum spacium cæli fuit ac pelagi. Cuius hæcenus indicium videmus in lapidibus, quos in remotis montibus conchis & ostreis concretos, sæpe etiã cauatos aquis visere solemus. *Secundum diluuium* fuit in Achæa, Iacob patriarchæ, & Oigigi temporibus, qui Eleusina conditor & rex fuit, noménque loco & tempori dedit.

Tertium diluuium in Thessalia Moyfi vel Amphitryonis temporibus, qui tertius post Cecropem regnavit. Cuius temporibus aquarum diluuius maiorem partem populorum Thessaliæ absumpsit: paucis per refugia montium liberatis: maxime in monte Parnaso, in cuius circuitu Deucalion tunc regno potiebatur: qui tunc ad se raribus confugientes susceptos, per gemina Parnasi iuga fouit & aluit. A quo propterea genus hominum Græcorum fabulæ ex lapidibus reparatum ferunt, propter hominum insitam cordis duritiam. ¶ Sed & flumina cum insolitis aucta imbribus vltra consuetudinem, vel diuturnitatem, vel magnitudinem redundant, multaque prosternunt, & ipsa diluuium dicuntur. Sciendum autem flumina cum super modum crescunt, non tantum ad præsens inferre damna, sed etiã & aliqua significare futura.

ISIDORI HISPALENSIS
EPISCOPI ORIGINVM
SIVE ETYMOLOGIARVM

LIBER XIV.

CAPITA LIBRI DECIMIQUARTI.

- 1 De terra.
- 2 De orbe.
- 3 De Asia & partibus eius.
- 4 De Europa & partibus eius.
- 5 De Libya & partibus eius.

- 6 De insulis.
- 7 De promontorijs.
- 8 De montibus ceterisque terre vocabulis.
- 9 De inferioribus terra.

De Terra. CAP. I.

TERRA est in media mundi regione posita, omnibus partibus cæli in modum centri æquali intervallo consistens, quæ singulari numero totum orbem significat: plurali verò singulas partes, cui nomina diuersa dat ratio. Nam terra dicta à superiori parte, qua teritur: humus ab inferiore vel humida terra, vt sub mari: tellus autem, quia fructus eius tollimus: hæc & *Opis* dicta, eo quod opem fert frugibus. Eadẽ & arua, ab arando & colendo vocata. Proprie autem terra ad distinctionem aquæ, arida nuncupatur: sicut Scriptura ait, *Quia vocauerit Deus terram, aridam.* Naturalis enim proprietas, siccitas est terræ. Nam vt humida sit, hoc aquarum affinitate sortitur. Cuius

motum alij dicunt ventum esse in concauis eius, qui motus eam mouet. Salustius, Venti per concaua terræ præcipitati rupti aliquot montes tumulique federe. Alij aquam dicunt generalem in terris moueri, & eas simul concutere, sicut vas, vt dicit Lucretius. Alij *motus* eandem terram vocant: cuius plerumque latentes ruinae superposita cuncta concutiunt. *Terra* quoque *hiatus* aut motu aquæ inferioris fit, aut crebris tonitruis, aut de concauis terræ erumpentibus ventis.

De Orbe. CAP. II.

ORBIS à rotunditate circuli dictus, quia sicut rota est. Vnde breuis etiam rotella orbiculus appellatur. Vndique enim Oceanus circūfluens eius in circulo ambit fines. ¶ Diuisus est autem trifariè. Ex quibus vna pars Asia: altera Europa: tertia Africa, quæ & Libya

Libya nuncupatur. Quas tres partes orbis
 veteres non æqualiter diuiserunt. Nam *A-*
si- à meridie per orientem vsque ad septen-
 trionem peruenit. *Europa* verò à septentrio-
 ne vsque ad occidentem: atque inde *Africa*
 ab occidente vsque ad meridiem. Vnde cui-
 denter orbem dimidium duæ tenent Euro-
 pa & *Africa*: alium verò dimidium sola *Asia*:
 sed ideo istæ duæ partes factæ sunt, quia in-
 ter vtramque ab Oceano mare magnum in-
 greditur, quòd eas interfecat. Quapropter si
 in duas partes orientis & occidentis orbis di-
 uidas, *Asia* erit in vna: in altera verò *Europa*
 & *Africa*.

De Asia. CAP. III.

A*si-*, ex nomine cuiusdam mulieris ap-
 pellata, quæ apud antiquos imperium
 tenuit Oriētis. Hæc in tertia orbis parte dis-
 posita, ab oriente ortu Solis, à meridie Ocea-
 no, ab occiduo nostro mari finitur: à septē-
 trione Mæotide lacu & Tanai fluuii termi-
 natur. Habet autem prouincias multas &
 regiones quarum breuiter nomina & situs
 expediam: sumpto initio à paradiso. *Para-*
dijus, est locus in orientis partibus constitu-
 tus, cuius vocabulum ex Græco in Latinum
 vertitur hortus. Porro Hebraicè Edem dicitur,
 quod in nostra lingua delitiæ interpretatur.
 Quod vtrumque iunctum facit horum
 deliciarum. Est enim omni genere ligni &
 pomiferarum arborum confusus, habens et-
 iam lignum vitæ. Non ibi frigus, non æstas:
 sed perpetua aeris temperies. Eius medio
 fons prorumpens totum nemus irrigat: di-
 uiditurque in quatuor nascentia flumina: cu-
 ius loci post peccatum hominis aditus inter-
 clusus est. Septus est enim vndique romphea
 flamma, id est, muro igneo accinctus, ita vt
 eius cū caelo penè iungatur incendium. Cher-
 rubin quoque, id est, angelorum præsidium arcē-
 dis spiritibus malis super rompheæ flagran-
 tiâ ordinatū est, vt homines flammæ, ange-
 los verò malos angeli boni submoucant, ne
 cui carni vel spiritui transgressionis aditus pa-
 radisi pateat. *India* vocata ab Indo flumine,
 quod ex parte occidentali clauditur. Hæc à me-
 ridiano mari porrecta vsq; ad ortū Solis, & à
 septentrione vsq; ad montē Caucasum per-
 uenit, habens gentes multas & oppida: insu-
 lam quoq; Taprobanam è gēmis & elephā-
 tis refertam Chrysen & Argyren auro argē-
 tōque fecundas, vitilē quoque arboribus fo-
 liis nunquam carentem. Habet & fluuios Gā-
 gen & Nidan & Hypanen illustrates Indos.
 Terra Indię Fauonij spiritu saluberrima, in
 anno bis metit fruges: vice hyemis & æstatis
 Etesias patitur. Gignit autem tincti coloris
 homines, elephantes ingentes, monoceron

bestiam, psittacum auem, ebenum quoque li-
 gnum, & cinnamomū, & piper, & calamum
 aromaticū. Mittit & ebur: lapides quoq; pre-
 ciosos, berillos, chrysoprasios & adamantē,
 carbunculos, lychnites, margaritas, & vnio-
 nes, quibus nobilium forminarū ardet ambi-
 tio. Vbi sunt & mōtes aurei, quos adire pro-
 pter dracones, & gryphas, & immenso-
 rum hominum monstra impossibile est. *Parthia*, ab In-
 diæ finibus vsq; ad Mesopotamiā generali-
 ter nominatur. Propter inuictā enim virtutē
 Parthorum, & Assyria & reliquæ proximæ re-
 giones in eius nomē trāsierūt: Sunt enim ea
 Aracusia, Parthia, Assyria, Media & Persia:
 quæ regiones inuictē sibi coniuncte initiū ab
 Indo flumine sumunt. Tigri clauduntur, lo-
 cis montuosis & asperioribus sita, habentes
 fluuios Hydaspem & Arbem. Sunt enim inter
 se finibus suis discretæ: nomina à propriis
 authoribus ita trahentes. *Aracusia*, ab oppido
 suo nuncupata. *Parthiam*, Parthi à Scythia ve-
 nientes occupauerunt, eamque ex suo nomi-
 ne vocauerunt. Huius à meridie rubrū mare
 est, à septentrione Hircanum salum: ab occi-
 dua Solis plaga, Media. Regna in ea octode-
 cim sunt, porrecta à Caspio littore vsque ad
 terras Scytharum. *Assyria* vocata ab Allur fi-
 lio Sem, qui eam regionem post diluuiū pri-
 mus incoluit. Hæc ab ortu Indiam: à meridie
 Mediam tangit: ab occiduo, Tigri: à septē-
 trione mōtem Caucasum, vbi portæ Caspiæ
 sunt. In hac regione primus inuētus est vsus
 purpuræ: inde primum crinium & corporū
 vnguenta venerunt, ac odores quibus Roma
 notū atq; Græcorum effluxit luxuria. *Media*
 & *Persia*, à regibus Medo & Perso cognomi-
 nata, qui scilicet easdem prouincias bellādo
 aggressi sunt. Ex quibus Media ab Occasu
 transuersa Parthia regna amplectitur: à sep-
 tentrione Armenia circūdat: ab ortu Cas-
 pios videt: à meridie Persiam. Huius terra
 Medicam arborem gignit, quam alia regio
 minimè parturit. Sunt autē Mediæ duæ, ma-
 ior & minor. *Persida*, tendens ab ortu vsq; ad
 Indos: ab occasu rubrum mare habet: ab a-
 quilone verò Mediam tangit: ab austro Ar-
 meniam, quæ Persidæ annectitur, quibus est Su-
 sa oppidū nobilissimum. In Persia primum
 orta est ars magica, ad quam Nemroth gigas
 post cōfusionem linguarum abiit, ibiq; Per-
 sas ignem colere docuit. Nam omnes in illis
 partibus solem colunt, qui ipsorum lingua
 El dicitur. *Mesopotamia*, Græcam etymolo-
 giam possidet: quòd duobus fluuiis am-
 biatur. Nam ab oriente Tigri habet, ab
 occiduo Euphratem: incipit autem à sep-
 tentrione inter montem Taurum & Cau-
 casum: cuius à meridie sequitur Babylo-
 nia, deinde Chaldæa, nouissimè Arabia &
 Sijon. *Babylonia* regionis caput Babylon

vrbs est, à qua nuncupata, tam nobilis, vt Chaldaea & Assyria & Mesopotamia in eius nomen aliquando transferunt. *Arabia* appellata, id est, sacra. Hoc enim significare interpretatur, eo quod sit regio thurifera, odores creans. Hinc eam Graeci *Adjuua*, nostri beatam nominauerunt. In cuius saltibus, & myrha & cinamomum prouenit. Ibi nascitur auis Phœnix, Sardonis gemma, *iseg*, Molochites & Pæderos ibi inueniuntur. Ipsa est Saba appellata, à filio Chus, qui nuncupatus est Saba. Hæc autè angusto terræ tractu ad orientem versus ad Persicum sinum extenditur, cuius septentrionalia Chaldaea claudit: Occasum, sinus Arabicus. *Syriam*, Syrus quidam perhibetur indigena à suo vocabulo nuncupasse. Hæc ab oriente, fluuiio Euphrate: ab occasu, mari nostro & Ægyptio terminatur, habens à septentrione Armeniam & Cappadociam: à meridie sinum Arabicum. Situs eius potestus in immensam longitudinem: in lato angustior. Habet enim in se prouincias Commagenam, Phœniciam, & Palæstinam: cuius pars est Iudæa absque Sarracenis, & Nabatheis. Commagena prima prouincia Syriæ à vocabulo Commagæ vrbs nuncupata, quæ quondam ibi metropolis habebatur. Huius est à septentrione Cappadocia: ab ortu Mesopotamia: à meridie Syria: ab occasu mare magnum. Phœnix Cadmi frater de Thebis Ægyptiorum in Syriam profectus, apud Sydonem regnauit, eimque prouinciam ex nomine suo Phœniciam appellauit. Ipsa est vbi Tyrus est, ad quam Elaias loquitur. Habet autem ab oriente Arabiam: à meridie mare rubrum. *Palæstina*, prouincia Philistinam urbem metropolim habuit, quæ nunc dicitur Ascalon: ex qua ciuitate omnis circa eam regio Palæstina est nuncupata. Huius ab oriente mare rubrum occurrit: à meridiano latere Iudæa excipitur: à septentrionali plaga Tyriorum finibus clauditur: ab occasu Ægyptio limite terminatur. *Iudæa*, regio Palæstina: ex nomine Iudæ appellata: ex cuius tribu reges habuit. Hæc prius Chanaan dicta est, à filio Cham, siue à decem Chananæorum gentibus: quibus expulsis eandem terram Iudæi possederunt. Initium longitudinis eius à vico Arsa vsque ad vicum Iuliam porrigitur: in quo Iudæorum pariter & Tyriorum habitatio communis est. Latitudo autem eius à monte Libani vsque ad Tiberiadis lacum extenditur. In medio autem Iudææ ciuitas Hierosolyma est, quasi vmbilicus regionis totius terræ: variatū opū diues, frugibus fertilis, aquis illustris, opima balsamis. Vnde secundum elementorum gratiam aestimauerunt Iudæi eam promissam patribus terram fluentem lacte & melle: cum hinc il-

lis Deus resurrectionis prerogatiuam pollicetur. *Samaria*, regio Palæstina: ab oppido quodam nomen accepit quod vocabatur Samaria: ciuitas quondam regalis in Israel: quæ nunc ab Augusti nomine Sebastia nuncupatur. Hæc regio inter Iudæam & Galilæam media iacet: incipiens à vico, cui nomen est Eleas, deficiens in terra Agrabat. Situs eius natura consimilis: nec villo differens à Iudæa. *Galilæa*, regio Palæstina: vocata, quod gignat candidiores homines quam Palæstina. Hæc autem duplex est, superior & inferior: sibi tamen conuexa, Syriæ & Phœnicia adherentes. Terra earum opima & ferax & fructibus satis fecunda. *Pentapolis*, regio in consinio Arabiæ & Palæstinae sita. Dicta à quinque ciuitatibus impiorum, quæ caelesti igne consumptæ sunt: terra amplius olina à Hierosolymis vberima: nunc autem deserta arque exusta. Nam pro scelere incolarum de caelo descendit ignis, qui regionem illam in cineres æternos dissoluit. Cuius vmbra quædam & species in fauillis & arboribus ipsis etiam adhuc videtur. Nascuntur enim ibi poma videntur sub tanta specie maruitatis, vt edendi desiderium gignant. Si carypas fatiscunt ac resoluuntur in cinerem, fumumque exhalant, quasi adhuc ardeant. *Nabathæa*, regio à Nabath filio Ismael nuncupata. Iacet autem inter Iudæam & Arabiam: & surgens ab Euphrate in mare rubrum porrigitur, & est pars Arabiæ. *Ægyptus*, quæ prius Ærea dicebatur, ab Ægypto Danaï fratre postea ibi regnante nomen accepit. Hæc ab oriente Syriæ ac mari rubro coniuncta, ab occasu Libyam habet: à septentrione mare magnum: à meridie verò retrorsus recedit, pertendens vsque ad Æthiopiam: regio cæli imbribus insueta & pluuuatum ignara, Nilus solus eam circumfluens irrigat, & inundatione sua fecundat: vnde & ferax frugibus multam partem terrarum frumento alit: cæterorum quoque negotiorum admodum copiosa, vt impleat necessariis mercibus omnem etiam orbem terrarum. Finis Ægypti *Canopia* à Canope Menelai gubernatore sepulto in ea insula, quæ Libyæ principium & ostium Nili facit. *Seres*, oppidum orientis: à quo & genus sericum & regio nuncupata est. Hæc à Scythico Oceano & mari Caspio ad Oceanum orientalem inflectitur, nobilibus fertilis fructibus: à quibus vellera decerpuntur, quæ cæteris gentibus Seres ad vsum vestium vendunt. *Bactria*, regioni proprius annis Bactrus vocabulum dedit. Parte eius quæ plana sunt, propanis iugis ambitur: quæ aduersæ sunt, Indi fluuij fontibus terminantur. Reliqua includit Ochus fluuius. Mittit Bactria fortissimos camelos nunquam atterentes pedes. *Scythia* sicut & *Gothia* à Magog filio Iaphet

fertur cognominata: cuius terra olim ingens fuit: nam ab oriente India: à septentrione per paludes Maotides inter Danubium & Oceanum vsque ad Germaniæ fines porrigebatur. Postea verò minor effecta à dextra orientis parte quæ Oceanus Syriacus tenditur vsque ad mare Caspium, quod est ad occasum: dehinc à meridie vsque ad Caucaſi iugum deducta est: cui subiacet Hircania, ab occasu habens pariter gentes multas propter terrarum infœcunditatem latè vagantes. Ex quibus quædam agros incolunt, quædã portentuosæ ac truces carnibus humanis & eorum sanguine viuunt. Scythiæ plures terræ sunt locupletes: inhabitabiles tamen plures: nam dum in plerisque locis auro & gemmis affluant, gryphorù immanitate accessus hominum rarus est. Smaragdis autem optimis hæc patria est. Cyaneus quoque lapis & crystallus purissimus Scythiæ est. Habet & flumina magna Oſcoron, Phasiden atque Araxen. *Hircania* dicta à sylua Hircana, quæ Scythiæ subiacet, habens ab oriente mare Caspium: à meridie Armeniam: à septentrione Albaniam: ab occasu Iberiam. Est autem sylua aspera, copiosa immanibus feris, tigribus, pantherisque ac pardis: de qua Virgilius: *Hircanæque admorunt vbera tigres.* *Albania* à colore populi nūcupata, eo quòd albo crine nascantur. Hæc ab oriente sub mari Caspio surgens, per ora Oceani septentrionalis vsque ad Maotides paludes per deserta & inculta extenditur. Hinc terræ canes ingentes sunt, tantaque feritatis, vt tauros premat, leones perimant. *Armenia* nūcupata ab Armeo Iafonis Thessali comite, qui amisso rege Iafone collecta multitudine eius, quæ passim vagabatur, Armeniã cepit, & ex suo nomine nūcupauit. Sita est inter Taurum & Caucaſum à Cappadocia vsque ad Caspium mare protensa, habens à septentrione Cerauios montes, ex cuius collibus Tigris nascitur: & in cuius montibus arca post diluuium refediſſe perhibetur. Duplex est autem Armenia, superior & inferior: sicut duæ Pannoniæ *Hiberia* regio Asiæ est, prope Põtum Armenia iuncta. In hac herbe uncturæ vtilis nascuntur. *Cappadocia* vrbs propria nominauit. Hæc in capite Syriæ sita, ab oriente Armeniam tangit: ab occasu, Asiam minorem: ab aquilone, mare Cimmericum: & Hemicitios campos, quos habuere Amazones: à meridie verò, Taurum montem, cui subiacet Cilicia & Isauria vsque ad Cilicum sinum, qui spectat contra insulam Cyprum. Terra eius ante alias nutritrix equorù. Halys amnis per eam fluit, qui quondam Lydiæ regna diuinxit à Persis. *Asia minor* ab oriente Cappadocia cingitur: ab aliis partibus vndique mari circumdatur. Nam à septentrio-

ne pontum Euxinum habet: ab occasu Propontidem: à meridie Ægyptium mare. Habet prouincias Bithiniam, Phrygiam, Galathiam, Lydiam, Cariam, Pamphiliam, & Isauriam, Liciam atque Ciliciam. Prima Asia minoris *Bithinia* in Ponti exordio ad Solis orientis partem, aduersa Thraciæ iacet: multis antea nominibus appellata. Nam prius *Beritia* dicta, deinde *Migdonia*, mox à Bithinio rege Bithinia nūcupata. Ipsa est & maior Phrygia. *Nicomedia* vrbs in ea est, vbi Hannibal fugiens veneni haustu animã exhalauit. *Galatia* dicta à priscis Gallorum gentibus à quibus extitit occupata. Nam Gallicus in auxilium à rege Bithiniæ euocatus, regnum cum eo peracta victoria diuiserunt: sicque deinde Græcis admixti, primùm Gallogræci, nunc ex antiquo Gallorum nomine *Galata* dicuntur, & eorum regio *Galatia* nūcupatur. *Phrygia* dicta à Phrygia Europis filia. Hæc *Dardania* à Dardano Iouis filio dicta. De quo Homerus ait: *Quem primùm genuit cœlesti Iupiter arce.* Hic enim profectus de Corintho ciuitate primus venit in Phrygiam. Est autem regio *Troadis* superiecta ab Aquilonis parte *Galatiæ*: à meridiana, vicina est *Lycaonia*: ab oriente *Lydiæ* adhaeret: ab occidente *Hellesponto* mari terminatur. Huius regio *Troia* est, quam ex suo nomine appellauit *Tros* Troianorù rex *Ganimedis* pater. *Due* sunt autem *Phrygiæ*, maior & minor. *Maiores* *Phrygiæ* *Smirnam* habet. *Minor* verò *Ilium*, *Licaoniam*. *Cariam* *Hermus* fluius discernit à *Phrygia*. *Lydiæ* sedes antiqua regum, quam *Pactoli* vnda extulit in diuitias, torrentibus aureis, hæc antea *Mæonia* dicebatur. quæ dum pro breuitate duos fratres reges *Lydum* & *Tyrrenum* ferre non posset: hinc ex sorte *Tyrrenus* cum ingenti multitudine profectus loca *Galliæ* occupauit, & *Tyrreniam* nūcupauit. *Lydia* autem à *Lydo* regis fratre, qui in prouincia remanserat, cognominata est. Coniungitur ab occidente minori *Phrygiæ*: ab ortu *Smirnam* vrbem habet, quam *Helles* fluius cingit, cuius cãpos *Pactolus* & *Hermus* circumfluunt, arenis aureis ditissimi. *Isauria* ex situ loci perhibetur cognominata, quòd vndique aurarum aperta flatibus pateat. *Metropolim* vrbem *Seleuciam* habet. *Cilicia* à *Cilice* quodam nomen traxit, quem ortu *Phœnice* dicunt, & antiquiorem *Ioue* fuisse asserunt. *Plurima* iacet campis, recipiens ab occiduo *Lyciam*: à meridie mare *Persicum*: à tergo montis *Tauri* iuga. Hanc *Cygnas* amnis interfecat: matrem *vibium* habet *Tarsum*. In ea & *Coriscos* oppidum est: vnde crocum plurimum & optimum venit: spiramine flagrantior & colore pulchrior auro. *Lycia* nūcupata, quòd ab oriente ad-

iuncta Ciliciæ sit. Nam habet ab ortu Cili-
ciam: ab occasu & meridie mare: à septen-
trione Cariam. Ibi est mons Chimera, qui no-
cturnis aestibus ignem exhalat: sicut in Sici-
lia Ætna & Neieus in Campania.

De Europa. CAP. IIII.

Post Asiam ad Europam stilus vertendus
est. Europa quippe Agenoris regis Libya
filia fuit, quam Iouis ab Africa raptam Cre-
tam aduexit, & tertiam partem orbis ex eius
nomine appellauit. Iste autem est Agenor
Libyæ filius, ex qua & Libya, id est, Africa
fertur cognominata. Vnde apparet prius Li-
byam accepisse vocabulū, postea Europam.
Europa autem in tertiam partem orbis diui-
sa, incipit à flumine Tanais, descēdens ab oc-
casu per septentrionalem Oceanum vsque
ad fines Hispaniæ, cuius pars orientalis &
meridiana à Ponto consurgens, tota mari
magno coniungitur, & in insulis Gadibus fi-
nitur. Prima Europæ regio *Scythia* infe-
rior, quæ à Mæotidis paludibus incipiens, in-
ter Danubium & Oceanum septentriona-
lem vsque ad Germaniam porrigitur: quæ
terra generaliter propter barbaras gētes, qui-
bus inhabitatur, barbarica dicitur. Huius pars
prima *Alania* est, quæ ad Meotidas paludes
pertingit. Post hæc *Dacia*, vbi & *Gothi*: dein-
de *Germania*, vbi plurimam partem Sueui
incoluerunt. *Germania* post *Scythiam* infe-
riorem à Danubio inter Rhenum fluiuium
Oceanūque cōclufa, cingitur à septentrio-
ne & occasu Oceano: ab ortu verò, Danubio:
à meridie Rheno flumine dirimitur: terra di-
ues virium, ac populis numerosis & imma-
nibus. Vnde & propter fecunditatē gignen-
dorum populorum, *Germania* dicta est. Gi-
gnit aues hircinas, quarum pēnæ noctu per-
lucent. Bisontes quoque feras & vrsos atque
alces parturit. Mittit & gemmas, crystallum,
& succinum, callaicum quoque viridem, &
ceraunium candidum. *Due* sunt autem
Germania, superior iuxta septentrionalem O-
ceanum: inferior circa Rhenum. ¶ Prouin-
cias autem quas Danubius à Barbarico ad
mediterraneum mare seclufit: prima est *Me-
ssa*, à messium prouentu vocata. Vnde eam
veteres Cereris horreum nuncupabant. Hæc
autem ab oriente ostiis Danubij iungitur,
ab Euro verò, Thraciæ: à meridie Macedo-
niæ ab occasu Histriæ copulatur. Post Me-
ssiam autem *Pannonia* est. Inde *Noricus* ager
frigidus, & parcius fructuosus. Post quem
Rheticus ferax frugibus, qui excipit Galliam
Belgicam. ¶ *Thraciæ* Tyras Iaphet filius
veniens nomen dedisse perhibetur. Alij à
pauiritia incolarum Thraciam appellatam

dixerunt. Huic ab Oriente Propontis &
vrbs Constantinopolis opposita est: à septen-
trione verò Ister obtendit: à meridie verò Æ-
gæo mari adhæret: ab occasu Macedonia il-
li subiacer. Cuius regionem olim Bessorum
populus Massagetæ, Sarmatæ, Scythæ, & a-
liæ plurimæ nationes incoluerunt. Ampla est
enim, ideòque plurimas continuit gentes.
Ebrum fluiuium Thraciæ fundit, qui etiam
gentes barbarorum plurimas tangit. ¶ *Gre-
ciæ* à Græco rege vocata, qui cunctam eam
regionem regno incoluit. Sunt autem pro-
uinciæ Græciæ vij, quarum prima ab occi-
dente *Dalmatia*, inde *Epirus*, inde *Hellas*, in-
de *Thessalia*, inde *Macedonia*, inde *Achaia*, &
dux in mari *Creta* & *Cyclades*. *Illyricum* au-
tem generaliter omnis Græcia est. *Dalma-
tiam* à Delmi maxima eiusdem prouinciæ
ciuitate traxisse nomen existimant. Adhæret
ab oriente Macedonia: à septentrione, Mi-
sia: ab occasu Histria terminatur: à meridie
verò Adriatico sinu clauditur. *Epirus* à Pir-
rho Achillis filio cognominata, cuius pars
Chaonia, quæ ante Mollosia dicta est, à Mo-
llosso filio Pyrrhi, quem de Andromacha ha-
buit. Sed postquam occisus est Pyrrhus Ore-
stis insidiis, Andromacham Helenus susce-
pit, tenuitque regnum priuigni qui successer-
at patri, à quo Molossia dicta pars Epiri,
quam Helenus postea à fratre Chaone, quæ
in venatu per ignorantiam dicitur occidisse,
Chaoniam nominauit, quasi ad solatium
fratris extinxi. *Hellas* dicta à rege Hellene
Deucalionis & Pyrrha filio, à quo & prius
Græci Hellenes nuncupati à rege Hellene
sunt. Ipsa est & Attica terra Atta prius dicta.
Nam Grauius quidam Græciæ indigena fuit,
ex cuius filia Artis nomine Attica terra vo-
cata est. Hæc inter Macedoniam & Achaiam
media iacet, Arcadiæ à septentrionali parte
coniuncta. Ipsa est & vera Græcia, vbi fuit
Atheniensis ciuitas mater liberalium litera-
rum, & philosophorum nutritrix, qua nihil ha-
buit Græcia clarius atque nobilius. In ea est
& Maratonius campus opinione quondam
prælij cruentissimus. Hellades autem duæ
sunt prouinciæ *Bæotia* & *Peloponensis*. *Bæotia*
autem dicta hac ex causa: Dum Cadmus A-
genoris filius Europam sororem à Ioue rap-
tam ex præcepto genitoris quaereret nec re-
periret, patris iram formidans exilium ele-
git. Nam bouis fortè conspectæ secutus
vestigia, amplexus est sedem vbi recubauer-
at: sicque locum de nomine bouis Bæo-
tiam nominauit: vbi & Thebas urbem con-
struxit, in qua olim ciuilia bella detonne-
runt: & vbi nati sunt Apollo & Hercules
maior ille Thebanus. Eadem est Aonia
vocata, à fonte quodam Apollini & Mu-
sis consecrato, qui in eadem Bæotia est.

Pelopon

Peloponensis secunda pars Helladis à Pelope regnata atque vocata. *Theſſalia* à Theſſalo rege cognominata, quæ ad meridianam plagam Macedonia coniuncta est, cuius à tergo *Pieria* est. Multa in Theſſalia flumina & oppida: inter quæ præcipuè Theſſalonica & Thebæ. Ibi est mons Parnassus quondam Apollini consecratus. Theſſalia patria Achillis, & origo Lapitarum fuit, de quibus fertur, quod hi primo equos frenis domuerunt. vnde & Cætauri dicti sunt. In Theſſalia primum solidi aurei facti sunt: domandorum quoque equorum vsus primum repertus est. *Macedonia* in exordio ab Emathio rege Emathia nomen erat, sed Macedo Deucalionis materis nepos postquam ibi accepit principatum, mutauit vocabulum, Macedoniaque à suo nomine dixit. Est autem confinis ab oriente Ægeæ mari: à meridie Achaia: ab occasu Dalmatiae: à Septentrione Misia: patria Alexandri Magni, & regio aureis venis argentoque opima. Lapidem quem perantem vocant, ista gignit. Mons Olympus in ea est, qui excellenti vertice tantus attollitur, vt in cacumine eius nec nubes nec venti sentiantur. *Achaia* ab Achæo rege & vrbs & prouincia appellata. Hæc penè insula est. Nam absque Septentrionali parte qua Macedonia iungitur, vndique septa est mari. Ab oriente enim habet Mirtæum mare: ab Euro Creticū: & meridie Ionium: ab Africo & occasu Cassiopus insulas: à sola septentrionali parte Macedonia vel Atticæ terræ adiungitur: huius caput est vrbs Corinthus Græciæ decus. Inachus est Achaia fluius. *Arcadia* sinus Achaia est, vt platani folium, inter Ionium & Ægeum mare exposita, quam Arcas Iouis & Calistæ filius, Pelasgis in dicionem redactis, ex suo nomine Arcadium nūcupauit. Ipsa est & Sicyonia à Sicyone rege, à quo & regnum Sicyoniorū est dictum. Habet autem Arcadia fluium magnum Erimantum: Asbestos quoque lapidem, qui semel accensus nunquam extinguitur. Candidissima etiam merula ibi nascuntur. *Pannonia* ab Alpibus Appenninis est nūcupata, quibus ab Italia secerntur: regio verò fortis & solida duobus satis acris fluiis Drabo Saboque vallata. Coniungitur autem cum Norico & Rhetia, habens ab oriente Misiam: ab Euro Istriam: ab Africo verò alpes Appenninas: ab occasu Galliam Belgicam: à septentrione Danubij fontem, vel limitem, qui Germaniam Galliamque secernt. *Istriam* Ister amnis vocauit, qui eius terram influit. Ipse est Danubius. Habet autem Istria à septentrione Pannoniam. *Italia* olim à Græcis populis occupata; magna Græcia appellata est: deinde à regis nomine *Sarunia*, mox & Latium dicta, cō quod idem Saturnus à Ioue sedibus suis pulsus ibi latue-

rit: postremò ab Italo Siculorum rege ibi regnante, *Italia* nūcupata est. Cuius situs longitudine amplius quam latitudine à Circio in Eorum extenditur: meridie Tyrreno mari: ab Aquilone Adriatico clauditur: ab occiduo Alpium iugis finitur: terra in rebus omnibus pulcherrima: soli fertilitate, pabuli vbertate gratissima. Habet lacus Benacum, Auernum, atque Lucrinum: fluios, Eridanum & Tiberim, & tepetes fontibus Baias. Gignit gemmas Serciten, Ligurium, & corallium: Boam quoque serpentem, lyncem feram, & Diomedias aues. Italia autem & Hispania idcirco *Hesperia* dictæ, quod Græci Hespero stella nauigent, & in Italia & in Hispania, duæque hac ratione discernuntur. Aut enim Hesperiam solam dicis, & significas Italianam: aut addis vltimam, & significas Hispaniam, quia in fine occidentis est. *Tuscia* pars Italia: *Vmbria* verò pars Tusciæ. Tuscia autem à frequentia sacrorum & thuris vocata *domus diuina*. *Vmbriam* verò historiae narrant, cō quod tempore aquosæ cladis imbribus superfuerit, & ob hoc *Vmbria* Græcè cognominata. Est enim in iugis Appennini montis sita, in parte Italiae iuxta meridiem. *Etruria* pars Italiae dicta, quod eius fines tendebantur vsque ad ripam Tiberis, quasi *etrus*: *etrus*. Nam *etrus*: alter, *etrus*: finis vocatur. Romæ enim finis antea vnam tantum Tiberis ripam tenebat. Alij *Etruriam* ab Etrusco principe putant. Itæ & *Tyrrenia* à Tyrreno Lidij fratre, qui ex sorte cum populi parte de Mæonia venit ad Italianam. Hæc est & *Tuscia*, sed Tusciam dicere non debemus, quia nusquam legimus. Tuscia autem à frequentia sacrificij & thuris dicta est *domus diuina*. Illic & aruspicianam dicunt esse repertam. *Apulia* est vbi Brundisium situm est, quam Etholi secuti Diomedem ducem condiderunt. *Campania* habet terras hyeme atque æstate vernantes. Sol ibi mitis, temperies grata, aer purus & blandus. *Gallia* à candore populi nūcupata est. *galla* enim Græcè lac dicitur. Montes enim & rigor cœli ab ea parte Solis ardorem excludunt, quo fit vt candor corporum non coloretur. Hanc ob oriente alpium iuga tuentur: ab occasu Oceanus includit: à meridie prærupta Pyrenæi: à septentrione Rheni fluuenta atque Germania: cuius initium Belgica, finis Aquitania est, regio gleba vberi ac pabulosa ad vsu animantium apta, fluminibus quoque & fontibus irrigua, perfusa duobus magnis Rheno & Rhodano fluiis. *Belgis* autem ciuitas est Gallia à qua Belgica prouincia dicta est. *Cisalpina*, quia citra alpes. *Transalpina*, id est trans alpes, contra Septentrionem. *Rhetia* verò quod fit iuxta Rhenum. *Aquitania* autem ab obliquis aquis Ligeri fluminis appellata, quia ex plurima parte

terminus eius est, eamque penè in orbe cingit. *Hispania* prius ab Ibero amne Iberia nuncupata. Postea ab Hispano Hispania cognominata est. Ipsa est & vera Hesperia, ab hesperia stella Occidentali dicta. Sita est autem inter Africam & Galliam, à Septentrione Pyrenæis montibus clausa: à reliquis partibus vndique mari conclusa salubritate cæli æqualis, omnium frugum generibus fecunda, gemmarum, metallorumque copiis ditissima. Interfluunt eam flumina magna, *Betis*, *Mineus*, *Iberus* & *Tagus* aurum trahens vt *Pactolus*. Habet prouincias sex, *Taracensem*, *Carthaginensem*, *Lusitaniam*, *Galiciam*, *Beticam*, & transfreta in regione *Africæ Tingitaniam*. Duz sunt *Hispania*, *Citerior*, quæ in Septentrionali plaga à Pyrenæo vsque ad Carthaginem porrigitur: *Vltior*, quæ in meridiem à Celtiberis vsque ad Gaditanum fretum extenditur. *Citerior* autem & vltior dicta, quasi citra & vltra: sed citra, quasi circa terras: & vltra, vel quòd sit vltima, vel quòd non sit post hanc vlla, hoc est, alia terra.

De Libya. CAP. V.

Libya dicta, quòd inde Libs fiat, hoc est, Africanus. Alij aiunt Epaphum Iouis filium, qui Memphim in *Egypto* condidit, ex *Cassio* vxore procreasse filiam *Libyam*, quæ postea in *Africa* regnum possedit. Cuius ex nomine terra *Libya* est appellata. *Africam* autem nominatam quidam inde existimant, quasi apricam, quòd sit aperta celo vel Soli, & sine horrore frigoris. Alij dicunt *Africam* appellari ab vno ex posteris *Abrahæ* de *Cethura*, qui vocatus est *Afer*, de quo supra meminimus. Incipit autem à finibus *Egypti* pergens iuxta meridiem per *Æthiopiam* vsque ad *Athlantem* montem. A septentrionali verò parte, mediterraneo mari coniuncta clauditur, & in *Gaditano* freto finitur, habes prouincias *Libyam Cyrenensem*, *Pentapolim*, *Tripolim*, *Bizantium*, *Carthaginem*, *Numidiam*, *Mauritaniam*, *Fitsensem*, *Mauritaniam Cesariensem*, *Mauritaniam Tingitanam*, & circa Solis ardorem *Æthiopiam*. *Libya Cyrenensis* in parte *Africæ* prima est, à *Cyrene* vrbe metropoli, quæ est in eius finibus nuncupata. Hinc ab oriente *Egyptus* est: ab occasu *Sirtes* maiores & *Trogodytæ*: à septentrione mare *Libycum*: à meridie *Æthiopia*, & barbarorum varie nationes, & solitudines inaccessibiles, quæ etiam basiliscos serpentes creant. *Pentapolis* *Græca* lingua à quinque vrbibus nuncupata, id est, *Berenice*, *Ceutria*, *Apollonia*, *Ptolomais*, ex quibus *Ptolemæis*, & *Berenice* à regibus nominatæ sunt. Est autem *Pentapolis* *Libyæ Cyrenensis*

si adiuncta, & eius finibus deputata. *Tripolitana* quoque prouincia *Græci* lingua sua designant de numero trium magnarum vrbium: *Occa*, *Tabraca*, *Leptis magna*: hæc habet ab oriente *Sirtes* maiores & *Trogodytas*, à septentrione mare *Adriaticum*: ab occasu *Bizantium*: à meridie *Getulos* & *Garamantes* vsque ad *Oceanum Æthiopicum* pertendentes. *Bizanzena* regio ex duabus nobilissimis vrbibus nomen sortita est, ex quibus vna *Adrumetus* vocatur, altera *Bizantium*. Hæc sub *Tripoli* est, patens passuum ducenta vel amplius millia, fecunda oleis, & glebis ita præpinguis vt iacto ibi semine, incremento penè centesimo fruges renascantur. *Zeugis* vbi *Carthago* magna. ipsa est & vera *Africa* inter *Bizantium* & *Numidiam* sita, à septentrione mari *Siculo* iuncta, & à meridie vsque ad *Getulorum* regionem porrecta: cuius proxima quæque frugifera sunt: vltiora autem bestiis & serpentibus plena, atque onagris magnis in deserto vagantibus. *Getulia* autem *Africæ* pars mediterranea est. *Numidia* ab incolis passim vagantibus sic vocata, quòd nullam certam haberent sedem. Nam lingua eorum incertæ sedes & vagæ, *Numidiæ* dicuntur. Incipit autem à *flumine Amisga*, & *Zeugitanum* limitem desinit: habens ab ortu *Sirtes* minores: à septentrione mare quod intendit *Sardiniam*: ab occasu *Mauritaniam Sirtensem*: à meridie *Æthiopicum* gentes. regio campis præpinguis. Vbi autem syluestris est, feras educat, vbi iugis ardua, equos & onagros procreat: eximio etiam marmore prædicatur, quod *Numidicum* dicitur. Habet vrbes præcipuos *Hipponem*, *Regium* & *Suscadam*. *Mauritania* vocata à colore populorum. *Græci* enim nigrum *μαύρη* vocant. Sicut enim *Gallia* à candore populi, ita *Mauritania* à nigredine nomen sortita est. Cuius prima prouincia *Mauritania Sirtensis* est, quæ *Sirti* habet oppidum: à quo & vocabulū traxisse regio perhibetur. *Mauritania* verò *Cesariensis* coloniarum, *Cæsaria* ciuitas fuit, & nomen prouinciæ ex ea datum. Vtræque igitur sibi coniunctæ ab oriente *Numidiam* habent: à septentrione mare magnum: ab occasu flumen *Maluam*: à meridie montem *Astrixim*, qui discernit inter fecundam terram & arenas iacetes vsque ad *Oceanum*. *Mauritania Tingitana* à *Tingi* metropolitana huius prouinciæ ciuitate vocata. Hæc vltima *Africæ* exurgit à montibus vij, habens ab oriente flumen *Maluam*: à septentrione fretum *Gaditanum*: ab occiduo *Oceanum Atlanticum*: à meridie *Gaulalum* gentes vsque ad *Oceanum hesperium* pererrantes. regio gignens feras, simias, dracones, & struthiones. Olim etiam &

tiam & elephantis plena fuit, quos sola nunc India parturit. § *Garamantis* regionis caput Garama oppidum fuit. Est autem inter Cirenaensem & Æthiopiā, ubi est fons qui friget calore diei, & calet frigore noctis. § *Æthiopia* dicta à calore populorum, quos Solis vicinitas torret. Denique vim sideris prodit hominum color: est enim ibi iugis ætus. Nā quicquid eius est sub meridiano cardine est. Circa occidentum autem montuosa est, arenosa in medio, ad orientalem verò plagam deserta: cuius situs ab occiduo Athlantis montis ad orientem vsque in Ægypti fines porrigitur: à meridie Oceano: à septentrione Nilo flumine clauditur: plurimas habens gentes, diuerso vultu & monstruosa specie horribiles. Ferarum quoque & serpētium referta est multitudine. Ibi quippe Rhinoceros bestia: & camelopardus, basiliscus, dracones ingentes, ex quorum cerebro gemmæ extrahuntur. Iacynthus quoque & chrysoprallus ibi reperitur. Cinainomum ibi colligitur. *Duo* sunt autem Æthiopiæ, vna circa Solis ortum: altera circa occasum in Mauritania. § Extra tres autem partes orbis, *Quarta pars trans Oceanum* interior est in meridie, quæ Solis ardore nobis incognita est, in cuius finibus antipodes fabulosè inhabitare produntur. § Proxima autem Hispaniæ Mauritania est, deinde Numidia: inde regio Carthagenensis, post quæ, Getuliam accipimus, postea Æthiopiā: inde loca exusta Solis ardoribus. § Sciendum sanè quòd quædam prouinciæ primùm de nomine auctoris appellatæ sunt: postea à prouincia gentis nomen est factum. Nam ab Italo Italia, & rursus ab Italia Italus, & sic vitimur ipso nomine gentis, quomodo fuit ipsi nomen auctoris: vnde deriuatum est nomen prouinciæ. Ex quo accidit ex vno homine nominari, & ciuitatem & regionem & gentem. *Prouincia* autem ex causa vocabulū acceperunt. Principatus namque gentium, qui ad alios reges pertinebant: cum in ius suum Romani vincendo redigerent, procul positas regiones prouinciæ appellauerunt. *Patria* autem vocata, quòd communis sit omnium, qui in ea nati sunt. *Terram* autem significari, vt prædiximus, elementum: *terras* verò singulas partes, vt Africa, Italia. Eadem & loca. Nam loca, & terræ spacia in orbe terrarum, multas in se continet prouinciæ, sicut in corpore locus est pars vna multa in se continens membra: sicut & domus multa in se continens cubacula: sic terra & loca dicuntur terrarum spacia, quorum partes sunt prouinciæ, sicut in Asia, Phrygia: in Gallia, Rhetia, in Hispania, Beticæ. Nam Asia locus est: prouincia Asiæ Phrygia, Troia regio Phrygiæ: Illiū ciuitas Troiæ. Itē *regiones* partes sunt prouinciarū, quas vulgus conuentus vocat: sicut

in Phrygia Troia: sicut in Gallia Catabria, Asturia. A rectoribus autem regio nuncupata est: cuius partes territoria sunt. *Territorium* autem vocatum, quasi *territorium*, *tritum* *bovis* & *aratro*. Antiqui enim sulco ducto, possessionem & territorium limites designabāt.

De insulis. CAP. VI.

10 *Insule* dictæ, quòd in salo sint, id est, in mari. Ex iis quoque notissimæ & maximæ, quas plurimi veterum solerti studio indagauerunt, notandæ sunt. *Britannia* Oceani insula interfuso mari toto orbe diuisa, à vocabulo suæ gentis cognominata. Hæc aduersa Galliarum parte ad prospectum Hispaniæ sita est: circuitus eius quadragies octies septuaginta quinque millia: multa & magna flumina in ea: fontes calidi, metallorum larga & varia copia. Gagates lapis ibi plurimus & margarita. *Thanatos* insula Oceani freto Gallico à Britannia est, varia, tenuis, separata, frumentariis campis & gleba vberi. Dicta autē Thanatos, à morte serpentum, quos dum ipsa nesciat, asportata inde terra quoque gentium vecta sit, angues ilico perimit. *Thyle* vltima insula Oceani inter septentrionalem & occidentalem plagam vltra Britanniam, à Sole nomen habens, qui in ea æstium solstitium sol facit, & nullus vltra eam dies est. Vnde & pigrum & concretum est eius mare. *Orchades* insulae Oceani vltra Britanniam posita numero octoginta tres, quarum duodecim deserta sunt: tredecim coluntur. *Scotia* eadem & *Ibernia proxima* Britannia insula: spacio terrarum angustior, sed situ fecundior. Hæc ab Africo in Boream porrigitur, cuius partes priores Iberiam & Cantabricū Oceanum intendunt. Vnde & Ibernia dicta. *Scotia* autem quòd ab Scotorum gentibus colitur appellata. Illic nullus anguis, auis rara, apis nulla: ad eò vt aduectos inde pulueres seu lapillos si quis alibi sparserit inter aluearia, examina fauos deserant. *Gades* insula in fine Beticæ prouinciæ sita, quæ dirimit Europam ab Africa, in qua Herculis columnæ visuntur: & vnde Tyrrheni maris faucibus Oceani æstus immittitur. Est autem à continenti terra centum viginti passibus diuisa, quam Tyrii à rubro profecti mare occupantes in lingua sua Gades, id est, septem nominauerunt, pro eo quòd circumsepta sit mari. Nascitur in ea arbor similis palmæ, cuius gummi infectum vitrum Ceraunium gemmam reddit. *Fortunata* insula vocabulo suo significant omnia ferè bona, quasi felices & beate fructuum vbertate. Sua enim aptè natura preciosarum poma sylvarum parturiunt. Fortunatis vitibus iuga collium vestiuntur. Ad herbarum vicem messis & olus vulgò est

Vnde gentiliū error & secularia carmina poetarum propter foli fecunditatem eadē esse paradifum putauerunt. Sitae sunt autem in Oceano contra leuam Mauritaniae occiduo proxima, & inter se interiecto mari difcretae. *Gorgodes* infulae Oceani obuere promontorio quod vocatur *Hesperuceras*, quas incoluerunt Gorgones foeminae aliti pernicitate, hirsuto & aspero corpore, & ex iis infula cognominatae. Distant autem continenti tria bidui nauigatione. *Hesperidum infule* vocatae à ciuitate *Hesperide*, quae fuit in fine Mauritaniae. Sunt enim ultra Gorgones sitae sub *Athlanteum* litus in intimis maris finibus, in quarum hortis fingunt fabulae draconem peruigilem aurea mala seruantem. Fertur ibi esse maris aestuarium adeo sinuosis lateribus tortuosum, vt visentibus procul lapsus angueos imitetur. *Chryse* & *Argire* infulae in Indico Oceano sitae, adeo foecunda copia metallorum, vt plerique eas auream superficiem & argenteam habere prodiderint, vnde & vocabula sortitae sunt. *Taprobana* infula Indiae subiacens ad Eurum, ex quo Oceanus Indicus incipit, patens in longitudine octingentis septuaginta quinque millibus passuum, in latitudine sexcentis xxv millibus stadiorum. Scinditur amne interfluo, tota margaritis repleta & gemmis. Pars eius bestiarum & elephantis repleta est: partem vero homines tenent. In hac infula dicunt in vno anno duas esse aestates & duas hyemes, & bis locum vernare floribus. *Telos* infula est Indiae ferens omni tempore folia. Hucusque infulae Oceani, Item infulae quae ab Helleponto vsque ad Gades in mari magno constitutae sunt. *Cyprus* infula à ciuitate Cypro quae in ea est, nomen accepit: ipsa est & *Paphos* Veneri consecrata in *Carpathio* mari, vicina *Austro*, famosa quondam diuitiis, & maxime aëris. Ibi enim prima huius metalli inuentio & vtilitas fuit. *Creta* infula Graeciae pars est iungens contra *Peloponnensem*. Haec primū à temperie caeli *Macaronensem* siue *μακαρον νηος* appellata est: deinde *Creta* dicta à *Crete* quodam indigena, quem aiunt vnum *Cretarum* fuisse à quibus *Iupiter* ibi absconditus est enutritus. Est autem infula Graeciae inter ortum & occasum longissimo tractu porrecta, à septentrione Graeciae aëstibus, ab *Austro* *Aegyptiis* vndis perfusa. Fuit autē quondam centum vrribus nobilis, vnde & haec *Hecatompolis* dicta est. Prima etiā haec infula remis & sagittis claruit, prima literis iura finxit. equestris turmas docuit. Studium musicum ab *Idaeis* dactylis in ea ceptum: capris copiosa, ceruis eget, lupos & vulpes aliaque ferarum noxia nusquam gignit, serpens ibi nullus, & noctua nulla, & si inueniatur, statim moritur. Larga est autem viti-

bus & arboribus. *Dyctamnus* herba in *Creta* nascitur & *Alimus*, quae admorsa diurnam famem prohibet, *Phalangos* autem venenatos gignit & lapidem qui *Idaeus* dactylus dicitur. *Abydos* infula in Europa super *Hellepōtum* posita, angustior & periculoso mari separata & *ἄλδδς* Graecè dicta, quod introitus *Helleponti* maris, in quo *Xerxes* pontem ex nauibus fecit, & in Graeciam transiit. *Coos* infula adiacens prouinciae *Atticae*, in qua *Hippocrates* medicus natus est, quae vt *Varro* testis est, arte lanificij prima in ornamento foeminarum inclaruit. *Cyclades* infule antiquitus Graeciae fuerunt, quas inde *Cyclades* autumant dictas, quod licet spaciis longioribus à *Delo* proiectae, in orbem tamen circa *Delum* sitae sint. Nam orbem *ἰνδδς* Graeci loquuntur. Quidam verò, non quod in orbem digestae, sed propter scopulos, qui circa eandem sunt, dictas putant *Cyclades*. Haec in *Helleponto* inter *Aegeum* & *Maeleum* mare constitutae circundantur etiam pelago *Mirteo*. Sunt autem omnes numero quinquaginta tres, tendentes à Septentrione in meridiem millia quingenta: ab oriente in occasum millia ducenta: metropolis earum *Rhodus*. *Delos* infula in medio *Cycladum* sita. Et dicta *Delos* fertur, quod post diluuium quod *Ogygij* temporibus notatur, cum orbem multis mensibus continua nox inumbrasset, ante omnes terras radiis Solis illuminata est, sortitaeque ex ea nomen, quod prima manifestata sit visibus. Nam *ἰνδδς* Graeci manifestum dicunt. Ipsa est & *Ortygia*, eo quod primum ibi visae sunt coturnices aues, quas Graeci *ἰνδδς* vocant. In hac infula *Latona* enixa est *Apollinem* & *Dianam*. *Delos* autem & ciuitas dicitur & infula. *Rhodos* *Cycladum* prima ab oriente, in qua rosae capitolium dicitur esse inuentum, dum ibi ciuitas conderetur: ex quo & vrbs & infula *Rhodos* est appellata. In hac vrbe Solis Colossus fuit aëreus *lxx* cubitorum altitudine. Fuerunt & alij centum numero in eadem infula *Colossi* minores. *Tenedos* vna ex *Cycladibus* ad septentrionem sita, in qua olim ciuitas à *Tene* quodam condita est. Vnde nomen vrbis illius, vel potius infulae fuit. Nam *Tenes* iste infamatus, vel quod cum nouerca sua concubisset, fugiens in hanc insulam, vacuam cultoribus obtinuit. Vnde & *Tenedos* infula dicta est: sic *Cicero*, *Tenen* ipsum, cuius ex nomine *Tenedos* nominatur. *Carpasios* vna ex *Cycladibus* in meridie posita contra *Aegyptum*, à qua *Carpathium* mare appellatum est, vocata propter celerem fructuum maturitatem. Est enim inter *Aegyptum* & *Rhodium*. Ex hac infula dicuntur & *Carpathiae* naues magna & spaciose. *Ciberea* infula vna ex *Cycladibus* à parte occidua sita: cuius *Porphyris* an-

ris antea nomen fuit. Citherea autem vocata, quod ibi Venus orta sit. *Icaria* insula vna de Cycladibus, quæ Icario mari nomen dedit. Hæc inter Samum & Miconium procurrentibus saxis inhospitalis est, & nullis finibus portuosa. Dicitur autem Icarum Cretensem ibi naufragio interuisse, & de exitu hominis impostum nomen loco. *Naxos* insula à Dionysio dicta, quasi Dionaxos, quod fertilitate vitium vincat cæteras: est autem à Delo nouemdecim millia passuum separata, ex qua olim Iouis fertur aduersus Titanas fuisse profectus. *Melos* ex numero Cycladum, vna omnium insularum rotundissima, vnde & nuncupata. Historia dicit ex Iasone natum fuisse Philomelum & Plutum: ex Philomelo Pareantum genitum: qui de suo nomine *Paron* insulam & oppidum appellauit. prius autem *Minoia*, deinde *Paros* dicta. De qua Virgilius: Niueumque Paron. Gignit enim marmor candidissimum, quod Parium dicunt. Mittit & Sardan lapidem marmoribus quidem præstantiorem, & inter gemmas vilissimum. *Chios* insula Syra lingua appellatur, eod quod ibi mastix gignitur. Syri enim masticeam *Chion* vocant. *Samos* insula est mari Ægeo, vbi nata est Iuno: ex qua fuit Sibylla Samia, & Pythagoras Samius, à quo philosophiæ nomen inuentum est. in hac insula reperta prius fictilia vasa traduntur. Vnde & vasa Samia appellata sunt. *Sicilia* à Sicano rege Sicania cognominata est: deinde à Siculo Itali fratre Sicilia. Prius autem Trinacria dicta propter tria *ætes*, id est, promontoria, Pelorum, Pachinum, & Lilibæum. Trinacria enim Græcum est, quod Latine, triquetra dicitur, quasi in tres quadras diuisa. hæc ab Italia exiguo freto discreta, Africum mare prospectans, terris frugifera, auro abundans: cauernis tamen & fistulis penetrabilis, ventisque & sulphure plena. Vnde & ibi Ætnæ montis extant incendia: in cuius freto Scilla est & Charibdis, quibus nauigia aut absorbentur aut colliduntur. Fuit autem quondam patria Cycloperum, & postea nutrix tyrannorum, frugum fertilis, ac primum terris omnibus commissis seminibus aratro proficissa. Principem vrbiem Syracusas habet: fontem Arctulam, & Alphæum fluuium magnorum generatorum equorum. In ea insula primum est inuenta comædia. Achaten lapidem ipsa primum ex Achate flumine edidit. Parturit & mare eius corallum: gignit & sales Agrigentinos in igne solubiles, crepitantes in aquis. Omnis ambitus eius clauditur stadiorum trium millium. Salustius autem dicit Italiæ coniunctam Siciliam fuisse: sed medium spacium impetu maris diuisum & per angustiam scissum. *Tapsum* insula, stadiis decem à Sicilia remota iacens & planior, vnde & nuncupa-

ta. de qua Virgilius. Tapsumque iacentem. ¶ *Æolia* insule Siciliæ, appellata ab Æolo Hippote filio: quem poetæ finxerunt regem fuisse ventorum: sed vt Varro dicit, rector fuit istarum insularum: & quia ex earum nebulis & fumo futuros prædicebat flatus ventorum, ab imperitis visus est ventos sua potestate retinuisse. Ex dem insula & *Vulcania* vocantur, quod & ipsæ sicut Ætna ardeant. Sunt autem nouem habentes propria nomina: quarum primam *Liparus* quidam Liparen vocauit, qui eam ante Æolum rexit. Altera *Hiera* vocatur, quod sit collibus eminentissimis: reliquæ verò, id est, *Strongyle*, *Didyme*, *Ericusa*, *Phenicusa*, *Euonymos*, *Ericodes*, *Phacicodes*: quæ quoniam nocte ardent, *Æolia* siue *Vulcania* dicuntur. Ex iis quædam ab initio non fuerunt, quædam postea mari editæ vsque nunc permanent. ¶ *Stæchades* insule Massiliensium sexaginta millium spacio à continenti in fronte Narbonensis prouinciæ, quæ Rhodanus fluius in mare exit. Dictæ autem Græcè Stæchades, quasi opere in ordinem sunt positæ. ¶ *Sardis* Hercule procreatus cum magna multitudine à Libya profectus *Sardiniam* occupauit, & ex suo vocabulo insule nomen dedit. Hæc in Africo mari facie vestigij humani, in oriente quàm occidente latior prominet: fermè paribus lateribus, quæ in meridiem & septentrionem vertunt: ex quo ante commercium à nauigantibus Græcorum *Ëpos* appellata est. Terra patet in longitudine millia xli. latitudine xl. In ea neque serpens gignitur, neque lupus, sed solifuga tantum, animal exiguum hominibus perniciosum. Venenum ibi quoque non nascitur, nisi herba per scriptores plurimos & poetas memorata, apiastro similis, quæ hominibus rictus contrahit, & quasi ridentes interimit. Fontes habet Sardinia calidos, infirmis medelam præbentes: furibus excitatem, si sacramento dato oculos aquæ eius tetigerint. ¶ *Corfica* insule exordium incolæ Ligures dederunt, appellantes eam ex nomine ducis. Nam quædam Corfa nomine Ligus mulier, cum taurum ex grege, quem prope littora regebat transnatare solitum, atque per interualla corpore aucto remeare videret: cupiens scire incognita sibi pabula, taurum à cæteris digredientem vsque ad insulam nauigio profecta est. Cuius regressu insule fertilitatem cognoscentes Ligures, ratibus ibi profecti sunt, eamque nomine mulieris auctoris & ducis appellauerunt. Hæc autem insula Græcè *Κέρκυρα* dicitur, à Cyrno Herculis filio habitata, de qua Virgilius: Cynia Taxos. Diuiditur autem à Sardinia xx millium freto, cinctæ Ligustici æquoris sinu ad prospectum Italia. Est autem

multis promontoriis angulosa, gignens latissima pabula & lapidem, quem Catochiten Græci vocant. *Ebolus* insula Hispaniæ dicta, quod à zonis non procul sit, quasi ebozos. Nam lxx stadiis ab ea distat, cuius terram serpentes fugiunt. Huic contraria est Colubaria, quæ referta est anguibus. *Baleares* insulae Hispaniæ duæ sunt, *Aphrosiades*, & *Gymnasiades*, maior & minor. Vnde & eas vulgus Maioricam & Minoricam nuncupant. In iis primum insulis inuenta est funda qua lapides emittuntur, vnde & Baleares dictæ: *βάρβαντες* enim Græcè emittere dicitur: vnde & ballista quasi missa, & fundibulum. Virgilius: *Balearis* verberare fundæ.

De Promontorijs. CAP. VII.

Commune est insulis, vt prominent. Inde & loca earum promontoria dicuntur. Sic Salustius de Sardinia: In Oriente latior prominet quam in Occidente. *Sigeum promontorium* Asiæ, vbi Hellepontus apertius dilatatur. Dictum autem *Sigeum* propter Herculis taciturnitatem, quia prohibitus hospitio à Laomedonte Troianorum rege, simulavit abscessum, & inde contra Troiam cum filio venit, quod dicitur *σῆγι*. *Maleum promontorium* Græciæ, quod intrat mare, & per millia quinquaginta protenditur, vbi vnda ita sæua est, vt prosequi nauigantes videatur. Hoc autem promontoriū à Maleo rege Argiuorum nomen accepit. *Pelorum promontorium* Siciliæ respiciens ad Aquilonem, secundum Salustium dictum à gubernatore Hannibalis illic sepulto. *Pachinum promontorium* Siciliæ, Austrum spectans ab aeris crassitudine dictum. Nam *παχύν* est pinguis & crassus. Austro enim perficitur. *Lilybaeum promontorium* Siciliæ, Solis occasum intendens: vocatum ab eiusdem nomine ciuitatis, quæ ibi est sita. *Borio promontorium* Numidiæ vocatū, eò quod Aquilonem intendat. Hoc Hippone regium postea dictum, pro eo quod sit æquore interruptum. *Calpis* Hispaniæ promontorium.

De cæteris terre vocabulis. CAP. VIII.

Montes sunt tumores terrarum altissimi dicti, quod sint eminentes. Quidam autem propriis ex causis vocati sunt, ex quibus notandi sunt qui opinione maximi celebrantur. *Mons Caucasus* ab India vsque ad Taurū porrectus, pro gentium & linguarum varietate quoquo versum vadit, diuersis nominibus nuncupatur. Vbi autem ad orientem in excelso confurgit sublimitatem: propter niuium candorem Caucasus nuncupatur. Nā orientali lingua Caucasum significat candidum: id est, niuibus densissimis candidantem. Vnde & cum Scythiæ qui eidera monti iun-

guntur, Casim vocauerunt. Casim enim apud eos candor siue nix dicitur. *Mons Taurus* à plerisque idem vocatur qui & Caucasus. *Libanus* mons Phœnicum altissimus, cuius meminerunt propheta: dictus à thure, quia ibi colligitur. cuius ea pars quæ est super eum ad orientalem plagam respiciens, Antilibanus appellatur, id est, contra Libanum. *Ararath* mons Armeniæ in quo arcam historia post diluuium refedisse testantur. Vnde & vsque hodie ibidem lignorum eius videntur vestigia. *Acroceraunij montes* propter altitudinem & fulminum iactus vocati sunt. Græcè enim *ἀκροκόραυνος* dicitur. Sunt autem inter Armeniam & Iberiam, incipientes à portis Cappiis vsque ad fontem Tigridis fluij. *Hyperborei montes* Scythiæ dicti, quod supra, id est vltra eos stat Boreas. *Riphaei montes* in capite Germaniæ sunt à perpetuo ventorum flatu nominati. Nam *ῥίπαι* Græcè imperus & *ἄρπυιαι* dicitur, *ἄρπυιαι* ἵπταται. *Olympus mons* Macedoniae nimium præcellus, ita vt sub illo nubes esse dicantur. De quo Virgilius, Nubes excelsit Olympus. Dictus autem Olypus, quasi *ὄλυπος*, id est quasi cælum. Hic mons Macedoniae diuidit à Thracia. *Athos mons* Macedoniae, & ipse altior nubibus, tantoque sublimis, vt in Lemnum umbra eius pertendat, quæ ab eo lxxvj. millibus separatur. *Parnassus mons* est Thesaliæ: iuxta Bœotiam, qui gemino vertice est erectus in cælum. Hic in duo finditur iuga Cirra & Nisa. vnde & nuncupatus, eo quod in singulis iugis colebantur. Apollo & Liber. Hæc iuga à duobus fratribus Cithæron & Helicon appellantur. Nam Helicon dictus ab Helicone fratre Cithæronis. Item *Ceraunij sunt montes* Epiri, à crebris dicti fulminibus. Græcè enim fulmen *κίεραυνος* dicitur. *Apeninus mons* appellatus, quasi alpes *Pæninæ*: quia Hannibal veniens ad Italiã eadẽ alpes aperuit, vnde & Virgilius, Alpes immittit apertas. Has enim Hannibal post bella Hispaniæ aceto rupit. Iuuenalis, Et montẽ rupit aceto. Et inde loca ipsa quæ rupit Apeninæ alpes vocantur. *Mons Aetna* ex igne & sulphure dictus: vnde & Gehenna. Constat autem hunc ab ea parte qua Eurus & Africus flat, habere speluncas plenas sulphuris, & vsque ad mare deductas: quæ speluncæ recipientes in se fluctus ventum creant, qui agitated igne gignit ex sulphure, vnde fit quod videtur incendiũ. *Pireneus* & ipse à crebris fulminum ignibus nuncupatus. Græcè enim ignis *πῦρ* vocatur. Iste est qui inter Galliam atque Hispaniam quasi de industria munimentum interiacet. *Solurius* à singularitate dicitur, quod omnibus Hispaniæ montibus solus altior videatur, siue quod oriente sole antè radius eius in eo quam ipse cernatur. *Calpes mons* in vltimis finibus Oceani, qui

diuidit

dirimit Europam ab Africa, quem Athlantis finem esse dicunt, de quo Lucanus, Hesperia Calpem: summumque implevit Athlantem. Athlas Promethei frater fuit & rex Africa, à quo astrologia artem, prius dicunt excogitatum, ideoque dictus est sustinuisse cælum. Ob eruditionem igitur eius disciplinæ & scientiam cæli nomen eius in montem Africae deriuatum est: qui nunc Athlas cognominatur, qui propter altitudinem suam quasi cæli machinam atque astra sustentare videtur. Alpes autem proprie montes Gallie sunt, de quibus Virgilius, Aeria alpes. Et dicendo aerias, verbum expressit à verbo. Nam Galorum lingua alpes montes alti vocantur. Hæ sunt enim quæ Italiae murorum exhibet vicem. Colles sunt præminentiora iuga montium, quasi colla. Iuga autem montium ex eo appellata sunt: quod propinquitate sui iungantur. Tumulus est mons breuis, quasi tumens tellus. Item tumulus terra congesta, vbi nulla memoria est. Valles sunt humilia loca, quasi valsa. Hinc & conualles, depressa loca terrarum inter montes. Campus est terrarum planities. Dicitur autem campus quod breuis sit pedibus, nec erectus vt montes: sed patens & spatio suo porrectus & iacens. vnde & Græcè πῆδιον dicitur. Sumpsit autem nomen ex Græca etymologia. χαμαί enim Græci humi dicunt. Solum est omne quod sustinet, à soliditate dictum scilicet. vnde & de mari Virgilius ait, Subtrahiturque solum. Salus sunt vasta & siluestria loca, vbi arbores exiliunt in altum. Fauces sunt angustorum locorum aditus inter arduos montes loca angusta & breuia, dicta à faucium similitudine, quasi foces. Confrages loca in qua vndique venti currunt, ac laxa frangunt: vt Neuius ait, In montes vbi venti frangebant locum. Scabra sunt loca situ aspera. Vnde & scabies dicitur, à corporis asperitate. Lustra obscura latibula ferarum & luporum cubilia sunt, vnde & lupanaria lustra dicuntur, per contrarium videlicet, quia parum lustrantur. Lucus est locus densis arboribus septus, soli lucem detrahens. Potest & à collucendo crebris luminibus dici, quæ ibi propter religionem Gentilium cultumque fiebant. Deserta vocata, quia non seruntur, & ideo quasi deseruntur: vt sunt loca siluarum & montium, contraria vberimarum terrarum quæ sunt vberimaræ glebæ. Denia sunt loca secreta & abdita, quasi extra via. Ipsa sunt & inuia. Inde & auitaria secreta loca, & à via remota: aut tantum adibilia auibus. Vnde est illud, Inculca rubent auitaria baccis. Amæna loca Varro dicta ait, eo quod solum amorè præstet, & ad se amanda alluciant. Verius Flaccus, quod sine munere sunt, nec quicquam in his officij, quasi amonia, hoc est sine fructu, vnde nullus fructus

exsoluitur. Inde etiam nihil præstantes, immunes vocantur. Aprica loca quæ sole gaudent quasi æuæ æquæ, id est, sine frigore: siue quod sint aperto cælo. Opaca verò loca quasi operta cælo, aprico contraria. Lubricum dici constat locum ab eo quod ibi quis labitur: & lubricum dicitur, non quod labitur, sed in quo labitur. Aestiva sunt loca umbrosa, quibus per æstatem vitant pecora solis ardo-rem. Satius, Et umbrosi patuere æstiva Licci. Naualia sunt loca vbi naues fabricantur. Hoc & textrinum vocatur. Portus autem locus est ab accessu ventorum remotus, vbi hiberna opponere solent. Et portus dictus à deportandis commerciis. Hunc veteres à baiulandis mercibus baias vocabant, illa declinatione à baia baias, vt à familia familias. Litus est terra aquæ & mari vicina. Et dictum litus, quia fluctu eliditur, vel quod aqua alluitur. Cicero in Topicis, Litus est quod fluctus alidit. Circumluuium locus quem aqua circumluit. Alluuium consumptio riparum ex aquis. Margo est pars cuiuslibet loci, vtputa maris, vnde & nomen accepit. Maritima quasi maris intima. Ostia ab ingressu & exitu fluminis dicta in mari. Continens perpetua terra, nec vllò mari discreta: quem Græci ἠπειρῶν vocant.

De inferioribus terra. CAP. IX.

Spectus est fossa sub terra quæ prospici potest. σπυραία Græcè, spelunca Latine. Spiracula appellata omnia loca pestiferi spiritus, quem Græci χαρμηία appellant, vel Acheron- tea. Etiam Varro spiraculum dicit huiusmodi locum, & spiracula ex eo dicuntur loca: quia terra spiritum edit. Hiatus præruptio terræ profunda, quasi hiatus. Proprie autem hiatus est hominis oris apertio, translata à feris, quarum auiditas oris adapertione monstratur. Profundum proprie, quasi cuius porro sit fundus. Abusuè autem profundum vel sursum vel deorsum dicitur. vt, Maria ac terras cælumque profundum. Baratrum nimie altitudinis nomen est, & dictum baratrum quasi vorago atra, scilicet à profunditate. Erebus inferorum profunditas atque procel- sus. Styx δὲ τῆς στυγῆτος, id est à tristitia dicta, eo quod tristes faciat, vel quod tristitiam gignat. Cocytus locus inferi. Cocytus autem nomen accepit Græca interpretatione, à luctu & gemitu. Tartarus vel quia illic omnia turbata sunt δὲ τῆς ταραχῆς, vel, quod verius, δὲ τῆς ψυχῆς, id est à timore frigoris, quod est algere, scilicet quia luce solæque caret. Nam neque illic vapores sunt, qui ex solis luce gignuntur: neque flatus qui eiusdem motibus incitantur, sed perpetuus stupor. ταραχῆς enim horrere & tremere apud Græcos

legitur. Illic enim erit fletus & stridor dentium. *Gehenna* est locus ignis & sulphuris, quem putant ita nominatum à valle idolis consecrata, quæ est iuxta murum Hierusalæ, repleta olim cadaueribus mortuorum. Ibi enim Hebræi filios suos immolabant dæmonibus, & appellabatur locus ipse *Gehennon*. Futuri ergo supplicij locus ubi peccatores cruciandi sunt, huius loci vocabulo designatur. Duplicem autem esse *gehennam* & ignis & frigoris in *Iob* legimus. *Inferus* appellatur eo quod infra sit. Sicut autem secundum cor-

pus, si ponderis sui ordinem teneant, inferiora sunt omnia grauiora: ita secundum spiritum inferiora sunt omnia tristiora, vnde & in Græca lingua origo nominis quo appellabatur *inferus*: ex eo quodd nihil suauè habeat, resonare perhibetur. Sicut autem cor animalis in medio eius est, ita & *inferus* in medio terræ esse perhibetur. Vnde & in Euangelio legimus, In corde terræ. Philosophi autem dicunt quodd *inferi* pro eo dicantur, quodd animæ hinc illinc ferantur.

ISIDORI HISPAN- SENSIS EPISCOPI ORIGI- NVM SIVE ETYMOLOGIARVM LIBER XV.

CAPITA LIBRI QVINTIDECIMI.

1	<i>De ciuitatibus.</i>	9	<i>De munitionibus.</i>
2	<i>De edificijs publicis.</i>	10	<i>De tentorijs.</i>
3	<i>De habitaculis.</i>	11	<i>De sepulchris.</i>
4	<i>De edificijs sacris.</i>	12	<i>De edificijs rusticis.</i>
5	<i>De repositorijs.</i>	13	<i>De finibus agrorum.</i>
6	<i>De operarijs.</i>	14	<i>De mensuris agrorum.</i>
7	<i>De adiutibus.</i>	15	<i>De itineribus.</i>
8	<i>De partibus edificiorum.</i>		

De ciuitatibus. CAP. I.

DE autoribus conditarum urbium plerunque dissensio inuenitur: adeo vt nec urbis quidem *Romæ* origo diligenter possit agnosci. Nam *Salustius* dicit: urbem *Romam* sicuti ego accepi condere atque habitauere in initio *Troiani*, & cum iis *Aborigines*. Alij dicunt ab *Euandro*, secundum quod *Virgilius* dicit, Tunc rex *Euandrus* *Romanæ* conditor arcis. Alij à *Romulo*, vt *Ennius*, His nata auspicijs illa inclita *Roma*. Si igitur tantæ ciuitatis certa ratio non apparet, non mirum si in aliarum opinione dubitatur. Vnde nec *historicos* nec *commentatores* varia dicentes imperitè condemnare debemus, quia antiquitas ipsa creauit errorem. Sanè quosdam de quibus aut *Sanctæ* scripturæ, aut *historiæ* gentium certam originem referunt, paucis admodum verbis retexere oportet. Primus ante diluuium *Cain* ciuitatem *Enoch* ex nomine filij sui in *India* condidit: quam urbem sola multitudine suæ posteritatis impleuit. Primus post diluuium

Nembroth gigas *Babylonem* urbem *Mesopotamiæ* fundauit. Hanc *Semiramis* regina *Affyrionum* ampliauit, murumque urbis bituminæ & cocto latere fecit. Vocabulum autem sumpsit à confusione: eo quodd ibi confusæ sint atque permixtæ linguæ edificantiũ turrim. *Iudæi* asserunt *Sem* filium *Noe*, quem dicunt *Melchisedech*, primum post diluuium in *Syria* condidisse urbem *Salem*: in qua regnum fuit eiusdem *Melchisedech*. Hanc postea tenuerunt *Iebusei*: ex quibus & sortita est vocabulum *Iebus*: sicque duobus nominibus copulatis, *Iebus* & *Salæ*, vocata est *Hierusalem*, que postea à *Salomone* *Hierosolyma* quasi *Ierosolomonia* dicta est. Hæc & corruptè à poetis *Solima* nūcupata est, & postea ab *Elío Adriano* *Elia* vocitata est. Inde ipsa est & *Sion*, que *Hebraicè* speculatio interpretatur, eo quod in sublimi constructa sit, & de longe venientia contempletur. *Hierusalem* autem pacifica in nostro sermone transfertur. *Oppida* nobilia, qui vel que constituerunt. *Dionysius*, qui & *Liber* pater, cum *Indiam* victor perambulasset, *Nisā* urbem ex suo nomine iuxta *Indum* fluuiũ condidit, & *quinquaginta* milibus hominũ impleuit. *Medus*

Medus autem Egæi filius *Mediam* construxit. unde & regio eius *Mediæ* nomen sortita est. *Parthopolin*, urbem caput Persici regni Perseus Adæ filius condidit, formosissimam confertissimamque opibus, à quo & Persida dicta est. *Ctesiphontem* quoque Parthi apud Parthiam condiderunt, in æmulationem Babylonis urbis. *Susis*, oppidum Persidæ aiunt Memnonis fratrem constituisse. Dictum autem Susis quod imminet Susæ fluuio. Ibi est regia Cyri, lapide candido & vario cum columnis aureis, & lacunaribus gemmisque distincta, continens etiam simulacrum cæli, stellis micantibus præsignatum, & cætera humanis mentibus incredibilia. *Bactrum*, oppidum Bactriani condiderunt ex proprio amne illud cognominantes, qui Bactrus vocatur. *Carræ*, ciuitas Mesopotamiæ trans Euphratem condita à Parthis, ubi quondam Romanus est cæsus exercitus, & Crassus dux captus. *Edissam* urbem Mesopotamiæ condidit Nembroth filius Chus postquam de Babylone migravit, in qua & regnavit, quæ antè Iare cognominata est. Ipse construxit & Calamiæ quæ postea verso nomine à Seleuco rege dicta est Seleucia. *Philadelphiam* urbem Arabiæ condidit Raphaim, gens antiquissima, quam interfecerunt filij Loth. *Seleucus*, vnus ex pueris Alexandri post mortem eiusdem Alexandri occupato regno orientis urbem in Syria condidit, eamque ex Antiochi patris sui nomine *Antiochiam* nuncupavit, & Syriæ caput instituit. Ipse quoque *Laodiciam* & *Seleuciam*: ipse *Apamiam* & *Edissam* urbem construxit. *Damascus*, Syriæ condita & nuncupata à Damasco dispensatore Abraham filio. Hæc antea in omni Syria tenuit principatum. Necdum enim efflorebant ibi Antiochia, Laodicia, & Apamia: quas vrbes post Alexandrum constructas esse cognoscimus. Hic est Damascus quem Abraham futurum sibi heredem dixerat, antequam esset illi promissus Isaac. *Gazam*, oppidum Palestinae condiderunt Euaei, in qua habitauerunt Cappadoces pristinis cultoribus interfectis. Vocata autem Gaza, eo quod ibi Cæbyles rex Persarum thesauros suos posuit, cum bellum Ægyptiis intulisset. Persarum enim lingua thesaurus Gaza nominatur. Philistim urbem condiderunt Allophili, ipsa est *Ascalon*, de qua superius memorauimus: nuncupata ex nomine Cesloim, qui fuit nepos Cain & filius Mesrain. *Dor*, urbs fuit quodam potētissima, & versa vice *Stratonis turris*: postea ab Herode rege Iudææ in honorè Cæsaris augusti Cæsarea nuncupata. In qua Cornelij domum Christi vidit Ecclesia, & Philippi ediculas, & cubiculum quatuor virginum prophetarum. *Joppe*, oppidum Palestinae maritimum. Idem Palaestini edificauerunt, ubi saxum ostenditur, quod

vinculorum Andromedæ adhuc vestigia retinet: cuius beluæ forma eminentior elephantis fuit. *Iericho*, à Iebusæis condita traditur: à quibus & nomen traxisse perhibetur. hanc subuertit Iesus. Postquam instruxit aliam *Ozam* de Bethel ex tribu Ephraim. Sed & hæc eo tempore quo Hierusalem oppugnabatur à Romanis, propter perfidiam ciuium capta atque destructa est. postquam tertia ædificata est urbs, quæ vsque hodie permanet. *Sichem*, Samariæ urbem, quæ Latinè & Græcè Sicima vocatur, ædificauit Emor, appellauitque eam nomine Sichem filij sui. Ipsa est nunc Neopolis ciuitas Samaritanorum. *Bethel*, urbs Samariæ condiderunt Iebusæi: quæ prius vocabatur Luz, sed postquam dormiens ibi Iacob vidit scalam innitentem cælo & dixit, Verè hæc domus Dei est & porta cæli: hæc ex causa nomen locus accepit Bethel: id est domus Dei. Quando autem ibi ab Ierobam vituli fabricati sunt, vocata est Bethauen, id est domus idoli, quæ antea vocabatur domus Dei. *Bethleem Iuda*, ciuitas David, quæ mundi genuit saluatorem, à Iebusæis condita fertur, & vocata primum Effrata. Quando autem Iacob ibi pecora sua paut, eidem loco Bethleem nomen quodam vaticinio futuro imposuit, quod domus panis interpretatur, propter eum panem qui ibi de cælo descendit. *Ebron*, ciuitas Iudææ, quæ quondam vocabatur Arbe, condita est à gigantibus ante septem annos quam ab eis Tanis urbs Ægypti condere-tur. Ipsa est Arbe à numero ita vocata, quod ibi tres patriarchæ sepulti sunt, & quartus Adam. Ipsa est Mambre vocata: ex vno amico Abraham. *Samariam*, à qua omnis regio quæ circa eam fuit, nomen accepit, Sennacherib rex Assyriorum construxit, vocauitque Samariam, id est, custodiam, quam quando Israel transtulit, ibi constituit. Hanc obsidione captam Antiochus solo coæquauit. Quam postea Herodes à fundamentis restaurans, in honorem Augusti, Augustam, id est Sebastiam Græco sermone vocauit. Ibi sepulti sunt Helisæus & Abdias Propheta, & quo maior inter natos mulierum non fuit Baptista Ioannes. *Tiberiadem* verò Herodes alius in Iudæa in nomine Tiberij Cæsaris condidit. *Tyrus*, urbs Phœnicum condita à Phœnicibus fuit. Hæc est ciuitas, ex qua aurum regi Salomoni deferebatur, in qua optima purpura tingitur. Unde & Tiria dicitur nobilis purpura. Phœnices à Rubro mari profecti, *Sidonem* urbem opulentissimam condiderunt: quam à piscium copia Sidon appellauerunt. Nam piscem Phœnices *Sidon* vocant. Ipsi etiam *Tyrum* in Syria: ipsi *Viticam* in Africa, *Hipponem*, *Leptim*, aliasque vrbes in ora maritima condiderunt. Ipsi *Thebas* in Bœotia duce Cadmo: ipsi po-

stremò in vltima orbis tendentes urbem in Oceano condiderunt, eamque lingua sua Gades nominauerunt. Nam mos erat antiquus Phœnicum gentis, cum multis simul mercandi causa à domo proficisci, & cum incolarum animos commercio rerum iis antè incognitarum sibi conciliassent: loca quæ condendis vrbibus idonea videbantur, capere. Ex iis profecta & Dido, & litus Africae urbem condidit, & *Carthadam* nominauit, quòd Phœnica lingua exprimit ciuitatem nouam. mox sermone versò Cartago est dicta. hanc Scipio deleuit. Quæ autem nunc est, postea à Romanis est condita. Cartago autem antea *Birsa*, postea *Tyris* dicta est, deinde Cartago. *Memphim*, ciuitatem Ægypti edificauit Epaphus Iouis filius, cum in secunda Ægypto regnaret. Hæc est vrbis in qua charta nascitur, vbi etiã optimi mathematici fuerunt. Nam hanc urbem magicis artibus deditam, pristini vsque ad præsens tempus vestigia erroris ostendunt. *Tanis*, Metropolis Ægypti, vbi Pharaon fuit, & Moyses cuncta signa fecit, quæ in Exodo scribuntur. Hanc construxisse perhibentur Titanes, id est gigantes, & ex suo nomine nuncupauerunt. *Aeliopolis*, vrbis Ægypti, quæ Latine interpretatur solis ciuitas, sicut lxx. interpretes arbitrantur. Edificata est autem à filiis Israel, in qua Phutifares sacerdos fuit, cuius meminit Ezechiel. *Vrbem Alexandriam* condidit Alexander magnus, cuius & nomen detinet. Hanc enim idem in terminis regionis Africae & Ægypti constituit, & caput esse regionis Africae & Ægypti iussit. Interiacet autem inter Ægyptum & mare: quasi claustrum, importuosa. Hæc est vrbis Ægypti, postea versa in Alexandriam. *Thebis Ægyptias* condidit Cadmus, quæ inter Ægyptias vrbes numero portarum nobiliores habetur, ad quas commercia Arabes vndique subuehunt. Hinc regio Ægypti Thebais dicta est. Thebæ autem & Bœotia sunt & Ægyptiæ, vno tamen auctore sunt conditæ. *Ptolemæus* & *Berenice* à regibus Ægyptiis nominatæ, à quibus & edificatæ fuerunt. *Cæsaream Cappadochie*, Philippus in honorem Cæsaris edificauit. *Tarsum Cilicie*, Danaes proles Perseus edificauit, de qua ciuitate Paulus Apostolus, Natus, inquit, Tarso Cilicie. Quidam etiam locus Indiæ Tarso vocatur. *Seleuciam Isauriæ* condidit Seleucus: qui & Antiochiam. Ilus autem Apollinis filius in Phrygia *Ilium* condidit. Amazones *Ephesum* in Asia construxerunt. Theseus verò *Smirnam* construxit, quæ Homero poetæ patria extitit, & Smirna vocata, quòd eius campos Ermus fluius secat. *Dioscoriam*, Colchorum urbem Amphirus & Circius aurigæ Castoris & Pollucis fabricauerunt, ex co-

rum nomine eam cognominantes. Nam Castor & Pollux Græcè *δίδυμοι* appellantur. *Nicomedia* à Nicomedeo rege Bithiniae edificata est. *Bithinia*, condita à Phœnice, quæ primùm Mirandina vocabatur. *Constantinopolim*, urbem Thraciæ Constantinus ex nomine suo instituit, solam Romæ meritis & potentia adæquatam. Hæc condita primùm à Paulina rege Spartanorum, & vocata *Bizantium*, vel quòd tantùm pateat inter Adriaticum mare & Propontidem, vel quòd sit receptaculum terræ marisque copiis. Vnde & eam Constantinus aptissimam condere iudicauit, vt receptaculum sibi terra marique fieret. Vnde & nunc Romani imperij sedes & totius caput est orientis: sicut & Roma occidentis. *Epirus*, Thraciæ condita est à Pyrho & cognominata. *Athenas*, in Helade Cecrops condidit, & ex suo nomine Cecropiam nominauit: hanc Amphion qui in Græcia tertius post Cecropem regnauit, Mineræ sacravit, & nomen ciuitati Athenas dedit. Nam Minerua Græcè *Ἀθηνᾶ* dicitur, vnde & Mineruam Græci inuentricem multarum artium asserunt, quia & literæ & artes diuersorum studiorum, & ipsa Philosophia veluti templum Athenas habuerunt. *Corinthum*, in Achaiâ condidit Corinthus Orestis filius. Hanc Græci Corintheam vocant, hoc est administrationem reipublicæ. *Thebas Bœotie*, Cadmus veniens à Phœnicibus condidit, Thebis Ægyptiis prius ab eo constructis. *Mycenæ* Lacedæmonia condita à Lacedæmone Semele filio. *Sparta*, à Sparto filio Phoronei vocata: qui fuit filius Inachi. Ipsam autem esse Spartam, quam & Lacedæmoniam ciuitatem, atque inde Lacedæmonios Spartanos dici. *Achaiâ*, ab Achæo constructa. Pelops qui apud Argos regnauit, *Peloponensem urbem* condidit. *Cecrops*, in insula Rhodo, *Rhodum* edificauit. *Carpatus Comæ*, Acos Tifonis filius, *Paphum*. Angæus Licurgi filius, *Sanam*. Dardanus autem condidit *Dardaniam*. *Thessalonica* Thessalæ Græci filius edificauit, in qua etiam regnauit. *Brundisium*, construxerunt Græci. Brundisium autem dictum est Græcè, quòd *brunda* caput cerui dicitur: sic est enim vt & cornua videantur: & caput & lingua in positione ipsius ciuitatis. In Italia autem à Iano *Laniculum*: à Saturno *Saturnia* atq; *Latium* conditum, eo quòd ibi fugiens latuisset, cognominatum. Ab Hercule in Campania *Pompeia*, qui victor ex Hispania pompam boum duxerat. *Æneas* autem post excidium Troiæ in eandem Italiam veniens, ab vxoris nomine *Laviniam* condidit. *Ascænius* verò relicto Lavinia nueræ suæ regno, *Albam longam* edificauit. Alba autem vocata propter colorem suis, longa, quia longum oppidum est, iuxta

proximitatem collis in quo positum est. Ex hac etiam vrbe reges Albanorum appellari ceperunt. *Capuam* Capis Siluius rex Albanorum construxit, appellatam nomine conditoris, licet & sint qui dicant à capacitate eam Capuam dictam, quod eius terra omnem vitæ fructum capiat: alij, à locis campestribus in quibus sita est. Est autem caput vrbium Campania, inter tres maximas Romam, Carraginensemque numerata: ex qua & prouincia Italia Campania dicta est. Romulus cum interfecto apud Albam Amulio, auum Numitorem in regnum constituisset, in eum locum vbi nunc Roma est deuenit: ibique sedes posuit, moenia construxit, urbemque ex nomine suo *Romam* vocauit. Hanc autem ante Euander dicitur condidisse, vt est illud, Tunc pater Euander Romanae conditor arcis. Ancus Martius ex filia Numæ Pompilij natus, hic urbem in exitu Tiberis condidit, quæ & peregrinas merces exciperet, & hostem moraretur, quam ab ipso situ *Ostiam* appellauit. Galli quidam intestina discordia & assiduus dissensionibus suorum permoti, sedes novas quarentes Italiam profecti sunt: sedibusque propriis Tusculi expulsi, *Mediolanum* atque alias vrbes condiderunt. Vocatum autem Mediolanum, ab eo quod ibi sus in medio lanea perhibetur inuenta. Historiis placet à *Mesappo* Græco *Mesapie* datam originem, versa post modum in nomen Calabria, quam in exordio Oenotri frater Peuceptius Peuceetiam nominauerat. Manto Tiresia filia post interitum Thebanorum dicitur delata in Italiam *Mantuanam* condidisse. Est autem in Venetia quæ Gallia Cisalpina dicitur. Et *Matua* dicta, quod manes tuetur. *Parthenopia* à Parthenope virgine quadam illic sepulta, Parthenopia appellata: quod oppidum postea Augustus *Neapolim* esse maluit. Ad promontorium Leucateam in quo actum Apollinis templum fuit, bellum Augustus contra Antonium gessit. Quo victo, vrbs in Actiaco sinu condidit: quam à victoria *Nicopolim* appellauit. Palantus Partheniorum dux *Parthenios* constituit. Taras Neptuni filius fuit, à quo *Tarentum* ciuitas & condita & appellata est. Cùm Cyrus maritimas vrbes Græciæ occuparet, & Rhocenses ab eo expugnati omnibus angustiis premerentur, iurauerunt vt profugerent quam longissimè ab imperio Persarum, vbi ne nomen quidem eorum audirent: atque ita in vltimos Gallie sinus nauibus profecti, armisque se aduersus Gallicam feritatem tuentes, *Masilbam* condiderunt, & ex nomine ducis nuncupauerunt. Hos Varro trilingues esse dicit: quod & Græcè loquantur, & Latine & Gallicè. *Narbonam* & *Arclatam* & *Pithuniam* coloni proprii con-

diderunt. *Burdegalim* appellatam ferunt, quod *Burgos* Gallos primum colonos habuerit: quibus antea cultoribus impleta est. *Terraconam* in Hispania Scipiones construxerunt: idè caput est Terraconensis prouinciae. *Casaraugusta* Terraconensis Hispanie oppidum à *Caiare* Augusto & situm & nominatum, loci amoenitate & delitiis præstantius ciuitatibus Hispanie cunctis, atque illustrius, florens sanctorum martyrum sepulchris. Afri sub Hannibale maritima Hispanie occupantes, *Carthaginem Spartariam* construxerunt, quæ mox à Romanis capta & colonia facta, nomen etiam prouinciae dedit. Nunc autem à Gothis subuersa atque in desolationem redacta est. *Saguntum* Græci ex insula Zacyntho profecti in Hispaniam condiderunt: quam Afri postea bello impetitam deleuerunt. *Emeritam* Cæsar Augustus ædificauit, postquam Lusitaniam & quosdam Oceanus insulas cepit: dans ei nomē ab eo quod ibi milites veteranos constituisset. Nam emeriti dicuntur veterani, solutique à militia. *Vlystiponā* ab Vlyse condita & nuncupata: quo loco, sicut historiographi dicunt, caelum à terra, & matia disfunguntur à terris. *Hispalim* Cæsar Iulius condidit: quam ex suo nomine, & Romæ vrbis vocabulo *Iuliam Romanam* nuncupauit. *Hispalis* autem à situ cognominata est, eo quod in solo palustri suffixis profundo palis locata sit: ne lubrico atque instabili fundamento caderet. *Gades* oppidum à *Pœnis* conditum: qui & Carthaginem Spartariam condiderunt. *Septa* oppidum, à montibus septem: qui à similitudine fratres vocati Gaditano imminēt freto. *Tingis* ciuitas & *Lixis* Anteus auctor est, quem Hercules ferris lucta certamine superatum interfecisse. *Lix* autem à *Lixo* flumine Mauritanie nuncupata, vbi antea regia fuit & *Sala* quod imminet *Sala* flumini. *Cæsaream* Mauritanie oppidum Iuba rex Maurorum in honorem Cæsaris Augusti condidit: quæ ex eius nomine *Cæsaream* appellauit: sicut Herodes aliam *Cæsaream* in Palestina, quæ nunc est vrbs clarissima. *Icosium* Cæsariensis Mauritanie oppidum, Hercule illic transeunte, viginti à comitatu eius discedentes construxerunt. Hanc ne quis imposito à se nomine priuatum gloriaretur, de condentiū numero vrbi *Icosio* nomen est datum. *Cyrene* regina fuit *Lybiæ* quæ ex suo nomine ciuitatem *Cyrenem* condidit: ex qua & *Lybiam* *Cyrenensem* vocauit.

De adificijs publicis.

CAP. II.

Ciuitas est hominū multitudo societatis vinculo adunata, dicta à ciuib. id est ab

incolis iusis vrbis, pro eo quòd plurimorum
consecrat & contineat vitas. Nam vrbs ip-
sa mœnia sunt: ciuitas autem non saxa, sed
habitatores vocantur. Tres autem sunt
societates: familiarum, vrbium, gentium.
Vrbs vocata ab orbe, quòd antiquæ ciuita-
tes in orbe fiebant: vel ab vrbo parte aratri
quo muri designabantur, vnde est illud, O-
prauitque locum regno & concludere sulco.
Locus enim futuræ ciuitatis sulco designa-
batur, id est aratro. Caro, Qui vrbem, inquit,
nouam condit, tauris & vacca arat, vbi ara-
uerit, murum faciat: vbi portam vult esse, ara-
tram sustollat & portet, & portam vocet. Idem
autem vrbs aratro circundabatur, dispari se-
xu iuueniorum, propter commixtionem, fa-
miliarum, & imaginem ferentis, fructumque
reddentis. Vrbs autem aratro conditur: ara-
tro vertitur. Vnde Horatius, Imprimeretque
muri hostile aratrum. *Oppidum* quidam ab
oppositioe murorum dixerunt: alij ab opi-
bus recondendis: eo quòd sit munitum, alij
quòd sit in eo conuentus habitantium, & o-
pem der mutuam contra hostem. Nam pri-
mum homines tanquam nudi & inermes,
nec contra beluas præsidia habebant, nec re-
ceptacula frigoris & caloris, nec ipsi inter se
homines ab hominibus satis erant tuti. Tan-
dem naturali solertia speluncis siluestribus-
que tegumentis tuguria sibi & casas virgul-
tis arundinibusque contexuerunt, quòd esset
vita tutior, ne iis qui nocere possent aditus
esset. Hæc est origo oppidorum, quæ quòd
opè darent, idcirco oppida nominata dixe-
runt. *Oppidum* autem magnitudine & mœnibus di-
scerepat à vico & castello & pago. Ciuitates
autem aut *colonia*, aut *municipia*, aut *vici*, aut
castella, aut *pagi* appellantur. *Ciuitas* propriè
dicitur quam non aduenæ, sed eodem innati
solo condiderunt. Ideoque vrbes à propriis
ciuibus conditæ, ciuitates non coloniarum nun-
cupantur. *Colonia* verò est quæ defectu indi-
genarum nouis cultoribus adimpletur. Vnde
& *Colonia* à cultu agri est dicta. *Municipi-
um* est quòd manente statu ciuitatis ius ali-
quod minoris aut maioris officij à principe
impetrat. Dictum autem *municipium* à muni-
niis, id est officiis, quòd tantum munia id est
tributa debita, vel munera reddant. Nam li-
berales & famosissimæ causæ, & quæ ex prin-
cipe proficiscuntur, ibi non aguntur. Hæc en-
nim ad dignitatem ciuitatum pertinent. *Vici*
& *castella* & *pagi* ij sunt, qui nulla dignitate
ciuitatis ornantur, sed vulgari hominũ con-
uentu incoluntur, & propter paruitatem sui
maioribus ciuitatibus attribuuntur. *Vicius*
autem dictus à vicinis tantum habitatoribus,
vel quòd vias habeat tantum sine muris.
Est autem sine munitione murorum, licet &
vici dicantur ipsæ habitationes vrbis. Dictus

autè vicus, eo quòd sit vice ciuitatis, vel quòd
vias habeat tantum sine muris. *Castrum* anti-
qui dicebant oppidum loco altissimo situm,
quasi casam altam: cuius pluralis numerus
castra, diminutiuum castellum est: siue quòd
castrabatur licentia inibi habitantium, ne
passim vaga hosti pateret. *Pagi* sunt apta æ-
dificiis loca inter agros habitantibus. Hæc
& conciliabula dicta, à conuentu & societa-
te multorum in vnum. *Cometa* sunt vbi vsus
est conuentus fieri rusticorum, & dicta *compe-
ta*, quia multa loca in agris eodem compe-
tunt, & quo conuenitur à rusticis. *Suburbana*
sunt circumiecta ciuitatis ædificia, quasi sub
vrbe. *Mœnia* sunt muri ciuitatis, dicti ab eo
quòd muniunt ciuitatem, quasi munimenta
ciuitatis id est tutamenta. *Munium* autem di-
ctum, quasi manu factum: sic & *muri* à mu-
nitione dicti, quasi muniti: eo quòd muniunt
& tueantur interiora vrbis. *Mœnia* autè du-
plicem habent significationem. Nam inter-
dum mœnia abusuè dici solent omnia ædi-
ficia publica ciuitatis vt, Diuidimus muros,
& mœnia pandimus vrbis. Propriè autem
Mœnia sunt tantum muri. *Murus* autem tur-
ribus propugnaculisque ornatur. *Turres* enim
vocata quòd teretes sint & longæ. *Teres* enim
est aliquid rotundum cum proceritate, vt col-
lumna. Nam quanuis quadrata aut late con-
struantur, procul tamen videntibus rotundæ
existimantur, idè quia omne cuiusque an-
guli simulacrum per longum acris spacium
euaneſcit atque consumitur, & rotundum vi-
detur. *Propugnacula* pinnae murorum sunt di-
cta, quia ex his propugnatur. *Promurale* verò
eo quòd sit pro munitione muri. Est enim
murus proximus ante murum. *Porta* dicitur:
quia potest vel importari vel exportari ali-
quid. Propriè autem porta aut vrbis aut ca-
strorum vocatur, sicut superius dictum est.
Vicus, vt prædictum est, ipsæ habitationes vt
bis sunt, vnde & vicini dicti. *Via* ipsa spatia
angusta quæ inter vicos sunt. *Platea* perpe-
tuae ac latiores ciuitatum viæ sunt: iuxta pro-
prietatem linguæ Græcæ à latitudine nun-
cupata. *κλάτος* enim Græci latum dicunt.
Quintana pars plateæ quinta est: qua carpen-
tum progredi potest. *Clouca* dicta, quòd iis
percolantur aquæ. Has primum Romæ fecit
se dicunt Tarquinium Priscum, vt quotiens
pluuiarum inundatio existeret, per eas aquæ
extra ciuitatem emitterentur, ne maximis
perpetuisque tempestatibus planitiem vel
fundamenta vrbium strages aquarum sub-
uerteret. *Imbili*, vel quia sub volumine
sunt, vel quia sub iis ambulant. Sunt en-
nim porticus hinc inde platearum. *Forus* est
exercendarum litium locus à fando dictus: si-
ue à Phoroneo rege, qui primus Græcis leges
dedit. Hæc loca & prorostia vocantur, idè
quòd

quod ex bello Punico captis nauibus Carthaginensium; rostra ablata sunt, & in foro Romano praefixa, vt essent huius insignie victoriae. *Curia* dicitur, eo quod ibi cura per senatum de cunctis administraretur. *Pratorium*, eo quod ibi prator sedeat ad discutiendum. *Gymnasium*, generalis est exercitiorum locus. Tamen apud Athenas locus erat vbi disceretur philosophia, & sapientiae exercebatur studiū. Nam *γυμνάσιον* Graecè vocatur, quod Latine exercitium dicitur, hoc est meditatio. Sed & balnea, & loca cursorum & athletarum gymnasia sunt, eo quod illic omnes in suae artis studio exercerentur. *Capitolium*, Romae vocatum, eo quod fuerit Romanae vrbis & religionis caput summum. Alij autē, cum Tarquinius Priscus Capitolij fundamenta Romae aperiret, in loco fundamenti caput hominis literis Tufeis notatum inuenit, & proinde Capitolium appellauit. *Arces*, sunt partes vrbis excelsae atque munitae. Nam quaecunq; tutissima vrbium sunt, ab arcēdo hostem arces vocantur. Vnde & arcus & arca. *Circum*, Romani dictam putant à circuitu equorum, eo quod ibi circum metas equi currant. *Theatrum* autem à spectaculo nominatum, *δῶν ἢ δῶν*, quod in eo populus stas desuper atque spectans, ludos scenicos contempletur. *Amphitheatrum* verò vocatum, quod ex duobus sit theatri compositum. Nam amphitheatrum rotundum est, theatrum verò ex medio amphitheatri est, semicirculi figuram habens. *Labyrinthus*, est perplexis parietibus aedificium, qualis est apud Cretam à Dedalo factus, vbi fuerit Minotaurus inclusus: in quo si quis introierit sine glomere lini, exitum inuenire non valet. Cuius aedificij talis est situs, vt aperientibus fores, tonitruum intus terribile audiatur. Descenditur centenis vltra gradibus, intus simulacra & monstrifera effigies, in partes diuersas transitus innumeri per tenebras, & caetera ad errorem ingredientium facta, ita vt de tenebris eius ad lucem venire impossibile esse videatur. Quatuor sunt labyrinthi. Primus *Aegyptius*; secundus *Creticus*; tertius in *Lemno*; quartus in *Italia*, omnes ita constructi, vt dissoluere eos nec vlla secula quidem possint. *Pharus*, turris est maxima, quam Graeci & Latini in commune ab ipsius rei vsu Pharū appellauerunt: eo quod flammaram indicio longè videatur à nauigantibus, qualem Ptolemæus iuxta Alexandriam construxisse ostingentis talentis traditur. Vtus eius est nocturno nauū cursui ignes ostendere, ad pronuntianda vada, porrūque introitus, ne decepti tenebris nauigantes in scopulos incidant. Nam Alexandria fallacibus vadis insidiosos accessus habet. Hinc igitur in portibus machinas ad praeuocedi ministerium fa-

bricatas pharos dicunt. Nam *φῶς*, lux est *ἰσθῆναι* videre. Vnde & lucifer Graecè *φωσφόρος* appellatur. *Cocleae*, sunt altae & rotundae turres, & dictae cocleae, quasi cycleae, quod in eis tanquam per circulum orbemque conscendatur, qualis est Romae cxxxv. pedibus. *Thermae*, appellatae quod calant. Graeci enim *θερμῶν* calorem vocant. Balneis verò nomen inditum à leuatione meroris. Nam Graeci *λαεῖον* dixerunt, quod anxietatem animi tollat. Haec & gymnasia dicuntur, quia ibi athletae vincto corpore & perfricato manibus exercitantur. Nam *γυμνάσιον* Graecè, Latine exercitium dicitur. *γυμνός* verò nudus. *Apodyterium*, vbi lauantium vestimenta ponuntur, ab exuendo dictum. *Ἀπὸ δὲν* enim Graecè exure dicitur. *Propina*, Graecus sermo est, qui apud nos corruptè popina dicitur. Est autem locus iuxta balnea publica, vbi post lauacrum à fame & siti reficiuntur. Vnde & propina & propinare dicitur. *Πείρα* enim Graecè famem significat, eo quod hic locus famem tollat. *Tabernae*, olim vocabantur aedificula plebeiorum paruae & simplices in vicis, axibus, & tabulis clausae, vnde & tabernariae, quod ibi soleant confedere. dictae autē tabernae quod ex tabulis ligneis erant constructae: quae nūc etsi non speciem, nomen tamen pristinum retinent. *Macellum* dictum, quod ibi macentur pecora, quae mercantibus venundantur. *Mercatum* autem à commercio nominatum. Ibi enim res vendere vel emere solitum est, sicut & telonium dicitur, vbi merces nauium & nautarum emolumenta redduntur. Ibi enim vestigialis exactor sedet, precium rebus impositurus, & voce à mercatoribus flagitans. *Carcer*, est à quo prohibentur exire, & dictus carcer à coercendo. Hinc Fronto, Vt pergracari potius amoenis locis, quam coerceri carcere videretur.

De habitaculis. CAP. III.

Habitatio, ab habitando vocata, vt *Habitare* casae. *Domus*, ex Graeca appellatione vocata. Nam *δῶμα* Graeci tecta dicunt. Est autem domus vnius familiae habitatio: sicut vrbis vnius populi: sicut orbis, domiciliū totius generis humani. Omne aedificium antiqui *oīem* appellauerunt. Alij adem ab edendo quidem sumpsisse nomen existimant, dātes exemplum de Plauto, Si vocassem vos in adem ad prandium. Hinc & aedificium, eo quod fuerit prius ad edendum factum. *Aula*, domus est regia, siue spaciosum habitaculum, porticibusque quatuor conclusum. *Atrium*, magna aedes est, siue amplior & spaciofa domus, & dictum est atrium, eo quod addantur ei tres porticus extrinsecus. Aliis atrium quasi ab igne & ligno atram dixerunt.

Atrum enim fit ex fumo. *Palatium*, à Palante principe Arcadum dictum in cuius honore Arcades Palanteum oppidum construxerunt, & regiam in ipsius nomine conditam palatium vocauerunt. *Thalamum*, hac ex causa vocatum ferunt. Cum enim raptæ fuissent à Romanis Sabinae, ex quibus cum una ante alias specie nobilis cum magna omnium admiratione raperetur, Talamoni duci eam oraculo responsum est dari, & quoniam hæ nuptiæ feliciter cesserant, institutum est, ut in omnibus nuptiis thalami nomen iteretur. *Ægyptij* quoque lingua sua loca in quibus nubentes succedunt & incubant, thalamum nominant. *Cœnaculum*, dictum à communione vescendi: unde & cœnobium, congregatio. Antiqui enim publicè & in commune vescabantur, nec ullius conuiuui singularare erat, ne in occulto deliciae luxuriam gignerent. *Triclinium*, est cœnaculum, à tribus lectulis discumbentium dictum. Apud veteres enim in loco ubi conuiuij apparatus exponebatur, tres lectuli strati erant, in quibus discubentes epulabatur. *κλῆθ* enim Græcè lectus vel accubitus dicitur, ex quo confectum est, ut triclinium diceretur. *Cella*, dicta quod nos occultet & celet. *Cubiculum* verò, quod eo cubemus, ibique dormientes requiescamus. *Cubile* autem cubandi locus est. *Secessus*, quod sit locus secretus, id est sine accessu. *Diuersorium* dictum, eo quod ex diuersis viis ibi conueniatur. *Hospitiū*, sermo Græcus est: ubi quis ad tempus hospitali iure inhabitat, & iterum inde transiens migrat. Inde & metatum, quia mutatur. Unde & legitur, & Castra metati sunt pro mutauerunt. Non enim illic permanet exercitus: sed pertransit. *Mœniana*, dicta sunt quod manemus. Mœnianus collega Crassi in foro proiecit materias, ut essent loca in quibus spectantes insisterent, quæ ex nomine eius mœniana appellata est. Hæc & solaria, quia patent soli: post hæc alij lapide, alij materia ædificare porticibus mœniana, & foribus, & domibus adiecerunt. *Tabulata*, olim lignæ domus fiebant. Inde nomen permanet tabulatorum. *Apogœum*, est constructum sub terris ædificium, quod nos antrum vel speluncam dicimus. *Solarium*, quod soli & auræ pateat, qualis fuit locus in quo David Berthebeæ lauante aspexit & adamauit. Cum Hierosolymam Antiochus obsideret, Hircanus princeps Iudæorum referato David sepulchro, tria millia auri talenta inde abstraxit: ex quibus ecc. Antiocho dedit, ut obsidionem relinqueret, atque ut facti inuidiam demeret, fertur ex reliqua pecunia instituisse primus *Xenodochia*, quibus aduentum suscipere pauperum & peregrinorum, unde & vocabulum sumpsit. Nam ex Græco in Latini

nam *ξενοδοχίον* peregrinorum susceptio nuncupatur. Vbi autem agrotantes de plateis colliguntur: *νοσοκομείον* Græcè dicitur: in quo consumpta languoribus atque inediis miserorum membra fouentur.

De aedificiis sacris. CAP. IIII.

Sacra sunt loca, diuinis cultibus instituta, utpote ea in quibus altaria litantibus de more pontificibus consecrantur. *Sancta*, iuxta veteres exteriora templi sunt. *Sancta* autem sanctorum locus templi secretior, ad quem nulli erat accessus, nisi tantum sacerdoti. Dicta autem *Sancta sanctorum*, quia exteriori oraculo sanctiora sunt, vel quia sanctorum comparatione sanctiora sunt, sicut Cantica canticorum, quia cantica vniuersa præcellunt. Sanctum autem à sanguine hostiæ nuncupatum. Nihil enim sanctum apud veteres dicebatur, nisi quod hostiæ sanguine esset consecratum aut conspersum. Item sanctum quod extat esse sanctum. *Sancire* autem est confirmare & irrogatione peccata ab iniuria defendere, sic & leges sanctæ, & mores sancti esse dicuntur. *Propitiatorium*, oraculum inter duo Cherubin. Et dictum propitiatorium quasi propitiationis oratorium. Propitiatio enim placatio est. *Oracula*, dicta eo quod inde responsa redduntur, & oracula ab ore. *Penetralia*, secreta sunt oraculorum, & penetralia dicta ab eo quod est penitus, hoc est penè intus. *Oratorium*, orationi tantum est consecratum, in quo nemo aliud agere debet, nisi ad quod est factum, unde nomen accepit. *Monasterium* vnius monachi, id est solitarij habitatio. *Cœnobium*, ex Græco & Latino videtur esse compositum. Est enim habitaculum plurimorum in commune viuentium. *κλῆθ* enim Græcè commune dicitur. *Templi*, nomen generale, pro locis enim quibuscunque magnis antiqui templa dicebant. Et templa dicta quasi tecta ampla. Sed & locus designatus ad orientem, à contemplatione templum dicebatur. Cuius partes quatuor erant: antica ad ortum, postica ad occasum, sinistra ad septentrionem, dextra ad meridiem spectans, unde & quando templum construebant, orientem spectabant æquinoctialem, ita ut lineæ ab ortu ad occidentem missæ fierent partes cæli dextra sinistra æquales, ut qui consuleret ac deprecaretur rectum aspiceret orientem. *Fana*, dicta à Faunis quibus templa error gentilium construebant, unde consules demones responsa audirent. *Delubra*, veteres dicebant templa fontes habentia, quibus ante ingressum diluebantur, & appellari delubra à diluendo. Ipsa nunc sunt ædes cum sacris fontibus in quibus fideles

fideles regenerati purificantur, & bene quodam prælagio delubra sunt appellata. Sunt enim in ablutionem peccatorum. Fons autem in delubris locus regenerantium est, in quo septem gradus in Spiritu sancti mysterio formantur, tres in descensu & tres in ascensu. Septimus verò is est qui & quartus, id est similis Filio hominis: extinguens fornacem ignis, stabilimentum pedum, fundamentum aquæ, in quo plenitudo diuinitatis habitat corporaliter. *Basilica* prius vocabantur regum habitacula, vnde & nomen habent. Nam βασιλειῶν, & basilicæ regiarum habitationes. Nunc autem idèò diuina templa basilicæ nominantur, quia ibi regi omnium deo cultus & sacrificia offeruntur. *Martyrium* locus martyrum Græca deriuatione, eo quòd in memoriam martyris sit constructum, vel quòd sepulchra sanctorum ibi sint martyrium. *Aram* quidam vocatam dixerunt, quòd incensæ ibi victimæ ardeant. Alij aras dicunt à preceationibus, id est quas Græci ἀεγες vocant, vnde contra imprecatio satuta dicitur. Alij volunt ab altitudine aras: sed malè. *Altare* autem ab altitudine constat esse nominatum, quasi alta ara. *Pulpitum* quòd in eo lector vel psalmista positus in publico conspicitur à populo possit, quòd liberius audiatur. *Tribunal* eo quòd inde à sacerdote tribuantur præcepta viuendi. Est enim locus in sublimi constitutus, vnde vniuersa exaudiri possunt. Aliàs tribunal à tribubus denominatum: quòd ad illum tribus conuocentur. *Analogium* dictum quòd sermo inde prædicetur. Nam λόγος Græcè sermo dicitur: quòd & ipsum altius situm est.

De repositorijs. CAP. V.

Sacrarium propriè est locus templi in quo sacra reponuntur: sicut donarij est in quo collocantur oblata, sicut lectisternia dicuntur, vbi homines sedere cõsueuerunt. Ab inferendis ergo & deportantibus sacris sacrarij nuncupantur. *Donaria* verò eo quòd ibi dona reponantur, quæ in templis offerri consueuerunt. *Aerarium* vocatum, quia prius æs signatum ibi recondebatur. Hoc enim olim in vsu erat auro argentiq; nondum signato, ex quorum metallis quanuis postea facta fuisset pecunia, nomen tamen ærarij permanfit ab eo metallo vnde pecunia initium sumpsit. *Armarium* locus vbi quatruemque artium instrumenta ponuntur. *Armamentarium* verò vbi tantum tela armorum. Vnde Iuuenalis, Quicquid habent telorum armamentaria cæli. Dicta autem vtraque ab armis, id est brachijs quibus exercentur. *Bibliotheca* est locus vbi reponuntur libri, βιβλιοθήκη enim Græcè liber, βιβλίον repositorium dicitur.

Promptuarium dictum eo quòd inde necessaria victui promuntur, id est proferuntur. *Cellarium* quòd in eo colligantur ministeria mensarum, vel quæ necessaria victui supersunt. Inter promptuarium autem & cellarij hoc interest, quòd cellarium est paucorum dierum, promptuarium verò temporis longi. *Apotheca* autem vel horrea à Græco verbum ex verbo repositoria vel reconditoria dici possunt, eo quòd in iis homines elaboratas fruges reponunt. Vnde & ἐπιθήκη Græco sermone repositam rei copiosam substantiam appellamus.

De operarijs. CAP. VI.

Ergasterium locus est vbi opus aliquod fit. Græco enim sermone ἐργαστήριον operor significat. *Ergastula* quoque & ipsa à Græco vocabulo nuncupantur, vbi deputantur noxij ad aliquod opus faciendū, vt solent gladiatores & exules qui marmora secant, & tamen vinculorum custodijs alligati sunt. *Gynæcium* Græcè dictum, eo quòd ibi conuentus scæminarum ad opus lanificij exercendū conueniat. Mulier enim Græcè γυνή nuncupatur. *Pistrinum* quasi pilistrinum, quia pilo antea tunde bant granum. Vnde & apud veteres non molitores, sed pistores dicti sunt quasi sinfores, à findendis granis frumenti: molæ enim nondum vsus erat, sed granum pilo tunde bant: vnde Virgilius, Nunc torrete igni fruges, nunc frangite saxo. *Clibanus* fornax à cliuo dictus, ab eo quòd in erectione sit collectus. *Clivum* enim ascensum dicimus siue flexuosum. *Furnus* per deriuationem à farre dictus, quoniam panis ex eo factus ibi coquitur. *Torcular* dictum, eo quòd ibi vix calcantur, atque extorta exprimantur. *Forus* est locus vbi vix calcatur, dictus quòd ibi feriatur vix, vel propter quod ibi teratur pedibus. Vnde & calcatorium dicitur: sed hoc nomen multa significat. Prima species fori, locus est in ciuitate ad exercendas nundinas relictus. Secunda, vbi magistratus iudicare solent. Tertia, quam supra diximus, quam calcatorium nominamus. Quarta, spacia plana in nauibus, de quibus Virgilius, Laxatque foros. Lacus dictus quòd ibi decurrit frugum liquor.

De aditibus. CAP. VII.

Aditus ab eundo dictus, per quem ingredimur & admittimur. *Vestibulum* est vel aditus domus priuatæ, vel spatium adiacens ædibus publicis. Et vestibulum dictum, eo quòd vestiuntur fores, aut quòd aditum tecto vestiatur, aut à stando. *Porticus* quòd transitus sit magis quam ad standum

lita sit, quasi porta, & porticus eo quod sit aperta. *Ianus* à Iano quodam appellatur, cui gentiles omne introitum vel exitum sacrauerunt. Vnde Lucanus, Ferrea Belligeri compescat limina Iani. Est autem primus domus ingressus: cetera intra ianuam ostia vocantur. Generaliter quidem ostium est, per quod ab aliquo arcemur ingressu, ab obstando dictum, siue ostium, quia ostendit aliquid intus. Alij aiunt ostium appellari, quia hostem moratur. Ibi enim aduersariis nos obuiicimus. hinc & Ostia Tiberina, quia hostibus sunt opposita. *Fores* & *valua* claustra sunt. Sed fores dicuntur quæ foras: *valua*, quæ intus reuoluuntur, & duplices complicabilisq; sunt: sed generaliter vltus vocabula ista corrumpit. *Claustra* ab eo quod claudantur dicta. *Fenestre* sunt quibus pars exterior angusta & interior diffusa est, quales in horreis videmus dictæ, eo quod lucem scenerentur. Lux enim Græcè *φῶς*: dicitur: vel quia per eas intus positus homo foras videt. Alij fenestram putant dictam, eo quod domui lucem ministrat, compositum nomen ex Græco Latinoque sermone. *φῶς* enim Græcè lux est. *Cardo* est locus in quo ostium vertitur, & semper mouetur, dictus *καρδία*, quod quasi cor hominem totum, ita ille cuneus ianuam regat ac moueat. Vnde & prouerbiale est, In cardine rem esse. *Limina* ostiorum dicta, eod quod tranuersæ sunt, vt limes, & per ea sicut in agro aut introeatur, aut foris eat. *Postes* & *antes* quasi post & ante stantes. Et antes quia ante stant, vel quia antea ad eas accedimus priusquam domum ingrediamur. *Postes* eo quod post ostium stent.

De partibus edificiorum.

CAP. VIII.

Fundamentum dictum quod fundus sit domui. Idem & cimenti à cedendo dictū, quod crasso lapide surgat. *Pariet* nuncupatus, quia semper duo sunt pares, vel à fronte, vel à latere. Siue enim tetragonum siue hexagonum sit, qui se conspiciunt ex pari erunt. Aliter enim structura facta deformis est. *Parietinas* dicimus quasi parietum ruinas. Sunt enim parietes stantes sine tecto & sine habitantibus. *Angulus* quod duos parietes in vnum coniungat. *Culmina* dicta sunt, quia apud antiquos tecta tegebantur culmo, vt nūc rustica. Hinc tecti summitas culmen dicitur. *Camere* sunt volumina introrsum respicientia. appellata à curuo. *καμνὸν* enim Græcè curuum est. *Laquearia* sunt quæ camerā subtegunt & ornant: quæ & lacunaria dicuntur. Principaliter autem lacus dicitur: vt Lucilius, Resultant aedēsque lacūsque. Cuius di-

minutio lacunar facit: vt Horatius, Neque aureum mea renidet in domo lacunar. Inde fit alia diminutio lacunarum, & per *αἰθρῶν* laquearium facit. *Absida* Græco sermone, Latine interpretatur lucida, eo quod lumine accepto per arcum resplendeat. Sed verum absidam an absidem dicere debeamus, hoc verbi genus ambiguum quidam doctorum existimant. *Testudo* est camera templi obliqua, nam in modum testudinis veteres templorum tecta faciebant: quæ ided sic fiebant, vt cæli imaginem redderet, quod constaret esse conuexum. Alij testudinem volunt esse locum in partem atrij aduersum venientibus. *Arcus* dicti quod sint arca conclusionem curuati ipsi & fornices. *Pauimenta* originem apud Græcos habent elaborata arte dicta, *λίθων* paruulis crustis ac tessellis tinctis in varios colores. vocata autem pauimenta, eod quod pauantur, id est cædantur. Vnde & pauor, quia cædit cor. *Ostracus* est pauimentum testaceum, eod quod fractis testis calce admixta feriat. Tectam enim Græci *ὀστρακὴ* dicunt. *Compluuium* dictum, quia aquæ partes quæ circa sunt eod conueniant. *Tesselle* sunt è quibus domicilia sternuntur, à tessellis nominata, id est quadratis lapillis, per diminutionem. *Bases* fulturæ sunt columnarum, quæ à fundamento confurgunt, & superpositæ fabricæ sustinent pondus. *Bases* autem nomē petra est fortissimæ Syro sermone. *Columnæ* pro longitudine & rotunditate vocatæ, in quibus totius fabricæ pondus erigitur. Antiqua ratio columnarum erat altitudinis, tertia pars latitudinis. Genera rotundarum quatuor *Doricæ*, *Ionice*, *Tuscanicæ*, *Corinthæ*, mensura grossitudinis & altitudinis inter se distantes. Quintum genus est earum quæ vocantur *Atticæ*, quaternis angulis aut amplius, paribus laterum interuallis. *Capitolia* dicta, quod sint columnarum capita: sicut super collum, caput. *Epistilia* sunt, quæ super capitella columnarum ponuntur: & est Græcum, id est supermissa. *Tegule* quod tegant aedes, & *imbrices*, quod accipiant imbres. *Lateres* & *Laterculi*, quod lati formentur circumactis vndique quatuor tabulis. *Canalis* ab eo quod caua fit in modum canna. Sanè canalem melius genere foeminino quàm masculino proferimus. *Fistule* aquarum sunt dictæ, quod aquas fundant, & emittant. Nam *αἰθρῶν* Græcè mittere est. Formæ earum pro magnitudine aquæ & capacitatis modo sunt.

De munitionibus.

CAP. IX.

Munitum vel munimentum dictum, quia manu est factū. *Cohors* vocata, vel quod coartet cuncta quæ interiūs sunt, id est, conclu-

concludat, vel quod coerceat obiectu suo extraneos, & adire prohibeat. *Vallum* est, quod mole terræ erigitur, vt custodia prætendatur. dictum autem vallum à vallis. Nam *valli sustes* sunt, quibus vallum munitur. Et valli dicti, quòd figantur & euellantur. *Intervalla* spacia sunt inter capita vallorum, id est stipitum quibus vallum fit, vnde & cætera quoque spacia dicuntur, à stipitibus scilicet. *Agger* est cuiuslibet rei acervatio, vnde fossæ aut valles possunt repleri. *Agger* propriè dicitur terra aggesta, quæ vallo factò proprius ponitur, sed abusivè & muros & munimenta omnia aggerem dicimus. *Maceria* sunt parietes longi, quibus vineæ aliq̄e clauduntur. Longum enim Græci *μακροί* dicunt. *Formatum* siue *formatum* in Africa vel Hispania parietes de terra appellant, quomodo in forma circumdatis duabus vtriusque tabulis infertuntur verius quam instruuntur. *Æuis* durant incorrupti, ventis, ignibus, omni cemento fortiores. *Septes* munimenta satorum sunt, vnde & appellata. *Caulæ* munimenta ouium, vel sepimenta ouilium. Est enim Græcum nomen è detracta. Nam Græci *αἰνῆς* vocant animalium receptacula.

De tentoriis. CAP. X.

Tabernacula tentoria sunt militum, quibus in itinere solis ardores tempestatel. que imbrum frigorisque iniurias vitant. Dicta autem tabernacula, quòd cortinæ distentæ funibus, tabulis instantibus appendentur, quæ tentoria sustinerent. *Tentorium* vocatum, quòd tendatur funibus & palis. vnde & hodie prætere dicuntur. *Papiliones* vocantur à similitudine parvuli animalis volantis, quod maximè abundat florentibus maluis. Hæ sunt auiculæ quæ lumine accensò conveniunt, & circa volitantes ab igne proximo intire coguntur.

De sepulchris. CAP. XI.

Sepulchrum à sepulto dictum. Prius autem quisque in domo sua sepeliebatur. Postea vetitum est legibus, ne fœtore ipso corpora viventium contacta inficerentur. *Monumentum* ideo nuncupatur, eo quòd mentem moneat ad defuncti memoriam. Cū enim non videris monumentum, obliuisceris mortuū. Hoc est illud quod scriptum est, Excidit tanquam mortuus à corde. Cū autem videris, monet mentem & ad memoriam te reducit, vt mortuum recorderis. Monumenta itaque & memorie pro mentis admonitione dicuntur. *Tumulus* dictus quasi tumens tellus. *Sarcophagus* Græcum nomen est, eo quòd ibi corpora assumantur, *σάρξ* enim Græcè, caro, *φάγην* come-

dere dicitur. *Mausolea* sunt sepulchra seu monumenta regum, à Mausoleo rege Ægyptiorum dicta. Nam eo defuncto vxor eius miræ magnitudinis & pulchritudinis sepulchrum extruxit, in tantū vt vsque hodie omnia monumenta preciosa ex eius nomine mausolea nuncupentur. *Pyra* est genus sepulchrorum quadratum & fastigiatum vltra omnem celsitudinem quæ fieri manu possit, vnde & mēsuram vnā vmbraū egressē nullā habere vmbraū dicuntur. Tali autē edificio surgūt, vt à lato incipiant & in angusto finiuntur, sicut ignis. *πῦρ* enim dicitur ignis, has Ægyptus habet. Apud maiores enim, potentes aut sub montibus aut in montibus sepeliebantur. Inde tractum est, vt super cadauera aut pyramides fierent, aut ingentes columnæ collocarentur.

De edificiis rusticis. CAP. XII.

Casa est agreste habitaculum palis atq̄ virgultis, arundinibusque contextum. quibus possint homines tueri à vi frigoris, vel caloris iniuria. *Tugurium* casula est, quam faciunt sibi custodes vinearū ad tegimen sui quasi tegurium, siue propter ardorem solis & radios declinandos, siue vt inde homines vel bestiolas, quæ insidiari solent natis frugibus, abigant. Hanc rusticæ *capannam* vocant: quod vnum tantum capiat. *Tescua* quidam putant esse tuguria, quædam loca prærupta & aspera. *Magalia* edificia Numidarum agrestium oblonga, incuruis lateribus tecta, quasi nauium carinæ sint: siue rotunda in modum furnorū. Et magalia dicta, quasi magaria, quia *magar* Punicè nouam villam dicunt, vna litera commutata pro r magaria, Tuguria.

De agris. CAP. XIII.

Ager Latine appellari dicitur, eo quòd in eo agatur aliquid. Alij agrū ex Græco nominati manifestius credūt. Vnde & villa Græcè *κρηνη* dicitur. *Villa* à vallo, id est aggere terræ nuncupata, quòd pro limite constitui solet. *Possessiones* sunt agri latè patentes publici priuatique: quos initio non mancipatione, sed quisque vt potuit occupauit, atque possedit, vnde & nuncupati. *Fundus* dictus, quòd eo fundatur vel stabiliat *patrimonium*. Fundus autem, & vrbaniū edificiū & rusticum intelligendum est. *Predium*, quòd ex omnibus *patrifamilias* maximè præuidetur, id est apparet, quasi præuidium, vel quòd antiqui agros, quos bello ceperant, vt *predæ* nomine habebant. *Omnis* autē ager, vt Varro docet, quadrifarius diuiditur. Aut enim *arvus* est ager, id est rationalis: aut *constus*, id est apertus arboribus: aut *pascentis*, qui herbis tantū,

& animalibus vacat: aut *florens*, quod sunt horti apibus congruentes & floribus. Quod etiam Virgilius in quatuor libris Georgicorum secutus est. *Rura* veteres incultos agros dicebant, id est silvas & pascua, agrum verò qui colebatur. Nam rus est quo mel, quo lac, quo pecus haberi potest. Vnde & rusticus nominatur. hæc agrestium prima & otiosa foelicitas. *Seges* ager est in quo feritur, vnde & Virgilius, Illa seges demum votis responderet avari Agricola. *Compascuus* ager dicitur, qui à diuisoribus agrorum relictus est ad pascendum communiter vicinis. *Alluuius* ager, est quem paulatim fluuius in agrum reddit. *Arctifinius* ager dicitur est, quia certis linearum mensuris continetur: sed arcentur fines eius obiectu fluminum, montium, arborum, vnde & in iis agris nihil subsiciuorum interuenit. *Novalis* ager est primum proficissus, siue qui alternis annis vacat, nouandarum sibi viriū causa. Noualia enim semel cum fructu erant, & semel vacua. *Squalidus* ager quasi excolidus, eo quod iam à cultura exierit, sicut excorsus, quod à consulatu discesserit. *Virginosus* ager est semper vuidus. Nam vuidus dicitur, qui aliquando siccatur. Vligo enim humor terre naturalis est, ab ea nunquam recedens. *Subsiciua* sunt propriè quæ de materia præcedens sutor quasi superuacua abiicit. Inde & subsiciui agri, quos in pertica diuisos recusat, quasi steriles vel palustres. Itè subsiciua, quæ in diuisura agri non efficiunt centurias, id est iugera cc. *Area* dicitur tabularum æqualitas, dicta autem area à planiciæ atque æqualitate, vnde & ara. Alij aream vocatã dicunt, quod pro trituranis frugibus eradatur, vel quod non trituratur in ea nisi arida. *Pratum* est cuius forni copia armenta tuentur, cui veteres Romani nomen indiderunt ab eo quod protinus sit paratum: nec magni laborem cultura desideret. Prata autè sunt quæ secari possunt. *Paludes* dictæ à Pale pastorali dea, quod paleam, id est pabula nutiant iumentorum.

De finibus agrorum. CAP. XIII.

Fines dicti, eo quod agri funiculis sunt diuisi. Mensurarum enim linearum in terrarum partitione tenduntur, ut dimensionis æqualitas teneatur. *Limites* appellati antiquo verbo transuersi. Nam transuersa omnia antiqui lima dicebant: à quo & limina ostiorum per quæ foris & intus itur: & limites quod per eos fossas in agros eatur. Hinc & *limus* vocabulum accepit, cingulum quo serui publici cingebantur obliqua purpura. *Termini* dicti, quod terree mensuras distinguunt atque declarant. His enim testimonio finium intelliguntur, &

agrorum intentio & certamen aufertur. *Limites maximi* in agris sunt duo, *cardo* & *decumanus*. *Cardo* qui à septentrione directus à cardine cæli est: nam sine dubio cælum vertitur in septentrionali orbe. *Decumanus* est qui ab oriente in occidentem per transuersum dirigitur, qui pro eo quod formam X faciat, decumanus est vocatus. Ager enim bis diuisus figuram numeri denarij efficit. *Area* ab arcedo vocata. *Fines* enim agri custodit, eosque adire prohibet. *Trifinium* dicitur, eo quod triu possessionum fines astringit. Hinc & *quadrifinium*, quod quatuor. Reliqui limites angustiores & inter se distat imparibus interualis & nominibus designatis.

De mensuris agrorum. CAP. XV.

Mensura est quicquid pōdere, capacitate, longitudine, altitudine, animoque finitur. Maiores itaque orbem in partibus: *partes*, in prouinciis: *prouincias* in regionibus: *regiones*, in locis: *loca*, in territoriis: *territoria*, in agris: *agros*, in centuriis: *centurias*, in iugeribus: *iugera*, in climatibus: deinde *climata* in *actus*, *perticas*, *passus*, *gradus*, *cubitos*, *pedes*, *palmas*, *unctas*, & *digitos* diuiserunt: Tanta enim fuit eorum solertia. *Digitus* est minima pars agrestium mensurarum. Inde vncia habens digitos tres. *Palmus* autem quatuor habet digitos: *pes* sedecim digitos: *passus* pedes quinque: *pertica* passus duos, id est, decem pedes. *Pertica* autè à portando dicta, quasi portica. Omnes autè præcedentes mensuræ in corpore sunt, ut *palmus*, *pes*, *passus*, & reliquæ: sola *pertica* portatur. Est enim decem pedum ad instar calami in Ezechiele templum mensurantis. *Actus* est minimus, latitudine pedum quatuor, longitudine centum sexaginta. *Climata* quoque vndique versum habent sexaginta pedes. *Actus quadratus* vndique finitur pedibus centum viginti. Hunc *Betici* arapennem dicunt, ab arado scilicet. *Actus duplicatus* iugerum facit: & ab eo quod est iunctum, iugeri nomen accepit. *Iugerum* autem constat longitudine pedum ducentorum quadraginta, latitudine centum viginti. *Actum* prouinciæ *Beticæ* rustici agrum vocant. *Porcum* iidem *Betici* triginta pedum latitudine, & octoginta longitudine definiunt. Sed *porca* est quod in arado extat. *Lyra* quod defossus est. At *Galli candetum* appellant in arcis urbanis spacium centum pedum, quasi centetum. In agrestibus autem pedum *CL*, quod aratores *candetum* vocat. Porro *Stadialis ager* habet passus *cxxv*, id est, pedes *DCXXV*, cuius mensura octies computata miliare facit, quod constat quinque millibus pedum. *Centuria* autem ager est ducentorum iugerum, qui

rum, qui apud antiquos à centum iugeribus vocabatur: sed postea duplicata est, noménque pristinum retinuit. In numero enim centuriae multiplicatae sunt, nomen mutare non poterunt.

De itineribus. CAP. XVI.

Mensas viarum nos milliarum dicimus, ¹⁰ Graeci stadia, Galli leucas, Aegyptij signes, Perse parasangas. Sunt autem proprie quae spacia. Milliarium mille passibus terminatur: & dictum milliarium, quasi mille adium, habens pedes quinque milia. Leuca finitur passibus quingentis. Stadium octava pars milliarium est, constans passibus cxxv. Hoc primum Herulem statuisse dicunt, cumque eo spacio determinasse, quod ipse sub vno spiritu confecisset: ac proinde stadiū appellasset, quod in fine respirasset, simulque steteret. ²⁰ Via est, quae potest esse vehiculum: & via dicta à vehiculorum incurfu. Nam duos actus capit, propter euntium & venientium vehiculorum occursum. Omnis autem via aut publica est, aut priuata. Publica est quae in solo publico est, quae iter actus populo patet. Haec autem ad mare, aut ad oppida pertinet. Priuata est quae vicino municipio data est. Strata dicta, quasi vulgi pedibus trita. Lucretius: Seratāque iam vulgi pedibus detrita viarum. Ipsa est & ³⁰ delapidata, id est, lapidibus strata. Primum autem Pœni dicuntur lapidibus vias strauisse: postea Romani eas per omnem vias orbem disposuerunt, propter rectitudinem itinerū,

& ne plebs esset ociosa. Agger est media strata eminentia, coaceruatis lapidibus strata, ab aggere, id est, coaceruatione dicta, quam historici viam militarem dicunt: vt, Qualis saepe viae depressus in aggere serpens. Iter vel itus est via, quae in ab homine quaquaersum potest. Iter autem & itiner diuersam habet significationem: Iter enim locus est transitu facilis: vnde & appellamus itum. Itiner autem est itus longae viae, & ipse labor ambulandi, vt quod velis peruenias. Semita itineris dimidium est, à semi itū dicta. Semita autem hominum est: callis ferarum & pecudum. Callis est iter pecudum inter montes angustum & tritum, à callo pecudum vocatum, siue callo pecudum perduratum. ⁴⁰ Transuersa sunt transuersa in agris itinera, siue recta via, dicti quod tranmittant. Diuortia sunt flexus viarum, hoc est, viae in diuersa tendentes: eadem diuortia sunt, hoc est, diuersae ac diuinae viae: siue semitae transuersae, quae sunt alterae viae. Binium, quia duplex est via. Competa, quia praesens in ea competit viae, quasi trinita, quatriuina. Ambitus inter vicinorum aedificia locus, duorum pedum & semipedis ad circumeundi facultatem relictus, & ab ambulando dictus. Orbita vestigium carri, ab orbe rota dicta. ⁵⁰ Potro actus quo pecus agi solet. Ciliusum iter flexuosum. Vestigia sunt pedum signa primis plantis expressa, vocata quod iis viis praecurrentium inuestigantur, id est, cognoscantur.

ISIDORI HISPANENSIS EPISCOPI ORIGINALIVM SIVE ETYMOLOGIARVM
LIBER XVI.

CAPITA LIBRI DECIMISEXTI.

1 De pulueribus & glebis terra.	14 De aureis.
2 De glebis ex aquis.	15 De vitro.
3 De lapidibus vulgaribus.	16 De metallis.
4 De lapidibus insignioribus.	17 De auro.
5 De marmoribus.	18 De argento.
6 De gemmis.	19 De ere.
7 De viridioribus gemmis.	20 De ferro.
8 De rubris gemmis.	21 De plumbo.
9 De purpureis.	22 De stanno.
10 De candidis.	23 De electro.
11 De nigris.	24 De ponderibus.
12 De variis.	25 De mensuris.
13 De crystallinis.	26 De signis ponderum.

De pulueribus & glebis terra.

CAP. I.

PULVIS, dictus, quod vi venti pellatur. Tollitur enim eius flatu, nec resistit; nec stare nouit: sicut ait propheta: Tāquam puluis, quem proicit ventus à facie terre. *Linus* vocatus, quod leuis sit. *Cannum* est vorago luti. *Cinis* ex incēdio dicitur, ab eo enim fit. *Fanilla*, quod per ignem effecta sit. Nam *fanis* ignis est. *Glebas*, quod globus sit. Pulueris enim collectio: ne compingitur, & in vno glomere adunatur. Terra autem ligata gleba est, soluta puluis. *Labama* eo quod ambulātibz lapsum inferat, dicta per deriuationem à labe. *Lutum* vocatum quidam per antiphrasim putant, quod non sit mundum: nam omne lorum mundum est. *Volubra*, appellata, quod ibi apri volentur. *Vlgo* sordes limi vel aquae sunt. *Sabulum* leuissimum terrae genus. *Argilla* ab Argis vocata: apud quos primum ex ea vasa confecta sunt. *Creta*, ab insula *Creta*, vbi melior est. *Creta Cimolia* candida est: à Cimeā Italiae insula dicta: quarum altera vestimentorum preciosos colores emollit: & confricato sulphure quodam nitore, exhilarat: altera gemmis nitorem praestat. *Creta argentea* & ipsa candida appellata, eo quod nitore argento reddat. *Terra Samia* à Samo insula dicta, glutinosa & candida, & linguae lenis, medicamentis & vasculis necessaria. *Puluis Puteolanus* in Puteolanis Italiae colligitur collibus, opponiturque ad sustinenda maria fluctūsque frangendos. Nam mersus aquis protinus lapis fit, vndeque cotidie fortior effectus in saxum mutatur, sicut argilla igne in lapidem vertitur. *Sulphur* vocatum, quia igne accenditur. *Uis* enim ignis est. Nam vis eius in aquis feruentibus sentitur, nec alia res facilius accenditur. Nascitur in insulis Aëoliis inter Siciliam & Italiam, quas ardere dicunt. Inuenitur & in aliis locis effosum. Huius genera quatuor. *Primum* quod foditur trāscit lucet & viret, quo solo ex omnibus medicis vruntur. *Alterum* quod appellant glebam visibus tantum fullonum familiare. *Tertium* liquor est, vsus eius ad lanas suffundendas, quia candorem mollitiemque praestat. *Quartum* ad licinia conficienda maximè aptum. Sulphuris tanta vis est, vt morbos comitiales deprehendat nitore suo impositis ignibus in calice vini, prunaque subdita circumferens exardescentibus percussio pallorem dirum velur defunctorum effundit.

De glebis ex aqua. CAP. II.

Bitumen in Iudaea de lacu Asphaltite emergit, cuius glebas supernatantes, nau-

tae scaphis appropinquantes colligunt. In Syria autem limus est passim à terra exarsuans. Spissatur autem vtraque & densitate coeuit, & vtraque Graeci *πρωτόζωον* appellant. Natura eius ardens & igni cognata, & neque aqua neque ferro rumpitur, nisi solis muliebribus inquinamentis: utilis ad compages nauium. *Alumen* vocatum à lumine, quod lumen coloribus praestat tingendis. Est autem falsugo terrae, efficiturque hyeme ex aqua & limo, & aestiuis solibus maturatur. Huius species duae sunt, liquidum & spissum. *Sal* quidam dictum putant, quod in igne exiliat. Fugit enim ignem dum sit igneus, sed naturam sequitur, quia ignis & aqua semper inter se inimica sunt. Alij sal à falso & sole vocatum existimant: nam *aquis maris sponte gignitur*, spuma in extremis littoribus vel scopulis delicta & sole decocta. Sunt & *lacus & flumina & putei* à quibus hauritur. Dehinc in salinis ingectus Sole siccatur, sed & flumina densantur in sale, amne reliquo sub gelu fluente. *Alibi quoque detractis arenis colligitur*, crescens cum lunae noctibus: nam in Cyrenea Ammoniacus sub arenis inuenitur. Sunt & montes *natini salis*, in quibus ferro ceditur, vt lapis renascens maius: tanta alicubi duritia, vt muros domōsque massis salis faciant, sicut in Arabia. In natura quoque salis differentiae sunt. Nā alibi suavis, alibi salissimus: *communis sal* in igne crepitat. *Tragacem* nec crepitat in igne, nec exilit. *Argentinum* Siciliae flammis patiens in aqua exilit, in igne fluit contra naturam. Sunt & colorum differentiae: *Memphiticus rufus* est: in parte quadam Siciliae *purpureus*, vbi Aëna mons est. Item in eadem Sicilia in Pachyno adeo *splendidus & lucidus*, vt imagines reddat. In Cappadocia *crocinus* effoditur. Salis natura necessaria est ad omnem escam. Pulmentis enim saporem dat: excitat auditatem, & appetitum in omnibus cibis facit. Ex eo quippe omnis victus, delectatio & summa hilaritas. Hinc & salis nomen accepisse putatur. Nihil enim vtilius sale & sole. Denique cornea videmus corpora nauticorum. Quinetiam pecudes, armenta & iumenta sale maximè prouocantur ad pastum: multum largiores lacte, multoque gratiores casei dote. Corpora etiam sal astringit, siccatur & alligat. Defuncta etiam à putrescendi labe vindicat, vt durent. *Nitria* à loco sumptis vocabulum. Nascitur enim in oppido vel regione Aegypti Nitria, ex quo & medicinae sunt, & sordes corporum vestiumque lauantur. Huius natura non multum à sale distat. Habet enim virtutem salis & similiter oritur canescentibus littoribus siccitate. *Aphronitrum* Graecè, Latine spuma nitri est, de quo quidam ait, Rusticus es, nescis: quid Graeco nomine dicat. Spuma vocor nitri, Grae-

tri, Græcus est a phronitrum. Colligitur autem in Asia, in speluncis distillans, dehinc siccatur sole. Optimum putatur, si minimè fuerit ponderosum & maximè fricabile, colore penè purpureo. *Chalcantum* dictum, quia chalcidis est timum, id est, flos: unde & apud Latinos aeris flos appellatur. Fit autem nunc multis in regionibus: olim in Hispaniæ puteis vel stagnis id genus aquæ habentibus, quam decoquebant, & in piscinas ligneas fundebant, appendentes super eas restes, lapillis extentas, quibus limus in similitudinem vitreis acinis adhærebat: sicque eiectum siccabatur diebus xxx. Fit autem nunc alibi in speluncis, quod liquidè collectum dehinc diffusum in quosdam solidatur boros: fit & in scrobibus cauatis, quarum de lateribus decidentes guttæ coalescunt: fit & salis modo, ex flagrantissimo sole. Ad eò autem constrictæ virtutis est, ut in leonum & vrsorum ora spatium tantam vim habeat ad stringendū, ut non valeant mordere. In codice quodam manuscripto ante vocabulum Aphronitrum habentur hæc: Nam sicut salem in littore maris feruor conficit Solis, durando in petram aquas marinas, quas maior vis ventorum vel ipsius maris feruor in littora vltiora proiecerit: ita in Nitria, vbi æstate pluuiæ prolixiores tellurem infundunt, adurit sideris ardor tantus, qui ipsas pluuias per latitudinem arenarum concoquat in petram: saliquidem vel glaciæ aspectu similitam, sed nihil rigidi rigoris, nil salis saporis habentem, quæ tamen iuxta naturam salis in caumate durare atque nubiloso aere fluere ac liquefieri solet. Hanc indigenæ sumentes seruant, & vbi opus fuerit, pro lumento vtuntur. Vnde Iudææ peccantur dicit propheta: Si laueris te nitro, & multiplicaueris tibi herbâ Borith, maculata es in iniquitate tua, dicit Dominus. Crepitat autem in aqua, quomodo calx viua, & ipsa quidem disperit, sed aquam lauationi aptam reddit.

De lapidibus vulgaribus. CAP. III.

Lapis à terra tanquam densior etiam vulgo discernitur. Lapis autem dictus, quòd lardat pedem. Lapis mollis est & spartus. *Saxa* hærent & à montibus exciduntur. Petra Græcum est. *Silex* est lapis durus, eò quòd exiliat ignis, ab eo dictus. *Scopulus* à saxo eminenti, quasi à specularando dictus: siue à regimento nauium, *Spelæa* Græcè, spelunca Latinè. Est autem rupis cauata. *Crepido* extremitas saxi abrupti: unde & crepido vocata, quòd sit abrupti saxi altitudo: sicut hæret pede pes densus, unde & vocatur. *Cantæ* alpera saxa in mari, dicta à cauando, quasi cauata. *Murices* petre in littore similes rau-

ricibus viuus, acutissima & nauibus perniciosæ. *Icon* saxum est, quod humanæ vocis sonū captans, etiam verba loquentium imitatur. *Icon* autem Græcè, Latinè imago vocatur, eò quòd ad vocem respondens alieni efficitur imago sermonis: licet hoc quidem & locorū natura eueniat, ac plerumque conuallium. *Calculus* est lapillus terræ admixtus, rotundus atque durissimus, & omni puritate lenissimus. Dictus autem calculus, quòd sine molestia breuitate sui calcetur: cui contrarius est scrupus, lapillus minutus & asper: qui si incidit in calciametum, nocet, & molestia est animo: unde & molestia animi dicimus scrupulū: hinc & scrupæ saxa, id est, aspera. *Cos* nomen accepit, quòd ferrum ad incidendum acuat. *Cos* enim Græco sermone incisio nominatur. Ex his aliæ aquariæ sunt: aliæ oleo indigent in acuendo, sed oleum lenem, aquariæ aciem acerrimam reddunt. *Pumex* vocatur, eò quòd spumæ densitate concretus fiat, & est aridus, candore paruus: tantamque naturam refrigerandi habens, ut in vase missus, multa deseruere definant. *Rudos* artifices appellant lapides contusos & calci admixtos, quos in pauimentis faciendis superfundunt: unde & rudera dicuntur. *Gypsum* cognatum calci est, & est Græcum nomen: plura eius genera. Omnium autem optimum *lapis specularis*. Est enim signis ædificiorum & coronis gratissimus. *Calx viua* dicta, quia dum sit tactu frigida, intus occultum continet ignem. Vnde & perfusa aqua statim latens ignis erūpit. Natura eius mirum aliquid facit. Postquam enim arserit, aquis incenditur, quibus solet ignis extingui: oleo extinguitur, quo solet ignis accendi. Vltus eius structuris fabricæ necessarius. Nam lapis lapidi non potest adherere fortius, nisi calce cōiunctus. *Calx* è lapide albo & duro melior structuræ: ex molli, vtilis tectoriis. *Arena* ab ariditate dicta, non adhærendo in fabricis, ut volunt quidam. Huius probatio, si manu impressa stridat: aut si in vestem candidam sparsa nihil fordis relinquat.

De lapidibus insignioribus. CAP. IIII.

Magnes lapis Indicus ab inuentore vocatus. Fuit autem in India ita primum repertus. Clauis crepidarum, baculique cuspidi hærens cum armenta idem Magnes pasceret: postea & passim inuentus. Est autem colore ferrugineus, sed probatur cum ferro adiunctus eius fecerit raptū. Nam ad eò apprehendit ferrum, ut catenam faciat anulorum. Vnde & eum vulgus ferrum viuum appellat. Liquorem quoque vitri, ut ferrum trahere creditur, cuius tanta vis est (ut refert beatus Augustinus) quòd quidam eundem

Magnetem lapidem tenuerit sub vase argenteo, ferrumque super argentum posuerit: deinde subter mouente manu eum lapide ferrum cursu desuper mouebatur. Vnde factum est, ut in templo quodam simulachrum ex ferro pendere in aere videretur. Est quippe & alius in Æthiopia Magnes, qui ferrum non ambit, sed respuit. Omnis autem Magnes tanto melior est, quanto magis cœruleus. *Gagates* lapis primum inuentus est in Sicilia: *Gagatis* fluminis fluore reiectus. Vnde & nominatus, licet in Britannia sit plurimus. Est autem niger, planus, lenis & ardens igni admotus. Fictilia ex eo scripta non delentur: incensus serpentes fugat: demoniacos perdit, virginitatem deprehendit: mirum, quia acceditur aqua, oleo restinguitur. *Asbestos* Arcadiæ lapis, ferrei coloris: ab igne nomen sortitus, eo quod accensus semel, nunquam extinguitur. De quo lapide mechanicum aliquid humana ars molita est: quod gentiles capti sacrilegio mirarentur. Denique in templo quodam fuisse Veneris sanum dicunt, ibique candela brum & in eo lucernam sub diuo sic ardentem, ut eam nulla tempestas, nullus imber extingueret. *Pyrites* Perficus lapis fuluus aeris simulans qualitatem, cuius plurimus ignis: siquidem facile scintillas emittit: hic tenentis manum si vehementius prematur adurit: propter quod ab igne nomen accepit. Est alius *Pyrites* vulgaris, quem vinum lapidem appellant, qui ferro vel lapide percussus scintillas emittit, quæ excipiuntur sulphure vel aliis fungis vel foliis, & dicto celerius prebet ignem. Hunc vulgus focarem petram vocat. *Selenites* Latine lunaris interpretatur, eo quod interiorum eius candorem cum luna crescere atque deficere aiunt. Gignitur in Perside. *Dionysius* lapis fuscus & rubentibus notis sparsum. Vocatur autem ita, quia si a que mixtus conteratur, vinum flagrat: & quod in illo mirum est, ebrietati resistit. *Thracius* niger & sonorus: nascitur in flumine, cuius nomen est pontus in Equitia. *Phrygius lapis* ex loco traxit vocabulum. Nascitur enim in Phrygia, colore pallidus, mediocriter grauis. Est autem gleba pumicosa. Vritur antea vino perfusus, statimque foliis donec rubescat: ac rursus vino dulci intingitur, trinis vicibus, tingendis tantam vestibus utilis. *Syrus lapis* à Syria, ubi reperitur appellatur: hic integer fluctuari traditur: comminutus mergi. *Arabicus* similis est ebori sine vlla macula. Hic defricatus ad cutem, succum demittit croco similem. *Iudæicus* lapis albus est, atque in schemate grandis scripturis sub inuicem modulatus, quas Græci *zeuxipus* appellant. *Samos* à Samo insula, ubi reperitur, vocatus, & est grauis & candidus, polendi auxum uti-

lis. *Memphitis* vocatus à loco Ægypti, & est gemmantis natura. hic tritus, atque in iis quæ vrenda & secanda sunt ex aceto illinitus ita obstupescere facit corpus, ut non sentiat cruciatum. *Sarcophagus* lapis dictus, eo quod corpora defunctorum condita in eo infra quadraginta dies absumentur. *aspis* enim Græcè caro dicitur, *aspis* comedere. Nascitur autem in Troade, fissilique vena scinditur. Sunt & eiusdem generis in Oriente saxa, quæ etiam viuentibus alligata, erodunt corpora. *Aemathites* appellatus, eo quod cute resolutus in colorem veniat sanguinis. Est autem admodum liuidus. Est & ferrugineus. Nascitur in vltima Ægypto, Babylonia & Hispania. *Androdamantus* colore niger, pondere & duritia insignis. Vnde & nomen traxit, præcipuus reperitur in Africa. Trahere autem in se argentum vel æs dicitur, quique attritus ut hæmathites in colorem redigitur sanguinis. *Isidius* inuenitur in vltima Hispania croco similis cum leui fulgore, facile friabilis. *Amiantos* appellatus à veteribus, eo quod si ex ipso vestis fuerit contexta, contra ignem resistat, & igni imposta non ardeat, sed splendore accepto nitescat, & est scissi aluminis similis: veneficiis resistens omnibus, specialiter magorum. *Batrachites* similis est testæ laminosæ scissibilis. *Gallaclites* colore cinereus, gustu suavis, sed ideo sic vocatus, quod quiddam de se lacteum attritus dimittat. *Obsus* lapis niger est translucidus, & vitri habens similitudinem. Ponitur in speculis parietum propter imaginum umbras reddendas. Gemmas multi ex eo faciunt: nascitur in India & in Samo Italiæ. *Myridas* lapis Euphratis Sole percussus coloribus micat variis. *Aethites* lapides reperiuntur in nidis aquilarum: aiunt binos inueniri, matrem & feminam: nec sine iis parere aquilas. Horum masculus durus similis galle, subutilis: foemineus verò pusillus ac mollis. Alligati, partus celeritatem faciunt: etiam à quibus vuluæ excidunt, nisi cito parturientibus auferantur. *Phengites* Cappadociæ lapis, duritia marmoris candidus atque translucens: ex quo quondam templum constructum est à quodam rege fortibus aureis, quibus clausis claritas intus diurna erat. *Emites* eboris similis, in quo Darium conditum fertur, Parioque similis candore & duritia, minus tamen ponderosus, qui Porus vocatur. *Ostracites* vocatus, quod similitudinem testæ habeat: usus eius est pro pumice. *Melantes* lapis dictus, eo quod melleum & dulcem succum emittat. *Isinirus* lapis asper & indomitus, & omnia atterens: ex quo gemmæ terantur. *Chrysites* colore similis ocreæ: inuenitur in Ægypto.

Ammites similis nitro, sed durior: gignitur in Ægypto & Arabia: qui nascitur in Æthiopia veluti viridis, sed lacteus, cum resoluitur, remordens vehementer. *Coranus* albus est, duobusque Pariis. *Melotus* veluti viridis & gradis inuenitur in Ægypto. *Tusculanus* à loco Italiae dictus, dissilire igne traditur. *Sauinus* lapis fuscus addito oleo etiam lucere fertur. Est & quidam viridis lapis vehementer igni resistens. *Sifinis* mollis & candidus, excalescit oleo nigrescit atque durecit. *Lapidis* quoque medicinalium mortuorum & pigmentorum usus apti. *Edesus* præcipuus & inde colaticus. *Thebaicus* quoque & *basanites* lapides vel ex sese remittentes. *Specularis* lapis vocatus est, quod vitri more transeat: repertus primum in Hispania citeriore & circa Segobricam urbem. Inuenitur enim sub terra & effossus exciditur, atque finditur in quamlibet tenues crustas.

De marmoribus. CAP. V.

Post lapidum genera veniamus ad marmorum. Nam inter lapides & marmora differentia. Nam marmora dicuntur eximij lapides, qui maculis & coloribus commendantur. Marmor sermo Græcus est à viriditate vocatus, & quamuis postea & alij colores inueniantur: nomen tamen pristinum à viriditate retinuerunt. *Marmorum colores & genera* innumerabilia sunt. Non tamen omnia è rupibus exciduntur, sed multa sub terra sparsa sunt preciosissimi generis: sicut *Lacedæmonius* viride cunctis hilarius: repertum prius apud Lacedæmones, vnde & vocabulum traxit. *Ophites* serpentium maculis simile est, vnde & vocabulum sumpsit: duo eius genera, molle candidum, nigrum durum. *Augustum & Tiberium* in Ægypto Augusti & Tiberij primum principatu reperta sunt. Differentia eorum est ab Ophite: cum illud, ut prædiximus, serpentium maculis sit simile: hæc maculas diuerso modo colligunt. Nam Augustum vndatum est crispum in vertice: Tiberium sparsa non conuoluta canitie. *Purpures* ex Ægypto, est rubens, candidis interuenientibus punctis. Nominis eius causa quod rubeat ut purpura. *Basanites* ferrei coloris sine duritia. Vnde & nomen ei datum est: inuenitur in Ægypto & Æthiopia. *Alabastrites* lapis candidus: intermixtus variis coloribus: ex quo Evangelici illius vnguenti vasculum fuit. Cauant enim hunc ad vasa vnguentaria: quoniam optime seruare incorrupta dicitur. Nascitur circa Thebas Ægyptias & Damascum Syriæ, ceteris candidior: probatissimus vero in India. *Farius* candoris eximij *Ligidius* cognomento. hic apud Paron insulam nascitur: vnde & Parius nuncupatus.

Magnitudo eius quæ lances craterasque non excedat. vnguentis & ipse aptus. *Coralliticus* in Asia repertus, mensuram non ultra cubitos binos: candore proximo eboris ad quandam similitudinem è diuerso niger. *Alabandicus* terræ suæ nomine nuncupatus: purpuræ aspectu similis. Iste in oriente igni liquatur, atque ad usum vitri funditur. *Thebaicus* intermixtus aureis guttis inuenitur in parte Ægypti ascriptus coriculis ad terenda collyria quadam vtilitate naturali conueniens. *Sienites* circa Siemem vel Thebas nascitur: trabes ex eo fecerunt reges. *Marmora* autem que in officinis sunt, rupibus gignuntur: ex quibus ista Sienites diuersi coloris maculis distinctus est: cuius primum usum insulæ Cyclades dederunt. *Lesbius* liuidior est paulo hoc sed & ipse diuersi coloris maculas habens. *Corinthicus* Ammoniacæ guttæ similis cū varietate diuersorum colorum. Corintho primum repertus: ex eo columnæ ingentes liminaque fiunt ac trabes. *Charistum* viride, optimum nomen ab aspectu habens, eo quod gratum sit iis qui gemmas sculpunt: eius enim viriditas reficit oculos. *Nunidiem* marmor Nundia mittit ad curæ succum dimittit, croco simile: vnde & nomen accepit, non crustis, sed in massa & liminum vsu aptum. *Luculleum* marmor nascitur in Choo insula, cui Lucullus consul nomen dedit, qui delectatus illo primum Romam inuexit, solumque penè hoc marmor ab amatore nomen accepit. Est & *Limenis* reperta appellatus à colore cineris, cuius lapidis alligatio contra serpentes laudatur. *Ebur* à barrois est, elephante dictum. Horatius. Quid tibi vis mulier nigris dignissima barris?

De gemmis. CAP. VI.

Post marmorum genera gemmarum sequuntur, quæ multum auro decorum tribuunt venustate colorum. Primordia earum à rupe Caucaei. Fabulæ ferunt, Prometheum primum fragmentum saxi eiusdem inclusisse ferro ac digito circumdedisse: isque in initis cepisse anulum atque gemmas. Genera gemmarum innumerabilia esse traduntur, e quibus nos ea tantum quæ principalia sunt siue notissima annotabimus. *Gemma* vocata, quod instar gummi transeat. *Preciosi lapides* ideo quia carè valent: siue ut à vilibus discerni possint: seu quod rari sint. Omne enim quod rarum est, magnum & preciosum vocatur: sicut & in Samuelis volumine legitur: Et sermo Domini preciosus erat in Israel, hoc est, rarus.

De viridioribus gemmis. CAP. VII.

Omniū gemmarum virentiū *Smaragdus* principatum habet, cui veteres tex-

tiam post margaritas & vniones tribuunt dignitatem. Smaragdus à nimia viriditate dicitur. Omne enim satis viride Smaragdum dicitur. Nullis enim gemmis vel herbis maior hoc austeritas est. Nam herbas virentes frondésque exuperat: inficiens circa se viriditate repercussum aerem. Sculptentibus quoque gemmas nulla gratior oculorum refectionis est. Cuius corpus si extentum fuerit, sicut speculum, ita imagines reddit. Quippe Nero 10 Cæsar gladiatorum pugnas in smaragdo spectabat. Genera eius duodecim, sed nobiliores *Scythici*, qui in Scythica gente reperiuntur. Secundum locum tenent *Bactriani*. Colli guntur enim in commissuris saxorum flante Aquilone. Tunc enim tellure deoperta intermicant, quia iis ventis arenae maximè mouentur. Tertium *Aegyptij* habent. Reliqui in metallis arariis inueniuntur, sed vitiosi. Nam aut ære aut plumbo aut lapillamentis 20 vel salis similes notas habent. *Smaragdi* autem mero & viridi proficiunt oleo, quamuis natura imbuantur. *Chalcosmaragdus* dicta, quod viridis sit: & turbida, acris venis. Hæc in Ægypto vel Cypro insula nascitur. *Prasus* pro viridante colore dictus, sed vilis. Cuius alterum genus sanguineis punctis abhorret. Tertium distinctum virgulis tribus cæcidis. *Berillus* in India gignitur, gentis suæ lingua nomen habens, viriditate similis smaragdo, 30 sed cum pallore. Politur autem ab Indis in sexangulas formas, vt hebetudo coloris repercussione angulorum excitetur. Aliter politus non habet fulgorem. Genera eius nouè. *Chrysoberillus* dictus, eo quod pallida eius viriditas in aureum colorem resplendeat: & hunc India mittit. *Chrysoprasus* Indicus est, colore porri succum referens, aureis interuenientibus guttis, vnde & nomen accepit, quem quidam Berillorum generis indicauerunt. 40 *Iaspis* de Græco in Latinum viridis gemma interpretatur. Est autem smaragdo subsimilis & crassi coloris. Species eius xvij. Volunt autem quidam Iaspidem gemmam, & gratiæ & tutæ esse gestantibus, quod credere non fidei, sed superstitionis est. *Topazion* ex virenti genere est omnique colore resplendens: inuenta primum in Arabia insula, in qua Troglodyte prædones fame & tempestate fessi cum herbarum radices effoderent, 50 eruerunt. Quæ insula postea quaesita nebulis cooperta, tandem à nauigantibus inuenta est. Sed ob hoc locus & gemma nomen ex causa accepit. Nam *Troglodytarum* lingua significationem habet querendi. Est autem amplissima gemmarum: eadem sola nobilium, limam sentit: genera eius duo. *Callaica* colore viridis, sed pallens & nimis crassa, nihil iocundius aurium decens, vnde & appellata. Nascitur in India vel Germania in riu

pibus gelidis, oculi modo extuberans. *Molochites* spissius virens & crassior quam smaragdus, à colore maluæ nomen accepit: in reddendis laudata signis. Nascitur in Arabia: *Heliotropium* viridi colore & nubilo stellis puniceis superparsa cum sanguineis venis. Causa nominis de effectu lapidis est. Nam deiecta in labris æneis radio Solis mutat sanguineo repercussu. Extra aquam autem speculi modo Solem excipit, deprehenditque defectus eius subeuntem lunam ostendens. Magorum impudentia, manifestissimum in hoc quoque exemplum est, quod admixta herba Heliotropio quibusdam additis præcantationibus gerentem conspici negent. Gignitur in Cypro & Africa, sed melior in Æthiopia. *Sarda* gemma prasini coloris apud Chaldaeos. Cuius tanta vis est, vt permeantes naues è profundo petat, & carinis ita tenaciter adhæreat, vt nisi abrasa parte ligni vix separetur. *Myrrhites* dicta est, quod in eo myrrhæ color est: Compressus autem vsque ad colorem nardi, spirat suauitatem aromatis. Reperitur in Arabia vel Ægypto myrrhæ coloris & odoris, vnde & nomen accepit. *Melichloros* bicolor ex vna parte viridis: ex altera meli similis. *Choaस्पites* à flumine Persarum dicta est, ex viriditate fulgoris aurei.

De rubris gemmis. CAP. VIII.

Corallius gignitur in mari, forma ramosus, colore viridis & maximè rubens: baccæ eius vel vitæ candidæ sub aqua & molles: detracta confestim durantur & rubescunt, tactuque protinus lapidescunt. Itaque occupari euellique retibus solet, aut acri ferramento præcidi: qua de causa corallius vocatur. Quantum autem apud nos margaritarum 40 Indicum preciosum est, tantum apud Indos corallium. Hunc Magi fulminibus resistere affirmant, si creditur. *Sardius* dicta, eo quod primum reperta sit à Sardis: hæc rubrum habet colorem marmoribus præstans: sed inter gemmas vilissima. Genera eius quinque, *Onyx* appellata, quod habeat in se permixtum candorem in similitudinem vnguis humane. Græci enim vnguem *ὄνυχα* dicunt. Hanc India & Arabia gignit: distant autem inuicem. 50 Nam Indica igniculos habet albis cingentibus zonis: Arabica autem nigra est cum candidis zonis, genera eius quinque. *Sardonix* ex duum nominum societate vocata est. Est enim ex onychis candore & Sardo. Constat autem tribus coloribus: subterius nigro, medio candido, superius mineo. Hæc sola in signando nihil ceræ euellit. Reperitur autem apud Indos & Arabes detecta torrentibus. Genera eius quinque. *Hamathites* rubore sanguineus ac propterea Hamathites vocatur.

quippe sanguis est. Gignitur in Æthiopia quidem, sed principalis in Arabia & in Africa inuenitur. De qua promittunt Magi quiddam ad coarguendas barbarorum insidias. *Succinum*, quem appellant Græci *ἐλαστερον*, sului cereique coloris, fertur arboris succus esse: & ob id succinum appellari. Electrum autem vocari fabulosa argumentatio dedit. Namque Phaetonte fulminis ictu interempto sorores eius luctu mutatas in arbores populos, lacrymis electrum omnibus annis fundere iuxta Eridanum amnem: & electrum appellatum, quoniam sol vocitatus sit electron plurimi poetæ dixerunt. Constat autem non esse succum populi, sed pinæ arboris. Nam accensus tedæ nidore flagrat. Nascitur autem in insulis Oceani septentrionalis sicut gummi, densaturque vt crystallum rigore vel tempore. Ex ea fiunt decoris gratia agrestium foeminarum monilia. Vocari autem à quibusdam harpaga, eo quòd attritu digitotum accepta caloris anima paleasque vestium simbrias rapiat: sicut magnes ferrum. Quocunque autem modo libeat tingitur. Nam Anchusæ radice conchilioque inficitur. *Ligninus* vocatus, quòd fiat ex vrina lycis bestia tempore indurata. Est autem sicut & succinum fulua, attrahens spiritu folia propinquantia.

De purpureis. CAP. IX.

Inter purpureas gemmas principatum *Ametistus* Indicus tenet. Ametistus purpureus est permixto violaceo colore, & quasi rosæ nitor, & leniter quasdam flammulas fundens. Alterum eius genus descendit ad hyacinthos. Causam nominis eius asserunt, quia sit quiddam in purpura illius nò ex toto igneam, sed vini colorem habens. Est autem sculpturis facilis: genera eius quinque. *Saphirus*, ceruleus est cum purpura, habens pulueres aureos sparfos: apud Medos optimus, nusquam tamen perlucidus. *Hyacinthus*, ex hominis sui flore vocatur. Hic in Æthiopia inuenitur, ceruleum colorem habes. Optimus qui nec rarus est, nec densitate obtusus, sed ex vtroque temperamento lucens purpuræque refulgens: hic autem non rutilat æqualiter, sed cum facie cæli mutatur. Sereno enim perspicuus est atque gratus, nubo coram oculis euanescit atque marcescit: in os missu frigidus est, in sculpturis durissimus, nec tamen inuictus. Nam adamante scribitur & signatur. *Hyacinthizon*, Indicus est hyacinthum propè referens. Quidam autem eorum crystallis similes, capillamentis intercurrentibus obscurantur, ex quo etiam vitio nomen illorum est. *Ametistizon* appellatur, quia eius extremus igniculus in a-

metisti violam exit. *Chelidonia*, ex hiruudinū vocata colore, & duum est generum, quarum vna ex altera parte purpurea, & altera purpurea nigris interuenientibus maculis. *Cyanca*, Scythiæ gemma ceruleo coruscans nitore purpura interdum & punctulis intermicantibus auratis puluisculis varians. *Rodius*, rosea est, & ex eo nomen accepit.

De candidis. CAP. X.

Margarita, prima candidatum gemmarum, quam inde margaritam aiunt vocatam, quòd in conchulis maris hoc genus lapidum inueniatur. Inest enim in carne cochleæ calculus natus, sicut in cerebro piscis lapillus. Gignitur autem de cælesti rore, quæ certo anni tempore conculæ hauriunt. Ex quibus margaritis quædam vniones vocantur: aptum nomen habentes, quòd tantum vnus nunquam duo vel plures simul reperiuntur. Meliores autem candidæ margaritæ, quam quæ stauescunt. Illas enim aut iuuentus: aut matutini roris conceptio reddit candidas: has senectus vel vespertinus aer gignit obscuras. *Pedorus*, secunda post margaritam candidarum gemmarum: de qua quæritur in quo colore numerari debeat: toties iactari per alienas pulchritudines nominis: adeò vt decoris prærogatiua vocabulo facta sit. *Asterites*, candida est: inclusam lucem continens veluti stellam totus ambulans, redditque Solis candidantes radios, vnde & nomen inuenit. *Galactites*, lactea est, quæ attrita reddit succum album ad lacteum saporem: foeminiis nutrientibus illigata fecundat vbera. Infantium quoque collo suspensa salinam facere fertur: in ore autem liquecere, & memoriam adimere. Mittunt eam Nilus & Achelous amnes. Sunt qui smaragdum albis venis circumligatum Galactitem vocant. *Galatias*, grandinis & candorem præfert & figuram, duritie quoque inuicta vt adamas: etiam in igne posita, manet suum frigus. *Solis gemma*, candida est, traxitque nomē quòd ad Solis speciem in orbem fulgentes spargit radios. *Selenites*, translucet candido malleoque fulgore, continens lunæ imaginem quæ iuxta cursum atri ipsius perhibent in dies singulos minui atq; augeri. Nascitur in Perside. *Cimédia*, inuenitur in cerebro piscis eiusdem nominis: candida & oblonga. Prælagere iis ferunt Magi signa tranquillitatis vel tempestatis. *Beloculus* albicans pupillam cingit, nigra medio aureo fulgore lucentem, & propter speciem Assyriorum regi Belo dicatam, vnde & appellata. *Epimelas*, dicitur cum in candida gemma supernè nigricat color, vnde & nomen habet. *Exebennis*, speciosa & candida, qua aurifices aurum poliunt.

De nigro. CAP. XI.

A Chates, reperta primum in Sicilia iuxta flumen eiusdem nominis postea à plurimis in terris. Est autem nigra habens in medio circulos nigros & albos iunctos & variatos, similis Hamathiri. Magi suffitu earum, si creditur, tempestates euertunt: flumina sistunt. *Afectos*, nigra & ponderosa distincta venis rubentibus. Hæc excalesfacta igni septem diebus calorem tenet. *Aegyptilla*, nigra est radice, cærulea facie, ex Ægypto vbi inuenitur vocata. *Media*, nigra est à Medea illa fabulosa inueta. Habet venas aeris coloris, sudorem reddit croci, saporem vini. *Veitana* Italica gema est, à Veientibus reperta, nigra facie, albis intermicantibus notis. *Bariptos*, nigra est cum sanguineis & albis notis. *Meramelas*, nigra vena, quemlibet colorem secans per medium. *Veneris crinis*, nigerrimi nitoris: continens in se speciem rufi crinis. *Tricus*, ex Africa nigra est, sed tres succos reddit: ab radice nigrum est, medio sanguineum, è summo ocreæ. *Dionysia*, nigro mixtis rubentibus notis ex aqua trita vinum flagrat, & odore suo ebrietati resistere putatur. *Pyritis*, nigra quidem, sed attritu digitos adurit.

De variis. CAP. XII.

S *Angrus*, varius ex omnibus penè coloribus constans, vnde & nominatur. *Olea*, barbari nominis ex fuluo & nigro, viridique & candido est. *Mitridax*, Sole percussa: coloribus micat variis. Gignitur in Perside. *Droselitus* varius nominis causa: quia si ad ignem applicetur velut sudorem mittit. *Opalus* distinctus, diuersarum colore gemmarum. Est enim in eo carbunculi tenuior ignis: amethysti fulgens purpura: smaragdi nitens viriditas, & cuncta pariter sub quadam varietate lucentia. Nomen habet ex patria. Sola enim eum parurit India. *Pontice*, à ponto dicuntur: genere diuerso, nunc sanguineis, nunc auratis guttis micantes: alia habentes stellas, alia longis colorum ductibus lineat. *Exocontalibus*, in parua magnitudine multicolor: vnde & hoc nomen sibi adoptauit. Tam diuersis enim notis sparsus est, vt sexaginta gemmarum colores in paruo eius orbiculo deprehendantur. Nascitur autem in Libya apud Troglodytas. *Murina*, apud Parthos gignitur, sed præcipua in Germania, humorem sub terra putant calore desatum, vnde & nomen sumpsit. Varietas eius in purpuram candoremque & ignem cum quibusdam colorum repercussionibus, quales in caelesti arcu spectantur. Cuius contraria causa crystallum facit, gelu concreto vehementiore.

De crystallinis. CAP. XIII.

C *Crystallus*, resplendens & aquosus colore. Traditur, quod nix sit glacie durata per annos. Vnde & nomen ei Græci dederunt. Gignitur autem in Asia & Cypro: maxime in Septentrionum alpibus, vbi nec æstate sol feruentissimus inuenitur. Ideo ipsa diurna & annosa duritia reddit hanc speciem quæ crystallus dicitur. Hic oppositus radiis Solis adeo rapit flammam, vt aridis fungis vel foliis ignem præbeat. Vltus eius etiam ad pocula destinatur. Nihil autem aliud quam frigidum pati potest. *Adamas Indicus*, lapis paruus & indecorus, ferrugineum habens colorem & splendorem crystalli. Nunquam autem vltra magnitudinem nuclei auellani repertus. Hic nulli cedit materiam, nec ferro nec igni, nec vnquam incalescit: vnde & nomen Græca interpretatione, indomita vis, accepit. Sed dum sit inuictus ferri ignisque contemptor, hircino rumpitur sanguine, recenti & calido maceratur, sicque multis ictibus ferri perfringitur. Cuius fragmentis sculptores pro gemmis insigniendis perforandisque vtuntur. Hic autem dissidet cum Magnete lapide, in tantum vt iuxta positus, ferrum non patiarur abstrahi Magneti, aut si admotus Magnes comprehenderit, rapiat atque auferat. Fertur quoque in electri similitudine venena deprehendere: merus vanos expellere: maleficis resistere artibus. Genera eius sex. *Galatias*, grandinum & candorem & figuram adamantinæ duritiæ habet. Etiam in igne positus manet suum frigus. *Cerauniorum duo genera* sunt. Vnum quem Carmania mittit crystallini similem, splendet tamen cæruleo, & si sub diuo positus fuerit, fulgorem rapit sidereum. Ceraunium alterum Hispania in Lusitanis littoribus gignit, cui color Pyropo rubenti, & qualitas vt ignis. Hæc aduersus vim fulgurum opitulari fertur, si credimus. Dicta autem Ceraunia, quoniam alibi non inuenitur, quam in loco fulminis ictu proximo. Græcè enim fulmen *κέραιον*, dicitur. *Iris*, apud Arabiam in mari rubro nascitur coloris crystallini, sexangulata: dicta ex argumento iris. Nam sub tecto percussa Sole, species & colores arcus caelestis in proximos parietes imitatur. *Astrion*, ex India est, crystallo propinqua: in cuius centro stella luces fulgore lunæ plena. Sumpsit autem nomen quod astris opposita, fulgorem rapit ac egerit. *Electrica*, quasi electoria. In ventriculis enim gallinacis inuenitur, crystallina specie, magnitudine fabæ. Hæc in certaminibus inuictos fieri Magi volunt, si credimus. *Enhydros*, ab aqua vocata. Exundat enim aquam, ita vt clausam in ea putes fontaneam scaturiginem. Omnium ardentium gemmarum princi-

principatum *carbunculus* habet. Carbunculus autem dictus, quod sit ignitus vt carbo, cuius fulgor nec nocte vincitur. Lucet enim in tenebris, adeo vt flammam ad oculos vibret. Genera eius xij. sed praestantiores qui videntur fulgere, & velut ignem effundere. Carbunculus autem Graece *αἰσπάζ* dicitur. Gignitur in Libya apud Troglodytas. *Anthracites* vocatus, quod sit & ipse coloris ignei, vt carbunculus, sed candida vena praecinctus, cuius proprium est quod iactatus in ignem velut inter mortuos extinguitur: at contra aquis perfusus exardescit. *Sandalirus* nascitur in India loco eiusdem nominis. Species eius, quod veluti intro lucido igne intus fulgent aureae guttae. Constat autem inter omnes quantus numerus stellarum accedit, tanto & precium accedere. *Lignis* ex eodem genere ardentium est appellata a lucernarum fragrantia. Gignitur in multis locis, sed probatissima apud Indos. Quidam eam remissiores carbunculum esse dixerunt. Huius duplex facies: vna quae purpura radiat: altera quae cocci rubore. A Sole excaefacta, aut digitorum attritu paleas & chartarum fila ad se rapere dicitur. Sculpturis resistit, ac si quando sculpta fuerit, dum signa imprimit, quasi quodam animali morsu partem cerae retinet. Genera eius quatuor. *Carchedonius* hoc quod & *Lychnites* facere dicitur, quanquam multum vilior praedictis. Nascitur apud Nafamonas imbre, vt ferunt, diuino. Inuenitur ad repercussum lunae plenae. Omnia autem genera sculpturae resistunt. *Alabandina* dicta ab Alabanda Asiae regione, cuius color ad Carchedonium vadit, sed rarus. *Draconites* ex cerebro draconis eruitur, quae nisi viuenti abscisa fuerit, non ingemescit: vnde & eam Magi dormientibus draconibus amputant. Audaces enim viri explorant draconum specus, & spargunt ibi gramina medicata ad incitandum draconum soporem, atque ita somno sopitis capita desecant, & gemmas detrahunt. Sunt autem candore translucenti. Vni eorum orientis reges praecipue gloriantur. *Chrysoprasus* Aethiopicus est, quem lapidem lux celat, prodit obscuritas. Nocte enim igneus, est die aureus. *Flugites* ex Persida est ostentans intra se quasi flammam astantes quae non exant. *Syrmites* vocata quoniam in litore Syrtium inuenta primum est in parte Lucaniae. Color eius croceus, intus stellas continens elanguidas, sub nubilo renitentes. *Ermiscion* inter gratissimas aspicitur, & ex igneo colore radians auro, portans secum in extremitatibus candidam lucem.

De aureis. CAP. XIII.

Sunt quaedam gemmarum genera ex specie metallorum vel lapidum cognominata.

Chrysothis aurum tantum videtur esse. *Chrysolitus* auro similis est cum matini coloris similitudine: hunc Aethiopia gignit. *Chrysolectrus* similis auro, sed in colorem electri vergens, matutino tantum aspectu iocundus, rapacissimus ignium, & si iuxta fuerit, celerrime ardescens. *Chrysolampis* ex auro & igne vocata. Aurea est enim die, & nocte ignea: hanc Aethiopia gignit. *Ammochrysus* arenis auro intermixtis nunc bractearum, nunc pulueris habet quadrulas. Gignitur in Perside. *Leocrisus* colore aureo interueniente candida vena. *Meletrisis* dicta, quod veluti per aurum sincerum: sic haec gemma transluceat. *Chrysoeolla* gignitur in India, vbi formicae eruant aurum. Est autem auro similis & habet naturam Magnetis, nisi quod auge aurum traditur, vnde & nuncupatur. *Argirites* similis argento, habens stigmata aurea. *Androdamas* argenti nitorem habet, & penes adamas, quadrata semper tesserae. Magi putant nomen impositum ab eo quod animorum impetus vel iracundias domare & refrenare dicatur, si credimus. Gignitur in mari Rubro. *Chalcites* aeris coloris est. *Calcosfannus* nigra est, sed lapidi illius aeris tinnitum reddit. *Balanites* duo sunt genera, subuirides & Corinthij aeris similitudine, mediam secante flammea vena. *Sideritis* a contemplatione ferri nihil dissonat. In maleficiis quoque modo si inferatur discordias excitat. *Idousdactilus* ex insula Creta est, ferrei coloris, causa nominis eius, quia pollicem humanum exprimit. *Aethiopiens* ferrei coloris est, qui dum teritur, succum emittit. *Similicnicus* in Euphratis alueo legitur pro connectione marmotis similis, medio colore glauco, veluti oculi pupilla internitens. *Arabica* ex patria dicta, aspectu eburnea est. *Hephaestis* speculi naturam habet in reddendis imaginibus, quanquam rutilet: experimentum eius si feruenti aquae addita statim refrigeret: aut si Soli opposita aridam materiam accendat. Nascitur in Coryco. *Ostracites* lapidosus colore testaceo durior. *Alteria* Achatii similis, nisi quod Achaties politura pinguescit. Duriori tanta inest vis, vt aliae gemmae sculphantur fragmentis eius. *Glossopetra* similis est linguae humanae, vnde & nomen sumpsit. Fertur autem deficiente luna caelo cadere, cui non modicam Magi tribuunt potestatem. Nam ex eo lunares motus excitari putant. Sunt & quaedam gemmarum genera cognominata ab animalibus. *Echites* vipereas maculas exprimit. *Carcine* matini cancri coloris est. *Scorpitis* scorpionem & colore & effigie refert. *Myrmicites* formicae reptantis effigiem imitatur. *Taos* pauoni est similis. *Hieracitos* accipitris coloris. *Aethites* aquila. *AE-*

gophthalmos, caprino oculo similis. *Lycophthalmos* quatuor est colorum, ex rutilo sanguineum, in medio nigrum candidus cingit ut luporum oculus. *Meconites* papauer exprimit. ¶ Sunt & quaedam gemmæ quibus gentiles in superstitionibus quibusdam videntur. *Liparia* suffita, omnes bestias euocare tradunt. *Anancitide* in necromantia dæmonum imagines euocare dicuntur. *Synochitide* umbras inferorum euocatas tenere dicuntur. *Chelonites* oculus est Indicæ testudinis, varius & purpureus. Per hunc Magi impositum linguæ futura prænunciare fingunt. *Bronia* à capite testudinum, è tonitruis eadi putatur, & restinguere fulminis ictus. *Hienia* lapis in oculis hienæ bestię inuenitur. qui si sub lingua hominum subditus fuerit, futura eum præcinere dicunt. Sed & *corallius* tempestati & grandini resistere fertur. *Pontica* est gemma quaedam liuore perlucida: habens stellas rubras, interdum & aureas. Dicunt per eam interrogari dæmones & fugari. ¶ In quibusdam gemmarum generibus vera à falsis discernere magna difficultas est: quippe cum inuentum sit ex vero genere alterius in alia falsa transducere, ut Sardoniches, quæ trinis glutinantur gemmis, ita ut deprehendi non possint. Fingunt enim eas ex diuerso genere, nigro, cædido miniõque colore. Nam & pro lapide preciosissimo smaragdo quidam vitrum arte inficiunt, & fallit oculos sub dolo quaedam falsa viriditas, quo adusque non est qui probe simularum & arguat: sic & alia alio atque alio modo. Neque enim est sine fraude vlla vita mortalium. Omnes autem non translucidas gemmas *cecas* appellant, eò quòd densitate sua obscurentur.

De vitro. CAP. XV.

VITRUM dictum, quòd visui perspicuitate transluceat. In aliis enim metallis quicquid intrinsecus continetur absconditur. in vitro verò quilibet liquor vel species qualis est interius, talis exterius declaratur, & quodammodo clausus patet. Cuius origo hæc fuit. In parte Syriæ quæ Phœnice vocatur finitima Iudææ, circa radicem montis Carmeli palus est, ex qua nascitur Belus amnis, quinque millium passuum spacio in mare fluens iuxta Ptolemaidem: cuius arena de torrente fluctu sordibus eluuntur. Hic fama est pulsa naue mercatorum nitri, cum sparsim per littus epulas pararent, nec essent pro attollendis vasis lapides: glebas nitri ex naue subdiderunt, quibus accensis permixta arena littoris, translucens noui liquoris fluxisse riuos, & hanc fuisse originem vitri. Mox ut est ingeniosa solertia, non fuit contenta solo nitro, sed & aliis mixturis hanc ar-

tem studuit. Leuibus enim aridisque lignis concoquitur, adiecto cupro ac nitro, continuisque fornacibus, ut es liquatur massæque fiunt. Postea ex massâ rursus funditur in officinis, & aliud statu figuratur: aliud torno teritur: aliud argenti modo cælatur. Tingitur etiam multis modis, ita ut hyacinthos saphirosque & virides imitetur, & oniches vel aliarum gemmarum colores: neque est alia speculis aptior materia vel picturæ accommodatior. Maximus tamen honor in candido vitro, proximo in crystalli similitudine. Vnde & ad potandum argenti metallica & auri vitrum repulit. Olim fiebat & in Italia, & per Gallias & Hispaniam arena alba & mollissima pila molâque terebatur. Dehinc miscebatur tribus partibus, nitri pondere & mensura: ac liquata in alias fornaces transfundebatur, quæ massa vocabatur admonitrum, atque hæc recocta fiebat vitrum purum & cædium. In genere vitri & obsianus lapis annumeratur. Est autem virens, interdum & niger, aliquando & translucidus, crassiore visu & in speculis parietum pro imagine umbras reddente: gemas ex eo multum faciunt. Hunc lapidem & in India, & in Italia, & ad Oceanum in Hispania nasci tradunt. Fertur autem sub Tiberio Cæsare quendam artificem excogitasse vitri temperamentum, ut flexibile esset & ductile. Qui dum admisus fuisset ad Cæsarem, porrexit phialam Cæsari. Quam ille indignatus in pavimentum proiecit. Artifex autem sustulit phialam de pavimento, quæ complicauerat se tanquam vas æneum: deinde malleum de sinu protulit, & phialam correxit. Hoc facto Cæsar dixit artifice, Nunquid alius scit hanc cõdituram vitrorum? Postquam ille iurans negauit, alterum hoc scire, iussit eum Cæsar decollari, ne dum hoc cognitum fieret, aurum pro luto haberetur, & omnium metallorum precia abstraherentur. Reuera, quia si vasa vitrea nõ frangerentur meliora essent quàm aurum & argentum.

De metallis. CAP. XVI.

METALLUM dictum Græcè *μέταλλον*, quòd natura eius ea sit, ut vbi vna vena apparuerit, ibi spes sit alterius inquirendi. Septem autem sunt genera metallorum: aurum, argentum, es, electrum, stagnum, plumbum, & quod domat omnia ferrum.

De auro. CAP. XVII.

AVRUM ab aura dictum, id est, à splendore quòd repercussio ære plus fulgeat. Vnde & Virgii.

& Virgilius: Discolor inde auri per ramos
aura refulsit, hoc est, splendor auri. Naturale
enim est ut metallorum splendor plus ful-
geat luce alia percussus. Hinc & aurarij di-
cti, quorum fulgor splendidus reddit. *Obry-*
sum aurum dictum, quod obradiet splendo-
re: est enim coloris optimi, quod Hebræi *O-*
phax, Græci carion vocant. *Bractea*, dicitur
tenuissima lamina, & *νῆ βραχίων*, quod est
ῖχτιν, id est à crepitando. *Pecunia*, prius de pec-
10 cudibus, & proprietatem habebat & nomen.
De corio enim pecudum *nummi* incideban-
tur & signabantur. Postea à Saturno *areus*
nummus inuentus est. Ipse enim signari num-
mos & scribi constituit. Propterea & ararij
Saturno à gentilibus consecratum est. Alij,
ut superius, pecuniam à pecudibus appella-
uerunt: sicut à iuuando *iumenta* dicta sunt.
Omne enim patrimonium apud antiquos
peculium dicebatur à pecudibus, in quibus
20 eorum constabat vniuersa substantia. vnde
& *pecunarius* dicebatur qui erat diues: modò
verò *pecuniosus*. Antiquissimi nondum auro
argentoque inuento, ære utebantur. Nam
prius *ærea pecunia* in vsu hominum fuit: post
argentea: deinde *aurea* subsecuta: sed ab
ea qua cepit nomen retinuit. Vnde & *ara-*
rium dictum, quia prius æs tantum in vsu
fuit, & ipsum solum recondebatur, auro
30 argentoque nondum signato, ex quorum
metallis quamuis postea facta fuisset pecu-
nia, nomen tamen ararij permansit ab eo
metallo, vnde initium sumpsit. *Thesaurus* iu-
xta Græcam proprietatem *θησαυρος*: à po-
sitione, hoc est, à reposito nominatur. Nam
θησε positio dicitur, & est nomen ex Græco
Latinòque sermone compositum. Nam *θη-*
Græci repositum dicunt: *θησαυρον* aurum quod
iunctum sonat repositum aurum. *Auraria*,
nomen habet ab auro. *Tributa* verò, eo quòd
40 antea per tribus singulas exigebantur: sicut
nunc per singula territoria. Sic autem in tres
partes diuisum fuisse Romanum populum
constat, ut qui præerant in singulis parti-
bus *Tribuni* dicerentur. Vnde etiam sum-
ptus, quos dabant populi *tributa* nominaue-
runt. *Velligalia*, sunt tributa, à vehendo di-
cta. *Stipendium*, à stipe pendèda nominatum.
Antiqui enim appendere pecuniam soliti er-
ant magis quàm annumerare. *Moneta* appel-
50 lata est, quia monet ne qua fraus in metallo
vel pondere fiat. *Numisma*, est solidus aureus
vel argenteus siue æreus, qui ideo numisma
dicitur, quia nominibus principum effigebat-
que signabatur. Prius nummus *ἀργυρε* nun-
cupabatur, quia quamprimum ex argento
percutiebatur. *Numi* autem à Numa Roma-
norum rege vocati sunt, qui eos primum ap-
pud Latinos imaginibus notauit, & titulo
nominis sui præscripsit. *Solidi*, dicuntur à fac-

culo, quo conduntur, à continente, id quod
continetur appellatum. ¶ In numismate tria
quærentur, *metallum, figura, & pondus*. Si ex iis
aliquid defuerit, numisma non erit. ¶ Tria
sunt autem genera argenti, & auri, & æris:
signatum, factum, infectum. *Signatum* est quod
in nummis est: *factum*, est quod in vasis & si-
gnis: *infectum*, quod in massis est, quod & gra-
ue dicitur, id est, massa. ¶ In notitiam autem
formarum metalla ita venerunt. Dum enim
quacunque causa ardentes sylvæ excoque-
rent terram, ex calefactis venis fudit riuos
cuiuscunque structuræ. Siue igitur æs illud
fuerat, siue aurum cum in loca terræ depres-
siora decurreret, sumpsit figuram, in quam
illud vel profluens riuus vel excipiens lacu-
na formauerat. Quarum rerum splendore ca-
pti homines cum ligatas attollerent massas,
viderunt in ea terræ vestigia figurata, in quæ
excogitauerunt liquefactas ad omnem for-
mam posse deduci.

De argento. CAP. XVIII.

Argentum, non longè à Græca appella-
tione distat. Hoc autem illi *ἀργυρον* vo-
cant. Cum mirum in modum illud dum cā-
didum sit: impressum corpori lineas nigras
reddit. *Argentum viuum* dictum, quòd excin-
dat materias, in quibus iniicitur: hoc & liqui-
dum, quia percurrit. Inuenitur specialiter in
metallis, siue in argentariis fornacibus gut-
tarum concretionem tectis inhærens: sæpe et-
iam & in stercore vetustissimo cloacarum
vel puteorum limo. Fit etiã & ex minio im-
posito conchula: ferrea patena testea super-
posita. tum circumlito vasculo circumdatur
carbones, sicque argentum viuum ex minio
stillat: sine hoc neque argentum, neque æs
inaurari potest. Tantæ autem virtutis est, ut
si super sextarium argenti viui centenarium
saxum superponas: oneri statim resistat. Sin
verò auri scrupulum, leuitatem eius raptim
sinu recipit: ex quo intelligitur non pondus,
sed naturam esse cui cedit. Seruatur autem
melius in vitreis vasis: nam cæteras materias
perforat. Potui autem datum interficit, pon-
deris causa. *Argentum purgamentum* *ἀργυροειδές*, quã
nos spumam argenti appellamus. Fit autem
ex argento & plumbo.

De ære. CAP. XIX.

Æs, à splendore æris vocatum, sicut au-
rum & argentum. Apud antiquos au-
tem prius æris quàm ferri cognitus vsus. *Æ-*
re quippe prius candebant terram, ære cer-
tamina belli gerebant: erantque in pretio
magis æs: aurum verò & argentum propter
inutilitatem reiciebantur. Nunc verã vice

iacer æs, aurum summo cessit honori: Sic voluenda ætas commutat tempora rerum. Et, Quod fuit in pretio, fit denique nullo in honore. Vltus æris postea transit in simulacris, in vasis, in ædificiorum structuris: maximè & ad perpetuitatem monumentorum etiam publicæ in eis constitutiones scriptæ sunt. *Cyprium æs*, in Cypro insula prius repertum, vnde & vocatum: factum ex lapide eroso, quæ Cadmiam vocant, & est ductile: huic si addatur plumbum, colore purpureo fit. *Aurichalcum* dictum, quod & splendorem auri & duritiam æris possideat. Est autem nomē compositum ex lingua Latina & Græca. *Æs* enim sermone Græcorum *χαλκός*; vocatur. Fit autem ex ære & igne multo, ac medicaminibus perducitur ad aureum colorem. *Corinthium*, est omnium commixtio metallorum quod casus primùm miscuit, Corintho cum caperetur incensa. Nam dum hanc ciuitatem Hannibal cepisset: omnes statuas æneas & aureas & argenteas in vnum rogam congessit, & eas incendit. Ita ex hac commixtione fabri sustulerunt & fecerunt parapsides. Sic Corinthia nata sunt ex omnibus in vnū, nec hoc nec illud. Vnde & vsque in hodiernum diem: siue ex ipso, siue ex imitatione eius æs Corinthium vel Corinthia vasa dicuntur. Huius tria genera, candidum vnum ad argenti nitorem accedens, alterum in quo ipsius auri fulua natura est: tertium in quo æqualis cunctorum temperies. *Coronarum*, ex ductili ære tenuatur in laminas: taurorumque selle tinctum speciem auri coronis histrionū præbet, vnde & appellatum. *Pyropum*, igneus color vocauit. Nanque in singulas vncias æris additis auri scrupulis tenis prætenui bractea ignescit, flammæque imitatur, vnde & pyropum dicitur. *Regulare æs* dicitur, quod ab aliis ductile appellatur: quale omne *Cyprium* est. *Ductile* autem dicitur, eo quod malleo producat: sicut contra *fusile*, quod tantum funditur. Hoc & *caldarium*, quod tantum funditur. Nam malleis fragile est. Siquidem omne æs diligentius purgatis igne vitiiis excoctisque, regulare efficitur. *Campanum* quoque inter omnia genera æris vocatur à Campania prouincia, quæ est in Italiae partibus, vtensilibus & vasis omnibus probatissimum. *Æs* omne frigore magno melius funditur. *Æs* rubiginem celerius trahit nisi oleo perungatur, seruari autem id optimè in liquida pice tradunt. Inter omnia metalla æs vilissimum est, & maximæ potestatis, ideo & *ænea limina*: vnde & Virgilius, Hinc foribus cardo stridebat ahenis. *Origo æris*, Cadmia & Chalcitis. *Purgamenta æris*, Cadmia, & origo, & *æris flos*. *Cadmia*, gignitur in metallorum æris atque argenti fornacibus insidente nidore. Namque vt ipse lapis

ex quo fit æs, Cadmia vocatur: sic rursus in fornacibus existit, & nominis sui originem recipit. *Æris flos*, fit seu gignitur conflatio-nibus, resoluto atque liquato ære, superflua frigida aqua. Repentina enim densatione tanquam de succo reparatur flos. *Æruginè* æs quoque creat. Nam laminæ æræ super vas aceti acerrimi sarmentis superpositæ, atque ita distillantibus, quod ex eo cecidit in ipsum acutum teritur & cribratur.

De ferro. CAP. XX.

Ferrum, dictum quod farra, id est semina frugum terræ condit. Idem & chalybs à Chalybe flumine vbi ferrum optima acie temperatur. Vnde & abusuè dicitur chalybs ipsa materies, vt, Vlnificusque chalybs. *Ferri vasis*, post alia metalla repertus est. Cuius postea versa in opprobrium species. Nam vnde prius tellus tractabatur, inde modò cruor effunditur. Nullum autem corpus tam densis inter se coherentibus & implicitis elementis quàm ferrum: vnde inest illi duritia cum frigore. Ferri autem metallum penè vbiq; reperitur: sed ex omnibus generibus palma *Serico ferro* datur. Seres enim hoc cum vestibus suis pellibusque mittunt. Secunda *Parthico*, neque alia genera ferri ex mera acie temperantur. Ceteris enim admiscetur mollior complexus. Differentia ferri plurima iuxta terræ genus. Nam aliud molle plumbumque vicinum, rotarum & clauorum vibus aptum. aliud fragile & erosum, culturæ terræ conueniens. aliud sola breuitate placet clauisque caligariis. aliud rubiginem celerius sentit. *Structura* vocantur hæc omnes, quod non in aliis metallis: à stringendo aptè vocabulo imposito. Aquarum verò summa differentia est quibus ferrum candens immergitur quo vtilior fiat: sicut Bilbilis in Hispania & Tirrasona, Comus in Italia. In acuendo ferro: oleo delectatior fit acies, vnde & tenuiora ferramenta oleo restringi mos est: ne aqua in fragilitatem ducatur. A ferro sanguis humanus sese vlciscitur. Contactum nanque celerius rubiginem trahit. Cum ferro *magnes* lapis concordiam habet. Sola enim hæc materia vim ab hoc lapide accipit, retinetque longo tempore. Ex eodem lapide architectus quidam Alexandriæ templum concamerauit: vnde & in eo simulacrum ferro in aere pedere videretur. Ferrum accensum igni nisi duretur ictibus, corumpitur. Rubens non est habile ad tundendum, neque antequam albescere incipiat, aceto vel alumine illitum ferrum, fit æris simile. *Purgamenta ferri*, rubigo & scoria. *Rubigo*, est vitium rodens ferrum ipsum vel etiam fetes, quasi rodigo mutata vna litera: hæc & erugo ab erodendo. Nam erugo vitium est fer-

est ferri ab erodendo dicta, non ab aramento. *Scoria* vero purgamenta & sordes sunt quae igne excoquantur, & dicta scoria, quia de ferro excutitur. *Rubigine* autem caret ferrum si cerussa & gipso & liquida pice perungitur. Item rubigo ferramenta non vitiat, si eadem medulla ceruina, vel cerussa mixta rosaceo vngatur.

De plumbo. CAP. XXI.

Plumbum dictum quod ex eo primum pilis factis maris altitudo tentata est. Huius vero genera duo sunt: *nigrum* & *candidum*, sed melius candidum, quod prius in insulis Atlantici maris inuentum est. Siquidem & in Lusitania & in Gallicia gignitur, summa terra arenosa, & coloris nigri, & ponderis grauis: interueniunt & minuti calculi, maxime torretibus siccatis: lauant eas arenas, & quod subsidit, coquunt in fornacibus. Inueniuntur & in aurariis metallis aqua missa calculi nigri, & graues, & dum aurum colligitur cum eo remanent, postea separati constantur, & in plumbum album resoluuntur. Inde & eadem grauitas plumbi quae auri. *Nigrum plumbum* circa Cantabriam abundat, cuius origo duplex est. Aut enim solum ex sua vena prodit, aut cum argento nascitur, mixtisque venis confatur. Huius primus in fornacibus liquor stannum est, secundus argentum: quod remanet superaddita vena rursusque constat, sit nigrum plumbum. India neque plumbum neque aes habet, gemis tantum & margaritis haec permutat. Nigro plumbo fistulis laminisque vimur. Laboriosius in Hispania & Gallia eruitur plumbum. Nam in Britannia summo terrae corio.

De stagno. CAP. XXII.

Stanni etymologia *σταννης*, id est *stannus* dicitur & *secernens*. Mixta enim & adulterata inter se per ignem metalla dissociat, & ab auro & argento aes plumbumque secernit, alia quoque metalla ab igne defendit, & cum sit natura aëris ferrisque durissima, si absque stanno fuerit, vititur & crematur. Stannum illitum aëris vasis saporem facit gratiorem, & compescit vitus eruginis. Specula etiam ex eo temperantur. Cerussa quoque ex eo sicut ex plumbo conficitur.

De electro. CAP. XXIII.

Electrum vocatum quod ad radium solis clarius auro argenti que reluocat. Sol. n. a poetis electrum vocatur. Defecatius est enim hoc metallum omnibus metallis. Huius tria sunt genera. Vnum quod ex pini ar-

boribus fluit, quod succinum dicitur. *Alitrum* metallum, quod naturaliter inuenitur, & in precio habetur. *Tertium* quod fit de tribus partibus auri & argenti vna. Quas partes, etiam si naturam resoluas, inuenies. Vnde & nihil interest natum sit an factum, vtrumque enim eiusdem naturae est. *Electrum* quod est naturale, eiusmodi natura est, vt in conuiuio & ad lumina clarius cunctis metallis fulgeat, & venenū prodit. Nam si ei infundas venenum: stridorem edit, & colores varios in modum arcus caelestis emittit.

De ponderibus. CAP. XXIII.

Ponderum ac mensurarum iuuat cognoscere modum. Nam omnia corporalia sicut scriptum est à summis vsque ad ima in mensura, & numero, & pondere disposita sunt atque formata. Cunctis corporis rebus pondus natura dedit. Suum regit omnia pondus. ¶ Primus Moyses in heremo filiis Israel pondera & mensuras dedit. Primus Sidon Argiuis ponderum rationem in Graecia constituit, & licet alij antiquiores exiterint, iste hac arte experientior fuit. ¶ *Pondus* dictum, eo quod in statera libratum pendeat, hinc & pensum. Abusu autem pondus libra vna est. Vnde etiam *dipondium* dictum est, quasi duo pondera, quod nomen adhuc in vsu retinetur. *Trutina* est gemina ponderum lances aequali examine pendens, facta propter talenta & centenaria appendenda, sicut *momentana* pro parua modicaque pecunia. Haec & *moneta* vocata. Eadem & *statera* nomen ex numero habens, quod duabus lancibus & vno in medio stilo librata aequaliter fiet. *Examen* est filū mediū quo trutinæ statera regitur, & lances equatur. Vnde in lanceis *amentum* dicitur. *Campana* à regione Italiae nomen accepit, vbi primum eius vsus repertus est. Haec duas lances non habet: sed virga est signata libris & vncis, & vago pondere mensurata. Vnicuique autem ponderi certus est modus nominibus propriis designatis. *Calculus* minima pars ponderis, quarta pars oboli est, constans lentis geminis granis. Appellatur autem calculus quod fit paruulus, sicut & lapis calculus, qui adeo minimus est, vt sine molestia sui calcetur. *Siliqua* vigesima quarta pars soliti est, ab arboris semine vocabulum tenens. *Cerates* oboli pars media est, siliquam habens vnam semis. Hunc latinitas *semiobolū* vocat. *Cerates* autem Graecè, Latine *siliqua* conuulū interpretatur. Obolus siliquis tribus appenditur, habet cerates duos, calcos quatuor. Fiebat enim olim ex aëre ad instar sagitte. Vnde & nomen à Graecis accepit, hoc est sagitta. *Scrupulus* sex siliquarum pondere constat. Hic apud Graecos *dramma* vocatur. *Scrupulus*

aurem dictus per diminutionē à lapillo breui: qui serupus vocatur. *Dragma* octaua pars vnciae est; & denarij pondus argenti tribus constans scrupulis, id est xvij. siliquis. *Denarius* autem à dando dictus, quia pro decem nummis imputatur. *Solidus* nuncupatur, quia nihil illi deesse videtur. Solidum enim antiqui integrum dicebant & totum. Ipse quoque *nomisma* vocatur pro eo quod nominibus principum effigiebusque signetur. Ab initio verò unum nomisma vnus argenteus erat. Hoc enim ab Assyriis cepit. Dicunt enim Iudaei, quod Abraham in terram Chanaan primus hanc aduexit formam. *Solidus* apud Latinos alio nomine *sextula* dicitur, quod de iis sex vncia cōpleatur. Hunc, vt diximus, vulgus aureum solidum vocat. cuius tertiam partem ideo dixerunt *tremissem*: eo quod solidum faciat tremisus. *Sextula* bis assumpta duellam facit, ter posita staterem reddit. *Stater* autem medietas vnciae est, appendens aureos tres, vnde & vocatur stater, quod tribus solidis stet. Hic & *seminuncia*, quia semis habet de vncia. Hic & *semisus*, quia ponderis semissem quasi semis assis. *Quadrantem* similiter Hebraei cadrantem vocant, & vocatur quadra quod vncia quartam partem appendant. *Sicel* qui Latino sermone siclus corrupte appellatur: Hebraeum nomen est, habens apud eos vnciae pōdus. Apud Latinos autem & Graecos quarta pars vnciae est, & stateris medietas, dragmas appendens duas. Vnde cū in literis diuinis legitur siclus, vncia est: cū verò in gentiliū libris, quarta pars vnciae est. *Vncia* dicta quod vniuersitatem minorū ponderum sua vnitatem vinciat, id est completatur. Constat autē dragmis viij, id est scrupulis xxxiii. Quod proinde legitimum pondus habetur, quia numerus scrupulorum eius horas diei noctisque metitur, vel quia libram efficit duodecies computatus. *XII*. vnciis perficitur, & inde habentur perfecti ponderis genus: quia tot cōstat vnciis quot mensibus annus. Dicta autem *libra* quod sit libera, & cuncta inter se pondera praedicta concludat. *Mna* in ponderibus centum dragmis appenditur, & est nomen Graecum. *Talentum* autem summum esse pondus perhibetur in Graecis. nam nihil est chalcō minus, nihil talento maius. Cuius variū apud diuersas gentes pondus habetur. Apud Romanos enim talentum est lxxij librarum, sicut Plautus ostendit, qui ait duo talenta esse CXLIII libras. Est autem triplex, id est minor, medius, summus. Minor quinquaginta, medius lxxij librarum: summus cxx. constat. *Centenarium* numeri nomen est, eo quod centum librarū ponderis sit. Quod pondus propter perfectionem centenarij numeri Romani instituerunt.

De mensuris. CAP. XXXV.

Mensura est res aliqua modo suo vel tempore circumscripta. Haec aut corporis est, aut temporis. *Corporis* est, vt hominum, lignorum, & columnarum lōgitudō, vel breuitas. Sed & solem istum propriam sui orbis habere mensuram, quod Geometrici perferunt audent. *Temporis*, vt horarum, dierum, & annorum. Vnde & metiri pedes horarum dicimus, hoc est mensurare. *Proprie* autem *mensura* vocata, quod ea fruges metiuntur atque frumentum, id est humida & sicca, vt modius, vna, & amphora. *Mensurarum* pars minima *cochlear*, quod est dimidia pars dragmæ, appendens siliquis nouem. Qui triplicatus conculam facit. *Concula* dragma vna & dimidia adimpletur. *Cyathi* pondus decem dragmis appenditur: qui etiam à quibusdam *caulacus* dicitur. *Oxifalus* fit si quinque dragmæ adduntur ad x. *Acitabulus* quarta pars heminae est, xij dragmas appendens. *Cotula* hemina est habens cyathos sex, quae idcirco cotula vocatur, quia Graeco sermone cote incisio dicitur, & hemina sextarij in duo aqua inciditur, & cotulam facit. *Emina* autem appendit libram vnam, quae geminata sextarium facit. *Sextarius* duarum librarum est, qui bis assumptus bilibris nominatur. assumptus quater, fit Graeco nomine Chœnix. quin quies complicatus quinarum siue gomori facit. Adiectum sextum, congiū reddit. Nam congius sex metitur sextariis: à quo & sextarij nomen dederunt. *Congium* autem à congiendo, id est per augmentum crescendo vocatur. Vnde postea pecunia beneficij gratia dari cœpta, congiarium appellatum est. Vnusquisque enim sui temporis imperator fauorem populi captans, adiciebat vt largior videretur in donis. *Congiariū* autem specialiter mensura est liquidorum, cuius & rē simul & nomen à Romanis impositum inuenimus. *Metreta* est mensura liquidorum. Hæc à mensura accepit nomen. *μέτρον* enim mensuram dicunt Graeci: & inde appellata metreta, licet & vna & amphora & reliqua huiusmodi nomina mensurarum sint: tamen ista hoc nomen à denarij numeri perfectione accepit. *Metrum* ad omnem mensuram pertinet. *μίνος* enim Graecè: Latine mensura dicitur. Nam & cyathus mensura est, & amphora mensura est, & quicquid plus minúsve capit, mensura est. Sed ideo hoc nomen specialiter sibi assumpsit, quod sit mensura perfecti numeri, id est denarij. *Modius* dictus ab eo quod sit suo modo perfectus. Est autem mensura librarum XLIII. id est sextarium xxij. Cuius numeri causa inde tracta est, eo quod in principio Deus xxij opera fecerit. Nam prima die vij opera fecit, id est materiam informem, angelos, lucem, caelos superiores

periores, terram, aquam atque aerem. Secunda die firmamentum solum. Tertia die quatuor, maria, femina, sationes atque plantaria. Quarta die tria solē & lunā & stellas. Quinta die tria, pisces & reptilia aquarum, & volatilia. Sexta die quatuor: bestias, pecudes, reptilia terræ & hominem. Et facta sunt omnia xxij. genera in diebus sex. Et xxij. generationes sunt ab Adam vsque ad Iacob, ex cuius semine nascitur omnis gens Israel. Et xxij. libri veteris testamēti vsque ad Hester. Et xxij. literarum sunt elementa quibus constat diuinæ legis doctrina. His igitur exēplis modius xxij. sextariorum à Moysē secundum sacræ legis mensuram effectus est. Et quamuis diuersæ gentes huic mensuræ pondus vel adijciant ignoranter vel detrahant: apud Hebræos constitutione diuina tali ratione seruat. Modius enim à modo dictus. Hinc & modica, id est moderata. Modicis enim modius nomen imposuit. Nam modica pro paruis abusuè non propriè dicimus. *Satum* genus est mensuræ iuxta morem prouinciæ Palæstinæ, vnum & dimidium modicum capiens. Cuius nomen ex Hebræo sermone tractum est. *Satum* enim apud eos nominatur sumptio, siue leuatio: eo quod qui metitur, eandem mensuram sumat ac leuet. Est & aliud *satum* mensura sextariorum xxij. capax quasi modius. *Batus* vocatur Hebraica lingua ab olearia mola quæ bath apud eos vel batha nominatur, capiens quinquaginta sextaria, quæ mensura, vna molæ vice proteritur. *Amphora* vocata quod hinc & inde leuetur. Hæc Græcè à figura sui dicitur: quod eius ansæ geminatæ videantur aures imitari. Recipit autem vini vel aquæ pedem quadratum, frumenti vero modios Italicos tres. *Cadus* Græca amphora est continens vnas tres. *Vna* mensura est: quam quidam quartarium dicunt. Propriè autem vna vas est quod pro condendis defunctorum cineribus adhiberi solet. de quo poeta, Cælo regitur qui non habet vnam. *Medimna* est mensura quinque modiorum. *Medimna* autem Latina lingua vocatur, id est dimidia, eo quod quinque modis metiatur, qui est dimidius numerus à perfecto denario. *Artaba* mensura est apud Ægyptios

sextariorum lxxij, cōposita ex numero, propter lxxij. gentes vel linguas, quæ orbem impleuerunt. *Gomor* xv. modiorum onus apponit. *Cornu* xxx. modis impletur. Hic ab Hebraico sermone descendit: qui vocatur cora similitudine collis. Cora enim Hebraicè colles appellantur. Coaceruati enim modij xxx. instar collis videntur, & onus cameli efficiunt.

De signis ponderum. CAP. XXXVI.

Ponderis signa plerisque ignota sunt, & inde errorem legentibus faciunt. Quapropter formas eorum & characteres ita vt à veteribus signata sunt subiiciamus. **Zeta** litera significat dimidium obolum. **Virgula** æqualiter iacens & porrecta simpliciter significat obolum. **Geminata virgula** duo oboli sunt. **T** *Latinum* significat obolos tres. **F** *Latinum* significat obolos quatuor. **E** *Latinum* demonstrat obolos quinque. Oboli vero sex propterea characterem non habent quod in vna dragma sex veniant, quod est pondus denarij argentei. **Heta** litera significat siliquas viij. id est tremissem. **N** *Latinum* significat nomisma Græcū, id est solidum. **Iota** adiuncta beta significat dimidium solidum. **Virgula** duæ ex vno angulo à leua in dextram se diuidentes, significant dragmam: quam etiam olcem appellant. **N** *Latinum* adiuncto gamma Græco significat semiunciam. **Gamma** autem Græcæ literæ o *Latinum* in fine adiunctum, significat unciam. **Lambda** Græcum per medium sui i *Latinum* adiectum, significat libram. **Kappa** Græcum circa finem cornuum adiuncto y Græco significat cyatum. **Si** verò o *Latinum* habuerit adiunctum eminam demonstrat quam Græci cotylen vocant. **Xi** Græcum si habuerit iunctum E *Latinum*, significat sextarium. **Si** verò o *Latinum* habuerit adiunctum, indicat acitabulum, quod Græci oxifalon vocant. **M** Græcum superposita n Latino significat mna. **A** *Latinum* in fine habens Lambda Græcum significat talentum. **Alpha** Græcum in dextro brachio superiori o litera coniuncta chœnix est.

Z

II

III

TF.

E.

H.

N.

IB.

S

N.

GO.

A.

K.

O.

E.

O.

E.

O.

A.

A.

A.

A.

A.

A.

ISIDORI HISPANENSIS EPISCOPI ORIGINUM SIVE ETYMOLOGIARUM LIBER XVII.

CAPITA LIBRI DECIMISEPTIMI.

1 De autoribus rerum rusticarum.	7 De propriis nominibus arborum.
2 De cultura agrorum.	8 De arboribus aromaticis.
3 De frumentis.	9 De herbis aromaticis vel communibus.
4 De leguminibus.	10 De oleis.
5 De vitibus.	11 De odoratis oleis.
6 De arboribus.	

De autoribus rerum rusticarum.

CAP. I.

RERUM rusticarum feribendi solertiam apud Græcos primus Hesiodus Boeotius humanis studiis cōtulit, deinde Democritus magnus quoque Carthaginensis in xvij. voluminibus studium agricolationis cōscripsit. Apud Romanos autem de agricultura primus Cato instituit, quam deinde Marcus Terentius expoluit, mox Virgilius laude carminum extulit. Nec minus studium habuerunt postmodum Cornelius Celsus & Iulius Atticus, Aemilius siue Columella, insignis orator, qui totum corpus eiusdem disciplinæ complexus est. Primum ad aratrum boves iunxisse ferunt quendam priuatam hominem & fulminatū nomine Homogirum. Quidam autem Osirim dicunt esse artis huius inuentorem. quidam Triptolemius. Et hic quæstio est, quomodo prima Ceres ferro in Græcia vertere terram instituit, sed ferro qualicumque, non specialiter vomere aut aratro. Stercorandi agri rationem primus induxit quidam nomine Stercutus in Italia, cuius ara apico dedicata est Romæ. Hic plura instrumēta agriculturæ reperit, primusque agros firmavit. Eundem quidam Saturnum putauerunt, ut maiorem illi nobilitatem facerent hoc nomine, quo splendide sonaret, & dignitatem tituli compararet.

De cultura agrorum. CAP. II.

Cultura est qua frumēta vel vna magno labore quaruntur, ab incolendo voca-

ta. Diuisa enim antiquorum in iis duobus erant, bene pascere, & bene arare. Cultura agrorum, aratio, intermissio, incensio stipularum, stercoratio, occatio, runcatio. Cinis est incendium per quod ager inutilem humorem exudat. Aratio dicta, quia de ære prius terræ culturam exercebant, antequam ferri fuisset usus repertus. duplex est autem aratio, vernalis & autumnalis. Intermissio est qua alternis annis vacuus ager vires recipit. Stercoratio est lataminis aspersio. Stercus autem vocatum, vel quia sternitur in agris, vel quod extergi oporteat quicquid sordium in ciuitate redundat. Idem & finus est, qui per agros iacitur. Et dictus finus quod fiat imus, id est stercus quod vulgo latamen vocatur, eo quod suo nutrimento læta faciat germina, reddatque pingua arua & fecunda. Occatio est cum rustici satione facta bubus dimissis grandes glebas cadunt & ligonibus frangunt: & dicta occatio quasi obcæcatio, quod operiat semina. Occare igitur est operire semina terra, vites vel arbores. Runcatio est à terra herbas euellere. Nam rus terra est. Sulcus à sole vocatus, quod proficiscus solem capiat. Veratium dicitur, quasi verè actum, id est verno aratum. Proficissio est aratio prima cum adhuc durus est ager. Satio dicta quasi seminis actio, vel quæ sit satorum actio. Serere autem vocatum, quia hoc celo sereno faciendum est: non per imbres. Hinc est & illud Virgilianum, Nudus ara, sere nudus. Messis à metendo, id est recidendo dicta. Segetes autem de semine dicta quod iacimus, siue à satione.

De frumentis.

De frumentis. CAP. III.

Prima Ceres cepit uti frugibus in Græcia, & habere legetes translatis aliunde seminibus. Huius meminit Ovidius dicens, Prima Ceres vno glebâ dimouit aratro, Prima dedit fruges alimentaque mitia terris. *Frumenta* sunt propriè quæ aristas habent: *fruges* autem reliqua: frumenta autem vel fruges à *frumendo*, hoc est à vescendo dictæ. Nam *frumen* dicitur summa pars gulæ. *Primitiæ* propriè sunt quæ de frugibus præcerpuntur. *Triticum* vel à tritura dictum, quod purissimum horreo condatur, vel quia granum eius commolitur & teritur. *Far* dicitur, eo quod in initio frangeretur. Apud antiquos enim molarum vltus nondum erat: sed frumentum in pila missum frangebant, & hoc erat genus molendi. *Adoretum* tritici genus, quod idem vulgo semen dicitur. *Edor* quondam appellatum ab edendo, quia primo eo vsi sunt homines, siue quia in sacrificio ipsius generis panis ad aras offerebatur. Vnde *adorea* sacrificia dicuntur. *Siligo* genus tritici à selecto dictum. Nam in pane eius specie præcipua est. *Trimense triticum* ideo nuncupatum, quia satum post tres menses colligitur. Nam vbi propter aquam aliâve causam matura satio omiſsa est, præsidium ab hoc petitur. *Alica* Græcum nomē est. *Alicastrum* simile est alicæ, pondere & bonitate præcipuum. *Hordeum* dictum, quod præ cæteris generibus frumenti aridum antè fiat, vel quod spica eius ordines habeat, *Horum tria genera*. Primum exaticum vocatur, eo quod spica eius sex ordines habeat, quod quidam canterinum appellant, quoniâ animalia melius quàm triticum pascit, & homines salubrius quàm malum triticum. Alterum *distichon*, eo quod duos ordines habeat, hoc plerique calaticum vocant. Tertium *trimense*, quia dum cogit necessitas verno seminatur, & celeriter colligitur. *Scindula* à diuisione vocata. Duplex enim est, scinditur, id est diuiditur. *Centenum* appellatum, eo quod in plerisque locis iactus seminis eius in incrementum frugis centesimum renascantur. Hinc & *miliū* à multitudine fructus vocatum. *Panicum* dictum, quod in multis regionibus ex eo panis vice homines sustententur, quasi panis vitium. *Pistum* à pastu. *Sisamum* Græcum nomen est. *Farrago* dicta à farræ. Est enim herba hordeacea adhuc viridis: needū granis ad maturitatem turgentibus. *Spicam* de maturis frugibus abusiue dicimus. Nam propriè spica est, cum per culmi folliculum, id est extremum tumorem aristæ adhuc tenues in modum spiculis eminent. *Arista* appellata, quod prius ipsa areſcat. *Culmus* est ipsè calamus spicæ qui à radicibus nascitur. Et dictus culmus, quasi calamus. *Folliculus*

est theca frumenti, in qua granum seruatur interius. Hæc super spicam vallo instructa munimen præterdit, ne auium minorum morsibus spica suis fructibus exuatur, aut ve stigiis proteratur. *Stipule* sunt folia seu vagina, quibus culmus ambitur atque fulcitur, ne pondere frugis curuetur qua ambiunt culmum. Et dicta stipula quasi vsta, & quasi vstipula. Stipula dicta ab vsto: collecta enim messe vritur propter culturam agri. Item stipula, vel quia pars eius vritur, pars interdum pro palea præciditur. *Palea* à quibusdam vocari dicitur, quod pala ventiletur, ut frumenta purgentur. Gentiles autem paleam à quadam Pale fragum inuentrice vocauerunt: quam Cererem esse volunt. De qua Virgilius, Te quoque magna Pales, & te memorande canemus. Item alij à pabulo nuncupatam dicunt paleam, quod ea primum sola in pascedis animalibus pastus præbebat. Cuius natura ex contrario tantum est frigida, ut obrutas niues fluere non sinat: adeo calida, ut matureſcere poma compellat.

De leguminibus. CAP. IIIII.

Legumina à legendo dicta, quasi electa. Veteres enim meliora quæque legebant: siue quod manu legantur, neque sectionem requirant. Leguminum plurima genera, ex quibus faba, lens, pisa, faselum, cicer, lupinū, gratiora in vsu hominum videntur. *Faba* Græca etymologia à vescendo vocabulum sumpſit, quasi faga. *Faba* enim Græcè comedere dicitur. Primum enim homines hoc legumine vsi sunt. Huius species duæ, quarum altera *communis*, altera *Aegyptia*. *Faba fresa* dicta, eo quod eam homines frendant, id est frangant, id est molendo cōminuāt. *Lēs* vocata, quod humida & læta est, vel quod adheret humi. *Faselum* autem & *cicer* Græca nomina sunt. sed faselum vile genus leguminis, quia omne quod abundat vile est, hoc autem semen abundanter inuenitur. *Lupinum* Græcum & ipsum nomen est: de quo Virgilius, Tristisque lupini, quia vultum gustantis amaritudinē contristant, vnde & illud præ amaritudine, nec vermīs nec vllum animal comedit. *Medica*, *vicia*, eruum pabulorū optimā sunt. *Medica* dicta, quia à Medis translata est in Græciam tempore quo eam Xerxes rex Persarum inuasit. Hæc semel seritur & decem annis permanet, ita ut quater vel sexies possit per annum recidi. *Vicia* dicta, quod vix ad triplicem perueniat fructum: cum alia legumina prouentum habeant fertile: vnde & Virgilius, Et tenuis foetus viciæ. *Pisa* quod ea pensabatur aliquid auri minutum. Nam *pis aurum* dicitur. *Eruum* à Græco trahit vocabulum. Hoc enim illi *ἕρως* dicunt, quod dicitur quibusdam pecoribus infestum, tauros tamen pingues efficit,

De vitibus. C. A. P. V.

Vitis plantationem primus Noe instituit, rudi adhuc seculo. Apud Græcos autem inuentorem vitis Liberum appellant. Vnde & eum gentiles post mortem deum esse voluerunt. *Vitis* dicta, quod vim habeat citius radicandi. Alij putant vites dictas, quod inuicem se vitis innectant, vicinisque arboribus reptando religentur. Est enim earum natura flexibilis, quia quasi brachii quibusdã quicquid comprehenderit stringunt. *Labrusca* est vitis agrestis quæ in terræ marginibus nascitur. Vnde & *labrusca* dicta à labris & extremitatibus terræ. *Codex* dictus, quasi caudex. Sic enim veteres clodum pro claudio dicebant. *Sarmentum* à serendo, quasi seramentum. *Malleolus* est nouellus palmes innatus prioris anni flagello, cognominatus ob similitudinem rei: quod in ea parte deciditur ex veteri sarmento prominens vtrumque mali speciem præbeat. *Spadones* sunt furculi frugescentes, ex ipsa appellatione, quod sint inhabiles fructu & sterilitate affecti. *Sagittã* rustici vocant nouissimam partem furculi: siue quia longius recessit à matre, & quasi profiliuit: seu quia acuminis tenuitate teli specie præfert. Summitates vitium & fruticum *flagella* nuncupantur, eo quod flatu agitentur. *Palmes* vitis materia mollis, quia per nouella brachia emissus fructum affert. Nam idem rustici partem vitis palmitem vocant. *Palmes* enim diminutiuum nomen est, quod nomẽ paragogum dicitur, quod à palma deriuetur. *Palma* enim habet nomen proprium, quod dicitur principale, ab eo quod ex se deriuatũ faciat. *Pampinus* est folium cuius subsidio vitis à frigore vel ardore defenditur, atque aduersus omnem iniuriam munitur. *Qui* ideo alicubi intercisus est, vt solem ad maturitatẽ fructus admittat, & umbram faciat. Et dictus *pampinus*, quod de palmitre pendeat. *Caprioli* dicti quod capiant arbores, sunt enim cincinnati siue vincinoli: quibus se innectere vites & suspendere solent arboribus, quo adminiculo freti palmites ventos ac turbines continere queant, & sine lapsu pediculorum fructus suos sustineant, ac sese vaga proceritate diffundant. *Corimbi* sunt annuli qui proxima quæque ligant & comprehendunt: nec longius laxati palmites ventorum flatibus dissipentur. *Vua* dicta quod intrinsecus humore sunt plenæ, sicque & pinguedinis. Nam humidum est, quod exterius humorem habet, vuidum quod interius. *Acinus* brorus est. *Racemus* est botrionis pars, & *botrio* Græcum est. *Suburbane vua* quædam dicuntur, quia fructus earum ad escam velut pomum in vrbebus venditur. Commendat enim eas & species & saporis iocunditas, ex quibus sunt præ-

coque, *duracina*, *purpurea*, *daçlyli*, *Rhodia*, *Libyca*, *Ceraunia*, *Stephanita*, *Trepediana*, *Vnciaria*, *Cilonita*. *Præcoque* vocatæ, quod cito maturefcant, & ante omnes sole coquantur. *Has* 20 *dicunt*, quod currant ad maturitatem velociter vt lepus. *Duracina* autem per totam hiemem. *Vnicula* & *Nimesiana*. *Purpurea* à colore dicuntur. *Daçlyli* à longitudine. *Rhodia* & *Lycica* à regionibus nuncupatæ sunt. 10 *Ceraunia* verò quod rubeant velut ignis. *Stephanita* à rotunditate. *Vnciaria* à magnitudine. Genera autem vuarum quæ vino deferuiunt plurima. Ex quibus *aminea* dicta, quasi sine minio, id est sine rubore. Album enim vinum reddit, quæ cum sint vnius nominis, non vnã speciem reddit. *Aminee* enim dug geminæ ab eo dictæ quod duplices vvas mittunt. *Aminea lagana*, quia plus omnibus lanescit lanugine. *Rubiliana* dicta, quia eius materia rubet. *Fecinia* minuti acini & dura cutis vvas habet, nobilitate *Aminee* sequitur, fecunditate præcedit. Quam proinde *Feciniam* vocant, quod plus quàm ceteræ feces afferat. *Apiana* vinum dulce faciunt: quas nisi cito legas pluuiis & ventis, & maxime apibus infestantur, quarum deprædatione *apiana* cognominatæ sunt. *Balanita* à magnitudine nomen sumpserunt. *Balanin* etiam Græcè grande vocata. *Biturica* à regione nomen sortita est, turbines & pluuias & calores fortissimè sustinens, nec in macra terra deficiens, huius meriti & *basilica* est. *Argitis* græcula vitis generis albi, fertilis, vastam materiam, & breue, & latum folium mittens. cuius fructum nisi primo tempore colligas, aut ad terram decideret, aut humore putrescit. *Inerticula* nigra est, quam Græci *amaration* vocant, boni vini & lenis, à quo etiam nomẽ traxit, quod iners in tentandis neruis habeatur. quamuis gustu non sit hebes. *Mareotica* à regione 40 *Ægypti* *Mareotis* dicta, vnde prius venerunt, sunt enim, & albæ & nigre. *Elbola* quas quidam varias appellant, neque purpureæ, neque nigre: ab elbo colore ita dictæ, subalbi tamen multi. *Elbum* enim est inter nigrum candidumque colore. Nam *elbum* nec album nec nigrum est. *Tertius* locus vitium quæ sola fecunditate commendantur, abundantia copiosa, multumque vini fluens. *Viticionia* vvas magnas inagis quàm multas habet: nomen autem inde hoc sumens, quod multum vini fluat. *Syriaca*, vel quia de Syria allata, vel quia nigra est. Multa autem genera vitium sunt: quæ tamen mutatione loci, & qualitatem & nomen amittunt. *Vitibus* inter cetera magis ista conueniunt, oblaqueatio, putatio, propagatio, fossio. *Oblaquare* est circa codicem terram aperire, & velut lacus efficere. Hoc aliqui *excodicare* appellant. *Purare* est virgam ex vite superfluam refecare cum 60 flagellis

cum flagellis luxuriat. Putare enim dicitur purgare, id est amputare. Traducere transducere. Propaginare verò flagellum vitis terræ submersum sternere, & quasi portò pangere. Hinc propagines ac propagare & protendere dicuntur. Fodere verò est foueam facere, quasi fouere.

De arboribus. CAP. VI.

Arborum nomen siue herbarum ab aruis inflexum creditur, eo quòd terris, fixis radicibus adherent. Vtraque autem ideò sibi penè similia sunt, quia ex vno alterum gignitur. Nam dum sementem in terram ieceris: herba prius oritur, dehinc conforta surgit in arborem, & infra paruum tempus quam herbam videras, arbustam suspicis. *Arbusta* arbor nouella & tenera in qua infertio fieri potest, & dicta arbusta, quasi arboris hasta. Alij *arbustum* locum in quo arbores sunt volunt accipere, sicut salictum. Sic & *viretum* vbi virgule nouella & virentes. *Arbor* autè & *fructifera* & *sterilis*, *arbor* autè non nisi fructifera. Genere autem fœminino *arbores* dicimus, *poma* verò neutro. *Frutex* breuis est appellatus, quòd terram fròde tegat. cuius plurale nomen frutera arbor alta est. *Sylua* verò spissum nemus & breue. *Sylua* dicta quasi *xillua*, quòd ibi ligna cædantur. Nam Græci *ξύλον* lignum dicunt. Multa enim Latina nomina Græcam plerumque etymologiam recipiunt. *Nemus* à numinibus nuncupatum, quia pagani ibi idola constituebant. Sunt enim nemora arbores maiores, vmbrosæ fròdibus. *Lucus* est densitas arborum solo lucem detrahens, tropo per antiphrasin, eo quòd nò luceat, siue à luce, quòd in eo lucebant funalia vel cerei propter nemorum tenebras. *Salus* est densitas arborum alta vocata hoc nomine: eo quòd exiliat in altum, & in sublimem confurgat. *Auiaria secreta* nemora dicta, quòd ea aues frequentant. *Recidiua* arborum sunt quæ alijs sectis repullulât. Alij recidiua à cædendo dicunt, quia post casum nascuntur. Alij à recidendo & repullulando dixerunt. Ergo recidiuum vbi mors aut casus. *Insisio* dicitur cum fisco trunco surculus fœcundæ arboris sterili inseritur, aut oculorum impositio, cum inciso cortice, libro alienæ arboris germen immittitur. *Planta* sunt de arboribus: *Plantaria* verò quæ ex seminibus nata sunt cum radicibus, & à terra propria transferuntur. *Cespites* frutices sunt, quasi cuspites, vel quasi circa pedes. *Frondes* quòd ferant virgulta vel vmbra, sunt autem causa vmbraarum. *Oculi* nodi sunt ex quibus frondes exeunt. *Radix* appellatur, quòd quasi radiis quibusdam fixa terris, in profunda dimergitur. Nam physici dicunt parem esse altitudinem radicis & arborum. Alij radicem à similitudine

radiorum dictam putât, vel quia si eradatur, non repullulat. *Truncus* est statura arboris insistentis radici. *Corticem* veteres corucem vocabant. Dictus autem cortex, quòd corio ligni tegat. *Liber* est corticis pars interior dictus à liberato cortice, id est ablato. Est autem medium quoddam inter lignum & corticem. *Rami* sunt qui de trunco manant, sicut à ramisculis cætera. *Sirculi* à præcisione ferræ nuncupati. *Virgultum* est, quòd de radice pullulat. ramus qui de ipso robore arboris. virga quæ de ramis. Propriè autem *Virgultum* appellatur, quòd ad radicem arboris nascitur, & quasi inutile ab agricolis amputatur. Et hinc dictum virgultum, quia ex virga tollitur. *Virga* à virtute dicitur, quòd vim in se multam habeat, vel à viriditate, vel quia pacis indicium est, quòd vim regat. Vnde hac vtuntur magi ad placandos inter se serpentes, & idcirco in ea hos sustinent illigatos. Hac etiam philosophi, & reges ac magistris, & nuncijs & legatis vtuntur. *Flagella* dicuntur: vt prædiximus, summæ arborum partes, ab eo quòd crebros ventorum sustinent flatus. *Cimas* vocatas dicunt quasi comas. *Folia* Græcè *φύλλα* dicuntur, inde est ad nos hoc nomen per deriuationem translatum. Flores nominati, quòd cito defluant de arboribus, quasi fluores, quòd cito soluantur. In his duplex græcia, coloris & odoris. Austro enim flores soluantur. *Zephyro* sunt. *Germen* dicimus surculum prægnantem, à gerendo: vnde & germinatio. *Fructus* nomè accepit à frumine, id est eminente gutturis parte qua vescimur. Inde & fruges. *Fructus* autem propriè dicuntur agrorum & arborum, quibus vtique vtimur. In animalibus verò abusuè & translatiuè vocamus fructum. *Poma* dicta ab opimo, id est à copiarum vbertate. *Matura* dicuntur, quia apta sunt ad manducandum: sic & immatura, quia priusquàm matura fiant, dura sunt ad manducandum. *Ligna* dicta, quia incensa conuertuntur in lumen. Vnde & *licinium* dicitur, quòd lumè det. *Hastula* à tollendo nuncupata, quasi abstula. fomes est hastula quæ ab arboribus excutitur, recisione aut hastulæ ambustæ, aut ligno cauata, à fungis nomine accepto, quòd ita capiat ignem. De quo Virgilius, Rapuitque in fomite flammam. *Torris* lignum adustum: què vulgus titionem appellat extractum ex foco, semiustum & extinctum. *Quisquilina* stipulæ immixtæ surculis & folijs aridis. Sunt autem purgamenta terrarum. *Caries* putredo lignorum. dictum hoc nomine, quòd eueniat ligneis virtute carentibus.

De proprijs nominibus arborum.

CAP. VII.

Palma dicta, quia manus victricis ornatus est, vel quòd oppâsis est ramis, in modum palmæ hominis. Est enim arbor insignis

victoriae, proceròque ac decoro virgulto, diurnisque frondibus vestita, & folia sua sine vlla successione conferuans. Hanc Græci *ποσειδωνος* dicunt: quòd diu duret, ex nomine auis illius Arabiae, quæ multis annis viuere perhibetur. Quæ dum in multis locis nascatur: nò in omnibus fructus perficit maturitatem. Frequenter autem in Ægypto & Syria. Fructus autem eius *dactili*, à digitorum similitudine nuncupati sunt: quorum etiam & nomina variantur. Nam alij appellant *palmulas*, similes *mirobalani*. Alij *Thebaici*: qui & *Nicolai*. Alij *micales*, quos Græci *καλαμών* vocant. *Laurus* à verbo laudis dicta. Hac enim cum laudibus: victorum capita coronabantur. Apud antiquos autem *laudea* nominabatur, postea d littera sublata, & subrogata r dicta est laurus: vt in auriculis quæ initio audiculæ dictæ sunt, & medidies, qui nunc meridies dicitur. Hanc arborem Græci *δάφνη* vocant, quòd nunquã deponat viriditatem, inde illa potius victores coronantur. Sola quoque hæc arbor vulgo fulminari minimè creditur. *Malum* à Græcis dictum, quòd sit fructus eius pomorum omnium rotundissimus. Vnde & hæc sunt vera mala, quæ vehementer rotunda sunt. *Malum Matianum* à loco vocatum, vnde prius aduectum est. Nam multæ arbores nomina ex provinciis & ciuitatibus de quibus allatæ sunt, acceperunt. Virgilius, Amâtibus quid ex malo quæri soleat ostendit. *Mala cidonia* nomè sumpserunt ex oppido, quòd est in insula Creta, de qua dicere solent Græci, vrbium Crentium matrem Cidoniam: ex cuius pomò cidonitum conficitur. Fit quoque ex ea & vinum quo languentium desideria falluntur. Nam specie & gustu & odore cuiuslibet vini veteris imaginem repræsentat. *Malomellum* à dulcedine appellatum, quòd fructus eius mellis saporem habeat, vel quòd in melle seruetur: vnde & quidam, Si tibi Cæteropio saturata cidonia melle Pontentur, dicas: hæc melimella placent. *Malum punici* dicitur, eo quòd ex Punica regione sit genus eius translatum. Idem & *malogranatum*, eo quòd inter corticis rotunditatem granorum contineat multitudinem. Arbor autem *malogranata* est generis feminini, pomum vero generis neutri. Flores malorù à Græcis appellati sunt *quintinas*: Latini *caducum* vocant. Agrestium autem malorum flores Græci *βακωνίων* appellauerunt, quorum alij albi, alij purpurei, alij rosei reperiuntur similes floribus mali punici. Negant medici mali punici cibo nostra corpora nutri: sed eo sic opinantur vtendum vt medicari potius non alere videatur. *Malum persicum*, cuius breuis admodum vita concessa est, trinum generum esse fertur. *Duracenum*, *Armeniacum*, & *Persicum*. *Duracenum* nuncupatur pro eo quòd pomum eius in gustu acorè referat.

Armeniacum dicitur: quòd primùm genus ab Armenia sit aduectum. *Persicum* vocatum, quòd eam arborem primus in Ægypto seuerit Perseus, à quo se oriundos Ptolemæi ferebant. Hæc in Perside fructum generat interfectorium: apud nos autem iocundum ac suauè. Horum aliud *præcox*, aliud vocatur *estium*. *Medica arbor* cuius nomen etiam in carminibus Mantuanis inclaruit, asportata primùm à Medis, vnde & vocabulum sumpsit. Hanc Græci *κίτρον*, Latini *citriam* vocant, quòd pomum eius ac folia cedri odorem referant. Malum eius inimicium venenis, & hoc est quòd idem poeta intelligi voluit: cum tradat ex illa foueri animam. Hæc arbor omni penè tempore plena est pomis, quæ in ea partim acerba partim matura, partim adhuc in flore sunt posita, quòd in cæteris arboribus rarum est. *Mella* quam Græci *loton* appellant, quæ vulgo propter formam & colorè *fabæ Syrica* dicitur. Arbor enim est magna, fructum ferens come stibilem, maiorè pipere, gustu suauè, vnde & mella vocata est. *Coquimella* quam Latini ob colorè primum vocant, alij à multitudine enixi fructus nixam appellant. Cuius generis *Damascena* melior à Damasco oppido, vnde prius asportata est, dicta: cuius solum pomum stomacho mederi probatur: nã cætera noxia perhibentur. Hæc sola arbor gummi glutinosum, & cõpactiuum distillat, quo & medici & scriptores vtuntur. *Oleomella* nascitur in Palmaria Syriæ ciuitate, ex eo ita appellata, quòd ex trunco oleum defluat in crassitudine mellis, saporis suauis. *Pomelida* sorbo similis, mediocris arbor & flore candidulo, dicta quòd dulcedine sit eius fructus, & acuto sapore cõmixtus. Hæc arbor ætate durat exigua. *Melofos* arbor in Aphrica punica lingua vocata, ex qua profluit lentus *sucus*, qui a loco *Ammoniacus* nominatur. *Mespila* arbor spinosa, fructu similis malorù: sed paulo breuiore, vnde & appellata, quòd pilulæ formam habeant eius poma. *Pirus* vocata videtur: quòd in ignis speciem formata est. nã hoc genus pomi ab amplo incipit, & in angustum finit, sicut ignis. *Pirus* autem arbor, fructus eius *pirum* est. Cuius multæ species, ex quibus *Crustumia* sunt *pira* ex parte rubentia, ab oppido *Crustumio* nominata. *Poma piri* iumentis imposita, vel si pauca vehementer onerosa dicuntur esse. *Cerasus* à Ceraso vrbe Ponti vocata. Nam *Lucullus* cum *Cerasum* ciuitatem Ponti desisset: hoc genus pomi inde aduexit, & à ciuitate *ceralum* appellauit. Arbor autè *cerasus*, pomum vero *cerasum* dicitur. Hoc etiam & ante *Lucillum* erat in Italia, sed durum, vnde & *cornum* appellatum est. Est autè arbor apta hastilibus. Vnde & Virgilius, Bona bello cornus. *Ficus* Latine à fecunditate vocatur. Feracior enim est cæteris arboribus. Nã ter quaterque per singulos

singulos annos generat fructum, atque altero maturefcente alter oboritur. Hinc & *Carice* à copia nominata. *Ficus Aegyptia* fecundior fertur, cuius lignum in aqua missum illico mergitur, & cum in limo aliquandiu ia fuerit, deinde in superficiem sustollitur versa vice naturæ, quando madefactum debuit humoris pondere residere. Antea athletæ ficis alebatur, priusquam eos Pythagoras exercitator ad carnis usum, qui fortior cibus est, transtulisset. A senibus quoque in alimentum sumptæ sæpius ficus, rugas eorum feruntur distendere. Tauros quoque ferocissimos ad fici arborem colligatos repente mansuescere dicunt. *Caprificus* appellata, eo quod parietes quibus innascitur, carpitur. Rumpit enim & prodit ex latebris quibus concepta est. Alij putant caprificum dictum, quod ficus arbor eius remedio fecundetur. *Morus* à Grecis vocata, quam Latini *rubum* appellant, eo quod fructus vel virgulta eius rubent. Est enim *morus sylvestris* fructus afferens, quibus in deserto pastorum fames vel penuria confouetur. Huius folia superposita serpenti, feruntur interimere eum. *Sicomorus* sicut & *morus* sunt Græca nomina. Dicta autem *sicomorus*, quod sit foliis similis moro. Hanc Latini *Celsam* appellant ab altitudine, quia non est brevis ut *morus*. *Nux* appellata: quod umbra vel stillidium foliorum eius proximis arboribus noceat. Hanc alio nomine Latini *iuglandem* vocant, quasi Iouis glandem. Fuit enim hæc arbor consecrata Ioui: cuius pomum tantam vim habet, ut missa inter suspectos herbarum vel fungorum cibos, quicquid in eis virulentum est exudet, rapiat atque extinguat. *Nuces* autem generaliter dicuntur omnia poma tecta corio duriori, ut *pinæ*, *nucæ*, *avellane*, *glandes*, *castaneæ*, *amigdalæ*. Hinc & *nuclei* dicti, quod sint duro corio tecti. At contra *poma* omnia mala, *mala* dicta: sed cum adiectione terrarum in quibus antea nata sunt, ut *Persica*, *Punica*, *Matina*, *Cidonina*, &c. *Amigdala* nomen Græcum est: quod Latine *nux longa* vocatur. Hanc alij *nucidam* vocant, quasi minorem nucem. De qua Virgilius, Cum se nux plurima sylvis induit in florē. Cunctis enim arboribus prior se flore vestit, & ad ferēda poma, arbuta sequentia præuenit. *Avellana* ab Avellano Campaniæ oppido ubi abundant, cognominata sunt. Hæc à Grecis ponticæ appellantur, eo quod circa ponticum mare abundant. *Castaneam* Latini à Græco appellant vocabulo. Hanc enim Græci *καστανήν* vocant, propter quod fructus eius gemini in modum testiculorum intra folliculum recedenti sunt, qui dum eiciuntur, quasi castratur. Hæc arbor semel ut excisa fuerit, tanquam sylva expullulare consuevit. *Ilex* ab electo vocata. Huius enim arboris fructum homines primum ad victum sibi elegerunt, vnde

poeta, Mortales primum ructabant gutture glandem. Prius enim quam frumenti usus esset antiqui homines glande vixerunt. *Suberis* arbor ex qua validissimus cortex natatarius extrahitur. Et ideo appellata suberis, eo quod fructus eius sues edunt. porcorum enim sunt alimenta non hominum, & dicta suberis quasi subedies. *Fagus* & *esculus* arbores glandifera, ideo vocata creduntur, quod harum fructibus olim homines vixerunt: cibumque sumpserunt, escamque habuerunt. Nam *esculus* ab *esca* dicta, *fagus* verò à Græco vocabulum traxit. *φάγος* enim Græcè comedere dicitur. *Silicon* quam Latini corruptè silicam vocant, ideo à Græcis tale nomen accepit, eo quod ligni eius fructus dulcis *ξύλον* quippe dicunt lignum *ξύλον* dulce. Huius arboris pomo succus expressus acatia à Græcis dicitur. *Pistacia* quod cortex pomi eius nardi Pistici odorem referat. *Pinus* arbor picca ab acumine foliorum vocata. Pinum enim antiqui acutum nominabant. Pinum autem aliam *pinam*, aliam Græci *πικύλιον* vocant, quam nos *picem* dicimus, eo quod defudat picem. Nā & specie sibi differunt. In Germaniæ autem insulis huius arboris lacrima gignit electrum. Gutta enim defluens rigore vel tempore in soliditatem durefcit, & gemmā facit de qualitate sua nomen accipiens, id est succinum: eo quod succus sit arboris. Pinus creditur prodesse cunctis quæ sub ea seruantur, sicut nux nocere omnibus. *Abies* dicta, quod præ cæteris arboribus longè eat, & in excelsum promineat. Cuius natura expers est terreni humoris, ac proinde habilis atque levis habetur. De qua Virgilius, Et casus abies visura marinos: quia ex ea naues fiunt. Hanc quidam *Gallicum* vocant propter candorem. Est autē sine nodo. *Cedrus*, quam Græci *κέδρον* vocant, quasi ceomenes drioforon, id est arboris humor ardentis, eius folia ad cypressi similitudinem respondent. Lignum verò iocundi odoris est & diu durans: nec à tineâ inquam exterminatur. De qua Persius, Et cedro digna locutus. Scilicet propter durabilem perpetuitatem. Vnde & in templis propter diuurnitatem ex hoc ligno lacunaria fiunt. Huius ligni resina *cedria* dicitur, quæ in conseruandis libris adeo est utilis, ut perlinita ex ea nec tineas patiantur, nec tempore confenscant. Nascitur in Creta, Aphrica atque Syria. *Cypressus* Græcè dicitur, quod caput eius à rotunditate in acumen erigitur. Vnde & *conia* vocatur, id est alta rotunditas. Hinc & fructus eius *conis*, quia rotunditas eius talis est, ut conum imiteretur. Vnde & *conifera* & *cyparissæ* dicuntur. Huius lignum cedro penè proximam habet virtutem. Templorum quoque trabibus aptum, impenetrabili soliditate nunquam oneri cedit: sed ea qua in principio fuerit firmitate perseuerat. Antiqui cypressi ramos

propè rogam constituere solebant, vt odorè
 cadauerum dum vrerentur comprimerent
 iocunditate odoris sui. *Iuniperus* Græcè dicta,
 siue quòd ab amplo in angustum finiant, vt
 ignis: siue quòd conceptum diu teneat ignè:
 adeò vt si prunæ ex eius cinere fuerint oper-
 tæ, vsque ad annum perueniant. *πύρ* enim ap-
 ud Græcos ignis dicitur. *Iuniperus* autem a-
 lia parua, alia magna est. *Ebenus* in India &
 Æthiopia nascitur, quæ caesa durefcit in lapi-
 dem. Cuius lignum nigrum est, & cortex le-
 uis vt lauri: sed *Indicū* maculosum est in par-
 uis distinctionibus albis ac fuluis. *Aethiopicū*
 verò, quod præstantius accipitur, in nullo est
 maculatum: sed in nigrum leuè & corneum.
 Est autem Mareotica palus in India vnde
 ebenus venit. Lucanus. *Ebenus* Mareotica,
 inquit. *Ebenus* autem crepundiis illigatur, vt
 infantem visu nigra non terreant. *Platanus* à
 latitudine foliorum dicta, vel quòd ipsa ar-
 bor patula sit & ampla. Nam *πλατάνος* Græci la-
 tum vocant. Expressit huius arboris Scriptu-
 ra & nomen & formam dicens, Quasi platanus
 dilatata sum in plateis. Est autè teneris-
 mus foliis ac mollibus & vitium similis.
Quercus siue quernus dicta, quòd ea foliis e-
 rant diligentium quærentibus responsa dare,
 arbor multum annosa: sicut legitur de
 quercu Mambre, sub qua habitauit Abrahâ:
 quæ fertur vsque ad Constantini regis impe-
 rium per multa secula perdurasse. Huius fru-
 ctus *glandula* appellatur. E quibus vna agre-
 stis *ομαλκή* dicta, parua forma, sed firmo cor-
 pore atque nodoso, quæ medicaminibus &
 incaustus adhibetur, altera *καλαύος* leuis ac le-
 nis: ac nimium perforata. Lucernarum tantū
 vsib⁹ necessaria. *Fraxinus* vocari fertur, quòd
 magis in asperis locis montanisque fragis na-
 scatur. Hinc per deriuationem *fraxinus*, sicut
 à monte montanus. De quo Ouidius, Et *fra-*
xinus vtilis hastis. *Taxus* venenata arbor. Vn-
 de & *toxicæ* venena exprimuntur. Ex hac ar-
 cus Parthi & aliæ gentes faciunt. Vnde &
 poeta, Istireos taxi torquentur in arcus. Isti-
 reos autem dicit Parthicos. *Acer* coloribus
 impar. *Robur* autem generaliter dicitur ex om-
 ni materia quicquid est firmissimum. *Al-*
nus vocatur, quòd alatur amne. Proximè e-
 nim aquæ nascitur, nec facilè extra vndas vi-
 uit. Hinc & tenera & mollis, quia in hume-
 sto loco nutritur. *Vlmus* nomè accepit, quòd
 vliginosis locis & humidis melius proficit.
 Nam in montanis & asperis minus læta est.
Larix cui hoc nomen à castello Laricino in-
 ditum est, ex qua tabula tegulis affixa flam-
 mam repellunt, neque ex se carbonem am-
 bustæ efficiunt. *Populus* dicta, quòd ex eius
 calce multitudo nascatur. Cuius genus du-
 plex est. Nā altera est alba, altera nigra. Alba
 autè *populus* dicta, quia folia eius vna parte
 sunt alba, altera viridia. Hæc igitur bicolor

habens quasi noctis & diei notas: quæ tēpo-
 ra ortu solis occallūq; cōstant. Generat etiam
 resinā circa Eridanū fluuiū, vel vt alij memo-
 rāt, in sinibus Syriæ. *Tiliam* dicūt vocatam, eo
 quòd vtilis sit ad vsum telorū nitore & leui-
 tate iaculādi. Est enim genus materiæ leuissi-
 mæ. *Salix* dicta quod celeriter saliat, hoc est
 velociter crescat, arbor lenta vitibus habilis
 vinciendis. Cuius seminis hanc dicunt esse
 naturā, vt si quis illud in poculo hauserit, li-
 beris careat: sed & fœminas infœcundas effi-
 cit. *Populus* autè & *salix*, & *tilia* molles mate-
 riæ sunt, & ad sculturam aptæ. *Vimen* voca-
 tur, eo quod vim habeat multā viroris. Na-
 tura enim eius talis est, vt etiā si arefacta ab-
 luatur, virescat: deinde excisa atq; in humo
 fixa, radicibus sese ipsa dimergat. *Mirica* quā
 Latini *tramaritiā* vocāt: ex amaritudine nomi-
 nata. Gustus enim eius nimis amarus est.
 Hæc arbor in solitudine & saxoso humo na-
 scitur: ex qua etiā arbore maleficis artibus
 mistra, id est odia cōcitari dicūtur. *Mirtus* à
 mari dicta, eo quòd magis litorea arbor sit.
 Vnde & Virgilius, *Littora* mirteis lætissima
 & *Amantes* littora *Mirte*. Hinc est quòd & à
 Græcis *μύρτη* dicitur. Medicorū autem libri
 hæc arborem aptam scribunt mulierum ne-
 cessitatibus plurimis. *Lentissus*, quod cuiusvis i-
 plius lētis sit & mollis. Nā lentū dicim⁹ quic
 quid flexibile est: vnde & lentū vimè & vites.
 Virgilius, Et lentæ vites: pro, flexibiles. Hui⁹
 fructus oleū defundat, cortex resinā quæ ma-
 stix appellatur, cuius plarima & melior in
 Chio insula gignitur. *Terebintus* arbor, Græcā
 nomè, generas resinā omnīū refinārū præstā-
 tiorē. *Buxus* Græcū est nomè à Latinis ex par-
 te corruptū. *πύξος* enim appellatur apud eos
 arbor semper virēs, & lenitatē materiæ ele-
 mentorum apicibus apta. Vnde & Scriptura,
 Scribe in buxo. *Rodandorum*, quod corruptè
 vulgo lorandū vocatur, quòd sit foliis lauri
 similibus, flore vt rosa, arbor venenata. Inter-
 ficit enim animalia, & medetur serpentū ve-
 xationes. *Herbitū* vocauerūt pastores, eo qd
 vice herbæ præbeatur pecoribus vbi defunt
 pascua. *Turbifcus*, qd de vno cespite eius mul-
 ta virgulta surgat quasi turba. *Stipa* vocata
 propter quod ex eo stipētur tecta. Hinc & sti-
 pula per diminutionem. *Arundo* dicta, quod
 cito arefcit. Hanc veteres cannā vocauerunt,
 arundinē verò postea Varro dixit. Sanè scien-
 dum, quod Latinū canna de lingua Hebræa
 sumptum est. Apud eos enim calamus *canna*
 dicitur. *Cicuta* autem est, quod est inter can-
 narum nodos: dicta, quòd lateat. In Indiciis
 stagnis nasci arundines calamūq; dicuntur,
 ex quorū radicibus expressum succū bibunt.
 vnde & Varrò ait: Indica non magnum in ar-
 bore crescit arūdo. Illius & lētis præmiè radi-
 cib⁹ humor. Dulcia cui nequeūt succo cōce-
 dere mellis, *Sambucus* mollis & perua arbor.

Rhamnus, genus est rubi quam vulgò senticem vrsinam appellant, asperum nimis & spinosum. *Sentix*, dicta à situ, quòd est terra inculta: in qua sentices spinæque nascuntur. Maiores autem nostri omnem arborem spinosam veprem dicebant, quòd vi prendaat. *Oleaster*, dictus quòd sit foliis oliuæ similibus sed latioribus, arbor inculta atque syluestris: amara atque infructuosa. cui insertus oliuæ ramus vim mutat radicis, & vertit eam in propriam qualitatem. Lacrima oleastri arboris duplex est. Alia enim gummi similis sine vilo qualitatis morfu, alia ammoniaci guttam ex stillatione collectam ac remodentem. *Oliua*, Græcè *ελαιος* dicitur: ex quo in Latinum tractum est, vt oliua dicatur. *Olea* autem ipsa arbor est, fructus oliuæ, succus *oleum*. Est autem arbor pacis insignis, cuius fructus diuersis nominibus appellatur. *Orchades oliuæ*, Græca etymologia à similitudine testiculorum vocata: quos Græci *ὀρχηδες* vocant. *Radiola*, pro eo quòd oblongæ sunt in modum radiorum. *Paphæ*, à Papho insula dicta, vnde prius allata sunt. *Lychnia* eo quòd optimum dent lumen. Nam *λυχνος* lumen est. Vnde & lignum nomen accepit, quia aptum est flammis & luminibus. *Pausia*, quam corruptè rustici *pustiam* vocant, viridi oleo & suauis apta. Et dicta pausia quòd pauuiatur, id est tundatur, vnde & pauimentum. *Syria* dicta, pro eo quòd de Syria est allata, siue quia nigra est. *Crustumia*, idem & *uolemis* dicta: eo quòd volam compleat magnitudine, hoc est mediam manum: vnde & *inuolare* dicimus. Quidam autem *uolemum* Gallica lingua bonum & magnum intelligunt: colymbades appellatæ. *Oleum* autem ab olea nominatur. Nam vt diximus, olea est arbor, vnde deriuatum sit oleum. Sed quòd ex albis fuerit oliuis expressum vocatur *Spanum*, à Græcis *σπανάιον* appellatum. Quod autem ex fuluis & nondum maturis fuerit expressum, *Viride* appellatur. Quod verò ex nimium maturis, *Commune* dicitur. Ex iis ad vsum vitæ primum est spanum, secundum viride, tertium commune. *Amurca*, olei pars aquosa ab emergendo dicta, id est quòd ab oleo mergat & fax eius sit. Hanc Græci *amurcem* vocant ex Latina lingua trahentes vocabulum. *Gumen*, Græcum nomen est, hoc enim illi *κέρμυ* dicunt. *Resinam*, Græci *ῥηίνην* vocant: *ῥηῖν* enim Græcè dicitur quicquid manat. Est enim lacrima sudore exhalata lignorum, vt cerasti, lentisci, balsami, vel reliquarum arborum siue virgultorum quæ sudare produntur, sicut & odorata orientis ligna: sicut gutta balsami, ac ferulari vel fuciorum, cuius lacryma durefcit in gemmâ. Prima est *resina terebintina* omnium præstantior. Affertur autè ex Arabia partibus atq; Iudæa

& Syria, Cypro & Aphrica, ex insulis quoque Cycladibus. Secunda est *lêiscina*: quæ mastix vocatur: hæc ex Chio insula deportatur. Tertia *pinalis*: quarum alia *τρούιν*, alia *πρόκιν*, alia liquida, alia arida: & afferuntur ex Tyrhena, Colophonia. Vnde etiam Colophonia resina sumpsit. *Pix*, Græcum nomē est: quam illi *μύρα* vocant. Alij volunt ex pino picem vocari, hæc à Græcis appellatur clodonia, nos *ramalem* dicere possumus, cui probario splendens lenis & munda. ¶ Creandarum arborum naturaliter tria sunt genera: aut enim sua sponte nascuntur, aut ex seminibus fortuito iacentibus surgunt, aut ex radicibus pullulant. Nam cætera vsus inuenit fauente natura. ¶ Omnia poma Latine neutri generis esse dicuntur: arbores autè fœminini sunt generis: exceptis paucis, vt hic oleaster, hoc filer: vt Virgilius, Molle filer. Item hoc *buxû*, licet & hæc buxus dicatur. Nā superfluâ quidâ voluit facere discretionē, vt hæc buxus de arbore dicam: buxû verò de ligno cõposito.

De arboribus aromatibus. CAP. VIII.

Aromata sunt quæque fragrantis odoris quæ India vel Arabia mittit, siue alie regiones. Nomen autè aromata traxisse videtur: siue quæ artis imposita diuinis inuocationibus apta videatur, seu quòd sese aeri inferere ac miscere probantur. Nam quid est odor nisi aer cõtactus? *Thus*, arbor Arabiæ immensa atq; ramosa lenissimi corticis, ramis ad aeris qualitatem. Amigdala modo succu aromaticu fundens albû, & masticatione velur in puluerē resolutum: & cum frãgitur, intus pingue est, & igni appositu facile ardescens. Et appellatur apud nos masculu, eo quod sit natura rotundum in modum testiculorû. Reliquum planum penè scabrosum: minus optimum. Adulteratur autè admixta resina siue gummi, sed dignoscitur sua proprietate. Nam *thus* igni impositum ardescit, resina fumesct: *gummi* verò liquefcit calefactum. *Tus* verò sine aspiratione à tundendo dicitur, quia dũ gummi guttæ ex arbore cadunt in glebis miscentur: dum verò glebæ in puluerem rediguntur, thus carpitur & virgulis tunditur, & sic inde manibus tollitur. Hoc & *libanum* vocatum à monte Arabiæ vbi Sabæi sunt. Nam mons eorum Libanus dicitur, vbi thura colliguntur. *Myrrha*, Arabiæ arbor altitudinis quinque cubitorum similis spinæ, quam *εργασον* dicunt. cuius gutta viridis atq; amara, vnde & nomen accepit myrrha. Gutta eius sponte manans preciosior est, elicit corticis vulnere vilior iudicatur. Sarmenta eius Arabes ignibus fouent: quorum fumo satis noxio, nisi ad odorem storacis accurrant, plerumque insanabiles morbos contrahunt. *Myrrha* autem *Trogodyta* ab insula Arabiæ dicta, vbi

melior colligitur & purior. *Storax*, arbor Arabiæ, similis malo Cidonio, cuius virgulæ inter Caniculæ ortum cauernatim lacrymâ fluunt. Distillatio eius in terram cadens munda non est, sed cum proprij corticis serobe feruatur. Illa autem quæ virgis & calamis inhæserit, munda est & albida: dehinc fulua fit Solis causa, & ipsa storax. calamites pinguis, resinosa, odoris iocundi, humecta & veluti mellosum liquorem emittens. Storax 10
 autem dicta, quod sic gutta arboris profluens & congelata. Nam Græci styriam guttam dicunt. Græcè autem *στέραξ*, Latine storax dicitur. *Bidella*, Indiæ & Arabiæ arbor, cuius lacryma melior Arabica. Est enim lucida, subalbida, leuis, pinguis, æqualiter cerea. & quæ facile molliatur, neque ligno vel terræ commixta, amara, odoris boni. Nam ex India for-
 dida est & nigra & maiori gleba. Adulteratur autem admixto gummi: qui nõ ita amarificat gustu. *Mastix*, arboris lētisci gutta est. Hæc *granomastix* dicta est, quia in modum granorum est. Melior autem in Chio insula gignitur, odoris boni, candoris ceræ puniceæ. Vnde & splendorem cutis pulchrificat. Adulteratur autem interdum refina vel thure.
Piperis, arbor nascitur in India, & in latere montis Caucafi, quod Soli obuersum est: foliis ad iuniperi similitudinem. Cuius syluas serpentes custodiunt, & serpentes igne fugantur: & inde ex flamma nigrum piper efficitur. Nam natura piperis alba est, cuius quidam diuersus est fructus. Nam quod immaturum est *piper longum* vocatur: quod incorruptum ab igne, *piper album*. quod verò cute rugosa & horrida fuerit, ex calore ignis trahit & colorem & nomen. Piper si leue est vetustum est, si graue est nouellum: vitanda est autem mercatorum fraus. Solent enim vastissimo piperi humecto argenti spumam 40
 aspergere aut plumbum vt poderosum fiat. *Alor* in India atque Arabia gignitur: arbor odoris suauissimi ac summi. Denique lignum ipsius, vice thymiamatum adoletur altariibus, vnde & nomen traxisse videtur. *Cinamomum* dictum, quod cortex eius in modum cannæ sit rotundus & gracilis. Gignitur in Indiæ & Æthiopiæ regionibus, frutice breui: duorum tantum cubitorum, colore subnigro vel cinereo, tenuissimarum virgularum. Nam quod in crassitudinem extenditur despectui est, quod verò gracilius prouenerit, eximium. Quod cum frangitur visibile spiritamentum emittit: ad imaginem nebule vel pulueris. *Anomum* vocatum, quod veluti odorem cinamomi referat. Nascitur in Syria & Armenia: frutex eius botrosum semen reddens sibi connexum, flore albo veluti violæ, foliis similibus brioniæ, odore etiam bono, somnos suauificat. *Cassia*, nasci-

tur in Arabia: virga robusti corticis, & purpureis foliis, vt piperis. Est autem virtutis cinamomi similis, sed potentia inferior: vnde pro cinamomi vice duplex eius pondus in medicamentis admiscetur. *Calamus aromaticus*, à similitudine calami vsualis vocatur. Gignitur in India multis nodis geniculatus, fuluus, fragrans suauitate spiritus. Qui cum frangitur, in multas fit partes scissilis, simulans gustu cassiam cum leui acrimonia remordente. *Balsami*, arbor in Iudæa intra terminos tantum xx iugerum erat. Posteaquam eandem regionem Romani potiti sunt, etiã latissimi collibus propagata est, stirpe similis viti, foliis similis rutæ, sed albidioribus semperque manentibus. Arbor autem *balsamum*: lignum eius *zilibalsamum*: succus *opobalsamum*. Quod ideo cum adiectione significatur, eo quod percussus ferreis vngulis cortex ligni per cauernas eximij odoris guttam distillat. Cuius guttam adulterant admixto Cyprino oleo vel melle. Sed sincera probatur à melle, si cum lacte coagulauerit: ab oleo, si instillata aqua aut admixta facile fuerit resoluta: præterea si laneæ vestes ex ipsa pollutæ non maculantur. Adulteratum quidem neque cum lacte coagulat, & vt oleum in qua supernatât & vestem maculat. *Balsama* autem si pura fuerint, tantam vim habent, vt si sol excanduerit, sustineri manum non possint.

De herbis aromaticis sive communibus.

CAP. IX.

Extant & quarundam herbarum nomina, quæ ex aliqua causa resonant, habentes nominum explanationem. Non tamen omnium herbarum etymologiam inuenies. Nam pro locis mutantur etiam nomina. *Folium* dictum, quod sine vlla radice innatans in Indiæ littoribus colligitur. Quod ligno perforatum, siccant Indi atque reponunt. Fertur autem *paradisi* esse herba gustu nardum referens. *Nardus*, herba est spicosa, vnde & à Græcis *ναρδος* appellata: quarum alia *Indica*, alia *Syriaca* vocatur, non quod in Syria nascatur, sed quod mons in quo inuenitur alio latere Indiam spectat, alio Syriam. Est autem Indica multiformis, sed melior Syriaca, leuis, fulua, comosa, spica parua, odorissima, Cyprum simulans. Quod si multum in ore tardauerit, linguam siccat. *Nardus Celtica*, à regione Galliæ nomen traxit. Nascitur enim sarpitis in Liguriæ alpinis, & in Syria, frutice paruo, radicibus in manipulo collectis ligamentis. Flos eius tantum propter odorem bonus. Tyrsi eius atque radice viles probantur vsibus nostris. *Costum* radix herbæ est nascentis in India, Arabia

rabia & Syria, sed melius *Arabicum*: est enim album & leue, suaue, iocundi odoris: *Indicum* colore nigro, & leue vt ferula: *Syracum* verò pòdere graue, colore buxco, odore acro, sumum tamen album, leue aridum, gustu incendens. *Crocus* dictus ab oppido Ciliciæ, quod vocatur Coritium, quanquam & alibi nascatur, sed non tantum vel tale quale in Cilicia. Vnde & à potiore parte nomen accepit. Nam multe res nomina sumpserunt à locis vbi plus prouenit, & aliquid melius. Optimum est autem quod fuerit recens, odoris boni, albedine parua, porrecta longitudinis, integrum, & neque in fragmenta comminutum inspiratione, & cum carpitur manus inficiens, & leuiter acre. Quòd si eiusmodi non fuerit, aut vetustum, aut infusum agnoscitur. Adulteratur autem admixto *crocomagmate*. Augendi quoque ponderis causa, spuma argenti contrita addicitur, & proditur, si puluerulentum reperitur, atque decoctum ab odore proprio fuerit lapsum. *Crocomagma* expressis aromatibus crocini vnguenti atque informato redimine in pannusculos fit: & idè sic applicatur. *Alarum* nascitur in vmbrosis montibus, floribus Cassiæ similibus, inter quæ flos iuxta radicem purpureus, in quo semen continetur vartu simile, radicibus pluribus atque tenuissimis & bene redolentibus, & est virtute similis nardo. *Fu* nascitur in Ponto, foliis oleastro similibus. *Quipparum* à Græcis vocatur, quòd habeat virtutem feruentem. Radix eius est iunci trianguli foliis porri similibus, radicibus nigris siue contiguis, in similitudinem oliuarum odorissimis atque acerrimis. Nascitur in paludibus atque variis locis. Traditur etiã alia species *quippari*, quæ in India nascitur, & appellatur lingua eorù *Zingiber*. *Iris Illyrica* à similitudine *Iris* cœlestis nomen accepit. Vnde & Latinis *arcumen* dicitur. *Iris* quòd flos eius coloris varietate eundem arcum cœlestem imitetur. *Illyrica* autem dicitur, quia in Illyrico plurima & violentissima est: species eius foliis gladioli similibus, radice aromatica, odoris boni. *Acorum* foliis viridibus, similibus radicibus, acerrimi odoris, sed iocundi propter quod & aromatica est. *Meu* foliis pastinacæ similibus. *Cardamomum* herba, quam vulgus *Nasturium* vocat. *Schinos* melius quod in Euphrate nascitur, quam quòd in Arabia fuluū, multiflorum, purpureum, tenue, odoris rosei cum manu fricatur, gustu multum incendit linguam atque mordet. Huius flos *quaidos* dicitur. *Aros*: enim Græcè flos nuncupatur. *Timum* appellatum, quòd flos eius odorem refert. De quo Virgilius, Redolentque timo flagrantia mella. *Epitimum* Græcum nomen quod Latine dicitur flos timi. Nam

flos Græcè timum vocatur. Est autem flos timbræ similis. *Sansucus* est, quem Latini *amiracum* vocant. Cuius nominis vsu Virgilius etiam ad Venerem referens ait: Vbi mollis amaracus illū Floribus aspirans molli complectitur vmbra. Apra est autem hæc herba vnguentis. Vnde & nomen traxit amaracus à puero cuiusdam regis: qui casu lapsus dum ferrer vnguenta, nouum & gratissimum ex confusione odorem creauit. *Hyanthis* herba est habens florem purpureum. Traxit autem nomen à puero quodam nobili, qui in saltibus inter purpureos flores reptus est interfectus, deditque nomen herbe puerilis funeris casus. Est autem radice & flore violæ similis, pueros à pubertate retinens. *Narcissus* herba fabulose impositum nomen habet à quodam puero, cuius membra in hunc florem transferunt, qui & nomē Narcissi in appellatione custodit, & decus pulchritudinis in candore retinet foliorum. *Rosa* à specie floris nuncupata, quòd rutilante colore rubeat. *Lilia* lacteis floris herba, vnde & nuncupata, quasi lidia, cuius cum candor sit in foliis, auri tamen species intus effulget. *Viola* propter vim odoris nomē accepit. Huius genera sunt tria, purpureum, album, melinum. *Acanthus* herba Ægyptia semper frondens, spinis plena, flexili virgulto. In cuius imitatione arte vestis ornatur, quæ achantina dicitur, & acanthis dicta. *Hedera* dicta, quòd arboribus reptando adherat. De qua Virgilius, Inter victrices hederam tibi serpere lauros. Alij hederam autem vocatam, quòd hedis supra lactis abundantiam in esca à veteribus præbeatur. *Hedera*, frigida terræ indices sunt secundum Physicos. Nam antipharmacum ebrietatis est, si quis potus hedera coronetur. *Elleborum* memorant Græci circa Elleborum quandam fluium plurimum gigni, atque inde à Græcis appellari. Hoc Romani alio nomine *veratrum* dicunt, pro eo quòd sumptum, mortam mentem in sanitatem reducit. Duo sunt autem genera, *album*, & *nigrum*. *Acone* potus est Bithiniæ, qui prouentu malorum gra minimum vsque adedò celebris est, vt noxiam herbam *aconita* illinc nominemus. Nam *toxia* venena ex eo dicta, quòd ex arboribus taxeis exprimentur: maxime apud Cantabriam. *Euphorbium* dictum, quòd eius succus oculorum acuat visum. Cuius vis tanta est, vt duris carnibus superadicta citius coqui compellat. Nascitur in multis locis, sed maxime in Mauritania. *Laser* herba nascitur in monte Oseobagi: vbi & Ganges fluius oritur: cuius succus dictus primum *laser*: quoniam manat in modum lactis: deinde vsu deriuante *laser* non nati-

tum est. Hoc & à quibusdam opium Cyrenicum appellatum, quoniam & apud Cyrenas nascitur. Aloe herba amarissimi succi. Panace herba fragrantis odoris, tyrsiferula similis, ex quo profuit succus, qui opoponace dicitur, croceus & pinguis, odore grauis & amarissimus. Galbanum est genus pigmenti albi, crescens in monte Amomo Syriæ. aliàs succus est ferulae. Dyctia est mons Crete, ex quo dictamnium herba ¹⁰ nomen accepit, propter quam apud Virgilium cerna vulnerata saltus peragrat. Tantæ enim potentia est dictamnium ut ferrum à corpore expellat, sagittas excutiat. vnde & eius pabulo feræ percussæ sagittas à corpore inhaerentes eiiciunt. Hanc quidam Latino-rum poleium Martis dicunt, propter belli tela excutienda. Mandragora dicta, quod habeat mala suaueolentia, in magnitudinem mali Mariani. Vnde & eam Latini malum terre vo-²⁰ cant. Hanc poetæ αἰθροπόμορον appellant, quod habeat radicem formam hominis simulantem. αἰθροπόμορος enim Græcè, Latinè dicitur homo. Cuius cortex vino mixtus ad bibendum datur iis quorum corpus propter curam secandum est, ut soporati dolorem non sentiant. Huius species duæ. Fæmina, foliis lactuæ similibus, mala generans in similitudinem prunorum. Masculus verò, folia betæ similia habet. Papauer herba somnifera: de qua Virgilius, Lethæo perfusa papauera somno. Soporem enim languentibus facit. Eius alia est vsualis, alia agrestis, ex qua fluit succus, quem opium vocant. Colocynthis cucurbita agrestis & vehementer amara, quæ similiter ut cucurbita flagella per terram tendit. Dicta autem colocynthis, quod sit fructu rotundo atque foliis ut cucumis vsualis. Centauriam Græci vocant, quoniam à Chirone Centauro fertur reperta. Eadem & λιανήστος, quia locis humectis nascitur. Eadem & fel terræ propter amaritudinem. Glycyrriza Græcè ex eo dicta, quod dulcem radicem habeat. γλυκὺ enim dulce Græci dicunt. Eadem ἀδύσκη, quia siccantibus sitim sedat. Dracontea vocata, quod hasta eius varia sit in modum colubri, similitudinemq; draconis imiteretur, vel quod eam herbam vipera timeat. Chelidonia ideo dicitur, vel quod aduentu hirundinum vide-³⁰ tur erumpere, vel quod pullis hirundinum si oculi auferantur, matres eorum illis ex hac herba mederi dicuntur. Heliotropium nomen accepit primò, quod æstiuo solstitio floreat, vel quod Solis motibus folia circum acta conuertat. Vnde & à Latinis solsequia nuncupatur. Nam & Sole oriente flores suos aperit, item serò claudit, cum sol occubuerit. Ipsa est quam Latini intubum syluaticum vocant. Hæc & verrucaria, quod ex-

tingnat verrucas ex aqua potata, vel in cataplasmate posita abstergat. Pentaphyllum à numero foliorum dicta: eam Latini quinquefolium vocant: herba adeò munda ut purificationi & templis adhiberi à gentibus solita esset. Hyssopus herba purgandis pulmonibus apta. Vnde & in veteri testamento per Hylopi fasciculos aspergebantur sanguine qui mundari volebant. Nascitur in petris hærens saxo radicibus. Reubarbarum, siue reuponticum, illud quod trans Danubium in solo barbarico: istud quod circa Ponticum colligitur nominatum est. Reu autem radix dicitur. Reubarbarum ergo quasi radix barbara. Reu ponticum, quasi radix pontica. Hyoscyamos à Græcis, à Latinis herba calicularis, quod caliculi eius in figuram cantarorum nascantur, ut est mali Punici, quorum ora ferrata sunt, habentia intrinsecus semina papaueris similia. Hæc herba insana vocatur, quia vsus eius periculosus est. Denique si bibatur vel edatur, insaniam facit, vel somni imaginem torpidam. Hanc vulgus milimindrum dicit: propter quod alienationem mentis inducit. Saxifraga vocata, quod semen eius petras in velica frangat atque comminuat. Gentiana nomen sumpsit ut medici memorant, ab inuentore, radicibus aristolochiæ similibus. Nascitur sub alpibus Galatiæ & Asiæ. Satoreia calida & propè ignita. Vnde illi & nomen inditum credunt, quod pronos facit in venerem. Satirion dicta à Satyris, propter incendium libidinis, quam vulgus stringum vocat: venerem enim fulscitat. Eadem & orchis, quod radix eius in modum testiculorum sit: quos Græci ὄρχησος vocant. Item & leporina, propter quod caulem mollem emittat. Vrtica vocata, quod tactus eius corpus adurat. Est enim igneæ omnino naturæ, & tactu perurit: vnde & pruriginem facit. Artemisia herba Dianæ à gentilibus consecrata est, vnde & nuncupata. Græcè enim Diana ἀρτεμις dicitur. Chamamelon Græcè dicta, quod mali Mariani odorem habeat: sitque breuis terræque vicina. Chamedrys à Græcis appellatur, quod sit breuis, & per terram strata & minuta foliis parvissimis. Peon quidam medicus fuit, à quo Peonia herba perhibetur inuenta, ut Homerus dicit. Hanc quidam glycyfides vocant, quod dulcis saporis, vel penterobinam à numero granorum, vel, ut alij, dactilofam à digitorum similitudine. Nascitur in syluis. Buglossos à Græcis dicta, eo quod folia asperissima admodum linguæ bouis habeat. Quæ mirum in modum ob sapientiam nutriendam vino in-⁴⁰ fundenda à veteribus memoratur. Con-
uiuij

uini quoque hilaritatem præbere fertur. pro
olere etiam sumitur. *Arnoglossos*, id est, agni
lingua, quæ Romanis plátago dicitur, quod
planta eius citò adhaereat terræ. Hac multi
pro olere vescuntur. *Herpillus*, quæ apud nos
serpillus vocatur, pro eo quod radices eius ló-
gæ serpent. Eadem & matris animula, pro-
pter quod menstrua moueat. *Aristolochia* di-
citur, quod mulieribus factis optima sit. Nā
superfessa post partum, matricem beneficio
vaporis expurgat. Huius herbe genera sunt
duo: quarum vna aristolochia rotunda dicitur,
propter quod rotundam radicem habeat:
altera aristolochia longa, quia longam radice-
m habet, cum ramis & foliis longioribus.
quam etiam & dactylinam vocant, quod sit
radice robore digitali & longa. *Erigonon*, no-
men à Græcis dicitur, quod vere primò se-
nescat. Vnde & eam Latini herbam *senecionē*
vocant. Nascitur per macerias. *Psyllion* dicta,
quod semen pulicis simile habeat. Vnde eam
Latini *herbam pulicarem* vocant. *Hierabota-*
ne ideo à Græcis hoc nomen accepit, quod
remediis ac ligamentis hominum & purifi-
cationibus sacerdotum à gentilibus proba-
retur apta. Vnde & eam pontifices *sugmē* ap-
pellabant, quasi sancimen, & hæc *uerbena*,
quia pura. *Paliurus*, herba asperima & spino-
sa, pungens & retinens: vulnerans appropin-
quantem sibi & adunco dente comprehendens.
Strutius, quam quidam *herbam lamariam*
vocant, eo quod plerique lanam ex ea lauet.
Nascitur in locis cultis. *Cimicia*, propter simi-
litudinem cimicis. Vnde & eam Græci *corio-*
nem vocauerunt. Nascitur in locis asperis at-
que cultis. *Marubium*, quod Græci *prasum*
dicunt, vocatum propter amaritudinem. Nascitur
in campis. *Pulogium*, apud Indos pipe-
re preciosius est. Habet autem vim therma-
ticam, calefacit & deducit, extenuat & pur-
gat, & digerit. *Abinthium*, Græcum nomen,
cuius probabilis est, quod in Ponti regione
nascitur: vnde & absinthium Ponticum nomi-
natur. Est amarum gustu, suaue odore, tem-
peramentum corpori præstans, cuius contu-
sa folia auferendis doloribus vel contusioni
corporum vtilissima comprobantur. *Symphy-*
ton, Græcè dictum, eo quod tantam in radice
virtutem habeat, vt frustra carnis aspersa in
cacabo coagulet. *Polypodium* herba, cuius ra-
dix hispida atque crinita, vt est polypus: ex
quo deriuatum vt polypodium diceretur. Nascitur
in teneris petrarum terris, siue quercu-
bus vicinis. *Polios*, à Græcis, à Latinis *Ommi-*
morbia, quod multis morbis subueniat. Nascitur
in montibus & duris locis. *In quodam*
exemplari hæc præterea habentur: De vna radice
multas & tenues fibras mittit seminis ple-
nas: in summitate habens quosdam corim-
bos canescentes: odori graui & subdulci.

Succus eius in aqua cocta à serpentibus per-
cullos sonat: sparsa in domo vel incensa om-
nes serpentes fugat. *Scimmonia*, quam La-
tini *acridium* vocant, herba succi plena, quæ
colligitur sub cauata radice. Denique ter-
ram rotunda cauitate fodiunt: tum suppositis
aut cochleis, aut nucis foliis excipitur suc-
cus atque ficcatus aufertur. Venit autem sæ-
pius probabilior ex Myfia Asia. Huic con-
trarius atque fallus ex Syria atque Iudæa.
Daucus, foliis fœniculis thyrsis bipalmis. *Ci-*
tocotia dicta, quod ventrem citò depurget,
quam vulgus corruptè *citocotiam* vocant.
Lappa dicta, quod habeat caulem ingentem
per terram dispositam. Hæc herba à Græcis
φιλαιδρωπος vocatur, quod vestibis homi-
num inhæreat ob asperitatem sui. Nascitur
iuxta muros. *Capillus Veneris* vocatus, siue
quod delapsos post alopeciam capillos re-
creat, vel quod capillorum fluores coercet,
vel quod sit virgulis nigris lenibus cum splē-
dore quasi capilli. Nascitur in aquosis locis.
Rubia dicta, quod radix eius sit rubea vnde
& colorate lanas perhibetur. Est & vtilis pul-
uis ex eius radice factus, siue in cibum sum-
ptus, siue potui datus ad eos qui rabiem pa-
tiuntur. *Anchusa*, cuius radix contrita digi-
tos inficit. Est enim colore sanguineo, vnde
etiam pictoribus ad purpuram efficien-
dam vsui est. *Chamæleon*, quæ Latine *viscava-*
go vocatur, eo quod viscum gignat: in quo
hærent aues quæ propria voluntate descen-
derit ad escam. *Cicuta*, propter quod in thyrsis
geniculatos nodos habeat occultos vt cæ-
na: sic dicitur fossa cæca, quæ occulta est.
Hæc potui data interficit. Hanc in carcere
Socrates bibit & expirauit. Persius dicit, *-Sor-*
bitio quem tollit dira cicuta. Hæc dum homini-
bus venenum fit: capellas efficit pingues. *Tri-*
folium, est quod Græci *τρίφυλλον* vocant, quod
sit foliis trinis per singulas annotationes.
Flomas, quam Latini *herbam lucernalem* vo-
cant, ab eo quod ad lucinium proficiat. Eadem
& *lucubros*, quod lucem præbeat vmbri.
Pyretron, Græcè dicta, quod habeat radicem
incendiosam atque coaceruantem. *Althea*,
malua agrestis, siue malua viscus, sed althea
quod in altum surgit: & viscus, quia glutino-
sa est. *Origanum*, quod Latine *colena* inter-
pretatur, propter quod infusum coloret vi-
num. *Titimallum*, vocabulum sumpsit, quod
foliorum comam vel radium Solis circum-
acta conuertat. Nam Græci Solem *τιτίμα* vo-
cant, *μυρρον* comam ex quo confectum est,
vt titimallum diceretur. Huius species se-
ptem diuersis locis nascentes. *Strychnos*, quæ
Latine *herba salutaris* vocatur, propter quod
dolorem capitis & stomachi incendium
mitigat. Eadem & *vna lupina* propter semen
eius vna simile. *Pilogonus*, quam Latini her-
r iij

bam sanguinariam vocant, propter quod mis-
 sa in naribus sanguinem moueat. *Ambro-
 sia*, quam Latini *apium syluaticum* vocant. De
 qua Virgilius: Ambrosiaque comae diui-
 num vertice odorem Spirauere. *Spia-
 cum*, quod flores eius apes maximè appe-
 tunt. *Rosmarinum*, quam Latini ab effectu
herbam salutarem vocant: cuius folia foenicu-
 li sunt similia atque aspera: & rotam terræ
 prostrata. *Mantha* agreitis, quam Græci *κα-
 λυμθω* nostri vulgò *nepeta* vocauerunt: ma-
 ioris virtutis & vehemens in calore. *Genicu-
 laris* herba subternitur ob scorpionum vim
 repellendam. *Gladiolus*, quod sit foliis gladij
 similibus, cubitalis, floribus purpureis. *A-
 garicum*, radix vitæ albæ. *Aphodetus*, quam
 Latini à calore *albutium* vocant. *Squilla*, quod
 nocens sit: de qua superstitio gentilium di-
 cit, quod si integra ad limen suspendatur om-
 nia mala fugat. *καμαίπτος*, à Græcis dicta, 20
 quod terræ adhæreat, & odorem pini ha-
 beat. Hanc Latini *cucurbitularem* vocant,
 quod ex parte odorem cucurbitæ referat.
Staphysagria, nascitur in locis amoenis. *Sple-
 nion* dicta, quod splenem auferat, siue *scolo-
 pendryos*, eo quod folia ipsius scolopendro a-
 nimali sunt similia. Nascitur in humidis pe-
 tris. *Voluus* appellatus, quod radix eius volu-
 bilis sit & rotunda. *Sthæchas*, in insulis Stœ-
 chadibus nascitur: vnde & nuncupatur. 30
Cyclaminos, Græcè dicta à quodam qui *κύκλος*
 vocatus est, qui primus virtutem huius her-
 bæ inuenit: siue quod talis herba habeat ra-
 dicem rotundam. Græci enim *κύκλον* rotun-
 dum vocant. Cuius radix aut succus si vino
 fuerit admixtus, ebrios facit. Nascitur in syl-
 uosis locis & agris. *Κυπτερος λακκί*, siue brio-
 nia, quam Latini *vitem albam* vocant: vel à
 qualitate coloris, vel quod eius radix con-
 trita & corpori infricata teneriorem & can-
 didiorem cutem reddat. Nam & succus bac-
 carum eius lac vberibus siccis reddit. *Κυπτε-
 ρος μάλαρα*, id est, *vitis nigra*, eademque la-
 brusca: folia hederæ similia, in omnibus
 maior quam ipsa vitis alba: baccas similiter
 habens, quæ bacca immaturitate nigres-
 cunt: vnde & vocabulum sumpsit. *Viticel-
 la* verò herba à Latinis appellata, quod sic-
 ut vitis quicquid proximum habuerit, ap-
 prehendat corimbis, quos annulos appella-
 mus. *Buphthalmos*, florem habet croceum, o-
 culo similem. Vnde & à Græcis nomen ac-
 cepit. Est autem caule molle, foliis corian-
 dri similibus. Nascitur iuxta muros ciuita-
 tum. *Flamos*, quam Latini *verbascum* vocant,
 quarum altera est masculus, albidioribus
 foliis atque angustioribus: altera foemina
 foliis latioribus atque nigris. *Ferula*, vocata
 à medulla. Nam *ilum* Varro tradit esse feru-

læ medullam, quam appodeson Græci vo-
 cant. Nonnulli à feriando *ferulam* dicunt.
 Hac enim pueri & puellæ vapulare solent:
 huius succus galbanus est *papirum* dictum,
 quod igni & cereis est aptum: *πύρις* enim Græ-
 ci ignem dicunt. *Luncus* dicitur, eo quod iun-
 ctis radicibus hæreat. *Scirpus*, à quo legetes
 teguntur sine nodo: de quo Ennius: Que-
 runt in scirpo soliti quod dicere nodum. Et
 in prouerbio: Qui inimicus est, etiam in
 scirpo nodum querit. *Fucus*, genus herbæ
 est, de qua tingitur vestis: dicta, quia men-
 titur alienum colorem: vnde & Virgilius:
 -Discit mentiri lana colores. *Alga*, nasci-
 tur in aquis stantibus. Ita denique nomen
 sumpsit ab algore aquæ: vel quod alliget pe-
 des, quia crassa est foliis aquam ex parte su-
 perantibus. *Flua* & *typhus* herbæ circa fon-
 tes & paludes stagnisque nascuntur. Ex qui-
 bus flua, id est, alga mollis & quodammodo
 fungus, dicta ab vlgine. *Tiphus* verò quæ se
 ab aquis inflat. Vnde etiam ambitislorum
 & sibi placentium hominum tumor typhus
 dicitur. *Carix*, acuta herba & durissima spar-
 to similis. de qua Virgilius: Et carice pa-
 stus acuta. *Spartus*, frutex virgosus sine foliis
 ab asperitate vocatus. Volumina enim fun-
 nium quæ ex eo fiunt, aspera sunt. *Gramen*,
 à situ potius dictum, quod plurimorum a-
 grorum sit. Vnde illud Græci *αγρωσιν* voca-
 uerunt: licet omnis herba gramen vocetur,
 ab eo quod germinetur: sicut robur omnis
 ligni species & cutis, ab eo quod firmissima.
Filix, à singularitate folij dicta. Denique ex
 vna virgula altitudine cubitali vna scissa fo-
 lia gignit resimplicata, velut pinna. *Zizani-
 a*, quæ potest semper *infelix lolium* dicitur, quod
 sit inutile & infœcundum. *Fœnum* dictum,
 quod eo flamma nutritur. *φῶς* enim flamma
 est. *Manipulum*, dicimus facem foeni. Et di-
 ctus manipulus, quod manum impleat.

De oleribus. CAP. X.

Hortus nominatur, quod semper ibi ali-
 quid oriatur. Nam cum alia terra semel
 in anno aliquid creet: ortus nunquam sine
 fructu est. *Olus*, ab alendo dictum, eo quod
 primùm homines ab oleribus alerentur, an-
 tequam fruges & carnes ederent. Tantùm e-
 nim pomis arborum & oleribus alebantur,
 sicut animalia herbis. *Caulis*, est generaliter
 herbarum & olerum medius frutex: qui vul-
 gò *tyfus* dicitur, quod à terra sursum cōscē-
 dat: ex quo deriuatū est, vt specialiter quod
 dam genus olerum caulis diceretur, quia ty-
 sus ipsius amplius cæteris oleribus coalescit,
 id est, crescit. Est autem generale nomen.
 Omnis enim frutex caulis. *Cyma* dicitur qua-
 si co-

fi coma. Est enim summitas olerum vel arborū, in qua vigena virtus naturalis est. *Malu* ex parte Græco vocabulo appellatur *μαλακρον*, eò quòd molliendi alium solvendique naturam habeat. Cuius succo si quis se oleo mixto perunxerit, ab apibus negatur feriri. Folia eius ex oleo trita & imposita scorpionibus, creduntur afferre torporē. *Pastinaca* vocata, quòd radix eius præcipuus pastus sit hominis. Est enim odoratu iocunda, cibo delectabilis. *Rapa* dicta à rapiendo, id est comprehendendo. Est autem radice amplior napo, sapore dulcior, & folio tenui. *Napus* à similitudine rapæ vocatus, nisi quòd foliis latior & radicis gustu subacrior est. Nominis autem affinitas in vtrisque inde penè communis, quia vtrumque semen in alterum vicissim mutatur. Nam rapa in alio solo, vt *Emilianus* ait, per biennium mutatur in napum: alio verò, napus transit in rapam. *Napocaulis* ex duobus oleribus compositum nomen habet, quia dum sit sapore napo similis: non in radice, sed in tyro conscendit vt caulis. *Sinapis* appellatur quòd foliis sit similis napsi. *Raphanum* Græci, nos radicem vocamus, eò quòd deorsum totus nititur: dū reliqua olera in summa magis profiliant, cuius semine macerato quisquis manus infecerit, serpentes impunè tractabit. Siquidem ex ipsius radice etiam ebur albescit. In cibo quoque venenis obsistit. Nam contra venenas radices, nuces, lupini, citrum, apium, profunt, sed contra futurum, non contra acceptū venenum. Vnde & apud veteres ante alias epulas hæc solebant mensis apponere. *Lactuca* dicta est, quòd abundantia lactis exuberet, seu quia lacte nutrientis feminas implet. Hæc & in viris Veneris vsum coeret. *Lactuca* agrestis est, quam *Sarrariam* nominamus, eò quòd dorsum eius in modum serræ est. *Intubus* Græcum nomē est. Et intubus quòd intus sit tofus. *Cepa* vocatur, quia non aliud est, nisi tantum caput. *Ascalonia* nuncupata ex vna vrbium Palæstinae, quæ *Ascalon* dicitur, vnde prius aduecta est. *Allium* dictum quòd oleat. *Vlpicum* appellatum, quòd alij odorem habeat. *Phaselos* vocari aiunt à *Phaselo* insula Græciæ, vbi non procul mons *Olympus* est. *Porrum* cuius duo genera sunt, capitatum & sectile. Capitatum melius, sectile parvulum. *Beta* apud nos oleris genus, apud Græcos litera est. *Blitum* genus oleris, saporis euanidi, quasi vilis beta. *Cucumeres* quòd sint interdum amari, qui dulces nasci perhibentur, si lacte mellito eorū semen infundatur. *Olus* molle *atriplex*, *brassica*, *olisarum*. *Nasturtium* sapor appellavit, quòd acrimonia sui nasum torqueat. *Fungi*, quòd aridi igne acceptum concipiunt. *gūz* enim ignis est, vnde &

esca vulgò dicitur, quòd sit fomes ignis & nutrimentū. Alij dicunt fungos vocatos, quòd sint ex eorum genere quidam interemptorij, vnde & defuncti. *Tubera* tumor terræ prodir, eaque causa nomen illi dedit. *Volui* appellati, quòd sint volubiles & rotundi. *Asparagus*, quòd sit spinosa & aspera, & frutex eius ex quo gignitur. *Capparis* à Græcis nomen sumptis videtur, quòd habeat rotunda in summitatibus sēminum capiteilla. *Arboraca*, hoc est, lapsana. *Lapistrus* lapatium. Hæc in cibo sumpta stomachum confortat, venerem reprimat. *Carduus* genus herbe spinosæ. Huius natura mordax & cum austera est, mollis. *Frigidus* & indigestus succus eius alopecias curat. *Eruca* quasi vrica, quòd ignitè sit virtutis, & in cibo sæpe sumpta veneris incendiū moueat. Huius species duæ: quarum altera vsualis, altera agrestis, acrioris virtutis: vtraque tamen veneris commouens vsum.

De odoratis oleribus. CAP. XI.

A *Pium* dictum, quòd ex eo apex, id est, caput antiquorum triumphantium coronabatur. Hercules autem hanc herbam primus capiti circumtulit. Nam nunc populum capite præferebat: nūc oleastrum: nunc apium. Cuius radices efficaciter pugnant contra insidias venenorum. Eius generis sunt *petroselinon*, *hipposelinon*, & *oleoselinon*. *Petroselinon* vocatū, quòd sit simile apio, & nascatur in petris montibusque præruptis, quod nos *petrapium* dicere possumus. *Sinanon* enim Græcè apium dicitur, sed est summum ac probabile *Macedonicum*: gustu suaue, & odore aromatico. *Hipposelinon*, quòd sit durum & austerum. *Oleoselinon*, quòd mollius folio & caule tenerū. *Feniculum* Latini vocant, quòd eius tyrsi seu radicis succus acuat visum: cuius virtus traditur vt serpentes annuam senectutem eius gustu deponant. Hoc olus Græci *μυσχοσπον* vocant. *Ligurium* à regione nomen accepit. Nascitur enim plurimum in Liguria, odore aromatico & gustu acre. *Anneson*, vt Græci dicunt, siue vt Latini *annesum*, herba omnibus cognita, acerrimè feruens. *Coriandrum* ex Græco nomine sumptum, quod illi *κοριαν* vocant. Cuius semen in dulci vino datum proniores reddit in venerem, si supra modū deuderis, amentiam nutrit. Canos etiam ex coriandro infici traditum est. *Ruta* dicta, quòd sit feruentissima. Cuius altera agrestis atque virtute acrior, sed vtraque feruentissima comprobatur. Hanc venenis repugnare mustela docet, quæ dum cum serpente dimicauerint, cibo eius armantur. *Inula* quam rustici *alam* vocant, radice aromatica, odoris summi, leui acrimonia. *Menta*, genus herbe odoriferæ, huius genera sex.

ISIDORI HISPALENSIS
EPISCOPI ORIGINVM
SIVE ETYMOLOGIARVM

LIBER XVIII.

CAPITA LIBRI DECIMIOCTAVI.

1	<i>De bellis.</i>	36	<i>De equis quibus currunt.</i>
2	<i>De triumphis.</i>	37	<i>De septem spacijs.</i>
3	<i>De signis.</i>	38	<i>De equitibus.</i>
4	<i>De buccinis.</i>	39	<i>De defultoribus.</i>
5	<i>De armis.</i>	40	<i>De peditibus.</i>
6	<i>De gladijs.</i>	41	<i>De coloribus equorum.</i>
7	<i>De hastis.</i>	42	<i>De theatro.</i>
8	<i>De sagittis.</i>	43	<i>De scena.</i>
9	<i>De pharetris.</i>	44	<i>De orchestra.</i>
10	<i>De fundis.</i>	45	<i>De tragædis.</i>
11	<i>De ariete.</i>	46	<i>De comædis.</i>
12	<i>De clypeis.</i>	47	<i>De themelicis.</i>
13	<i>De loriceis.</i>	48	<i>De histrionibus.</i>
14	<i>De galeis.</i>	49	<i>De mimis.</i>
15	<i>De foro.</i>	50	<i>De saltatoribus.</i>
16	<i>De spectaculis.</i>	51	<i>Quid pro patrono agatur.</i>
17	<i>De ludo gymnico.</i>	52	<i>De amphitheatro.</i>
18	<i>De generibus gymniorum.</i>	53	<i>De ludo equestri.</i>
19	<i>De saltu.</i>	54	<i>De retiarijs.</i>
20	<i>De cursu.</i>	55	<i>Defecutoribus.</i>
21	<i>De actu agonum.</i>	56	<i>De laqueatoribus.</i>
22	<i>De virtute.</i>	57	<i>De velicibus.</i>
23	<i>De luctatione.</i>	58	<i>De ferali certamine.</i>
24	<i>De palastra.</i>	59	<i>De horum execratione.</i>
25	<i>De agone.</i>	60	<i>De alea.</i>
26	<i>De generibus agonum.</i>	61	<i>De pyrgis.</i>
27	<i>De ludis Circensibus.</i>	62	<i>De calculis tesserarum.</i>
28	<i>De Circo.</i>	63	<i>De tesseris.</i>
29	<i>De ornamentis Circi.</i>	64	<i>De figuris aleæ.</i>
30	<i>De metis.</i>	65	<i>De vocabulis.</i>
31	<i>De obelisco.</i>	66	<i>De iactu tesserarum.</i>
32	<i>De carceribus.</i>	67	<i>De calculorum motu.</i>
33	<i>De aurigis.</i>	68	<i>De interdictione aleæ.</i>
34	<i>De quadrigis.</i>	69	<i>De pila.</i>
35	<i>De curru.</i>		

De bellis.

RIMVS bella intulit Ninnus Allyriorum rex. Ipse enim finibus suis nequaquam contentus, humanae societatis foedus irumpens, exercitus ducere, aliena vastare, liberos populos aut trucidare, aut subicere, vniuersamque Asiam vsq; ad Libyae fines noua seruitute perdomuit. Hinc etiam studuit orbis in mutuo sanguine grassari alterna caede. Quatuor autem sunt genera bellorum, id est iustum, iniustum, ciuile & plusquam ciuile. Iustum bellum est, quod ex praedicto geritur de rebus repetitis, aut propulsandorum hostium causa. Iniustum bellum est quod de furore, non de legitima ratione initur. De quo in republica dicit Cicero: Illa iniusta bella sunt, quae sunt sine causa suscepta. Nam extra vlciscendi aut propulsandorum hostium causam, bellum iustum geri nullum potest. Et hoc idem Tullius paruis interiectis subdidit: Nullum bellum iustum habetur, nisi denuntiatum, nisi indictum, nisi de repetitis rebus. Ciuile bellum est inter ciues orta seditio & concitatio tumultus, sicut inter Syllam & Marium, qui bellum ciuile inuicem in vna gente gesserunt. Plusquam ciuile bellum est, vbi non solum ciues concertant, sed & cognati: quale actum est inter Caesarem & Pompeium, quando gener & socer inuicem dimicauerunt. Siquidem in hac pugna frater cum fratre dimicauit: & pater aduersus filium arma portauit. Lucanus: In fratrem ceciderunt praemia fratris. Item, Cui ceruix caesa parentis Cederet. Bella itaque dicuntur interna, externa, seruilia, socialia, piratica. Nam piratica bella sunt sparsa latronum manus per maria myoparonibus, leuibus & fugacibus, non solum nauium comeatus, sed etiam insulas prouinciasque vastantibus. Quos primum Cneus Pompeius post multam vastationem quam terra marique diu egerat, mira celeritate compressit ac superauit. Sicut autem bellum vocatur, quod contra hostes agitur: ita tumultus qui ciuili seditione concitatur. Nam seditio est dissensio ciuium: dicta quod seorsum alij ad alios eant. Alij aestimant dissensionem animorum seditionem vocari, quam Graeci διασσειν vocant. Quo autem differat vtrumque Cicero docet: Potest enim, inquit, esse bellum vt tumultus non sit. Tumultus autem esse sine bello non potest. Quid est enim tumultus, nisi perturbatio tanto vt maior timor oriatur? Vnde etiam dictus tumultus quasi timor multus. Grauior autem est tumultus, quoniam bellum. Nam in bello uocationes valent, in tumultu non valent. Differt autem bellum pugna & praelium. Nam bellum v-

niuersum dicitur, vt Punicum. Huius partem sunt pugnae, vt Cannensis, Trimenis. Rursum in vna pugna sunt multa praelia. Aliud enim in cornibus, aliud in media, aliud in extrema acie geritur. Bellum igitur est totum: pugna vnius dici, praelium pars pugnae est. Bellum antea duellum vocatum, eo quod duae sint partes dimicantium, vel quod alterum faciat victorem, alterum victum. Postea detracta litera d, & mutata u in b, dictum est bellum. Alij per antiphrasin putant bellum, quod sit horridum: vnde est illud, Bella horrida bella, cum bellum contra sit pessimum. Praelia dicuntur a premendo, hostis hostem. Vnde & praelia, ligna quibus vna premitur. Pugna vocata, eo quod initio vsus fuisset in bello pugnis contendere, vel quia primo bellum pugnis incipiebant. Vnde etiam pugna duorum est aliquando sine ferro. Quatuor autem in bello aguntur. Pugna, fuga, victoria, pax. Pacis vocabulum videtur a pacto sumptum. Posterius autem pax accipitur, foedus primum initur. Foedus est pax, quae fit inter dimicantes, vel fide, vel a fecialibus, id est, sacerdotibus dictum. Per ipsos enim fiebant foedera, sicut per seculares bella. Alij foedera dicta putant a porca foede & crudeliter occisa, cuius mors optabatur ei qui a pace resisset. Virgilius: Et caesa fugebant foedera porca. Foederis partes induciae. Et dicta, quasi in dies ocia.

De triumphis. CAP. II.

OMNE regnum seculi huius bellis quaritur, victoriis propagatur. Victoria dicta, quod vi, id est, virtute adipiscitur. Hoc est enim ius gentium, vim vi expellere. Nam turpis est dolo quaesita victoria. Certa autem victoria est vel occisio hostis, vel exspoliatio, vel verumque. Non est autem iocunda victoria, quae per immensa detrimenta contingit. Et hoc est quod laudat Salustius, duces victoriam incruento exercitu deportasse. Pompeia dicta est Graeca significatione, *δορυ καὶ πομπήν*, hoc est, publice ostentare. Praecedit autem victoria pompam, ideo quod ituris ad hoc certamen primum est victoriae votum. Trophaeum dictum *δορυ καὶ τροπαιεύς*, i. conuersione hostis & fuga. Nam ab eo quod hostem quis fugasset merebatur trophaeum: quod occidisset triumphum, qui dictus est *δορυ καὶ τροπαιεύς*, id est, ab exultatione. Plena enim victoriae triumphus debetur: semiplena trophaeum, quia nondum plenam est consecutus victoriam. Non enim obtinuit, sed fugauit exercitum. Haec tamen nomina scriptores confundunt. Tranquillus autem triumphum Latine dicit potius appellatum, quod is qui triumphans vrbem ingrederetur, tripartito iudicio hono-

raretur. Nam primùm de triumpho duci concedendo exercitum iudicare solitum erat: secundò senatum: tertio populum. **F**erat autem apud Romanos mos, vt triumphantes quadrigis veherentur: ex illo quòd soliti sunt priores duces hoc habitu bella inire. Quicumque autem in conflictu vicissent, *palma aurea* coronabantur, quia palma stimulos habet. Qui verò sine conflictu fugientem prostrasset: *laurea*, eò quòd hæc arbor sine spinis est. Namque & purpuream & palmatam togam triumphantes induebantur, & scorpionem cum sceptro in manu gerebant ad imitationem victoriæ Scipionis: licet & scipio baculus sit quo homines innituntur, Vnde & ille primus Cornelius Scipio appellatus est, quia in foro pater eius cæcus innixus eo ambulabat. Super scipionem autem aquila sedebat ob indicium quòd per victoriam quasi ad supernam magnitudinem accederent. Inde & colore rufo perlinebantur, quasi imitarentur diuini ignis effigiem. Quod verò à carnifice contingebatur, id erat indicio, vt ad tantum fastigium euecti mediocritatis humanæ commoueretur. **D**uobus autem generibus deletur exercitus, aut *internicione*, aut *dispersione*. Salustius, Hostes, inquit, aut oppressi aut dilapsi forent. Sic & vtrumque Virgilius. *Internicione*, vt: Submersas que obrue puppes, *Dispersione*, vt: Aut age diuersos & disice corpora ponto. *Expolia*, hostium præda: manubiæ, exuuiæ, partes. *Præda* à prædando vocata. *Manubiæ* eò quòd manibus detrahuntur. Hæ & *exuuiæ* ab exuendo dictæ, quia exuuntur. Hæ & *partes* à pari diuisione pro personarum qualitate, & laborum iusta diuisione. *Expolia* autem à palliis, quasi expallia: victis enim detrahuntur.

De signis. CAP. III.

Signa bellorum dicuntur, quòd ex iis exercitus & pugnandi & victoriæ receptui accipit symbolon. Nam aut per vocem tube, aut per symbolon admonetur exercitus legionum. *Principalia signa* aquilæ, dracones & pila. *Aquila* ideo quòd eadem auis Iouis in armis auspicio fuerit. Nam dum idem Iouis aduersus Titanas proficisceretur, aquilam ei in auspicio apparuisse ferunt, quam ille pro indicio victoriæ acceptam tutelæ suæ auspiciatus, eam legioni signum dedit: quo factum est, vt deinceps militum signis committeretur. Cuius Lucanus meminit dicens: Signa pares aquilas & pila minantia pilis. *Draconis signa* ab Apolline morte Pythonis serpentis inchoata est. Dehinc à Græcis & Romanis in bello gestari ceperunt. *Pilam* in signo constituisse fertur Augustus, propter natio-

nes sibi in cuncto orbe subiectas, vt magis figuram orbis ostenderet. *Vexillum* & ipsum signum bellicum, tractum nomen habens à veli diminutione, quasi velillum. Sub Romulo autem fasciculos fœni, pro vexillis milites habuerunt. Hinc & *manipuli* appellantur. *Manipulos* enim dicimus fascies fœni, quòd manum impleat. Cætera signa diuersis prælata agminibus secundum militarem consuetudinem existunt, per quæ exercitus permutationem præliorum agnosceret.

De bucinis. CAP. IIII.

Bucina est, qua signum datur in hoste dicta à voce, quasi vocina. Nam pagani agrestesque ad omnem vsum bucina adcompita vocabantur. Propriè ergo hoc agrestibus signum fuit, de qua Persius: Bucina iam prius cogeat ad arma Quirites. Huius clangor bucinum dicitur. *Tubam* Tyrreni primùm inuenerunt, vnde Virgilius: Tyrrenus que tubæ mugire per æthera clangor. Hanc enim à Tyrrenis prædonibus excogitatam dicunt, cum dispersi circa maritimas oras non facilè ad quamque prædæ occasionem voce aut bucina conuocarentur, vento plerumque obstrepente. Hinc postea bellicis certaminibus adhibita est ad denuncianda signa bellorum, vt vbi exaudiri præco pro tumultu non poterat, sonitus tubæ clangentis attingeret. Tuba autem dicta quasi tofa, id est, caua. Item tuba, quasi tibia. Inter tubam autem & bucinam veteres discernabant. Nam *bucina* insonans sollicitudinem ad bella denunciabat. Virgilius: Qua buccina signum Dira dedit. *Tuba* autem prælia indicabat, vt: At tubæ terribilem sonitum dedit ære canoro. Cuius sonitus varius est. Nam interdum canitur vt bella committantur: interdum vt insequantur eos qui fugiunt: interdum receptui. Nam receptus dicitur, quòd se exercitus recipit. vnde & signa receptui canere dicuntur. *Classica* sunt cornua quæ conuocandi causa, erant facta, & à calando classica dicebantur, de quibus Virgilius: Classica namque sonant. Apud Amazonas autem non tuba sicut à regibus: sed à regina fistro vocabatur foeminarum exercitus.

De armis. CAP. V.

Arma generaliter omnium rerum instrumenta sunt: vnde & vbi reponuntur armaria dicta sunt. Item arma & tela omnium generum, sed arma sunt quibus ipsi tuemur, tela quæ emittimus. Nā arma duplicia, id est, quibus percutimus, vel quibus regimur. *Arma* autem proprie dicta sunt, eò quòd armos regunt. Nā arma

arma vel ab armis dicuntur, id est, humeris, vt: --Latos huic hasta per armos Acta tremit-- vel *δρόν ἢ ἀπρόν*, id est, à Marte.

De gladijs. CAP. VI.

Gladius generaliter dicitur ensis in prelio, sed ensis ferrum tantum: gladius vero totus. Propriè autem appellatus gladius, quia gulam diuidit, id est, ceruicem defecat. ad hoc enim est factus: nam cætera membra securibus cæduntur, collum gladio tantum. *Acies* autem gladij ab acumine dicta est. *Capulus* vocatur, vel quia caput est gladij, vel quia ibi capitur vt teneatur. Nam alibi acies ferri non sunt. Mucro non tantum gladij est, sed & cuiuslibet teli acumen: dictus à longitudine. Nam *μακρόν* Græci longum dicunt: hinc & *machera*. *Machera* autem est gladius longus ab vna parte acutus. *Framea* vero gladius ex vtraq; parte acutus, quam vulgo spatam vocant. Ipsa est & *romphaea*. *Framea* autem dicta, quod ferrea est. Nam sicut ferramentum sic framea dicitur, ac proinde omnis gladius framea. *Spatula* à passione dicitur verbo Græco, quoniam *παθῆναι* Græcè dicitur pati: vnde & *patior* & *patitur* dicimus. Alij spatam Latine autumant dictum, eo quod spaciola sit, id est, lata & ampla. *Vade* & *spatula* in pecoribus. *Semispatium* gladius est à media longitudine spatæ appellatus, non vt imprudens vulgus dicit, sine spacio, dum sagitta velocior sit. *Pugio* à pungendo & transfigendo vocatur. Est enim gladius parvus bis acutus lateri adherens. Item & *clunabulum* dictum, quod religeretur ad clunem. *Chelidoniacus* gladius ferrum est latum: cuius duplex mucro ac bifurcus in modum caudæ hirundinæ formatur: vnde & *chelidoniacus* dicitur. *Sica* à secando dicta est. Est enim gladius breuis, quo maximè vtuntur qui apud Italos latrocinia exercent, à quo & sicarij dicti sunt. *Tranquillus* autem dicit: Dum cuiusdam gladiato-
ris in ludum emissi gladius curuatus fuisset ex acie recta: procurrat vnus ad eum corrigendum, tumque à pugnantem responsum est, sica pugnabo: inde sica nomen datum est. *Secures* signa sunt quæ ante consules ferebantur, ne aut vsum perderent belli, aut vacantes ocio aspectum amitterent gladiatorum. Quas & Hispani ab vfu Francorum per deriuationem *Franciscas* vocant.

De hastis. CAP. VII.

Hasta est contus cum ferro: cuius diminutiuum facit hastile. Nomen autem hasta ab astu sumpsit: vnde & astutia. *Contus* ferrum non habet: sed tantum cuspidem acuta est. Virgilius: Ferratasque trudes & acuta cuspidem contos. *Contus* autem, quasi conitus.

Est enim conitus acuta rotunditas. *Trudes* amites sunt cum lunato ferro, quæ Græci *aplustria* dicunt. *Trudes* autem dicuntur ab eo quod trudent & detrudunt. Virgilius: Ferratasque trudes---. *Venabula* dicta, quasi venatui habilia. *Excipia*, quia venientem excipiunt, quasi excipiabilia. Excipiunt enim apros, expectantque leones, intrant vfos, sit tantum firma manus. *Lancea* est hasta, amicum habens in medio: dicta autem lancea, quia æqua lance, id est, æquali amento ponderata vibratur. *Armentum* vinculum est isculorum hastilium, quod medijs hastis aptatur. Et inde armentum, quo media hasta religatur, vt scilicet iaculetur. *Clauis* est, qualis fuit Hercules, dicta quod sit clauis ferreis inuicè religata, & est cubito semis facta in longitudine. Hæc & *cateia*, quam Horatius *caiam* dicit. Est enim genus gallici teli ex materia quam maximè lenta, quæ iactu quidem non longè propter grauitatem euolat: sed quod peruenit, vi nimia perfringit: quod si ab artifice mittatur, rursum redit ad eum qui misit. Huius meminit Virgilius dicens: Teutonico ritu soliti torquere cateias. Vnde & eos Hispani & Galli, teutones vocant. *Falarica* est telum ingens torno factum, habens ferrum cubitale, & rotunditatem de plumbo in modum spheræ in ipsa summitate. Dicitur etiã & ignem habere affixum. Hoc autem telum pugnatur de turribus, quas phalas dici manifestum est. Iuuenalis: Consulit ante phalas delphinorumque columnas. A phalis igitur dicta est *phalarica*: sicut à muro muralis. Sanè phalaricam Lucanus dicit neruis mitti tortilibus, & quadam machina, vt: --Nunc vibrata phalarica neruis. Virgilius vero ait, Turnum manu phalaricam iaculasse. *Pila* sunt arma iaculorum atque telorum, à torquendo vel emittendo vocata. De quibus Lucanus: Signa paræque aquilas & pila minantia pilis. Cuius singulare pilum dicitur. *Telum* vocatur secundum Græcam etymologiam, *δρόν ἢ ἄπρόν*, quicquid longè iaci potest: quanquam abusuè dicitur & gladius, vt est illud: At non hoc telum mea quod vi dextera versat. Propriè autem telum à longitudine dicitur. Vnde & *mustella* dicitur, quod longior sit quàm mus. *Cuspis*, hastile amictatum, à cespide dicta, quod est virgultum. Virgilius, Et pastoralem præfixa cuspidem myrrum. Propriè autem *cuspis* est posterior pars haste.

De sagittis. CAP. VIII.

Sagitta à lagaci iactu, id est, veloci ictu vocata. Pennis enim fertur quasi auis, vt celementer mors percurrat ad hominè. His primùm Cretenses vsi sunt: quibus pennæ ideo, vt diximus, agglutinantur, vt leues sint & peruo-
lent scutatos. *Spicula* sunt sagittæ vel lanceæ breues, ab spicarum specie nuncupata.

Scorpio est sagitta venenata arcu vel tormentis excussa. Quae dum ad hominem venerit: virus quod figit infundit: unde & scorpio nomen accepit.

De pharetra. CAP. IX.

P*haretra* sagittarum theca, à ferendo iacula dicta, sicut & *feretrum*, ubi funus defertur: quae ideo etymologiam communem habent, quia pharetra mortem, feretrum mortem portat. *Coriti* proprie sunt arcuum theca: sicut sagittarum *pharetra*. *Vagina* appellatur eo quod in ea mucro vel gladius baiuletur. *Theca* ab eo quod aliquid receptum tegat: littera pro g. posita. Alij Graeco nomine thecam vocari asserunt, quod ibi reponatur aliquid. Inde *bibliotheca* librorum repositio dicitur. *Dolones* sunt vaginae lignae, inter quas later pugio sub baculi specie. *Dolones* autem à dolo dicti sunt, quod fallant & decipiant ferro cum speciem praeferaut ligni. Hos vulgus Graeco nomine *oxos* vocat, id est, acutos. Unde & apud medicos acutus morbus *oxia* vocatur. *Arcus* vocatur, eo quod arceat aduersarium. Inde & *arces* dicuntur, à quibus arcentur hostes. Item *arcus* ob speciem, quod sint curuari artius.

De fundis. CAP. X.

F*unda* dicta, eo quod ex eo fundantur lapides, id est, emittantur. *Balista* genus tormenti ab emittendo iacula dicta. *Ballon* enim Graecè mittere dicitur. Torquetur enim verbere nerutorum, & magna vi iacit aut hastas aut saxa. Inde, & *fundibulus*, quasi fundes & emittens. Contra balistam *testudo* valet. *Seris* enim sit armorum ymbonibus inter se collectis.

De ariete. CAP. XI.

A*rieti* nomen species dedit, eo quod cum impetu impingit murum in modum arietum pugnantium. Valida enim ac nodosa arboris caput ferro vestitur, eaque suspensa finibus multorum manu ad murum impellitur: deinde rectorum ducta impetu maiore destinatur: sicque crebris ictibus concussum muri latus cedit, cauatque irumpit, ac fenestram facit. Contra impulsu arietis remedium est *saccus paleis plenus*: & in eum locum demissus, quod aries percutit. Laxo enim saccorum sinu ictus arietis illius mollitur. Duriora enim mollioribus facilius cedunt. *Plutei* sunt crates corio crudo intextae, quae in opere faciendo hosti obiciuntur. *Musculus* ex niculo similis est, quo murus perfoeditur, ex quo & appellatur, quasi musculus.

De clypeis. CAP. XII.

C*lypeus* est scutum maius, dictus ab eo quod cleper, id est, calet corpus, periculi que subducatur, *κλεπερ* enim. Oppositus enim sua defensione ab hastis & iaculis corpus munit. *Clypeus* autem peditum est, scutum equitum. *Scutum* appellatum, eo quod à se excutiat telorum ictum. Ut enim telis resistatur *clypeus* antefertur. *Vmbro* scuti pars media est, quasi umbilicus. *Ancile* vocatur scutum breue & rotundum: de quo Virgilius: -- *Leua ancile gerebat*. Et *ancile* dictum ab ancisione, quod sit ab omni parte veluti ancisum & rotundum. *Ouidius*: Idque *ancile* vocant quod ab omni parte recisum. Quemque notes oculis angulus omnis abest. *Pelta* scutum breuis finum in modum lunae mediae. Cuius meminit liber Regum: *Fecit rex Salomon ducenta scuta de auro puro & trecentas peltas ex auro probato*. *Scetra* scutum loreum sine ligno, quo vtuntur Afri & Mauri, de quo *Poeta*: *Leuam scetra tegit*. -- *Parna* leuia arma, quasi paruus *clypeus*. Dicitur autem & *testudo* scutum. Nam in modum testudinis fit *clypeus*. Est & *testudo* scutorum connexio curuata in testudinis more. Namque in armorum generibus milites etiam ab animalibus nomina sumunt, vt aries. Et *Salustius*, In modum, inquit, arietis militaris.

De loriceis. CAP. XIII.

L*orica* vocatur, eo quod loris careat: solis enim circulis ferreis contexta est. *Squama* est lorica ferrea ex laminis ferreis aut aereis concatenata in modum squamarum piscis, & ex ipso splendore squamarum & similitudine nuncupata est. De ciliis autem & poliuntur & teguntur loricae.

De galeis. CAP. XIII.

C*assis* de lamina est *galea* de corio. Nam *galeos* corium dicitur. *Cassidem* autem à *Turcis* nominatum dicunt. Illi enim *galea* *cassim* nominant: credo à capite. *Apex* est, quod in summa *galea* eminet, quo figitur crista quam Graeci *καστος* vocant. Nam *cornu* est curuata, quae in *galea* prominat, & supra quam crista sunt.

De foro. CAP. XV.

F*orum* exercendarum litium locus, à *fando* dictum. Qui locus & *Prostrata* vocatur ab eo quod ex bello Punico captis nauibus Carthaginensium rostra ablata sunt, & in foro Romano praefixa, vt essent huius in signe victoriae. Constat autem forum caula, lege,

sa, lege, & iudice. *Causa* vocatur à casu, quo euenit. Est enim materia & origo negocij: necdum discussionis examine patefacta: quæ dum præponitur causa est, dum discutitur iudicium est, dum finitur iustitia. Vocatum autem *iudicium* quasi iurisdicctio, & iustitia, quasi iuris status. Iudicium autem prius *inquisitio* vocabatur. Vnde & actores iudiciorum & præpositos *questores* vel *questores* vocamus. *Negocium* multa significat, modò actum alicuius, cui est contrarium ocium: modò actionem causæ, quod est iurgium litis. Et dictum negocium, quasi nec ocium, id est, sine ocio. *Negocium* autem est in causis, *negociatio* in commercijs dicitur, ubi aliquid datur vt maiora lucentur. *Iurgium* dictum, quasi iuris garrurium, eò quòd qui causam dicunt, iure disceptant. *Lus* à contentione limicis prius nomẽ sumpsit. De quo Virgilius: Limes erat positus litem vt discerneret agri. *Causa* aut argumentum aut probatione constat. *Argumentum* nunquam testibus, nunquam tabulis dat probationem, sed sola inuestigatione inuenit veritatem: vnde & dictum argumentum, id est, argutum inuentum. *Probatio* autem testibus & fide tabularum constat. ¶ In omni autem iudicio sex persone queruntur, iudex, accusator, reus & tres testes. *Iudex* dictus, quasi ius dicens populo, siue quòd iure disceptet, iure autem disceptare est iuste iudicare. Non est autem iudex, si non est in eo iustitia. *Accusator* vocatus, quasi adcausator, quia ad causam vocat eum quem appellat. *Reus* à re qua petitur nuncupatus, quia quauis sceleris conscius non sit: reus tamen dicitur quamdiu in iudicio pro re aliqua petitur. ¶ *Testes* antiquitus *superstitioses* dicebantur, eò quòd super statum causæ proferebantur. Nunc parte ablata nominis, *testes* vocantur. *Testis* autem consideratur: conditione, natura & vita. *Conditione*, si liber non seruus. Nam sæpe seruus metu dominantis testimonium supprimit veritatis. *Natura*, si vir, non foemina: *Vita*, si innocens & integer actu. Nam si vita bona defuerit, fide carebit. Non enim potest iustitia cū scelerato habere societate. ¶ *Duo* sunt autem *genera testium*: aut dicẽdo id quod viderunt, aut proferendo id quod audierunt. *Duobus* autem *modis testes delinquent* cū aut falsa promunt, aut vera silentio obtegunt.

De spectaculis. CAP. XVI.

Spectacula, vt opinor, generaliter nominantur voluptates, quæ non per semetipsa inquant, sed per ea quæ illic geruntur. Dicta autem spectacula, eò quòd hominibus publicæ ibi præbeatur inspectio. Hæc & *lubrica* nuncupata, quòd in ludis gerantur aut in scenis. *Ludorum* origo traditur: Lydij ex Asia trans-

euntes in Hetruria confederunt duce Tyrreno, qui fratri suo successerat in regno. Contentione ergo in Hetruria inter ceteros ritus superstitionum suarum, spectacula quoque religionis nomine instituerunt. Inde Romani accersitos artifices mutuati sunt, & inde *ludi* à Lydijs vocati sunt. Varro autem dicit ludos à luso vocatos, quòd iuuenes per dies festos solebant ludi exultatione delectare populum. Vnde & cum lulum iuuenem & diebus festis & templis & religionibus reputant. Nihil iam de causa vocabuli, dùm rei causa idolatria sit. Vnde & p̄miscuè ludi, *Liberalia* vocabantur, ob honorem Liberi patris. Ob hoc despicienda est originis macula, ne bonũ æstimes, quòd initium à malo accepit. *Ludus* autem *gymnicus* est aut *circensis*, aut *gladiatorius*, aut *scenicus*.

De ludis Gymnicis. CAP. XVII.

Gymnicus ludus est velocitatis ac æquum gloria. Cuius locus *gymnasium* dicitur, ubi exercentur athletæ, & cursorum velocitas comprobatur. Hinc accidit vt omniũ propè artium exercitia *gymnasia* dicantur. Antea enim in locis certantes cincti erant ne nudarentur: post relaxato cingulo repente prostratus & exanimatus est quidam cursor. Quare ex consilij decreto tunc *archon Hippomenes*, vt nudi deinceps omnes exercitarentur permisit. Ex illo *gymnasium* dictum est, quòd iuuenes nudi exercentur in campo, ubi sola tantum pudenda operiuntur.

De generibus gymnicorum.

CAP. XVIII.

Genera gymnicorum quinque: saltus, cursus, iactus, virtus atque luctatio. Vnde ferunt quendam regem tot filios adolentes habentem: totidem generibus de regno iussisse contendere.

De saltu. CAP. XIX.

Saltus dictus, quasi exilire in altum. Est enim saltus altius exilire, vel longius.

De cursu. CAP. XX.

Cursus à velocitate crurum vocatur. Est enim cursus celeritas pedum.

De iactu. CAP. XXI.

Iactus dictus à iaciendo. Vnde & piscatorium rete iaculum dicitur. Huic arti vsus est arreptos lapides procul ferire, hastas pondere librato iacere, sagittas arcu emittere.

De virtute. CAP. XXII.

Virtus est immensitas virium in labore & pondere corporis.

De luctatione. CAP. XXIII.

Luctatio à laterū complexu vocatur: quibus cominus certantes inuitēt qui Græca appellatione athletæ vocantur. Locus autem luctationis *palaestra* dicitur.

De palaestra. CAP. XXIII.

Palastram autem vel *δωρὸν τῆς μάχης*, id est à luctatione, vel *δωρὸν τῆς μάχης*, id est à motu ruinae fortis nominatam dicunt. scilicet, quod in luctando cum medios arripiat, ferè quantiunt, idq; apud Græcos *μάχη* vocatur. Quidam opinantur artem luctandi virorum contentione monstratam. Namque inter ceteras, feras eos solos & erigi congressos, & subsidere celeriter ac reuerti, & modò manibus tentare inuicem, modò complexu abigere sese more luctantium dicunt.

De agone. CAP. XXV.

Quæ Latini certamina, Græci *ἀγῶνες* vocant à frequentia qua celebrantur. Si quidem & omnem cæterum atque conuentum *ἀγῶνα* dici. alij quod in circulis, & quasi agonis, id est sine angulo locis ederentur, nuncupatos agones putant.

De generibus agonum. CAP. XXVI.

Agonum genera fuisse: immensitas virium, celeritas, sagittæ peritia, standi patientia: ad citharam quoque vel tibias incedendi gestus: de moribus quoque, de forma, de cantandi modulatione; terrestres quoque belli & naualis prælij, perpetuendorumque suppliciorum certamina.

De ludis Circensibus. CAP. XXVII.

Ludi Circenses sacrorum causa ac deorum gentilium celebrationibus instituti sunt. Vnde & qui eos spectant demonum cultibus inferuire videntur. Nam res equestris antea simplex agebatur, & utique communis visus reatus non erat: sed cum ad ludos coactus est naturalis vsus, ad demoniorum cultum translatus est. Itaque & Castori & Polluci deputantur hæ species: quibus equos à Mercurio distributos historia docent. sed & Neptuno equestris ludus est, quem Græci *ἵππων* vocant: sed & Marti & Ioui in ludis equi sunt consecrati, & ipsi quadrigis præfunt. Circenses au-

tem ludi ideo dicti, vel à circummetendo, vel ubi nunc metæ sunt, olim gladij ponebantur, quos quadrigæ circuibant, & inde dicti Circenses, ab ensibus circa quos currebant. Siqui dem in litore circa ripas fluminum cursus agitant, gladios in ordine in ripa litore ponebāt, & erat artis, equum circa pericula torquere. Inde & Circenses dicti putantur: quasi circum enses.

De circo. CAP. XXVIII.

Circus Soli principaliter consecratus est à paganis, cuius aedes medio spacio & effigies de fastigio adis emicat, quod non putauerunt sub tecto consecrandum, quem in aperto habent. Est autem circus omne illud spacium quod circuire equi solēt. Hunc Romani dictum putant à circuitu equorum, eo quod ibi circum metas equi currant. Græci verò à Circe filia solis, quæ patri suo hoc genus certaminis instituit, asserunt nuncupatum, & ab ea circi appellationem argumentantur. Fuit autem maga & venefica, & sacerdos demonum, in cuius habitu & opere magicæ artes & cultus idololatriæ recognoscuntur.

De ornamentis circi. CAP. XXIX.

Ornamenta circi, oua, meta, obeliscus, carcer. Oua, honori Castoris & Pollucis ascribunt, qui illos ouo editos credendo de cigno Ioue non erubescant. Eingunt autem Circensia Romani ad causas mundi referri: ut sub hac specie superstitiones vanitatum suarum excusent.

De metis. CAP. XXX.

Metarum quippe appellatione propriè terminum ac finem mundi designare volunt, ab eo quod aliquis emensus finis est, siue ad testimonium orientis occidentisque solis.

De obelisco. CAP. XXXI.

Obeliscum Mespres rex Ægypti primus fecisse fertur tali ex causa. Cum quodam tempore Nilus vehemēti inundatione Ægyptum nocuisset: indignatus rex tanquam pœnas à flumine exigeret, sagittam in vndas misit. Non multo post graui validudine correptus, lumen amisit: qui post cæcitatem visu recepto duos obeliscos Soli consecrauit. Obeliscus enim sagitta dicitur: qui ideo in medio Circo ponitur, quia per medium mundum sol currit. Medio autem spacio ab utraq; meta constitutus obeliscus, fastigium summum atq; cæli significat: cum sol ab utroque spacio medio horarum.

horarum discrimine transcendit. Summo obelisco superpositum est quoddam auratum in modum flammæ formatum, quoniam sol plurimum caloris atque ignis habet.

De carceribus. CAP. XXXII.

IN Circo vnde emittuntur equi *carceres* dixerunt, ab ea re qua & ille carcer qui est in ciuitate: quod, vt ibi homines damnati atque inclusi, ita hic equi coercentur, ne exeant antequam signum emittant.

De aurigis. CAP. XXXIII.

ARs *Circi* auriga & currus, equites vel *pedites*. *Auriga* proprie dicitur, quod currum agat, siue quod feriat iunctos equos. Nam haurit, ferit dicitur, vt, Latus haurit apertum. Ipse est & agitur, id est verberator ab agendo dicitur. Aurigæ autem duobus coloribus sunt: quibus speciem idololatriæ vestiunt. Nam *prasinus* terræ, *venetus* cælo & mari à paganis dicatus est.

De quadrigis. CAP. XXXIV.

Erichthonius autem qui regnavit Athenis primus quatuor equos iunxisse fertur, sicut Virgilius autor est dicens, Primus Erichthonius currus & quatuor ausus iungere equos, rapidisque rotis insistere victor. Fuit autem Mineræ & Vulcani filius de caduca in terram libidine, vt fabulæ ferunt procreatus, portentum dæmoniacum, imò diabolus qui primo Iunoni currum dedicauit. Tali autem quadrigæ productæ sunt.

De curru. CAP. XXXV.

Curru à cursu dicitur, vel quia rotas videtur habere multas, vnde & carrum quasi currum. Quadrigarum verò curru duplici remone olim erant, perpetuusque, & qui omnibus equis iniiceretur. Iugo primus Ciriſtēnes Sicionius tantum medios iugauit, eosque singulos ex vtraque parte simplici vinculo applicuit, quos Græci *σείρονοισιν*: Latini *ſumarios* vocant, à genere vinculi quo prius alligabantur.

De equis quibus currimus. CAP. XXXVI.

Quadrigæ & *bigæ*, *trigæ*, & *ſeuigæ* ab equorum numero & iugo dicitur. Ex quibus *quadrigæ* soli, *bigæ* lunæ, & *trigæ* inferis, *ſeuigæ* Ioui, defultores lucifero, & hespero consecrauerunt. *Quadrigæ* idè soli iunguntur, quia per quatuor tempora annus vertitur, ver & æstatem, autumnum & hyemem. *Bigæ*, lunæ

quoniam gemino cursu cum sole contendit, siue quia & nocte videtur & die. Iungunt enim vnum equum nigrum, alterum candidum. *Trigæ* diis inferis, quia hi per tres ætates homines ad se rapiunt, id est per infantiam, iuuentutem, atque senectam. *Seuigæ* maximus currus currit Ioui, propter quod maximum deorum suorum cum esse credunt. Ideo autem rotis quadrigas currere dicunt, siue quia mundus iste circuli sui celeritate transcurrit, siue propter solem, quia volubili ambitu rotat, sicut ait Ennius, Inde patefecit diis rota candida cælum.

De septem spatiis. CAP. XXXVII.

Septem *spatia* quadrigæ currunt referentes. Hoc ad cursum septem stellarum quibus mundum regi dicunt, siue ad cursum septem dierum potentium, quibus peractis vitæ terminus consummatur, quorum finis est creta, id est iudicium.

De equitibus. CAP. XXXVIII.

Porro *equites singulares* ideo currere dicunt, quia singulariter vnusquisque cursum vitæ huius peragit atque transit, alio tempore sequens alium: per vnâ tamen viam mortalitatis videlicet ad propriam metâ mortis.

De defultoribus. CAP. XXXVIII.

Defultores nominati, quod olim prout quisque ad finem cursus venerat desiliebat, & currebat: siue quod de equo in equum transiliebat.

De pedibus. CAP. XL.

Pedites autem aiunt propterea pede currere, quia pedibus curritur mortalitati. Ob hoc à superiore parte curritur ad inferiora, id est ab oriente ad occidentem, quia mortales oriuntur & occidunt. Nudi currunt, quia & hominis & seculo nullæ reliquæ sunt. Recto spacio currunt, quia inter vitam & mortem nihil distat. Hæc ergo propterea fingunt, vt vanitates suas, & sacrilegia excusare conentur.

De coloribus equorum. CAP. XLI.

Circa causas quoque elementorum idè gentiles etiam colores equorum iunxerunt: *roseos* soli, id est igni: *albos aeri*: *prasinus* terræ, *venetus* mari assimilantes. Item *roseos* ætati currere voluerunt, quod ignei coloris sint, & cuncta tunc flauescant. *Albos* hyemi, quod sit glacialis, & frigidibus vniuersa canescant: veri *prasinus*, viridi colore, quia tunc pampinus densatur. Item *roseos* currere

Marti sacrauerunt, à quo Romani exoriuntur, & quia vexilla Romanorum cœco decorantur, siue quòd Mars gaudeat sanguine. *Albos zephris & serenis tempestatibus: praefinos flori & terræ: venetos aquis vel acri, quia ceruleo sunt colore: luteos, id est croceos igni & soli: purpureos Iri sacrauerunt, quem arcum dicimus, quòd Iris plurimos colores habeat.* Sicque dum hac expectatione deorum cultibus atque clemētis mundialibus prophanatur: eosdem deos atque eadem elementa pro dubio colere nascuntur. Vnde animaduertere debes Christiane, quòd Circum nomina immunda possideant. Quapropter alienus erit tibi locus, quem plurimi sathanæ spiritus occupauerunt. Torum enim illum diabolus & angeli eius repleuerunt.

De theatro. CAP. XLII.

Theatrum est quo scena includitur, semicirculi figuram habens: in quo stantes omnes inspiciunt. Cuius forma primum rotunda erat sicut & amphitheatri: postea ex medio amphitheatro theatrum factum est. Theatrum à spectaculo nominatum *ἰσθῆδος*, quòd in eo populus stans desuper atque spectans ludos contemplaretur. Idem verò theatrum, idem & prostibulum: eo quòd post ludos exactos meretrices ibi prosternerentur. Idem & *lupanar* vocatum ab eisdem meretricibus: quæ propter vulgati corporis leuitatē *lupa* nuncupabantur. Nam *lupa* meretrices sunt à rapacitate vocatæ, quòd ad se miseros rapiant & apprehendant. *Lupanaria* autem à paganis constituta sunt: ut pudor infelicitum mulierum ibi publicaretur, & ludibrio haberentur tam ij qui facerent, quàm quæ parerentur.

De scena. CAP. XLIII.

Scena autem erat locus infra theatrum in modum domus instructa cum pulpito. qui pulpitus orciſtra vocabatur, vbi cantabant comici tragici, atque saltabant histriones & mimi. Dicta autem scena Græca appellatione, eo quòd in speciem domus erat instructa. Vnde & apud Hebræos tabernaculorum dedicatio à similitudine domiciliorum *ἰσθῆδος* appellabatur.

De orciſtra. CAP. XLIV.

Orciſtra autem pulpitus erat scenæ vbi saltator agere possēt, aut duo inter se disputare. Ibi enim poetæ comœdi & tragœdi ad certamen conscendebant, iisque canentibus alij gestus edebant. Officia scenica tragœdi, comœdi, themelici, histriones, mimi & saltatores.

De tragædis. CAP. XLV.

Tragædi sunt qui antiqua gesta atque facinora sceleratorum regum luctuosò carmine spectante populo concinebant.

De comædis. CAP. XLVI.

Comædi sunt qui priuatorum hominum acta dictis aut gestu canebant, atque stupra virginum & amores meretricum in suis fabulis exprimebant.

De themelicis. CAP. XLVII.

Themelici autem erant musici scenici qui in organis & liris & citharis præcinebant. Et dicti themelici, quòd olim in orciſtra stantes cantabāt super pulpitem, quòd themele vocabatur.

De histrionibus. CAP. XLVIII.

Histriones sunt qui muliebri indumento gestus impudicarum fœminarum exprimebant: ij autem saltandò etiam historias & res gestas demonstrabant. dicti autem histriones, siue quòd ab Histria id genus sit adductum, siue quòd perplexas historiis fabulas exprimerent, quasi historiones.

De mimis. CAP. XLVIII.

Mimi sunt dicti Græca appellatione, quòd merum humanarum sunt imitatores. nā habebant suum autorem qui antequam mimum agerent, fabulam pronuntiaret. Nam fabulæ ita componebantur à poetis, ut aptissimæ essent motui corporis.

De saltatoribus. CAP. L.

Saltatores autem nominatos Varro dicit ab Arcade Salio, quem Aeneas in Italiam secum adduxit, qui que primò docuit Romanos adolescentes nobiles saltare.

Quid pro patrono agatur. CAP. LI.

Est planè in artibus scenicis Liberi & Veneris patrocinium, quæ priuata & propria sunt, scenæ de gestu & fluxu corporis. Nam molliciem Libero & Veneri immolabant, illi per sexum, illi per luxum dissoluti. Quæ verò ibi vocibus & modis & organis & liris transfiguratur, Apollines, & Musas, & Minervas, & Mercurios patronos habent. Quòd spectaculum odire debes Christiane: quorū odisti autores.

De amphitheatro. CAP. LII.

Amphitheatrum, locus est spectaculi, vbi pugnant gladiatores. Et inde ludus gladiatorius dictus: quod in eo iuvenes vltum armorum diuerso motu condiscant, & modò inter se aut gladij aut pugnis certantes, modò contra bestias incedentes: vbi non odio, sed premio illecti subeunt ferale certamen. Amphitheatrum dictum, quò ex duobus theatris fit factum. Nam amphitheatrũ rotundum est, theatrum verò ex medio amphitheatro est, semicirculi figuram habens.

De ludo equestri. CAP. LIII.

Genera gladiatorum plura, quorum primum ludus equestrium. Duo enim equites præcedentibus prius signis militariibus vnus à porta orientis, alter ab occidentis procedebāt in equis albis cum aureis galeis minoribus & habilioribus armis, siquæ atrocis perseverantia pro virtute sua inibant pugnam, dimicantes quousque alter in alterius morte profiliaret, vt haberet qui caderet casum, gloriam qui perimeret. Quæ armatura pugnat Marti duelli causa.

De retiariis. CAP. LIIII.

Retiarius, ab armaturæ genere, in gladiatorio ludo contra alterum pugnantem occultè ferebat rete (quod iaculum appellatur) vt aduersarium cuspidè insistentè operiret, implicitumque viribus superaret, quæ armatura pugnat Neptuho tridentis causa.

De securibus. CAP. LV.

Secutor, est ab insequendo retiarius dictus. Gestabat enim cuspidem & massam plumbeam, quæ aduersarij iaculum impediret, vt antequam ille feriret rete, iste superaret. Hac armatura sacrata erat. Vulcano. Ignis enim semper insequitur: ideòque cum retiario componebatur, quia ignis & aqua semper inter se inimica sunt.

De laqueatoribus. CAP. LVI.

Laqueariorum pugna erat fugientes in ludo homines iniecto laqueo impeditos consecutòsque prostrare amictos vmbone pellico.

De velitibus. CAP. LVII.

Velitum pugna erat, vt vterò citòque tela obiectarent. Erat autem eorum varia pugna & spectantibus gratior quàm reliqua: velites autem vocati sunt, siue à volitatione: siue à ciuitate Hetruscorum, quæ Velites vocabatur.

De ferali certamine. CAP. LVIII.

Ferarum pugna erat missas bestias iuvenes excipere & pugnare aduersus eas vltro-neo funere certare, non crimine sed furore.

*De horum exercitatione ludorum.**CAP. LVIII.*

Hæc quippe spectacula crudelitatis & inspectio vanitatum: non solum hominum vitiiis: sed & dæmonum iussis instituta sunt. Proinde nihil esse debet Christiano cum Circensi infania, cum impudicitia theatri, cum amphitheatri crudelitate, cum atrocitate arenae, cum luxuria ludj. Deum enim negat, qui talia præsumit, fidei Christianæ præuaricator effectus, qui id denuo appetit quod in lauacro iam pridem renunciauit, id est diabolo, pompis, & operibus eius.

De tabula. CAP. LX.

Alea, id est ludus tabulae inuenta à Græcis in ocio Troiani belli à quodam milite nomine Alea, à quo & ars nomen accepit. Tabula luditur pargo, calculis, tesserisque.

De pigo. CAP. LXI.

Pigo dictus, quod per eum tesserae pergant, siue quod turris speciem habeat. Nam Græci turrim *πύργον* vocant.

De calculis. CAP. LXII.

Calculi vocati, quod leues sint & rotundi. Vnde & calculus dicitur lapis brevis qui sine molestia sui breuitate calcatur. Item calculi, quod per vias ordinales quasi per calles eant.

De tesseris. CAP. LXIII.

Tesserae vocatae, quia quadræ sunt ex partibus omnibus. Has alij *lepusculos* vocant, eo quod exilièdo discurrunt. Olim autem tesserae iacula appellabantur à iaciendo.

De figuris aleæ. CAP. LXIIII.

Quidam autem aleatores sibi videntur philosophicè per allegoriam hanc artem exercere, & sub quadam rerum similitudine fingere. Nam tribus tesseris ludere perhibent propter tria seculi tempora, præterita, præsentia & futura, quia non stant, sed decurrunt. Sed ipsas vias senariis locis distinctas propter ætates hominum trinariis lineis propter tempora argumentantur. Inde & tabulam ternis descriptam dicunt lineis.

De vocabulis tesserarum. CAP. LXV.

Iactus quisque apud *lusores* veteres à numero vocabatur, vt vnio, binio, trinio, quatrio, quinio, senio. Postea appellatio singulorum mutata est, & vnionem canem, trionem suppum, quatrionem planum vocabāt.

De iacture tesserarum. CAP. LXVI.

Iactus tesserarum ita à peritis aleatoribus componitur, vt afferat quod voluerit, vt puta senionem, qui eis actu bonum affert. Vitant autem canem, quia damnosus est, vnum enim significat.

De calculorum motu. CAP. LXVII.

Calculi, partim ordine mouentur, partim vagē. Ideo alios *ordinarios*, alios *vagos* appellant. At verò qui moueri omnino non possunt incitos dicunt. Vnde & egentes homines *inciti* vocantur: quibus spes vltra procedendi nulla restat.

De interdictione alea. CAP. LXVIII.

A hac arte fraus & mendacium atque periurium nunquam abest, postremò & odium & damna rerum, vnde & aliquando propter hæc scelera interdicta legibus fuit.

De pila. CAP. LXIX.

Pila propriè dicitur, quòd sit pilis plena. Hæc & *sphæra* à ferendo vel feriendo dicta, de quarum genere & pondere Dorcaus sic tradidit, Ne tu parce pilos viuaces condere cerui, Vncia donec erit geminam super addita libram. Inter species pilarum sunt, *trigonaria* & *arenaria*. *Trigonaria* est qua inter tres luditur. *Arenaria* qua in grege dum ex circulo astantium spectantiumque emissa, vltra iustum spatium pilam excipere lusumque inire consueuerunt. *Cubitalem lusum* appellant, cum duo cominus ex proximo ac penè coniunctis cubitis palàm feruūt. *Suram* dicitur dare, qui pilam crure prolato ferendam collusoribus præbet.

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM LIBER XIX.

CAPITA LIBRI DECIMINONI.

1	<i>De nauibus.</i>	18	<i>De instrumentis edificiorum.</i>
2	<i>De partibus nauium & armamentis.</i>	19	<i>De lignariis.</i>
3	<i>De velis.</i>	20	<i>De inuentione lanificij.</i>
4	<i>De funibus.</i>	21	<i>De veste sacerdotali in lege.</i>
5	<i>De retibus.</i>	22	<i>De nominibus vestium cæterarum.</i>
6	<i>De fabricis sue formacibus.</i>	23	<i>De vestibus quarundam gentium.</i>
7	<i>De instrumentis fabricorum.</i>	24	<i>De palliis virorum.</i>
8	<i>De fabricis parietum.</i>	25	<i>De palliis faminarum.</i>
9	<i>De dispositione.</i>	26	<i>De stratis & reliquis que in usu habentur.</i>
10	<i>De constructione.</i>	27	<i>De lanis.</i>
11	<i>De venustate.</i>	28	<i>De coloribus vestium.</i>
12	<i>De laqueariis.</i>	29	<i>De instrumentis vestium.</i>
13	<i>De crustis.</i>	30	<i>De ornamentis.</i>
14	<i>De lithostrotis.</i>	31	<i>De ornamentis capitis faminarum.</i>
15	<i>De plastris.</i>	32	<i>De anulis.</i>
16	<i>De pictura.</i>	33	<i>De cingulis.</i>
17	<i>De coloribus.</i>	34	<i>De calciamentis.</i>

De nauibus.

De navibus. CAP. I.

ARTIVM quarundã vocabula quibus aliquid fabricatur, vel instrumenta artificum, vel quæ ministerium exhibent, atque aliquid huiusmodi deinceps ex parte notanda studui. *Artifex* generale nomen vocatur quod artem faciat: sicut aurifex qui aurum. *Faxo* enim antiqui pro facio dicebant. *Naucerus* dominus navis est appellatus ita quod navis in forte eius sit. *Ναυγης* enim Græcè fors dicitur. Cæteri autem in navii contributione sunt. *Gubernio* qui & gubernator, quasi cohibernator, quod colibeat prudentia sua hiberna, id est tēpestates maris. *Nauta* à naue dictus per derivationem. *Nauta* autem pro nauta poetice dicitur, sicut *Mauors* pro *Mars*. Nam rectum est *nauta*. *Remex* vocatur quod remum gerit, sic autem *remex* quomodo *tubex* dicitur nominatiuo casu. *Epipata* Græco sermone appellatur: qui Latine dicitur superueniens. Hic nihil habet negotij: sed nauulo dato in alias tetras transire disponit. *Nauium* quidam perhibent dictã, eo quod gnauum rectorum quarat, id est peritum, sapientem, strenuum, qui continere & gubernare nouit propter maritimam pericula & casus. vnde est illud Salomonis, Intelligēs gubernacula possidebit. *Lydi* autē primū nauium fabricauerunt, pelagique incerta petentes peruium mare vsibus humanis fecerunt. *Rates* primum & antiquissimum genus nauigij ē rudibus tignis asseribitque conserutum. Ad cuius similitudinem fabricatae naues, *rataria* dicta. Nunc iam rates abusuē naues. Nam propriē rates sunt connexa inuicem trabes. *Triaris* nauis magna quā Græci dulconem vocant: de qua in *Esaia* dicitur, Non transibit per eam triaris magna. *Carpasia* nauis à *Carpatho* insula nominata: sicut à *Rhodo* *Rhodia*: sicut ab *Alexandria* *Alexandrina*. *Liburna* dicta à *Libyis*: naues enim sunt negotiatorum. De quibus *Horatius*, *Libis* liburnis inter alta nauium. *Rostrate* naues dicta ab eo quod in fronte rostra area habeant propter scopulos, ne feriantur & collidantur. *Longe* naues sunt, quas *dromones* vocamus: dicta eo quod longiores sint cæteris, cuius contrarius musculus, curtum nauigium. *Droma* autem à *decurrēdo* dicitur. Cursum enim Græci *δελτα* vocant. *Clasis* dicta est à Græco vocabulo, *κλάσιν*, id est lignis. vnde & *calones* nauiculæ quæ ligna militibus portant. *Anciromachus* dictus, pro eo quod celeritate sui anchoris & instrumentis reliquis nauium vehendis sit aptus. *Phaselus* est nauigium, quod nos corruptè *baselū* dicimus. De quo *Virgilius*, *Pictique phaselis*.

Scafa quæ *κατάκωτος* nauigium, quod Latine speculatorium dicitur. *Barca* est, quæ cuncta nauis cōmercia ad litus portat. Hæc naues in pelago propter nimias vndas suo suscipit gremio. Vbi autē appropinquauerit portui, reddit vicem barca nauis quam accepit in pelago. *Paro* nauigium piratarū aptum, & ex iis ita vocatū. *Cicero*, Tunc se fluctigero tradit mādātque paroni. Et alibi, *Parunculis* ad litus ludit celeribus. *Mioparo* quasi minimus paro, idē & *carabus*. Est enim parua scafa ex vimine facta, quæ contexta crudo corio genus nauigij præbet, quales vtūtur Germanorū piratae in oceani littoribus vel paludibus ob agilitatem. De qualibus, *Historia* Gens, inquit, *Saxonum* mioparonibus non viribus nituntur, fugæ potius quàm bello parati. *Celones* quas Græci *κάλυπτος* vocant, id est veloces biremes vel triremes agiles, & ad ministeriū classis aptæ. *Ennius*, *Labitur vncta carina* per gguora cana celonis. *Biremes* autē naues sunt habentes remorū ordinem geminum. *Triremes* & *quatriremes* triū & quatuor ordinū: sic & *penteremes* & *hexeremes* quinos vel senos ordines habentes. *Actuaria* naues sunt, quæ velis simul & remis aguntur. *Hippagoga* in quo equos transfuchere solitum est. *Pontonium* nauigium fluminale tardum & graue, quod non nisi remigio progredi potest. Hinc & *traiectus*, id est excentus. Est enim funis latus, vnde *transfenna* dicitur extētus funis. *Limbus* nauicula breuis, quæ alia appellatione dicitur & *cymba* & *caupolus*: sicut & *lintus*, id est *carabus*, quo in *Pado* paludibusque vtuntur. *Carabus* parua scafa ex vimine facta, quæ contexta crudo corio genus nauigij præbet. *Portemia* nauicula Syriatici generis lata & sine carina à portando vocata. Vtuntur iis in *Pannonia*. *Trabaræ* amplicæ naues, quæ singulis trabibus cauātur: quæ alio nomine *litoraria* dicitur. Hæc ex caudice facta: ex vno ligno cauato, & inde caudice: quia à quatuor vsque ad decem homines capiunt.

De partibus nauium & armamentis.

CAP. II.

Pppis posterior pars nauis est, quasi post. *Prora* anterior quasi priora. *Cymba* locus vnus nauis, quod aquis inestibat. *Carina* à *currēdo* dicta quasi *currina*. *Fori nauium* latera concava, à *ferendo* onere dicta, siue tabulata nauū quæ sternuntur dicta, ab eo quod in celsus ferant vel foris emineant. De quibus *Virgilius*, *Laxantque foros*. *Colibaria* in summis lateribus nauū loca concava: per quæ eminent remi, dicta *credo*, quod sint similia latibus colibharum in quibus nidificant. *Agiaia* sunt loca in nauis per quæ ad remiges hortator accedit. De qua *Ennius*, *Multa foro ponet*. Et, *Agiaia* longa repletur. *Transstra* sunt

tabula vbi sedet remiges, quod in transfuer-
so sunt dicta, quae Virgilius iuga appellat. *Re-*
mi à remouendis, & decutiendis fluctibus di-
cti: sicut tonsores à tondendis & decutiendis
capillis. *Palmula* est extrema latitudo remi à
palma dicta, qua mare impellitur. *Antenna*
autè dicta, quod ante annè sint posita. Præ-
terfluit. n. eas amnis. *Cornua* extremae partes
antennarum sunt, dicta per tropum ab ani-
mali ad inanimale. *Malus* est arbor nauis,
qua vela sustententur. *Malus* autè dictus: quia
habet instar mali in summitate, vel quia qua
si quibusdā malleolis ligneis cingitur, quorū
volubilitate vela facilius eleuantur. *Modius*
est cui arbor insistit, ob similitudinem men-
suralis vasis dictus. *Carchesia* sunt in cacumi-
ne arboris. *Troclea*, quasi F litera per quas fun-
nes trahuntur. *Cinna*, Lucida consulgent alti
carchesia mali. *Troclea* autem vocata, quod
rotulas habeant. *ῥότος* enim Græcè rota di-
citur. *Parastata* stipites sunt pares stantes, qui-
bus arbor sustentetur. *Cato*, Malum deligatū
parastata iuncta. *Clauus* est quo regitur gu-
bernaculum. De quo Ennius, Vt clauam re-
ctum teneam nauimque gubernem. *Porticu-*
lus malleus in manu portatus, quo modus
signūmque datur remigatibus. De quo Plau-
tus, Ad loquēdum atque tacendum tute ha-
bes porticulum. *Tonsilla* vncinus ferreus vel
ligneus ad quem in litore defixum funes na-
uium illigantur. De quo Ennius, Tonsillas
rapiunt, configunt litus ad vncas. *Anchora*
dens ferreus ex Græca etymologia nomen
ducit: quod quasi hominis manus compre-
hendat vel scopulos vel arenas. Nam manus
Græcè *χεῖρ* dicitur. Apud Græcos autem as-
pirationem necn habet. Nam *ἄγκυρα* dicitur,
vnde & apud maiores sine aspiratione profe-
rebatur. *Puluis* suat machinæ quibus naues
deducuntur & subducuntur in portum. *Pons*
scala nauium.

De velis. C. AP. III.

Vela Græci *ἀνέμια* dicunt, proinde quod ae-
re mouentur. Apud Latinos autem vela
à volatu dicta. Vnde est illud, Velorum pan-
dimus alas. Genera velorū *ἀργείοι*, *ἄνδρῶν*,
ἰβηταί, *ἀπριμαί*, *Siparum*, mendicium. Ex qui-
bus *acatum* velum maximū est, & in media
naui constitutum. *Epidromos* secunda ampli-
tudinis: sed ad puppim. *Dolon* minimum vel-
lum, & ad proram defixum. *Artemo* dirigendæ
potius nauis causa commendatum quam
celeritatis. *Siparum* genus veli vnum pedem
habens, quo iuuari nauigia solent in nauiga-
tione quoties vis venti læguescit. De quo Lu-
canus, Summaque tendens *Sipara* velorum
perituras colligit auras, quod ex separatio-
ne existimant nominatum. *Pes* extremus an-
gulus veli in quo nauis locatur.

Defunibus. C. AP. IV.

Funes dicti, quod antea in vsu luminis
fuerint circumdati cera, vnde & funalia.
Restes, siue quod rates contineant: seu quod
in iis retia tendantur. *Rudentes* sunt funes na-
uium ex nimio stridore ita dicti. *Spiræ* funes
quibus in tempestatibus vtuntur, quas nau-
tici suo more *curcubas* vocant. *Spiræ* autem
à sparto vocata. *Propes* funis quo pes veli al-
ligatur, quasi propedes. De quo Turpilius,
Quasi cum ventus fert nauim in mare secun-
dus si quis propedon misit si velis sinistrum.
Tormentum funis in nauibus longus quo pro-
ra ad puppim extēditur, quō magis confrin-
gantur. *Tormenta* autem à toru dicta: sunt
restes funesque. *Saphon* funis in prora posi-
tus. De quo Cecilius, Venerio cursu veni pro
lato pede vsque ad saphonem. *Opifera* funes,
quæ cornibus antennæ dextra sinistraque
tenduntur retrouerso. *Profuesum* funis, quo
nauis in litore religatur ad palum. *Mitra* fu-
nis, qua nauis media vincitur. *Anquina*, qua
ad malū antenna confringitur. De qua Cin-
na, Atque anquina regit stabilem fortissima
cursum. *Remulcum* funis, qua deligata nauis
trahitur vice remi. De quo Valgius, Hic mea
me longo succedens prora remulco Lætan-
tem gratis sistit in hospitium. *Struppi*, vincula
loro vel lino facta, quibus remi ad scalmos
alligantur. De quibus Liuius, Tūcque re-
mos iussit religare struppi. *Cataportes* linea
cum massa plumbea qua maris altitudo ten-
tatur. *Lucilius*, Hanc *Cataportem* puer eod-
em deferret vinctum plumbi paxillum rudis
linique mataxam.

De retibus. C. AP. V.

Retia vocata siue à retinendis piscibus, si-
ue à restibus quibus tenduntur. Minus
autem rete *implagium* dicitur à plagis. Nam
plagas proprie dicimus funes illos quibus
retia tenduntur circa imam & summam par-
tem. *Funda* genus est piscatorij retis, dicta ab
eo quod infundum mittatur. Eadem etiam à
iacetano iaculū dicitur. *Plantus*, *Probus* qui-
dem antea iaculatur eras. *Tragum* genus re-
tis ab eo quod trahatur nuncupatum, ipsum
& verriculum. *Verrere* enim trahere est. *Naf-*
sa ex viminibus tanquam rete contextum. *Caf-*
sis genus venatorij retis, quod capiant. Hinc
est quod *ineassum* dicimus, id est sine causa:
quasi sine cassibus, sine quibus venatio inanis
est. *Conopeum* est rete in similitudinem ten-
torij contextum propter muscas & culices
excludendos, quō magis Alexandrini vtun-
tur, quia ibi ex Nilo culices copiose nascun-
tur. vnde & *Conopea* dicitur. Nam *Cono-*
pea *Ægyptus* est.

De fabricis siue fornacibus.

CAP. VI.

Faber, à faciendo ferrum impostum nomen habet. Hinc derivatum est nomen ad alias artium materias: fabros vel fabricas dicere: sed cum adiectione, vt *faber lignarius*, & reliqua propter operis scilicet firmitatem. In fabricorum autem fornace gentiles *Vulcanum* auctorem dicunt: figuratiter per *Vulcanum* ignem significantes, sine quo nullum metalli genus fundi extendique potest. Nihil est enim penè quòd igne non efficiatur. Alibi enim vitrum, alibi argentum, alibi plumbum, alibi minium, alibi pigmenta, alibi medicamenta efficit. Igne lapides in ara soluuntur, igne ferrum gignitur ac domatur, igne aurum perficitur, igne cremato lapide cementa & parietes ligantur. Lapides nigros ignis coquendo candificat, ligna candida vrendo obfuscat, carbones ex pruna fulgida nigros facit. de lignis duris fragiles, de putribilibus imputribiles reddit, stricta soluit, soluta restringit, dura mollit, mollia dura reddit. Habet & medicaminis vsum. Nam sæpe vri prodest. Pestilentia quoque quæ obscuratone solis contrahitur, auxiliari certum est. In opere quoque aliud gignit primis ignibus, aliud secundis, aliud tertiis. Habet quoque & aliam in se diuersitatem ignis. Nam alius est ignis qui vsui humano, alius qui iudicio patet diuino, siue qui de celo fulmen astringit: siue qui de terra per vertices montium eructat. *Ignis* autem dictus, quòd nihil gigni potest ex eo. Etenim inuiolabile elementum assumens cuncta quæ rapit. *Fabrica*, duabus rebus constat, ventis & flammis. *Flamma* verò propriè fornacis est dicta, quòd flatu folium excitetur. *Fornax* verò ab igne vocata: *for* enim ignis est. *Caminus*, est fornax, & est Græcum nomen derivatum, *καμινος*, id est, à calore. *Fanilla*, est deserta igne scintilla. *Pruna*, est quamdiu ardet: cum extincta fuerit, *carbo* nominatur. Pruna autem à perurando dicta est: carbo verò quòd flamma caret. Qui dum interiisse creditur, maioris sit virtutis. Nam iterum incensus fortiore luce calefcit. Cuius tanta vis est & sine igne firmitas, vt nullo humore corruptatur, nulla vetustate vincatur. Extinctus enim tantum incorruptibiliter durat, vt ij qui limites figunt, eos in solos terra substernant: & lapides desuper figant, ad conuincendum litigatorem, vt fixum lapide post quantalibet secula limitem esse cogant.

De instrumentis fabricorum. CAP. VII.

Inus, est in quo ferrum tunditur à cædendo dictus, eo quòd illic aliquid cudamus: 60

id est, feriendo producimus. *Cudere* enim cedere & ferire est. Veteres autem non incudem vocabant: sed *intudem*, eo quòd in ea metallum tundatur, id est, tendatur, vnde & rudis malleus, id est, à tundendo, id est, tendendo dictus. *Malleus* vocatur, quia dum quid calet & molle est, cædit & producit. *Marcus* malleus maior, & dictus marcus, quòd maior sit ad cædendum & forior. *Marcellus*, mediocris. *Marculus*, malleus pusillus. *Lucillus*: Et velut in fabricam feruens cum *marculus* ferrum, Multorum magnis ictibus tundit. *Forcipes*, quasi ferricipes, eo quòd ferrum candens capiant, teneantque: siue quòd ab his aliquid foruum capimus & tenemus, quasi *forcipes*. Nam *foruum* est calidum, vnde & feruidum: vnde & *formosos* dicimus quibus calor sanguis ex robore pulchritudinem creat. *Lima* dicta, eo quòd lene faciat. Nam *limum* lene est. *Cilium*, est vnde operantur argentarij, à quo & *calata vasa* dicuntur.

De fabricis parietum. CAP. VIII.

In fabricis parietum atque tectorum Græci inuentorem *Dedalum* asserunt. Iste enim primus didicisse fabricam à Minerua dicitur. *Fabros* autem siue *artifices* Græci *τεκτονες* vocant, id est, instructores. *Architecti* autem *cementarij* sunt qui disponunt in fundamentis. Vnde & Apostolus de semetipso, Vt sapiens, inquit, architectus fundamentum posui. *Machiones*, dicti à machinis in quibus insunt propter altitudinem parietum.

De dispositione. CAP. IX.

A Edificiorum partes sunt tres: dispositio, constructio, vetustas. *Dispositio*, est aræ vel solij & fundamentorum descriptio.

De constructione. CAP. X.

Constructio, est laterum & altitudinis æficatio. *Constructio* autè vel *instructio* vocata eo quòd instringat, & coherere faciat, vt lapides luto, & ligna, & lapides inuicem sibi. Nam & intinctio ferri in aqua *instructura* est. Nisi enim candens tingatur, stringi & coherere non potest ferrum. Item *constructio* à multitudine lapidum & lignorum dicta: vnde & *strues*. *Aliud* est enim *edificatio*, aliud *instauratio*. Nam *edificatio* noua constructio est. *Instauratio* verò quod reparatur ad instar prioris. Nam veteres *instar*, pro similitudine ponebant. Inde & *instaurare* dicebant. *Constructio* autem constat fundamento, lapidibus, arena, calcè & lignis. *Fundamentum*, dictum quòd fundus sit ædificij. Idem & 11 iij

mentum à cedendo dictum, quòd crasso lapide surgat. *Lapides*, in structuris apti, albus, Tiburtinus, columbinus, fluuiialis, fungia, rubrus & reliqui. *Albus lapis*, alius durus, alius mollis. Mollis dentata ferra secatur, tractabilis in opere est, ita vt in eo, quasi in tigno literæ scribantur. *Tiburtinus*, à loco Italiae dictus, qui dum sit ad fabricam fortis, vapore tamen dissilit. *Tophus*, ædificiis inutilis est, fundamentis aptus mortalitate & molitia. Ex æstu enim & alitu maris fricatur & verberatur imbris. *Arenatus lapis*, concretus maris arenis, hic & bibulus dicitur. Seruat enim humorem acceptum. Idem & in Betica. *Gaditanus*, ab insula Oceani vbi plurimus exciditur. *Piperinus*, subalbidus cū punctis nigris, durus atque fortissimus. *Concretus*, cocleis lapillisque & arena concretus, asperimus & interdum fistulosus. *Columbinus*, à colore auis nuncupatus, natura vicinus gipso & mollitie simillimus. *Molaris*, in parietibus utilis: quia est quædam natura eius pinguior, duraque & aspera, ex qua etiam & molaris fiunt, vnde & nomen traxit. Huius quatuor genera, albus, niger, permixtus ac fistulosus. *Sungia* lapis creatus ex aqua leuis ac fistulosus & cameris aptus. *Silex*, durus lapis ex cuius genere nigri silices optimi quibusdam in locis & rubentes. Alibi silices contra vetustatem incorrupti permanent. Idem & in monumentis sculpti, & incorrupti permanent: quibus nec ignis quidem nocet. Nam ex iis etiam formæ fiunt, in quibus æra funduntur. *Viridis silex*, vehementer & ipse igni resistens: sed nusquam copiosius, & vbi inuenitur, lapis non saxum est. *Pallidus*, in cemento raro utilis. *Globus*, contra iniurias fortis, & instrumentis infidus: nisi fuerit multa suffrenatione deuinctus. *Flumitilis silex*, semper veluti madens est. Hunc æstate exhiberi oportet, nec ante biennium inseri in structuris domorum, sicutilium operum, ad parietes & fundamenta: quæ coctis laterculis ad recta imbriculis tegulisque aptantur. *Tegule*, vocatæ quòd tegant ædes, & imbrices quòd accipiāt imbres. Tegulæ autem primæ positionis nomen, cuius diminutiuum *sigillum*. *Laterculi* verò vocati, quòd lati formentur circumactis vndique quatuor tabulis. *Lateres* autem crudi sunt: qui & ipsi inde nominati, quòd lati ligneis formis efficiuntur. Quorum *crates* dicuntur: in quibus lutum pro eisdem lateribus crudis portare solent. Sunt enim conexiones canarū, dicti *ἀπὸ τῆς κρητῆς*, id est quòd se inuicem teneant. *Lutum* autem vocatum quidam per antiphrasin putant: quòd non sit mundum. Nam omne lutum mundum est. *Calx viva* dicta: quia dum sit tactu frigida, intus occultum continet ignem.

vnde perfusa aqua statim latens ignis erumpit. Natura eius mirum aliquid facit. Postquam enim arserit aquis incenditur, quibus solet ignis extinguui, oleo extinguitur quo solet ignis accendi, vsus eius in structuris fabricæ necessarius. Nam lapis lapidi non potest adherere fortius, nisi calce coniunctus. *Gypsum*, cognatum calci est, & est Græcum nomen. Plura eius genera. Omnium autem optimum lapis est *specularis*. Est enim insignis ædificiorum & coronis gratissimus. *Arena*, ab ariditate dicta: non ab adherendo in fabricis, vt quidam volunt. Huius probatio si manu impressa stridet, aut si in vestem candidam sparsa nihil sordis relinquat. *Columnæ*, pro longitudine & rotunditate vocatæ: in quibus torius fabricæ pondus erigitur. Antiqua ratio erat columnarum altitudinis tertia pars latitudinum. *Genera* rotundarum quatuor. *Dorica*, *Ionica*, *Tuscanica*, *Corinthæa*, mensura crassitudinis & altitudinis inter se distantes: Quintum genus est earum quæ vocantur *Atticæ*: quaternis angulis aut amplius, paribus laterum interuallis. *Bases*, sulturæ sunt columnarū, quæ à fundamento confurgunt, & superpositæ fabricæ sustinent pondus. *Bases* autem nomen petræ est fortissimæ Syro sermone. *Capitella* dicta quòd sint columnarum capita, quasi super collum caput. *Epistilia* sunt, quæ super capitella columnarum ponuntur, & est Græcum. *Pauimenta* originem operis à Græcis habent. vocata autem pauimenta eo quòd pauiantur, id est cedantur. vnde & pavor: quia cedit cor. *Ostracus*, est pauimentum testaceum, eo quòd fractis testis calce admixto feriat. *Tessum* enim Græci *ὄστρακα* dicunt. *Rudos*, artifices appellant lapides confusos & calce admixtos, quos in pauimentis faciendis superfundunt. vnde & rudera dicuntur. *Canalis*, ab eo quòd caua sit in modum canna. Sanè canalè melius genere feminino quàm masculino proferimus. *Fistule*, aquarum sunt dictæ: quòd aquas fundant & mittant. Nam Græcè *στῆλαι* mittere est. Formæ earū pro magnitudine, aque & capacitare fiūt: per quas aquæ per modulos certos diuidūt. E quib⁹ est vncia & quinaria, digitus quadratus: digitus rotundus, & ceteri modi cuique causæ. Hucusque partes constructionis.

De venustate. CAP. XI.

Venustas, est quicquid illud ornamenti & decoris causa ædificiis additur, vt tectorum causa auro distincta laquearia, & prætonsi marmoris crustæ & colorum pictura.

De laqueariis. CAP. XII.

Laquearia, sunt quæ camerā subtegunt & ornant: quæ & lacunaria dicuntur: quòd lacus

lacus quosdam quadratos vel rotundos ligno vel gipso vel coloribus habeat pictos, cum signis intermicantibus Principaliter autem lacus dicitur, ut Lucius, Resulant ædificaque lacis que. Cuius diminutio lacunar facit, ut Horatius, Neque aureum mea renidet in domo lacunar. Inde fit alia diminutio lacunarum & per antisticon lacunarum facit.

De crustis. CAP. XIII.

Cruste sunt tabulæ marmoris. Vnde & marmorati parietes & crustati dicuntur. Qui autem marmora secandi in crustas rationem excogitauerunt non constat. Fiunt autem arena & ferro ferraque in pratenui linea premente arenas, tractuque ipso secante: sed crassior arena plus erodet marmoris. Nam tenuis fabricis & polituris accommodata est.

De lithostrota. CAP. XIV.

Lithostrota sunt elaborata arte picturæ parvulis crustis ac ressellis tinctis in varios colores. Tesselli autem à tessertis nominati, id est quadratis lapillis per diminutionem.

De plastis. CAP. XV.

Plastice est parietum ex gipso effigies signaque exprimere pingereque coloribus. Plastice autem dictum Græcè, quod Latine est pingere terra vel gipso similitudines. Nam impressa argilla formam aliquam facere plastis est. Vnde & protoplastus est dictus homo: qui ex limo primus est conditus.

De pictura. CAP. XVI.

Pictura autem est imago exprimens speciem alicuius rei, quæ dum visa fuerit ad recordationem mentem reducit. Pictura autem dicta quasi fictura. Est enim imago ficta non veritas. Hinc & fucata, id est ficto quodam colore illita nihil fidei, & veritatis habentia. Vnde & sunt quædam picturæ quæ corpora veritatis studio coloris excedunt, & fidem dum augere contendunt, ad mendacium prouehunt: sicut qui Chimeram tricapitem pingunt vel Scillam hominem deorsum. Picturam autem Ægyptij excogitauerunt primum vimbram hominis lineis circumductam. Itaque initio talis, secunda singulis coloribus, postea diuersis: sicque paulatim sese ars ipsa distinxit, & inuenit lumen atque umbras differentiisque colorum. vnde & nunc pictores prius umbras quasdam & lineas futuræ imaginis ducunt, deinde coloribus implent, tenentes ordinem inueniæ artis.

De coloribus. CAP. XVII.

Colores autem dicti sunt, quod calore ignis vel sole perficiuntur, siue quod in initio colebantur, ut summæ subtilitatis existerent. Colores autem aut nascuntur aut fiunt. Nascuntur, ut sinopis, rubrica, paratonium, melinum, fretia, auripigmentum. Ceteri finguntur aut arte, aut permixtione. Sinopis primum inuenta in Ponto est. Inde nomen à Synope vrbe accepit. Species eius tres, rubra & minus rubens, & inter has media. Rubrica vocata quod sit rubra & sanguineo proxima. Hæc plurimis locis gignitur: sed optima Ponto, vnde & Pontica dicitur. Sircium rubri coloris pigmentum, ex quo & librorum capita scribuntur. Ipsum est & Phanicum appellatum ita, eo quod in Syria colligatur in littoribus rubri maris vbi Phœnices inhabitant. Aliud est sircium, aliud Syricum. Nam sircium lana est quam Seres mittunt: Syricum verò pigmentum quod Syri Phœnices in rubri maris littoribus colligunt. Est autem inter factitios. Nam sepe fit aut sinopide, aut sandice mixtus. Minium primi Græci in Ephesorum solo inuenisse traduntur. Cuius pigmenti Hispania cæteris regionibus plus abundat. vnde etiam nomen proprio flumini dedit. Huius distillatio argentum liquidum gignit. Minium autem hoc quidam dicunt esse cinnabarin. Cinnabaris à dracone & barro, id est elephanto cognominatum. Aiunt enim draconum esse sanguinem dum implent elephantos. Ruunt enim beluæ & dracones obruantur, quorum fusus cruor terram insicit, fitque pigmentum quicquid solo tinxerit. Est autem puluis coloris rubri. Prasina id est creta viridis, etsi in aliquibus terris promiscuè generetur, optima tamen in Libya Cyrenensi. Chrysocolia colore prasino est dicta, quod vena eius habere aurum traditur. Hæc & in Armenia nascitur, sed ex Macedonia probabilis venit. Foditur enim ex metallis aris. cuius inuentio argentum atque indium prodit. Nam venæ eius cum iis habent naturæ societatem. Cypria ab insula Cypri, vbi plurima reperitur. Sandaracha in insula rubri maris topazon nascitur colore cinnabari, odore sulphureo. Inuenitur autem in aureis & argentariis metallis, melior quo magis rufa, quoque magis virus redolet. quam & cerussa si torreatur in fornace sandarachum facit, vnde & color est flammeus. Quod si torreatur equa parte rubrica admixta, sandicem reddit. Arsenicum quod Latini ob colorem auri, auripigmentum vocant, colligitur in Ponto ex auraria materia, vbi etiam Sandaracha. Optimum est quod in auri colorem transit purum & fissile, gracili venarum discursu. Quod verò pallidius aut Sandaracha.

rachæ simile est, deterius iudicatur. Est & ter-
 tiū genus squamosum, quo miscetur aut us
 color. Vis earum vt Sandarachæ, sed aerior.
 Ocre & ipsa in insula maris rubri topazon gi-
 gnitur: vbi & Sādaracha. Fit quoque & ocre
 exusta rubrica in ollis nouis luto circumlitis:
 quæ quantò magis in camino arserit, tantò
 melior fit. *Venetum* ceruleum temperare pri-
 mum Alexandria reperit. In Italia ex arena
 puluere & nitri flore idem faciunt. Sed si Cy-
 prium in fornace adustum huic permixtioni
 addes, *vestoriani* similitudo erit. *Purpurissum*
 ex creta argentaria cum purpuris pariter tin-
 gitur, bibitque eum colorem celerius lanis.
 Præcipuum est tamen aliud quod adhuc va-
 se rudibus medicamentis inebriatur. Proxi-
 mum est egesto eo addita creta in vas idem,
 & quoties id factum est, eleuatur bonitas. Pre-
 ciosissima purpuræ causa est quòd isfino ma-
 ximè inficitur rubæque. *Iudicum* in Indicis
 inuenitur calamis, spuma adhærente limo.
 Est autem coloris cyanei, mixturam purpu-
 ræ cerulique mirabilem reddens. Est alterum
 genus in purpurariis officinis, spuma in æ-
 reis cortinis innatans: quam infectores detra-
 hentes siccant. *Atramentum* dictum, quòd
 fit atrum: cuius species & picturæ & quoti-
 dianò vsui necessaria est, istud inter factitios
 est. Fit enim & fuligine plurimis modis su-
 per ardentes tedas resina adiecta, lacusculo
 ædificato, quòd fumum retineat. Huic pi-
 ctōres cum aqua miscēt glutem, vt illustrius
 resplendeat. Ad festinationem autem operis
 etiā sarmentorum veterum carbones cum
 glutino triti inducendis parietibus atramen-
 ti speciem reddunt. Sunt & qui vini facem
 siccitam excoquant, affirmantque si ex bo-
 no vino fex fuerit Indici speciem id atramē-
 tum præbere. Sed & sarmentum vix nigre
 vino optimo tinctum posteaquam siccitate
 aruerit, si exuras & conteras, adiecto glutino,
 nitorem Indici reddet, vsūque plurimum
 necessaria est, nullo negotio prouenit. Nam
 & si glebam silicis bene igne excoquas, & a-
 ceto acerrimo superfulam extinguas, made-
 facta suffungia colorem purpureum reddit.
 Eam vbi contriueris vsa erit. Omne autem
 atramentum sole perficitur. Omnes colores
 calcis admixtione corrumpuntur. *Melinum*
 dictum, quòd eius metalli ferax sit vna ex
 Cycladibus insula Melos nomine. Est enim
 candidum, nec vtuntur eo pictores propter
 nimiam pinguedinem. *Anulare* quòd vocāt
 candidum est: quo muliebres picturæ lami-
 nantur. Fit & ipsum ex creta admixtis vitreis
 gemmis. *Cerussa* fit hoc modo: In vase enim
 aceto acerrimo impleto sarmenta aminea in
 eodem vasculo collocabis, ac super sarmenta
 tabulas plūbi tenuissimas pones, deinde vas
 diligentissimè claudes, illinēsq̄ ne aliquid

inde spiraminis exeat. Post dies autem xxxi
 vas aperitur, & ex distillatione tabularū in-
 nata cerussa inuenitur. Quòd ablutum & are-
 factum teritur, atque iterum aceto admixtū
 in pastillis diuiditur & in sole siccat. Hac
 obseruancia si laminas areas sarmentis super-
 ponas, eruginem creant Chalcantium.

De instrumentis edificiorum. CAP. XVIIII.

Instructura autem parietum ad normam fie-
 ri, & ad perpendicularum respondere oportet.
 Norma dicta Græco vocabulo extra quā ni-
 hil rectum fieri potest. Componitur autem
 ex tribus regulis, ita vt duæ sint binorum pe-
 dum, tertia habeat pedes duos uncias decem
 quas æquali crassitudine politas extremis a-
 cuminibus sibi iungit, vt schema trigoni fac-
 ciant. Id erit norma. *Regula* dicta quòd sit
 recta: quasi rectula, & impedimentum non
 habeat. *Perpendicularum* est quod semper ap-
 penditur, denique in fabrica nisi omnia ad
 perpendicularum, & certam regulam fiant, ne-
 cesse est vt cuncta mendosa instruantur, vt a-
 liqua praua sint, aliqua cubantia, prona non-
 nulla, alia supina, & propter hoc vniuersa
 sunt cōstructa. *Linea* à genere suo appellata,
 quia ex lino fit. *Trulle* nomē factum, eo quòd
 trudit & detrudit, id est, includit calce vel lu-
 to lapides. *Marcellus* machina. *Scala* à scan-
 dendo vocata. hærent enim parietibus. *Scala*
 autē dicuntur, quæ aut vnæ sunt, aut plū-
 res: quia numeri tantum pluralis est nomen,
 vt literæ, quæ epistolam significat.

De lignarijs. CAP. XIX

Lignarius generaliter ligni opifex appel-
 latur. *Carpentarius* speciale nomen est.
 Carpentum enim solūm facit: sicut nauicul-
 larius, quia tantum nauium est fabricator &
 artifex. *Sarcitektor* dictus, quod ex multis hinc
 inde coniunctis tabulis vnum recti sarciat
 corpus. Idem & *tignarius*, quia tectoria lignis
 inducit. *Lignum* vocatur Græca etymologia,
 quia incensum in lumen conuertitur & in
 flammam. Vnde & *licinium* dicitur, quòd lu-
 men det. *Materia* inde dicitur omne lignum,
 quòd ex ea aliquid efficiatur: vel si ad ianuā
 referas, vel ad statuam, materia erit. Ad ali-
 quid enim semper materia accipienda est,
 sicut elemēta materiam rerum esse dicimus:
 quia inde ea quæ sunt facta videmus, & ma-
 teria quasi mater dicta. *Trabes* vocatæ, quòd
 in transuerso positæ vtrosque parietes con-
 tineant. *Aliud* autem sunt *tigna*, aliud *trabes*.
Tigna enim iuncta trabē faciunt. *Trabes* autē
 sunt cum sunt dolatæ. *Tolus* propriè est velu-
 ti scutum breue quod in medio tecto est in
 quo trabes cocunt. *Cupla* vocatæ, quòd copu-
 lent in se luctantes. *Luctantes* dicuntur, quòd
 erecti inuicem se teneant more luctantium.

Agrantes. Asseres Ab asse dicti, quia soli ponuntur neque coniuncti. *Scindula*, eo quod scindantur, id est diuidantur. *Epigri* & clauisunt quibus lignum ligno adhæret. *Clauis* autē dicti quasi chalybi, quia ex chalybe fiunt, id est ferro. *Chalybs* enim ferrum est. *Tabula* à veteribus tagula vocabatur, à regendo scilicet, vnde & *regula*. *Commissura* dicitur tabularum coniunctio. *Sectio* autem dicta à sequendo ea quæ ceperit. Nam secare sectari & sequi est. *Serre* autem nomen de sono factum est, id est à stridore. *Serre* circinique vsu Perdicēs quidam adolescens inuenit, quem puerum Dædalus frater matris suæ studiis perdocendum acceperat. Cuius pueri tantum ingenium fertur: vt dum materia diuidenda compendium quæreret, spinam piscis imitatus de ferro laminam exasperans dentium mordacitate armauit: quam ferram artifices nuncupant. Pro cuius artis inuentione Dædalus magister eius inuidiā liuore permotus, præcipitem puerum ex arce deiecit. dehinc exulatum Cretam abiit, ibique aliquamdiu fuit, vt fabulæ ferunt. Ex Creta penins volauit & inde Ciliciam venit. *Circinus* dictus, quod vergendo efficiat circulum. Huius modus duplicata linea fit, quæ simplex per latitudinem extensa fuerat. Punctus autem in medio circini centrum à Græcis dicitur: in cuius medium cuncta conuergunt. *Securis* vocatur, eo quod ea arbores succidantur: quasi succuris. Item securis, quasi *semicuris*. Ex vna enim parte acuta est, ex altera fossoria. Hæc & apud veteres *penna* vocabatur, vtraque autem habens aciem, bipennis. Nam *bipennis* dicitur, quod ex vtraque parte habeat acutam aciem: quasi duas pennas. *Pennum* autem antiqui acutum dicebāt. Vnde & auium pennæ, quia acute. Et ecce nomen quod referuauit antiquitatem, quia veteres dicebant pennas non pinnas. Hæc & *dolabra*: quod habeat duo labra. nam securis simplex est. *Dextralis* dexterae habilis. *Asciola* ab astulis dicta, quas à ligno eximit, cuius diminutiuum nomē est asciola. Est autem manubrio breui ex aduersa parte referens vel simplicem malleum, aut cauatum, vel bicorne rastrum. *Scalprum* dictum, quod scalpturis & foraminibus sit aptum, quasi scalforus. Cuius diminutiuum *scalpellus*. *Terebra* vocata à verme ligni, qui vocatur terebra: quæ Græci *τερεβρα* vocāt. Hinc terebra dicta, quod vt vermis terendo forat, quasi terefora, vel quasi transforans. *Taratrum* quasi teratrum. *Scopina* dicta, quod hærendo scopihen faciat. *Canterium*. Gallia *Gumia*.

De inuentione lanificij. CAP. XX.

Minernam quandam gentiles multis ingenii prædicant. Hanc enim primam

lanificij vsu monstrasse, hanc etiam telam ordisse & colorasse lanas perhibent. Oliuæ quoque hanc dicunt inuentricem & fabricæ, multarumque artium repertricem. Ideoque illi vulgo opifices supplicant. Sed & hoc poetice fingitur. Non enim Minerua istarum artium princeps est: sed quia sapientia in capite esse dicitur hominis, & Minerua de capite Iouis nata fingitur, hoc est ingenium, ideoque sensus sapientis qui inuenit omnia, in capite est. Ideo & dea artium Minerua dicitur, quia nihil excellentias est ingenio quo reguntur vniuersa.

De veste sacerdotali in lege.

CAP. XXI.

Octo sunt in lege genera sacerdotaliū vestimentorum. *Poderis* est tunica sacerdotalis linea, corpori astricta vsque ad pedes descendens. vnde & nuncupatur, *πώδης*, enim Græci pedes dicunt. Hæc vulgo *camisia* vocatur. *Abanem* cingulum sacerdotale rotundū polimita arte ex cocco, purpura, hyacinthoq; contextum, ita vt flores atque gemmæ in eo videantur esse distinctæ. *Pilleum* est ex bisso rotundum quasi sphaera media, caput tegens sacerdotale, & in occipitio vitta constrictum. Hoc Græci & nostri *tiaram* vel *galeam* vocāt. *Machil* quod est tunica talaris tota thicynina, habens ad pedes LXXII. tintinnabula: rotidēmq; intermixta ac dependentia punica mala. *Ephod*, quod Latine interpretatur superindumentum. Erat enim pallium superhumeralē ex quatuor coloribus & auro contextum, habens in vtroque humero lapides duos smaragdinos auro conclusos, in quibus sculpta erant nomina patriarcharū. *Logicon*, quod Latine dicitur rationale, pānus duplex, auro & quatuor textus coloribus, habēs magnitudinem palmi per quadrum, cui intexti erant XII. pretiosissimi lapides. Hic pannus superhumeralē contra pectus pontificis annectebatur. *Petalum* aurea lamina in fronte pontificis, quæ nomen Dei tetragrammaton Hebraicis literis habebat scriptum. *Batin*, siue foeminalia, id est braxe lineæ vsque ad genua pertingentes, quibus verecunda sacerdotis velabantur.

De nominibus vestium caterarum.

CAP. XXII.

Diuersitas vestimentorum, tegmen, tegumē, indumentum, vestimentum, & reliqua. *Tegmen* dictum eo quod tegat membra: sicut tegumenta, tecta quæ tegunt corpora. *Indumentis* quod intus ad corpus induitur: quasi intumētū. *Vestimentū* verò est quod vsq; ad vestigiū prætenditur, quasi vestimentum, vt est unica talaris. Sed & hæc consuetudo sermo-

nes auctorum confundit. Discernitur autem vestitus à cultu: quoniam lautius intelligitur cultus. Item cultus ab habitu. Nā habitus ad naturam pertinet, cultus ad homines. Pleraque autem vestium aut à tempore quo maxime in usu sunt appellatur, aut à locis ubi vel primum vel maxime vendicantur, aut à genere coloris, aut à nomine reperorū. Vestis antiquissima hominum fuit *perizoniatū*, id est succinctorium: quo tantum genitalia continguntur. Hoc primum primi mortales è foliis arborum sibi fecerūt, quando post pruaricationē erubescens pudenda velabant. Cuius usum quadā barbarā gentes dū sint nudae vsque hodie tenent. Hæc & *campēstria* nuncupantur, pro eo quod eis dē iuvenes qui nudi exerceantur in campo, pudenda operiūt. *Tunica* vestis antiquissima appellata, quia in motu incedentis sonum facit. *Tonus* enim sonus est. Primum autem fuisse pellicæ tunicæ quibus post offensam & eiectionem de paradiso Adam & Eva induti sunt. *Talaris tunica* dicta, eo quod ad talos vsque descendat, & ad pedes defluat, sicut *peffloralis*, quia apud antiquos brevis erat: ut tantum pectus operiret, licet nūc profusior sit. *Manicleata* tunica, id est manicata, eo quod habeat manicas, quam *zeigē v' rhu* Græci vocant. *Dalmatica* vestis primum in Dalmatia prouincia Græciæ texta est, tunica sacerdotalis candida cum clauis ex purpura. *Russata* quam Græci phœnicā vocant, nos coccineam, reperta est à Lacedæmoniis ad celadum coloris similitudine sanguinem, quotiens quis in acie vulneraretur, contemplati aduersario animus aufereret. Hac sub consulibus Romani vs sunt milites, vnde etiam *russati* vocabantur. Solebat enim pridie, quam dimicandū esset ante principia pōni, quasi admonitio & indicium futura pugnae. *Laculata* est, quæ lacus quadratos quosdā cū pictura habet intextos aut additos acu. *Iacinthina* vestis est aërio colore resplendens. *Molocina* quæ maluarū stamine conficitur, quā alij *melocinam*, alij *maluellam* vocant. *Bombicina* est à bombice vermiculo, qui longissima ex se fila generat, quorum textura bombicinium dicitur, conficiturque in insula Choo. Apocalama. *Serica* à serico dicta, vel quod etiam Seres primi miserunt. *Holoserica* tota serica: *ελος* enim totum. *Tramoserica* stamine lineo: trama ex serico. *Holoporphyra* tota ex purpura. *Byssina* candida confecta ex quodā genere lini grossioris. Sūt & qui genus quoddam lini byssum esse existunt. *Fibrina*, trama de fibrilana habens capriua. *Masticina* & *mena*. *Linea*, quæ ex solo lino fit. *Linosstema* vestis est ex lana linoque contexta. Et dicta *linostema*, quia in stamine linum, in trama lanam habet. *Recta* dicitur vestis, quam sursum versus stantēque texunt. *Segmenta* 20

nis quibusdam, & quasi præcisamentis ornata. Nam & particulas cuiusque materiae abscessa præseginas vocant. *Leuidensis*, quod raro filo fit, leuiterque densata. *Pauitensis* contraria Leuidensi dicta, quod grauius pressa atque calcata fit. *Citrosi*, quasi concrispa ad similitudinem citri. Neuius. Pulchram ex auro vestemque citrosam. *Velenensis* tunica est, quæ affertur ex insulis. *Exotica* vestis est peregrina deforis veniens, ut in Hispania à Græcis. *Polimita* multicoloris. *Polimitis* enim textus multorum colorum est. *Acupicta* vestis acu textilis aut acu ornata. Eadē & *Phrygia*. Huius enim artis periti Phrygiæ omnes dicuntur: siue quia in Phrygia inuenta est. Vnde & artifices qui id faciunt, *Phrygiones* dicuntur. Virgilius: Phrygiam chlamidem. *Trilicis* à tribus licis, quia est simplex & biple. *Ralla*, quæ vulgò rasilis dicitur. *Intripola* vestis illa vocatur, quæ dum sit vetus ad nouam speciem recurratur. *Pannutia* nuncupata, quod sit diuersis pannis obfita. *Colobium* dictum, quia longum est, & sine manicis. Antiqui enim magis hoc utebantur. *Libitonarium* est colobium sine manicis, quali monachi Egyptiæ vtuntur. *Lumbare* vocatur, quod lumbis religetur, vel quod lumbis hæret. Hoc in Egypto & in Syria non tantum feminae, sed & viri vtuntur. Vnde & Hieremias, Trans Euphratem tulit lumbare suum, ibique illud in foramine petrae abscondit, & postea scissum reperit. Hoc à quibusdam & *renale* dicitur, quia renibus alligatur. *Limus* est vestis, quæ ab umbilico vsque ad pedes producitur. Hæc autem vestis habet in extremo sui purpuram limam, id est, fluxuosam, inde & nomen accepit. Nam *linum* obliquum dicimus. *Licinum* vocatum, quod textura eius ligata sit in totum, quasi diceret liginum, c pro g litera commutata. *Armelausa* vulgò vocata, quod antè & retrò diuisa atque aperta est: in armos tantum clausa, quasi armielausa: litera ablata. *Camisias* vocamus, quod in his dormimus in camis, id est, in stratis nostris. *Femoralia* appellata, eo quod femora tegant. Ipsa & *braca*, quod sint breues & verecunda corporis iis velentur. *Tubruco* vocatos dicunt, quod tibiae brachalque tegant. *Tubræci*, quod à bracis ad tibiae vsque perueniant.

De vestibus quarundam gentium.

CAP. XXXIII.

Quibusdam autem nationibus sua cuique propria vestis est: ut Parthis *sarabra*. Gallis *lime*. Germanis *renones*. Hispanis *hoiges*. Sardis *manstruga*. *Sarabara* sunt fluxa ac sinuosa vestimenta: de quibus

de quibus legitur in Daniele, Et sarabara eorum non sunt immutata. Et Publius: Vt quid ergo in ventre tuo Parthi sarabara suspendunt? Apud quosdam autem sarabara quedam capitum tegmina nuncupantur, qualia videmus in capite Magorum picta. *Linna* sagga quadra & mollia sunt. De quibus Plautus: *Linna* cooperta est texturino Gallia. *Renones* sunt velamina humerorum & pectoris vsq; ad umbilicum, atque intortis villis adeo hispida, vt imbres respuant, quos vulgò reptos vocant, eo quòd longitudo villorum, quasi reptat: de quibus Salustius, Germani intractu renonibus corpus tegunt. Dicit autem renones à Rheno Germaniæ flumine, vbi iis frequenter vtuntur. *Mastuga* vestis Germanica ex pelliculis feratù, de qua Cicero pro Scaxo: Quem purpura regalis non commouit, eum Sardorum mastuga mutauit. Mastuga autem dicta, quasi monstruosa, eo quòd qui ea induuntur, quasi in ferarum habitù transformantur. *Dinos* sunt & gentes ita habitu, sicut & lingua discordes. *Persæ* brachia & crura liniamentis, caput tiara tegunt. Eminent apicibus fastigiatis *Alani*: horrent & malè tecti cum latratoribus linguis *Scotti*: facrati vel sagati. *Alemanni*. *Linteari Indi*: gemmati *Persæ*: sericati *Seres*: pharetrati *Armenij*. Nonnullæ etiã gentes non solum in vestibus, sed in corpore aliqua sibi propria, quasi insignia vindicant, vt videmus *cirros* Germanorum: *granos* & *cinnabar* Gothorum: *stigmata* Britonum. *Circumcidunt* quoque Iudæi *preputia*: *perfundunt* Arabes aures: *flaunt capiti- bus* intertextis *Getæ*: *nitent* Albani *albenibus crinibus*. *Mauros* habet *tetra nox corporum*: *Gallos candida cutis*: *sine equis inertes extant Alani*: nec abest *gens Pictorum* nomen à corpore, quòd minutis opifex acus punctis & expressos natui graminis succos includit, vt has ad sui speciem cicatrices ferat, pictis artibus maculosa nobilitas. *Habet* & *sexus institutam speciem habitus*, vt *in viris tonsi capilli*: *in mulieribus redumantia crinium*, quod maximè virginibus insignie est: quarum & ornatus ipse propriè sic est, vt concumularus in verticem ipsam capitis sui arcem ambitu crinium contegat.

De palliis virorum. C. A. P. XXIII. 50

Pallium est quo administrantium scapulae conteguntur, vt dicit ministrant expeditionis discurrant. Plautus: Si quid facturus es, appende in humeris pallium, & pergat quantum valet tuorum pedum pernitas. Dicit autem pallium à pellibus, quia prius super indumenta pellicia veteres induebantur, quasi pelle, siue à palla per derivationem. *Chlamis* est quæ ex vna parte induitur neque consui-

tur, sed fibula infrenatur. Hinc & Græcè nomen accepit. *Toga* dicta, quòd velamento sui corpus tegat atque operiat. Est autem palliù purum forma rotunda & fusiore, & quasi inundante sinu & sub dextro veniens, super humerum sinistram ponitur: cuius similitudinè in operimentis simulachrorum vel picturarum aspiciamus, easque statuas togatas vocamus. *Toga* autem Romani in pace vtiebantur: belli autem tempore paludamentis. Mensura togæ iuste, si sex vlnas habeat. *Toga* autem *palinata* dicebatur, quam merebantur ij, qui reportabant de hostibus palmas. Ipsa vocabatur & *toga picta*, eo quòd victorias cum palmis intextas haberet. *Toga candida* eademque *cretata*, in qua candidati, id est magistratum petentes ambiebant, addita creta quo candidior insigniorque esset. Cicero oratione quã habuit contra competitores, in toga candida scripsit. *Cinctus Gabinus* est, cum ita imponitur toga, vt togæ lacinia, quæ post fecus reuicetur, attrahitur ad pectus, ita vt ex utroque latere ex humeris pictura pendeant, vt faceret dotes gentiliùm faciebant, aut cingebantur prætores. *Trabea* erat togæ species ex purpura & cocco, qua operati Romanorum reges initiò procedebant. Haec primùm Romulus adinuenisse perhibetur, ad discretionem regij habitus. *Trabea* autem dicta, quòd in maiora gloria hominem transbearet, hoc est, vltra & in posterum ampliori dignitate honoris beatum faceret. *Paludamentum* erat insignie pallium Imperatorum cocco purpurâque & auro distinctù. De quo Salustius: *Togã*, inquit, paludamento mutauit. Erat enim palliù bellicum, dictum, vt quibusdam videtur, quòd eo indutus palam faceret Imperator bellum futurum. *Circumtextum* est, quod Græcè *κίρκας* dicitur, de quo Virgilius: Et circumtextum croceo velamen acantheo. *Circumtextum* autem dictum, quia est rotundum pallium. *Diplos* Græcum nomen, ab eo quòd sit duplex amictus. Horatius: Contra quem duplici panno patientia velat. Est autem vestis militaris, cuius vsus Gallicis primùm expeditionibus cepit è præda hostili. De qua vox illa senatui, *Togis depositis Quirites ad saga conuersi fuerant*. *Sagum* autem Gallicum nomen est: dictum autem sagum quadrum, eo quòd apud eos primùm quadratus vel quadruplex esset. *Penula* est pallium cum fimbriis longis. *Lacerna* pallium fimbriatù, quo olim soli milites vtiebantur. Vnde & in distinguenda castrensi vrbanaque turba hos togatos, illos *lacernatos* vocabant. Inde autem *lacerna* quasi amputatis capitibus fimbriarum, neque ita laxis vt sunt penularum. *Mantum* Hispani vocant, quòd manus tegat tantùm. Est enim breue amictum. *Prætexta* puerile pallium est, quo vsq; ad xvj annos pueri no-

biles sub disciplinæ cultu utebantur. Vnde & *prætextati pueri* appellati sunt. Dicta autem *prætexta*, quia prætextebatur ei latior purpura. *Casula* est vestis cucullata, dicta per diminutionem à casa, quòd totum hominem tegat, quasi minor casa. Vnde & *cuculla*, quasi minor cella. sic & Græci *Planetas* dictos volunt, quia horis errantibus euagantur. Vnde & *stella planeta*, id est, vagæ suo errore motique discurrunt. *Birrus* à Græco vocabulum trahit: illi enim birrum bibrum dicunt. *Melotes*, quæ etiam *pera* vocatur, pellis est caprina à collo pendens præcincta vsque ad lumbos. Est enim habitus propriè necessarius ad operis exercitium. Fiebat autem prius, vt quidam æstimant de pelliculis melonum. Vnde & *melotes* vocata sunt. *Fimbria* vocata ora vestimentorum, hoc est, fines ex Græco vocabulum trahentes. Græci enim terminum *ἄκρα* vocant.

De palliis fæminarum. CAP. XXV.

Regillum est prælatum reginarum amiculum, vnde & appellatum. *Peplum* matronale pallium ex purpura signatum: cuius fimbriæ aureis staminis summitate resplendent. *Palla* est quadrum pallium muliebris vestis deductum vsque ad vestigia, affixis in ordinem gemmis. Et *palla* dicta, *ἄκρα* à nobilitate, quæ est circa finem huiusmodi indumenti: siue quòd regis vibrantibus sinuata crispetur. *Stola* matronale operimentum, quod cooperto capite & scapula à dextro latere in leuam humerum mittitur. *Stola* autem Græcè vocatur, quòd superemittatur. Eadem & *ricinium* Latino nomine appellatum, eo quòd dimidia eius pars retro eicitur, quod vulgo *manortem* dicunt. Vocata autem dicunt *Mauortem*, quasi Martem. Signum enim maritalis dignitatis & potestatis in eo est. Caput enim mulieris vir est: inde & super caput mulieris est. *Amiculum* est meretricum pallium lineum. Hoc apud veteres matronæ in adulterio deprehensæ induebantur, vt in tali amiculo potius quàm in stola polluerent pudicitiam. Erat enim hoc apud veteres signum meretriciæ vestis: nunc in Hispania honestatis. *Theristrum* pallium muliebre dictum, quòd *ἄκρα*, id est, in æstu & càm mate corpora mulierum protegat, quousque hodie Arabiæ & Mesopotamiæ mulieres velantur, quibus in æstu turissimo teguntur vni braculo. De quo in Isaia legitur. *Anaboladiu* amictorium lineum fæminarum, quo humeri operiuntur, quod Græci & Latini *fundonem* vocant.

De stratu & reliquis quæ in usu habentur.

CAP. XXVI.

Stragulum vestis est discolor, quòd manu artificis diuersa varietate distinguitur. Di-

ctum autem, quòd in stratu & in amictu aptum sit. De quo Salomon: Stragulatam vestem fecit sibi. *Ludices* à ludis, id est theatris vocatas existimant. Cùm enim egrediebantur de ludi prostibulo iuuenes horum velamento tegebant caput & faciem, quia solebant erubescere, qui lupanar introissent. *Galnapes*. *Fulcra* sunt ornamenta lectorum, dicta quòd in iis fulcimur, id est, sustinemur, vel quòd toros fulciant, siue caput quæ reclinatoria vulgus appellat. *Cervicalis* autem eo quòd ponatur sub ceruice vel cubito. *Puluilus* dictus à puluinari, qui est diuitum lectus. *Culcitra* vocata, quòd calcentur, id est faciantur pluma siue tomento, quòd molliores calidiorisque sint. *Tapeta* dicta, quòd pedibus primum sterherentur, quasi tapedia. *Siple tapeta* ex vna parte villosa quasi simpla. *Amphitaba* ex vtraque parte villosa tapeta. *Lucillus*. *Siple* atque *amphitaba* villis ingentibus molles. *Mantelia* nunc pro operiendis mensis sunt, quæ vt nomen ipsum indicat, olim tergendis manibus præbebantur: siue *mandelia* à mandendo. *Mappa* conuiuij & epularum appositaram sunt, quasi *manupæ*, atque ob id nominata: cuius diminutium *mappella* est. *Toralia* longæ perpetuæque *mappæ*, à toro dictæ, *Sabanum* Græcum nomen est. *Facitergium* & *manutergium* à tergendo faciem vel manus vocatur. *Vela* dicta, quòd obiectu suo interiora domorum velent. *Aulea* vela pita & grandia, quæ ideo *aulea* dicta sunt, quòd primum in aula Atrilii regis Asiæ, cui successit populus Romanus, inuenta sunt. *Cortinae* sunt *aulea*, id est, vela de pellibus, qualia in Exodo leguntur, à quibus tabernaculum extrinsecus tegebatur. Dictæ autem *cortinae* à coriis, eo quòd prius ex pellibus fuissent factæ. Vnde & in eodem tabernaculo legis iubetur, *corinas* fieri ex pellibus arietum rubris, & ex pellibus hyacinthinis. *Cilicia* Arabes nuncupant velamenta pilis caprarum contexta, ex quibus sibi tentoria faciunt.

De lanis. CAP. XXVII.

Lana à laniendo, id est vellendo dicta. Hinc & *vellus* dictus, quòd prius lana vellerebatur, non tonderentur. *Linum* ex terra oritur, deflexumque nomen eius ex Græco. Nam *linum* Græci *λαβειν* dicunt: siue quòd sit molle & leue. *Stippa* vero cannabi est siue lini. Hæc secundum antiquam orthographiam *stippa* dicitur, quòd ex ea rima nauium stipentur. Vnde & stipatores dicuntur, qui in vallibus eam componunt. *Tomentum* appellatum, quòd aut in filo aut in tela tuncat, nec subtilitatem habeat. *Canabum* à similitudine cannæ vocatum: siue à Græca e-tymologia. Nā illi canabum *κάνναβιν* vocant.

Byssum

Byssum genus est quoddam lini nimium candidi & mollissimi, quod Græci *papatem* vocant. *Fibrinum* lana est animalium, quæ fibros vocant ipsos & castores existimant: quos dum venatores sequuntur, ipsi sibi testiculos adiunt. *Aranea* vocata, eò quod aeris infusione in frondibus nutriatur. *Sericum* dictum, quia id Seres primi miserunt. Vermiculi enim ibi nasci perhibentur, à quibus hæc circum arbores fila ducuntur. Vermes autem ipsi Græcè *κόκκων* nominantur. *Placium* est stuppa & quasi crasseo serici, & est Græcum nomen.

De coloribus vestium. CAP. XXVIII.

Tinctura vocata, quia tingitur, & in aliã fucatam speciem nitoris gratia coloratur. *κόκκων* Græci, nos *rubrum* seu *vermiculum* dicimus. Est enim vermiculus ex sylvestribus frondibus. *Conchilium* dictum, eò quod ex cochulis marinis color eius colligitur. Idem & *ostrum* vocatur. *Ostrum*, quod pro colore purpure temperatur: plurimis quidem in locis, sed optimum in insula Cypro gignitur: siue in iis quos propior Solis curius illuminat. *Conchilia* autem sunt maris, quæ circumcisa ferro lachrymas purpure immittunt coloris. His collectis color purpureus temperatur. Et ostrum exinde appellatur dicunt, quod ex teste humore elicitur. *Purpura* apud Latinos à puritate lucis vocatur: apud Græcos autem *πόρφυρα* dicitur cum aspiratione: apud nos purpura sine aspiratione. *Ferrugo* est color purpure subnigra, quæ fit in Hispania, vt: Ferrugine clarus Ibera. Dicta autem ferrugo, quod omnis purpura prima tinctura huiusmodi coloris existat. *Glaucus* color est ferrugineus, subniger. *Elbidum* ab albo colore vocatum. *Elbum* enim est mediûs color inter album & nigrum: & elbum ab albo derivatum. *Luteus* color rubicundus, quod est croceus. Nam *crocus* lutei coloris est, vt: Croceo mutataque vellera luto. *Menum*, quod fit colore nigro. Græci enim *μέλας* nigrum dicunt. *Masticium*, quod colorem masticis habeat. *Blatteum*, blauum. *Mesticium*, osticium, quia ex vstro est. Fit enim ex dependenti fuligine rectorum egesta assiduâ ignibus. Vnde & color eiusdem tincturæ flammeus est.

De instrumentis vestium. CAP. XXIX.

Tela pro longitudine staminum dicta, cuius derivatum est *telaria*. *Insubuli*, quia infra & supra sunt: vel quia insubulantur. *Radij* dicti, quia radendo fiunt. *Pelclines*, quia pexa fila reddant & imprimant. *Colum*, quod fit in longitudine & rotunditate, quasi columna. *Fusus*, quod per ipsum fundatur quod netum est. *Alibrium*, quod in eo li-

brantur fila, id est, solvantur. *Calatum* leue gestamen ex ligno vel canna, aut ex iunco factum, in qua vel pensa ponuntur, vel leguntur flores. *κάλων* enim Græcè lignum est, à quo derivatum est calatum. Nam Latine *quassillum* dicitur. Cicero in Philippicis, Aut verò inter quassilla pendatur aurum. *Pensum* mulierum à pendendo dictum. Vnde pensa & impensa netum. *Fila* dicta, vel quia ex pilis animalium sunt, vel quia lanificium filis tenuibus constat in modum pilorum, id est, quasi filorum. *Matana* à circuitu scilicet filorum. Nam meta circuitus dicitur, vel quod transferatur. *Gubellum* corruptè à globo dictum per diminutionem, quasi globellum. *Pannula* vel *pannula*, quod ex iis panni texantur. Ipsæ enim discurrunt per telam. *Stamen* dictum, quia rectum stat. *Trama*, quod via recta transmittatur per telam. Est enim filum inter stamen currens. *Licia* sunt quibus stamina ligantur, quasi ligia. *Ordire* est texere.

De ornamentis. CAP. XXX.

Hactenus de veste: dehinc ad cæterum cultum veniamus. *Ornamenta* dicta, quod eorum cultu ora vultusque decorantur. Primum ornamentum corona insignis victoriae, siue regij honoris signum, quæ ideo in capite regum ponitur, ad significandum circumfusos in orbe populos, quibus accinctus, quasi caput suum coronatur. Hæc à Lucilio corolla, ab Homero *στέφανος* dicta est. Huius principium à Libero quodam gentiles existimant, quod is in potando mota vino capita vincire fascioli instituerit: idcirco olim linei & lanci generis corona fuit: sicut erat in sacerdotibus gentilium. Nomen *coronæ* hac ex causa vocatum, quod initio circum aras curretur, atque ad imaginem circuitus vel chori est formata & nominata corona. Imperatores Romani & reges quidam gentium aureis coronis vtuntur. *Petsæ tiaras* gerunt: sed reges *rectas*, satrapæ *incruas*. Reperta autem tiara à Semiramide Assyriorum regina. Quod genus ornamentum exinde usque hodie gens ipsa retinet. Athenienses enim *cyclades aureas* gerebant partim in vertice, nonnulli in fronte. Non enim eadem sunt insignia omnium regnorum. *Gentilium vates insula*, *apice*, *pilleo* siue *galerio* vtbantur. *Insula* est fasciola sacerdotalis capitis alba in modum diadematis, à qua vitæ ab vtraque parte dependunt, quæ insulam vincunt. Vnde & *vitæ* dictæ sunt, quod vinciant. *Insula* autem plerumque lata erat, plerumque tortilis de albo & cocco. *Apex* est pileum sutile, quo sacerdotes gentiles vtbantur: apellatus ab *apiendo*, id est, à ligando. Nam

virgula quæ in pileo erat, contexebatur filo, quod fiebat ex lana hostiæ. *Galerium* pileum, ex pelle celsæ hostiæ factum. *Pileum* autem dictum à pelle hostiæ unde fiebant. *Cidaris* & ipsum sacerdotum erat, quod à pleiis quæ *mitra* vocatur.

De ornamentis capitis fœminarum.

CAP. XXXI.

Ornamenta capitis fœminarum: *Diadema*, *nimbus*, *capitulum* & *mitra*. *Diadema* est ornamentum capitis matronarum ex auro & gemmis contextum, quod in se circumactis extremitatibus retrò astringitur, & exinde dictum Græcè quòd præligetur. *Nimbus* est fasciola translucida ex auro assuta in linteo, quod est in fronte fœminarum. Plautus: Quò magis eam aspicio, tantò magis nimbata est. *Nam* & lumen quod circa angulorum capita pingitur, *nimbus* vocatur: licet & nimbus sit densitas nubis. *Capitulum* est quod vulgò *capitulare* dicunt. Idem & *cappa*, vel quòd duos apices vt *cappa* litera habeat: vel quia capitis ornamentum est. *Mitra* est pileum Phrygium caput protegès, quale est ornamentum capitis deuotarum. Sed *pileum* virorum est *mitra* autem fœminarum. *Redimicula* autem sunt, quibus mitra alligatur. *Pileum* autem, vt prædiximus, à pelle erat. Nam *mitra* ex lana est. *Rigula* est mitra virginalis capitis. *Vitta* sunt quæ crinibus innectuntur, quibus fluentes seligantur capilli: & *vitta* dictæ, quòd vinciant. *Tenia* autem est vittarum extremitas dependens diuerforum colorum. Item *vitta* est qua corona vincitur: *tenia* verò extrema pars vittæ, quæ dependet coronæ. *Reticulum* est, quod colligit comas, dictum ab eo quòd retinet crines ne effundantur. *Discriminalia* capitis mulierum sunt vocata, ex eo quòd caput auro discernant. Nam discriminare diuidere dicitur. *Ancie* sunt cincinni dependentes prope aurículas, Græco vocabulo ab auribus dictæ. *Acus* sunt quibus in fœminis ornandorum crinium compago retinetur, ne laxius fluant, & sparsos dissipent capillos. *Inaures* ab atriis foraminibus nuncupatæ, quibus preciosa genera lapidum dependuntur. Harum vsus in Græcia: puellæ utraq; aure, pueri tantum dextra gerebant. *Torques* sunt circuli aurei à collo ad pectus vsque dependentes. *Torques* autem & *bullæ* à viris geruntur: à fœminis verò monilia & *cattella*. Dictæ autem *torques*, quòd sint tortæ: & *bullæ*, quòd sint similes rotunditate bullis, quæ in aqua vento inflantur. *Monile* ornamentum ex gemmis est, quod solet ex fœminarum pendere collo, dictum à munere. Hoc etiam & *serpentum* dicitur, quia constat

ex amphorolis quibusdam auricis, gemmisque variis in modum facturæ serpentis. Nōnulli hoc & *segmenta* & *longos habitus*: licet & *segmentatas vestes* dicamus: vt ipsa. Et segmentatis dormisset paruula cunis. Plerumque autem & per *monile* omnia ornamenta matronarum significantur quicquid illis munere datur. *Murena* vulgò vocatur, quòd scilicet auri metallo in virgulis lentescente quædam ordinis flexuosi catena contextitur: in similitudinem murenæ serpentis, quæ ad collum ornandum aptatur. Hæc interdum auri atque argenti textitur virgulis. Vnde & dicitur in Canticis canticorum: *Murenulas aureas faciemus tibi vermiculatas argento*. *Cattella* sunt carenulae colli inuicem se comprehendentes in modum catenæ, vnde & appellatæ. *Dextras* communes esse virorum ac fœminarum: quia vtriusque sexus dextræ sunt, ampla & ante manicas portantur: & possunt ibi iungi clauo vno. *Armille* autem propriè virorum sunt collatæ victoriæ causa militibus ob armorum virtutem. Vnde & quondam vulgò *virilia* dicebantur. Ab intellectu autem circuli armilla non discrepat: quia ipsa quoque hoc vbi ponitur ambigendo constringit, sed quando *armilla* latius extenditur, *circulus* rotundus fit. *Fibula* sunt quibus pectus fœminarum ornatur, vel *pallium* tenetur: viris in humeris, eeu *cingulum* in lumbis. *Lumule* sunt ornamenta mulierum in similitudine lunæ bullulæ auræ dependentes. *Specula* dicuntur, in quibus fœminæ vultus suos intuentur. Dictum autem *speculum*, vel quòd ex splendore reddatur, vel quòd ibi fœminæ intuentes considerent speciem sui vultus: & quicquid ornamentis deesse viderint, adiciant. *Periscelides* sunt ornamenta crurum mulierum, siue armillæ pedum à quibus gressus earum ornantur. *Olfactoriola* vascula sunt muliebria, in quibus odoramenta gestantur.

De anulis. CAP. XXXII.

Primus *Prometheus* fertur circulum ferreum incluso lapide digito circumdedit se. Qua consuetudine homines vsi anulos habere ceperunt. *Anuli* autem per diminutionem dicti à circulis & anis, qui sunt circa brachia & circum crura. Vnde & signa eorū per diminutionem *sigilla*. Nam signa maiora sunt: *sigilla* verò quasi minora signa. *Anulos* primum homines gestare ceperunt quarto à pollice digito, quòd eo vena quædam vsque ad cor peringat, quam notandam ornandamque aliquo insigni veteres putauerunt. *Apud Romanos anuli de publico dabantur*, & non sine discrimine. Nam dignitate præcipuis viris gemmati dabantur, cæteris solidi.

Anulum

Anulum aureum neque seruis neque libertinus gestabat, aut in publico: sed anulo aureo liberi utebantur: libertini argenteo: serui ferreo utebantur. Apud veteres *ultra unum anulum vti infame habitum viro*. Gracchus in Meuium, Considerate Quirites sinistram eius, cuius auctoritate sequimini, qui propter mulierum cupiditatem ut mulier est ornatus. Crassus qui apud Parthos periit, in senectute duos habuit anulos, causam præferēs, quod pecunia ei immensa creuisset. Multi etiam Romanorum pro grauitate anulum gestare in digito abstinerunt. *Famini non esse sunt anulus*, nisi quos virgini sponsus miserat: neque amplius quam binos anulos aureos in digitis habere solebant. At nunc præ auro nullum fœminis leue est atque immune membrum. Inter genera anulorum sunt *vngulus*, *samotheiacus*, *tinus*. *Vngulus* est gemmatus vocaturque hoc nomine, quia sicut *vngula* carni: ita *gemma* anuli auro accingitur. *Samotheiacus* aureus est quidem, sed capitulo ferreo, à loco ita vocatus. *Tinus* purus est, primum in Bithinia fabricatus: quam olim tinam vocabant. *Flaccus*: *Lugente* mea vita, nec *smaragdos* *berillōsque* mi *Flacce*, nec nitentes per candida *margaritas* quæra, nec *cortinalis* me *perpolibit* anulus, nec *laspis* capillus.

De cingulis. CAP. XXXIII.

Cinctus est lata zona, & minus lata semicinctium, & vtrisque minima cingulū. Nam à cincto per diminutionem cingulum nominatur. Cincto autem iuuenes in exercitatione campestri verecunda velabant, vnde & *campestris* dicebatur, *Baltheus* cingulum militare est dictus, propter quod ex eo signa dependēt, ad demonstrandā legionis militaris summam, id est, sex milium sexcentorum, ex quo numero & ipsi consistunt. Vnde & *baltheus* dicitur non tantum quo cingitur, sed etiam à quo arma dependent. *Zona* Græcum est, quam illi *ζώνη*, nos cingulum nuncupamus, *Strophium* est cingulum aureum cum gemmis, de quo ait *Cinna*: *Strophio* lactantes cincta papillas. Et *Prudentius*: Nomen hoc *gemma* *strophio* illigata. *Lunus* est cinctus, quem publicè habent serui. Et dictus *lunus*, quia transversas habet purpuras, id est, lunas. *Calculum* cinguli genus à coactō loro dictum, *Fibula* Græcum est, quam illi *σβηλιν* dicunt, quod ligat. *Subfibulum*, subligaculum. *Redimiculum* est quod succinctorium, siue *bracile* nuncupamus, quod diuidens per cervicem & à lateribus colli diuisum, vtrarumque alarum sinum ambit atque hinc inde succingit, ut constringens latitudinem vestiat corpus, atque coniungendo componat.

hoc vulgò *bracile*, quasi *brachiale* vocantur quamuis nunc non *brachiorum*, sed *renum* sit cingulum. *Succinctorium* autem vocatum, quod, ut dictum est, sub brachiis ductum alarum sinum ambit atque hinc inde succingit. *Fascia* est qua tegitur pectus, & papillæ comprimuntur, atque crispante cingulo angustius pectus arctatur, & dicta *fascia*, quod in modum fasciculi corpus alligat. Hinc & *fasciola* quibus vulnera colligantur. *Vitta* dicta, quod ea pectus vincitur instar vitis ligamentis. *Limbus* est quem nos ornaturam dicimus. *Fasciola* est qua ambit extremitates vestium: aut ex filis aut ex auro contexta assutaque extrinsecus in extrema parte vestimenti vel chlamididis. De qua *Virgilius*: *Sidoniam* picta *chlamidem* circumdata limbo.

De calciamentis. CAP. XXXIII.

Sutores nuncupati sunt, quod insertis filis *Spoicorum* setis suant, id est, consuāt, quasi *setores*. *Caligarius* vero non à callo pedum, sed à calo, id est, ligno vocatus: sine quo confui calciamenta non possunt, quod Græci *κάλυπτον* dicunt. Fiebant autem prius ex *salice* tantum. hinc & *calciamenta* dicta, quod in callo, id est, in ligno fiant, vel quod calcentur. *Crepidæ* Græci ante repertas vsi sunt. Est autem genus singulari forma, & idem vtrique aptum pedi vel dextro vel sinistro. *Crepidæ* autem dictæ, quod cum sono stringantur: siue à pedum crepitu in ambulando. *Calceis* reges utebantur, & *Cæsares* forma eorum. *Patricios calceos* *Romulus* reperit iijj corrigiarum, assutaque luna. *Iis soli* *Patricij* utebantur. *Luna* autem in eis non *sideris* formæ, sed *notam centenarij numeri* significabat, quod initio *patricij* *senatores* *centum* fuerint. *Ocreæ* tibialia calciamenta sunt, dicta quod *crura* tegant. *Coturni* sunt, quibus calciabantur *tragædi*, qui in theatro dicturi erant, & alta intonantique voce carmina cantaturi. Est enim *calciamentum* in modum *crepidarum* quo *heroes* utebantur, sed tale est ut in dextro & leuo conueniat pede. *Braxæa* calciamentum *comædorum* erat, sicut *tragædorum* *coturni*. Quos quidam etiam *calones* appellant, eo quod ex *salice* fierent. Nam Græci, ut diximus, lignum *κάλυπτον* vocabant. *Talares calcei* *fœci* sunt, qui inde nominati videntur, quod ea figura sint ut contingant *talum*: sicut *subtalares*, quod sub *talo* sunt, quasi *subtalares*. *Obstrigilli* sunt, qui per plantas confuti sunt, & ex superiore parte corrigia trahitur, ut constringantur: vnde & nominantur. *Ossas* puto ab *Oso* primum factas, & quavis nunc ex alio genere, tamen nomen pristinum retinent. *Mullei* similes sunt *coturnorum* solo alto: superiore autem parte cum

offeis vel areis malleolis ad quos lora deligabantur. Dicta autem sunt à colore rubro, qualis est nulli piscis. *Solea* sunt quibus tantum pedum plantæ teguntur, dictæ à solo pedum. Item *solea* materiales ex materia corio intexta. *Socci* cuius diminutium *foelli*, appellati inde quod foccum habeant in quo pars plantæ iniicitur. *Calicula calige* vel à callo pedum dictæ, vel quia ligantur. Nam *socci*

non ligantur, sed tantum intromittuntur. *Cerui socci* sunt sine solo. *Lingulati*, quos nos *foliatis* vocamus. *Clauati*, quasi caluati, eo quod minutis clavis, id est acutis *solea* caligis vinciantur. *Perones & calponie* rustica calciamenta sunt. *Braxæ* calciamenta mulierum sunt. *Corriæ* à coriis vocantur, vel à colligatione quasi colligiæ.

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI ORIGINVM SIVE ETYMOLOGIARVM

LIBER XX.

CAPITA LIBRI VIGESIMI.

1	<i>De mensis.</i>	9	<i>De vasis repositoriis.</i>
2	<i>De esis.</i>	10	<i>De vasis luminariorum.</i>
3	<i>De potu.</i>	11	<i>De lecticis & sellis.</i>
4	<i>De vasis escariis.</i>	12	<i>De vehiculis.</i>
5	<i>De vasis potatoris.</i>	13	<i>De reliquis que in usu habentur.</i>
6	<i>De vasis vinariis & aquariis.</i>	14	<i>De instrumentis rusticis.</i>
7	<i>De vasis oleariis.</i>	15	<i>De instrumentis hortorum.</i>
8	<i>De vasis coquinariis & pistoriis.</i>	16	<i>De instrumentis eorum.</i>

De mensis. CAP. I.

RIMVS Deda us mensam & sellam fecit. Coquina apparatus. *Spicius* quidam primus composuit, qui in eo absumptis bonis morte voluntaria periit, & merito: quia is qui gulae atque edacitati seruit, & animam & corpus interficat. Ab esu & comensu *mensa* factum dicitur vocabulum. Nullum enim alium habet usum. *Torus* dicitur à tortis herbis, quæ acumbentium humeris supponuntur. *Stipadium* à stipitibus dictum, quasi stipadium: sic enim prius ceptum est. *Accubitum* à cibo vocatum, quasi ad cubitum epularum. *Conuiuium* apud Græcos à cōpotatione *εὐπρόσιον*. Apud nos verò à conuictu rectius appellatur: vel quia vitæ collocutionem habet. Item conuiuium dicitur à multitudine conuescentium: nam priuata mensa victus est. *Conuiuii* triplex est modus discumbendi, edendi & bibendi. *Discumbendi*: vt, -- Toris iussi discumbere pictis. *Edendi & bibendi*, vt: Postquam prima quies epulis mensæque remota. Crateras magnos statuunt & vina coronant.

De esis. CAP. II.

CIBUS dictus, quia capitur ore: sicuti *escia*, quia eam nos capit. *Victus* proprie vocatur, quia vitam retinet: vnde & ad cibum vocare, incitare dicitur. *Alimonia* dicitur, eo quod eius sumptu corpus alatur. Hanc iuuenes accipiunt ad incrementum, senes ad perseuerantiam. Neque enim subsistere poterit caro nisi alimentis. *Alimentum* enim est quo alimur. *alimonium* alendi cura. *Affluentia* nuncupata, quasi rei nimium exuberantis effusio ultra quam satis est, modusque non est. *Opulentia* ab ope dicta est, quam si discutias, inuenies eam tenere modum. Nam quomodo opitulatur quod nimium est, eum incommodius sit saepe quam paruum? *Epula* ab opulentia reru dicta. *Epula* autē simplices in duo necessaria diuiduntur, panem & vinum: & in duo superflua, quæ terra & mari vescendi causa exquiruntur. *Dapes* autem regum sunt, epulae priuatorum. *Delicia* nuncupata, quod iis delectentur homines, easque suauius appetant. *Pulmentum* vocatur à pulte, siue enim sola pulcra, siue quid aliud eius permixtione sumatur, pulmentum proprie dicitur. *Satietas* autem & saturitas

sibi differunt. Nam *satietas* ex vno cibo dici potest pro eo quòd satis sit: *saturitas* autem à saturo nomen accepit, quod est vario alimentorum apparatu compositum. *Crapula*, est immoderata voracitas, quasi cruda epula: cuius cruditate grauat cor, & stomachus indigestus efficitur. Immoderata enim voracitas vitium est, sed tantum id salutis est, quantum sustentationi naturæque sufficiat. *Ientaculum*, est primus cibus quo ieiunium soluitur, vnde & nuncupatum. Nigidius: Nos ipsi ieiunia ientaculis leuibus polluimus. *Prandium*, ab apparatu edendi dictum: proprie autē veteres prandium vocabant omnium militum cibum ante pugnam: vnde est illud Ducis alloquium, Prandeamus tanquam ad inferos cenaturi. *Merenda*, est cibus qui declinante die sumitur, quasi post meridiem edenda & proxima cœnæ. Vnde & *antecœnia* à quibusdam vocabantur. Item *merendare*, quasi meridiē edere. *Amona*, tractum est à tempore, quo Romani veteres ad cibos aduocabantur, sicut Martialis: Imperat excelsos frangere nona toros, quod adusque hodie Perfæ faciunt. *Cœna*, vocatur à communione vescentium. *nativ* quippe Græci commune dicunt. Vnde & *communicantes*, quòd communitate, id est, pariter conueniant. Apud veteres enim solitum erat in propatulo vesci, & communiter epulari, ne singularitas luxuriam gigneret. Est autem *cœna* vespertinus cibus, quam vespertinam antiqui dicebant. In vsu enim non erant *prandia*. *Panis* dictus, quòd cum omni cibo apponatur: vel quòd omne animal eum appetat. *panis* enim Græcè omne dicitur. *Cibarius*, est, qui ad cibum seruis datur nec delicatus. *Fermentarius*, fermentis confectus. *Azymus*, non fermentatus. Nam *ἀζυμος* est sine fermento, sincerus. *Acryzymus*, leuiter fermentatus, quasi acroazymus. *Siliginus*, panis à frumenti genere nuncupatur. *Siligo* enim genus est tritici. *Rubidus*, recoctus & rubefactus. *Subcinericius*, cinere coctus & reuerfatus. Ipse est & *focatus*. *Clibanitiis*, in testa coctus. *Sfungia*, panis aqua diutissime laxatus, similam modicam accipit, & fermentum modicum, & habet humectationis plusquàm omnis panis. Vnde & *sungia* nomen accepit. *Placenta*, sunt quæ fiunt ex farre, quas alij *liba* dicunt, eo quòd libant & placeant. *Laganum*, est latus & tenuis panis qui primum in aqua, postea in oleo frigitur. *Dulcia*, sunt genera piscorij operis, à sapore dicta. Melle enim asperso sumuntur. *Crustula*, diminutivum est à *crusta*: panis oleo conspersus, in medio concavus & tortus. Hæc & *torta panis*. *Crusta*, est superficies panis. Ipsa & fragmenta, quia diuiditur vt fracta. *Synyla*, subtilissima est farina. *Amolum*, flos

farinæ tenuissimum præ leuitate de mola eiectum: vnde & appellatum, quasi amola. *Farina* & *furfures*, à farre dictæ, cuius sunt purgamenta. *Polles*, genus est farinæ candidissima. *Fermentum*, à feruore nuncupatum, quòd plus prima hora non potest contineri. Crescendo enim excedit. *Carnes* dictæ, quia caræ, siue à creando: vnde & à Græcis *κρεας* vocatur. *Crudum*, quòd sit cruentum: 10 est enim cum sanguine coctum. *Coctum*, quasi coactum dicitur, id est ab igne & aqua violento modo actiue comestioni aptum. Sed & multi temporis aliquid coctum vocatur. *Assum*, quòd ardeat, quasi arsum. *Elixum*, eo quòd in aqua sola decoquitur. *Lixa* enim aqua dicitur, ab eo quòd sit soluta: vnde & solutio libidinis *luxus*, & *membra* loco mota luxa dicuntur. *Frixum*, à sono dictum, quando in oleo ardet. *Salsum*, quasi sale aspersum, demptis è medio syllabis tribus. *Rancidum*, ex vitio nuncupatum, quòd rancos efficiat. *Succidia*, carnes in vsu repositæ, à succidendo dictæ. *Lardum* dicitur, eo quòd in domo repositum conseruatur. Nam antiqui domos *lares* dicebant. *Taxea*, lardum est Gallicè dictum. Vnde dicit Afranius: In rosa gallum saginatum pingui pastum taxea. *Acumgia*, ab vnctione vocata. *Sebū*, à sue dictum, quasi suebum, quòd plus pinguedinis hoc animal habeat. *Offa*, est proprie frustum dentium, cuius diminutivum *offellam* facit. Vnde & *offarij* coci, quia particularim, id est *offatim* excoquant. Nunc *offa* est latrantium, quia si in os canis iacitur, faciat ilicò compescitur & filescit. *Frustum*, vocatum, quòd capiatur à frumine. Est enim *frumen* summa pars gulæ. *Pulpa* dicta, quia cum pulte olim commixta vescitur. Vnde 40 & *pulmentum* & *pulmentarium* dicitur. *Pulpa* autem est caro sine pinguedine: dicta, quia palpitet: resilit enim sæpe. Hanc plerique *viscum* vocant, eo quòd glutinosa sit. *Lucania* dicta, quòd prius in Lucania factæ sunt. *Farcimen*, caro concisa & minuta, dictum quod eo institutum farciatur, hoc est impleatur, cum aliarum rerum commixtione. *Minutal* vocatum, quòd fiat de piscibus & isiciis oleribusque minutatim concisis. *Astratum*, quòd Latine *spumcum* vocatur. *ἀστρες* enim Græcè spuma dicitur. *Martissa*, in mortario ex pisce fiunt, vnde & nominata. *Ifocen*, piscem quendam vocant, ex quo primum *isicia* facta sunt, & quanuis ex alio genere piscium fiant: initium tamen piscis vocabulum dedit. *Galatica*, à colore lacteo nominata. Græci enim *γάλα* lac dicunt. *Sphæra*, à rotunditate Græco vocabulo appellatur. Quicquid enim in rotundum formatur *σφαιρα* à Græcis dicitur. *Ius*, & coquina magistri à iure nuncupauerunt, quia ea lex condimenti eius. Hanc

Græci *zeman* vocant. *Casens* vocatur, quod careat ferro, quasi careum. Nam ferum ei omne deducitur, ut ponderibus arguatur. *Colustrum*, lac nouum, quod neutri generis est. *Lac*, à Græco sermone deriuatum est pro candore. Græci enim album *λακω* dicunt: lac verò & sanguis quod nutrit & quod nutritur. Nam lacte nutrimur: viuimus sanguine. *Quactum*, quasi coactum & quasi coagulat. *Mel*, Græcæ appellationis est, quod ab apibus nomen habere probatur. Nam *apis* Græcè *μυτιωρα* dicitur. Antea autem mella de rore erant, inueniebanturque in arundinum foliis: vnde Virgilius: Hactenus aerij mellis cœlestia dona. Siquidem hucusque in India & Arabia colligatū reperitur: ramis inherens in similitudinem salis. Omne autem mel dulce dicitur. *Sardum*, amarum est absinthij causa: cuius copia, eius regionis apes nutriuntur. *Fanus* vocatur, quia comeditur magis quam bibitur: *φαγην* enim Græci comedere appellant. Aiunt enim medici, & qui de humanorum corporum scripsere naturis, præcipueque Galenus puerorum & iuuenum ac perfectæ ætatis virorum mulierumque corpora calore feruere, & noxios esse iis ætatibus cibos qui calorem augeant, sanitatiq; conducere frigida quæque in esum sumere: sicut contrario senibus qui pituita laborant & frigore, calidos cibos & vina vetera prodesse.

Depotu. CAP. III.

Potio, à Græca deriuatione vocatur. Hanc enim illi *ποτιον* dicunt. *Aqua*, generaliter vocata, quod superficies eius æqualis sit: hinc & æquora. Hanc quidam recentem vocant, quia reicitur noua à fonte vel à flumine. Nam vetus putrescit, quia non est vilis vetusta, ut vinum, sed statim sublata de flumine, fonte, vel puteo: fortescit enim vetusta. *Vinum* inde dictum, quod eius potus sanguine venas citò repleat. Hoc alij quod nos cura soluat, *Lycum* appellant. Veteres vinum *venenum* vocabant. Sed postquam inuentum est virus latiferi succi: hoc vinum vocatum est, illud venenum. Vnde & Hieronymus in lib. quem de Virginitate conseruanda scripsit: Adolescentulas, dixit, ita vinum debere fugere, ut venenum, ne pro ætatis calore feruenti bibant & pereant. Inde est quod apud veteres Romanos. femina non vtebantur vino, nisi sacrorum causa: certis diebus. *Merum*, dicimus cum vinum purum significamus. Nam *merum* dicimus quicquid purum atque sincerum est: sicut & *aquam merum*, nulli vtiq; rei mixtam. Hinc & *merenda*, quod antiquitus id temporis pueris opera-

riis, quibus panis merus dabatur, aut quod meridient eodem tempore, id est soli ac separatim non vtiq; in prandio aut in cœna ad vnam mensam. Inde credimus etiam illud tempus quod post medium diem est, *meridiam* appellari, quod purum sit. *Mustum*, est vinum è lacu statim sublaturum. Dictum autem creditur mustum, quod in se limum & terram habeat mixtam. Nam *mus* terra est, vnde & humus. Cuius tanta vis feruoris est ut vasa quauis grandia ex eo plena absque spiramine relicta ilicò disumpat. *Rosum vinum*, id est cum rubore. Rosa enim rubet. *Amineum* verò, quasi sine minio, id est sine rubore: nam album est. *Sucinatum*, succinæ gemmæ simile est, id est fului coloris. *Limpidum* vinum, id est perspicuum ab aquæ specie dictum, quasi limpidum. *Limpha* enim aqua est. *Turbidum*, quasi turbidū, id est terra commixtum, quod est feces. *Falernum*, vinum vocatum à Falerna regione Campaniæ, vbi optima vina nascuntur. *Colatum*, vas proprium nuncupauit in quo deportatur. *Gazetum* verò à regione vnde defertur. Gaza enim oppidum est Palestinae. *Infertum*, vinum dicitur, quod altario libatur atque offertur. *Spurcum*, quod offerri non licet, aut cui aqua admixta, quasi spurium, hoc est immundum. *Honorarium vinum*, quod regibus & potentibus honoris gratia offertur. Cato de innocentia sua: Cùm essem in prouincia legatus, quamplures ad prætores & consules vinum honorarium dabant: nunquam accepi, nec priuatus quidem. *Crudum*, vinum est insuaue, quod serui potant. *Acetum*, vel quia acutum, vel quia aqua mixtum. Vinum enim aqua mixtum citò in hunc saporem redigitur. Vnde & *acidum* quasi acidum, quia aqua lauatur vix in torculari post expressum vinum. Est vilis potus seruis aptus. *Conditum* vocatum, quod non sit simplex, sed commixtione pigmentorum compositum. *Lactatum*, est potio è lacte. *Mulsum*, ex melle mixtum. Est enim potio ex aqua & melle, quod Græci *μυτιωρα* vocant. *Oenomeum*, mustum melle admixtum vehementer agitatam atque commotum. *Hydromelum*, quod fiat ex aqua & malis Matianis. *Sacatum*, liquor est aquæ feci vini admixtus, sacco expressus. *Luria*, oximelum appellatum, quod aceti & mellis permixta conficitur materia: vnde & dulcedinem retinet & acorem. *Rodomelum* dicitur, eo quod in succo rosæ mel admisceatur. *Meliceratum*, vinum melle mixtum. *Medus*, quasi melus, quia ex melle fit: sicut calamitas pro calamitas. *Fecula*, vna pinguis, decocta vtiq; ad crassitudinem mellis, ac refrigerata vtilis stomacho. *Passum*, quicquid ex vna passa compressum effluxerit. Dicitur au-

tur autem passum à patiendo. Nam percutitur vva ficior, & decoquitur, & inde fit passum. *Defrutum* dictum est, quod defruetur, & quasi fraudem patiatur. *Carenum*, eo quod feruendo parte careat. Tertia enim parte musti amissa, quod remanserit carenum est. Cui contraria *Sapa* est, quæ feruendo ad tertiam redacta descendit. *Sicera* est omnis portio: quæ extra vinum inebriare potest. Cuius licet nomen Hebræum sit: tamen Latinū sonat pro eo quod ex succo frumenti vel pomorum conficiatur, aut palmarum fructus in liquorem exprimatur, coctisque frugibus aqua pinguior, quasi succus colatur: & ipsa portio sicera nuncupatur. *Ceruisia* à Cere, id est fruge vocata. Est enim portio ex seminibus frumenti vatio modo confecta. *Celia* à calefaciendo appellata. Est enim portio ex succo tritici per artem confecta. Suscitatur enim igne illa vis germinis madefactæ frugis: ac deinde siccat, & post in farinam redacta molli succo admiscetur, quo fermentato sapor austeritatis & calor ebrietatis adicitur, quæ fit in iis partibus Hispaniæ, cuius ferax vini locus non est. *Fex* dicta, quod sese vasis emergendo afficiat. *Garum* est liquor piscium salus, qui olium conficiebatur ex pisce, quem Græci *γαργυ* vocabant: & quanuis nunc ex infinito genere piscium fiat, nomen tamen pristinum retinet, à quo initiū sumpsit. *Liquamen* dictum, eo quod soluti in salamento pisciculi eundem humorem liquat. Cuius liquor appellatur *salsugo* vel *miria*. Propriè autem *miria* dicitur aqua sale commixta, effectaque gustu in modum maris. *Succi* dicti, quod iacco exprimuntur, vt *tissanæ*. *Tissane*, *zema*, *apozema* Græca vocabula sunt.

De vasis escarum. CAP. IV.

VAs dictum à vescendo, quod in eo escæ ponantur. Cuius diminutivum *vasculum* quasi vesculum. *Fictilia* dicta, quod fiant & fingantur ex terra. Fingere enim est facere & formare & plasmare: vnde & *figuli* dicuntur. Et *vas fictile* dicitur, non fictum in illud quod mendacium est, sed quod formatur vt sit, & habeat aliquam formam: vnde & Apostolus ait: Nunquid dicit figmentum ei qui se finxit, quare me sic fecisti? *Fictilia vasa* in Samo insula prius inuenta traduntur, facta ex creta & indurata igne, vnde & *Samia* vasa. Postea inuentum est rubricam addere, & ex rubra creta fingere. Antiquiorem autē fuisse dicunt vsum fictilium vasorum, quam fundendi aris aut argenti. Apud veteres enim nec aurea nec argentea, sed fictilia vasa habebantur: sicut ad vina doliis excogitatis: ad aquas *amphoris*, *hydriis* ad balnea: ac reliquis quæ in vltibus hominū, aut rota sūt, à manu aptan-

tur. *Argilla* autem ex terra excocta testæ vocabulum suscepit, quia dum mollis esset, efficitur testæ, nec communicat cum vocabulo pristini generis, quia quod fuit non est. *Aretina vasa* ex Aretio municipio Italiæ dicuntur, vbi sunt: sunt enim rubra. De quibus *Sedulius*: Rubra quod appositum testæ ministrat olus. *Samia vasa* quidam putant ab oppido Samo Græciæ habere nomen. Alij dicunt cretam esse Italiæ, quæ non longè à Roma nascitur, quæ *Samia* appellatur. *Celata vasa* argentea vel aurea sunt, quæ signis eminentioribus intus extræ expressa: à celo vocata, quod est genus feramenti, quod vulgò *cilionē* vocant. *Crisendita vasa* deaurata, Græcum est. *Anaglysa*, quod superius sint sculpta. Græci enim *ανω* sursum, *λυπον* sculpsurā dicunt, id est sursum sculpta. *Discus* antea *iscus* vocabatur à specie scuti: vnde & *scutella* per diminutionem. Est enim eiusdem similis. Postea *discus* vocatus est, quod der escas, id est apponat. A quo & *discumbentes* dicti: siue *δισκον* *ναυ* *δισκον*, id est quod iaceant. *Messorium* vocatum à mensa per deriuationem, quasi messorium. *Parapsis* quadrangulum & quadrilaterum vas, id est paribus absidis. *Patina*, quod dispensis patentibusque oris sit. *Lancis* *οργανα*, quasi cauata, g pro c litera posita. Hinc & *concha*, sed illa cauata, ista cōcaua: sic & Græci hæc nuncupant. *Apophereta* à Græcis à ferendo poma vel aliquid nominata: est enim plana. *Salinum* vas aptum salibus. Idē & *salzica*, quasi salzica. *Acetabulum*, quasi *acetasterum*, quod acetum ferat. *Coclear* ab vsu prius dictum. Hinc est illud veterum distichon: Sum cocleis habilis, & nec minus utilis ouis: Nunquid scis potiùs cur cocleare vocor? *Trisfiles* Græcè, Latine tripedes. Qui autem quatuor pedibus insunt, abusiue dicuntur. In vasculis autem tria quærentur quæ placeant, manus artificis, pondus argenti, splendor metalli.

De vasis potatorijs. CAP. V.

Poculum à potando nominatum. Est enim omne vas in quo bibendi est consuendo. *Phiale* dicta, quod ex vitro fiant. Vitrum enim Græcè *φιάλις* dicitur. *Patera* phialæ sunt dicta, vel quod in ipsis potare solentur, vel quod patentes sunt dispensis que labris. *Cratera* calix est duas habens anlas, & est nomen Græcum: declinatur autem apud eos, hic crater. Nā Latine hæc cratera dicitur. Vnde *Perfius*: Si tibi crateras argenti. *Virgilius*: Crateras magnos statuunt & vina coronant. Fiebant autem primum à connexionibus vngularum: vnde & dicta *cratera* *δισκον* *ναυ* *δισκον*, id est quod innicem se teneant. *Cyathi* quoque & *scyphi*, *cymbia*, & ipsa pocu-

lorum sunt genera. Ex quibus *cymbia* sunt pocula ex similitudine cymbæ navis. *Emistis* species poculi, qua ductim, id est vno spiritu bibitur. *Bacchia* primum à Baccho, quod est vinum nominata: postea in vsu aquarum transit. *Calices & calathi & scala* poculorum genera, antea ex ligno facta, inde & vocata. Græci enim omne lignum *κάλος* dicebant. *Ampulla*, quasi ampla bulla: similis est enim rotunditate bullis quæ ex spumis aquarum fiunt, atque ita inflantur vento.

De vasis vinarijs & aquarijs.

CAP. VI.

OEnorum vas ferens vinum: *œno* enim vinum est, de quo illud est: Vertitur œno fori fundus sententia nobis. *Flasce* à Græco vocabulo dictæ. Hæ pro vehendis ac recondendis phialis primum factæ sunt: inde & nuncupatæ sunt. Postea in vsu vini transferunt manente Græco vocabulo, vnde & sumpserunt initium. *Lagena & situla* Græca nomina sunt: inflexa ex parte vt fierent Latina. Illi enim *λάγνος*: nos lagenam: illi ficile, nos situlam dicimus. *Cantarus. Hydria* vasis genus aquarilis per derivationem vocata: *Ψάρα* enim Græci aquam dicunt. *Situla* quod sitientibus apta sit ad bibendum, quod vas Græci *κάλος* vocant. *Catinum* vas fictile, quod melius neutro genere dicitur quam masculino, sicut & *salinum* dicitur vas aptum salibus. *Oreca* est amphoræ species, cuius minore vocabulo *vrceus* diminutiuo vrceolus est. *Sciphus* in quo manus lauamus. *Seriola* est orcarum ordo directus vel vas fictile vini: apud Syriam primum excogitatum: sicut Cilicenses à Cilicia nuncupatæ, vnde primum aduectæ sunt. *Dolium, cupos & cupas*, à capiendo, id est, accipiendo aquas vel vinum vocatas volunt: vnde & *caupones*. *Vtres* ab vtero. *Mulgarinum vas*, in quod mulgentur pecora. Idem & *mulctrum*, quod in eo mulgeatur lac. *Labrum* vocatum, eo quod in eo lauationem solitum est fieri infantum, cuius diminutum *labellum*. Idem & *aluenum*, quod in eo ablutionem fieri solitum sit. *Pelues* vocatæ, quod pedes ibi lauentur. *Siphon* vas appellatum, quod aquis sufflante fundat: vtuntur enim hoc orientales. Nam vbi senserint domum ardere, currunt cum *siphonis* plenis aquis, & extinguunt incendia: sed & cum aras expressis ad superiora aquis emundant.

De vasis olearijs. CAP. VII.

EMeadium vas olearium. *Scottia* vas olearium, eo quod sit ex corio dictum. *Alabastrum* vas vnguentarium à lapide sui generis cognominatum, quem *alabastrum* vocant.

vocant, qui incorrupta vnguenta conseruat. *Pyxides* vascula vnguentaria ex buxo facta. Nam quod nos buxum, Græci *πύξιν* vocant. *Lenticula* modicum vas æneum vel argenteum quadrangulum in latere apertum, quod & lichenum. Est enim vas olei, quo reges & sacerdotes vnguebantur, à linico dictum.

De vasis coquinarijs. CAP. VIII.

OMnia vasa coquendi causa parata *cocula* dicuntur. *Plautus*: Ex æneis coculis mihi excocta est omnis misericordia. *Olla* dicta, pro eo quod ebulliat in ea aqua igni subiecto, vt altius vapor emittatur. Vnde & *bullia* dicitur quæ in aqua venti intus spiritu sustentatur. *Patella* quasi patula. Est enim olla oris patentioribus. *Cacabus & cucuma* à sono feruoris cognominantur. Hæ in Græcis & Latinis communia nomina habent: sed vtum Latini à Græcis, an Græci à Latinis hæc vocabula sumpserint, incertum est. *Lebetes* æneæ sunt Græco vocabulo vocatæ: sunt enim ollæ minores in vsu coquendi paratæ. *Sartago* à strepitu soni vocata, quando in ea ardet oleum. *Tripedes* appellatæ, quod tribus pedibus consistunt: hæc Græci tripodas vocant. *Mola* à rotunditate sui vocata, vt mala pomorum: sic & Græci. *Cribrum* quod ibi currat frumentum, quasi currisfrum. *Rotabulum* dictum à prouendo stercora: siue ignem panis coquendi gratia.

De vasis repositorijs. CAP. IX.

Azophylacium arca est vbi colliguntur in templa ea quæ ad indigentiam pauperum mittuntur. Compositum est autem nomen ex lingua Perficæ & Græca. *Gaza* enim lingua Perfarum thesaurus, *φύλαξ* Græcè custodia interpretatur. *Arca* dicta, quod arceat visum atque prohibeat. Hinc & *archium*: hinc & *arcanum*, id est secretum, vnde ceteri arceantur. *Cibitum* Græcum nomen est, quod nos arcam dicimus. *Locus* ad aliquid ponendum in terra factus locus, seu ad vestes vel pecuniam custodiendam, vnde & per diminutionem dicitur. *Mozica*, quasi modica: vnde & modicum z pro d, sicut solent Itali dicere *ozje* pro hodie. *Serinia* sunt vasa, in quibus seruabantur libri vel thesauri. Vnde apud Romanos illi qui libros sacros seruant, *seriniarij* nuncupantur. *Saccus* à sago dictus, quod eo confuso efficiatur quasi sagus. *Marsupium* sacculus nummorum, quæ Græci *μάρσπιον* appellant. Quædam enim Græca nomina in Latinum paulò inflectuntur propter Romanum eloquium.

Sitarie nautarū sunt, ab eo quòd sutæ sunt. *Inuolutum* dictum, quòd aliquid in se tenet inuolutum. *Fiscus*, sacculus est publicus. vnde & *fiscella* & *fiscina* dicuntur: hunc habet exactores, & in eo mittunt debitum publicum quod redditur regibus. *Fiscus* autem primæ positionis est: derivatiuum *fiscina* est: diminutiuum *fiscella*. *Canistrum*, fistis cannis contextitur, vnde & nuncupatur: alij Græcum asserunt. *Cistella*, à costis ex canna vel ligno quibus contextitur nominata. *Cophinus*, est vas ex virgulis aptum mundare stercorea & terram portare. De quo dicit Psalmista pro Israel: Manus eius in cophino seruiert. Dicitur autē cophinus quasi *comus*, quasi *cauus*. *Corbes* dicti, quia curuatis virgis contextuntur. *Sportula*, diminutiuum à *sporta*: *sporta* autem dicta, quia exportet aliquid, vel quia ex sparto fit. *Spartus* verò est frutex virgulosus sine foliis: ab asperitate vocatus, similis carici herbe, & funes de eo conficiuntur.

De vasīs luminariū. CAP. X.

A Colendo ignem & ligna, antiqui appellauerunt *focus*: quæ enim Græcè, Latine ignis est, vnde iuxta philosophos quosdam cuncta procreantur. Et reuera sine calore nihil nascitur, adeò vt de septentrione dicatur, Sterili non quicquam frigore gigni. Varro autem *focus* ait dictos, quòd foueant ignes: nam ignis ipsa flamma est, quicquid autem ignem fouet focus vocatur: seu ara fit, siue quid aliud in quo ignis fouetur. *Lucerna*, à licinio dicta est, vnde & breuis est lux, vt Persius: Dispositæ pinguem nebulam vomuere lucernæ. Si enim à luce diceretur: non staret versus. *Licinus* autem quasi *licinius*. Est enim cædela lucernæ. *Candelabrum*, à candelis dictum, quasi candelasferum, quòd cædelam ferat. *Cereus*, per derivationē nomē à cera habet ex qua formatur: de quo quidam, Hic tibi nocturnos præstabo cereus ignes. Subducta luce altera lux tibi sum. *Candela*, à candendo dicitur, eo quòd candendo deleatur. *Lacuniaria*, pendentia sunt lumina, quasi lucanaria, id est in acre lucentia. *Funalia*, sunt quæ intra ceram sunt: dicta à funibus, quos ante vsum papiri cera circumdatos habuere maiores, vnde & funera dicuntur. *Funalia* autem Græci *scolaces* dicunt, quòd sint scoliciæ, hoc est mortis. Hos Romani funes & funalia nominabant. *Funalia* candelabra apud veteres extantes stimulos habuerunt aduncos, quibus funiculi cera vel huiusmodi alimento luminis obliui figebantur. Idem itaque & stimuli præcuti funalia dicebantur. *Lampas* flamma est in vertice lucens, dicta quòd labentis motum ostendere videatur. *Fax* dicta, quòd focus faciat,

cuius diminutiuum *facula*. *Laterna* dicta, quòd lucem interius habeat clausam. Fit enim ex vitro, intus recluso lumine vt venti flatus adire non possit, & ad præbendum lumen faciliè vbique circumferatur. *Lucubrum* vocatum, quòd luceat in umbra. Est enim modicus ignis qui solet ex tenui stappa ceræque formari. *Pira*, est quæ in modum aræ ex lignis coustrui solet vt ardeat. *πύρ* enim ignis est, sed *pira* est ipsa lignorum congeries, cum nondum ardet: rogas est cum ardere cepit: bustum verò iam exustum vocant. *Farrus*, est turris maxima, quam Græci & Latini in commune ex ipsius rei vsu pharum appellauerunt, eo quòd flammaram indicio longè videatur à nauigantibus, sicut supra diximus: qualem Ptolemæus iuxta Alexandriam construxisse octingentis talentis traditur. Vfus eius est nocturno nauiana cursui ignes ostendere ad pronuncianda vada, portusque introitus, ne decepti tenebris nauigantes in scopulos incidant: nam Alexandria fallacibus vadis insidiosos accessus habet. Hinc igitur in portibus machinas ad prælucendi ministerium fabricatas pharos dictas. Nam *φῶς*: lux est: vnde & *Lucifer* Græcè *πρωφῶς* appellatur.

De lectis & stelis. CAP. XI.

L *Ethica*, à lectis herbis vocatæ. *Stratus*, à sternendo dictus, quasi storiatus. In iis solis antiqui ad dormiendum accubabant: nondum lanceis stramentis repertis. *Strata*, quòd sit terra strata. *Cama*, est breuis & circa terram. Græci enim *cami* breue dicunt. *Cubile*, est cubandi locus. *Grabatum*, Græcum est. *Baiouula*, est lectus qui in itinere baiulatur, à baiulando, id est, deportando. *Pulvinar*, lectus diuinitum est, inde & puluillus. *Spingæ*, sunt in quibus sunt spingatæ effigies, quos nos *griphos* dicimus. *Punicani lecti*, parui & humiles primùm à Carthagine aduecti, & inde nominati. *Lectica*, siue plutei lecti, de quibus Satilius Rufus de vita sua, Primum, inquit, consuetudinem imperatorum ipse pro lectis lecticis vtebatur. *Spondæ* autem exterior pars lecti, pluteus interior. *Geniales lecti*, propriè sunt qui sternuntur puellis nubentibus, dicti à generandis liberis. *Cunabula*, sunt lectuli in quibus infantes iacere solebant, dicta quòd partui adhibebantur quasi cynabula. nam *κύνειν* est Græcè eniti. *Feretrum*, dicitur quòd in eo mortui deferantur & est Græcum nomen. Nam *φερέτρον* dicitur *φέρειν* id est à ferendo. nam Latine *capulus* dicitur, quòd super capita hominum feratur: sic Plautus, *Capularis senex*, id est vicinus capulo. *Scanna*, sunt quæ altioribus lectis apponuntur dicta à scandendo. Hinc

& scabelli qui lectis paruis vel fellis ad ascensum apponuntur. *Scabellum* autem & suppedaneum dicitur. Nam quod Græci dicunt *ὑποπόδιον*: dixerunt Latini scabellum, & alij dixerunt suppedaneum, quod sub pedibus sit. *Scansilia*, gradus sunt: ubi honorati in sedibus harent. *Sedes* dicta quod apud veteres Romanos non erat usus accumbendi. vnde & confedere dicebantur. Postea vt Varro ait de vita populi Romani, Viri discumbere cæperunt, mulieres sedere, quia turpis visus est in muliere accubitus. *Sedes* singulari numero proprie regni est, quod Græcè *θρόνος* dicitur. Item *thronum* Græci dicunt, nos solium. *Subsellia*, in quo rex sedet propter tutelam corporis sui, secundum quosdam à soliditate dictum, quasi solidum: secundum alios per antisticon, quasi solidum, à sedendo. Vnde & sella quasi sedda dicta est, & subsellia quasi siblesdia. *Sella curules*, erant in quibus magistratus sedentes iura reddebant. Dicta autem curules, quia apud veteres prætores & consules propter itineris longinquitatem curru prouehantur, sella autem quæ post eos vehantur, quibus sedentes dicere iura solebant, à curru curules sella sunt nominata. *Tripodes*, scabelli sunt habentes tres pedes, sed & candelabra tripodata sunt, quia similiter habent tres pedes.

De vehiculis. CAP. XII.

Carrum, à cardine rotarum dictum. vnde & currus dicti quod rotas habere videntur. *Rota* autem dicta quod ruat, & rotundum à rota vocatum. *Reda*, genus vehiculi quatuor rotarum. Has antiqui retas dicebant propter quod haberent rotas. *Carpentum pompaticum*, vehiculi genus est quasi carrum pompaticum. *Plaustrum*, vehiculum duarum rotarum, quibus onera deferuntur. Et dictum plaustrum quia voluitur quasi dicat pilaustrum. *Carracutium*, vehiculum altissimarum rotarum, quasi carrum acutum. *Capfus*, carruca vndique contexta, quasi capsa. *Pilentum* vel *petoratum*, contextum iiii. rotarum vehiculum, quibus matronæ olim utebantur. Virgilius, *Pilentis* matres molli-bus. Horatius, *Plures calones atque caballi* Pascendi, ducenda petorata. Erat enim antea *pilenta* veneti coloris, non vt nunc sunt rufi-fati, quibus nisi castæ matronæ vti non poterant: sicut nec vittis. *Basterna*, vehiculum itineris, quasi via sterna, molli-bus stramentis est posita, à duobus animabus deportatur.

De reliquis que in usu habentur.

CAP. XIII.

Baculus, à Baccho repertore vitis fertur. *Biuentris* quo homines moti vino inni-

terentur. Sunt autem à Baccho baculus, ita à baculo *bacillus* per diminutionem. *Fustes* dicti, quod præfixi in terram stent, quos rustici palos vocant, quibus iuuenes pro criminibus feriuntur. *Vestes*, dicti quod manibus vestentur. vnde hostia laxaque euelluntur. *Forsices*, secundum etymologiam si à filo dicuntur ponitur vt forsices quæ sunt sartorum: si à pilo per p vt *forpiceps*, quæ sunt tonsorum: si ab accipiendo per c, vt *forpices*, eo quod forum capiant, quæ sunt fabrorum. *Formium* enim dixerunt antiqui calidum. vnde & *formosus*. *Nonacula*, ferrum subtile: satisque acutum. Dicta autem nonacula eo quod innouat faciem. *In quodam vet. cod. ita legitur*, *Nonacula* est in quadam subtilitate tensum latus ferrum, radèdis pilis acutissimum præparatum, quod licet barbæ segetem metat impressum corpori, tamen substantiam relinquit illæsam. *Pecten*, dictus eo quod pexos capillos faciat atque compositos. *Calamistrum*, est acus quæ calefacta & adhibita calefacit, & intorquet capillos. Vnde & *calamistrati* appellantur qui comam torquent. *Clauis*, dicta quod claudat & aperiat. *Catena*, quæ capiendo tenet. *Horologium*, quod ibi horas legamus, id est colligamus. Est enim in solaris positum vbi à clauo per lineam currit vmbra, vt quancunque diei horam ostendat.

De instrumentis rusticis.

CAP. XIII.

Vomer, est dictus quod vi humum eruat, seu ab euomendo terram. De quo Lucretius, *Vincus aratri Ferreus*, occulto decrescit vomer in aruis. Sumitque per detrimenta nitorem. *Aratum*, ab arando terram vocatum dicimus quasi araterrium. *Buris*, est curuamentum aratri, dictum quasi bo-soira, quod fit in similitudine caudæ bouis. *Dentale*, est aratri pars prima in qua vomer inducitur quasi dens. *Cultelli*, à cultura dicti, eo quod ex ipsis putatione veteres in arbore utebantur & vite, priusquam falces essent re-pertæ. *Falx*, est qua arbores putantur & vites. Dicta autem sunt falces, quod his primum milites herbam filicem solebāt abscindere. vnde est illud, *Pax me certa ducis placidos* curuauit in vsum. *Agricole*, nunc sum, militis antè sui. *Falcastrum*, à similitudine falcis vocatum. Est autem ferramentum curuum cum manubrio longo, ad densitatem veprium succidendam. Hi & *rumones* dicti quibus vepres secantur, à runcando dicti. *Serrula* est pretenuis lamina ferri, dentiū mordacitate refecans arbores, seu ramos. *Rastra* quoque aut à radendo terram aut à raritate dentiū dicta. *Ligones*, quod terram leuent quasi leuones. *Scudicæ*, dicta eo quod circa caudicem terram

terram aperiat, & quanuis eius vsus in reliquis operiatur: nomen tamen ex caudice retinet. Hanc alij generaliter *fossorium* vocant, quòd foueam faciat quasi fouessoriam. *Sarcenulum* ferrum fossorium est habens duos dentes à farriendo, id est fodiendo dictum. *Pastinatum* vocant agricolæ ferramentum bifurcum quo semina purgantur. Vnde etiam *repastinari* dictæ sunt vineæ veteres, quæ refodiuntur. *Cilindrus* lapis est teres in modum columnæ qui à volubilitate nomen accepit. de quo Virgilius, Area cum primis ingenti æquanda cilindro, Et vertenda manu. *Tribula* genus vehiculi vnde teruntur frumeta, & ob hoc ita vocatur. *Pala* quæ *ventilabrum* vulgò dicitur à ventilandis paleis nominata. *Furcille* dictæ, eo quòd iis frumenta cillètur, id est mouentur. Vnde & *ostilla* dicta ab eo quòd cilleantur, hoc est moueantur ora. Nam *cille* est mouere. *Tesserae* sunt, quibus frumentorum numerus designatur. *Trapezium* mola oliuariæ. *Prælum* trabes quo vna calcata premitur, à premendo vocatū quasi *pressorium*. *Lacus* prælum quo premitur oleum qua liquatus profuatur, & quo ab vuis vel oliuis torquendo oleum vniūque exigitur. *Verenies* à vehere, id est exportare nominata. *Qualus* eorbes colaque prælorum per quæ mustum fluit, à colando dictus. *Fisculum* quasi *fisculum*, à colando oleum dictum, vel quasi *fiscella* olei.

De instrumentis hortorum. CAP. XV.

Rota dicta quòd quasi ruat. Est enim machina, de qua à flumine aqua extrahitur. Lucretius, In fluuio versare rotas atque austra videmus. *Austra* autem, id est rota, ab hauriendo aquas dicta. *Girgillus* quòd in girum vertatur. Est enim lignum in tranuersa pertica mobile, ex quo funis cum sirula vel vtre in puteum dimittitur hauriendæ aquæ causa. *Lebanem* hortulani vocant lignum longum quo hauriunt aquas. Et dictus telon à longitudine. *Trid* enim Græcè dicitur quicquid longum est. Vnde & *mustela* vocata, quasi mus longus. Hoc instrumentum Hispani *ciconiam* vocant, quòd imitetur eiusdem nominis auis,

leuantem ac deponentem rostrum dū clangit. *Amalupus* qui & *canicula*, ferreus *harpax*, quia siquid in puteū decidit, rapit & extrahit. vnde & nomen accepit. *Harpax* enim dictus quia arripit, *ἀρπάζει* enim Græcè rapere est.

De instrumentis equorum. CAP. XVI.

Phalere ornamenta equorum sunt, & est sermo Græcus. *Frenia* dicta quòd equos tremere cogant, vel hoc equi frendant, id est imprimant dentibus & obmordeant. Vnde & *nefrendes* dicti, adhuc lactantes porculi, quòd nondum aliquid frendant, id est comminuant dentibus. Hinc & *saba fresa* quæ molita est. *Lupati* sunt freni asperissimi. Dicti aut lupati à lupinis dentibus: qui inæquales sunt. vnde etiam eorū morsus vehementer obest. *Camus* genus asperi freni est, quo caballi superbi coerceri solent, dictus à curuitate. *χαμῶν* enim Græci curuum dicunt. *Habena* ab habendo dicta, quòd iis equos habeamus, hoc est teneamus. vnde & *equi habiles* dicti. Hæc & retinacula à retinendo ora. *Capistrum* à capite iumentorū dictum. *Sella* à sedendo, quasi sedda. *Antella* quasi ante sella, sicut & postellam quasi post sellam. *Cingula* hominum, generis neutri est. nā animalium genere feminino dicimus, has cingulas. *Sagma* quæ corruptè vulgò dicitur salma, à stratu sagorum vocatur. Vnde & caballus *sagmaris*, *mula sagmaria*. *Capulum* funis à capiendo quòd eo indomita iumenta comprehendatur. *Calcarea* dicta, quia in calce hominis ligantur, id est in pedis posteriore parte, ad stimulandos equos quibus aut pugnandum est aut currendum, propter pigritiam animalium aut timorem. Nam ex timore stimuli nuncupati, licet sint & libidinis stimuli. *Strigiles* nuncupati à tergendo, quòd iis equi tergantur. *Character* est ferrum coloratum, quo notæ pedibus inuruntur. *χαράκτερος* autem Græcè Latine forma dicitur. *Cauterium* dictum quasi cauturium, quòd vrat & prouida sit in eum seueraque cautio, vt dum videtur cuius sit auaritia refrenetur. Quòd interdum pro signo, interdum pro cura adhibetur, vt vis morbi ignis ardore sicetur.